

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Gazetecilik Anabilim Dalı

**Düzeltilmiş
Doktora Tezi**

**Basında Batılılaşma Tasarımı: Jön Türk Gazeteciliği ile
Günümüz Gazeteciliğinin Karşılaştırılması**

UĞUR GÜNDÜZ
2502040111

Danışman : Prof. Dr. Murat ÖZGEN

İstanbul, 2009

ÖZ

Gazeteler yayımlandıkları döneme ait olayları, toplumsal gelişmeleri kamuoyuna yansıtan önemli bir iletişim aracı ve tarihsel kaynak niteliğini taşımaktadır. Tezimizde Batılılaşma hareketlerinde önemli bir rol oynayan basın, bu hedef doğrultusunda nasıl bir Batılılaşma tasarımı bulduğu, üstlendiği misyonu ne şekilde yerine getirdiği incelenecektir. Tez çalışmamız gerek konusu gerekse çalışma yöntemi itibariyle tarih, sosyoloji ve kalitatif (niteliksel) araştırma yöntemlerinden yararlandığımız multi disiplinler bir çalışma olacaktır. Batılılaşma hareketlerinin başlangıcı olan Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin gazetecilik anlayışını incelerken dönemin gazetelerinden, bu dönemlerle ilgili yazılmış makale, tez ve kitaplardan kaynak tarama yöntemiyle yararlanılacaktır.

Batılılaşma üzerine kuramsal çalışmalar, modernizm kuramları ve bu konuda yapılan araştırmalar, Türk modernizmi üzerine düşünceler ve basın ilişkisi tezimizin birinci bölümünde irdelenecektir.

Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin toplum yapısı, siyasal olayları, Jön Türk basınının tarihsel gelişim süreci ve yayınladıkları haberler ve köşe yazıları tezimizin ikinci bölümünde incelenecektir. İkinci bölümde ayrıca 1868-1870 yılları arasında çıkan Hürriyet gazetesi ile 1904-1932 yılları arasında İctihad dergisinde yayımlanan makale ve haberler basit tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilecek ve Batılılaşma olgusuyla ilgili metinler analiz edilecektir. Elde edilen bulgular sonucunda basının batılılaşma sürecindeki rolü geçmişten günümüze incelenerek toplumsal etkileri sorgulanacaktır.

Tezimizin üçüncü bölümünde 1980'den günümüze değişen toplum ve basın olgusu ortaya konularak, Batılılaşma çabalarının günümüzde en son geldiği nokta olan Avrupa Birliği sürecinin basındaki yansımaları incelenecektir. Dönemin en çok okunan gazeteleri olan Sabah, Hürriyet ve Milliyet gazetelerinden basit tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen haber ve yazılar analiz edilecek, Türkiye'nin Batılılaşma ve Avrupa'nın bir parçası olma çabalarının geçmişten günümüze geldiği nokta karşılaştırmalı sonuçlarla ortaya konularak basının batılılaşma sürecindeki işlevi irdelenecektir.

ABSTRACT

Newspapers are vital communication media and historical resources that reflect their time's events and sociological developments. In this thesis, the role of media in westernization process will be studied. This thesis will be a multi-disciplinary study in points of its subject and method. It benefits from history, sociology and qualitative – quantitative research methods. While studying journalism conception of Tanzimat and Meşrutiyet eras which are starting points of westernization movement, newspapers of the period and articles, theses and books relating to that period will be used as sources.

Academic studies on westernization, modernism theories and researches that are made in this subject; the thoughts on Turkish modernism with relation to press will be examined in the first part of our thesis.

Structure of society and political events of Tanzimat, Meşrutiyet and Republic era, historical development process of Young Turk press, and the articles and columns which they published will be studied in the second part of our thesis. Moreover, in the second part, Hürriyet newspaper published within 1868-1870; İctihad magazine published within 1904-1932 and the articles and news which are published in today's best seller newspapers will be chosen through simple casual sample analysis method then the texts which are about westernization fact will be analysed. According to the findings, by considering the role of media in westernization process until today, its sociological effects will be questioned.

In the third part of our thesis; European Union process' reflections in the press, which is the end point of the westernization attempts, will be examined through the changing concept of society and press from 1980s to our modern day. The news and writings which are chosen through simple casual sample analysis from the most read newspapers of that period; Sabah, Hürriyet, Milliyet will be analysed, The function of media in the process of Westernization will be examined through introducing the end point of Turkey's effort on westernization and being a part of Europe with the compared conclusions from past to our modern day.

ÖNSÖZ

Türk basın tarihi dünyanın hiçbir ülkesinde görülmeyecek derecede renkli, karmaşık ve bir o kadar da mücadelelerle dolu bir olaylar silsilesinin bütününden oluşmaktadır. Amacım elbette ki oturup tarihi yeniden yazmak değil, ancak gazetecilik bölümündeki tezlerin farkı tarihi verileri yorumlayarak olayları iletişim sosyolojisi çerçevesinde değerlendirmek, iletişim bilimlerinin o kendine has eleştirel süzgecinden geçirmek olmalıdır.

Doktora tez çalışmalarında özgün konu bulmanın zorluğunun yanında, gazetecilik alanında orijinal sayılabilecek konu bulmanın zorluğu bir hayli fazladır. Özellikle iletişim alanındaki teorik çalışmalarda; ithal kuramsal çalışmaların dilimize çevrilerek literatüre kazandırıldığı göz önünde bulundurulursa yerli kuram oluşturmak adına basın tarihimizdeki daha önce incelenmemiş dönemleri mercek altına almak ve arşiv çalışması yapmanın taşıdığı önem ortaya çıkmaktadır. Gazetecilik alanında iletişim sosyolojisine yönelik bu tür çalışmaların artması az sayıdaki iletişim sosyolojisi literatürüne ve basın tarihi araştırmalarına özgün katkılar sağlayacaktır. İncinim odur ki, yerli kuram oluşturmak gibi iddialı bir hedef ortaya koymak cüretinde bulunmasam da, bu ideale yaklaşacak çalışmalara bir nebze olsun katkıda bulunabilmek en büyük amacımdır.

Bir olgunun ne olduğunu anlayabilmek için başladığı ve geldiği noktayı anlamak gerekir. Bu yüzden Türk basınının ne durumda olduğunu anlamak için başladığı yerden yola çıkmak ve günümüzde geldiği noktayı anlatmak gerekmektedir. Türk basınının başlangıcında Jön Türk denilen aydınlar hareketi oldukça heyecan verici ve tüm dünyadan yazar ve akademisyenlerin ilgisini çeken bir konuydu. Bu yüzden böyle bir konu seçtim ve ilk iş olarak dönemin gazetelerini ve arşiv belgelerini okuyabilecek düzeye gelmek için Osmanlıca öğrenmek amacıyla 6 aylık bir kursa katıldım. Yaptığım çevirilerde ve dönemin olaylarını incelediğimde karşıma çıkan olgular günümüzde yaşanan olaylarla oldukça benzerlikler ve zıtlıklar taşımaktaydı. Bu benzerlik ve zıtlıklardan yola çıkarak dönemlerin fotoğrafını çekmek ve bunları analiz etmek tezimizin yol haritasını oluşturmuştur.

II. Meşrutiyetin 100. yılında bulunduğumuz ve bu konuyla ilgili panel, seminer, belgesel gibi çalışmalar ve değişik bilimsel faaliyetlerin gündemde olduğu bir zaman diliminde bu konuyla ilgili bir tez çalışması yapmanın anlamlı olduğunu düşünmekteyim. Tez çalışmam sırasında yardımlarını gördüğüm kişilere teşekkür etmeden geçmek elbette olmaz. Çünkü bu çalışmayı onların desteğiyle, verdikleri güçle meydana getirebildim. Öncelikle beni akademisyen olmak konusunda destekleyen, çalışmalarımnda her zaman desteğini gördüğüm dekanımız ve bölüm başkanım sayın Prof. Dr. Suat Gezgin'e, bana sabırla yol gösteren ve her fırsatta destek olan tez danışmanım sevgili hocam Prof. Dr. Murat Özgen'e, tez izleme komitemde yer alan sevgili hocam Prof. Dr. Atilla Girgin'e, güleryüzü ve pozitif enerjisiyle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen dekan yardımcımız sevgili hocam Doç. Dr. Aslı Yapar Gönenç'e ve Osmanlıca çeviriler konusunda yardımlarını gördüğüm Tarih Bölümü'nden değerli dostum Arş.Gör. Metin Ünver'e ve tezimin mizanpajı konusunda yardımını esirgemeyen sevgili dostum Arş. Gör. Ahmet Kadri Kurşun'a teşekkürlerimi sunarım. Ve tabii ki en başından beri bana destek olan, hiçbir zaman hakkını ödeyemeyeceğim sevgili anneme, hayatını ailesine, çocuklarının yetişmesine adayan rahmetli babama ve kız kardeşlerim Elif ve Esin'e teşekkürü bir borç bilirim.

Uğur GÜNDÜZ

9 Kasım 2008 / İstanbul

İÇİNDEKİLER

Öz	i
Önsöz	iii
Giriş	1
1. Bölüm Basında Batılılaşma Tasarımı: Kavramlar ve Gelişim Süreci 6	
1.1 Batılılaşma ve Modernizm Kavramı.....	6
1.2 Modernizm Kuramları ve Basın İlişkisi.....	12
1.3 Modernleşmeyi Hazırlayan Tarihsel Dönüşümler ve Basının Önemi.....	16
1.4 Türk Modernleşmesinin Taşıdığı Unsurlar ve Basındaki Yansımaları...	21
1.5 Modernleşme Sürecinde Basının İşlevi.....	32
2. Bölüm: Tanzimat’tan Cumhuriyete Basın ve Batılılaşma Hareketleri	37
2.1 Başlangıç ve Gelişim Sürecinde Osmanlı-Türk Basın Faaliyetleri.....	37
2.2 Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi Toplum Yapısı (1839-1908).....	43
2.3 Yeni Osmanlılar Hareketinin Doğuşu ve Basının Rolü	58
2.4 Yeni Osmanlılar Hareketinin Basındaki Fikir Yansımaları.....	67
2.5 Batılılaşma Sürecinde Siyaset ve Basın İlişkisi.....	73
2.6 Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın Hürriyet Gazetesi (1868-1870).....	79
2.6.1 Hürriyet Gazetesi’nin Teknik Özellikleri.....	82
2.6.2 Hürriyet Gazetesi’nin Kadrosu.....	84
2.6.3 Hürriyet Gazetesi’nin Yayın Politikası ve Oluşan Polemikler...	86
2.6.4 Hürriyet Gazetesi’nde Dil Üzerine Tartışmalar.....	87
2.6.5 Hürriyet Gazetesi’nde Ekonomi konulu Yazılar.....	91
2.6.6 Hürriyet Gazetesi’nde Yönetim ve Politika Konulu Tartışmalar.....	93

2.7 Batılılaşma ve Jön Türkler.....	113
2.8 Jön Türk Gazeteciliğinin Tarihsel Gelişimi.....	121
2.8.1 Jön Türk Gazeteciliğinin Toplumsal Etkileri.....	128
2.8.2 Ziya Gökalp ve Düşünce Yapısı.....	138
2.8.3 İttihat ve Terakki Dönemi.....	144
2.8.4 Jön Türk Gazeteciliğinde Ekonomi Basını Alanında İlk Örnekler.....	154
2.8.5 Jön Türk Gazeteciliğinde Yönetim Alanında Fikir Yansımaları (Meşrutiyet ve Meclis Tartışmaları).....	158
2.9 Abdullah Cevdet ve İçtihad Dergisi (1904-1932).....	167
2.9.1 İçtihad Kadrosu ve Teknik Özellikleri.....	171
2.9.2 İçtihad'ın Yayın Politikası ve Oluşan Polemikler.....	174
2.9.3 İçtihad'da Dil Tartışmaları.....	181
2.9.4 İçtihad'da Eğitim Konulu Yazılar.....	185
2.9.5 İçtihad'da Siyaset Konulu Yazılar.....	186
2.9.6 İçtihad'da Kadın ve Modernleşme Konusu.....	193
2.10 Basında Cumhuriyet Olgusu ve Tartışmaları.....	199
2.11 Cumhuriyet Döneminde Basın ve Değişen Toplumsal Yapı.....	210

3. Bölüm: 1980'den Günümüze Basında Batılılaşma

Tasarımı ve Sonuçları.....	218
3.1 1980'den Günümüze Değişen Toplum Değişen Basın.....	218
3.2 Basında Magazinleşme Olgusu.....	228
3.3 Basında Tekelleşme ve Sonuçları.....	232
3.4 1980'li yıllarda Basından Medyaya Dönüşüm: Değişen Semboller ve Retorik.....	240
3.5 Sayısal Verilerle Günümüzde Yazılı Basın Olgusu.....	248
3.6 Yazılı Basın ve Gündelik Hayat.....	254
3.7 Bir Batılılaşma Hedefi Olarak Avrupa Birliği Süreci ve Yazılı Basındaki Yansımaları.....	259

3.7.1 Basında Medya ve Siyaset Tartışmaları.....	263
3.7.2 Yabancı Basında Türkiye Yorumları ve Haberleri.....	268
3.7.3 Avrupa Birliği Süreciyle İlgili Haberler.....	273
3.7.4 Köşe Yazarlarının Siyaset ve Tarih Yorumları.....	290
3.7.5 Basında Kamuoyu Araştırmaları.....	298
3.8 Değişen Basın Yasası ve Eski Yasayla Karşılaştırılması.....	301
Sonuç	304
Kaynakça	309
Ekler	338
Özgeçmiş	354

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

- Tablo-1:** 1907 yılı sonu ile 1909 Mayıs'ına ait yayınlanan gazete sayıları arasındaki bir karşılaştırma s. 78
- Tablo-2:** Yasaklanan yabancı gazeteler s. 131
- Resim-1:** (Anonim) Osmanlı'da başlıca kamusal alanlardan biri olan kıraathane s. 132
- Tablo-3:** Büyük gazetelerin 1980-1995 arası günlük ortalama net satışları s. 246
- Tablo-4:** Gazete ve dergilerin sayısı ve günlük gazete yurtiçi tirajları s. 248
- Tablo-5:** Türkiye'deki gazete çalışanları sayısı s.249
- Tablo-6:** Gazete ve dergilerin yayın bölgesine göre yıllık yurtiçi tirajı s. 249
- Tablo-7:** Yayın bölgesine göre gazete ve dergilerin dağılımı (2007) s. 249
- Tablo-8:** Günlük gazetelerin net satış rakamları s. 251
- Tablo-9:** Türkiye'de yayınlanan ulusal günlük gazeteler ve sahiplik yapısı s. 252
- Tablo-10:** 8-14 Eylül 2008 tarihli günlük ortalama gazete tirajlarına göre yayın gruplarının büyüklük yapısı s. 253
- Resim-2:** The Economist dergisinde Türkiye ile ilgili kullanılan karikatür s. 269
- Tablo-11:** Tanzimat Fermanı ve AB'nin istekleri s. 274
- Resim-3:** İstanbul Sanayi Odası'nın AET başvurusu toplantısının ardından yaptığı kutlama basına böyle yansımıştı, s. 278
- Tablo-12:** AB'ye aday ülkelerin durumunu gösteren illüstrasyon, s. 284
- Tablo-13:** Parti tercihi ve oturlan yerlere göre örtünme biçimi, s. 299
- Tablo-14:** Din, dindarlık ve laiklik konularına bakış, s. 300

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AP	Avrupa Parlamentosu
a.e.	Aynı eser
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
çev.	Çeviren
Ed.	Editör
GB	Gümrük Birliği
haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
t.y.	Tarih yok
yay. haz.	Yayına hazırlayan
yy.	Yüzyıl

Giriş

Batılılaşma düşüncesi tarihimizde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Jön Türk hareketi bu düşüncenin tohumlarının atıldığı ve o dönemin şartları içinde (1860-1908) radikal fikirlerin basını da kullanarak dev bir imparatorluğun yönetimini ele geçirmesi açısından oldukça önemlidir ve mutlaka incelenmesi gereken bir dönemdir. Tezimize konu olan bu dönemi incelerken gazeteler, dergiler ve arşiv belgelerinden faydalanmak radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının bulunmadığı dönemde daha da büyük önem taşımaktaydı. Olaylar meydana geldikleri dönemler içerisinde gazetelere yansımakta ve kamuoyunun nabzını tutmaktadır. Gazeteler ve dergiler toplumdaki gelişmeleri, yönetimin aldığı kararları kendi açılarından yansıttığı gibi, olaylar ve yönetim karşısında kamuoyunun tepkilerini ve görüşlerini de yansıtır. Gazete ve dergileri taramak suretiyle dönemin olaylarını ayrıntılarıyla öğrenebilmek ve gelişmeleri takip edebilmek mümkündür. Bu gelişmeler siyaset dışında ekonomik, kültürel ve her türlü toplumsal konuyu da içermektedir. Tez çalışmamızda gazeteler ve dergilerde yayınlanan haber, makale ve köşe yazılarından basit tesadüfi örnekleme metoduyla seçilmiş metinlerden; veri toplama tekniği olarak kaynak tarama yönteminden yararlanılmıştır.

Batılılaşma Tanzimat'tan bu yana güncelliğini sürdüren ve her dönemde kamuoyunun gündeminde yer alan bir olgudur. Jön Türkler Osmanlı aydını ve dolayısıyla Türk aydınınının ilk öncüleri ve ilk ideologları konumundadır. Bir ilk olması açısından ülkemizdeki modernleşme hareketinin öncülüğünü yapan bu hareketin basındaki yansımalarını inceleyerek günümüz gazeteciliğiyle karşılaştırmasını yapmak tezimizin ana eksenini oluşturacaktır.

Kitle iletişim araçları her zaman siyasi erkle ilgili konularda etkin olmuş, tarihteki reform hareketlerinde önemli roller üstlenmiştir. Osmanlılarda da siyasal ortamı etkilemeye çalışan ülke yönetiminde söz sahibi olmaya çalışan ilk fikir gruplarından biri de Yeni Osmanlılar - diğer bir deyişle Jön Türklerdir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenileşme hareketlerinde de basın her zaman ön planda olmuş, denetlenmesi gereken

önemli bir iktidar alanı olarak görülmüştür. Batılılaşma düşüncesinin savunucusu konumundaki Jön Türk hareketi de gazetecilik faaliyetlerinden yoğun bir şekilde yararlanmıştı. Ziya Paşa ve Namık Kemal'in başını çektiği Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan bu yenilikçi grubun önemli temsilcileri, kendi fikirleri için en iyi araç olarak buldukları basından yararlanarak fikirlerini yayma bu bağlamda da imparatorluğun kurtuluşu için çareler arama yoluna gitmişlerdir.

Yeni Osmanlılar olarak da bilinen Jön Türk hareketinin ortaya çıkmasında ilk ve en önemli etkiyi 1860'da başlayan basın faaliyetleri yapmıştır. İlk özel ve Türkçe gazete olan Tercüman-ı Ahval'in 1860 yılında Şinasi ve Agah Efendi tarafından çıkartılması ile Osmanlı topraklarında bir umumi efkar yani kamuoyu oluşturma hareketi başlamıştır. Tercüman-ı Ahval'in yayınlanmaya başlaması ve onu takip eden diğer Jön Türk gazetelerinin de okuyucularına ulaşması ile Batılılaşma hareketi ivme kazanmıştır.

Yayınladıkları gazetelerle fikirlerini yaymak ve kamuoyu oluşturmayı amaçlayan Jön Türkler halka hizmet, halk tarafından anlaşılacak ve ona hitap etmek için basını araç olarak kullanmışlardır. Gazete sayesinde bir kamuoyu oluşmuş; halk yurt içinde ve yurt dışında meydana gelen faaliyetlerden haberdar edilmiştir. Yeni Osmanlıların yazıları yeni bir umumi efkârın oluşmasını sağlamış, halk yavaş yavaş da olsa ülke meseleleriyle ilgilenmeye başlamış ve hükümete muhalefetin belirtileri görülmüştür. Bu muhalefet hareketinde en önemli güç basın olmuştur. Yazıları yüzünden sürgüne gönderilen muhalif Jön Türkler gittikleri yerlerde bilhassa Paris, Londra gibi önemli Avrupa başkentlerinde de çıkardıkları gazetelerle mücadelelerine devam etmişlerdir.

Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve etkisinin artması modernleşme süreçlerini oluşturan aşamalardan birisidir. Gazeteler ve dergilerin ülkemizde yayın hayatına girmesiyle halkın ekonomik ve sosyal faaliyetlere katılımı artarak sürmüş, kamuoyunun oluşması ve batılılaşma hareketlerinin hızlanması yayın hayatındaki gelişmelerle eşgüdüm oluşturarak devam etmiştir.

Batılılaşma son 200 yıldır her dönemde gündemde yer alan bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu olgunun incelenmesinde dönemin basın faaliyetlerinin incelenmesi, bu dönemlerin daha iyi anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi için önemlidir. Günümüz Türkiye'sinde yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik sorunların temelinde yatan nedenleri anlayabilmemiz için Batılılaşma hareketlerinin tarihimizde ilk kez somut reformlarla başladığı ve farklı yayın anlayışına sahip gazetelerin yayınlandığı Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerini incelemek önem taşımaktadır. Batılılarca Jön Türk olarak adlandırılan Yeni Osmanlıların çıkardığı gazeteler ve onların gazetecilik anlayışıyla günümüz gazeteciliği arasında karşılaştırmalar yaparak ulaşacağımız sonuçlar; siyaset, toplum ve basın alanında bugün geldiğimiz noktayı anlamamız açısından önem taşımaktadır.

Resmi belgelerde Erbab-ı Fesad, Eşhas-ı Muzır, Erbab-ı Mefsedet gibi tanımlamalarla açıklanan Jön Türkler genel bir tanımlamayla Osmanlı İmparatorluğu'nda modern zamanların ihtiyaçları doğrultusunda değişiklik yapmak isteyen ihtilalcilere verilen bir ad olarak bilinmektedir. Jön Türkler iktidarı elde etmek için basını önemli bir araç olarak kullanmışlar ve kamuoyunu fikirleri doğrultusunda etkilemişlerdir.

Tezimizin birinci bölümünde batılılaşma ve modernizm kavramlarının ayrımını ortaya koymak, bu konudaki kuramsal çerçeveyi ortaya koymak ve basınla ilişkisini açıklamayı amaçlamaktayız. Basının batılılaşma sürecinde etkin bir rol üstlendiği tezini, tarihsel ve toplumsal olgularla irdelemek, örneklerle açıklamak birinci bölümde yer alacaktır.

Tezimizde Jön Türk basınıyla ilgili olarak yapacağımız incelemelerde I. Meşrutiyet ya da I. Jön Türk dönemi çerçevesinde 1868-1870 yılları arasında Londra ve kısa bir süre için de Cenevre'de yayın hayatını sürdüren Hürriyet gazetesi ve II. Meşrutiyet dönemi ya da diğer bir deyişle II. Jön Türk dönemi çerçevesinde 1904-1932 yılları arasında yayınlanan İctihad dergisini incelemeyi temel aldık. Neden bu yayınları seçtiğimiz sebeplerine gelince; Abdullah Cevdet Batılılaşma düşüncesini topyekün benimseyen bir Jön Türk olarak dönemin toplum yapısına aykırı fikirlerini İctihad'da yayınlamıştır. Latin harflerine geçilmesi, kılık kıyafet devrimi, feminizm

gibi o dönemde henüz düşünsel anlamda dahi kendine yer bulamamış fikirleri cesurca savunmuş ve Babıali’de polemikler yaşamış ve eleştirilerle karşılaşmıştır. anakkale Savaşı’nın kazanılmasından sonra; Medeniyeti elimizin tersiyle ittik, yorumunu yapması ya da, Türk soyunun ıslahı için Avrupa’dan damızlık erkek getirilmesi gibi oldukça radikal fikirleriyle dikkat çekmiş, Batılılaşma düşüncesini Şiddetle savunmuştur.

Tezimizin ikinci bölümünde incelememize konu olan İçtihad dergisi 1904-1932 yılları arasında yayımlanmış, batılılaşmayı savunan yazar ve düşünürlerin seslerini duyurduğu belli başlı yayın organı haline gelmiştir. İçtihadın kurucusu ve başyazarı Abdullah Cevdet Batı’yı ve onun getirdiği düşünce akımlarını Türk okuyucularına tanıtma yönünde yayın yapmıştır. Son sayısına kadar Batı kültürüne bağlı bir dergi olmayı sürdüren dergide medeniyetin Avrupa kaynaklı olduğu, fesin kaldırılması ve Latin harflerinin kabulü gibi birçok yenilikçi fikrin düşünsel kökleri itibariyle Abdullah Cevdet’e ve İçtihad’a dayandığı görülmektedir.

Bir başka inceleme konumuz olan Hürriyet gazetesine değinecek olursak; Namık Kemal ve Ziya Bey tarafından Londra’da çıkarılan gazete; Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin mührünü taşıyan örgütün resmi yayın organı olarak 29 Haziran 1868’te başladığı yayın hayatını 100. sayısına kadar sürdürmüştür. J n Türk hareketinin düşünsel altyapısını oluşturan makalelere yer veren bir fikir gazetesi olarak tanınmıştır. Eşitlik,  zg rl k, adalet, demokrasi ulus ve devlet kavramlarının sıkça kullanıldığı, Batı’lı siyaset bilimcilerin etkisiyle özellikle J.J. Rousseau, Montesquieu gibi aydınlanma ağı düşünürlerinin görüşlerini temel alan makalelere sıkça yer vermiştir.

Ayrıca tezimizin ikinci bölümünde Osmanlı’da basın ve batılılaşma hareketleri incelenecektir. Basının oluşumunda önemli roller üstlendiği Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde dönemin konjonktürü, toplum yapısı, batılılaşma düşüncesinin basın tarafından topluma ne Şekilde aktarıldığı ve batılılaşma hareketinin toplumsal etkileri incelenecektir. İkinici bölümde ayrıca J n Türk basınında tartışılan konuların, sıkça yer alan haberlerin tarihsel kökleriyle ilgili birtakım sonuçlar elde etmek çalışmamızda varmayı hedeflediğimiz amaçlardandır.

Tezimizin üçüncü bölümü 1980'den günümüze değişen toplum değişen basın adını taşımaktadır. 1980 ve sonrası günümüz toplum yapısını ve basının geldiği noktayı anlamak için özellikle incelenmesi gereken bir dönemdir, çünkü günümüzde gelinen nokta bu dönemde yaşanan olayların ve gelişmelerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm dünyada esen değişim rüzgârları 1980 sonrasında ülkemizi de etkisi altına almış, gerek siyasal ve toplumsal yapıda gerekse basın alanında birçok değişim yaşanmıştır. Basın alanında magazinleşme ve tekelleşme olgusunun ön plana çıktığı görülmekte, basından medyaya dönüşüm ve holdingleşme süreci bu bölümde incelenmektedir. Siyaset alanında ise Türkiye'nin Batılılaşma ve Avrupa'nın bir parçası olma çabaları belli dönemlerin incelenmesi şeklinde anlatılarak basının batılılaşma sürecindeki işlevi irdelenecek, gazetelerin ve dergilerin bu süreçteki rolü ortaya konulacaktır. 1980 sonrasında AB'nin bir parçası olma sürecinde dört dönem belirlenmiştir. Bu dönemler; 1) 14 Nisan 1987 AET başvurusu 2) 13 Aralık 1995'de Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesinin onaylanması ve 1 Ocak 1996'dan itibaren Gümrük Birliği üyeliği 3) 9 Aralık 1999'da Türkiye'nin AB'ye aday ülke kabul edilmesi 4) 3 Ekim 2005'te AB ile üyelik müzakerelerinin başlaması. Seçtiğimiz dönemler Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olma dolayısıyla Batılılaşma çabalarının somutlaştığı zaman dilimleridir. Bu bölümdeki başlıklar ve dönemler yargısal verilere dayanarak belirlenmiştir.

1. Bölüm

Basında Batılılaşma Tasarımı: Kavramlar ve Gelişim Süreci

1.1 Batılılaşma ve Modernizm Kavramı

Özellikle sosyal bilimler alanındaki gelişmeler modernleşme süreci içinde iletişimin rolünü ön plana çıkarmış bulunmaktadır. Bu açıdan az gelişmiş ülkelerin modernleşmesinde iletişimin yeri oldukça sık tartışılan bir konudur. Modernliğin oluşum aşamasında da özellikle matbaanın icadıyla skolâstik düşüncüyü eleştiren ve pozitif düşüncüyü savunan yayınların çok sayıda basımı ve elden ele dolaşımı serbest düşüncenin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Günümüzün, kitle iletişim araçlarına kadar uzanan ve tek kelimeyle medya olarak nitelenen basın yayın organlarının en önemli işlevlerinden biri de bu serbest düşüncenin ifadesine ve oluşumuna zemin hazırlamasıdır.

Modern yaşam aynı zamanda belirli kültürel, sosyal, politik amaçlar doğrultusunda yeni bir dünya görüşüyle, yeni bir siyasal davranış ahlakıyla, toplumsal yaşamı sürekli dönüştürmeyi de gerektirmektedir. İdeolojik ve kültürel platformda en önemli yeri alan siyasi partiler ya da sendikalar ve dernekler gibi özel örgütlerin yanı sıra gazeteler, dergiler, radyo, tv ve bir bütün olarak medya, bu üst yapının oluşumunda önemli işlevler üstlenmektedir. Modern toplumların toplumsal düzeninin içinde hak ve özgürlüklerin savunulmasında ve geliştirilmesinde en önemli işlevi bu medya görmektedir. Özellikle yeni toplumsal hareketler, farklı kültürel-etnik-sosyal kimlikler kamuoyunda seslerini duyurmak ve halkın desteğini kazanmak için iletişim araçlarını öncelikli olarak kullanmaktadırlar. İletişim araçlarının sahip olduğu özellikler, hem aşağıdan (halktan) yukarıya (yönetenlere) hem de yukarıdan aşağıya doğru bir etkileşimi olanaklı kılar. Bu nedenle modernleşmesini tamamlamış veya tamamlamakta olan ülkelerde toplumsal huzur, barış ve uzlaşmanın sağlanmasında en önemli etken olarak iletişim araçlarının çok yönlü bu işlevselliği gösterilmektedir. Bu nedenle modernliğin oluşum sürecinde basının gelişimi de tezimizde incelenecektir.

Modern toplumun oluşumu Batılı kültür çerçevesinde gerçekleşmiştir. Batılı kültür, diğer uygarlık çerçevelerinden beslenerek modernleşme sürecini daha ilerilere götürmüştür. Şimdi Avrupa bu genel evrim sürecini dünyanın diğer bölgelerine doğru yaymaktadır. Ancak bu aşılama, Batılı olmayan toplumlarda tek yönlü doğrusal bir yürüyüşe değil, çok yönlü doğrusal bir yürüyüşe neden olmaktadır. İnsanlığın tarihsel yürüyüşünde genel evrim sürecinin uç merkezleri bir uygarlık çerçevesinden diğerine doğru dolaşım durmaktadır. Bu mantık çerçevesinde bakıldığında, Batılı olmayan toplumların modernleşmesi özgül bir Batılılaşma süreci değildir. Modernleşme, her toplumun kendi gelişmesine kendisinin müdahale etmesine olanak tanımaktadır.¹

Geleneksel toplum modern toplum ayırımı batılı olmayan toplumların içinde buldukları değişim sürecini açıklamakta kullanılırken, tarihin (batılı olmayan toplumların içinde buldukları değişim sürecinin) başlangıç ve sonuç aşamalarını ifade etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus açıkça veya insanlık kavramı altında batı toplumlarının geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman boyutlarındaki evriminin genel yasalarını bulma amacına yönelik 19. yüzyıl tarih felsefelerinden farklı olarak modernleşme kuramının Batılı olmayan toplumlar için geliştirilmiş olmasıdır.²

Modernleşme, batılı kültür çerçevesinde belirlediği için birçok yazar ve düşünür, Batılı olmayan toplumların modernleşme sürecinde Batılı değerleri de özümseyeceğini, yani belli bir ölçüde Batılılaşacağını ileri sürmektedir. Modernleşme yolunda attıkları her adımda Batı dışı toplumlar, Batı kültür çerçevesine yakınlaşmaktadır. Batılı olmayan toplumların modernleşme sürecini karmaşıklaştıran bir başka faktör de, bütün ülkelerin tek bir dünya toplumu bağlamında yaşamasını sağlayan bugünkü dünya düzeninin yapısıdır. Bütün çatışma ve gerginliklere rağmen gittikçe ülkelerarası ilişkileri düzenleyen ortak değerler ve normlar türemektedir. Bu değer ve normlar belli bir ölçüde uluslar arası anlaşma ve belgelerde tescil edilmiştir. Karşılıklı ilişkilerin ve bağımlılığın gittikçe sıklaşması ve yoğunlaşması bu tür ortak kurallara olan gereksinimi arttırmaktadır. Ayrıca uluslar arası kimi etkinlikler (spor ve festivaller gibi) kültür

---

¹ Kadir Canatan, **Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, ss. 42-43

² Ahmet Özkiraz, **Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2007, s. 52

alışverişini hızlandırmaktadır. Modernleşme sürecinin yaygınlaşması, Batı kültür değerlerini de evrenselleştirmektedir.³

Modernleşmeyle ilgili bir kavram olarak modernite ve modernizasyon kavramları da literatürde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Çiğdem bu iki kavram arasında esaslı bir farklılık olduğundan ve bu farklılığın sadece Batılı toplumların değil, aynı zamanda Batılı olmayan toplumların da tarihsel evrimini belirlediğinden bahseder. Modernite bir projeye, refleksiyona, modernizasyon ise bu projeyi, refleksiyonu mümkün kılan kurumsal yapısal evrime işaret eder. Bu çerçevede düşünülebilecek bir başka yargı Batı dışı toplumların, sadece modernleştikleri ama modern olmadıkları yani ancak modernitenin kurumsal altyapısıyla (modernizasyon) eklenilebildikleridir.⁴

Batı ile toplumsal değişme arasında bağlantı kurulmasında iki tarihsel etken pay sahibidir. Birincisi, 18. ve 19. yy. Batı Avrupa'sının çoğu toplumsal değişim analizi için model oluşturması; ikincisi Batı'nın, kendisine özgü iki bileşeniyle birlikte, kapitalizm ve demokrasi, dünyanın geri kalanını hızla nüfuzu altına alıp ilk bakışta aslının bir kopyası gibi gözükten yapılar yaratması karşısında, pek çok kişinin bu modeli evrensel bir model olarak kabul etmesidir.⁵

Batı ilmi, teknolojisi ve sanayi ile, Batı zihniyetini, Batılı dünya görüşünü birbirinden ayırma ya da ayırmamaya ilişkin Batılılaşmanın başlangıç bilinci, Osmanlı, Japon, Rus ve İran toplumlarında çeşitli düzey ve tonlarda hep olagelmıştır. Bu toplumlar taşıdıkları tarihsel birikimlerden ötürü, Batılılaşma (modernizasyon) süreci içerisinde ayrıcalıklı bir yer işgal etmişlerdir. Bu birikimin ne olduğu sorusunun cevabı, önce Batılılaşmayı kendi geleceği için zorunlu gören siyasi bir irade ve bu iradeyi mümkün kılan toplumsal bir örgütlenmenin varlığı olacaktır. Daha açık bir biçimde söylemek gerekirse, merkezi bir devletle, bu devleti çekip çevirecek bir bürokrasi ve koruyacak bir askeri tabakayı içeren bir örgütlenmeden bahsetmek gerekir.⁶

---

³ Canatan, a.g.e., ss. 43-44

⁴ Ahmet Çiğdem, "Türk Batılılaşması'nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkaldığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c.3, Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.68

⁵ Fatma Müge Göçek, **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme**, İstanbul, Ayraç Yayınevi, 1999, s. 11

⁶ Çiğdem, a.g.m., ss. 68-69

Hollandalı sosyolog J.W. Schoorl ilk kez 1974 yılında yayınlanan Modernleşme Sosyolojisi adlı yapıtında Batılı olmayan toplumların modernleşme sorununa ilişkin görüşlerini sistemli bir şekilde ortaya koymuştur:

- 1)“Modernleşme genel, karmaşık ve kapsamlı bir süreçtir.
- 2) Modernleşme tek yönlü doğrusal değil, çok yönlü doğrusal bir evrim sürecidir.
- 3) Modernleşme teorik açıdan zorunlu değildir, ama pratikte zorunludur.”⁷

Osmanlı–Türk modernleşmesinde şimdiye kadar bu saydığımız öğelerin yani merkezi devlet, bürokrasi ve askeri yapı olgusunun bir arada olduğu bir yapılanma olduğunu görmekteyiz. Tıpkı Rusya, İran ve Japonya gibi Osmanlı Batılılaşması da tarihsel birikim itibariyle Batılılaşma olgusunu kavrayabilecek ve kendi varoluşuna katabilecek bir araç olarak görmesi ve kullanması açısından önemli bir örnektir. Zaten ilerleyen bölümlerde de görülebileceği üzere; ordu, bürokrasi ve merkezi devlet olgusunun yenilik hareketlerinde başroller üstlenmesi de saydığımız sebeplerin etkisi büyüktür.

Tanzimat döneminden itibaren Batı'nın üstünlüğünün Osmanlı bilincine yansımaya başlamasıyla, tüm siyasi akımlar (İslamcı, Batıcı ve de Türkçü akımlarda olduğu gibi) Batı boy aynasında düşüncelerini ölçüp biçmişlerdir. Ancak Batı dünyası kendi gerçekliğinden ziyade Doğu'nun ürettiği bir betimlemedir. Hatta, Doğu kendi kimliğini Batı yansımalarında yeniden gözden geçirmektedir. Batı'nın üstünlüğü kendi gözünde de kesinleştikçe, özgül kimliği ve tarihi solmaktadır; bir yandan da paradoksal bir biçimde kendine özgül olan kimliği arayarak, abartarak, Batı karşısında teçhizatlanmaya çalışmaktadır. Kendilerini geri kalmışlıklarını hatırlatan o anki tarihten sıyırmaya çalışarak kimi zaman geçmişteki altın çağa, kimi zaman gelecekteki muasır medeniyete inanarak ilerleme yolları aramışlardır. İdealize edilen ya geçmiş, ya gelecektir, yaşadıkları an ise külfettir. Tarihselliği zayıf toplumlarda, asrılık, çağdaşlık tutkusu, sözlük anlamının tersine yani aynı çağda olmak yerine, çağı (Batı'yı) yakalama tutkusunu ifade etmektedir. Nitekim dil bunu yansıtmaktadır:

---

⁷ Schoorl'dan akt. Cantanan, a.g.e, s. 33

modernlik yerine modernleşme, çağdaş yerine çağdaşlaşma, batılılaşma kavramları daha çok anlam ifade etmektedir.⁸

Modernleşme, toplum seviyesinde değil, ferdi düzeyde zihni bir süreçtir. Cumhuriyet öncesi ve sonrası aydınların büyük bir kesiminin yanıldıkları nokta da burasıdır. Modernleşmenin, Batılılaşma veya Avrupalılaşma ile özdeşleşme olarak kabul edilmesi ilk yanlış noktayı teşkil etmiştir; ikincisi de, modernleşmenin zihniyette meydana gelen değişme yerine şekilde biçimde bir farklılaşma olarak idrak edilmesi olmuştur. Netice olarak, dünyamızda yaşayan hiçbir toplum, hiçbir ülke meydana gelen değişmelerden, yeniliklerden başını kuma gömerek kayıtsız yaşayamaz.⁹

Gündelik pratiklerde yaşanan değişim elbette modernleşme olgusunun bir parçasıdır, böyle olması da doğaldır. Ancak parçanın bütününe yerine geçmesi de modernleşme anlayışımıza getirilebilecek eleştirilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk modernleşmesinin semiyolojisi bize modernleşme ya da Batılılaşmanın metonimik bir Batılılaşma olduğunu göstermektedir. Metonimi, parçanın bütününe yerini alması, onun yerine geçmesi, onun yerini tutması demektir. Piyano çalmak, şapka giymek, Fransızca konuşmak, batılı olmayanın bir parçası olabilirler ama, elbette hiçbir zaman Avrupalılığı tümüyle temsil etmezler. Avrupalılık, ancak kavramsal düzeyde temsil edilebilir. Batı medeniyetinin yaşam tarzına ait şekilsel sembollerle değil, kültür alanında bilim, felsefe; siyaset alanında demokrasi, insan hakları, sivil toplum gibi kavramlarla temsil edilmesi gerekir. Türk modernleşmesi, batılılaşmayı somut ve görünür simgelerle kavradığı içindir ki, parçayı bütününe kendisi zannetmiş, bir medeniyeti temellendirmenin soyut kavramlarla mümkün olabileceğinin ayırımına varamamıştır.¹⁰

Modernleşme hakkında farklı görüş açılarının belirlenmesi modernleşme sürecinin yeniden tartışma konusu yapılmasını gerektirmektedir. Bugün modernleşmede üç ortak yanlış vardır. Bunlardan ilki, modernleşmenin Avrupalılaşma veya Batılılaşma

---

⁸ Nilüfer Göle, **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, İstanbul, Metis Yayınları, 1992, s. 40

⁹ Orhan Türkdoğan, **Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 131

¹⁰ Hilmi Yavuz, "Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c.3, Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 212

ile eşitleştirilmesidir. Böyle bir görüş, değişme için kaynak ve uyarıcıların sadece Avrupa veya Batılı milletlerden geldiği ilkesine dayanır. Oysa, modernleşme eski ve yeni yolların bir sentezidir. Bu sebeple, yeni unsurların zaruri olarak Batıdan gelmesi beklenemez. Modernleşmede ikinci hata, sanılmıştır ki tüm modernleşme iyidir. Böyle bir değer yargısı tanımımızda yer almamalıdır. Modernleşme, sadece faydalı olanları değil, fakat aynı zamanda çatışma, acı ve zararları da ortaya koyabilir. Modernleşmede üçüncü yanlış da modernleşme sürecinin tek boyutlu olarak düşünülmüş olmasıdır. Oysa modernleşme tek bir boyutla ölçülemez. Bir kimsenin yüksek hayat standardına sahip olması veya modern biçimde giyinmesi, onun zaruri olarak modern veya modernleşme yolunda olduğu anlamına gelmez. Tersine böyle bir kimse tamamen gelenekli bir kimliği de yansıtabilir. Bu bakımdan modernleşme birçok unsurların karşılıklı etkileşiminin bir ürünüdür. Modernleşmenin hem yaratıcı hem de yıkıcı mahiyette bir süreç olduğu görülmektedir.¹¹

Batılılaşma Türkiye’de moderniteyle eşanlı tutulmuş bir kavram ve süreçtir. Bu süreç zaman içinde evrilmiş ve iç modellerini oluşturmuştur. 1838-1839 olayları başlangıç dönemleri kabul edilen bu oluşum 1876 ve 1908’le diğer önemli aşamalarını kaydetmiş ve 1923’le yeni bir evreye ulaşmıştır. Kendi içinde dönüşen bu yeni başlangıç nihayet 1980’lerin ortasından itibaren yeni kesite erişmiştir. Burada ilginç olan, Batılılaşmanın, genel bir doğrultu olmasına karşın zaman zaman modernleşmeye oranla nispeten gözden uzak tutulmak istenmesidir. Bunda Batılılaşmanın bir ideoloji olarak ortaya çıktığı dönemlerde karşılaştığı tepkilerin bir rolü söz konusudur. Gerçekten de Batılılaşma ilkin 19. yy. Osmanlı toplumunda belirlemiştir ve entelektüel çevrelerde o sırada kendisini gösteren tüm düşünce akımları içinde en fazla tartışılmış ve eleştirilmiş olanıdır. Bu noktada ortaya çıkan bir başka ilginç husus Batılılaşmanın bir düşünce akımı olarak tanımlanmasıdır. Özellikle 1923 sonrasında görüldüğü gibi, zaman zaman bir ideolojinin uzantısı ve aksiyonu olan bu oluşum kimi kesimlerce doğrudan doğruya bir düşünce akımı olarak ortaya getirilmiştir.¹²

---

¹¹ Türkdoğan, a.g.e., ss. 128-129

¹² Hasan Bülent Kahraman, “Avrupa: Türk Modernleşmesinin Xanadu’su: Türk Modernleşmesi Kurucu İradesine Yeni Bir Bakış Denemesi”, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya Türk Modernleşmesi Üzerine Kuramsal ve Tarihsel Yansımalar**, der. E. Fuat Keyman, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, ss. 214-215

Sonuç olarak denilebilir ki, modernleşme batılılaşma ile eş anlamlı bir olgu değildir ancak modernleşmekte olan toplumlar kaçınılmaz olarak belli ölçülerde batılılaşmak zorundadır. Birbirinin içine geçmiş kavramlar gibi görünseler de belli ölçülerde modernleşme batılılaşmayı kapsayıcı geniş bir kavram olup batılılaşmanın somut uygulamalara yönelik pratik bir kavram olduğu görülmektedir. Modernleşmek için gereken batılılaşma ölçütlerinin ne olduğu da o toplumların iç dinamikleri ve değer yargılarıyla ilintilidir.

1.2 Modernizm Kuramları ve Basın İlişkisi

Modernlik kavramı gündelik hayat alanındaki sosyolojik çalışmalarda sosyal, kültürel ve ekonomik alandaki değişimleri ifade etmekte kullanılan bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernizm olgusunun az gelişmişlik kavramının karşıtı bir kavram olarak karşımıza çıkması ve yüksek standartlarda yaşayan modern toplumların aynı zamanda basın ve medya alanında da ileri düzeye gelmiş yapılar olması bize basın ve modernleşme arasında lokomotif ve tren vagonlarının ilişkisini hatırlatmakta, basının toplumsal gelişmelerde ve modernleşme hareketlerinde itici güç olma rolünü ortaya koymaktadır.

Günümüz dünyasının toplumsal yapısında; gelişmekte olan pek çok ülkenin modern bir devlet, modern bir ulus veya toplum olma ülküsüyle yanıp tutuştuğu görülmekte; modernliğin ölçüsü olarak ise gelişmiş teknoloji ve endüstrileşme düzeyi baz alınmaktadır.¹³ İletişim teknolojilerindeki gelişmeler zaten yüksek bir endüstriyel seviyeye ulaşmanın bir sonucu olarak görülmektedir. Dolayısıyla teknolojik gelişme beraberinde iletişim ve basın alanındaki gelişmeyi getirmektedir. Bu durum basın ve modernleşme arasında doğru orantılı bir ilişkinin varlığını doğrular nitelikte bir sonuçtur.

Modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzları bizi geleneksel toplumsal düzen türlerinin tamamından eşi görülmedik bir biçimde söküp çıkarmıştır.

---

¹³ Ayhan Erdem, "Dünü, Bugünü ve Yarınıyla Modernizm", **Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim**, ed. Metin Işık-Ayhan Erdem, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008, s. 207

Modernliğin getirdiği dönüşümler hem yaygınlıkları hem de yoğunlukları açısından önceki dönemlere özgü değişim biçimlerinin çoğundan daha etkilidirler. Yaygınlık düzleminde bakıldığında bu dönüşümler, küresel düzeyde toplumsal bağlantı biçimleri kurulmasında etkili olmuşlardır; yoğunluk açısından ise günlük yaşamımızın en özel ve kişisel özelliklerini değiştirme aşamasına gelmişlerdir. Açıktır ki geleneksel ile modern arasında süreklilikler vardır ve bunlar birbirinden tamamen ayrı parçalar değildir; geleneksel ve moderni çok genel bir biçimde karşılaştırmanın ne kadar yanıltıcı olduğu çok iyi bilinmektedir.¹⁴

Batı sömürgeciliğinin başlangıcından bu yana, batılı olmayan toplumlar yönünü, biçimini ve zamanlamasını kendilerinin saptamadığı bir değişim süreci içindedir. Sosyal bilimciler, batılı olmayan toplumların geçirdikleri bu köklü değişme süreçlerini dile getirmek üzere kimi zaman gelişme, kimi zaman da modernleşme kavramlarını kullanmaktadır. Bu nedenle olsa gerek, batılı olmayan toplumlar bazen gelişmekte olan toplumlar, bazen de modernleşmekte olan toplumlar diye nitelendirilmektedir. Önceleri batılı olmayan toplumlara yani o zamanki konumlarıyla sömürgelere geri kalmış ülkeler deyimi yakıştırılmıştı. Kırklı yılların ortalarından itibaren bu deyim yerini az gelişmiş ülkeler almıştır. Ne var ki, her iki nitelendirme de bu ülkeleri ve kültürleri aşağılayıcı bir çağrışıma yol açtığı gerekçesiyle zamanla terk edilmiştir.¹⁵

Modernlik siyasal alanda belli başlı üç gelişme tarafından nitelendirilir. İlkin, eski imparatorluklar bozulup çöktükçe ve çevresel bölgeler merkez tarafından birbirine eklendikçe ulus-devlet, teritoryal örgütlenmenin model biçimi ve siyasal mücadeleler ile iştiakların başlıca odağı haline gelir. İkincisi, ulusal sınırlar içerisinde devlet organları etki alanlarını çoğaltır ve genişletir. 1914 yılında topyekün savaşın gelişi ilk kez olarak askeri cephenin yanı sıra sivil cephenin de kitlesel olarak seferber edilmesini gerektirdi. Bu arada barış zamanında, yurttaşlık haklarının genişlemesi, gelir dağılımından çocuk bakımına kadar uzanan gündelik hayatın çeşitli alanlarının devlet organları tarafından giderek daha çok düzenlenmesini gerektirdi. Üçüncüsü ve belki hepsinden önemlisi, halkın katılımına dayanan yeni bir

---

¹⁴ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, s.14

¹⁵ Canatan, a.g.e, s.11

siyaset türünün ortaya çıkmasıdır - ister devrim tarafından gündeme zorla konmuş, isterse liberal demokrasilerde yetişkinlerin evrensel oy hakkının yerleştirilmesi uğrunda uzun mücadele yoluyla tesis edilmiş olsun. Ortaya çıkmakta olan iletişim sistemi bu değişmelerde kilit bir rol oynamıştır.¹⁶

Kültürel değerlerin yanında basının teknolojik gelişimine göz atacak olursak; özellikle ulaşım ve haberleşme alanındaki teknolojik gelişmelerle modern basının oluşumunu 19. yüzyılda tamamladığını söyleyebiliriz. 20. yüzyılda dizgi makinesinin icadı, rotatiflerin işletilmesi basının ülkelere göre değişik tempo ve hacimde gelişmesini sağlamıştır. Teknolojik gelişmelerle bir yandan basının görevleri çoğalmış, rolü genişlemiş bir yandan da toplumun sosyal ve ekonomik yapısında önceki yüzyıllardan çok farklı gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler iktidar kuvvetlerini, haber araçlarını kendi yararlarına ve ideolojilerine uygun biçimde kullanma amacına yönelmiştir.

Matbaanın ve yayıncılığın 19. yüzyılın başından itibaren yayılan sanayileşmesi sadece teknik icatların (stereotipi, sonrasında mekanik baskı, rotatif, yeni resimleme teknikleri, son aşamada da ofset vb.) ortaya çıkmasını gerektirmekle kalmaz, aynı zamanda kitap ve süreli yayınların üretim ve dağıtımını için yeni bir organizasyona geçilmesini gerektirir.¹⁷ Walter J. Ong matbaanın modern topluma damgasını vuran “özel hayat” anlayışının gelişmesindeki başlıca unsurlardan biri olduğundan bahseder. Matbaa sayesinde elyazması kitaplardan çok daha ufak ve taşınabilir kitaplar basıldığı için, okurun kalabalıktan uzak, kitabıyla baş başa bir köşeye çekilebileceği ve zamanla tamamen sessiz okuma alışkanlığını kazanacağı ruhsal ortam da ortaya çıkmıştır. Elbette ki bu durum gazete okuyucusu için de geçerlidir.¹⁸

Değişik çağlarda değişik toplumlar, çeşitli gelişmelere bağlı olarak başka toplumlara karşı birçok yönden üstünlük göstermişlerdir. İlkçağlarda Yunan ve ardından Roma toplumları daha sonrasında 14 ve 15. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin dorukta

---

¹⁶ Graham Murdock, “İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri”, **Medya, İktidar İdeoloji**, der. ve çev. Mehmet Küçük, Ankara, Ark Yayınları, 1999, s. 441

¹⁷ Frédéric Barbier – Catherine Bertho Lavenir, **Diderot'dan İnternete Medya Tarihi**, çev. Kerem Eksen, İstanbul, Okuyan Yayın, 2001, ss. 92-93

¹⁸ Walter J. Ong, **Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü Teknolojileşmesi**, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul, Metis Yayınları, 1995, s. 155

olduğu görülür. 17. yüzyıldan başlayarak İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere bu doruğa tırmanmışlardır. Bu ülkeleri doruğa ulaştıran faktör; Rönesans'ın ve Reform hareketlerinin etkisiyle Skolâstik felsefenin eleştirilmesi, evrenin merkezi olarak insanın görülmesi ve düşünsel ortamın sağladığı yoldan ilerleyerek gelişen kapitalizm ve sonuç olarak ortaya çıkan Aydınlanma ve Sanayi Devrimi'dir.

Basın modernleşme hareketleri içinde her dönemde etkin bir güç olmuştur. Peki Osmanlı Türk modernleşmesi içinde yer alan unsurlardan biri olan basın ve bu mesleği icra eden gazeteciler nasıl bu kadar etkin roller üstlenebilmişlerdir? Bu sorunun cevabını Osmanlı toplumundaki elitist yapıda aramak gerekir. “Osmanlı Devleti'nin modernleşme hareketi içinde eğitilmiş elit bir kesim ön plana çıkmıştır. Bu elitin içindeki unsurlardan dört tanesi özel önem taşımaktadır. Subaylar, memurlar, hukukçular ve gazeteciler. Bu dört meslek grubunun mensupları yeni Türkiye'nin hazırlanmasında ve kuruluşunda, sayılarıyla kıyaslanamayacak roller üstlenmişlerdir”.¹⁹

Osmanlı modernleşmesi, dönemlere göre değişen, yeni yönetici elit, muhalif ve aydın sınıfını ortaya çıkarmıştır. Tanzimat dönemi, aydını ve eliti, bürokrasinin kendisini yasal güvenceye kavuşturması sonrasında, bürokrasi içinden usta-çırak ilişkisi ile (özellikle Dışişleri ve Harbiye'den) yetişenlerin bir elit tabakası oluşturdukları dönemdir. Tanzimat döneminin muhalifleri ve Meşrutiyet döneminin hazırlayıcısı olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyeleri, basınla ve basında yetişmişlerdir. II. Abdülhamid döneminin muhalif aydını ve yönetici eliti ise bizzat II. Abdülhamid'in kurduğu okullarda yetişmişlerdir. II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise siyasal partiler ve dernekler, aydınların ve elitin yetiştiği başlıca kaynak durumuna gelecektir. Tanzimat sonrasında (askeri ve sivil) bürokrasi dışında, üç meslek grubu; öğretmenler, hekimler ve mühendisler, modernleşme militanı haline gelmişler ve Cumhuriyet'in de yönetici elit ve aydın tabakasını oluşturmuşlardır.²⁰

---

¹⁹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2008, s. 623

²⁰ Mehmet Ö. Alkan, “İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si**, der. Kemal H. Karpat, çev. Sönmez Taner, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 76-77

Osmanlı modernleşme hareketinin ilk yansımaları ordunun modernleşmesiyle başlamıştır. Batı tipi eğitim kurumlarının açılmasıyla da yeniliklere açık modern bir bürokrat sınıfı ortaya çıkmıştır. Ordu ve bürokrasinin yanında yeni meslek sınıfı olarak gazetecilik ve hukuk da Türk devrim hareketinde ordu ve bürokrasi kadar olmasa da etkin roller üstlenmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet ve sonrasında gazeteciliğin bir meslek olarak hızlı bir gelişim göstermesi, haberleri toplamada, sunmada ve tartışmada maharet sahibi ve geçimini asıl olarak basın yoluyla sağlayan bir meslek grubu ortaya çıkmış, okuryazarlığın artmasıyla beraber gazeteye olan talebin artması, gazete yayıncılığını karlı bir yatırım haline getirirken, gazetecilere de yeni bir konum ve güç kazandırmıştır.²¹ İşte bu sebepten gazete ve gazeteciler Osmanlı'dan günümüze toplumsal değişimin, modernleşme hareketlerinin ve hatta devrim diyebileceğimiz olguların içinde olmuşlar, öyle ya da böyle çeşitli roller üstlenmişlerdir.

1.3 Modernleşmeyi Hazırlayan Tarihsel Dönüşümler ve Basının Önemi

Avrupa'da dünya tarihine yön veren üç büyük teknik yenilik ortaya çıkmıştır. Pusulanın icadı uzun deniz yolculukları yapılmasını ve yeni kıtaların keşfini sağlamıştır. Barutun icadı; top gibi ateşli ve güçlü silahların gülleyle kullanılmasını ve feodalitenin savunucusu konumundaki derebeylerin şatolarının tehdit edilmesine ve feodalitenin egemenliğinin bitmesine yol açmıştır. Böylece güçlenen merkezi yönetimler çevresinde milletler ve milliyetler doğmuş ulus devletler ortaya çıkmıştır. Matbaanın bulunmasıyla da bilginin geniş halk kitlelerine yayılarak haberin ve enformasyonun dolaşımı sağlanmıştır.

Mekanize iletişim teknolojileri, mekanik baskı tekniklerinin Avrupa'da ilk kez kullanılmasından bu yana görülmeyen bir biçimde, küreselleşmenin bütün yönlerini dramatik bir biçimde etkilemiştir. Bunlar, modernliğin düşünömselliğinin ve modern olanı gelenekselden koparmış bulunan süreksizliklerin temel ögesini oluştururlar. Medyanın küreselleştirici etkisi, kitlelere yönelik gazetelerin ilk gelişim döneminde birçok yazar tarafından dile getirilirdi. 1892 yılında Marx Nordau, modern gazetelerin çıkışıyla, küçük bir köyde oturan bir kişinin çağdaş olayları yüzyıl

---

²¹ Lewis, a.g.e., ss. 624-625

öncesinin başbakanından daha iyi anladığını yazar. Gazete okuyan bir köylü Şili'deki devrimle, Doğu Afrika'daki gerilla savaşıyla, Kuzey Çin'deki soykırımla, Rusya'daki açlıkla eş zamanlı olarak ilgilenir. Buradaki önemli nokta, insanların dünyanın her yerinden gelen, daha önceleri habersiz kalacakları olaylardan rastlantısal olarak haberdar olmaları değildir. Önemli olan, haberler ile simgelenen bilgi birikimi olmaksızın, modernlik kurumlarının küresel genişlemesinin olanaksızlığıdır.²²

Gittikçe genişleyen yeni uygarlığın ilerleme süreciyle çelişen Osmanlı Devleti'nin gerilemesi; yıllar geçtikçe hızlanmış artık Osmanlı İmparatorluk toprak kaybetmeye, sınırlar daralmaya, nüfus azalmaya ekonomik güç zayıflamaya başlamıştır. Avrupa'da hasta adam olarak nitelendirilmeye başlayan imparatorluk tam bir çöküntü ile karşı karşıya kalmıştır.

Modernleşme hamlesi, modernleşen eğilimlerinin geliştirilmesi hususunda aralarında büyük ölçüde bir uyumsuzluğun ve çatışmaların olduğu toplumun farklı grupları ya da kurumsal odakları arasında hizipleşme yarattı. En az iki ve sıklıkla daha fazla sayıda modernleşen farklı seçkin grupları, genellikle birbirinden bağımsız olarak gelişti. Bir yanda teknik ve bazı ekonomik ve idari alanlarla sınırlı kalan kontrol altındaki bir modernleşmeyi gerçekleştirmeye kararlı despotik, geleneksel ya da yarı geleneksel yöneticiler –Rusya'da Büyük Petro, II. Katerina ve onun soyundan gelenler, Prusyalı krallar ve daha sonra Osmanlı padişahları- vardı. Toprağa bağlı kölelikte olduğu gibi toplumsal yapının feodal kimi yönlerini ortadan kaldırmaya çoğunlukla hazırdılar, ancak bu siyasi yapı içerisine daha geniş grupların katılımını sağlayan çok kapsamlı bir değişimi ileri götürmekte gönülsüz davrandılar. Öte yanda ise daha çok zayıf ve birlik duygusu az olan toplumsal sınıflardan gelen, kendileri de zayıf ve yalıtılmış bir halde olmakla birlikte birbirleriyle karşılıklı ilişkileri de zayıf olan, genellikle birtakım entelektüellerden, profesyonellerden ve girişimcilerden oluşan modernleşen başka gruplar da ortaya çıktı.²³

---

²² Giddens, a.g.e., s. 80

²³ S.N. Eisenstadt, **Modernleşme Başkaldırı ve Değişim**, çev. Ufuk Coşkun, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2007, s. 109

Rönesans ve Reform sürecinden geçerek, ortaçağ boyunca insan düşüncesini donduran skolâstik anlayışlarını atan Avrupa ekonomik ve siyasi alanda ve sonrasında bütün değerler alanında dünya görüşü olacak kadar genişlediği zaman, onun gelişme hızına ayak uyduramayan başka kültürler için tek yok kalıyordu: Modernleşmek²⁴

Osmanlı Modernleşmesi hem dış hem de iç etkilerle toplumdaki kurumların, bireylerin değişmesini ve devletin yapısını da kapsayan, başta pragmatik olarak düşünülmüş tedbirlerle girişilmiş ve bugünkü modern Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar sürmüş ve sürmeye devam etmektedir.²⁵

Geleneksellikten modernliğe geçiş aşamasında bulunan toplumlarda, iktisadi, toplumsal ve siyasal dönüşüm süreci içinde, bu toplumdaki kişi ya da grupların rolleri nelerdir? Bu sorunun cevabı, söz konusu geçiş toplumlarının Batılı olup olmamalarına göre değişmektedir. Batı'da geleneksellikten modernliğe geçiş, en azından dört yüzyıllık bir sürede ve adeta kendiliğinden gerçekleşmiştir. Yani, Batı kendi iç dinamikleri sayesinde modernleşmiştir. Buna karşılık Batılı olmayan toplumlarda modernleşme, daha kısa bir zaman dilimi içinde, kendiliğinden olmayan ve dış etkenlerin yoğun itici gücü etrafında ortaya çıkmaktadır. Bu değerlendirmenin bir önemli sonucu, Batılı toplumların yaklaşık dört yüzyılda eriştiği ideale (modernlik), çok daha kısa bir sürede erişilmek istenmesinin bu toplumların geçiş aşamasındaki kültürel ve siyasal oluşumlarının açıklanmasında modernleşme kuramı içinde yer alan açıklama biçimi şöyle ifade edilebilir:²⁶

1) "Batılı toplumları sürekli değişen, hareketli toplumlardır. Buna karşılık Batılı olmayan toplumlar, değişimin çok yavaş olduğu, ya da hiç değişmeyen durağan toplumlardır. Dolayısıyla, Batılı olmayan toplumlarda modernleşme, her halükarda, Batılı toplumların dışarıdan müdahalesi sonucunda ortaya çıkan bir değişimi ifade eder. 2) Modern topluma doğru değişmek, Batılı olmayan toplumlarda kendiliğinden bir süreç olmadığından, toplumun çoğunluğunu oluşturan ve gelenekselliğini sürdüren kitlelerin, bu süreçte bir

²⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 1994, s. 20

²⁵ Murat Tazegül, *Modernliğin Oluşum Sürecinde Basın*, İstanbul, Babil Yayınları, 2005, s. 62

²⁶ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, ss. 50-51

itici güç olarak ortaya çıkmaları söz konusu değildir. Dolayısıyla, Batılı olmayan toplumlarda yabancı aristokratik bir seçkinler zümresinin veya Batılı modern kültürün düşünsel araçlarıyla donanmış yerli bir aydınlar grubunun yahut da her iki grubun birlikte oluşturacağı bir gücün yol göstericiliğine gerek vardır.“²⁷

Türkiye için batılılaşma bir uygarlık değişimidir. Bu, şüphesiz, son derece geniş boyutlu bir olaydır. Böyle bir olay hayatın her alanı gibi gündelikliği de temelden değiştirir; hatta en önemli ve somut etkileri bu alanda görülür. Belli bir hayat anlayışının, belli bir ideolojinin düzenlediği bir değerler hiyerarşisine göre yaşayan bir toplumun, alışık olduğundan çok farklı bir başka değerler hiyerarşisine geçmesi söz konusudur. Ayrıca bu ikinci sistemin bir bütün olarak anlaşılıp sindirilmesine de imkan yoktur. Dolayısıyla, sistemin karşılaşılan sonuçlarından tanınması, bütüne gidilebildiği kadar, buradan gidilmesi gerekmektedir. Bu ise, bir toplumun kendi manevi haritasını hemen hemen bütünüyle kaybetmesi sonucunu da verebilir. Böyle bir uygarlık değişiminin kararını vermeyen, ama sonuçlarını zorunlu olarak yaşayan geniş kitleler için ilerleme doğrultusu oldukça karanlıktır; öte yandan, kararı verenlerin de Batılılaşmaktan ya da Batı kavramının kendisinden ne anladıkları pek belli değildir. Böyle olunca, sorun yalnızca geçmişten kopma olarak kalmamakta, belli bir anlamda gelecekte kopma tehlikesi de gündeme gelmektedir; çünkü dışsal bir dinamiğin egemen olduğu bir yerde geleceği tasarlamak da oldukça güçtür.²⁸

Tanzimat'ın devletle, orduyla, idari sistemle ilgili belli sorunların çözümünde batılılaşmayı bir yöntem olarak öneren ılımlı yaklaşımının yerine 19. yüzyılın sonlarından itibaren, topyekün batılılaşma yanlısı olan bir çizginin etkinlik kazandığı görülmektedir. Bu radikalleşme, aslında, Batı'nın bir bütün olduğu fikrinin zorunlu sonucudur. Eğer batı model olarak alınacaksa ve eğer model olarak alınacak olan bu batı bir bütünsel, bu durumda, değişimin de topyekün bir program olarak tasarlanması gerekmektedir. Bu yaklaşımın nüveleri Tanzimat'ta bulunmakla beraber, hayata geçirilmesini mümkün kılan ideolojik donanım II. Abdülhamit döneminde Jön Türk

---

²⁷ Köker, a.g.e., s.51

²⁸ Murat Belge, “Türkiye’de Günlük Hayat”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., s. 838

hareketi içinde mayalanmış ve söz konusu yaklaşım meyvelerini, nihayet, Cumhuriyetin kurulmasını takip eden yıllarda vermiştir.²⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına varan olaylar, ekonomik-toplumsal temelin zorlamasından çok, düpedüz dış dünyanın maddi müdahalesine (askeri istilaya) karşı çıkışla ilgilidir. Birincil düzeyde, feodaliteye karşı burjuvazinin başkaldırması gibi bir durum söz konusu değildir. Özenmeler, yapısal gereklere ağır basmaktadır. Türkiye'de "Burjuva Devrimi"nin ilk evresi diye görülebilecek olan, 1908'i izleyen yarım yüzyıl, Batı'da dört yüzyıldır yer aldığı düşünülen aşamalı gelişme modelinden birtakım farklar gösterir. Özellikle, dış dünyanın etkisi, Batı'da uzun bir zaman sürecine serpilmiş birçok toplumsal güçlerin ve ilişkilerin, bizde hemen hemen aynı anda, bir arada ve iç içe ortaya çıkmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında, İstanbul, İzmir, Selanik gibi liman şehirlerinde komprador, levantenler ve onlarca yerli halk arasında aracılık yapan bazı azınlıklar, bir ticaret burjuvazisinin başlangıcını oluşturmuştur. İttihat ve Terakki'nin (Cumhuriyet yıllarında da devam eden) ekonomi politikası, Türklerin devlet gücünün desteğiyle bu gelişmeye daha çok katılmasını ve giderek, yabancı öğelerin yerini almasını amaçlamaktaydı.³⁰

Modern Türkiye tarihinin 1923'de Cumhuriyetin ilanı ile başladığına inanılmasına rağmen, siyasi bir proje olarak modernleşme 19. yy boyunca devlet yönetimindeki, adalet ve eğitim sistemlerindeki reformlarla ortaya çıkmıştır. Bu sırada, şehirli Osmanlı toplumunun bazı kesimlerinde batılı yaşam tarzı yayılmaya başlamış ve sosyal statünün sembolü olmuştur. Türk entelektüelleri pozitivizm rehberliğinde sosyal gerçekliğin bilim ve teknolojinin doğru şekilde uygulanmasıyla objektif bir şekilde gözlenebileceğine inanmışlardır. Reformcular Cumhuriyetin ilanından hem önce hem sonra anti-clericalism (din adamı etkisine karşı olma), bilimselcilik, biyolojik materyalizm, otoritercilik, sosyal Darwinizm, entelektüel seçkincilik ve kitlelerin derin güvensizliği gibi pek çok pozitivist yaklaşımı paylaşmışlardır. Bu durum, Jön Türk dönemindeki

---

²⁹ Nilgün Toker, Serdar Tekin, "Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri Kamusuz Cumhuriyet'ten Kamusuz Demokrasi'ye", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c.3, Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.83

³⁰ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s. 189

reformcu Osmanlı seçkin kadrolarının Cumhuriyet döneminde de devam ettiğinin bir göstergesidir.³¹

Özetle denilebilir ki, modernleşme batılılaşma ile özdeş değildir ancak modernleşmekte olan toplumların belli ölçülerde batılılaşması kaçınılmazdır. Bu ölçülerin ne olduğu da o toplumların iç dinamikleri ve değer yargılarıyla ilintilidir. Modernleşme; toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçlerin karmaşık bir bütününe işaret eden ve gelişme konusunda süreklilik gerektiren bir aşamadır. Her ne kadar batılılarca geliştirilmiş ve batı toplumlarınıninkine benzer aşamalardan geçecek batı-dışı toplumları ifadelendirse de, Türk toplumu açısından modernleşme, çağdaş dünyaya geç adım atışın bir sonucudur.

1.4 Türk Modernleşmesinin Taşıdığı Unsurlar ve Basındaki Yansımaları

Bazı araştırmacılar Batılılaşma kavramının yerine çağdaşlaşma veya modernleşme kavramlarını kullanmayı uygun görseler de çağdaşlaşma Doğu-Batı farkı olmaksızın bütün toplumlar için geçerli bir harekettir ve farklı toplumların birbirlerinden bazı sosyal ve kültürel müesseseleri alması şeklindeki bir hareketi anlatmaktadır. Ayrıca modernleşme ve çağdaşlaşma kavramları Batılılaşma kavramında olduğu gibi kültürel ve sosyal değer ifadelerinden daha çok teknik, teknolojik, prodoktif, rantabl, rasyonel gibi ilk bakışta herhangi bir manevi değer ifade etmeyen, nispeten nötr ve daha çok maddi gelişmelere yönelik bir anlam taşımaktadır. Bu anlamda çağdaşlaşma veya modernleşme kavramları, yenileşme ve değişme hareketlerinin vazgeçilmez olanıdır; bütün milletler için söz konusu olup tarihin bütün devirlerinde görülen bir olgudur. Bu bakımdan Türk tarihinde özellikle Tanzimat'tan günümüze kadar yapıla gelen değişiklik ve yenilikler için çağdaşlaşmadan çok Batılılaşma deyimini uygun düşmektedir.³²

Batı unsuru, Türk kültür biresimi içinde diğer unsurlardan farklı bir özellik göstermiştir. Batı unsurunun Batı kültürü ve Batı uygarlığı biçiminde iki yanlı bir

---

³¹ Ayça Alemdaroğlu, "Politics of The Body and Eugenic Discourse in Early Republican Turkey", **Body & Society**, Vol:11, No:3, London, Sage Publications, 2005, p. 62

³² M. Şükrü Hanioglu, "Batılılaşma", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.5, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, s. 148

olgu olarak görülmesi, Osmanlı toplum ve kültür hayatında uzun süreli bir Doğu-Batı kültür ikiliğine neden olmuştur. Çünkü Batı unsurunun felsefi ve bilimsel yanı İslam unsuru ile temellendirilen Doğu kültürünün mistik felsefesi ile uyum gösterememiştir. Batı unsurunun uygarlık ya da tekniği ise Şeyhülislamın fetvaları ile yararlı ve yararsız ayrımı yapılarak benimsenmiş ya da reddedilmiştir. Böylece Batı ve doğu kültürünü hem ayırmak hem de uzlaştırmak gibi bir çelişki içine girilmiştir. Türk toplumunun batı ile olan temas ve ilişkisinin başlangıcı için kesin bir tarih belirlemek zor olmakla beraber batılılaşmaya verilecek anlama göre yaklaşık bir zaman tespit etmek mümkün olduğu gibi, bilinçli ve bilimsel batılılaşmanın 19. yüzyılda başladığı söylenebilir.³³

Osmanlı İmparatorluğu'nun "en uzun yüzyılı" olarak ifade edilen 19. yüzyıl, reformcular ve gelenekçiler arasındaki mücadelenin geçtiği bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmenin sonucu olarak 19. yüzyıl tarihi, kültürel açıdan Batıcılar, modernistler, reformcular ve laikler bir tarafta; İslamcılar, gelenekçiler ve muhafazakârların öbür tarafta yer aldığı fikri bir mücadele ortamı olarak tasvir edilmektedir.

Bu dönemin fikir ve devlet adamlarını bu sayılan gruplar içinde değerlendirmek gerekirse; bir tarafta Mecelle'yi hazırlamaya çalışan Ahmet Cevdet Paşa(1802-1855), karşısında Fransız Medeni Kanunu'nun (Code Civil) tercümesini savunan Ali Paşa; öbür tarafta her ikisini de engellemeye çalışan şeyhülislam, modernleşme yanlısı Namık Kemal(1840-1888), Ziya Paşa(1825-1880), Ali Suavi(1839-1877) diğer taraftan Batı düşüncesiyle halkı aydınlatmaya çalışan uzlaşmacı Münif Paşa (1828-1894), Hoca Tahsin (1812-1880) bulunmaktadır.

Modern anlamda ilk gazetecimiz, yani bir mesele hakkında görüşlerini açıklayan ilk yazarımız Namık Kemal'dir. Kişiliğinin en güçlü yönü, gazeteciliğidir. Öyle ki, hemen her türlü eser ve yazılarında bir gazeteci kimliğiyle görülür. Namık Kemal için basın demek, gazete demektir; gazeteyi, basının son basamağı sayar. Basının ve

---

³³ Şerafettin Yamaner, **Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998, s. 113

gazetelerin halkın üzerindeki etkisini her fırsatta belirtir. Ona göre gazete, geri kalmış ülkelerde geniş halk topluluğunun aydınlanması ve bilgi edinmesini sağlayan başlıca araçtır.³⁴

Meşrutiyet döneminin (1876-1918) toplumsal ve düşünsel yapısına geçmeden önce Tanzimat'ın (1856) genel bir görünümünü ortaya koymak gerekmektedir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan dönemde yetişen düşünürler -Şinasi(1826-1871), Ziya Paşa, Namık Kemal – Tanzimat'ın getirdiği yeni ruhu yaymak, vatandaşların hak ve özgürlüklerini tanıtmak bakımından büyük çaba içerisinde olmuşlardır. 1908'de ilan edilen 2. Meşrutiyet, bu düşünürlerin hazırladığı temel üzerine gelişme kaydetmiş, büyük ölçüde bu düşünürlerin eseri olmuştur. Bu dönemde eski ruhu yaşatan eskiyen kültür kurumlarının olduğu gibi bırakılması ile Doğu'ya bağlı kalınacağı ve yeni ruhu yaşatacak yeni kültür kurumları meydana getirilmesi ile Batılılaşılacağı düşünülmüştür. Bundan dolayı Tanzimat döneminde dünya görüşleri, hayat felsefeleri ve yaşam tarzları birbirinden farklı iki tip nesil ortaya çıkmış ve bu iki nesil arasında yenicilik-eskicilik mücadelesi sürüp gitmiştir.³⁵

Bu mücadelede gazeteciliğin yeri ve önemine değinecek olursak; batılılaşma düşüncesinin yayılmasında en önemli işlevi bu düşünceyi savunan düşünürlerin yayınladıkları gazeteler olduğundan bahsetmiştik. Osmanlı'da basın batılı anlamda işlev görmesi ve devletten bağımsız olarak ortaya çıkması ancak 1860'dan sonra olmuştur. Bu dönemi farklı biçimlerde ele alırsak 1860-1873 veya 1876 dönemi gazetenin üstlendiği toplumsal rol açısından oldukça önemlidir. Bu yıllar arasında gazete tek başına yeniliği ve gelişmeyi ifade eder. Kısa bir süre içinde küçük problemleri aktarmak suretiyle dünya ile ilişki kuran, faydalı bilgiler veren ve okumayı geliştiren bir araç olmaktan çıkarak gerçek anlamda fikri tartışmaların yapıldığı bir tartışma ortamı haline gelir. Toplumda beliren düşünceler basın organlarında şekillenerek yapıcı bir unsur kazanır. “Vatan, millet, insanlık, hürriyet, hak ve adalet gibi kavramlar

---

³⁴ Hikmet Dizdaroğlu, **Namık Kemal Hayatı Sanatı Eserleri**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1995, s. 22

³⁵ Bayram Ali Çetinkaya, **Modern Türkiye'nin Felsefi Kökenleri**, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/361.pdf> (Çevrimiçi, 13.03.2007), s. 66

etrafında gerçek anlamda halkalar oluşurken, ilk defa gerçek anlamda kamuoyunun oluşması da bu dönemde gerçekleşir”.³⁶

Kamuoyunun oluşması ve gelişiminin Avrupa’daki siyasal ve toplumsal hareketlerden etkilendiğini belirtmek için yeterli nedenler vardır. Cemil Oktay bu etkileşimden şöyle bahsetmektedir: “19. yy Avrupa tarihinin en temel özelliklerinden birisi, siyasal iktidarın giderek daha fazla halk yığınlarına dayanması olgusudur. Genel oy henüz birçok ülkede geçerli olmamakla beraber, Batı’nın önde gelen ülkeleri halkı temsil eden parlamentolarla yönetilmektedir. Siyasal iktidarlar artık halk yığınlarının eğilimlerine kulak vermektedir. Örneğin Tanzimat yıllarının kalemlerinden Sadık Rıfat Paşa, bir kitabında kamuoyunun Avrupa ülkelerinde nedenli etkili olduğunu anlatır. Bireyin içinde bulunduğu toplumsal statüden bağımsız olarak bir değer haline geldiği batı toplumlarında, bu bireylerden oluşan halk siyasal iktidarın meşruiyetinin kaynağı olarak görülür, iktidarların izleyeceği siyasetin belirleyicisi halkın eğilimleridir”.³⁷ Bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere; Avrupa’daki siyasi gelişmelerin kamuoyu olgusunu ortaya çıkmasıyla Osmanlı’da özel gazetecilik olgusunun faaliyete başlaması ve kamuoyu kavramının ortaya konması yakın dönemlerde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla aralarında bir etkileşim olduğunu söylemek bu bağlamda yanlış olmaz.

Batı’dan etkilenen kamuoyu kavramıyla beraber Batılılaşma tartışmaları da etkisini göstermiştir. Farklı görüşlerin yanında, Batı’yı algılama ve uyarılma çabaları bu konuda değişik düşüncelerin ortaya konmasına neden olmuştur. Bir tek medeniyetin -Batı medeniyeti- bulunduğunu ve çözümün bu medeniyeti bütünüyle kabul etmekten geçtiğini belirten Abdullah Cevdet’in düşüncelerinin Türkiye toplumunun bu yeni yüzyılda reel politiğini yansıtacak kadar genelleştiğini görmek şaşırtıcı değildir. Şaşırtıcı olan İctihad’da Cumhuriyet uygulamalarını önceleyen bir projeyi ortaya koyan Abdullah Cevdet’in değil Ziya Gökalp’in Cumhuriyet’in ideologu olmasıdır. Türk Batılılaşmasının bütün birikimini paranteze alan milliyetçi ve ulusalcı bir siyasal söylemin, bugün karşılaştığımız ölçüde yaygınlık kazanması, katıksız Batıcılığın,

³⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1988, s. 249

³⁷ Cemil Oktay, **Hum Zamirinin Serencamı**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1991, s. 40

pratik zemini kalmayan Osmanlıcılığın ya da tarihine dönmeksizin kendisini yenilemeyi hedefleyen İslamcılığın Cumhuriyet rejimi açısından elverişli ideolojiler olmaktan uzaklaşmasıdır. Osmanlı modernleşmesinin kazanımlarının Cumhuriyet döneminde görmezlikten gelinmesi, Kemalizm'in kendisini sıfır noktası olarak kurma istemine bağlanabilir belki ama yine de cevaplanması gereken soru, Abdullah Cevdet'in sorunsalı, hala geçerliliğini korur: “Bir tek medeniyet varsa, neden o medeniyete eklemlenmekte güçlük çekiyoruz; eğer başka medeniyetler varsa, neden o medeniyetler Batı medeniyetinin düzeyine varmaktan acizler?” diyerek bu sorunsalı dile getirir.³⁸

Ziya Gökalp'e göre Batılılaşma Avrupa'da bulunan medeniyet deposundan şeyler ve yöntemler almaktır. Asıl mesele Avrupa'dan hars almamaktır. Hâlbuki biliyoruz ki kendisinden önce de, kendi zamanında da, bugünde de Türk toplumunun asıl karşılaştığı güçlük hars almakta değil, medeniyet almaktadır. Asıl güçlük onun bu kolay sandığı yandadır. Bunu, Japon uygarlıklaşıması ile bir kıyaslama yaparak anlatabiliriz. Çünkü orada durum Gökalp'in sanısının tersi olmuştur. Japon toplumu için en kolay yan, Batı medeniyeti almak, en zor yan Batı harslarını almak olmuştur. Japon toplumu Avrupa medeniyetini, bilim, teknik ve endüstrisini ekmek yer, su içer gibi kolayca almıştır.³⁹

Ahmet Oktay Türk Aydınlanmasının doğumunu, sezaryen ameliyatına benzeterek; Tanzimat ve Cumhuriyet'in siyasal kuram açısından toplumsal ve sivil yaşama birer müdahale olduğundan bahseder. Tanzimat ve Cumhuriyet'in bireylere hiç danışılmamış, iktidar yapısı içinde egemen konumda olan asker-sivil yöneticilerin ve onlara eklemlenmiş entelijansiyanın dayatımı ile biçimlenmiş ve Fransız ve Rus devrimlerindeki gibi bir kitle tabanına aynı ölçüde sahip olamadığından bahseden Oktay'a göre Türk modernleşmesi üst yapıdaki bir değişim hareketidir ve ideolojik temellerinin geniş kitlelerce benimsenmemiştir.⁴⁰

---

³⁸ Çiğdem, a.g.m., s. 72

³⁹ Niyazi Berkes, **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler-2**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1997, s. 135

⁴⁰ Ahmet Oktay, **Postmodernist tahayyüle itirazlar**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2000, s. 82

Türk modernleşmesinin ulaşmayı amaçladığı hedeften bahsetmek gerekirse; geride bıraktığımız iki yüzyılın tamamında sürekli olarak amaçlananın “*muasır medeniyet*” düzeyine ulaşmak olduğu söylenmiştir. Birçok düşünürümüz, yazarımız, Batılılaşma adı altında değiştirilen, taklit yaşam biçimini eleştirmişlerdir. Halide Edip, Peyami Safa, Niyazi Berkes, Hilmi Ziya Ülken gibi yazar ve düşünürler Batılılaşma çabalarının etkilerini kitaplarına yansıtmışlardır. Niyazi Berkes olayı laikleşme olarak betimlerken, Ülken meseleyi düşünce temelinde irdelemiştir. Fakat sorunu bir ilerleme kavramı olarak ele alan pek olmamıştır. Çünkü tüm düşünürler Batılılaşma olgusuna Batı kapitalizminin gözlüğü ile bakmayı tercih etmişlerdir. Keçecizade Fuat Paşa Sultan Abdülaziz’e fabrikalaşmayı önerir, Namık Kemal ise sorunun şirketleşmede yattığını ifade ederken sadece Batı kapitalizminin düzeyine erişmeyi ummuşlardır. Oysa bunların tartışıldığı Marx, Engels ve diğerleri ilerlemenin yeni boyutunu gündeme getirmişlerdir. Yani kısaca Türk toplumunda kapitalizmi aşacak yeni bir toplum biçimi öngörülmemiştir.⁴¹

Alternatifsizlik ve yeni arayışlar geliştirememesi sorununun yanı sıra Türkiye’de modernleşme süreci, daha Osmanlı’dan başlayarak manevi kültürel alanlarda Batılılaşmaya samimi ya da sahte çekinceler koyarak yol almıştır. Ahmet Mithat Efendi’nin Felatun Bey’i ile Rezaizade Ekrem’in Bihruz’u köklerinden koparak fazlaca Batılılaşmış, giderek züppeleşmiş olanları çizen ilk yapıtlar arasındadır. Daha sonra Yakup Kadri, Yaban’da ve Ankara’da kendi toplumuna yabancılaşmış karakterlere yer verir. Bunları ve başka örnekleri, Türk modernleşmesinin halkla mesafeyi fazla açmamak için giriştiği manevraların aydın kesimde yarattığı açmazlar biçiminde yorumlayabiliriz. Ancak, açık olan şudur: Türk modernleşmesinin ana çizgisi, kendini güvenceye almak ve halka belirli bir mesaj vermek için hep ekstrem Batılılaşmışlık kurgularına yönelmiş, birtakım karikatür tipler yaratıp uzak durulması gerekenin bu tür Batılılaşma olduğuna işaret etmiştir.⁴²

Bütün bu etmenlerle beraber Türk modernleşmesinde laiklik de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Laikliğin doğduğu ve geliştiği yer batı uygarlığıdır

⁴¹ Tefik Çavdar, “İlerleme mi, Batı Taklitçiliği mi?”, **Doğu-Batı Kışkırcısında Türkiye**, der. Seyfi Öngider, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2004, s. 99

⁴² Metin Çulhaoğlu, “Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 187

ve “Batının en önemli kurumu laikliktir. Laiklik olmadan ne Batı uygarlığı, ne de Batılılaşma olur. Laiklik, sadece en çok bilinen anlamıyla din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması değildir. Bu, işin son derece basit ve ayrıntıya ilişkin bir yanındır. Laiklik, bu dünya ile öte dünya kürelerinin, dolayısıyla dünyevi küre ile ruhani kürenin birbirlerinden tamamen ayrılmaları ve tamamen temassız kılınmalarıdır. Bunun yanı sıra, laiklik dinin kamusal alandan, olması gereken yere, yani özel alana intikal etmesidir. Bunlar sağlanamadıkça ve kamusal alanda, yani siyaset ve toplum alanında dinsel söylem hala geçerliliğini sürdürdükçe laiklikten söz etmek mümkün değildir”.⁴³

Öte yandan demokrasinin kurulabilmesi için de laiklik önkoşuldur. Çünkü siyaset, kimliklerin değil, çıkarların mücadelesidir. Laik olmayan bir toplumda, din kurumu kamusal alanda kalacağı için ve din de başlıca kimlik unsurlarından olduğu için, sürekli kimlik siyaseti yapılacaktır ki bu da siyaset değil, kısımlıkların total olma kavgasıdır. Aynı şeyi etnik milliyetçilikler için de söylemek mümkündür. Yurttaşlar şirketi olarak cumhuriyetin tüm kurumları itibarıyla işler hale gelebilmesi için, kamusal alanda bütün özel kimliklerin geçersiz olması gerekmektedir. Böylece, kamusal alanda bir tek yurttaş kimliğinin olduğu, dinsel, cinsel, etnik ve benzer kimliklerin özel alanda istikrar kazandığı toplumlar laik ve demokratik olabilmektedir. Eğer Türkiye laikliği gerçek boyut ve içeriğiyle kuramazsa, Batılılaşmanın herhangi bir kapısından içeri giremez.⁴⁴ Batılılaşma ve laiklik Cumhuriyet rejiminin gereği olarak zaten 1924 anayasasıyla teminat altına alınmış ve diğer tüm anayasalarda değiştirilemez ilke olarak korunmuştur. Cumhuriyetin dolayısıyla Türk modernleşmesinin bu noktada laiklik olgusuyla modernizmi bir bütün olarak algıladığını ve olmazsa olmazı olarak gördüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz.

Batılılaşma, genç Cumhuriyet’in altı ilkesinden önem sırasıyla milliyetçilik, laiklik, inkılâpçılık ve cumhuriyetçilik ilkeleriyle yakından bağlantılıdır. Batılılaşma çoğu zaman modernleşme / çağdaşlaşma ile eş zamanlı olarak kullanılmıştır. Bir mecaz denemesiyle, altı oktan dördünü atan yay, Batılılaşmadır. Anılan dört ilkenin

---

⁴³ Mehmet Ali Kılıçbay, “Doğu’nun Batı’yla İmtihanı”, **Doğu-Batı Kışkırcısında Türkiye**, der. Seyfi Öngider, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2004, ss. 68-69

⁴⁴ Kılıçbay, a.g.m., s. 69

de başarı ölçütü batılılaşma olarak görülmüştür. Tanzimat'tan beri batıcı Türk aydınlarının büyük bir bölümü, İslam'ı doğululuğun esası olarak görmüş, yenileşmenin ve ilerlemenin önündeki engel olarak hedef göstermiştir. Bu durum, laiklik ilkesini diğer ilkelerin önüne çıkartmakta, batılılaşma-laiklik eksenindeki tartışmalar bugün de siyasi gündemi belirlemektedir. Kemalist projenin bütüncül yaklaşımı çerçevesinde siyasi reformların yanı sıra kapsamlı toplumsal reformlar yapılmıştır. Batılılaşma, Osmanlı'da olduğu gibi belli kurumların ve teknolojilerin uyarlanması olarak değil, batılı bir dünya görüşünün topluma kazandırılması biçiminde anlaşılmış, böylece 1940'ların ortalarına kadarki dönemde batılılaşma, batılılaştırma biçimini almış ve toplumsal reformlar halk için halka rağmen anlayışı içinde gerçekleştirilmiştir.⁴⁵

Türk modernleşmesinde basının etkisinden bahsederken önce Avrupa ve Osmanlı'nın bir karşılaştırmasını yapmak gerekir. Avrupa için basın, haber veren, eleştiren, yönetimle halk arasında bir köprü işlevi görüp fikirlerin yayılmasında bir araç işlevi üstlenirken işin arka planında sosyal kurumların ve aydınların olduğunu görmekteyiz. Buna karşılık Osmanlı'da yeniliğin, gelişmenin kaynağı basındır, kamuoyu basın etrafında oluşur, okuma nesnesi olarak okuma alışkanlığına katkıda bulunur, aydınların yetişmesinde rol alır, kitabın dolduramadığı boşluğu doldurur, ayrıca birçok siyaset ve devlet adamı mesleğe gazetecilikle adım atar.

Basının toplumsal gelişme ve siyasi yaşamdaki önemi, liberal yönetimlerde yasama, yürütme ve yargı şeklindeki klasik ayrımın yanı sıra dördüncü kuvvet olarak nitelendirilmesinin ötesinde, siyasi yaşamda parlamenter muhalefetin yetersizliği dolayısıyla ortaya çıkan boşluğu doldurduğu ve yegâne muhalefet ögesini oluşturduğunun ileri sürülmesine neden olmuştur.⁴⁶

Basın muhalefet ögesi olması niteliğiyle, dördüncü bir kuvvet olarak yasama, yürütme ve yargı organlarından daha etkili olabilmekte, bu üç kuvvetin zaman zaman

---

⁴⁵ Seçil Deren, "Kültürel Batılılaşma", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 382

⁴⁶ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1984, s. 175

hepsini birden değişikliğe zorlayarak kamuoyu yaratabilmektedir. Bu işlevini iki yoldan yerine getirir:

-“Basının bir muhalefet kanalı olarak siyasal süreçte doğrudan rol oynayabilmesi; siyasal iktidarı ve muhalefeti eleştirerek, bu eleştirilerini doğrulayan yapıcı ve etkin yorumlar yaparak, sistemdeki aksaklıkları, yolsuzlukları ortaya koyarak gerçekleştirmektedir.

-Basın ulusal ve uluslar arası haberleri kendi yorumlarıyla birlikte vererek, yurttaşların olaylardan haberdar olmasında ve fikirlerin oluşmasında etki yapabilmektedir. Parlamento dışındaki diğer muhalefet kanallarından gelebilecek muhalefetin oluşmasında ve şekillenmesinde ve ayrıca bu çevrelerde ortaya çıkan muhalefetin açıklanmasında aracı olmaktadır.”⁴⁷

Osmanlı mirası bugünkü topluma, bir yandan İmparatorluğun görkemli kültürünü aktarırken, öte yandan ürettiği altı yüz yıllık deneyim birikimiyle İslami öğelerin de, çağın gereklerine göre reforme edilme şansını tanımıştır. İtici güç olarak aklı, teknolojiyi ve bireyi toplumun motoru yapan batı ise, aydınlanma ve sanayi devrimleri ile Türkiye’ye, bir model olarak hizmet etmiştir. Bu anlamda bakıldığında Türkiye, dünya üzerinde hem batılı hem de Müslüman nitelik taşıyan tek toplum olarak görülmektedir. 21. yüzyıl Türkiye’si, bütün bu öğelerin küreselleşme olgusunun potasında, sanayi devrimini izleyen, bilgi ve iletişim devrimi çerçevesinde yeniden biçimlenmesine tanık olmaktadır.⁴⁸

Türk modernleşmesi iki yüz yılı geçkin akışı içinde kısmi bir modernleşmeden (Nizam-ı Cedit, Tanzimat) tasfiyecilikle sonuçlanan radikal bir modernizasyon tercihinin giden bir seyir izlemiştir. Bu tercihin dayanağını şöyle ortaya koyabiliriz: Tanzimat’tan beridir modern bir devlet olmanın çabaları ve birikimi trajik olarak aşlamayan tarihsel tortulara çarpmıştır. Eski kendisini yeni biçimlerde yeniden üretmiştir. Ya da kurumsal değişimler, toplumsal değişmelerle beslenmediği için eksik kalmış, yabancılaşmış ve işlevsizleşmiştir. Devlet aklının düşüncesiyle; bu işten vazgeçilemeyeceğine

---

⁴⁷ Nilgün Gürkan, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.15

⁴⁸ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002, s.15

göre ya daha kararlıya da daha başka bir surette hareket edilmelidir. Bu kararlılık Türk modernleşmesinin 1920'lerde aldığı radikal tavrı doğurmuştur.⁴⁹

Batı'da modernleşmeyi burjuva sınıfı getirmiştir. O sebeple Batı'da modernleşme aşağıdan yukarıyadır, demokratikleşme ve laikleşme buna eşlik etmiştir. Bizde ise, modernleşmenin motoru devlettir. Bu yüzden modernleşme bizde yukarıdan aşağıya ve otoriteryen olmuştur. Eskiye diriltmek için yenileşmek yoluna gidilmiştir. 1908'de hürriyetin ilanı bile demokrasi amacıyla değil, devleti kurtarma amacıyla yapılmıştır. Bu süreçte ilerici ordu, aydın ve bürokrat bir tarihsel blok oluştururlar, halk ortaçağ teorisinde olduğu gibi sürü olarak görülür. Pozitivizmin aydın egemenliği teorisi bu bakışa uygundur.⁵⁰ “Zaten milli devletin düşünürü Ziya Gökalp, Türklük kozmopolitik'e karşı İslamiyet ve Osmanlılığın hakiki istinat yeridir diyerek cumhuriyet ideolojisini anti kozmopolist tarzda şekillendirmiştir. Muasır medeniyet seviyesine erişmek ya da yeni Türkçe'yle çağdaşlaşmak modernlikle aralarındaki kapatılamayan mesafeyi ve özlem ilişkisini dile getirmektedir. Çağdaş sözlük anlamıyla bugünkü zamana ilişkin, eşzamanlı anlamına gelmekle beraber, Türk modernleşmesi bağlamında, hep ileriye doğruyu işaret eder ve Batı modernliğiyle özdeşlik taşır. Batı toplumlarıyla eşzamanlılığı çağrıştırmadığı gibi tersine geleceğe ilişkin ilerlemenin yönünü ve değerlerini belirler.”⁵¹

Hasan Bülent Kahraman siyasi hayatımızda merkez ve çevre tanımlamasını getirmekte merkeze yönetici sınıfı yani bürokrat, asker ve aydınlardan oluşan ve bunların oluşturduğu tarihsel bloğun Cumhuriyeti kurduğunu öne sürmektedir. Çevre ise yönetilen, yani halk kitleleridir. Modernleşme tarihimize sosyoloji ve siyaset bilimi açısından bakan Kahraman, tarihsel bloğun devrim sürecinin 1908'de başladığını, 2. Meşrutiyetin yarım bıraktığı devrimlerin Cumhuriyet idaresi tarafından tamamlandığını belirtmektedir. Laiklik, medeni kanun, yurttaşlık hukuku gibi... Kemalizm, azınlık

---

⁴⁹ Süleyman Seyfi Ögün, “Devlet-Toplum Metafiziği ve Türk Modernleşmesi”, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya Türk Modernleşmesi Üzerine Kuramsal ve Tarihsel Yansımalar**, der. E. Fuat Keyman, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s. 195

⁵⁰ Hasan Bülent Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi 1**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, ss. 39-40

⁵¹ Nilüfer Göle, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c.3, Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 61-62

burjuvazilerinin de etkisizleştirilmesiyle 1930'larda büsbütün keskin ve doktriner bir nitelik almıştır, devlet ve ordu ile özdeşleşmiştir.⁵²

Türkiye'de basın modernleşme çabalarıyla birlikte ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Dolayısıyla Batı basınından çok farklı bir gelişme çizgisi izlemiştir... İlginçtir ki, ilk Türkçe gazetenin yayınlandığı günden bu yana, basına modernleşmenin itici gücü olmak gibi bir işlev yüklenmiştir. Oysa aynı işlevin demokratikleşme yönünden, demokratik bir toplum oluşturma yönünden öne çıkamadığı gözlenmektedir. Ne basın kendisinde böyle bir misyona vehmetmiş, ne de toplum ondan bu konuda pek fazla bir şey beklemiştir. Ülkemizde demokrasinin en büyük iki zaafının katılma ve özgürlükler alanında belirginleşmesi, bu iki demokratik özelliğin ise basınla çok yakından ilişkili olması, basının demokrasi konusundaki yetersizliğinin anlaşılmasına ışık tutabilir. Nasıl ki basın, demokratik hayata katılma biçimlerinin önde gelen manivelalarından birisiyse, aynı zamanda demokratik hak ve özgürlüklerin kök salmadığı ortamlarda sağlıklı ve güçlü bir basının doğup gelişmesi de pek olanaklı değildir.⁵³

Türk modernleşmesi konusunda uzman Hollandalı akademisyen Erik Jan Zürcher'in de ifade ettiği gibi Türkiye Cumhuriyeti projesi jakobendir, tepeden inmece ama dünyanın en başarılı ülke kurma projesidir.⁵⁴ Devlet kurmak, devletin öncülüğü Türk tarihinde zaten varolan bir olgudur. Türk devlet mitosunun unsurlarında devlet kuruculuk ve devletçiliğin en temel ve tartışılmaz medenilik ve beşeri yükseklik ölçüsü sayılması, devlet merkezli bir tarih ve toplum tasavvurunun göstergesidir.⁵⁵ Basın konusunda da bu durum böyle olmuştur. Osmanlı'dan günümüze Türk basın tarihinde devlet öncü olmuş, bireyin girişimciliği arkasından gelmiştir. Basının öncü olmadığı durumlarda da devlet koruyucu, düzenleyici ve denetleyici bir unsur olarak varlığını hissettirmiştir.

---

⁵² Kahraman, a.g.e., ss. 144-147

⁵³ Uygur Kocabaşoğlu, **İki Arada Bir Derede İmlaya Gelmez Tarih Yazıları**, Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s. 35

⁵⁴ Ezgi Başaran, "Cumhuriyet, tepeden inmece ama dünyanın en başarılı ülke kurma projesidir", **Hürriyet Pazar**, 26 Ekim 2008, s. 6

⁵⁵ Tanıl Bora, "Milli tarih ve devlet mitosunu", **Birikim**, No: 105-106, İstanbul, Birikim Yayınları, 1989, s.85

1.5 Modernleşme Sürecinde Basının İşlevi

Dünya tarihine bakacak olursak modernleşmeyi sağlayan icatların önde gelenlerinin kâğıt, barut ve pusula olduğu görmekteyiz. İlginç bir şekilde bu üç icadın da Doğulu toplumlar tarafından bulunduğu ancak barut ve pusulanın aksine kâğıttan yararlanma konusunda Batılı toplumların oldukça gerisinde kaldığı söylenebilir. Kâğıdı işleme, basımevleri kurarak kitap, dergi ve gazeteler yayınlamak aydınlanma yolunda önemli mesafeler kateden Batı, bu üstünlüğünü toplumsal hayatın birçok alanına taşımıştır.

Matbaanın icadının yeni bir çağı başlattığı düşüncesi eskidir. Yeni teknik kendi içinde önemli bir yere sahip olarak matbaa, barut ve pusula üçlüsünün bulunmasının yeni bir çağın başlangıcına işaret ettiğini söylemek daha doğru olacaktır. İngiliz filozof Francis Bacon (1561-1626) bu üç icadın tüm dünyanın çehresini ve tüm yapıyı değiştirdiğini söylemiştir. Fransız makale yazarı Michel de Montaigne (1533-92) ise bir nesil önce Çinlilerin bin yıl boyunca matbaayı kullanmış olduklarını okuyucularına anımsatmıştır.⁵⁶

“1450’lerde beliren basımevi yani matbaa, 1500’lerde Avrupa’nın her yanına yayılmış ve bol kitap kavramını yerleştirmiş, 1600’den itibaren süreli (haftalık-aylık) yayınlar belirmiş, 1700’lerde günlük gazete deneyimi gelişmiş ve 1800’lerde, kapitalizmin doruğuna erişilmekte olduğu sırada, yeni teknik buluşlarla yüksek tirajlara ulaşılmıştı. Bu dört yüz yıllık evrimle yapısı pekişen basın; kapitalizmin toplumsal yapıya getirdiği değişmeye kendi dinamizmini de eklemiştir. 19.yy başından itibaren Osmanlı toplumunun birdenbire karşı karşıya geldiği basın kurumunun içerdiği bu dinamizmleri şöyle sıralayabiliriz”⁵⁷ :

- Konuşulanla yazılanı birbirine yaklaştırma: Halka açılış, yaygınlaşma; dile dayalı milliyetçiliği geliştirme.

⁵⁶ Asa Briggs-Peter Burke, **Medyanın Toplumsal Tarihi**, çev. İbrahim Şener, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2004, ss. 27-29

⁵⁷ Orhan Koloğlu, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 68

- Sınıfsal oluşumu hızlandırma: Bireyi toplumun üstüne çıkarıp (kilise aracılığıyla Allah’la birleşme yerine) bireyi Allah’ın karşısında serbest bırakma; laikliğin oluşması.
- Dinde kilisenin sözlü geleneğine dayalı, tartışılmaz kavramlarıyla savaşılabilecek yeni kavramlar pekiştirme.
- Bilgiyi sağlıkla korumak, yaymak ve hızla aktarmak.
- Kamuoyu oluşturmada yeni bir başvuru kurumu oluşturmak; bu kuruma yeni bir ticaret alanı olarak ekonomik güç kazandırmak ve uzman (yazar) kadrolar oluşturmak.
- Açık topluma geçmenin savaşımını yapmak: Devletin, hizmetinde olduğu toplumdan gizli şeyleri olabileceği anlayışını yıkmak.
- Kendi yapısal çelişkileriyle, dinamizmin kısır döngüye dönüşmesi ve çıkarılması savaşımı: Çıkarıcı, güdümlü ve şantajcı basının belirmesi; siyasal sapmalar ve kötüye kullanmaya karşı sansür; sansüre karşı özgürlük savaşı...⁵⁸

Peki, barut ve pusuladan yararlanma konusunda tereddüt göstermeyen, askeri başarıları siyasi alana taşıyan Türk toplumu dolayısıyla Osmanlı matbaa yani yayıncılık alanında neden aynı başarıyı gösterememiştir? Bu sorunun yanıtı literatürde birçok kaynakta anlatıldığı üzere dini gerekçelerle taassubun engellemesi olarak nitelendirilebilir mi? Kanımızca bunun yanıtını dini gerekçelere bağlamak olayı dar bir çerçevede değerlendirmek olur ki, madalyonun diğer yüzünü görmeden gerçeği algılamak mümkün olmaz. Bu gerekçenin pek güçlü olmadığı 16. ve 17. yy Osmanlı ve İran yönetimlerinin topraklarında, diğer dillerde (Latince, Rumca, Yahudice, Ermenice) baskılara karşı çıkmamalarından hatta dışarıda basılmış Türkçe, Arapça ve Farsça kitapların ithaline de karşı çıkılmamasından anlaşılmaktadır. Sadece dinsel yayınlar engellenmiş ancak 1730’larda, Osmanlı resmi matbaasında Latin harfleriyle kitap basılmasında da sakınca görülmemiştir. Dolayısıyla sosyal yapıdaki bu engeller de ciddi bir direniş göstermediğine göre matbaanın dört yüz yıllık gecikmesinin nedenini ekonomik ve toplumsal yapıda aramak gerekir. Tezimizin ilerleyen bölümlerinde de anlatılacağı Osmanlı-Türk

---

⁵⁸ Koloğlu, a.g.m., ss. 68-69

modernleşmesinin toplumsal dinamikleriyle gazetecilik faaliyetleri arasındaki paralellik de bu ekonomik ve toplumsal yapıyla oldukça yakından ilgilidir.

Matbaanın Avrupa'daki tarihsel gelişiminde de görüleceği üzere 1800'lerde Sanayi devrimi ve onu getirdiği kapitalizm olgusunun zirveye ulaşmasıyla gazetelerin tirajlarının artmasının, basılı yayınların geniş kitlelere ulaşmasının aynı dönemde yaşandığı görülmektedir. Ayrıca ekonomik açıdan güçlenen toplumda ekonomik ve sosyal açıdan güçlü bir burjuva sınıfının oluşması, toplumsal gelişmelerde öncülük eden bu sınıfın yayıncılık faaliyetleriyle yakında ilgilenmesi, Batı'nın basını toplumsal gelişmede önemli bir dinamik olarak kullanmasını beraberinde getirmiştir.

Osmanlı yönetiminin, bu dinamizmlerle doruğa varmış ve deneyimlerle zenginleşmiş Avrupa basınıyla ilk karşı karşıya gelişi, Fransız Devrimi dolayısıyla olmuştur. Babıâli, devrimi Avrupalıları birbirine düşüren bir eylem olarak kabul ettiğinden, İngilizlerin ve Avusturyalıların uyarılarına rağmen, Fransız elçiliğinin devrim haberlerinden oluşan haber bültenlerini İstanbul'da yayımlamasını hoşgörülle karşılamıştır. Ancak Fransa'nın –özellikle Rumları ayaklandırmak için– Türkçe ve Rumca bildirileri, bültenleri Osmanlı topraklarında yaydığı farkedilince derhal yasak konmuştur. Arkasından Napolyon'un Mısır'ı işgal edip (1798-99) burada da Arapça ve Türkçe bültenler ve Fransızca gazeteler çıkartması tepkiyle karşılanmıştır.⁵⁹

Devlet katını pek aşmayan 19. yy. başı Osmanlı reformları, bir bakıma can çekişen hastanın, eski sağlığına kavuşabilmek için yaptığı son hamledir. Can çekişme bir asır gibi uzun bir zaman sürecek, Osmanlı devlet adamları, aktif bir iç ve dış denge siyaseti sürdürecekler ve sonunda öldürücü darbe, devletin bu denge siyasetini bırakmasıyla gelecektir. Batı reformlarının Osmanlı düzenine sıkı sıkıya denetlenmiş bir biçimde ve sadece devlet hiyerarşisi içinde girmesi, batıcılığı savunanların sürekli devlet katından çıkmaları sonucunu verecektir. Osmanlı devlet adamlığı geleneği çerçevesinde, bu batıcı devlet adamları için de temel sorun devletin kurtarılmasıdır.⁶⁰

---

⁵⁹ Koloğlu, a.g.m. s.69

⁶⁰ Ahmet İnsel-Cengiz Aktar, "Devletin Bekası İçin Yürütülen Çağdaşlaşma Sürecinin Toplumsal Sorunları", **Toplum ve Bilim**, no:31/39, İstanbul, Birikim Yayıncılık, 1987, s. 34

İşte böyle bir ortamda devlet eliyle bir gazete çıkarmanın çok faydalı olacağını düşünen padişah II. Mahmut 1 Kasım 1831’de ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi gazetesinin çıkarılmasını sağlamıştır. Devlet eliyle çıkarıldığı için resmi gazete olarak nitelendirilmiş olup, amacı “devlet görevlilerine ve devlet aydınlarına bilgi aktarmak, propaganda yapmak olarak belirlenmiştir”.⁶¹ “Toplumsal düzende, ekonomik yapıda ve dünya görüşlerindeki değişim süreci, yepyeni bir iletişim ortamını zorunlu kılmış, 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğunda yer alan ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler, ilk Türkçe gazetelerin doğmasına yol açmışlardır. İşte bu sebeplerden ötürü 19. yüzyıldaki toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak II. Mahmut’un bazı projelerini topluma duyurmak amacıyla çıkmasını istediği ilk gazete 1831 yılında yayınlanan Takvim-i Vekayi’dir.”⁶²

Gazete, Osmanlı uluslarının hepsi için tarih, coğrafya, edebiyat ve hatta iktisat, içtimaiyat gibi disiplinlerde de popüler bir öğretmen olmuştur. Takvim-i Vekayi’nin ilk sayılarında iktisat üzerine, Malthus kuramı üzerine makalelerin yer aldığı bilinmektedir. Osmanlılar okumaya kitapla değil, gazete ve dergi ile başlamışlardır. Matbaayı gayrimüslim cemaatler Türklerden evvel kullanmakla beraber, yayınlar dini olarak kaldığından gazete onlar arasında da aynı işlevi görmüştür. Nihayet 1860’lı yıllarda, özel gazetelerin neşri yanında, Midhat Paşa’nın girişimleriyle vilayetlerde de gazete çıkarılmış; bunlar o günkü mahalli sorunlar ve kültür hayatını etkiledikleri gibi, bugün de tarihçilik için en önemli belgeleri içeren koleksiyonlar olmak niteliğine erişmişlerdir. Kuşkusuz Takvim-i Vekayi özgün sade bir Türkçe ile hayata girmiş ve buna dikkat edilmişti. Aynı şeyi Bulgarların, Ermenilerin, Rumların basın organları için söylemek de mümkündür.⁶³

Takvimi Vekayi gazetesini, 1840’ta yayınlanan *Ceride-i Havadis* izlemiş, Tanzimat Fermanı’nın yayın aracılığıyla duyurulması amaçlanmıştır. Yarı resmi görünümlü bu gazete ve *Takvim-i Vekayi*, bir bölümü devlet görevi yapan ilk gazete yazarlarının da yetişmesine katkıda bulunmuştur. Diğer yenileşme hareketlerinde olduğu gibi bu

⁶¹ Murat Özgen, **Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004, s.8

⁶² Gürkan, a.g.e., ss. 25-26

⁶³ İlber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007, s.38

gazetelerin çıkışında da, inisiyatif devletten gelmiş, devletin yararına olduğu düşüncesiyle yapılan işlerin duyurulması hedeflenmiştir. Her iki gazetenin de Batı düşüncesine yakın yönetici ve aydın kadroların oluşmasında önemli bir yeri vardır. ⁶⁴

Burjuvazi Batı'da kendi bağımsız görüşünü gönüllü dernekler ve kitlesel toplantılar aracılığıyla geliştirirken, Osmanlı'da ise Batı tipi eğitim kurumlarında okuyan öğrencilerin siyasal özgürlük ve meşrutiyeti getirmek amacıyla gizli örgütler kurmasının yanında, fikirlerini yayacak gazeteler çıkarmaları ve bu fikirler doğrultusundaki toplumsal reformların takipçisi olmak için gönüllü birlikler oluşturmaları, bu Batılı fikirler ve onların farklı yorumları için yeni bir toplumsal alan açmıştır. Gazeteler ve gönüllü kuruluşlar Osmanlı burjuvazisine, yeni bir etkileşim sahası ve kendini yeni kelimelerle tanımlama imkânı vermiştir. Okuyucuların yeni düşünceleri tartışması, bunları yorumlarken burjuvaziyle mutabık olması ve genellikle de muhalif olmaları, burjuvazinin, gazetelerin öncülüğüyle, bir Osmanlı kamuoyu yaratma girişimine denk düşen gelişmelerdir. Gazeteler ve o dönem için sivil toplum diyebileceğimiz gönüllü kuruluşlar veya cemiyetler aracılığıyla örgütlenilmiş, bu iki iletişim kanalı egemen güç olan padişaha direnebilecek bir güce kavuşmuştur. ⁶⁵

Basın ve örgütlenen az sayıdaki üst tabaka burjuvazinin direnişi Osmanlı-Türk yenileşme hareketlerinin öncüsü konumunda olmuştur. Bu örnekten yola çıkarak şöyle bir çıkarımda bulunmak yanlış olmaz. Basın evrensel anlamda modernliğin bir parçasıdır, tüm dünyadaki gelişimi sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerle bütünlük halindedir. Osmanlı'dan günümüze ister batılılaşma ister çağdaşlaşma diyelim üst yapıdaki veya altyapıdaki bütün yenilik ve değişim hareketlerinde gerek araç olarak gazetelerle, gerekse insan kaynağı olarak gazetecilerle her zaman varolmuştur.

---

⁶⁴ Gürkan, a.g.e, s. 26

⁶⁵ Göçek, a.g.e., ss. 278-279

2. Bölüm

Tanzimat'tan Cumhuriyete Basın ve Batılılaşma Hareketleri

2.1 Başlangıç ve Gelişim Sürecinde Osmanlı -Türk Basın Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde basının kurulması ve gelişmesine bakıldığında ilk gazetelerin gerileme veya yıkılma döneminde yayımlandığı görülmektedir. Diğer birçok siyasi ve sosyal kurumlar gibi gazete ve dergiler de Avrupa'dan çok sonra çıkarılmaya başlanır ve gelişme seyri çok daha geç bir tarihtedir. Tarih olarak geç ortaya çıkışı nedeniyle batıdaki gelişme süreci yaşanmaz ve gazeteler gelişmiş bir biçimde yayımlanır.

Osmanlı basınına incelemek için öncelikle batıdaki gelişmelere bakmak, konuyu sadece basın organları açısından değil, basın için önemli bir unsur olan matbaanın gelişmesi bakımından da ele almak gerekir. Çünkü yayıncılığın gelişmesi büyük oranda matbaa tekniğinin gelişmesine bağlıdır, matbaa ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler de gazeteciliğin gelişmesine ortam hazırlamaktadır.

Avrupa'da 15. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış olan matbaa İbrahim Müteferrika tarafından yaklaşık 3 yüzyıl sonra Osmanlı'da kurulmuştur. İlk basılan Türkçe eserin 1729'da Vankulu Lügati olduğu bilinmektedir.¹ Osmanlı'da ilk gazeteler 19. yüzyılda kurulmasına rağmen içerik ve sosyal fonksiyonları açısından Avrupa ve Amerika'daki gazetelerle karşılaştırıldığı zaman arada büyük farkların olduğu görülür. İstanbul ve diğer merkezlerde yayınlanmaya başlanan yabancı dillerdeki ve Türkçe gazetelerin çıkarıldığı dönemde İngiltere ve Amerika başta olmak üzere kıta Avrupa'sında yönetimden bağımsız olarak kurulan, kendilerini yönetime kabul ettiren ve sosyal hayatın günlük parçası haline gelen gazeteler ilk kuruluşlarından itibaren geçen zaman süresince içerik ve şekil olarak da büyük gelişmeler sağlamışlardır. İlk olarak 18. yüzyılın sonlarında yabancı dilde yayınlanan gazeteler ve daha sonra yayın

---

¹ Taha Akyol'dan akt. Murat Özgen, **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul, İ.Ü İletişim Fakültesi Yayınları, 2004, s.7

hayatına başlayacak olan Takvim-i Vekayi gerçek anlamda sosyal hayatın bir parçası haline gelemediği gibi içerik ve şekil açısından da Avrupa ve Amerika basınından çok geridirler. Osmanlı'da gerçek anlamda gazetecilik ancak 1860'dan sonra kurulabilecek, yönetimin izin verdiği oranda yayın hayatını devam ettirebilecektir.²

Basın alanında bu gelişmeler yaşanırken bu alanda çalışacak yetişmiş insan gücünün nasıl bir toplumsal yapıda ortaya çıktığını da belirtmek gerekir. Örneğin; 1832'de kurulan Tercüme Odası adeta bir okul haline gelmiştir. Tanzimat döneminde Ali, Fuat ve Safvet Paşa'ları yetiştiren bu oda, sadece yeni yetişenlere yabancı dil öğretmekle kalmaz aynı zamanda yavaş yavaş yeni bir dünya görüşünün yeni bir siyasi idealin geliştiği çok ilerici bir ortam haline gelir. Abdülaziz döneminde hızlanan fikir hayatının gelişmesinde bu ortamın büyük bir etkisi vardır. Tanzimat edebiyatına geçiş de bu oda sayesinde olmuştur. Bu dönemde yaşanan bir başka gelişme 1832'de İngilizlerle yapılan ticaret anlaşmasıdır bunu Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri izlemiş, ticaretin gelişmesiyle birlikte yeni ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bu sorunları çözmek için kanunlaştırma faaliyetlerine hız verildi ve yeniden oluşturulan kanunlaştırma işleri din dışı mahkemelerin çoğalmasını doğurdu. Din dışı yargının artışına paralel olarak da şeri mahkemelerin ıslah edilmesi fikri ortaya atıldı. 1856 Islahat fermanlarının gösterdiği doğrultuda kurulan Divan-ı Ahkam-ı Adliye örgütüyle Mecelle adı verilen yeni hukuk sistemi tabii şeriattan vazgeçmemek şartıyla uygulanmaya başladı.³

Hukuk alanında bu gelişmeler yaşanırken; gazetelerin aralarında sürdürdükleri tartışmalar, toplumsal, yönetsel ve askeri konularla ilgili yazıları, eleştirileri başka ülkelerde olduğu gibi Osmanlı hükümetini de bu haberleşme aracı karşısındaki tutumunu belirlemek zorunda bırakmıştır. 1864 tarihli Basın Nizamnamesi bu amaçla çıkarılmıştır. Bu düzenleme gazete yayını hükümetin iznine bağlamıştır. Bu izin istendiği vakit geri alınabilmektedir. Bunun yanı sıra pek çok idari kapatma durumu da öngörülmüştür.⁴

---

² Nurettin Güz, "Osmanlı Basını", **Selçuk İletişim Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 3, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2000, s. 42

³ Muammer Göçmen, **İsviçre'de Jöntürk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri**, İstanbul, Kitabevi, 1995, ss. 57-58

⁴ Korkmaz Alemdar, **Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri İletişim Sosyolojisinin Temelleri Üzerine Bir Deneme**, Ankara, AİTİA, 1981, s. 109

Türk Basını'nda ilk yasaklamalar 1858 Ceza Kanunu'nun 138, 139 ve 213. maddeleriyle getirildi. 1864 Matbuat Nizamnamesi'yle bu sınırlamalar perçinleşir. Yeni gelişen hürriyetçi havayı dağıtmak için Sadrazam Ali Paşa 27 Mart 1867'de kendi adıyla anılan kararnamesini yayınladı. Kararname asayiş ve düzenin temini ile devlet aleyhine zararlı neşriyatı önlemek için çıktığını ifade etmektedir. Geçici olarak çıktığı söylenen kararname 1909 yılına kadar yürürlükte kaldı. 11 Mayıs 1876'da Türk Basını'nda ilk sansür uygulaması da başlamış oldu. Kararnamenin yayınından sonraki ilk yıllarda Diyojen, İbret, Basiret v.s gazeteler süreli veya süresiz kapatıldı. II. Abdülhamit Kanun-ı Esasi'yi ilan ettiği zaman birkaç ay soluk alan basın, 93 Harbi diye bilinen 1876-1877 Osmanlı Rus Savaşı'nın karanlık atmosferinde ülkenin birliği ve bütünlüğü için ilan edilen Örfi İdare Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesi üzerine 33 yıl sürecek bir sessizlik dönemine girecektir. Ancak devletin izin verdiği ve beslediği gazeteler varlığını sürdürebilecektir. 20 Eylül 1877'de çıkarılan iradenin altıncı maddesinde ifade edilen "tahdiş-i ezhanı mucib (zihinleri bulandıran) neşriyatta bulunan gazeteleri derhal tatil etmeye ve her türlü cemiyeti de menetmeye hükümet mezundur" ibaresiyle gazete kapatma işi kurumlaşmıştır. Sonrasında bütün ağırlığıyla işlediği bu dönemde yalnız yerli basın değil yabancı basının bile kontrolü yoluna gidilmiştir. Bu türlü zararlı yayınlar evrak-ı muzırna diye tabir ediliyordu. Zararlı yayın diye telakki edilen gazeteler özenle takip ediliyordu. Bulgaristan, Mısır, Romanya gibi yerlere iş için gidip orada bir iki gazeteye yazı gönderenlerden huylanılıyor, zorla veya memuriyet teklifiyle yurda çağrılıyordu.⁵

Osmanlı'da basın özgürlüğü açısından ilk olumlu gelişmenin Meşrutiyetin yürürlüğe girmesiyle ilk anayasal düzenleme olan Kanun-ı Esasi'nin 12. maddesinde yer alan hüküm olduğu görülür. "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" denilerek ilk defa basın özgürlüğü yasalar önünde koruma altına alınmıştır.

1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi'ni basın rejimini uygar bir düzeye getirmeyi amaçlayan önemli bir girişim olarak kabul edebiliriz. Basın özgürlüğünü yasal koruma altına alması dışında neler getirdiğinden bahsetmek gerekirse;

---

⁵ Göçmen, a.g.e., ss. 78-79

“Basın suçlarının yargılanması için Meclis-i Ahkam-ı Adliye adında özel bir mahkeme kurulmuş hükümetin resen cezalandırma yetkisi kaldırılmıştı. Bu yapısıyla nizamnamenin Türkçe basını daha ileri bir düzeye ulaştırdığı, yabancı basının sorumsuzluklarına ise sınırlama getirdiği açıktır. Nitekim 3. madde, yabancıların yerliler gibi muamele göreceklarını belirtmektedir. Böylece kapitülasyonların basın alanına da yayılmasını önlemeyi sağlamıştır. Ayrıca nizamname ile daha önce kurulmuş olan Babîali Tercüme Odası, Matbuat Müdürlüğü gibi kurumlar basın karşısında yeni görevler üstleniyorlardı. Bunları özetlemek gerekirse; a) Siyasal nitelikli yayınlara ruhsat vermek b)Yayınlara içeriğini (yayımdan sonra) kontrol etmek c)Gazetelere verilecek resmi bildirimleri hazırlamak d)Avrupa’da Osmanlı Devleti aleyhinde yayın yapan gazete ve kitapların ülkeye girmesini engellemek e) Bu kurallara aykırı davranışlar hakkındaki para ve hapis cezalarının uygulanması. Nizamname bir ön sansür koymasa da ağır para ve hapis cezalarıyla, başta padişah olmak üzere bütün yönetimi (bakanlar, meclisler, mahkemeler, devlet kurumları, memurlar), yabancı devlet başkanları ve temsilcilerini suçlayıcı ve kötüleyici yayınlardan koruyordu. Nizamname genel çizgileriyle, kısa bir süre dışında, 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır”.⁶

1909 yılından sonraki basın alandaki yasal gelişme olarak 28 Nisan 1909’da yani 31 Mart olayından çok kısa bir süre sonra mebusan meclisine getirilen basın kanunu tasarısını görmekteyiz. “Tasarı çok tartışılmış, basın özgürlüğünün yeni bir kanunla kısıtlanmaya çalışılması gazeteciler arasında oldukça tepki toplamıştır. Uzun tartışmaların ardından 18 Temmuz 1909’da kabul edilen birçok değişiklikle 1931’e kadar yani 22 yıl yürürlükte kalan bu kanunun birçok hükümleri o zamanki Fransız basın kanunundan aktarılmıştır. Kanun başlangıçta liberal eğilimlidir ancak sonradan yapılan değişikliklerle basın özgürlüğü sınırlanmış, 1909’da kurulan basın rejimi baskı rejimine yönelmiştir”.⁷

Orhan Koloğlu dönemin basınında; sansürün verdiği zararlardan ve o dönem yayınlanan sansüre yönelik eleştirilerden şu şekilde bahsetmektedir: “Rumca gazeteler,

---

⁶ Orhan Koloğlu, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 79

⁷ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, ss. 84-85

Türk ve Ermeni gazetelerin yazamadıklarını her şeyi yazıyorlar. Yabancı gazeteler serbestçe yayılıyor abonelerine, başkentte her şey biliniyor sadece yerli gazeteler engelleniyor. Sansürün bütün yaptığı tam bir bilinçsizlikle Osmanlı gazetelerini, yabancı gazeteler karşısında tam bir eşitsizliğe sokmaktır. Sansür Osmanlı basınını baltalamaktadır. Neden Osmanlı düşüncesi, vatansever ve içten düşünce boğuluyor ve neden yalancı, ikiyüzlü ve yıkıcı yabancı düşüncenin, ulusal yayınlar yerine Osmanlı yuvalarından çoğuna girmesine izin veriliyor? İstanbul'daki yabancı muhabirler çoğunlukla imtiyaz avcılarından, avantaj arayıcılarından başka bir şey değildir. Yazıları pek nadiren iyi niyetlidir ve buna rağmen onlara itibar gösterilir, önemli insan yerine konur ve her yerde açık kollarla karşılanırlar... Sansür bunlara saldıracağına Osmanlı basınına saldırır. Larousse sözlüğü yolladık tuttular. Hachette Almanak'ı, girişi yasak diye geri çevrildi, oysa İstanbul kitapçılarında satılıyor".⁸ Bu eleştirilerde gerçeklik payı olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü yasaların verdiği geniş yetkiler sansür uygulamalarında keyfiyetçiliğe ve çifte standarda yol açabilmekte, Avrupalı devletlerin müdahaleleri yabancı yayınlara karşı bir hoşgörüyü yol açabilmekteydi.

14 Temmuz 1909 tarihli Matbuat kanunu, 8 Ağustos 1931'e kadar, 22 yıl yürürlükte kalmışsa da 15 kez değişikliğe uğramıştır. Yapılan değişikliklerin başlıcaları şunlardır: a)Yazı işleri müdürleri için yüksek öğretim veya yedi yıllık idadi (lise) diploması zorunluluğu b)Siyasi gazete imtiyazı almak için İstanbul'da 500, taşrada 200 lira depozito yatırılması; askerlerin yazı yazmalarının yasaklanması (16 Şubat 1913 tarihli geçici kanun) c)Edep ve ahlak kurallarına aykırı yazı ve resimlerin yasaklanıp toplatılması (16 Şubat 1913 tarihli geçici kanun) d)Mebusların ve ayan üyelerinin sorumlu gazete müdürü olmalarının yasaklanması; gazete satıcılarının polisten belge almaları zorunluluğu (9 Mart 1913 tarihli geçici kanun) e)Askeri sansür memurlarının izni olmadan ordu hareketleriyle ilgili haberlerin yazılmaması (25 Ağustos 1914 tarihli geçici kanun) f)Sıkıyönetim bölgelerinde sansür kurulunun izni olmadan gazete yayınlanmaması (5 Şubat 1919 tarihli kararname) g)İç güvenlik ve dış ilişkilerle ilgili belge yayınlanmaması (5 Ağustos 1920 tarihli kararname)⁹

⁸ Orhan Koloğlu, **Abdülhamid Gerçeği**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2005, ss. 442-443

⁹ Topuz, a.g.e., s. 86

Tanzimat'ın ilanından sonra yönetim alanında ilk düzenlemeler mahalli idareler alanında olmuş, 7 Kasım 1864 tarihinde çıkarılan nizamnameyle eyalet sisteminden vazgeçilerek vilayet sistemine geçilmiştir. Aşama aşama uygulanan ve çevreden merkeze doğru yapılanmayı esas alan nizamnameye göre önce 8 Ekim 1864'te Tuna vilayeti kurulmuş, alınan olumlu sonuçların ardından Bosna, Suriye, Erzurum, Halep, Edirne gibi vilayetlerin kurulmasıyla süreç devam etmiştir. Vilayetlerin ortaya çıkması basın alanında önemli bir gelişmenin yaşanmasına neden olmuştur. Her vilayette bir matbaanın açılması ve bu matbaalarda bürokratik belgelerin yanında resmi vilayet gazetelerinin de basılmasıyla yerel basının öncüsü diyebileceğimiz vilayet gazetelerinin doğuşu gerçekleşmiştir.

Günümüzdeki yerel gazetelerin ilk örneklerinden olan ve öncüsü sayılabilecek vilayet gazetelerinin özelliklerinden bahsetmek gerekirse; vilayet gazeteleri yoluyla birçok yörede ilk kez süreli yayın çıkarılmış, gazetelerin basıldığı matbaalar kamu işlerinin yanı sıra özel kesimin işlerine de açık tutulmuş, böylece yerel basının başlaması ve yaygınlık kazanması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Matbaalarda çalışan personel, önceleri çoğunlukla İstanbul'dan gelmiş, ancak zaman içinde bölgeden matbaacılar da yetiştirilmiştir. Birçok vilayette yayımlanan gazete yörenin ilk süreli yayını olduğu için, gazeteciliğin alfabesinden başlanılmış; kitlenin basın aracılığı ile eğitilmesinde önemli ve büyük bir adım atılmıştır. Örneğin Bursa'da yayımlanan Hüdavendigâr gazetesinin ilk sayısında “..vaktiyle basımcılık ilmi ortaya çıktı ve bir kalemden çıkan bir kelimenin az vakitte yüzbin ele geçmesi mümkün oldu. Artık lisanla halka verilecek malumat pek küçük kalarak herkes gözüünün önündeki adamın sözüne kanaat etmeyip kendisinden bin saat uzaktaki adamların söyledikleri ve bildikleri ve yaptıkları ve yapacakları ve yapmak istedikleri şeyleri işitmeye ve okumaya başladı ki, anları hep haber veren bu misülli havadisi ilan ve işaa eden kağıtçağıza gazete denildi” şeklinde bir tanımlama verilerek, gazetenin ne olduğu halka anlatılmaktadır.¹⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karışması ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu yeni düzenlemelerin yanı sıra basının da yeni bir biçim almasıyla sonuçlanmıştır.

---

¹⁰ Bülent Varlık, “Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri”, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 100

Örneğin, 1928 harf devrimi bunların başında gelmektedir. Öte yandan, Osmanlı'dan kalan 1909 tarihli Basın Kanunu 1931'e kadar üzerinde değişiklikler olmasına karşın yürürlükte kalmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti, Kemalist devrimin atılım yıllarında toplumsal ve ekonomik alanda kökten denilebilecek pek çok değişikliği de uygulamaya koymuştur. Hanedan yönetiminden Cumhuriyet yönetimine geçmenin yanı sıra, yüzyıllardır alışlagelmiş olan geleneklerin de yerlerini yenilerine bıraktığı bu dönem, büyük değişim ve dönüşüm yıllar olarak tarih sayfalarında yer almıştır. Kurtuluş Savaşı sonunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin var olma savaşımı toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlar başta olmak üzere tüm alanlarda başlamıştır.¹¹

2.2 Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Toplum Yapısı (1839-1908)

Gündelik hayat sosyolojisi açısından bakıldığında toplumların yaşayışını anlamak ve doğru olarak yorumlayabilmek için birtakım verilere ulaşmamız gerekir. Kullanılan iletişim araçları (o dönem için gazeteler, dergiler), mimari yapı, siyasi, sosyal ve kültürel ortam bu verilerden bazılarıdır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi toplum yapısında da bu verilerin önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Gazetecilik anlayışını etkileyen tabii olarak bir gündelik yaşam kültürü ve beraberinde getirdiği mahalle kavramı ön plandadır.

Mahalle kavramından biraz bahsetmek gerekirse; geleneksel Osmanlı şehrindeki mahalle, henüz sınıf ve statü farkına göre biçimlenmiş bir mekân değildi. Bir paşanın konağı karşısında, küçük bir evkaf kâtibinin aşiboyalı küçük evi, ilmiyye ricalinden bir efendinin kâşanesinin yanı başında mahalle suyolcusunun kulübesi bulunur, bütün bu insanlar birbirleriyle her gün karşılaşır, belirli bir sosyal dayanışma, saygı ve himaye kuralları içinde yaşarlardı. Aynı tarz hayat gayrimüslimlerin şehrin kenar bölgelerine sıkıştırılmış mahallelerinde de görülürdü. Ama bazılarının artan servetleri konak ve şık binalara, bu şık bina ve konaklar sıklaşan semtlere yığılmaya başlayınca; cemaat ruhunun yaşadığı eski mahalleler de nitelik değiştirmeye başladı. Aksaray'ın ötesi orta halli ve fakirlerin semti oldu. Tıpkı Avrupa'nın büyük başkentlerinde

---

¹¹ Murat Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, İstanbul, Set-Systems, 2006, s. 172

olduğu gibi, ayrı sosyal sınıfların yaşadığı mahallelerde, farklı bir argo ve şive gelişti. 19. yüzyılın İstanbul’unda henüz ilmiye sınıfının önde gelen efendilerinin, büyük memur ve paşaların yaşadığı Fatih-Aksaray-Laleli semtlerinde İstanbul şivesinin (ağzının) en makbulü konuşuluyordu. Kasımpaşa sakinlerinin şivesi, Karagümrük mahallesinin gelenekleri küçümsenirdi. Yangınların silip süpürdüğü şehirde zengin konakları ahşap da olsa yangın duvarları ve geniş bahçelerle çevriliyor veya kâgir bina mimarisi geliyordu. Gerçekte 18. yüzyıldan beri Osmanlı mimarisi Avrupa’nın etkisi altındaydı. 18-19. yüzyıl İstanbul’unun bazı kasır ve köşkleri, Nuruosmaniye Camii, Selimiye kışlası gibi yapıları Osmanlı barok mimarisinin örnekleri diye betimlenir. Kuşkusuz barok mimari ve sanat için gerekli koşulların Osmanlı toplumunda olup olmadığı tartışılacak konudur, kaldı ki Avrupa’da barok devrin kaynağı ve niteliği de halen iyi anlaşılıp tarif edilmiş değildir. Ancak bu yüzyılda Orta Avrupa baroğunun tamamlanmış ve daha iyi tanımlanmış bir üslup olarak bir ölçüde Osmanlı ülkesini etkilediği de açıktır. Osmanlı baroğu denen mimarinin ise özellikleri 18. ve 19. yüzyılda sadece başkentte değil, taşradaki bazı kamusal yapılarda ve ayan konaklarında bile görülür. 19. yüzyılın ünlü Ermeni mimarları Balyanlar, bu ortamın yaratıp zenginleştirdiği aileydi. Balyanlar bir yüzyıl boyu Dolmabahçe Sarayı’ndan, Ortaköy Camii’ne ve Beylerbeyi Sarayı’na kadar onlarca binayı yapmışlardır.¹²

İlginç olan; mimari alanda görülen Ermeni, Rum ve barok yapı anlayışının gazetecilik ve matbaacılık alanında da etkili olduğudur. Osmanlı toplumundaki gayrimüslimler ticaret ve zanaat alanındaki etkinliklerini basın alanında da sürdürmüştür.

19. yüzyılda gündelik hayat mahalle ölçeğinin dışına taşar. Bu dar ölçeğin iktisadi ve kültürel kaynakları artık kendini besleyebilecek dinamizmden uzaktırlar. Önce mahallenin dış kabuğu çatlar ve ardından pek çok dar ölçekli yerleşim birimi iç içe geçerek, şehrin bütününde karmaşık bir kültür yapılanmasının yolunu açarlar. Gündelik hayat, bu karmaşık kültür yapısının insan yaşantısı ve kurumsal organizasyonlara yansımaları biçiminden başka bir şey değildir. Mahalle ölçeğinin parçalanma nedenlerinin başında, 19. yüzyıldaki nüfus artışı ve küçük yerleşim birimlerinin iktisadi yetersizlikleri sayılabilir. İstanbul örneğinde, Marmara ile Haliç arasındaki sur içi bölgesi, 19.

---

¹² İlber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007, s.23

yüzyılda nüfus yoğunluğu bakımından patlama noktasına gelmiştir. İstanbul'un Müslüman halkı, gayrimüslimlerin yerleştiği Galata-Pera bölgesine doğru yaşantı sınırlarını genişletmeye başlamış ve bunun doğal sonucu olarak da gündelik hayatın kültürel içeriği çok merkezli bir görüntü kazanmıştır. Galata-Pera bölgesi gibi, sur içi İstanbul'unun Sirkeci Unkapanı ekseninde yaralan diğer bir ticaret merkezi aynı yönde bir nüfus çeşitliliğini barındırmaktaydı. Zamanla bu bölgedeki gayrimüslim tüccarlar işyerlerini Galata-Pera bölgesine taşıdılar, ancak bu, kentsel planda gündelik hayatın parçalara ayrılmasını değil, tersine bütünleşmesini doğurdu.¹³

19. yüzyılın sonuna doğru, günümüze okul, işyeri ve müze olarak kullanılan binalardan anlaşılacağı gibi Kapalıçarşı civarında üst tabakadan birçok aile yaşamıştı. Babıâli civarında, yeni kurulmakta olan gazete ve matbaalar bölgesi yer almaktaydı. Birbirinden bağımsız gerçekleştirilen ve İstanbul'un yenilenmesini amaçlayan bu inşaat projeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine egemen olan karmaşık durumu yansıtıyordu; imparatorluk maddi ve siyasi açıdan bağımlıydı, ama üst tabaka, mimari alandaki değişim çalışmalarının denetimini elinde tutuyordu.¹⁴

19. yüzyılda ülkenin büyük şehirlerinin de fiziki dokusunda ve yaşam biçiminde değişimler görüldü. Saray, Babıâli denen sadrazam konağı, Süleymaniye'deki Ağa Kapısı ve Şeyhülislam'ın başka belli başlı resmi bina tanımayan İstanbul'un bir bölümü nezaretler, devlet daireleriyle donandı. Beyoğlu ise bankalar ve ticarethaneler, mağazalar, restoran ve cafelerle dolu. İstanbul'un her yerinde kâgir okullar, karakollar gibi 19. yüzyılın mimari zevkini yansıtan yapılar yükseldi. Nihayet Avrupa'nın ilk metrolarından biri olan Tünel, Karaköy ve Beyoğlu arasında işletmeye açıldı. 19. yüzyılda Boğaz'ın iki yakasında, Adalar'da, Çamlıca ve Kadıköy'de sayfiye hayatı başladı. Önceleri sadece azledilmiş devletluların Rum balıkçıların yaşadığı uzak boğaz köyleri vapurların gidip geldiği mevsimlik oturan semtler halinde İstanbul'la bütünleştiler. Büyük şehirlerde varlıklı, orta halli ve fakirlerin oturduğu semtler birbirlerinden ayrılmaya başladı. Beyrut, İzmir, Selanik gibi zengin liman şehirleri de İstanbul'la aynı

¹³ Ekrem Işın, **İstanbul'da Gündelik Hayat İnsan, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 91

¹⁴ Surayha Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s. 277

değişim sürecine girdiler. Babıâli düzgün parke döşeli caddeleri, hükümet binalarıyla imparatorluğun idare merkezi olduğunu gösteriyordu. 19. yüzyılda İstanbul devamlı kaldırım, su yolu inşaatı ve genişletilen caddelerle bir şantiye görünümü aldı. Başarılmasa bile imparatorluğun başkenti, ilk defa plana göre düzenlenmek isteniyordu. İlk park (Tepebaşı) bu dönemde yapıldı. Kayıkçıların felaket günü gelip çatmıştı. Karaköy ve Eminönü köprüyle bağlandı, şehirde iskeleler arası vapur seferleri başladı. Sayfiye yerleri içinde Yeniköy, Tarabya yazlık sefarethanelerin ve yükselen Rum burjuvazisinin semtiydi. Beyoğlu Taksim'e doğru gelişti. 20. yüzyılın başında Gümüşsuyu, Ayaspaşa gibi semtler her dinden zengin İstanbulluların apartman yaşamına geçtiği bölgeydi.¹⁵

Ekrem Işın, modernleşmenin sembollerini şehir hayatı içinde yer alan öğelerle ifade eder. Örneğin 19. yüzyılda gündelik hayatın yeni mekânları arasında otellerin dikkati çektiğinden, geleneksel toplumdaki kervansarayların yerini otellerin aldığından bahseder. İstanbul'a ilk yabancı turist grubu 1863'te gelmiş, İstanbul – Paris demiryolu 1870'de etkinlik kazanmaya başlamış ve Orient Express seferleri 1883'te düzenlenmiştir. Yabancı turist akınını karşılamak amacıyla 1884'te Pera Palas, İstanbul'un turizm merkezi olarak hizmete girmiştir. Ayrıca 19. yüzyılda Beyoğlu bir otel merkezi olarak gelişmiş Londra Oteli, Bristol, Büyük Fransız, Tokatlıyan ve Büyük Kroecker gibi pek çok otel Levanten kültürün Beyoğlu ölçeğinde gündelik hayatı biçimlendirmesine aracılık yapmıştır. Bununla birlikte gündelik hayata giren teknolojik araçların başında otomobil gelmektedir. Zamanında fayton kullanan statü sahibi üst kademedeki kişiler otomobil kullanmaya başlamıştır. Daha sonrasında kullanılmaya başlanan Atlı tramvaylar ve elektrikli tramvaylar da halkın ulaşım ihtiyacını gidermeye başlamış, motorlu taşıtların İstanbul trafiğine girmeleriyle birlikte gündelik hayatın zaman temposu hızlanmıştır. Telgraf ve telefonun II. Meşrutiyet sonrasında yaygın kullanıma açılmasıyla da gündelik hayat giderek pratikleşmiş ve Osmanlı insanı için gerçek ile fantazy arasında salınan sosyo-kültürel bir sarkaç işlevini üstlenmiştir.¹⁶

Tanzimat döneminin getirdiği sosyo-kültürel değişim hiç değilse üst ve orta tabaka kadınının toplumsal hayata girişini hazırlayan altın bir dönem olmuştur. Modern

---

¹⁵ Ortaylı, a.g.e, ss. 22-23

¹⁶ Işın, a.g.e., ss. 103-104

İslamcı düşünürler çok eşli evliliğin kalkmasına ya da sınırlandırılmasına yönelik yeni yorumlar getirirlerken, gerek Osmanlı ülkesinde, gerek diğer Ortadoğu ülkelerinde ve Rusya periferisindeki düşünür ve yazarlar eski aile yapısı ve evlenme geleneklerine karşı kampanya açmışlardı. İbrahim Şinasi Bey modern tiyatromuzun ilk eseri sayılan Şair Evlenmesi'nde* biraz naif bir üslupla eski evlilik geleneklerini yererken, Azeri dramaturjisinin kurucusu Mirza Fethali Ahundov ve izleyicileri tiyatro yapıtlarında İslam kadınının kapalı hayatını, pederşahi aile düzenini, kız çocuklarının cahil bırakılmasını durmaksızın yeriyorlardı. 1880'lerde Rusya Müslümanlarından bir grup kadın, Alemi Nisvan adlı bir kadın gazetesi çıkararak feminist hareketi yaygınlaştırmak çabasıındaydılar. Tanzimat maarifinin en önemli girişimlerinden biri, ortaöğretim alanında inas rüşdiyeleri açarak kız çocuklarının eğitim olanağını geliştirmek olmuştur. Kız çocuklarının sayılarının artması ve 19. yüzyıl sonunda eğitim derecesinin liseye kadar yükselmesi ise yeni bir meslek grubunun ortaya çıkışını sağladı. Muallime hanımlar... Kadının çalışma hayatına girişi, Türkiye tarihinde sanayiden önce eğitim alanında olmuştur ki, bu gelişme günümüz Türkiye'sinde kadının bürokrasideki güçlü konumunun bir nedenidir.¹⁷

Kadın ve aileye yönelik yayınlar Osmanlı basın dünyasına I. Meşrutiyet öncesinde girmişlerdir. Terakki (1868) gazetesi, daha sonra Tanzimat edebiyatının ilk ürünlerinde konu edilecek olan kadın haklarını gündeme getiren yayın organlarının öncüsüdür. Türk kadınının Batılı kadın karşısındaki konumunu tartışan bu gazeteyi diğerleri izler. Yazarlığını Ş. Sami'nin yaptığı Aile; Hanımlar, İnsaniyet, Terakki-i Muhadderat, Arife Hanım'ın çıkardığı Şükufeza, Hatice Semiha ve Feriha Karman Hanımlar'ın yayınladıkları Parça Bohçası; yazı kadrosunda Fatma Aliye Hanım'ın da bulunduğu Hanımlara Mahsus Gazete, Hanımlara Mahsus Malumat, Kadın, Demet, Mehmed Rauf'un II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte yayımladığı Mehasin, Ulviye Mevlan Hanım'ın Kadınlar Dünyası; Güzel Prens, Ahmet Cevdet'in haftalık Hanımlar Alemi; Feriha Kamran Hanım'ın katkıda bulunduğu bir diğer haftalık gazete Osmanlı Kadınlar Alemi; başyazarlığını Nigar Hanım'ın yaptığı Kadınlık; I. Dünya Savaşı arifesinde

---

* Şinasi'nin Şair Evlenmesi adlı komedisi bizim modern tiyatromuzun ilk eseri değildir. Fahir İz 1958'de Viyana'da yazma bir Türkçe oyun bulmuştur. Pabuççu Keşger Ahmedin Maceraları diye özetlenecek bu oyundan daha başka veya eskileri de bulunabilir, ancak Şinasi'nin oyunu o devirde temsil edilen ve tutunan ilk tiyatro oyunu olma özelliğini korumaktadır. (İlber Ortaylı, a.g.e., s. 20)

¹⁷ Ortaylı, a.g.e, ss. 20-21

yayın hayatına giren Seyyale; İzdivaç, Fatma Fuad'ın mütareke döneminde yayımladığı Genç Kadın; Türk Kadını, Sedat Simavi'nin aylık olarak çıkarttığı ilk dergi Hanım ve İnci; Türkçe ve Çerkezce yayın yapan Diyana; Selami İzzet ile Mehmed Rauf'un yayınladıkları Süs, kadın sorununu çeşitli yönleriyle işleyen başlıca gazete ve dergiler arasında sayılabilirler.¹⁸

19. yüzyılda Osmanlı toplumsal ve siyasal hayatında yaşanan değişimler o döneme dek yalnızca ev içinde anne ve eş rolleriyle kısıtlanmış olan kadına da yansımış, kadın toplumsal yaşamda farklı bir statü kazanmak amacıyla taleplerde bulunmaya başlamıştır. O dönemde çıkan gazetelerde, özellikle pek çok kadın dergisinde sorunlarını ve beklentilerini yazarak, toplumu, özellikle kadınları bilinçlendirmeye ve istekleri doğrultusunda değişime hazırlamaya çaba gösteren kadınlar ayrıca, konferanslar düzenleyip, çeşitli dernekler kurmuşlar, bu derneklerde etkin görevler üstlenmişler, bu faaliyetlerinde kadınların kendilerini ifade etmeleri, tanıtılmaları ilk kez basın kanalıyla gerçekleşmiştir. Basında kadınlara ait imzalara dönem gazetelerinde, bazı gazetelerin çıkardıkları kadınlara yönelik sayfa ve eklerde, özellikle de kadın dergilerinde rastlamak mümkündür. Anılan yayınlardan kadın haklarını gündeme getiren öncü yayın organı Terakki gazetesi, kimliklerini açıkça belirtmese de kadın mektuplarına yer vermiştir. Bu mektuplar kadınların kendi sorunlarını gündeme getirmeleri açısından önemlidir. Gazetenin 104. sayısında “üç hanım” imzalı bir yazıda, vapurlarda kadınlara ayrılan yerlerin kötülüğünden yakınılmış, erkeklerle aynı vapur ücreti ödemelerine karşın, böyle hor görülmelerinin nedeni sorulmuştur. 83. sayıda ise okuma-yazma bilmediği halde düşüncelerini aktarmayı istediğini belirten bir kadın, başkasına yazdırdığı mektubunda, çok kadınla evliliği sorgulamıştır.¹⁹

Edebiyat alanından bahsetmek gerekirse; Osmanlı romanı, Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış bir kaynaktır, oysa birçok roman yazıldıkları zamana ait İstanbul çevrelerinin durumu hakkında bize önemli bilgiler verir. Bu kaynaklar, ayrıca, Osmanlı aydınlarının sosyal değişimin getirdiği sorunlara nasıl yaklaştıklarını da belgeler. Türk edebiyatını inceleyen bir kişinin daha önce de gösterdiği üzere, ilk

---

¹⁸ Işın, a.g.e., s. 118

¹⁹ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları, 1996, ss. 22-23

Osmanlı romanlarının büyük çoğunluğu toplumsal ve siyasal değişimin yarattığı sorunları inceleyen tezli romanlardır. Türk kültürünü konu alan tarihçilerin belirttiği gibi, bu yazarlar en çok iki sorunun üzerinde durdular; kadının toplumdaki yeri ve üst sınıf erkeklerin batılılaşması.²⁰

Osmanlı aydınları arasında modernleşme hareketinin başlangıcından beri görülen olgu kadınların özgürlüğe kavuşmalarını konu alan yayınlarda sıkça karşımıza çıkmaktadır. Önceki bölümde de bahsettiğimiz Şinasi'nin "Şair Evlenmesi" adlı tek perdelik komedi eseri 1860'ta Tercüman-ı Ahval'de bölüm bölüm yayınladıktan sonra kitapçık haline getirilmiş ve birçok baskısı yapılmıştır. Osmanlı'da evlilik usulü ve kadın meselesi üzerinde duranlar için bir tür başvuru kitabı olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra içeriği ve verdiği mesaj yeni dönemin ideolojisi ile bağdaştığı için bu esere özel bir önem verilmiştir. "²¹

Osmanlı basınında tartışılan kadın sorunlarının başında, kadının toplum içindeki yeri ve görevleri konusu gelmekteydi. Tanzimat kuşağı yazarlarının tamamı bu konuya ilgi duymuşlar ve kadın modernleşmesinin ölçütleri üzerinde tartışmışlardır. Şemseddin Sami kadın haklarının önemli savunucularındandı. Modernleşmenin kadına sağlayacağı yeni hakların ise, aslında İslamiyet'in ilk dönemlerinde uygulanan haklar olduğu tezini ileri süren Namık Kemal idi. Bu 19. yüzyıl boyunca en çok rağbet gören ve tam anlamıyla klasikleşen bir düşüncenin ifadesidir. Batı'dan alınacak her yeniliğin, tam ve mükemmel bir şekilde İslamiyet'in kaynağında bulunduğu düşüncesi, kadın sorununu bitip tükenmez hukuki tartışmaların girdabına soktu. Ahmet Mithat Efendi ise bu tür tartışmalara rağbet etmekle birlikte meslek kadınına yüceltti. Diplomalı Kız idealini modernleşmenin gerçek göstergesi sayması, bu inancın bir sonucudur. Abdülhamid döneminde başlayan feminizm tartışmasında orta yolu izlemiş ve bu akımın kaynağını kadın haklarını kısıtlayan Hristiyanlığa karşı Avrupa'da doğan tepkiye bağlamıştır.²² Yazdığı son romanı Jön Türk'te (1910) feminizme yaklaşımı, II. Meşrutiyet sonrasının düşünce akımları arasında bir denge

²⁰ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, der. Mümtaz'er Türköne - Tuncay Önder, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.30

²¹ Ziyad Ebüzziya, **Şinasi**, yay. haz. Hüseyin Çelik, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997

²² Işın, a.g.e., ss. 118-119

arayışını yansıtır: “Her şeyde ölçüyü kaçırmak da iyi değildir, geride kalmak da! Kızları esen yelden esirgemek gayretiyle kafesler içinde kanarya kuşu gibi yetiştirmek de tehlikelidir, sınırsız bir hürriyet ile başıboş gezen sakalar, isketeler, ispinozlar gibi bırakmak da”.²³

Bir başka örnek olarak Felatun Bey ile Rakım Efendi (1876) romanında Ahmet Mithat’ın kadın kahramanı -önceleri bir cariye olan- Canan adlı kadın karakterin Rakım Efendi’nin de yardımıyla zamanla Türkçe okuyup yazması, daha sonra da Fransızca ve piyano çalmayı öğrenmesi anlatılır. Ayrıca Felatun Bey tiplemesinde aşırı Batılılaşmış karakterin tutarsızlıkları ve ahlak dışı davranışları anlatılırken Rakım Efendi’de ağırbaşlı, sade ve idealize edilmiş bir karakter okuyucuya sunulur. Böylelikle batılılaşmanın doğru algılanması konusunda okuyucuya toplumsal bir mesaj verilmekte ve çizilen karakterler aracılığıyla yapılan bir doğru-yanlış kıyaslaması dikkat çekmektedir.

Osmanlı aydın-gazeteci-yazar(ları) arasında kadınların sosyal durumlarına yönelik ilgi de ayrıca dikkat çekicidir. O dönemde varolan cariyelik olgusunu konu alan Samipaşazade Sezai’nin Sergüzeşt (1889) adlı romanında ele alınan kölelik ve özgürlük temaları aynı zamanda Osmanlı Devletini de ilgilendiren bir konu olduğundan aydın kesim arasında ilgi çeker ve istibdat yönetiminin de sansürüne uğrayarak yazarının 1908 yılına kadar göz hapsine alınmasına neden olur.

Batılılaşma konusunda aşırıya kaçma anlamında karikatürize edilen bir tiplemeye Recaizade Mahmut Ekrem’in Araba Sevdası adlı romanında rastlarız. Romanın kahramanı Bihruz Bey aşırı derecede Batılılaşmış bir züppedir. Roman 1870’lerde geçer. Bu eserde, değişim sürecini yaşayan Osmanlı’nın arkasında gizlenen sosyal gerilimler sezildiği gibi aynı zamanda 1839’da Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra bazı aydın görünen kesimlerin takındığı yüzeysel Batılılaşma tavrı hicvedilir.

Edebiyat alanında bu gelişmeler yaşanırken siyasi ve sosyal değişimlerinin farklı yansımaları da görülür. Tanzimat’ın, Mustafa Reşit Paşa (ve onu izleyen Ali Paşa

---

²³ Ahmet Mithat Efendi, **Jöntürk**, haz. Kerim Çetinoğlu, İstanbul, Beyaz Balina Yayınları, 2005, s. 57

ve Fuad Paşa) gibi kurucuları, Batı'nın askeri ve idari yapısını Osmanlı İmparatorluğu'na aktarırken Batı'nın gündelik hayat kültürünün de etkin bir biçimde imparatorluğa girdiği; giyim, ev eşyası, paranın kullanılışı, evlerin stili, insanlar arası ilişkilerin de Avrupai olduğu görülmektedir.²⁴

Siyasal ve toplumsal alanda yaşanan değişimlerin etkileri ortaya çıkarken kitle iletişimi alanında da bazı ihtiyaçlar ortaya çıkmaya başlar. 19. yüzyılın Osmanlı devleti, ideolojisini ve icraatını hem tebaaya hem de dış ülkelere anlatmak ve kabul ettirmek için bütün modern devletler gibi bir basın organına ihtiyaç duymuştur. Bunun dışında devletin gözetiminde ve hatta desteğinde özel gazeteler de çıkmıştır ancak bunlar daha çok imparatorlukta yerleşmiş olan yabancılardı ve onların çıkardığı gazeteler büyük ölçüde dışa dönük propaganda fonksiyonunu görüyordu. Alexander Blacque ve oğlu Edward Blacque'in çıkardığı Fransızca gazeteler, William Churchill'in çıkardığı ilk Türkçe özel gazete olan Ceride-i Havadis böyleydi. 1850'lerde toplamı otuzu geçen gazete vardı. Bunların çoğu yabancı dilde yayınlanmış özellikle İzmir, Türkçe dışında yabancı dillerde ve Osmanlı gayrimüslim cemaatlerin dilinde birçok gazetenin doğduğu şehir olmuştur. Takvim-i Vekayi devletin resmi gazetesi olarak ülke içinde etkili olmaya çalışmış, ama gerek baskı sayısı, gerekse Türkçe dışı Osmanlı dillerinde düzgün çıkmadığı için bu etkisi sınırlı kalmıştır.²⁵

Batıdaki yenilikleri takip eden modernleşme çabasındaki geleneksel Osmanlı toplumunda ekonomi haberleşmeden geri kalmıştır. Bu yargıyı şöyle açıklayalım; dönemin kitle iletişim araçları gazeteler ve dergiler, haberleşme aracı olarak ise telgraf kullanılmaktadır. Batı dillerinden özellikle Fransızca ön planda olmak üzere İngilizce'den yapılan çeviri kitaplar eğitim alanında ve edebiyat çevrelerinde ilgi görmektedir. Posta ve telgraf hizmetlerindeki gelişmelerin de basını olumlu etkilediği bir gerçektir.

Batıdaki yeniliklerin basın aracılığıyla takip edilmesi ve yaygınlaşmasına örnek olarak fotoğrafın tanıtılması ve yaygınlaşmasını örnek olarak verebiliriz.

---

²⁴ Mardin, a.g.e., s.13

²⁵ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2005, s. 192

“Niepce’nin icadı olan fotoğraf geniş ölçüde ilgi çeker ve çeşitli ülkelerde bu yeni tekniği geliştirmek amacıyla çalışmalar yapılırken Osmanlı Devleti’nde de bu konuda bazı gazetelerde yazılar çıkmaya başladı. Kamuoyuna bu yeni icatla ilgili bilgiler veriliyordu. Türk fotoğrafçılık tarihinin en eski belgeleri olan bu gazete haberlerinde fotoğrafın ne olduğu, kimler tarafından bulunduğu ve nasıl icra edildiği uzun uzadıya anlatılıyor, daha sonra da dinsel sınırlamalar nedeniyle günah olup olmadığı tartışılıyordu. Türkiye’de fotoğraftan ve fotoğrafçılıktan söz eden en eski belge olan Takvim-i Vekayi gazetesinin 28 Ekim 1839 tarihli 186. sayısında bu yeni icat şöyle tanımlanıyordu: “...Bu sıralarda dahi dikkat ve düşünce harcayarak ve bol para vererek hızlı bir sezgiyle bir garip sanat ortaya çıkmış ve sanatın mucidi Fransalı Mösyö Dager isminde bilgili bir kişi tahsil etmiş olduğu az bilinen bu ilmi öğretmek ve yaygınlaştırmak için çabalamaktadır. Sanatın aslı kişinin suretinin görüntüsünü ışık ve aynalardan yararlanarak kâğıda yansıtmak ve bu kâğıdı belli işlemlerden geçirerek görüntüyü herkesin göreceği hale getirmektir”. Aynı yazıda, eşyanın fotoğrafının nasıl çekildiğinden de söz ediliyordu. Bu haberden sonra fotoğraf kelimesinin anlamı az da olsa açıklığa kavuşmuş ve Türkiye’de yeni icada karşı ilgi uyanmıştır. 1841 tarihinden sonra ise, bazı gazeteler fotoğrafı daha detaylı tanımlama yoluna giderek, bu yeni icattan kamuoyunun haberdar olmasını sağlamaya başladılar.”²⁶

Basın fotoğrafçılığı için gerekli ortamın ilk koşulu olan eğitim görmüş, fotoğrafı bilen kadrolar, özellikle 1870’li yıllarda yetişmeye başlamıştır. İkinci önemli gelişme de resimlerin gazete ve dergi kâğıdına basılmasını sağlayacak aracın, daha sonraki adıyla klişenin yapılmasıdır. İbrahim Müteferrika Basımevi’nde ilk kitapların basılmaya başlandığı andan itibaren şimşir oyma kalıp kullanılmasına da geçilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı toplumunun gecikmeli de olsa, Avrupa’nın geçtiği yolları aşabildiği görülmektedir.²⁷

Fotoğraf, gazete haberleri ve yabancı sanatçıların İstanbul’a gelmesiyle halk arasında tanındıktan ve ilgi çektikten sonra bu sanatın Türkiye’de yapılması yolunda

---

²⁶ Burçak Evren, Cumhuriyetten Önce Türkiye’de Fotoğraf, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., s. 788

²⁷ Suat Gezgin, **Basında Fotoğrafçılık**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002, s. 12

çalışmalara başlanmıştır. Ancak, gereken malzemenin olmayışı ve din kurallarının sınırlayıcılığı nedeniyle uzun süre gizli yapılmış ve birtakım azınlıklarla aydın kesimin eğlencesi olarak sũrdũrũlmũřtũr. 1856'da Kırım Savaşı sırasında Feldmerezal Moltke birlikleriyle İstanbul'a gelen Alman kimyacı Rabach, tũm engellemelere ve olanaksızlıklara rağmen Tũrkiye'de ilk fotoğrafhaneyi açan kişi olmuştur. Bu olay Ceride-i Havadis'in 17 Temmuz 1842 tarihli sayısında şoye anlatılmaktadır: "*Ressamlar bir adamı resmedecekleri zaman anı birkaç gũn sabırla ve olgun bir sessizlikle karşılarına oturtup defalarca bakarak hayli zahmetli resmederler, lakin bu aletle (yani fotoğraf makinesiyle) resmolunacak olduğu zaman gũneřte 6 saniyede ve gũneřsiz zamanda yarım dakikada bũtũn alet vasıtasıyla resmederek bitirirler.*"²⁸

İletişim ve haberleşme alanında bu gelişmeler yaşanırken bu yeniliklerin toplumsal yaşamdaki etkilerinden de bahsetmek gerekir. "İlk defa Karl Deutsch tarafından kullanılan toplumsal seferberlik deyimini modernleşme öncesi birbirine girift olan sosyal yapıların farklılaştıktan sonra yeni araçlarla toplanması ve bir bũtũn olarak harekete geçirilmesi anlamını taşır. Bu, iki yoldan olur. Birincisi modernleşme ile ulaşım ve haberleşme dũzeni de gelişir. Yeni yollar yapılır, posta ve telgraf dũzeni kurulur. Bũylece insanlar haberleşme ortamına kavuşurlar; oysa modernleşmeden önce ũlkenin bu şekilde bũtũnleřmesi sũz konusu değildir. Haberleşme tarafından oluşturulan bu ortak ęalıřma potansiyeli muhtelif beceri şekillerinin birbirlerini tamamlamasıyla, insanların beraber ęalıřmayı oğrenmesiyle geręekleřir. Bir bũlge kendi ihtiyaçı olan bũtũn yiyeceği, giyeceği ve tarım malzemelerini ũretiyorsa, bu ęok verimsiz bir sistem olur. Bir topluluk, ihtiyağlarının bir kısmını ũretmekte uzmanlaşır ve diğerleri için ũlkenin başka kısımlarına bağlanırsa, o zaman gũrevlerin birbirini tamamlaması geręekleřir. Toplumun bireyleri arasında hem haberleşme hem de iktisadi yapı açısından bir bağımlaşma (karşılıklı bağımlılık) varsa, o zaman toplumsal seferberlik de oluşur. Bazen bunlardan biri diğerine gũre daha fazla gelişebilir ve bir dengesizlik doğar. 19. yũzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonominin haberleşmeden geri kalması bũyle bir olaydır".²⁹

---

²⁸ Evren, a.g.m., s. 789

²⁹ Mardin, a.g.e., s.26

3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu ile başlayan Tanzimat dönemi ve 23 Aralık 1876'daki I. Meşrutiyetin ilanına kadar devam eden dönemde haberleşme konusu yeni bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır. Yol yapımı, posta örgütü, telgrafın kullanımı, demiryolu ulaşımı bu dönemde başlatılan düzenlemelerdir. Eğitim alanında yapılan çalışmalar da bu faaliyetlere eklendiğinde gazetenin ya da genel anlamda basının bir haberleşme aracı olarak gelişmesi ve toplumsal yaşamda önem kazanması daha iyi anlaşılabilir.

Bu noktada eğitim alanında yapılan yeniliklerden bahsetmek gerekirse; 19. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya siyasetinde önemli bir yeri ve etkinliği vardı. Bunu ona güçlü ordusu sağlıyordu. Başta devletin de zayıflaması olmak üzere çeşitli nedenlerle ordunun gücünü kaybetmesi, savaşlarda uğradığı peş peşe başarısızlıklar üzerine, subayların Avrupa devletlerinde olduğu gibi, modern okullarda yetiştirilmesi zorunluluğu ortaya çıktı. Nitelikli seraskerler, sadrazamlar ve padişahlar modern eğitimin önemini anladılar ve bu konuda çalışmalara başladılar. II. Mahmut, 1834 yılında Maçka'da Mektebi Fünunu Şahane isimli Kara Harp Okulunu açtırdı. Birkaç sene sonra bu okul Pangaltı'daki yeni binasına taşındı ve o semtin adı zamanla okulun ismini alarak Harbiye oldu. Kara Harp Okulu 1936 yılında Ankara'ya taşındı. Şişli'deki o binada şimdi Askeri Müze ve Kültür Merkezi bulunmaktadır. "Askeri rüştiyeler (ortaokullar) 1845 yılında ve Askeri Mektebi Fünunu İdadiler (Liseler) ise 1846'da İstanbul, Erzincan, Manastır ve Şam gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli vilayetlerinde açılmaya başladı. (Mustafa Kemal, Manastır İdadisi'nde okumuştur, bu okul şimdi müzedir)."³⁰

Tanzimat, Gülhane Hattı Hümayunu diye bilinen bir fermanla 3 Kasım 1839'da duyurulduğundan bahsetmiştik. Bu ferman, Müslim ve gayri Müslim herkes için eşitlik içeren bir çağın başlangıcını; rüşvetin yozlaşmanın ve yargılanmadan ceza görmenin sonunu öngörüyor, yani hukukun üstünlüğünü kuruyordu. Tüm Osmanlı tebaasının hayatları, onurları ve mülkleri garanti ediliyor, padişahın buyruğuyla

---

³⁰ Selahattin Çetiner, **Çöküş Yılları II. Abdülhamit Jöntürkler İttihat ve Terakki**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008, ss. 42-43

herhangi bir görevlinin ortadan kaldırılabilirdiği ve mallarına ek konulabilirdiği kulluk anlayışı ortadan kaldırılıyordu.³¹

II. Mahmut'un (1807-1839) esaslarını hazırladığı Tanzimat Fermanı'nı ölümünden sonra oğlu Abdülmecit'in desteği ve güvencesiyle, Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilen bu fermanla çağdaşlaşma yolunda ilk defa ciddi ve resmi bir atılım başlamış oldu ve halen Avrupa Birliğine girme çabalarıyla, bu çağdaşlaşma girişimi 2008 yılına kadar süregelmektedir. Bu fermanın ilanı ile başlayan Tanzimat; başlangıçta oldukça ümit verdi ve bir bakıma huzur da sağladı. Ferman genel olarak şu hususları kapsamaktadır:

- “Keyfi işlemlere son verilecek
- Müslüman olsun olmasın bütün Osmanlılar kanun önünde eşit olacak
- Vatandaşlara can, mal, ırz güvencesi sağlanacak
- Vergi sistemi ve bürokrasi modernleştirilecek
- Askerlik mükellefiyetini düzenleyici yeni kanunlar çıkarılacak

Bu fermanla sadrazam ve nazırların yetkileri artmış, iktidarın ağırlık merkezi bir dereceye kadar saraydan Babıâli'ye doğru kaymıştır.(Mustafa Reşit Paşa (1808-1858) Paris'te ve Londra'da defalarca büyükelçilik ve sonra dışişleri bakanlığı yaptı. Daha sonra sadrazamlığa getirildi. Bu görevde 6 defa bulundu. Tanzimat devrinin en önemli siyaset ve devlet adamlarından biriydi. Avrupa'dan getirdiği uzmanlardan yararlanarak 1842 yılında yeni bir mülki idare ve teşkilat kanunu hazırlattı.”³²

Tanzimat reformlarının getirdiği yeniliklerden Müslümanlar yararlanamamıştır. Bunun nedenlerine gelince; kendileriyle ilintilendirebilecekleri bir ulusal ibadethane yoktu çünkü İslam evrensel bir din olarak kabul edilmekteydi. Ekonomi alanında, Hristiyan tüccarların kollarınası sonucu rekabette zorlanmışlar böylelikle de artık ticaret ve üretimi bırakarak devlet memuriyetine ve askerliğe yönelmeye başlamışlardır. 1860'lara gelindiğinde bürokratik kadrolardaki doyma sonucunda iş bulmak zorlaşmış,

³¹ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.40

³² Çetiner, a.g.e., ss. 46-47

yükselmenin de himayeye bağı olduğu görülmeye başlamıştır. Bu yeni ortamdan etkilenen eğitimli entelektüel sınıf, imparatorluğun zayıflamasından ve kendilerinin kötü durumundan, Osmanlı Hristiyanlarına verilen ödümler gerekçesiyle Tanzimat devlet adamlarını sorumlu tuttular.³³

Bu toplumsal memnuniyetsizlik Yeni Osmanlılar olarak bilinen ve rejimi eleştiren ilk modern muhalefet hareketine neden olmuştur. Yeni Osmanlılar, üst düzey bürokratları, paşaları, Avrupalıları, Levantenleri (imparatorluğa yerleşmiş Avrupa kökenlileri) ve bazı Hristiyanları ayrıcalıklı bir grup haline getirerek Müslüman nüfusu ihmal ettikleri için ikaz ettiler. Babıâliyi, Avrupa'ya ekonomik ödümler verdiği ve devletin ekonomisini güçsüzleştirdiği için eleştirdiler. Tanzimat reformları modern bir ekonominin doğmasını sağlamamış, Osmanlı ekonomisinin Avrupa ekonomisine boyun eğmesine yol açmıştı. İmparatorluğun bazı bölgeleri tamamıyla bir Avrupa ülkesinin ekonomisine eklemlenmiş ve İstanbul'la ilişkileri zayıflamıştı. Suriye'nin ekonomisi Fransa'ya, Irak'ınki de İngiltere'ye kenetlenmişti. Zaten devlet parçalandığında da bu bölgeler adı geçen ülkelerin mandasına verilmişlerdi. Yeni Osmanlılar Tanzimata yönelik eleştirilerine rağmen bu dönemin bir ürünüdür. O dönem basınının ve eğitiminin bir entelektüel sınıfın gelişimini sağlayan etkisiyle ortaya çıkmışlardır. İbrahim Şinasi (1824-1871) gibi aydınlar yeni fikirlerini okuryazar azınlığın okuduğu gazetelerde ifade ediyorlardı ama bu gazete yazıları şehir ve kasabaların kıraathanelerinde herkese okunduğundan geniş bir kitleye ulaşabiliyordu. Babıâli buna basını sınırlamaya çalışarak ve yönetimi eleştiren her tür fikri yasaklayan yasalar çıkararak engel olmaya çalıştı. Bu da aydınların rejimi yıkma amaçlı gizli dernekler kurmalarına yol açtı.³⁴

19 yüzyılda dünyada yaşanan değişime koşut olarak, Türkiye'de de benzersiz bir değişim yaşanmıştır. Buna kapitalizme geçiş, modernleşme, medenileşme, çağdaşlaşma, asrileşme, muasırlaşma, batılılaşma, batılaşma, batış.. her ne ad verilirse verilsin yaşanan derin bir değişimdir ve artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır! Toplumun her kesimine nüfuz eden bu derin değişimin en önemli göstergelerinden biri toplumsal

---

³³ Ahmad, a.g.e, s. 44

³⁴ Ahmad, a.g.e., s. 45

örgütlenme alanında ortaya çıkmıştır. Nitekim 19. yüzyıl aynı zamanda bir cemiyetler çağıdır.³⁵

Cemaat yapısının çözülmesi sürecinde, yeni bir ideoloji, siyasi ve kültürel bir yeniden yapılanma çağrısı olarak milliyetçilik, bağımsız bir değişken olarak cemiyetleşmeyi oldukça etkilemiştir. Milliyetçilik genel olarak eğitim, kültür ve toplumsal yardım amaçlı cemiyetler kurulmasını teşvik etmiştir. Bu tür örgütlenmeden geçen cemaatlerin kısa süre sonra gizli siyasi dernekler kurmaya ve bağımsızlıkçı bir çizgi izlemeye başladıkları görülmektedir. Bu gelişme; okullar açma, matbaa ve medya araçlarına sahip olma, ardından cemiyetler ve gizli siyasi örgütlenmeler kurarak bağımsızlık mücadelesi verme şeklinde yazısız bir kural halini almıştır.³⁶

Cemiyetlerin ortaya çıkması, düşünce akımlarının çeşitli araçlarla topluma aktarılması olgusu sivil toplum kavramını da beraberinde getirmiştir. Cemiyetlerin kurulması günümüzde sivil toplum olarak adlandırılan olgunun ilk adımları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ali Gevgilili'ye göre "sivil toplum, bağrında gelişen değişik güçler ve sosyal kesimler içinde sürekli bir etkileşim, çözümleme ve yeniden çatışma dinamiğine dayanır. Bu bağlamda da, sivil toplum olgusunun gelişimiyle basın ya da modern yığınsal iletişimin gelişimi arasında işlevsel etkiler vardır. Her türlü bilgi akımı sivil toplumu vareden organizmayı besler ve daha ileriye evrilmesine destek olur. Basın, bu yeni oluşan yapının dünya görüşünü yığınlara doğru yansıtır".³⁷

Özellikle 1853-1856 Osmanlı Rus Savaşı nedeniyle Batı ile kurulan yüzyüze ilişkiler sonrasında toplumsal yapıdaki değişim hızlanmıştır. Dini cemaatlerin (millet sisteminin) de çözülmeye ve yeni bir şekle girmeye başladığı bu evrede sivil basın ile sivil toplum kurumlarının hızla çoğaldığı görülür. Osmanlı Rus Savaşı'nın hızlandırdığı değişimin de katkısıyla, ilk kadın dernekleri 1860'lı yıllarda kurulmuştur. Yeni Osmanlılar

---

³⁵ Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'da Cemiyetler Çağı", **Tarih ve Toplum**, cilt:40, sayı:238, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.4

³⁶ Alkan, a.g.m., s.8

³⁷ Ali Gevgilili, **Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1990, s. 21

Cemiyeti gibi ilk siyasal örgütlenmelerin ve şirketlerin de bu dönemde yaygınlaşması, sivil basının yine bu dönemde ortaya çıkması rastlantı değildir.³⁸

Osmanlı İmparatorluğu, 23 Aralık 1876'da ilk kez bir anayasaya kavuştu ancak Mithat Paşa ve arkadaşlarının geçici başarısı çok uzun ömürlü olmadı. Resmen feshedilmemiş olmakla birlikte, hemen hemen genel bir ilgisizlik içinde unutulup gitti. Halk henüz liberal kurumlar için hazırlıklı değildi; bu halkı batı yöntemlerine alıştırmak için büyük ve sürekli bir çaba harcamak gerekiyordu: Abdülhamid'in padişahlığı boyunca Jön Türkler işte durup dinlenmeden buna çalıştılar. Daha Mithat Paşa zamanında hareketli ve kurulu bir parti olarak varlıklarını duyuruyorlardı ama henüz ne kadar sınırlı ve güçsüz olarak!. Bunlar, halk yığınları üstünde etkin olmayan bir avuç deneyimsiz seçkindiler. Yeniliklere düşman, yoksul yaşamına alışmış olan halk hiç değişmeyecek ve zorunlu görünen bir düzene boyun eğmekteydi. Bununla birlikte, birkaç yıldır bağımsız düşünceli, uyanık insanların sayısı artıyordu. Demiryollarının uzatılması, öğretimin yaygınlaştırılması ve batıdan gelen reformcu düşünceler reformcu programın yayılmasına ve Avrupa'nın daha derinden tanınmasına yardım ediyordu. Jön Türkler, ülkelerini, birbirinden ayrılmaz iki kötülükten, istibdat rejiminden ve yabancıların iç işlerine karışmasından kurtarmak için gizlilik içinde canla başla çalışıyorlardı. Bir avuç azimli ve içtenlikle yurtsever insan, halkı yabancı olduğu bir ideali benimsemeye çağırıyordu.³⁹ Elbette bu seçkinler hareketi halka bu çağırımı yaparken bir araç kullanmalıydı. Bu aracı da basın faaliyetlerinde görmekteyiz. Basını halka ulaşımda bir yol olarak kullanan Jön Türkler, aynı zamanda hükümete muhalefet etmede ve dış dünyaya seslerini duyurmada da basın faaliyetleri yoluyla etkili olmuşlardır.

2.3 Yeni Osmanlılar Hareketinin Doğuşu ve Basının Rolü

Meşrutiyet düşüncesi, Osmanlı aydınları tarafından 1860'lı yıllarda açıkça tartışılmaya başlanmış, 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bazı Osmanlı devlet

---

³⁸ Alkan, a.g.m., s.9

³⁹ Paul Imbert, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri Türkiye'nin Meseleleri**, çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Havass Yayınları, 1981, ss. 174-175

adamları Avrupa ülkelerindeki meşrutiyet rejimine yönelik gelişmeleri görerek, bu tarz bir yönetimi Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden canlanabilmesi için gerekli koşul olarak nitelemeye başlamışlardır. Osmanlı genç aydınlarının Kırım Savaşı'ndan sonra bu düşünceye daha da yatkın oldukları özellikle genç deniz ve kara subaylarının İngiliz ve Fransız meslektaşlarıyla, Kırım Savaşı dolayısıyla işbirliği ve tanışma imkânı bulması, burjuvaziyi, demokrasi düşüncesini tanımaları, bu düşüncelerin genç Osmanlı aydınları arasında yayılmasına neden olduğu bilinmektedir. Osmanlı asker-sivil aydını, Tanzimat'tan beri süregelen dönüşümlerin etkisiyle burjuva sınıfının etkin olduğu gelişmiş Batı toplumlarına özgü liberal düşünceleri yakından tanımaya başlamıştı. Edebiyat alanındaki yenilikler bu düşüncelerin daha hızlı yayılmasına neden olmuştur. Tüm bu etkenler Osmanlı İmparatorluğu'ndaki meşrutiyet hareketinin öncülüğünü yapma görevini bir biçimde aydınlara bırakmaktaydı.

Tanzimat'ın başlangıcından itibaren ortaya çıktığını gördüğümüz yeni bir özellik, aydın kişinin daha çok genç kuşaklar arasından çıkacağı, devletin onlar tarafından kurtarılacağı beklentisidir. Bu beklenti Osmanlı kültürünün yöneliminin tersine giden bir düşünce tipidir. Osmanlı geleneksel toplumunda devleti kurtarması beklenen kişi tecrübeli, görmüş geçirmiş kimsedir. Beklentinin tersine dönerek gençlik üzerinde toplanması, modern Batı kültürünün önemli bir savını yansıtmaktadır: Tarih evrimi, toplulukları daha iyiye götürür ve bu daha iyiyi anlayabilecek olanların bilimini yaratacak olan yeni kuşaklardır. Tarihin akışının içinde bir ileri olduğu fikri beraberinde bu ilerinin gereklerini bilecek olan bir gençlik fikrini yaratmıştır. Zaman ve tarihin akışıyla ilgili bu kavram değişikliği Tanzimat'ın önemli fikri aşamalarından birini teşkil eder ve tesiri belli belirsiz bir şekilde birçok Tanzimatçıda görülür.⁴⁰

Tanzimatçı devlet adamlarının ilk kuşağının pragmatik reformculuğu, bir kuşak sonra siyasal ideolojiye, grup ve kişi çekişmesi programlı bir siyasal muhalefete dönüştü. Mustafa Reşit Paşa'nın aydın mutlakiyetçiliğiyle başlayan dönem, Mithat Paşa'nın anayasalcılığıyla noktalandı. 1860'larda Osmanlı düşünce hayatının en önde

---

⁴⁰ Şerif Mardin, "Tanzimat ve Aydınlar", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 53

gelen üç kişisi, laik ulusçu düşünceli olan Şinasi onun yanı başında modernleşmeci İslamcı Namık Kemal ve İslamcılıkla laiklik, Türkçülükle Osmanlıcılık arasında gidip gelen Ali Suavi idi. Osmanlı düşünürü henüz açık seçik siyasal ideolojisini ve programını belirlemiş değildi. Siyasal düşünce ve muhalefet emekleme devrinde olmasına rağmen, gelişmelere bakıldığında Osmanlı ülkesinin geleneksel siyaset ve hayat tarzından çıktığı anlaşılıyordu. Bundan sonra Osmanlı toplumunu modernleşme olayının kalıpları içinde değerlendirmek kaçınılmazdı. Modernleşmeye tepkiler de kuşkusuz güçlenmişti. Modernleşme her toplumda yeniye tepki doğurmuş bir olaydır: Avrupa uygarlığına yüz elli sene önce giren Rusya'da bile Aksakov, geriye dönelim diye haykırıyordu. Çağdaşlaşmanın getirdiği bunalım Rusya'daki kadar şiddetli olmasa da, Osmanlı toplumunda da tepki yarattı. İlk anda yöneticiler de muhalefetin rengini ve niteliğini anlayamadılar. Çünkü Osmanlı toplumundaki her olay ve kurum gibi, siyasal düşünce ve siyasal muhalefet de değişmişti.⁴¹

Takvimi Vekayi'nin 6 Şubat 1866 tarihli nüshasında⁴² hükümet tarafından, Paris'teki muhalifler aleyhinde içeriği ve üslubu ilginç bir bildiri yayımlanmıştı. Paris'te kurulan bir fesat cemiyetinin üyelerinin ötede beride tahrik ve dedikodu yaptığı, hükümet aleyhinde bulunmanın kendilerine zararı dokunacağı ihtar edildiği halde, ismi geçen cemiyetin rezil kişilerden oluştuğu ve bunların bazı zadean, aleyhinde iftira dolu mektup ve imzasız mazbatalar bastırıp dağıttıkları, alçaklık ve rezaletlerini, herkesin bildiği bu gibilere inanılmaması gerektiği tembih ve ilan ediliyordu. Sözü edilenlerin Genç Osmanlılar olduğu açıktı.⁴³

Ali ve Fuat Paşalar, gerçekten Tanzimat hareketinin yürütücüleri olarak ıslahatı Reşit Paşa'nın başlattığı şekilde, kameralizmin bir uzantısı olarak uygulamışlardı. Tebaaya aşırı bir hürriyet vermek söz konusu olamazdı, zira ana hedef devleti kurtarmaktı. Yeni Osmanlılar bu tutuma karşı koyarak hürriyet istiyor ve bunun anayasaya dayalı bir parlamento ile sağlanacağını düşünüyorlardı.⁴⁴

---

⁴¹ İlber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007, s.26

⁴² **Takvimi Vekayi**, No: 832, 6 Şubat 1866, s.1

⁴³ Ortaylı, a.g.e., s.27

⁴⁴ Mardin, a.g.e., s. 86

Tanzimat döneminin üç büyük mimarı Reşit, Ali ve Fuat Paşa'lardır. Yolu açan Reşit Paşa olup, Tanzimat'ın gerçek simgesi olarak göklere çıkarılmış, çok daha uzun süre ve etkin olarak devlet işlerinin başında kalmış olan Ali ve Fuat Paşa'lar, Reşit Paşa kadar şanslı olamamışlardır. Engin Akarlı, Tanzimat döneminde siyasetin devlet ricalinin oluşturdukları klikler ya da gruplar arasında cereyan ettiğinden bahseder. Önceleri Reşit Paşa'nın grubundan olan Fuat, daha sonra yakın arkadaşı Ali'yle beraber kendi takımını kurmuş, 1854'ten sonra adeta mutlak bir iktidar oluşturmuşlardır. Ölümünden birkaç ay sonra Fuat Paşa'nın siyasi vasiyetnamesi adlı bir belge ortalıkta dolaşmış, önce İstanbul'da İngilizce ve Fransızca olarak çıkan The Levant Herald ve 1897'de Ahmet Rıza'nın Paris'te çıkardığı Meşveret gazetesi yayımlamıştır. Buna göre: *“Görkemli ülkemiz, herhangi bir Avrupa devletinden ileri gitmekliğimizi sağlayacak bütün gerekli unsurlara sahiptir. Ama böyle ilerlemek için bir şey, bütün siyasi ve idari kurumlarımızı değiştirmek mutlaka gereklidir. Geçmiş yüzyıllarda yararları görülmüş birçok yasa ve düzenlemeler, bugünkü durumumuzda toplum için zararlı olmaktadır. Yaradılıştan kendini aşmak eğiliminde olan insan, kendi eserini kusurlaştırmak üzerine sürekli çaba harcamak ihtiyacındadır”*.⁴⁵

28 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı, Tanzimat'ın uygulanmasının önemli bir kademesini oluşturmuştu. Bu kademedeki gayri Müslim tebaaya o zamana kadar özel statüleri dolayısıyla bağışlanan imtiyazlar, onlara Osmanlı tebaasının tümünün sahip oldukları statü tanınmak şartıyla, ortadan kaldırılıyordu. Hristiyan unsurlar, 19. yüzyılın başından beri birer ulus haline gelme yoluna girmeye başlamışlardı. Böylece azınlıklar Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak için çaba sarfeden gruplar oldukları oranda kendilerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan, onu arkadan vuracak unsurlar olarak çalıştıkları korkusu yayılmıştı. Ayrıca fermanın gündeme getirdiği bir diğer konu, azınlıkların yabancılarla olan ilişkilerinden kaynaklanıyordu. Azınlıkların Batı iktisadi girişimcileri ile olan bağları onları yeni şekillenmekte olan Batı'nın iktisadi emperyalizminin yardakçıları durumuna getirmişti. Yeni Osmanlıların

---

⁴⁵ Engin D. Akarlı, “Tanzimat Dönemiyle ilgili bir belge: Fuat Paşa'nın siyasi vasiyetnamesi”, **Toplum ve Bilim**, İstanbul, Hilal Matbaacılık, 1978, ss. 126-128-131

görüŖü, Islahat Fermanı'nın iktisadi emperyalizmi pekiŖtiren bir belge olduğu merkezindeydi.⁴⁶

Sultan Abdülmecit'in 28 Ŗubat 1856'da ilan ettiği Islahat Fermanı, 1839 fermanındaki ilkeleri genişletti, bazılarını yeniledi ve farklı dinlerden kiŖilerin, ibadet özgürlüğünü, yasalar önünde eŖitliđini, gayrimüslimlerin her iŖe kabulünü ve üst düzey devlet görevlerinde giderek artan oranda görevlendirilmelerini kolaylaŖtırdı. Ayrıca dini kuralları uygulayan Ŗeriye mahkemeleri yanında Batı usulünde yargılama sistemini de uygulamaya koydu. Bugünkü Yargıtay ve DanıŖtay'ın temelleri bu dönemde (1868) atılmıŖtır. Memur statüsü Batıda uygulanan Ŗekle kısmen benzetilmiŖtir. GeniŖ ölçüde Fransız hukukundan esinlenerek 1858 yılında yeni bir ceza kanunu çıkarılmıŖtır. Aynı yıl yayınlanan emlak kanunu ile emlak iŖleri yeni bir düzene sokulmuŖtur. 1845'te ise Polis teŖkilatı kurulmuŖtur. Islahat giriŖimlerine rağmen devlet laikleŖememiŖ, İslami dinsel yapısını aynen korumuŖ, ŖeyhüliŖlamin fetvası gene eski etkinliğini sürdürmüŖtür. İmparatorlukta; yönetimde, eğitimde, sosyal alanda ve ekonomide köklü ve kalıcı bir reform gerçekteŖtirilememiŖtir. Çünkü eski yönetimin ve düzenin taraftarları yenileŖme giriŖimlerine karŖı çıkmıŖ, reformu engellemiŖlerdir. MonarŖik idarede ve tek adam yönetiminde esaslı bir deđiŖiklik olmamıŖtır. Aydın kiŖilerin azlığı, cesaretsizliği, yetenekli devlet adamı noksanlığı ve halkın cahilliği, eskiyi koruma içgüdüŖü çağdaŖlaŖmayı engelleyen önemli nedenler olmuŖtur.⁴⁷

Islahat Fermanı'nın (28 Ŗubat 1856) yapısından bahsetmek gerekirse; Tanzimat fermanındaki prensipleri yeniledikten baŖka, onlara yenilerini de ekleyen düzenleme Ŗu yirmi maddeden kurulmuŖtur: Tebaanın can ve mal, ırz ve namus masumluğu; kanun önünde eŖitlik; Ŗahsın ve topluluğun tasarruf hukuklarına saygı; devlet hizmetlerine ve askerlik ödevine bütün tebaanın kabulü; bazı sınırlar içinde mezhep ve eğitim hürriyeti; vergiler konusunda eŖitlik, iltizam usulünün kaldırılarak verginin doğrudan doğruya alınması; mahkemelerde Ŗahitlik hususunda eŖitlik, tebaanın mahkemeler huzurunda hüküm giymesinden sonra idam ve af hususunun, padiŖahın hakları cümlesinden olduğu; mahkemelerin açık olması ve ilamların yayımlanması; suçlu

---

⁴⁶ Mardin, a.g.e., s.87

⁴⁷ Çetiner, a.g.e., ss. 47-48

mülklerinin müsaderesi usulünün kaldırılması; işkencenin kaldırılması; hapisane usul ve nizamlarının insanlık kaidelerine daha uygun bir şekilde tutulması; karma ticaret, ceza ve cinayet davaları için karma mahkemeler kurulması, bu mahkemelerde yürütülecek haklar ve caza kanunlarıyla mahkeme usullerinin düzenlenmesi; Müslüman olmayan toplulukların din yönünden olan imtiyazları muhafaza edilerek, diğer imtiyazların incelenmesi ve değiştirilmesi; patrikhanelerin veya Müslüman olmayan meclislerin, bazı hallerde, hukuk davalarında sahip olacakları salahiyetlerin teyidi; adı geçen meclisler tarafından vilayet ve nahiye meclisleriyle Ahkam-ı Adliye meclisinde aza bulundurulması; resmi yazılarda Hristiyanlar için hakaret manası taşıyan tabirlerin kullanılmaması; rüşvetin kaldırılması, irtikap ve ihtilasın kaldırılması için kanunun şiddetle yürütülmesi...⁴⁸

Yeni Osmanlılar hareketi genellikle bir bütün olarak incelenir. Oysa hareketin içinde en aşağı üç ayrı eksen bulmak mümkündür. 1865'e doğru şekillenen Yeni Osmanlılar hareketi, esas itibariyle Tanzimat'ın Reşit Paşa'dan sonraki uygulayıcıları Ali ve Fuad Paşalara karşı bir başkaldırma olarak belirmiştir. Bu başkaldırmanın üç ayrı eksenini vardır: Şinasi'nin kompleksiz Batıcılığı, Namık Kemal gibi en geniş oranda parlamentolu bir idareden faydalanmak isteyenler ve parlamentoları demokrasiyi bir çeşit insan tabiatına aykırı oyun olarak değerlendiren Ali Suavi gibi kişiler. Yeni Osmanlıların hürriyet konusundaki bu ayrılıkları terakki konusundaki fikir birlikleri dolayısıyla çok zaman ortaya konmamıştır. Zira hem Namık Kemal hem de Suavi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'nın maddi gücünü elde etmesi gerektiği konusunda birleşiyorlardı. Osmanlılarda iktidar, güç, bastırma ilkelerinin aile hayatından başlayan bir zincirle devlet idaresine kadar uzanan halkaları her iki grubu da çok özel bir anlamda terakki taraftarı yapmıştı. İki grup da terakkiyi bir üretim -fabrika- iktisadi güç -askeri güç- Batı'yı (bütün ülkeleri) bastırma süreci olarak değerlendirmişlerdi. Her iki grup da, Batı'nın endüstri medeniyeti'nin bastırıcı bir güç olması dışında, özerk, ona hâkim olunması prensibine dayalı bir sivil toplumu da yaratmış olduğunun nispeten çok az farkındaydı.⁴⁹

⁴⁸ Enver Ziya Karal, **Tanzimat-ı Hayriye Devri (1839-1856)**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1999, ss. 107-108

⁴⁹ Mardin, a.g.e., s.89

İlk ve ikinci kuşak Tanzimatçılara karşı sistematik eleştiriler ancak 1860'larda başlar. Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğindeki bu grup yani Yeni Osmanlılar, Tanzimatçıların sömürü olayını anlamadıklarını, bir üst tabaka meydana getirdiklerini, kendi kültürlerini kösteklediklerini ve ancak yüzeysel anlamda Batılı olduklarını ileri sürdüler. Tanzimatçıların Yeni Osmanlılara göre Batı'nın ruhunu oluşturan hürriyetçi ve parlamenter eğilimleri anlamadıkları da yüzlerine vuruluyordu. Bu yıllarda Batı hakkındaki bilginin artması ve yayılması, Yeni Osmanlıların önemli bir rol oynadıkları, Osmanlı gazeteciliği yoluyla olmuştur.⁵⁰

Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi ve diğer ilerici, yurtsever aydınlar 1860'lı yılların ilk yarısında basın yoluyla kamuoyunda belirli bir düşünün oluşmasını sağlamaya gayret etmişlerdi. Fakat bir örgüt olmadan bu düşünceleri eyleme dönüştürmenin kolay olmayacağını da çok geçmeden anladılar. Örgüt, 7 Haziran 1865'te Belgrat ormanlarında düzenlenmiş bir piknik görüntüsü altında kuruldu. Örgüt ilk zamanlarda "Yurtseverler Birliği" adını almışsa da, kısa bir süre sonra bu adı, tarihte önemli bir yere sahip "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" olarak değiştirmiştir. Birçok araştırmacı, "Yurtseverler Birliği"nin örgütlenmesinde İtalyan Carbonari (Kömürçüler) örgütünün yapısının temel alındığını söylemektedir. Carbonari örgütü, İtalyan yurtseverlerinin, hücre esasına uygun bir biçimde örgütledikleri gizli bir dernektir. Bu dernek fazla başarılı olmamıştır. Birçok hücre üyesi hapisanelerde can vermiştir. Carbonari örgütünün başarısızlıklarını gören Mazini, devrim düşüncesini gençler arasına yayarak, gençleri siyasal eylemlerde kullanma stratejisini geliştirdi. Avrupa Gençliği (Jeune'lük) akımı başladı. Mazini-Garibaldi güçlerinin yenilgisinden sonra birçok genç ve örgüt ileri geleni İstanbul'a sığındı. Fransa yoluyla İstanbul'a gelip yerleşen "Jeune"lerden biri de Şinasi'nin Paris'ten tanıdığı Gianpietri'dir. Gianpietri, Mazini-Garibaldi jeune'lerindedir. İstanbul'da önce "Presse Orient" sonra da "Courier D'orient"i çıkarttı. Şinasi her iki gazetede de yazmıştır. Hatta Şinasi'nin bazı yazılarını önce "Courier"de yayınlattı, sonra da bu gazeteden yapılan bir çeviri

---

⁵⁰ Mardin, a.g.e, s.13

gibi kendi gazetesinde de yayımladığı, böylece bir tür güvence sağladığı ileri sürülmektedir.⁵¹

Gianpietri'nin başlattığı bir anayasa tartışmasına İstanbul'da yayımlanan tüm yabancı gazetelerin katıldığını görmekteyiz. Namık Kemal'in Anayasa ve Meşrutiyet düşüncesine, o tartışma sırasında daha bir yaklaştığı ileri sürülür. Namık Kemal'in bir tanıdığına "Geçen gün Gianpietri ile meşrutiyeti konuştuk, herif iki saat söyledi. Nihayet meşrutiyetin bizde de yürütülebileceğine beni inandırdı" dediği nakledilmektedir. Konuya ne yandan bakarsak bakalım, 1860'lı yıllarda basın, meşrutiyet düşüncesinin Türk aydınları arasında yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.⁵²

Yeni Osmanlılar Gülhane Hattı ve Islahat Fermanı'nda geçen hükümlere göre yapılan ıslahatı yetersiz görüyor, Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşaları ıslahatçı olarak noksan ve kusurlu buluyorlardı. Sultan Abdülmecit'in hükümdarlığının son yıllarında Avrupa'dan büyük borçlar almıştı; bu borçlar ancak başka ve daha büyük borca girmek suretiyle ödenebiliyordu. Eskiden bağlı durumdaki bölgelerin özerkliklerinin artışı imparatorluğun çöküşünün fiziki deliliydi. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Yeni Osmanlılar eleştirilerini padişahın şahsına değil, Babîâli hükümetine özellikle Ali ve Fuat Paşalara yaptıklarını görmekteyiz.⁵³ Yani monarşi düzenine bağlı bir anlayışla hükümeti eleştirmişler, bürokratları devletin içine düştüğü zor durumun sebebi olarak eleştiren bir gazetecilik anlayışını benimsemişlerdir.

İsmail Paşa'nın 1867'de Mısır'ın verasete dayalı hıdivi olarak kabul edilmesinin, Yeni Osmanlılar için önceden hesaplanmamış sonuçları oldu. İlk doğan erkek çocuğun tahta geçmesi kuralının kabul edilmesiyle, İsmail Paşa'nın kardeşi Mustafa Fazıl Paşa dışlandı ve hem bir rejim muhalifi oldu hem de Yeni Osmanlıların liderlerinden birine dönüştü. 1867 yılında Avrupa'da sürgündeyken Sultan Abdülaziz'e (1861-1867 arası tahtta) yazdığı bir mektupta anayasal monarşiyi imparatorluğun tüm sorunları için çözüm olarak gösterdi ve tüm liberal hakların tanındığı bir hükümet çağrısında

---

⁵¹ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, ss. 31-32

⁵² Çavdar, a.g.e, s. 32

⁵³ Nevin Yazıcı, **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s.56

bulundu. Yeni Osmanlılar, devletin mutlakiyetçi bir yönetim altında ıslah edilemeyeceğini düşündükleri için, sultanın ve bürokratlarının otokratik yönetimini sonlandırmak istiyorlardı. Babıâli, muhaliflerine karşı sert tedbirler alarak karşılık verdi; Namık Kemal (1840-1888) ve Ali Suavi (1839-1878) gibi gazeteciler İstanbul'dan sürgün edildiler. İstanbul'da hükümeti ele geçiremeyen muhalefet Paris'te yeniden bir araya geldi ve burada Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurdular ve Babıâli'ye karşı muhalefetlerini daha uygun bir ortamda sürdürdüler.⁵⁴

Önemli muhalif isimlerin sürgünü sonrasında Osmanlı Devleti'nin egemenlik alanında yayınlanma olanağı bulamayan gazeteler, yurt dışında Paris, Londra ve Cenevre gibi merkezlerde ortaya çıktı. Muhbir, Hürriyet, İttihad, İnkılab ve Ulum gazeteleri buralarda yayın hayatına devam etti. Ülke dışında yayınlandıkları için serbest bir yayın faaliyeti sürdürdüler. 1867'de Londra'da çıkmaya başlayan Muhbir gazetesiyle Türkiye dışı Türk gazeteciliğinin başladığı kabul edilir. Bu gazeteler daha çok Avrupa, Mısır, Kuzey Afrika ülkeleriyle, çok az olarak Amerika'da da görülür. Mısır her ne kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı görünse de bu şekli bir bağlantı halindedir. Mısır'da Osmanlı Hükümet Komiseri bulunmasına rağmen Hıdiv yönetimi üzerinde bir etkisi, 1880'den sonra kalmamıştır. Zaten Jön Türk firarlarında Mısır'ın önemli bir merkez haline gelmesi de bunun en büyük işaretidir. Bugünkü Balkan ülkelerinde de Jön Türk gazeteleri çıkarılmıştır. Bulgaristan, Romanya, Üsküp ve Bosna Hersek'te çok az olmakla birlikte kimi Jön Türk gazeteleri çıkmıştır.⁵⁵

“Namık Kemal ve Ziya Paşa, bir anayasa yapılması ve hükümdarlık kuvvetinin bir kurulun kontrolüne bağlanarak sınırlandırılması amacının gerçekleştirilmesi için kurulan Yeni Osmanlılar derneğinin üyesi idiler. Bu dernek, Ali Paşa tarafından dağıtılıp, üyeleri İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenilince, her ikisi birden idealleri uğrunda savaşmak için Avrupa'ya kaçtılar ve Londra'da Hürriyet adlı bir gazete çıkarmaya başladılar. Namık Kemal, en önemli siyasi makalelerini ilkin bu gazetede ve daha sonra İstanbul'a döndüğü vakit çıkardığı İbret gazetesinde yayınladı. Namık Kemal'in, bu gazetelerde çıkan makaleleri kendisinin Rousseau ve Montesquieu gibi

---

⁵⁴ Ahmad, a.g.e., ss. 45-46

⁵⁵ Göçmen, a.g.e., ss. 91-92

düşünürlerin başlıca fikirlerini bildiğini ve onların tesirleri altında kaldığını gösterir. Namık Kemal'in Hürriyet gazetesinde en fazla üzerinde durduğu mesele, ön planda gerçekleştirilmesini istediği Osmanlı Devletinin yeni baştan düzenlenmesi meselesidir. Bu iş başarılsa, İmparatorluğu içten ve dıştan zorlayan ve parçalanmaya doğru götüren güdülerden biri ortadan kalkmış olacaktır. Bunun için, bu devrede Namık Kemal'in en çok devlet felsefesiyle uğraştığını, devletin doğuşuna, kuruluşuna ve yapısına ait aydınlanmacı filozoflardan esinli düşünceler ileri sürdüğünü görüyoruz. Yazı arkadaşı olan Ziya Paşa da Kemal'in düşüncelerini desteklemiş ve Hürriyet tam bir düşünce birliği içinde yayınlanmıştır.”⁵⁶

Yeni Osmanlılar yabancı devletlerin iç isyanları ve Hristiyan azınlığı bahane ederek içişlerine yapılan müdahaleleri, devlet adamlarının iç isyanları bastırmakta gösterdikleri yetersizlikleri, elçiliklerin Osmanlı yönetimine tesirini ve verilen mali ve iktisadi imtiyazlardan bürokratları sorumlu tutmuşlardır.⁵⁷

Yeni Osmanlılar, Meşrutiyete yönelik eylemlerine devam ettiler ve 1868'de Haziran ayında kendi yayın organlarını çıkardılar. Hürriyet adındaki bu gazetede tüm yazıları hemen hemen Namık Kemal ve Ziya Paşa yazıyordu. Yazılar imzasızdı ve açıkça meşrutiyet savaşımına yakışacak nitelikteki yazılardı. Aralarındaki düşün farklarına karşın, “Hürriyet” Ali Suavi ile açık bir tartışmaya hiçbir zaman girmedi. Gazete çeşitli yollardan Türkiye'ye sokuluyordu. Yurtta aydınlar tarafından öylesine aranan bir yayın organı haline gelmişti ki, fiyatı İstanbul'da bir liraya kadar çıkmıştı.⁵⁸

2.4 Yeni Osmanlılar Hareketinin Basındaki Fikir Yansımaları

Yeni Osmanlılar hareketi mensuplarının gazetecilik alanında gösterdiği faaliyetlerin Tanzimat ve Meşrutiyet fikirlerinin, toplumdaki genel değişim hareketinin fikir yansımaları olduğunu düşünmek için yeterli nedenler vardır. Bunun için dönemin

---

⁵⁶ Kamıran Birand, *Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat'ta Tesirleri*, Ankara, Son Havadis Matbaası, 1955, s. 27

⁵⁷ Yazıcı, a.g.e., s. 57

⁵⁸ Çavdar, a.g.e, s.36

gazetelerini incelemekte, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi gibi toplumun kanaat önderlerinin yazılarında ele aldıkları konulara değinmekte yarar vardır.

Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'daki (ihtiyacı olanları doyurmak, İstanbul sokaklarının aydınlanması ve temizlenmesi) gibi makaleleri, Basiret'te Hayreddin'in bazı iktisadi yazıları ve imzasız olarak yayınlanan medeniyet, vazife, ihtiyaç tembellik, milli menfaatler, düşünmek, kurtuluş, halk hatipliği konularındaki makaleler ayrıca Namık Kemal'in İbret gazetesinde yayınladığı aile, görenek, medeniyet vb. adlı makalelerinde eski ailede ana, baba ve çocuk ilişkisini, çocuğun yetiştirilme tarzını eleştirerek buna karşı modern batı ailesinin çocuk yetiştirme tarzını ve aile mutluluğu noktasında üstünlüğünü açıklamakta ve savunmaktadır bütün bu makalelerde, Batı ülkelerine gidip gelmiş yazar ve düşünürlerin oradan ülkelere aşılacak istediği fikirlerden, özel düşüncelerinden fazla bir şey vardır. Bunlar başta İstanbul olmak üzere, ülkenin büyük şehirlerinde başlayan sosyal hareketler ve bu hareketin yankısı niteliğinde meydana çıkan gazetenin etkileriyle birlikte incelenecek olursa, herhangi bir yazarın özel görüşü olmakla kalmayıp, devletin özellikle büyük şehirlerinde başlayan toplumsal değişimin yansımaları olduğu anlaşılır.

I. Meşrutiyetin ilanı basına geçici bir özgürlük getirmiş; Kanun-i Esasi haberlerine geniş yer veren gazetelerde bunun yanı sıra çeşitli yazılar, dizi ve makaleler yer almıştır. Osmanlı siyasal ve düşünsel hayatının tekçiliği (monizm) yerini tereddütlü, fakat hiç de korkak olmayan bir çoğulculuğa (pluralizm) bırakmıştır. Bu dönemde Kanun-i Esasi'yi hararetle bekleyenlerin karşısında bir de muhalifler grubu görülmektedir. Bu muhaliflerin en amansız düşmanı ise, Şura-yı Devlet azası ve Meclis-i Mahsus'a da Kanun-i Esasi tasarısını hazırlamakla görevlendirilmiş alt komisyon raportörü Namık Kemal'dir. Bu arada, I. Meşrutiyetin ilanının ardından basının üzerinde durduğu sorunlardan Meclis üyelerinin nasıl seçileceği olmuştur. Bürokratlar mı, halk mı seçsin? tartışması gazetelerde yer almış, bu konuda Meşrutiyeti savunan taraftarlar arasında ayrılık çıkmıştır.⁵⁹

---

⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, "Osmanlı Basını ve Kanun-i Esasi", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss. 72-74

Namık Kemal Avrupa Doğuyu Bilmez başlıklı yazısında batıcılık kompleksine Avrupa dillerinde şarka dair okunmaya değer bir kitap görmedik diyerek Batı fikir hayatını Doğu konusunda bilgisiz olmakla itham etmektedir. D’Ohsson ve Hammer’in tarih kitaplarındaki yanlışlıklar da buna örnek gösterilmektedir.

*“Halbuki biz şimdiye kadar Avrupa dillerinde şarka dair okunmaya değer bir kitap göremedik. Şarkın durumunu öğrenmek isteyenler ne şekilde amaçlarına ulaşabilsinler? Fransızcada yazılmış kitapların en iyilerinden bile olan d’Ohsson ve Hammer’in tarihinde bile incelenecek olursa görülecek rivayetlerin cahillikleri ve tuhaflıkları hayret vericidir.”*⁶⁰

Namık Kemal, yine İbret Gazetesinde yayınladığı Nüfus adlı makalesinde gelişmenin şartını nüfusa bağlamakta, eski ve yeni nüfusu karşılaştırarak bunu siyasi-iktisadi ve kültürel zaafın önemli bir etkeni görmektedir. Ziraat ve endüstri konularından bahsetmekte, işbölümüne değinmekte istatistiklere ihtiyaç duyulduğundan bahsetmektedir. Nüfusun azalmasına sebep olarak gördüğü faktörleri şöylece sıralamıştır: a)Havanın kötülüğü b)Mahalle ve evlerin pisliği c)Sağlıkla ilgili sorunlar d)Giyinme dikkatsizliği e)gıda ve mutfak sorunları f)Ahlaksızlık g)Savaşlar h)Yanlış ekonomik tedbirler i) İşsizlik j) Düşük yapma ve çocuk bakımındaki zorluklar.⁶¹

Milletlerin anlaşması adlı makalesinde Namık Kemal, Osmanlı ve Batı toplumlarının karşılaştırmasını yapmaktadır. *“Osmanlı hukukta birbirine eşit, menfaatle ortak fakat dilde, cinsiyette, fikirlerde birbirine aykırı parçaların birleşmesinden meydana gelmiş topluluktur”* diyerek altı yüz yıldır sürüp giden bu durumun devam edebileceğini vurgular. Bu durumu milletlerin anlaşması diyerek federalist bir bakış açısı getirir. Avrupa’da mezhep, hatta dil farklarının birliğe engel olmadığına dair Fransa, İngiltere, Avusturya, Belçika ve İsviçre’den örnekler verir. Mezhep, cins, dil farklarına rağmen vatan birliğinin birleştirmeye yettiğini ifade eder.⁶²

⁶⁰ Namık Kemal, “Avrupa Şarkı Bilmez”, **İbret Gazetesi**, No:7, 23 Haziran 1872, s.2

⁶¹ Namık Kemal, “Nüfus”, **İbret Gazetesi**, No:9, 26 Haziran 1872, ss. 1-3

⁶² Namık Kemal, “İmtizac-ı Akvam”, **İbret Gazetesi**, No:14, 3 Temmuz 1872, s.2

Maarif adlı yazısında eğitim ve kültürün öneminden bahseder. Avrupa’da maarifin gelişmesinin ortaya çıkardığı eserlerden kâğıt, basın, vapur, demiryolları vb. örnek gösterir. *“Batı’da halkın yüzde doksanı okumuştur. Fakat o ülkelerde okumak yalnız sokağın adını okumaktan yazmaktan ibaret değildir. Eğer gerçekten maarifin ilerlemesi isteniyorsa, devlet tarafından olsun, halk tarafından olsun darülfünun, büyük öğretmen okulları yapmak, her köyde bir okul bulundurmak gibi zor işleri zamana bırakarak küçük fedakârlıkla yalnız İstanbul’da birkaç düzenli ilkokul ve ortaokul açmaya çalışmalıdır”* der.⁶³

Genel hukuk başlıklı makalede, J.J. Rousseau etkisi açıkça görülmektedir. *“Umumi hukuk en yaygın anlamıyla bir toplumun gerek başka toplumlarla, gerek kendi fertleriyle ilişkilerinden ileri gelen kurallara denir. O da a) Uluslar arası hukuk b)siyasi hukuk c) İdari hukuk diye bölümlere ayrılır. Bir toplum, kendini oluşturan fertlerden ayrı bir varlık değildir. Öyleyse sözünü ettiğimiz ilişkilerden, şahsi hukuktan başka kuraların doğması imkânsızdır. Siyasi hukuk, milletin hâkimiyeti, hükümet kuvvetlerinin ayrılması, memurların sorumluluğu, şahsi özgürlük, eşitlik, fikirlerin özgürlüğü, basının özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, tasarruf hakkı, özel hayatın korunması ve mahremiyeti gibi kurallardan ibarettir. Batıdan bu ülkeye akıp gelen ilerleme tufanı elbette bir gün sizin gözlerinizi tamamen açacaktır”* Ayrıca hukukun bozulmasına örnekler vermekte, batıda hukukun kazanılması uğrunda mücadelelerin verildiğinden ve batının son yüzyıldaki üstünlüğünün bu sebepten kaynaklandığından bahsedilmektedir.⁶⁴

Namık Kemal bazı düşünceler: Devlet ve Millet adlı makalesinde, bu iki kavramın ifade ettiği anlamların iyi bilinemediği için, bazen halk arasında bazen de resmi yazışmalarda yanlış şekillerde kullanıldığından söz etmektedir. *“Hükümet ile halkı, kasap ile koyun gibi ayırmak tamamen yanlıştır. Toplumda adaleti yalnız çoğunluğun kuvveti korur, fakat her çoğunluğun dediği hak değildir. Hükümet veya devlet, halkın kuvvetine vekil olma tarzına denir”* der.⁶⁵

⁶³ Namık Kemal, “Maarif”, **İbret Gazetesi**, No:16, 5 Temmuz 1872, ss. 1-2

⁶⁴ Namık Kemal, “Hukuk-ı Umumiye”, **İbret Gazetesi**, No: 18, 10 Mayıs 1872, ss. 1-2

⁶⁵ Namık Kemal, “Bazı düşünceler: Devlet ve Millet”, **İbret Gazetesi**, No:27, 9 Ekim 1872, ss. 1-2

Terakki (İlerleme) başlıklı makalesinde insanın bilgide aşırı kutuplara gidişini, bir yanda gelişmişliği bir yanda geriliği yaşadığını anlatır. Londra’da gördüklerini anlatır: *“Yeryüzünde terakki eserleri orada birleşmiş, parlamentonun rolü, mahkemenin adaleti, okulların kuvveti, gemicilik ve ticaret, hayvanat bahçesi, laboratuvarlar, rasathane, kütüphane (British Museum), üniversite, parklar, halk bahçeleri, basımevleri, üstün fikirler; eşitlik, işbölümü, servet, buharlı motorlar, elektrik, sanayi, Thames nehrinde liman dokları, sarayları disiplin. Gördüğü bütün bu gelişmişlik göstergelerinden övgüyle söz ederken kendi ülkesinin halkına da şunu sorar: “Ey vatan kardeşleri, bu ne gaflet uykusu? Anlayıştan yoksun mu kaldık? Biz de bir fen öğrenmeye çalışalım, ellerimiz tutmaz mı oldu? Biz de yeni bir şey yapalım da meydana çıkaralım...”*⁶⁶ diyerek geri kalmışlığa tepkisini dile getirir.

Namık Kemal’in İbret gazetesinde yayınladığı gündelik hayatla ilgili yazılarından; aile, görenek, medeniyet vb. adlı makalelerinden bahsetmiştik. Bu makalelerde Namık Kemal’in eski ailede ana, baba ve çocuk ilişkisini, çocuğun yetiştirilme tarzını eleştirerek buna karşı modern batı ailesinin çocuk yetiştirme tarzını ve aile mutluluğu noktasında üstünlüğünü açıklamakta ve savunmaktadır. Mesela Medeniyet başlıklı makalede şöyle der:

“Medeniyet sözü Avrupa ile temasımızdan beri halkın diline düşen tabirlerdendir. Acaba medeniyet insanlığa gerekli bir şey midir? Yoksa içinde kötü ahlakın doğduğu zararlı bir şey midir? Medeniyet bizim eski hakimlerimizin tarifine göre insanın toplum içinde yaşaması anlamında alınırsa insan hayatı için tabii bir şeydir. İnsanlardaki terakki kabiliyeti de fert halinde meydana çıkamaz. Siyaset bilimine göre, medeniyet toplum değil, rahatlıkta olgunluk anlamına gelir. Bu kavrama göre, acaba insanlara lazım mıdır, değil midir? Hayali bir yana bırakırsak rahatlık sözünü tam olarak tarif etmek güçtür. Çavdar ekmeği yemeye alışmış bir kimsenin karnını doyurmakta gördüğü rahat, yaldızlı karyolada yatan bir adamın rahatından az mıdır? Medeniyet insanı milyonlarla servete sahip edermiş, altına karşı arzuyu mu arttırır? Hayatı mı çoğaltır? Medeniyet mermer saraylar inşa edermiş; o güçlü binalar

---

⁶⁶ Namık Kemal, “Terakki”, **İbret Gazetesi**, No:45, 4 Kasım 1872, ss. 1-3

hastalığı mı durdurur? Medeniyet telgrafi icat etmiş, yani başındaki odada olan olayları bilmeyen için Amerika'da ne olmuş öğrenmenin ne manası var? Bu türlü düşünceler tam bir gaflet eseridir. Görüyorsunuz insan doğuşunda hemen bütün hayvanların altında iken, sonradan onları binlerce defa aşıyor. Bu yüceliş vahşette değil medeniyette görülüyor. Bir de insanın hakkı ve maksadı yalnız yaşamak değil, hürriyetle yaşamaktır. Bunca medeni milletlere karşı mümkün mü ki medeni olmayan milletler hürriyetlerini koruyabilsinler?..⁶⁷

“Gazete yazarlığı ve İbret” adlı yazısında Kemal, gazetecilik tecrübelerini anlatır. Dönemin basınının içine bulunduğu durumu özetlemesi açısından oldukça anlamlıdır:

“Elim kalem tuttuğu günden beri gazetecilik yolunu tutmuştum. Gazeteciliğe başladığım zaman bu meslekte her türlü fikirleri gizlemem için vicdanla dövüşmekten başka kazanç yoktu. Devletten ödeneği olmayan bir gazetenin masraf defterlerini görenler bu hale şaşardı. Memlekette bir gazetenin günde 60 nüsha sattığı görüldü. Yine de gazetede yazmak isteyenler gazete başında bulunmaya devam etti. Gariptir ki devlet gazetelere önem vermeye başladıktan sonra halk da onların önemli bir şey olduğunu anladı. 300 nüshayı son sınır sayan kalem sahipleri 3000 nüshayla yetinmez oldu. Bilinmelidir ki Kararname-i Ali gazetelerin başına kaza kurşunu yağdırmak için bir tür mitralyöz hükmünü aldığından hala memlekette hiçbir gazetenin yarına kadar yaşamaya ümitli olduğu yoktur. Bununla birlikte ilerleme düşüncesinin getirdiği ısrarla ayakta kalabilme isteği yine gazete ile geçinmek hevesini gençlerimize sunmaktadır. Ben de kendimce gazetecilik yaparak geçinmek arzusunda bulunanlardayım. Fakat gazete geçinmeme yetmese bile bu meslekten vazgeçmeyi istemem”⁶⁸ diyerek gazetecilik mesleğine olan tutkusunu dile getirmektedir.

Tanzimat'tan sonra gelen birinci devrede (1839-1856), devletin teşebbüsü ile başlayan batılılaşma hareketinin derece derece bir kısım aydınlarca benimsenerek topluma yansıdığı görülmektedir. İkinci devre, yani Hattı Hümayun'un okunmasından

⁶⁷ Namık Kemal, “Medeniyet”, **İbret Gazetesi**, No:84, 1 Ocak 1873, ss. 1-2

⁶⁸ Namık Kemal, “Gazete Muharrirliği ve İbret”, **İbret Gazetesi**, No:97, 20 Ocak 1873, s.1

sonra (1856), sosyal problem aydınlarca benimsenmeye başladı. Tanzimat ruhunun devletten halka geçişi, yukardan aşağı inişi demek olan bu devrede Divan-ı Hümayun'un karşısına Babîâli çıkmıştır. Otokratik yani başına buyruk bir yönetimin hüküm sürdüğü Divana karşı Babîâli, asıl toplumda kendisine sağlam bir dayanak bulamamıştı. Tanzimat'ın sırf padişahın gelen bir hareket olmasından çıkarak, toplumun benimsediği sosyal bir hareket olması, bu dayanağın doğmasına bağlıydı. Öyle ise asıl sosyal hareketin başlangıcını, Tanzimat'ın Babîâli'den sokağa, aydınların sesini yükselttiği Babîâli'ye (Şimdiki Ankara Caddesine) geçmesinde aramalıdır.⁶⁹

2.5 Batılılaşma Sürecinde Siyaset ve Basın İlişkisi

Siyasal iktidar, dış basınla birlikte içerideki azınlık basınına müdahale edemeyince, onları rüşvetle yanına çekmeye çalışmış, ancak bunda da şantajlara boyun eğmesine rağmen başarılı olamamıştı. Bu durumda yapılması gereken tek bir şey kalmıştı. Ya Batı'yı karşısına alarak içerideki azınlıkların çıkardıkları gazeteleri kapatacak ve dış basının ülkeye girmesini yasaklayarak basın olayını ortadan kaldıracak, ya da "millet-i sadıka" diye isimlendirdiği Türk unsurunun gazete kurmasına izin vererek bu gazeteler yoluyla iç dinamizmi sağlayacak ve dışarıya karşı kendini savunacaktı. Birincisini yapma şansı yoktu. Çünkü yönetim siyasal, ekonomik ve iç istikrar açısından Batı'ya muhtaç olduğu gibi, dış siyaset açısından da buna mecburdu. III. Selim'le başlayan her alandaki batılılaşma girişimleri, Tanzimat ve Islahat hareketleriyle zaten bu zorunluluğun gönülsüz adımlarıydı. İkincisini yapabiliirdi ve bunu yaparken de içeriksel kısıtlamalar getirerek bir iç muhalefetin doğmasını önleyebilirdi. Yönetim ikinci yolu tercih etti. Böylece Türk basınının doğuşuna kapı aralandı.⁷⁰

Türk gazeteciliğinin doğuşuna kapı aralayışta 1860'larda Batılılaşma hareketini sıkı bir kontrol altında tutan politikacıların yanı sıra, 1825-1850 yılları arasında Batılılaşmayı içtenlikle benimsemiş idealist ve aydın nesillerin yetişmiş olmasıdır. Bazı kişisel menfaat ve kuşkuvarın tesiriyle batılılaşma hareketinin geliştirilebilmesi için politikacıların gösterdikleri gevşeklik karşısında, bu nesiller dönemi için oldukça

⁶⁹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 1979, ss. 38-39

⁷⁰ Hamza Çakır, *Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2002, s.31

tehlikeli ve zor sayılabilecek girişimi yüklenmişlerdir. Böylelikle Batılılaşma hareketi, yalnız devlet tarafından gönülsüzce yürütülen bir hareket olmaktan çıkarak, aydınların halka mal etmeğe çalıştıkları, çok daha sistemli bir duruma gelmiştir.

Tanzimat'ın, Mustafa Reşit Paşa (ve onu izleyen Ali Paşa ve Fuat Paşa) gibi kurucuları, Batı'nın askeri ve idari yapısını Osmanlı İmparatorluğu'na aktarırken Batı'nın günlük kültürü de ikinci defa etkin bir biçimde İmparatorluğa girmişti. Giyim, ev eşyası, paranın kullanılışı, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler "Avrupalı" olmuştu. Osmanlı tarihçisi Cevdet Paşa, bu hayat değişikliğinin eski Osmanlı değerlerini nasıl kösteklediğini anlatır. Batı hakkında bilginin artması ve yayılması, Yeni Osmanlıların önemli bir rol oynadıkları, Türk gazeteciliği yoluyla olmuştur.⁷¹

Bu döneme kadar bilgi ve haber henüz toplumsallaşmadığı⁷² "batı tipi haberleşme, yani, kitaplar, gazeteler, telgraf gibi araçların Osmanlı İmparatorluğu'nda çoğunlukla yönetici sınıfların hizmetinde olduğu görülmüştür. Zamanla haberler daha az olmakla birlikte, diğer sınıflara da ulaşmaya başlamış, geniş halk kitlelerine ulaşan gazete ve dergiler yani bir anlamda batı tipi kitle iletişim araçları halkın siyasal alanda bilgi ve fikir sahibi olmasına, politik hayata aktif anlamda katılmasına olanak sağlamıştır".⁷³

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yalnız ekonomik açıdan değil, teknolojik ve kültürel açıdan da Batı ile ilişki kurması giderek devlet ve toplum yapısında önemli sonuçlara yol açmıştır. Sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmelerle çeşitlenen mesleki ve toplumsal gruplar arasında daha sonra anayasal mücadelede başrolü oynayacak asker-sivil bürokrat kadro da ortaya çıkmıştır. Batı eğitim ve kültürüyle yetişme, yeni fikirlerin etkilerin de ortaya çıkmasına neden olmuş, bu fikirlerin etkileri 19. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanmış, yeni mesleki gruplardan biri olan gazeteciler ise bunların yayılmasında aracı olmuşlardır.⁷⁴

---

⁷¹ Mardin, a.g.e., ss. 13-14

⁷² Ahmet Oktay, **Toplumsal Değişme ve Basın 1960-1986 Türk basını üzerine uygulamalı bir çalışma**, İstanbul, BFS Yayınları, 1987, s. 37

⁷³ Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, a.g.e., s. 27

⁷⁴ Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.26

1860'a kadar Türkçe gazeteler, Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'in tekelinde, reformcu ve yönetime karşı eleştirisiz bir çizgi izlemişler, ülke içindeki yabancı basının tersine, Türkçe basının resmi bir nitelik taşıyor oluşu, istenilenin ötesinde bir kamuoyunun oluşmasına imkân vermemiştir. Yabancı dillerde gazetelerin yayınlanmasına izin verilse de, Tanzimatçıların basın üzerinde tam bir kontrolü vardır ve tüm yayınlar izne ve denetime tabiidir. 1860 yılında yurtdışındaki görevlerinden dönen Şinasi ve Agah Efendi'nin çıkardıkları Tercüman-ı Ahval, Türklerin kendi girişimleriyle çıkan ilk özel gazetedir. Bu gazeteyi Şinasi'nin 1862'de yayınladığı Tasvir-i Efkar izlemiştir. I. Meşrutiyet öncesinin özel Türk gazeteleri, Türkiye'de kamuoyu fikrinin oluşmasına, düşünsel siyasal muhalefetin şekillenmesine yardımcı olmuşlardır.⁷⁵

Türkçe özel gazetelerin çıkmasıyla birlikte yeni fikirler topluma sunulmaya başlanmış, bu gazetelerden Tasvir-i Efkar amacını “Halka halkın yararlarını düşünmeyi, sorunları üstünde durmayı göstermek” diye açıklamıştır. Şinasi 28 Haziran 1862'de çıkardığı Tasvir-i Efkar gazetesinin ilk sayısında gazetelerin önemini şu şekilde açıklamaktadır:

*“İnsanca bir yaşama halinde olan halk ise kendi menfaatinin oluşması hakkı üzerinde ne kadar düşündüğü, fikirlerine tercüman olan gazetelerin dilinden belli olur. Bundan dolayı her kendine güvenilen ülke için gerekli olan o türlü yayının büyük Osmanlı milleti arasında olmasına başında ve başarılı olduğum, değerinin artması amacıyla bu defa çok kıymetli izinlerle bilgi ve eğitime dair işbu Tasvir-i Efkar gazetesinin kuruluşuna teşebbüs ettim”.*⁷⁶

Gazetelerin sayısının hızla arttığı 1860'lı yıllarda, Şinasi ve Namık Kemal gibi yazarlar toplumsal bozuklukları ortaya koymaya çalışırken “Yeni Osmanlılar Cemiyetinin” de fikri temellerini atmışlardır. Bu yazarların ulus, vatan, özgürlük, yurtseverlik, devrim gibi kavramları gazetecilikte ve edebiyatta ilk kez kullandıkları

⁷⁵ A.D. Jeltjakov, **Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın**, Ankara, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1979, s. 152

⁷⁶ Şinasi, **Tasvir-i Efkar**, 28 Haziran 1862, no:1, s. 1

görülmektedir. Şerif Mardin, 1876 Anayasası'nın eylemcileri arasından Şinasi'yi öne çıkararak her ne kadar Yeni Osmanlılar hareketi çeşitli nedenlerle oluşmuşsa da, bu eylemin entelektüel temellerinin Şinasi tarafından atıldığını söylemektedir.⁷⁷

Yeni Osmanlılar, yurt dışında sürdürmeye karar verdikleri muhalefeti örgütlemeye pek başarılı olamamışlardı. Bir süre sonra karşı çıktıkları devlet adamlarıyla kompromi (uzlaşma) yaparak ülkelerine döndüler. 1876 Anayasası'nın hazırlanmasında etkileri oldu, fakat ondan sonra sesleri bir daha çıkmadı. 1876 ile 1908 arasında bir çeşit gizli, bazen darmadağın edilen, fakat daima ayakta kalan bir grup oluştu. İşte bu andan itibaren Osmanlılarda bir aydın grubundan bahsedebiliriz.⁷⁸

Meşrutiyet dönemi aydınları Batılılaşma konusunda farkı fikirleri öne sürmüşlerdir; gelişen fikirlere bakıldığında İslami değerleri esas alan İslamcılar; batılılaşma konusunda Avrupa'nın bilimini ve sanayisini alıp, yaşam tarzları, gelenekleri ve ahlak anlayışları kabul edilemez görüşünü savunmuşlardır. Türkçüler ise; Türk tarihi ve kültürü incelenerek bütün Türkler birleşmeli ve önemli bir güç haline gelecek siyasi birlik kurulması fikri veya ideali etrafında bütünleşmişlerdir. Türkçe'nin geliştirilmesi ve dış etkilerden kurtarılması da hedefler arasındadır. Üretimi arttırmak, ekonomiyi canlandırmak kısaca güçlü bir devlet haline gelmek için Avrupa'nın bilim ve tekniğinin mutlaka alınması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Edebiyat ve düşünce hayatında, Arap, Fars ve Avrupa taklitçiliği bırakılarak, Türk örf ve düşüncesini yansıtan milli bir edebiyat oluşturulması da dile getirilmiştir. Batıcılar ise; Avrupa'ya ait hemen hemen her şeyin alınması yanında, laikleşme alanı gibi çeşitli alanlardaki adımlardan bahseder. Bunlar şeri mahkemelerin kaldırılıp Avrupa medeni kanununun kabul edilmesi, Latin harflerine geçiş, medreseler yerine daha modern Batı tarzı okulların kurulması gibi önerileri vardır. Bu düşüncelerde, İslamcılar ile Türkçüler yalnız Batı'nın bilim ve tekniğini alma noktasında hemfikir olmalarına karşın, batıcılar ve özellikle Abdullah Cevdet grubu kültürel saha dahil her alanda bir batılılaşmadan bahsetmişlerdir.⁷⁹

---

⁷⁷ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. Mümtaz'er Türköne- Fahri Unan- İrfan Erdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.281

⁷⁸ Mardin, a.g.m., ss. 53-54

⁷⁹ İlbeyi Özer, **Avrupa Yolunda Batılılaşma ya da Batılılaşma İstanbul'da Sosyal Değişimler**, İstanbul, Truva Yayınları, 2005, s. 39

Meşrutiyet sistemi Osmanlıların kurtuluşunu sağlayabilir düşüncesi 1860'larda Yeni Osmanlılar tarafından çare olarak düşünülmüş dönemim aydın ve devlet adamları tarafından da destek bulmuştur. Mithat Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in katkılarıyla Kanun-ı Esasi hazırlanıp, 1876'da Babıâli'de okunan Hatt-ı Hümayun ile Meşrutiyet ilan edilmiştir. Milletvekilleri seçimleri ardından 1877 Mart'ında Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı çalışmalarına başlamış ancak II. Abdülhamit 1877-78 Rus savaşını gerekçe göstererek meclisi geçici olarak tatil etmiştir. Bu tarihten itibaren otuz yıl sürecek olan süreç başlamıştır. Mithat Paşa ise, sultan Abdülaziz'in ölümünden sorumlu tutularak Kanun-ı Esasi'ye dayandırılarak yurtdışına sürgüne gönderilmiştir. Bu şekilde kapanan meclis 1908 II. Meşrutiyet'e kadar çalışmalarını sürdürememiştir.⁸⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya'daki eylemleri ve kimi İttihatçı subayların ayaklanma girişimleri, II. Abdülhamid'i Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymak zorunda bıraktı. 23 Temmuz 1908 günü gazetelere gönderilen küçük bir resmi bildirimle 1293 (1876) Kanun-ı Esasisi'nin icaplarına göre Meclis-i Mebusan seçimlerinin yapılmasına dair lazım gelen emirlerin verildiği duyuruldu. Bu, Meşrutiyet'in yeniden ilan edildi anlamına geliyordu. Ertesi gün başlayan ve günlerce süren gösterilerle Hürriyetin ilanı kutlandı. Basında da olağanüstü bir hareketlilik yaşıyordu. Bir buçuk ay içerisinde 200'ü aşkın gazete ve dergi çıkarıldı. 31 Mart Olayı'na (13 Nisan 1909) kadar geçen sekiz buçuk aylık dönem içerisinde yayımlanan gazete ve dergi sayısı 350'ye yaklaşacaktı. Ayrıca kitaplar, risaleler bastırılıyordu. Toplumun kimi kesimleri, Osmanlı tarihinde hiç rastlanmadık bir biçimde siyasete katılıyor, görüşlerini açıklıyor, kurtuluş yolları öneriyordu. Bütün düşünce akımları kendi yayın organlarını çıkarıyordu. Matbaalar sabahlara kadar çalışıyordu. Sansür sona ermişti. ancak bu dönemde çıkan yayınlardan pek çoğu uzun süre yaşayamadı. Kimisi birkaç sayı, kimisi birkaç ay ayakta kalabildi. Büyük bir çoğunluğu piyasaya sınırlı iş yapan matbaaların sınırlı koşulları içerisinde dizilip basılıyordu.⁸¹

1907 yılı sonu ile 1909 Mayıs'ına ait yayınlanan gazete sayıları arasındaki bir karşılaştırma, 24 Temmuz'da 1908'de başlayan basın patlamasının çapını kanıtlamak için en iyi belgedir. Rakamlar, Matbuat dairesinde görevli, Miralay İsmail Hakkı'nın

---

⁸⁰ Özer, a.g.e., s. 56

⁸¹ Alpay Kabacalı, **Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayi**, İstanbul, Cem Ofset, 1998, ss. 133-134

“Revue du Monde Musulman’ın” no:1 Ocak 1908 ve Mayıs 1909 tarihli sayılarında yayınlanan makalelerinden alınmış olduğu için güvenilir bir kaynak oluşturmaktadırlar. İstanbul’daki 377 yayına karşılık, İzmir-Aydın bölgesinde 110, Selanik’te 57 ve Suriye-Lübnan’da 85 gazete yayınlanmıştı. Trabzon, Bağdat, Kudüs ve hemen bütün şehirlerde gazeteler çıkarılmıştı. Rumlar İzmir, Giresun, Samsun, Trabzon gibi şehirlerde gazete çıkarttılar. Ermeniler ise 1914’e kadar hemen hemen bütün Anadolu şehirlerinde (Van, Erzurum, Trabzon, Harput, Bahçecik, Sivas, Tokat, Erzincan, Gevaş, Aktamar, Sivrihisar, İzmit, Giresun, Merzifon, Kayseri, Amasya, Antep, Konya, Samsun, İzmir) yayın yaptılar. Bunların 20’si ihtilalci Taşnakçı, 5’i sosyalist Hınçakçı, 2’si milliyetçi Jogvurtakan, 7’si dinci, 8’i edebiydi.⁸²

	İstanbul'da		Bütün Ülkede	
	1907	1909	1907	1909
Türkçe	16	213		308
Türkçe-Arapça	-	12		41
Arapça	-	7		67
Türkçe-Grekçe	1	2		16
Grekçe	10	38		109
Türkçe-Ermenice	5	-		5
Ermenice	11	25		34
Türkçe-Farsça	-	-		3
Farsça-Arapça	-	1		1
Türkçe-Arnavutça	-	-		4
Arnavutça	-	2		5
Türkçe-Bulgarca	-	-		1
Arnavutça	-	2		5
Türkçe-Bulgarca	-	-		1
Bulgarca	-	-		1
Türkçe-Romence	-	-		1
Romence	-	-		2
Sırpça	1	1		4
Ladino(Yahudi İspanyolca)	2	8		19
Türkçe-Fransızca	1	20		20
Fransızca	2	4		36
İtalyanca	-	-		2
Almanca	-	2		2
Karma(2-4 yerli ve yabancı dilde)	3	36		36
Toplam	52	377	120	730

Tablo-1: 1907 yılı sonu ile 1909 Mayıs’ına ait yayınlanan gazete sayıları arasındaki bir karşılaştırma⁸³

⁸² Orhan Koloğlu, **1908 Basın Patlaması**, İstanbul, Bas-Haş Yayınları, 2005, s.20

⁸³ Koloğlu, a.g.e., s. 21

24 Temmuz 1908 Meşrutiyet ilanı ile girilen özgürlük ortamının verdiği rahatlıkla, daha önce söylenmemiş her şeyi söylemek hırsına kapılan basın ilk büyük şokunu 31 Mart (13 Nisan 1909) olayında yaşamıştır. Tutucu çevreler ve basın tarafından kışkırtılan cahil askerlerin eylemi, özgürlükler üzerinde düşünmek gereğini ortaya koydu. Yine de hayli liberal içerikli hazırlanmış olmasına rağmen, Meclise sunulan basın yasası gerek basında, gerekse meclis tartışmalarında büyük eleştirilere uğradı. Kimse özgürlüklerden santim ödün vermek niyetinde değildi. Uzun tartışmalardan sonra Temmuz 1909'da yasa onaylandı ve yürürlüğe girdi. Esasen anayasanın 12. maddesi "Basın yasalar çerçevesinde serbesttir. Hiçbir şekilde baskıdan önce kontrole tabi tutulamaz" kaydını içeriyordu. Dolayısıyla yeni yasada sansürü andırır hiçbir kısıtlama yoktu. Sadece devletin temelini sarsmamaya yönelik, Padişahı, dinleri, Osmanlı milletlerini koruyucu, suç ve ayaklanmayı kışkırtıcı yazıları frenleyen maddeler konmuştu. Bu yasa 1931 yılına kadar ana hatlarıyla yürürlükte kaldı. Ancak bu sırada çeşitli değişikliklere uğradı. Bunlar arasında yazı işleri müdürlerinden diploma arama, siyasal gazeteler için depozito ve askerlerin yazı yazmalarının yasaklanması (Mart 1912); ahlaka aykırı yayınların toplattırılması (Şubat 1913); devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek yayın yapanların hükümet kararıyla kapatılabilmesi (Kasım 1913) gibi önemli olanları vardır. Dünya Savaşının patlaması ise yepyeni bir gereksinme getirdi. 25 Ağustos 1914 tarihli geçici yasa ile Askeri sansürün izni olmadan ordu hareketleriyle ilgili haberlerin yazılması yasaklandı. Böylece Mütareke dönemine kadar tam bir suskun basın oluşturuldu.⁸⁴

2.6 Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın Hürriyet Gazetesi (1868-1870)

Türk modernleşme hareketinde öncü diye nitelendireceğimiz belli başlı yayınları saymamız gerekirse ilk akla gelen yayınlardan biri Hürriyet olur. Yayınlandığı dönemde henüz oldukça yeni kavramlar olan siyaset, kamuoyu, özgürlük, eşitlik, parlamento gibi kavramları ilk defa ortaya koymuş, yayımcıları olan Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın etkili anlatımlarını; Batılı uluslardan ve onların tarihlerinden seçtikleri örnekleri, Osmanlı tarihinde de benzerlikleriyle yansıtarak belgelerle ortaya koydukları

⁸⁴ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006, ss. 88-89

önemli bir muhalif gazetedir. Muhalefetin dozunu anlatmak açısından bir örnek vermek gerekirse; Ebuzziya Tevfik'in sadrazam Ali Paşa hakkında bahsettiği şu söylenti Hürriyet'in etkinliğini ortaya koymasından dolayı anlamlıdır: "Ali Paşa'nın ölüm sebebi iyice incelenecek olursa, en büyük etkenin bu gazete olduğu ortaya çıkar"⁸⁵ der.

Haftalık olarak yayınlanan bir gazetedir ve ilk sayısı 29 Haziran 1868'de çıkmıştır. İlk sayısından dördüncü sayısına kadar gazetenin sonuna mesul müdür sıfatı ile Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nden Reşat Bey, beşinci sayısından 63. sayısına kadar Namık Kemal, 64. sayısından 100. sayısına kadar Arif Bey imza atmışlardır. Gazeteyi 63. sayıya kadar Namık Kemal ile Ziya Paşa ortak olarak çıkarmışlardır. Namık Kemal'in iki mektubundan, Ziya Paşa'nın bir mektubu ile iki makalesinden başka gazetede çıkan makalelerde imza yoktur. Fakat Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın üslupları o kadar barizdir ki her makalenin kimin tarafından yazıldığını tespit etmek mümkündür. Hürriyet 28 Şubat 1870 tarihli 88. sayısına kadar Londra'da basılmış, 3 Nisan 1870 tarihli 89. sayısından 22 Haziran 1870 tarihli 100. ve son sayısına kadar Litografya tekniği ile Cenevre'de yayınlanmıştır.⁸⁶

29 Haziran 1868'de çıkan ilk sayısında gazete Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin bir organı olduğunu açıklıyordu. Sorumlu redaktörü Namık Kemal'di. Makalelerin büyük bölümü imzasız basılıyordu. Ancak, 63. sayıya yani Namık Kemal'in redaktörlükten ayrılışına dek, gazetede yayınlanan yazıların hepsi Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın ortak görüşlerini yansıtıyordu. Yeni Osmanlılar hareketinin iki ünlü ideolojik önderinin çalıştığı dönemdeki Hürriyet gazetesi, sığınık Türklerin en zengin kapsamlı ve en etkili gazetesiydi. Gazete sürekli olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu ayrıntılı bir biçimde irdeleyen makaleler yayınlıyordu. Bu makalelerde Yeni Osmanlıların politik görüşleri, tam olarak yansıtılmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda meşrutiyeti kurma isteği, gazetenin bütün politik makalelerinin özüyüdü. Hürriyet de Muhbir gibi

---

⁸⁵ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar İmparatorluğunun Son Dönemindeki Genç Türkler**, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006, s. 196

⁸⁶ İhsan Sungu, **Tanzimat ve Yeni Osmanlılar**, **Tanzimat 2**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999, ss. 779-780

Türkiye'ye yasa dışı yollarla çok sayıda gönderiliyordu. Halkın ilgisi ve gizlice ülkeye sokulması nedeniyle gazete fiyatını İstanbul'da bir liraya çıkarmıştır.⁸⁷

Namık Kemal'in Mayıs 1868'de Londra'dan babasına yazdığı mektupta sözünü ettiği ve "alınan emir üzerine, bir gazete daha çıkarılacak ve yönetimi bendenizde olacaktır" dediği gazete, henüz Muhbir'in yayını devam ederken, Londra'da çıkarılan Hürriyet olmuştur. Yeni Osmanlılar Cemiyeti mührünü, yapılan uyarıya rağmen son sayısına kadar gazetesinden kaldırmayan Ali Suavi'yi, arkadaşları artık kendilerinden saymaz olmuşlardı. Bu durumda, dışarıya karşı birlik halinde görünmeye çalışarak; cemiyetin gerçek yayın organını yayınlamak gerektiğinden Hürriyet'in ilk sayısı 29 Haziran 1868 tarihinde yayınlandı. Başlığında şunlar yazılıdır: Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. İçeriğindeki haberler millet ve devleti osmaniye'nin selamet ve menfaatıyla ilgili işler olup doğu memleketlerine ücretsiz verilir, yalnız posta ücreti alınır.⁸⁸

1870 yılına değin Yeni Osmanlıların ana yayını organı Hürriyet gazetesidir. Ancak, 1870 yılında Namık Kemal redaksiyon görevinden ayrıldı. Bunun nedeni Ziya ile arasındaki ilkesel politik çelişkilerdir. Bu çelişkilerin özünü şunlar oluşturuyordu: Ziya'nın fikrine göre, imparatorluğun tüm felaketleri ve bahtsızlıkları salt, sultanın bakanlarının kişisel yetersizliğindendi. Bundan dolayı da Ziya Paşa eleştirinin bütün ağırlığını bu bakanlara yöneltmek gerektiğini kabul ediyordu. Daha radikal yönlü olan Namık Kemal ise, suçun salt bakanlarda değil sultanın, ancak anayasayla gem vurulabilecek, zaptedilemez keyfi yönetiminde olduğunu kabul ediyordu.⁸⁹

Görevinden ayrılan Namık Kemal, Paris'e, oradan da yeni başlayan Fransa-Prusya savaşı yüzünden Brüksel'e gitti. Kısa bir süre Brüksel'de bulunduktan sonra Viyana'ya gitti ve burada, 1870 yılında Viyana Türk elçiliğine atanan Halil Şerif Paşa'yla buluştu. Namık Kemal, Viyana'da yeni bir gazete çıkarmayı denedi. Ziya,

---

⁸⁷ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, çev. Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s.76

⁸⁸ Cavit Orhan Tütengil, **Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)**, İstanbul, Belge Yayınları, 1985, ss. 52-53

⁸⁹ Petrosyan, a.g.e, ss. 77-78

Londra’da Hürriyet’i 89. sayıya kadar yayınladı. Namık Kemal, babasına yazdığı bir mektupta, Hürriyet’in sultanı savunmaya başladığını yazıyordu. Bu mektuba göre, Ziya Paşa’nın durumu ve işi hakkında hüküm verilebilir. Aynı zamanda sadrazama yönelik makaleler o kadar aşağılayıcı bir nitelik aldı ki, Londra’daki Türk elçisi Mussurus Paşa, İngiliz hükümetinin müdahalesini sağlayarak Ziya Paşa’yı Londra’yı terk etmek zorunda bıraktı. (Ziya’yı, Ali Paşa’yı öldürmeye kışkırtma suçundan sanık olarak tutuklamakla tehdit etti.) 1870 yılı Nisan ayında Hürriyet’in yayını Cenevre’de sürdüren Ziya Paşa, ülkenin acıklı durumunun tüm suçunu bakanlara yüklemeye çalışarak İnkılap gazetesiyle polemige düştü. Hürriyet, 12 Haziran 1870’de son sayısını yani 100. sayıyı yayınladı.⁹⁰

2.6.1 Hürriyet Gazetesi’nin Teknik Özellikleri

Hürriyet’in Londra’daki yayını 28 Şubat 1870 tarihli 88. sayısına kadar sürer. Ali Suavi’nin 20 Aralık 1869 tarihli 78. sayıda yayımlanan mektubu hakkında soruşturma açılması üzerine gazetenin Londra’daki yayını 28 Şubat 1870’de çıkan 88. sayıyla son buldu. Kısa bir aradan sonra 89. sayısı 3 Nisan 1870’de Cenevre’de taşbasması olarak çıkar ve yine aynı şehirde yayınlanan 22 Haziran 1870 tarihli 100. sayısıyla yayını sona erer. Bir cilt itibar edilen 50. sayının sonuna Hürriyet gazetesinin elli nüshadan ibaret olan cild-i evvelinin fihristidir başlıklı bir liste eklidir. 19x30 cm. boyunda olan Hürriyet dört sayfa olarak çıkmış, birçok sayıları sekiz sayfa olarak yayımlanmıştır.⁹¹ Fikir tarihimizin önemli kaynaklarından biri olan Hürriyet’in başlıca özellikleri arasında şunları sayabiliriz:

a) “Hürriyet ciddi bir fikir gazetesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazete, bütün yazıları ve haberleri ile bir bütün teşkil etmekte, amaç yazısında belirtilen doğrultuda tutarlı bir yayın yapmaktadır. b) “Hürriyet nüshalarında yer alan bazı mükerrer sayılar ince bir kâğıda basılıdır, boy ve ence biraz daha dardır. Günümüzdeki uçak baskısını andıran bu değişik gazeteler mektup gibi postalanabilmek için hazırlanıyordu. c) Hürriyet’te

---

⁹⁰ Petrosyan, a.g.e, s.78

⁹¹ Tütengil, a.g.e., s. 53

İstanbul ve Avrupa gazetelerinden aktarılan haberler, bazı yorumlarla birlikte yayınlanmıştır. Bu arada İstanbul basınının incelikle tenkit edildiği görülür: *Bundan birkaç seneler evvel İstanbul gazeteleri bildiklerini söylemez idiler. Şimdi, söylediklerini bilmez oldular. İşte bugün payitahtta Terakki'den başka okunacak gazete yok. Onda da bazı kere öyle makaleler yazıyorlar ki okudukça insanın kah güleceği, kah ağlayacağı geliyor.*"⁹²

d) "Hürriyet'i çıkaranların yakın çevrelerinde olup bitenleri de ilgiyle izledikleri anlaşılmaktadır. 7 Eylül 1868 tarihli 11. sayıda yer alan arabacıların grevi buna güzel bir örnektir: "*Gayet tuhaf bir şey. Londra'da arabacılar bir muayyen vergi vermedikçe demiryollarına giremezlerdi. Şimdi ittifak ettiler, birkaç günden beri tamamen arabalarını tatil ettiler. Yalnız arabalarına kendileri biniyorlar, etrafına (demiryollarına serbestçe girilmedikçe arabalar işlemeyecek) anlamında kâğıtlar, bayraklar asıp müzikalarla sokakları alay alay geziyor ve halkı davalarının haklılığına katılmaya teşvik ediyorlar. Sebat sayesinde amaçlarına ulaşacaklar gibi görünür*". Bu satırlar Türk gazeteciliğindeki ilk grev tasviri olmalıdır."⁹³

Türk basınındaki ilk grev tasvirinin Londra'da çıkan Hürriyet gazetesinin 7 Eylül 1868 tarihli 11. sayısında çıkan Londra'daki arabacıların grevini anlatan yazıda çıktığından bahsetmiştik. Peki, ilk 1 Mayıs kutlaması ve basınıımızdaki yansımaları nasıl olmuştur sorusuna 27 Nisan 1921 tarihi cevabını vermek gerekir.

"II. Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamıyla, 1 Mayıs'ın bayram olarak kutlanması, o günün tatil edilmesi gibi konular yayın organlarında gündeme getirildi. O yıllarda Selanik, Üsküp vb. yerlerde işçilerin kuzu çevirip helva pişirerek 1 Mayıs'ı kutladığı rivayet edilse de, elde bu konuda pek sağlıklı belge yoktur. Osmanlı'da şuurlu kutlanan ilk 1 Mayıs töreni 1921 yılında olmuştur. İkdam, Vakıf gibi dönemin gazeteleri, 1 Mayıs'a geniş yer ayırdı. İstanbullular da uyarıldı: Amelenin bayram yapması halinde vapur ve tramvay hizmetleri aksayabilir".⁹⁴

---

⁹² Tütengil, a.g.e, s. 58

⁹³ Tütengil, a.g.e, ss. 58-59

⁹⁴ Soner Yalçın, "100 yıldır 1 Mayıs'ı tartışıyoruz", **Hürriyet Gazetesi**, 27 Nisan 2008, s.36

2.6.2 Hürriyet Gazetesi'nin Kadrosu

İlk sayısı Reşat imzasıyla çıkan gazete 5. sayıdan başlayarak 6 Eylül 1869 tarihli 63. sayıya kadar Kemal'in imzası ve sorumluluğu altında çıkar. Ancak görüş ayrılığı yüzünden Namık Kemal Temmuz 1869'da gazeteden ayrıldı. 64. sayıdan itibaren Arif'in imzası altında fakat Ziya Paşa'nın yönetiminde 100. sayıya kadar yayınlanır. 5. sayıdan sonra Namık Kemal'in Hürriyet'e imza koymasına Mustafa Fazıl Paşa'nın isteği ile olmuştur. ⁹⁵

Hürriyet'in Yeni Osmanlılar derneğinin yayın organı olması, gazeteyi yayımlayanların bütün sorunlar konusunda aynı görüşlere sahip oldukları anlamına gelmemelidir. Aradan bir yıl geçtikten sonra, aralarındaki anlaşmazlık, birbirlerinden tamamen kopmalarına neden oldu. Bazı istisnalar dışında, gazetede çıkan yazılar imzasızdı. Ancak gazete yayımı ile ilişkisi olan her üyenin bu katkısının niteliği ve düzeyi farklıydı. Namık Kemal, babasına gönderdiği, 5 Ağustos 1868 tarihli mektubunda şunları ifade etmiştir: *"Gazeteyi bizzat ben çıkarıyorum; Ziya Paşa ve Agah Efendi sadece bunun için gerekli parayı sağlıyorlar; Ziya Paşa da yazılar yazıyor; Agah Efendi, baskı, matbaa ve düzeltme ile ilgili işleri yürütüyor. Hürriyet'te şimdiye kadar çıkan her şey, ya tarafımdan yazılmıştır, ya da denetimimden geçmiştir. Bu gazeteye ben imza atıyorum, bu nedenle bu imzayı lekelemek istemiyorum."* Ziya Paşa'dan ayrılışına dek Hürriyet'in sorumlu redaktörü Namık Kemal idi ve son çıkardığı sayı (63. sayı) 6 Eylül 1869 tarihinde yayımlanmıştır. ⁹⁶

"Hürriyet'te bazı mektuplar, Ziya Paşa'nın ve Ali Suavi'nin imzalı birkaç yazısı dışında bütün yazılar imzasızdır. Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından çıkarıldığını göz önünde tutarak yazılara imza konulmamasını doğal karşılamak gerekir. Konuya kişiler açısından bakılınca, Hürriyet'teki yazıların kimler tarafından yazıldığı, özellikle hangilerinin de Ziya Paşa'nın kaleminden çıktığı bir tartışma konusu olmaktadır.

⁹⁵ Tütengil, a.g.e., s. 55

⁹⁶ A.D. Jeltjakov, **Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın**, İstanbul, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1979, ss. 73-74

Gerçi üslup özelliklerine ve bazı kriterlere bakılarak bu yazılardan hangilerinin Namık Kemal'e veya Ziya Paşa'ya ait olduğu ileri sürülebilir".⁹⁷

Namık Kemal, 63. sayıya kadar "Hürriyet" in redaktörü olarak kaldı. Fakat mücadelenin hedefleri yönünden Ziya Paşa ile anlaşmazlığa düştü. Ziya Paşa, tüm sorunların suçlusunun Sultan'ın çevresindeki bakanlar olduğunu ileri sürerek, eleştirilerin ve mücadelenin bunlara karşı yapılması fikrini savunuyordu. Namık Kemal ise sorunu böylesine dar açılı bir düzeye oturtmanın sakıncalarını ileri sürerek, mücadelenin bir bütün halinde düzene karşı verilmesi gerektiğini savunuyordu. Sonuçta Hürriyet'ten ayrıldı. Ziya Paşa, Hürriyet'i 100. sayıya kadar yayımlamış, Sadrazam ve diğer yöneticilere karşı saldırılarını daha da arttırmıştır. Ne var ki, Sultan'a en küçük bir eleştiri bile yöneltmediğinden bu durum çeşitli söylentilerin çıkmasına neden olmuştur. İngiltere hükümetinin baskısı sonucu İsviçre'ye geçen Ziya Paşa, burada gazetenin son sayısını çıkarmıştır.⁹⁸

Ziya Paşa 1870 yılında Cenevre'de Hürriyet gazetesinin 89-100 sayılarını yayımlamıştı. Burada zihnindekileri şiirle ifade ediyordu. Diyar-i küfrü gezdim beldeler kâşaneler gördüm/ Dolaştım mülk-i İslam-ı viraneler gördüm/...Hükümet derler anda bir nice salhaneler gördüm. Bu dizeler, Osmanlı muhalefetinin genel kabul gören iki ana konusunu içerir: kendi baskıcı hükümetlerine karşı yıkıcı eleştiri ve Avrupa'ya kıyasla İslam İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu sefalet karşısında duyulan acı. Ziya Paşa da, sürgündeki muhaliflerin birçoğu gibi, bir süre sonra devletle barıştı ve yüksek makamlara getirildi.⁹⁹ 100. sayıdan sonra Ziya Paşa, gazetenin fonksiyonunu tamamladığını ileri sürerek yayımına son vermiştir.

---

⁹⁷ Tütengil, a.g.e., s. 56

⁹⁸ Çavdar, a.g.e, s. 36

⁹⁹ Hans Lukas Kieser, **Türklüğe İhtida 1870-1939 İsviçre'sinde Yeni Türkiye'nin Öncüleri**, çev. Atilla Dirim, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 48

2.6.3 Hürriyet Gazetesi'nin Yayın Politikası ve Oluşan Polemikler

Gazetenin başyazarı ve redaktörü Namık Kemal'in ilk sayıda yayınlanan makalesinde de belirttiği gibi; Hürriyet, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yayın organı olarak ortaya çıkmış, cemiyetin fikir ve görüşlerini ortaya koyacağı ve devlet yönetimindeki bütün doğru ve yanlışların değerlendirileceği bir fikir gazetesi olacağına işaret edilmiştir. Hürriyet gazetesinin ilk sayısının Vatan sevgisi imandan gelir (Hubb-il Vatan Min-el İman) başlıklı ilk makalesinde Namık Kemal şunları ifade etmiştir:

“...Gazete bütün dünyada, fikirlerin serbestçe ortaya konulup açıklanmasının en başta gelen araçlarından biri sayılır. İşte bu gerçeği tamamiyle idrak etmiş olan Ali Suavi Efendi –ki herkes tarafından bilinen üstün değer ve faziletinden dolayı vatanın kendisiyle övündüğü seçkin ve naliyetli bir evladıdır –vaktiyle İstanbul’da doğruyu yazmış olduğu için kapatılmış bulunan Muhbir’i, Londra’da yeniden çıkarmış, zulme bu suretle karşılık vermiştir. Gerek bu gazetenin halk arasında yarattığı olumlu etkiden, gerek hükümetin artık kaynamaya başlamış bulunan kamuoyunu biraz teskin için, halkın özgürlüğünü sağlamak yolunda ister istemez almaya mecbur kaldığı tedbirlerden, böyle çalışmalardan umulandan çok daha verimli sonuçlar alınmaya başlandığı görülmektedir. Bütün bu gelişmelerden dolayı Yeni Osmanlılar Cemiyeti, tabiatıyla taze bir gayret bularak bu tür araçları daha da çoğaltmak amacı ile yeni bir gazetenin daha kurulmasını öngördü. Bu yeni gazetenin adını da –uğurlu ve hayırlı olacağını umduğundan- Hürriyet koydu...Hürriyet şimdilik haftada bir kere, bu şimdiki boyunda yayımlanacak ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin fikir ve görüşlerini yayacaktır.”¹⁰⁰

Hürriyet, edebiyat çerçevesi içinde ve edepli bir dil ve anlatımla meramını ifade etmeyi amaç edinmiştir. Sansasyonu zevk edinen basit insanlara değil, düşünen ve duyan insanlara hitap eden bir gazete olarak en büyük amacı, siyaset ve özgürlük fikirlerini halka yaymaktı. Bundan dolayı başvurduğu örnekleri, bu yolda fedakârlıklar göstererek başarı elde etmiş Batılı uluslardan ve onların tarihlerinden seçiyordu. Ne

¹⁰⁰ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, no:1, 19 Haziran 1868, ss. 1-2

var ki bu seçme salt ve yalın bir örnek halinde bırakılmıyor, bunlardan hemen hemen her birinin Osmanlı tarihinde de bulunduğu belgelerle ortaya konuluyordu.¹⁰¹

Hürriyet gazetesi, devlet adamları içinde en çok dönemin güçlü sadrazamları Ali ve Fuad Paşa'ları eleştirmiştir. Özellikle Societe General'den alınan 125 milyon franklık borçla bu paranın faizini ödemek için aynı kuruluştan ikinci defa alınan 150 milyon frangı eleştirmiş, sözleşme şartlarındaki uyumsuzluğu ileri sürmüştür. Bu gibi maddi gerçekleri ortaya attığı için, Hürriyet ülkede büyük yankılar uyandırmıştır.¹⁰²

Devlet yönetiminde dış borçlanmadaki yanlışların şiddetle eleştirilmesi olayı Namık Kemal'in Hürriyet'in ilk sayısındaki makalesinde bahsettiği *“devletimiz memurlarının görevlerini ne şekilde yürüttükleri hususları üzerinde bilhassa durulacak, bunların doğru veya eğri tutumları her fırsatta ortaya konulacaktır”* ifadesinin titizlikle uygulandığının ve yayın ilkelerinde doğru ve tutarlı bir gazetecilik anlayışının izlendiğinin bir göstergesidir.

Hürriyet gazetesinin çıkarılmaya başlanması ve memlekete sokulması ile Sultan Abdülaziz'in nutkunda tasdik olunan hürriyet hakkının ilanının aynı günlere rastlayışı garip bir tesadüf sayılsa yeridir. Dolayısıyla halk bu gazeteyi, kendilerine ilan verileceği ilan edilen hürriyetin bir belgesi gibi anlamış öyle kabul etmiştir. Belki de bu rastlantının sonucudur ki Hürriyet'in birinci ve ikinci sayıları Türkiye'ye rahatça girmiş ve halk onu umumi yerlerde, kahvelerde, vapurlarda kimseden çekinmeden açıkça okumuştur.¹⁰³

2.6.4 Hürriyet Gazetesi'nde Dil Üzerine Tartışmalar

Dil ve dilde sadeleşme konusu Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde Osmanlı fikir dünyasında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Arap alfabesindeki harflerin belli kurallar çerçevesinde Türkçe okunması esasına dayanan Osmanlıca, bir yazı dili

---

¹⁰¹ Tefik, a.g.e., s.196

¹⁰² Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000, s.23

¹⁰³ Tefik, a.g.e., s.205

olarak devletin resmi yazışmalarında kullandığı Arapça ve Farsça'nın etkisinde kalmış öğrenilmesi ve yazılması zor bir dildir. Bu yüzden ileri gelen devlet adamları, edebiyatçılar ve aynı zamanda gazetecilerin de içinde bulunduğu yazın ve düşün insanlarının dil, alfabe ve dilde sadeleşme konusunda öne sürdükleri fikirler Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde tartışılmıştır.

Osmanlı devlet adamı Münif Paşa 12 Mayıs 1862'de Osmanlı Cemiyet-i İlmiyyesi'ne sunduğu önergede, o gün kullanılmakta olan yazı üzerindeki eleştirilerini şu dört noktada toplamıştı:

- 1) "Dilin imlasındaki kuralsızlık, okumayı alışkanlığa dayandırmaktadır. Örneğin, kürk(قورک), on (اون), uç (اوج) kelimeleri birkaç türlü okunabilir.
- 2) Arapça, Farsça tamlamalar okumayı daha da güçleştirir. Gerçekten de Arap harfleri, okumakla kelime dağarcığını arttırmaz, ancak kelime dağarcığı yüklü olanların rahat okuyabilecekleri bir yazıdır.
- 3) Büyük harf olmaması, cümlelerin izlenmesini güçleştirir.
- 4) Arap harfleri baskı işlerinde güçlük doğurur. Başta, ortada ve sonda ayrı yazılmaları nedeniyle, bir dizgi kasasında 30-40 tane değil, 100'ü aşkın harf gereklidir." ¹⁰⁴

Eğitimde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri alfbedir. Kullanılan alfabe ile ilgili şikâyetler daha 19. asırda başlar ve bir süre sonra da açıkça dile getirilir. Tercüman-ı Ahval'de çıkan bir yazıda ilkokula başlayan çocukların yedi sekiz sene sonra bile okuyamadıkları ve hatta bazı hocaların bile bu durumda olduğu belirtilirken Avrupa milletlerinin kendilerine mahsus alfabelerinin bulunduğu ve oradaki çocukların çok kolay okuma yazma öğrendikleri anlatılarak Osmanlı diline göre alfabe ve hece kitapları yazılması gerektiği, mahalle mekteplerinde eski yolun terk edilip yeni usul üzere öğretime geçilmesinin şart olduğu görüşlerine yer veriliyordu. Münif Paşa da Mecmua-i Fünun dergisinin 21 Temmuz 1863'te yayınlanan birinci sayısındaki İmla Meselesi başlıklı yazısında Avrupalıların yazılarında bir zorluk

---

¹⁰⁴ İber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007, s.237

olmadığı için altı yedi yaşında çocukların çok kolay okuma yazma öğrendiklerini belirtmektedir.¹⁰⁵ Münif Paşa'ya göre; kullanılmakta olan yazım yöntemini düzelterek, okumayı yazmayı kolaylaştırmak gereklidir. Başka ulusların yazılarıyla karşılaştırılınca, yazımımızın yetersizliği göze çarpar. Avrupalıların yazılarında bu gibi zorluklar olmadığından 7-8 yaşında çocuklar bile kolayca okuyup yazmayı başarırlar. Bizim yazı, sözcük içindeki yerine göre, çeşitli biçimde yazıldığından basım işinde de zorluk çıkmakta, bu yüzden genel eğitim aksamaktadır.¹⁰⁶

“Birkaç yıl sonra, gene aynı konu üzerinde, Namık Kemal ile İran’ın İstanbul büyükelçisi Mirza Melkom Han arasında Hürriyet gazetesinde bir tartışma açıldı. Gazetenin 13 Rebiülahr 1281 (9 Ağustos 1869) tarihli sayısında Melkom Han; Arap harflerinin halihazır durumu İslam çocuklarının maarif ve terakkine mani olmaktadır diyerek harflerin yeniden düzenlenmesini ve aşağıdaki işlerin yapılmasını öneriyordu:

1)Sesli harflerin arttırılması 2)Harflerin ayrı yazılması 3)Hareke sisteminin getirilmesi (Hareke, Arap alfabesinde seslilerin yerine kullanılan işaretlerdir.) Namık Kemal, Melkom Han’a aynı gazetede verdiği cevapta ve sonraları yayımlanan başka mektuplarında, Arap harflerini olduğu gibi savundu. Namık Kemal’in buradaki savunması ve ileri sürdüğü tez sonraları Arap harflerini savunanlarca tekrar ele alınmaya devam etmiştir. Namık Kemal, okuma güçlüklerinin Fransız ve İngiliz dillerinde de bulunduğunu söylemekle beraber Osmanlı imlasının yalnızca güçlük değil bazı tutarsızlıkları da barındırdığını zikretmemeyi tercih etmiştir”.¹⁰⁷

Namık Kemal Osmanlıca imlasındaki bozulmadan ve bu dile özgü bir sözlük yapılmamasını eleştirdiği yazısında şunları ifade eder: “*Şaşırmaya şayan değil midir ki bizde yazı bilmek başka, katip olmak yine başkadır. Halbuki sair lisanlarda yazı ve imla bilen katip olur. Vakıa her lisanda edip olmak hayli bilgiye gerek görülürse de adeta muradını kağıt üzerinde ifade etmek için kifayet eyler. Bizde ise yazı öğrendikten*

---

¹⁰⁵ Cüneyd Okay, **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900**, İstanbul, Kırkambar Yayınları, 1998, s 45

¹⁰⁶ Selami Kılıç, **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005, s.149

¹⁰⁷ Ortaylı, a.g.e., ss.237-238

*başka birçok şeyler lazım gelir. Evvela Türkçe imla bilinmelidir ki halbuki en güç şey budur zira vaktiyle Türkçe'ye mahsus sözlük kitap yapılmamış ve Osmanlılar diğer milletleri yönetimleri altına aldıkça her birinde gördükleri yeni şeylerin isimlerini o milletin lisanında alıp az çok bozarak kullanmış. Her katip bir lügati sükun ve hareketinin zihnince uyan bir şekil ile yazıp diğerleri de kendince yazdıklarından imla öğrenecek kişi öncelikle bunların hangisine tabi olacağına şaşırılmış olur”.*¹⁰⁸

Namık Kemal dil sorununun çözüm yolunu da şu izlençe çerçevesinde özetler: “Önce dil kurallarının eksiksiz biçimde belirlenmesi ve düzenlenmesi, ikincisi kelimelerin genel kullanılışa göre sınırlandırılması, üçüncüsü yazılış ve anlam bakımından dil birimleri arasındaki mantıksal bağın gerçek birleşme durumuna gelecek kadar sağlamaştırılması, dördüncüsü sözü bağlama ve isteği anlatma biçimlerinin dilin yapısına uygun olarak değiştirilmesi ve yenilenmesi, beşincisi anlatımın doğallığına engel olan ağır sanat oyunlarından kurtarılması...”¹⁰⁹

Namık Kemal'in düşünce yapısında okulların, kültür ve eğitim kurumlarının büyük önemi vardı. Ancak, onun için ideal olan okullar ve kültür kurumları, bir yandan, Osmanlı kültürünü yayar ve genişletirken, öbür yandan, Batı ilimlerini öğretecek, Batı tekniğini yayacaktı. Yoksa, o, eski skolastik medrese sisteminin ne kadar aleyhinde ise, dersleri devletin resmi dili yerine Fransızca okutulan bir Mektebi Sultani'nin de o kadar aleyhinde idi. bunun için, daha Londra'dayken öğretim ve eğitim alanında hiçbir şey yapmamış olan Babıali hükümetini tenkit ederek bu soruna da değinmiş, “Fransa sefiri Mösyö Boure'ye iyi görünmek için Mektebi Sultani yaparlar, lakin vaktiyle Encümeni daniş ve Cemiyeti İslamiyei Osmaniye ve Cemiyeti Mütercimim kurulmuşken okunacak kitap bulamaz, lisanı resmi yerine dersleri Fransızca yaptırırlar”¹¹⁰ demişti.

---

¹⁰⁸ Namık Kemal, “Şiir ve düzyazı”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 11, 7 Eylül 1868, s. 6

¹⁰⁹ Konur Ertop, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dil Sadeleşmesi”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi c.II**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 336

¹¹⁰ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 56, 19 Temmuz 1869, s. 1

2.6.5 Hürriyet Gazetesi'nde Ekonomi Konulu Yazılar

Hürriyet gazetesinde imzasız yazıların sayısı oldukça fazladır. Namık Kemal ya da Ziya Paşa tarafından kaleme alınmış ekonomi, ticaret ve gündelik yaşama dair konulardaki makalelere Hürriyet gazetesinde rastlanmaktadır:

*“Osmanlılar zamanında ikbal ve mutluluğun zirvesine çıkmış bir millet iken bugün genişlemiş bir memleket, kabiliyetin az olması ve önemli bir bölgede bulunmasına rağmen çöküş tehlikesi geçirmeleri ne garip bir durumdur. Özellikle bunun en büyük sebebi servetin az olmasıdır. Dünyada servetin üç kaynağı vardır. Birincisi ziraat ve diğer şeyler. İkincisi sanattır. Üçüncüsü ticarettir ki onda ülke konumu çok önemlidir. Bizim mevkimiz dünyanın en zengin pazarı olmak kabiliyetine haiz değil midir ki? Hangi ülke vardır ki vatanımız gibi birkaç kıta ve birkaç denizin birleşme noktasını zaptetmiş olsun. Medeni dünyada hangi devlet görülür ki elinde bizim kadar sahil bulunsun. Hal böyleyken şimdi ticarete bulunan İran'dan bile aşağıyız. Böyle mi olmalıydık?..İstanbul'da bir muntazam hükümet olsaydı ve milletin refahının artmasına gayret gösterseydi, mesela bizim bir iskelemizden bir iskelemize halkı yabancı vapurlar mı taşırdı? Basralar, Bağdatlar elimizdeyken Hint ve Çin ticareti batı devletlerine mi kalırdı?”*¹¹¹

Ziya Paşa Tanzimat döneminde yabancı devletlerin müdahalelerine nasıl yol açıldığından bahsettiği yazısında şöyle der: *“Bu müsaadeler üzerine Türkistan ticareti Avrupa tüccarına hem başka yerlerden daha karlı ve hem de kolaylıkla olmakla beraber memleketin genel havası ve ucuzluğu hoş görünüp Avrupa fabrikalarından çıkan çürük eşyayı gemilerle nakil ile ticarete başlamışlar ve birçok tüccar dahi aileleriyle beraber evlerini İstanbul'a taşıdılar. Bizim fakir ve cahil halkımız dahi cicili bicili ucuz şeylere düşkün olmakla mesela arşını almış paraya kırmızı, allı basmayı gördüklerinde Şam çitarisinin yüzüne bakmaz oldular. Uşak ve Gördes halıları ve Selanik ve Bursa ehramları artık nazarımızda kaba görünüp Avrupalılarınki gözde oldu. Biz ise onlara bedel çiçekli Frenk halıları ve ottan mamul peşkirleri ucuz ve ala zannederek aldık. Ve bu şeylerin eşyayı asliyesi çürük ve kalp olarak pek kısa*

¹¹¹ Hürriyet Gazetesi, No:7, 10 Ağustos 1868, ss. 1-2

zamanda yıpranmış olduklarından sık sık yenilemeye mecbur olduk. Böylelikle ucuz olsun kar ve tasarruf edelim derken birkaç kat ziyade zararlı çıktık. Ancak bu hal yalnız basma ve halıya özgü olmayıp derece derece giyim ve mefruşatımızın değerini bilmememizden dolayı Avrupa fabrikaları ürünlerini kendi mallarımıza tercih ettiğimizden ve hükümet dahi düşük tuttuğu izinler ve gümrüklerle bu durumu kolaylaştırdığından yerli üretimimizde bozulma meydana geldi. Tüccarlarımız iflas etmeye başladı. Zarar eden sanayi kesimi zor duruma düştü. Eskiden iç piyasada bulunan akçamız yabancı sermayeye gittiğinden hazinemiz açık vermeye başladı. Devlet para basmaya ve faizli tahvil çıkarmaya mecbur oldu. Halbuki bu olumsuzluklara sebep olan durum giderilmediğinden bu tedbirler geçici olmakta, hazinenin durumu günden güne ağırlaşmaktadır. Nihayet bugünkü korkulan hal meydana geldi.”¹¹² der.

Ziya Paşa yabancı müdahalelerin etkisinden şu şekilde bahseder: “*Taşralarda bulunan konsoloshaneler dahi bütün işlemlerde bağlı oldukları sefaretin İstanbul’daki durumuna göre hareket edip memleketin her işinde hükümete müdahale ettiler. Akçalar kazandılar. Haksız işlere arka çıkararak yürüttüler. Patent ve pasaport vererek; devlete vergi veren binlerce kişiyi baştan çıkararak yabancı uyruğa geçenlerden vergi ve diğer yükümlülükler alınmayıp, onların bıraktığı ağır yük, geri kalan tebaaya yüklendiğinden, birçok bölgede ahali vergiyi kaldıramaz oldu. Hazinenin alacakları birikti. Ama taşra memurlarından birisi konsolosların müdahalelerine karşı çıkacak olursa derhal dışişlerine ve Babiâli’ye şikayet edilip görevinden azledildiğinden ve memur hakkını aramaya kalkışsa haklı olsa bile yabancılara hoş görünmek adına bu durum göz ardı edildiğinden mahalli memurların üzerinde konsolosların baskısı artmıştır. Mesela Kıbrıs’ta İngiltere ve Fransa konsolos vekilleri önemli bölümü emlak ve ticaretten olmak üzere Kıbrıs’ın gelirlerinden yararlanırlar. Başkaları onlarla rekabet edemez. Adana’nın ziraatini sermaye gücüyle ellerine geçirmişler, bölgedeki mahalli memurlara azil korkusu ile istediklerini yaptırmışlardır. Konsoloshane tercümanlarının ve yakınlarından da vergi alınmasını engelleyerek hazinenin zarar etmesine neden olmuşlardır*”¹¹³.

¹¹² Ziya Paşa, **Hürriyet Gazetesi**, No: 42, 12 Nisan 1869, s. 1

¹¹³ Ziya Paşa, **Hürriyet Gazetesi**, No: 48, 24 Mayıs 1869, s. 1

Ziya Paşa, taşralarda yabancıların müdahalelerine örnekler verdikten sonra sözlerine devam eder: “*Taşralarda ecnebler bu işleri görürken İstanbul’daki sefaret takımları boş durmadılar. Pizaniler, Scheffer’ler, Outrey’ler, Delaporte’lar, Mayer’lerden her biri bir sefir-i murahhas tarzında hariciye nazırlarına hükmettiler. Bayağı bir adama söylenmesinden hicap olunacak sözleri sadrazamların yüzlerine karşı söylediler. Onunla beraber yine her işlerini istedikleri yolda yürütüp milyonlar kazandılar. Murassa kutular ve elmaslı çiçekler ve hane ve yalı gibi bahşişler ve hediyeler yine başka. Bu tercümanlar Babıali’nin pasifliği sayesinde öyle büyük iler becerdiler ki bağılı buldukları devletler nezninde önem kazandılar. Sefir olanlar değışip bunlar damızlık gibi yerlerinde kaldılar. Her yeni gelen sefire galebe ile kendi menfaatleri yolunda ders okuttular ve kullandılar*”.¹¹⁴

Namık Kemal, Babıali’nin sorunları çözmesinde başarısız olmasına sebep olarak dış müdahaleleri ileri sürmesinden bahsederek şöyle der: “*Yabancıların içişlerimize müdahalesi inkar edilmese de gerek kökeni gerekse gerçekleri hükümet yani Babıali başka türlü göstermek ister. Bu yüzden biraz da ondan bahsedelim. Kendi ülkemizde yabancıların gerek siyasetimize gerekse hukuki meselelere müdahale ettiği malumdur. Bunun sebebi ise bulunduğumuz zayıf hal ile devletin verdiği taahhütlerden ibarettir. İrademizin zayıflığını müdahaleye konu adlederken, bu zayıflığı müdahaleye gerekçe olması mantıkla açıklanamaz. Neden kuvvetsizliğimiz yabancıların müdahalesine yükölunsun? Kanunumuzu Rusya mı yaptı? Hazinemizi Prusya mı yağma etti? Mektep yapmak istedik de Fransa mı mani oldu? Hayır hayır bu suistimaller, bu mutsuzluklar hep Babıalinin eseri olduğu herkesin malumudur. Çünkü bir devlet ne kadar zayıf olsa çağımızda hukukun dışında hakkında kötü muamele olunamaz. Meğer ki kendisi kendi hakkının muhafazasını istemeye veyahut isteyecek yolları bilmeye*”.¹¹⁵

2.6.6Hürriyet Gazetesi’nde Yönetim ve Politika Konulu Tartışmalar

Namık Kemal’in siyasete ve yönetim biçimlerine ilişkin yazılarında Montesquieu’nun etkilerine rastlarız. Namık Kemal, Montesquieu’nun Kanunların Ruhu adlı eserinde

¹¹⁴ Ziya Paşa, **Hürriyet Gazetesi**, No: 55, 12 Temmuz 1869, s. 1

¹¹⁵ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 55, 12 Temmuz 1869, ss. 1- 2

bahsettiği kuvvetlerin ayrılması prensibini ele alır ve bu prensibin Osmanlı İmparatorluğu'nda da yürürlüğe konulmasında çalışır. Namık Kemal'e göre, "bir otokrasinin dışsal süslemelerine rağmen, gerçekte Osmanlı hükümet sistemi, daima içerisinde din adamlarının yasama gücüne, sultanın ve sadrazamların yürütme gücüne sahip olduğu, Yeniçeriler tarafından temsil olunan silahlı halkın ise yürütmenin faaliyetlerini kontrol ettiği meşru ve mantığa uygun olarak kurulmuş bir yönetim olmuştur".¹¹⁶

*"...daha birbuçuk yıl oldu olmadı, halkın yararına gayet önemsiz görüldüğü için Babıali bin türlü eksikleriyle dopdolu olan Matbuat Nizamnamesini bile ortadan kaldırmıştı. Şimdi şurayı devlet (Danıştay) meclisinin açılışı münasebetiyle yayınlanan padişah nutkuna bakılsın; bunda özgürlük hukukumuz her bir kısıtlamadan uzak olarak tam açıklıkla tasdik olunuyor. Ve hükümetin ödevi bu hürriyet hakkını muhafazadan ibaret olduğu ve cebir, işkence gibi yöntemlerin idareye hak olmadığı itiraf ediliyor. "Halkın amacı da bu hürriyet hukukunu elde etmek idi; bunun için kamuoyu bu kadar zaman galeyan etti; bunun için Yeni Osmanlılar meydana çıktı. Bu yüzden buna sebep olanların çalışmaları teşekkürle değer. Fakat, acaba bu padişah nutkuyla gerçekten halkın özgürlüğünü sağlayabilir mi? Burasının incelenmesini gerekli addederiz...İşte madem ki, hürriyetimiz tasdik olunmuştur; önce kişisel hukukumuzca şu eksiklerin tamamlanmasını isteriz; siyaset hukuku, milletin hareketlerine göz kulak olmaktır. Bu nezaret, usul-i meşveret ile hasıl olur. (Namık Kemal, Millet Meclisi ya da Meclisi Mebusan yerine daima usul-i meşveret sıfatını kullanmıştır.) Çünkü, hükümetin borcu yasalara uygun olarak hareket etmektir. Yasalar ise, icrasına memur olanlardan başka bir kuruluşun elinde tanzim olunmalı ve halkın kabulünü kazanmalıdır ki, adalet sağlansın. Bunun içindir ki gerek dini hukukta gerek fen-i hukukta kanun koyma ile yasaların uygulama işi birbirinden ayrı tutulmuştur."*¹¹⁷

Namık Kemal Osmanlı Devleti'ne yeniden düzen verirken III. Napolyon'un kurmuş olduğu 2. Fransa İmparatorluğu'nu örnek olarak almayı, onu Osmanlı

¹¹⁶ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.344

¹¹⁷ Namık Kemal, "Danıştay'ın açılması nedeniyle yayınlanan makaleden", **Hürriyet Gazetesi**, No:1, 29 Haziran 1868, ss. 1-2

İmparatorluğu'nun düzenine ve dini yapıya uyacak şekilde bazı değişikliklerle, ülkemizde de uygulanabileceğini öne sürmektedir. Bunda esas kuvvetlerin ayrılması prensibine dayanan meşruti bir devlet şeklinin kabul edilmesidir. *“Bunlardan birincisi Meclisi Şurayı Devlet'tir. Bu meclisin yapacağı iş kanunları, hükümet ve yönetim nizamlarını hazırlamak ve işlerin idaresinde ortaya çıkabilecek zorlukları gidermektir. İkincisi Meclisi Şurayı Devletin hazırladığı tasarıların red ve kabulü ile devletin denetimi bu meclise tanınmış yetkilerdendir. Üçüncüsü Meclisi Ayan'dır ki bu meclisin esas oluşumu, gücü ile kanunların uygulanmasına yönelik bir yetki düzenlemesinin yapılması gereklidir. Görevi ise anayasayı ve toplumsal hürriyeti korumaktır”* der.¹¹⁸

Namık Kemal'e göre Türklere model olacak anayasa, Fransa'nın İkinci İmparatorluk anayasası idi. Bu sonuca, tercihen ziyade eleme metoduyla varılmıştı. Namık Kemal, bir cumhuriyet olduğu için Amerika Birleşik Devletleri anayasasını dikkate almadı; Kemal, her ikisi de kısmen Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcut olmadığını söylediği bir aristokrasinin temsili üzerine dayandığı için, Prusya ve İngiliz anayasalarını da dikkate almadı. Namık Kemal'e göre Fransız anayasası, Fransa gibi genellikle şiddetli ihtilallere alışmış bir ülkede bir mutluluk devri meydana getirebilmiş olduğundan, Türkiye için denetim ve dengelerin en uygun bileşimini içermekte görünüyordu. Namık Kemal, Fransız modelini kullanarak üç organdan –hepsi de sultanın denetiminde düzenlenmiş bir devlet konseyi, senato ve halk meclisinden kurulu bir yönetim sistemi tavsiye etmekteydi. Bu tasarıda, devlet konseyine kanunları hazırlama ve idari uygulamalarda çıkabilecek güçlükleri giderme görevi verilmekteydi. Hükümdar tarafından atanacak olan devlet konseyi (Meclis-i Şurayı Devlet) üyelerinin aksine, seçilmiş üyelerden oluşacak Yasama organı ve senato, devlet konseyi tarafından hazırlanan kanun tasarılarını kabul veya reddedecek, halk meclisi (Meclis-i Şurayı Ümmet) ise, bütçeyi kontrol edecekti.¹¹⁹

Namık Kemal'e göre devlet bir şahsı manevidir. Kanun yapmak onun iradesi, icra etmek işleri hükmündedir. Bunlardan ikisi bir elde oldukça hükümet hareketi bir vakit ihtiyari mutlakattan kurtulamaz. İşte, Şurayı Ümmet'in (millet meclisi) lüzumu buradan doğmaktadır. Namık Kemal, 1856 Paris anlaşmasının imzalanması sırasında

¹¹⁸ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No:2, 6 Temmuz 1868, s. 1

¹¹⁹ Mardin, a.g.e., s.345

yabancıların müdahalesiyle Islahat fermanını yayınlamasını eleştirirken şöyle der: *“Rusyalı mezhepdaşlarını himaye etmek amacıyla Mençikof’u İstanbul’a gönderdiği zaman Batılı ülkeler o zaman müdahaleye karşı durmak için bizimle beraber mallar canlar telef ettiler. Fakat sonunda meselede bize de bozuk yönetimimizde düzeltme yapmamızı teklif ettiler. O zaman Babiali için esas hükümeti düzletip de Avrupa’da kabul görmüş, onayını almış bir devlet biçimine girmek ve bu tedbir ile hem yabancı müdahalesinden kurtulmak hem de varlığımızı korumak lazımken tuttular yalnız Hristiyanlara bazı ayrıcalıklar tanımakla Avrupa’nın gözünü boyadılar. Bu ayrıcalıkları Paris anlaşmasına götürmekle hem Hristiyan tebaanın ayrıcalıklarını padişahın onayından geçirdiler hem de yabancı devletlerin müdahale hakkını tanımış oldular”*¹²⁰

Namık Kemal Osmanlı Devlet sistemindeki bozulmayı görmüş ve bunun ilerde bir çöküşe sebep olacağını öngörerek kötü gidişe dur deme çarelerini yazılarında anlatmıştır: *“Geçen sayıda devletin gerileme sebeplerinden başlıca sebeplerinden birinin eğitimin gerilemesi olduğunu söylemiştik. Bu bahiste dahi illet aranmak lazım geleceğinden devletin tarihinin tamamen meydana gelen olaylara dikkatlice bakalım. Her asırda ve her devlette eğitimin ilerlemesi hükümetin rağbet ve yardımı oranında gerçekleşen şeylerdir. Fatih Sultan Mehmet bizzat, birçok eğitim ve bilim işiyle uğraştığı gibi II Beyazıt ve onun oğlu Sultan Süleyman bilcümle ilim ve marifetle sosyal bilimle iştiğal ediyorlardı. Bu dört padişahın saltanatları birbirini takip edip birinin döneminde eksik kalan tedbiri halefi ikmal ve ikmam etti. Bu vecihle bu dört padişahın asrın ki 120 seneden ibarettir güya mükemmerün hasail bir padişah-ı maarif benahın (ilmi himaye eden) saltanatı gibi mütemadiyen ulumun neşir ve artmasına mahsus oldu. Zira bu padişahların her biri İran, Horasan, Mısır vs. akalim ve beldelerden şöhretini işittikleri fazilet ve ilim sahiplerine her türlü taltifafla getirdiler. İlim tahsilini kolaylaştırmak için bir sürü medrese, imaret ve vakar kurdular. Bundan anlaşılıyor ki Osmanlı devletinin çöküşüne sebep olan cehalet, şehzadelerin eğitimlerinin bozulduğu tarihten başlar”*¹²¹

¹²⁰ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No:4, 20 Temmuz 1868, s. 1

¹²¹ Namık Kemal, “Osmanlı Devleti’nin çöküşünün sebepleri”, **Hürriyet Gazetesi**, No:6, 3 Ağustos 1868, ss. 1-2

Din adamlarının kötü durumu, kendilerine tahsis edilen yerlere yapılan tayinlerde görülen kayırmalarla daha ağırlaştı. Yine bu noktada, tayin edilmek için gereken nüfuzu bulunan, fakat memuriyet konusunda gerekli vasıfları taşımayan genç insanlara “İslam hukuku uzmanı” diploması (ru’us) verilmesi uygulaması, on sekizinci yüzyıla kadar geri gider; fakat taraf tutuculuk, genel olarak bir alimin meslek hayatı için imkanların kısıtlandığı bir sırada özellikle öfkeye sebep oluyordu.¹²²

Namık Kemal bu konuyu şu şekilde dile getirir: *“Hakikaten, eğer bir aday diploma için kendisini onbeş yirmi yıl çalışmaya verdikten ve –ancak her on beş yılda bir görülen kuyruklu yıldızlara benzeyen- ru’us sınavı ilanını sabırla bekledikten sonra, filancağın yeni doğmuş oğlunun boynunda aslı bir diploma manzarasıyla karşılaşır ve eğer o namzedin öğrencisi olarak bile nitelenemeyecek cahiller ve ayak takımı ünvanlar ve memuriyetler elde ederlerse -bütün bunlar o adayın fakirlik ve sefalet içine gömüldüğü bir sırada olurken- bundan sonra niçin onun ilmini arttırmak için zahmete katlanması gereksin?”*.¹²³

Namık Kemal, devletin gerileme sebeplerini ortaya koyduktan sonra, kötü gidişin durdurulması çarelerinin de ortaya konulması gerektiğinden bahsettiği yazısında devlet ve gerileme konusunda hastalık ve ilaç benzetmelerine yer verir:

“Daha önceki hürriyet nüshalarında devletimizin gerileme sebeplerine dair bazı bahisler yer almıştı. İletin kaynakları tahakkuk etmekle şimdi onun giderilmesi çarelerinin bulunması sırasına geldi. Malumdur ki bir hastaya tedavi iki surette olur: Birincisi illetin şiddetini geçici olarak düşürerek bir süre için hastayı rahatlatacak ilaç verilir. İkincisi illetin esası gereği gibi tahakkuk olunca onu kökünden söküp defedecek ve hastayı gerçekten kurtaracak şekilde tedavi edilir. Bir süredir Osmanlı devletinin tedavisini üzerlerine alan kişiler cahilliklerinden ve kabiliyetsizliklerinden dolayı yukarıdaki birinci şıkkı uygulamaya çalışıyorlar. Bu yüzden de hastaya verdikleri ilaçlar zehirledi. Fesuphanallah. Hastanın hali ve tabiplerin hüner ve marifeti ortada olduğu halde niye bu adamlardan ümit ve yardım isteniyor. Çok geriye gitmeyelim,

¹²² Mardin, a.g.e., s.147

¹²³ Namık Kemal, “Osmanlı Devleti’nin çöküşünün sebepleri”, **Hürriyet Gazetesi**, No:6, 3 Ağustos 1868, s.2

30 sene önceki halle bugünkü durumu kıyas edelim. Hasta afiyete mi meyil etti, mezaristan yolu mu tuttu?”.¹²⁴

Namık Kemal siyasilere ve din adamlarının siyaset üzerindeki etkisini eleştirdiği yazısında sorunun temelinde cehaletin olduğunu ifade eder:

*“Bizde alışkanlık olmuş. Hocalar tutucu, hocalar Arapça ile ömür geçirir, yine bir şey anlamaz, hocaların okuduğu şeyde dünyaya ne yarar var der dururuz. Pek güzel biz ne biliriz? Bizim bildiğimiz şeylerden dünyaya ne yarar var? Hocaların elinde bugün fıkıh var ki Babialice bilgi sayılan dört buçuk Fransızca sohbet ve o mübarek ifade yanında zerre kadar değeri yoktur. Bakanlarımızın en bilgisine gidilsin; mesela usulü meşveret (parlamenter sistem) gibi devlet için hayati bir önem taşıyan bir konu hakkında en düşük seviyeli medrese hocası kadar bir şey söyleyemez. Çünkü fikrini bir kaideye kurala uygulaması dayandırması gerekecek. O koca bakanlar kurulu, vakıfların kaldırılmasını istedi; Avrupa’yı iknaya yeterli zannettiği gücüyle beraber meseleyi ulemanın müdahalesinin elinden kurtaramadı. Bu bilgiyi vermekten amacımız ilim dünyasının yeniliğe gereksinim duymamasından bahsetmek değildir. Belki hepsi içinde en fazla onların ihtiyacı vardır. Fakat şunu söylemek gerekir ki yetenek her ne kadar köhne, ne kadar eksik olsa da yine cehalet gibisi yoktur”*¹²⁵ der.

Namık Kemal, Osmanlı devletinin geri kalmasında dinin tesiri olduğu hakkında Batılıların ileri sürdükleri fikirlere Hürriyet’te cevap verirken: *“Avrupa devletleri bilmezler ki bizde oluşan uygunsuzluk, hükümetimizin esas ve temeli olan şeriatın kanunlarına uymamaktan meydana geldi ve her ne zaman biz bu esası bırakır isek darmadağın oluruz. Avrupalılar bilmelidirler ki eğer Osmanlı’nın doğudaki varlığı dünya için gerekli ise kesinlikle temeline dokunmamak gerekir. Zira bu devlet, İslamiyet üzerine kurulmuş olduğundan her ne zaman temellerinde bozulma olursa gövdesi tehlikeye düşer. Devletimiz kalıcı olmak isterse şeriat hükümlerinden ve*

---

¹²⁴ Namık Kemal, “Osmanlı Devleti’ni şu anda bulunduğu kötü halden kurtarmanın çareleri”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 9, 24 Ağustos 1868, s. 1

¹²⁵ Namık Kemal, “Osmanlı Devleti’ni şu anda bulunduğu kötü halden kurtarmanın çareleri”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 9, 24 Ağustos 1868, s. 1

*İslam devletinden ayırlamaz. Şeriat devletimizin canı ve hayat kaynağıdır. İşte bizim bildiğimiz ilaçların en etkilisi budur”*¹²⁶ der.

Namık Kemal Bazı Avrupalıların Yeni Osmanlıların “iddialarını din üzerine kuruyorlar. Onlardan hayır beklenmez” diye gelen itirazlarına şiddetle karşı çıkarak şunları ifade eder: “İşte ortaya çıktığımızdan beri fikirlerimize karşı bulabildikleri kabahat budur. Evet biz din üzerine fikirler öne süreriz. Dinin siyaset kanunlarında ilerlemeye engel olacak bir şey görmedikten başka şuna inandık ki vatani kurtaracak, toplumsal özgürlüğü sağlayacak bir çare var ise bu da bahsettiğimiz şeydir. Bunda kimin şüphesi var ise ortaya koysun, Yeni Osmanlılar bu şüpheleri giderecektir. Ey mösyöler, din var iken ilerleme olmayacağını siz nerden biliyorsunuz? Acaba bağlı olduğunuz mezhebin düşüncelerinden hiç haberiniz var mıdır? Bizde her şeyden sorumlu olan hükümet reisini papalar gibi masum olarak mı kıyaslıyorsunuz? Ulemayı papazlarla bir mi tutuyorsunuz. Neden korkuyorsunuz? Dinimizin hükümlerine göre hukukça herkes eşittir. Düşünün ki İspanyollar Gırnatayı aldıkları zaman halkı dinini değiştirmeye zorlayarak ateşle yaktılar. Biz İstanbul’u aldığımız zaman her mezhep sahibine dinini yaşaması için güvence ve özgürlük verdik. Biz parlamento sistemi istiyoruz. Ümmet Meclisi talebindeyiz. Onda her mezhepten adam bulunacak, hükümete nezaret edecek. Bütün halk siyasi özgürlüğe sahip olacak. Bu tasarımızı din üzerine kuruyoruz. Siz yine tutup dinimizi ilerlemeye engel kabul ediyorsunuz. İlerleme birkaç kişinin keyfi yönetimi altında kalmakla mı olur?”¹²⁷ der.

Namık Kemal’in yazılarında etkilerinin açıkça görüldüğü Rousseau’ya göre, devletin varlığının sebebi, yalnız bireylerin doğal haklarının, kişisel hak ve özgürlüklerinin ve mülkiyet haklarının korunmasıdır. Bu hakların korunması işinde devlet, vatandaşlara karşı sorumludur. Rousseau, Toplumsal Mukavele adlı eserinde kuvvet teorisi ile, yani devlet içinde en kuvvetli olanın hakim olacağı görüşü ile de mücadele eder. Kuvvetin hiçbir hak yaratmayacağını, ancak, meşru olan kuvvetlere itaat etmek gerektiğini

---

¹²⁶ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No:9, 24 Ağustos 1868, s. 1

¹²⁷ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 11, 7 Eylül 1868, s. 1

ileri süren Rousseau, “En kuvvetli olan, kuvvetini hakka, göreve ve itaate dayandırmazsa, her vakit, hakim ve üstün kalabilmek için, hiçbir vakit yeter derecede kuvvetli değildir” der.¹²⁸

Namık Kemal de bu kuvvet teorisini ele alır: “..Dünyada gördüğümüz uygarlığın mevcudiyeti hep usul-i meşveret değil midir? Bizim görüşümüze karşı çıkan; hükümet dünyada anlaşmayla olmaz. Karı ve kocanın aileyi ve ailelerin çoğalmasa anlaşmazlığı ve anlaşmazlık başarıyı sağladığı gibi hükümetlerinde bu şekilde meydana çıkması gerekir, diyor. Güzel, fakat bundan ne çıkar? Ben hükümetin esas meşruiyetini ararım. Örneğin insan bir evde bir adam görse ve ev senin midir, diye sorulsa, o da evet! Evin eski sahibi bana sokakta hakaret etti, ben de onu dövünce kaçtı. Böylece evi ele geçirdim, burası şimdi benimdir, derse, hiçbir yargıç onun bu savunmasını kabul eder mi?”¹²⁹

Jan Jack Rousseau Toplumsal Sözleşme adlı kitabında, gaspedilen hükümet meselesini incelediği sırada galibiyet hakkı gerekirse halk da, hükümeti işgal edenin elinden zor kullanarak almaya hak kazanır. Yok böyle bir hak gerekmez ise, o vakit, zor ile hükümeti ve idareyi ele almakta haksızlık bulunduğunu ifade eder.¹³⁰ Rousseau'nun bahsettiği hükümetin zor kullanılarak ele geçirilmesi konusunu Namık Kemal şu şekilde ele alır:

“Benim düşünceme karşı çıkan hiç düşünmemiş ki, eğer hükümet zor kullanarak tesis olunmak lazım gelse Lefter'in İzmir'de saltanat sürmeye, eşkiyanın da dağlarda padişahlık etmeye, Rusya'nın da İstanbul'u zabdetmeye hakkı olmak lazım gelirdi. Halkın egemenliğe hakkı tasdik olunduğu surette cumhuriyet yapmaya da hakkı olduğunu itiraf etmek lazım gelmez mi, demek ne demektir? O hakkı dünyada kim inkar edebilir? İslam meydana çıktığı zamanlarda bir nevi cumhur değil miydi? Cumhuriyetin bizi batıracağı başka mesele; bunu da kimse inkar etmez. Bizde ise cumhuriyet ilanı kimsenin aklına gelmez. Fakat icrasında imkan olmamakla hak batıl olmuş değildir.. Halkın hakimiyetinin ifadesi olan kanun koyma kuvveti, bu kanunları yürürlüğe

---

¹²⁸ J.J. Rousseau, **Toplumsal Mukavele (Toplum Sözleşmesi)**, çev. Cenap Karakaya, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 2005, s.15

¹²⁹ Namık Kemal, **Hürriyet**, No:12, 14 Eylül 1868, ss. 1-2

¹³⁰ Rousseau, a.g.e., s. 116

koyacak kuvvetten ayrılmalı ve halka ait olan hakimiyet kuvvetinin ortadan kaldırılmasına engel olacak devirli halk meclisleri kurmalıdır. Halkın hürriyet hakkının korunması için hükümdarın devamlı olarak kontrol edilmesi gerekmektedir. Ama, halkın kendisi, hakimiyet hakkını nasıl kullanamazsa, bu kontrol işini de yapamaz. Bu ödevi, kendi içinden seçeceği bir kurula verir ve hükümdarlık kuvvetini bu kurulun kontrolüne bağlar.”¹³¹

Avusturya'nın Türkiye'deki postalarının kapatılmasını temin için Babıâli, Posta Nazırı Ağaton Efendi'yi, daha sonra Bayındırlık bakanı Davut Paşa'yı Batılı ülkelere gönderdiği halde bu postaları kapatmaya muvaffak olamadığından bahseden Ziya Paşa, o zamana kadar Babıâli'nin Avrupa devletlerinin gönlü olsun diye yaptığı işleri kendisine has olan alaycı bir ifade ile şöyle anlatmaktadır:

“Zeki oldukları iddialarını yere göğe sığdıramadıkları bakanlar kurulundasın. Yılda üç milyon kese gelirin binlerce askerin ve donanma ve mühimmatın var. Saltanatın, gücün yerinde. Bu derece itibarsızlık sana nereden geldi? Bu iki devlet (Fransa ve Avusturya) bir süreden beridir senin pek hayır sahibin olmak iddiasında bulunuyorlar; ya bu hakareti niçin ettiler? Sen bunların İstanbul'daki sefirlerinin hatırı için ne fedakarlıklar ettin!...Yunanlılar Girit meselesi başladığından beri savaş ilan etmiş bir devletin yapabileceğinden daha fazlasını yapıyorlar, sessiz kalarak geçiştiriyorsun. Tunus ihtilali sırasında belirlenmiş bir vergi alarak gücünü resmen tasdik etmek istedin; Allah razı olsun Fransa mani oldu. Paraya bu kadar ihtiyacın var iken onda da ısrar edemedin. İran devleti yeni ticaret anlaşmasını kabul etmedi; onu da hazmettin. Bunlardan başka Şurayı devlet ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye yaptın. Bunlara hristiyanlardan üyeler koydun, maaşlar verdin ve keza..Bu şeyleri yalnız sefirlerin zararını karşılamak için icra mevkisine getirdin. Ya bu devletler hiç insaf etmediler mi ki böyle gayet haklı bir meselede ne sana ne de senin gönderdiğin hristiyan bakanın hatırına bakmayıp reddettiler. Vah sana, yazık sana!”¹³²

¹³¹ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No:12, 14 Eylül 1868, ss. 1-2

¹³² Ziya Paşa, **Hürriyet Gazetesi**, No: 12, 14 Eylül 1868, s. 3

Namık Kemal'in Londra'dan ileri sürdüğü bu düşünceler ve memleket içinde yapılmasını istediği yenilikler, İstanbul'dan bazı itirazların yükselmesine sebep olmuştu. Karşı düşünceye sahip bir okurun gönderdiği mektupta halkın hakimiyeti tasdik olunduğu takdirde cumhuriyet ilanına da hakkı olmak lazım gelmez mi? diye sorulduğunda Namık Kemal'in cevabı şu olur: "Halkın hakimiyeti tasdik olunduğu surette cumhur yapmaya da istihkakı itiraf olunmak lazım gelmez mi ne demek? O hakkı dünyada kim inkar edebilir? İslam iptidai zuhurunda bir nevi cumhur değil miydi? der. Ancak, cumhuriyetin imparatorluğun o zamanki durumuna göre uygun bir devlet şekli olamayacağını düşünerek Cumhurun bizi batıracağı da başka mesele onu da kimse inkar edemez. Bizde cumhur yapmak da kimsenin aklına gelmez. Fakat icrasına imkan olmamakla hak batıl olmuş değildir".¹³³

Gelen mektuba cevabından da anlaşıldığı üzere Namık Kemal imparatorluğun o zamanki geniş ülkelerini, bu ülkeler içinde yaşayan, din, ırk ve milliyet bakımından birbirlerinden ayrı olan çeşitli kavimleri göz önünde tutarak cumhuriyetin tehlikeli olacağını düşünmektedir. Namık Kemal'in o zamanki Osmanlı İmparatorluğu için ideali, parlamentolu Fransız monarşisidir. Bununla birlikte, Namık Kemal gelenekçi ve Osmanlı hanedanına bağlıdır. Bunu şu şekilde ifade eder: "Biz hükümetin icrasının emrinde Ali Osman'a bağlıyız, daima Ali Osman'ı isteriz. Daima idare-i meşruta talebindeyiz. Çünkü Osmanlı hanedanı tebaasına hakikaten babacan bakmaktadır. O adaletin icrası görevine şeran memurdur"¹³⁴ der.

Namık Kemal, memlekette meşrutiyet kurulur da bir anayasa düzenlemesine gidilirse bunun hazırlanmasında alacağı vaziyetten bahsederken: "*Bu anayasayı hazırlamak için bir meclis kurulsa ve devlet adamı kıtlığından ben de orada bulunsam en önce her maddesi hakkında fetva verilmiş olmasını isterdim. Ve bu tercihim kabul edilmezse meclisten çekilirdim. Çünkü benim iktidarımca içinde bulunduğum Osmanlı milleti hürriyeti ister; fakat o cevherin eski ve köklü bir soydan geldiğini unuttur da ondan bundan yardım isterse şanına ve menfaatine yazık olur. Ben hür doğmuş iken niçin*

¹³³ Namık Kemal, "4. sayıdaki usul-u meşveret başlıklı yazımıza gelen itiraza cevaben bir zata yazılmış mektup", **Hürriyet Gazetesi**, No: 12, 14 Eylül 1868, s. 5

¹³⁴ Namık Kemal, "4. sayıdaki usul-u meşveret başlıklı yazımıza gelen itiraza cevaben bir zata yazılmış mektup", **Hürriyet Gazetesi**, No: 12, 14 Eylül 1868, s. 5

kendimi zayıf ve esir ilan edeyim. Niçin beni esir eden hareketlerin meşruiyetinin kabulüne onay vereyim. Şeriat gibi bozulmamış bir gerçek varken niçin düzeltilmesi zorunlu olan insani filleri hukuk kabul edeyim. Muhbir ne güzel demiştir: “İlahi bir gücün koruması altındaki mecellenin ebediliğine ve şerefine şu delil yetmez mi ki dinsizlik iddia edenler bile yaptıkları kanunun muhafazasını yemin ettirerek güvence altına aldırırlar”¹³⁵ der.

Devlet eliyle yapılan gazeteciliği eleştiren bir yaklaşımın görüldüğü imzasız yazıda dönemin resmi gazetesi sayılan Takvim-i Vekayi'nin gazetecilik anlayışı eleştirilmektedir: “*Ceride- Havadis'ten alınan bir habere göre Takvim- Vekayi devlet memurlarına zorla abone yapak usulüne son verilmiş. Bu iyi bir şeydir, çünkü isteyene istemeyene devlet namına gazete vermek bir rezalet idi. Şimdi Takvim-i Vekayi'nin yazılması kaldı. Bela zinciri gibi sıralı, bitişik, çözülmeyen sökülmez ibareler ve Şefiknameden, nergisten alınmış muğlak ve belirsiz tabirler kaldırılrsa bir de o mübarek duavatu Hayriye (padişaha övgü) biraz kısa kesilerek insanlar ve melekler taciz edilmese gazete oldukça yoluna girer”¹³⁶.*

Namık Kemal bir hadisten yola çıkarak ülke yönetimiyle ilgili sonuçlara vardığı yazısına şöyle başlar: Hadiste “*Sizler hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden sorulursunuz” demektedir, buradaki sizler tabiri padişahın köy muhtarına kadar herkesi kapsar bunların hesabı iki şekilde verilir: Ahiret ve dünya..*”¹³⁷

Namık Kemal “*bizim köylülerimizin kuvvetli, zeki yöneticiler seçmeye nasıl yeterli olabileceği*” yönündeki itiraza 13. sayıda şöyle cevap verir: “*Meğer bu zat zanneder mi ki Avrupa'nın her köylüsü, hakkı batıldan ahmağı akilden, zalimi adilden, alimi cahilden ayırt etmeye yeteneklidir. Hayır, onlar da adeta bizim halka benzer. Yalnız işleri düzgün olduğu için servetleri fazladır. Hele bir kere herkes, muhakemesiz*

---

¹³⁵ Namık Kemal, “4. sayıdaki usul-u meşveret başlıklı yazımıza gelen itiraza cevaben bir zata yazılmış mektup”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 12, 14 Eylül 1868, s. 5

¹³⁶ **Hürriyet Gazetesi**, No:7, 10 Ağustos 1868, s. 4

¹³⁷ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 13, 21 Eylül 1868, s. 1

adamın sürülemeyeceğini bilfiil anlasın. Şimdi hükümete mukavemet edebilecek olanlar beşyüz kişi ise bir yılda beşbin kişi olur”¹³⁸ diye cevaplandırır.

Yeni Osmanlıların Tanzimat adamlarını eleştirdiği bir nokta da eşitlik sorununda izledikleri yoldur. Ziya Paşa Hürriyet’in 15. sayısında yayınladığı bir makalede eşitlik sorununa temas ederek şunları ifade eder:

“Şu eşitlik meselesinin meydana gelmesi Hristiyanların hukukça hakkaniyete aykırı ve adaletsiz olan mertebelerini adalet seviyesinde yükseltmek içindir. Halbuki uygulamada her ne kadar tarif edilen dereceye varamadırlarsa da yine yalnız Müslümanların fersah fersah aleyhine hareket ettiler. Şöyle ki hristiyan tebaanın hukukunun korunması üç dört kademeli kefalet altında temin olunup hatta onların güvenliğini teyit amacıyla devletin veyahut yerel yönetimlerin, İslam hukukunun korunması görevini feda etmiştir. Bütün Avrupa devletleri ezilen gördükleri Hristiyanlar üzerine kanat açıp, Müslüman tebaanın durumun iyileştirilmesine yönelik bir şey yapmadıkları gibi Hristiyanların birinci derecede koruyucuları yabancı sefaretlerdir. Ve ikinci derecede bilindiği gibi imtiyazlı patrikhaneleri vardır. Üçüncü derecede kendi cemaat meclisleri ve mecliste kendi seçtikleri temsilcileri bulunur. Mesela Harput köylerinden birinde bir Hristiyan hakkında yerel memurlar tarafından bir işlem yapılacak olsa önce eyalet meclisindeki temsilciler ve ikinci derecede cemaat meclisi davacı olup haklarını savunurlar. Ve eğer bunlar valiye söz geçiremezse patrikhaneye başvurarak onların avukatlığını isterler. Ve bu sayede haksız iken haklı konuma gelirler. Bu aracılıkta kaymakam, mutasarrıf ve vali bile azledilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ve eğer patrikhane ve Babıaliye söz anlatamaz ise üçüncü derecede milletin ruhani liderliği addolunan sefaret, yani Rum milletinden ise Rusya ve Katolik ise Fransa ve Protestan ise İngiltere sefaretleri gizli ve etkili bir şekilde işi yoluna koydururlar. Kazayla suçlu bir Hristiyan hapis olursa derhal serbest bırakılır. Ama bir müslümanın hakkı gaspedildiği takdirde halini

---

¹³⁸ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 13, 21 Eylül 1868, s. 1

*anlatabileceği ve kendisine arka çıkabilecek bir makam yoktur. Suçsuz yere senelerce mahpus kalsa davacısı kim olur? Eşitlik diye buna mı derler?..”*¹³⁹

Namık Kemal Hürriyet’te Meşveret (Meclis) usulü hakkında yazdığı mektupların birinde karşıt görüşlülere birinin “Müslümanların kabul edeceği adaleti oluşturmak gerekeceğinden geleceği hürriyette çeşitli kereler kabul edildiği halde diğer dinlere mensup olanların İslamiyet’i kabul etmeksizin dini kanunlara uymasına nasıl ihtimal verdiğine hayret ederim” şeklindeki itirazına cevap verir: “Zannedirim ki dünyada bundan sade bir mesele yoktur. İslam dininin dini kuralları adalete, medeniyete, gelişmeye tamamıyla müsaittir. Böyle bir yapının başkaları tarafından kabulünde tereddüt gösterilmesine niçin ihtimal verelim. Hristiyanlık siyasete karışmaz ki İslam siyaseti ile saldırıdan korksun. Bir şey ki makuldur, faydalıdır. İslamiyette meşru olmasıyla başka din mensuplarının kabulden kaçınması neden lazım gelsin? O itiraz eden zannediyor ki bizim istediğimiz, Şurayı devlet bir kanun yapıp ta meclisi şurayı ümmete sunduğu vakit Ali Efendi fetvasında şöyle bir mesele var, onu kanuna katalım diyecek. Hayır, iş öyle değil. Elde mevcut olan din ve hukuk kitaplarındaki meseleler, zaman ve mekanın durumuna göre uygun olarak toplanacak. Çeşitli mezheplerden olan mebuslar, işin bir yerine itiraz ederlerse Şurayı devletin memuru, makul delillerle savunacak ondan sonra senato yolunda yapılacak meclis ki ismini belirlemek görevim değildir o, görecektir. Gerek dine ve uygun zaman ve duruma mutabık olup olmadığını bir kere daha kontrol edecek. Üyeleri arasında bulunan şeyhülislam ve diğer din görevlileri fetva verecek. Şimdi bakalım bu işin çeşitli din ve mezhep sahiplerini birbirine düşürecek tarafı neresidir?”¹⁴⁰ diye sorar.

Namık Kemal Hürriyet’te yayınladığı bir makalede eskiden adam yetiştirmek için mevcut kurumlara göz gezdirirken sözü medreselere getirerek: “Bununla beraber her ne kadar eğitim sorunlu, eğitime rağbet yetersiz ise de yine ilim mesleği, bahsettiğimiz iki mesleğe (saray ve bakanlık dairelerine) göre çok daha önemlidir. Yine ilim adamlığı içinde devletin işine yarayacak pek çok kişiler bulunur. Bir

¹³⁹ Ziya Paşa, **Hürriyet Gazetesi**, No: 15, 5 Ekim 1868, s. 1

¹⁴⁰ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 18, 26 Ekim 1868, s. 1

medreseye gidilse de yapısı incelense saraydan çok daha iyi durumdadır, bir bakan konağından da..”¹⁴¹ der.

Millet meclisi üzerinde kaleme alınan yazısında Namık Kemal şunları der: “...şurasını iyice anlayalım ki, Osmanlıların istediği İslam hükümetinin anlamı, birkaç Müslüman başa geçsin, hangi mezhepte olursa olsun diğer vatandaşları zulüm altında ezsin, mahvetsin demek değildir. Biz memleketimizde bir hükümet isteriz. Önce Osmanlı hanedanının saltanatı altında olsun! Sonra yasal idareye uygun bulunsun. Ama mezhepten saire gibi, bir adam çıkar da, şeyhülislam Hasan Efendi’yi ileri sürer ya da başa..Hasan Paşa uygundur varsın başa çıksın denilirse..Tanrı için söyleyelim, şimdi biz ne haldeyiz? Daha İslamiyeti bütün bütün terk etmedik. Ama muhtelif dairelerimizde elli kadar hristiyan memurumuz var; yarısından fazlası elçi, sefaret müsteşarı ya da başkatibi..”¹⁴²

Ziya Paşa, yine eşitlik üzerine yazdığı yazısında şunları demektedir: “Tanzimat-ı Hayriye’nin ilanından daha önce tebaa iki sınıftan ibaret olup çoğunluk Müslüman ve azınlık da Müslümanların dışında kalan gayri müslim kesimdir. O zamanın hükmünce eşitlik ilkesi olmasa da ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu ile tebaa arasında eşitlik ilkesi benimsenmiştir. İşte Babialinin yabancılara karşı kullandığı lisan budur. Gülhane hattında olan eşitlik ilkesi hukuki eşitlikten yani herkesin adalet önünde eşit olmasından ibaret idi. Bundan dolayı Babialinin Gülhane hattı ile eşitlik ilan edildi demesi gerçeklere aykırı ve belki de açıklanması güç cahilce bir ifadedir. Şurası iyice anlaşılmalıdır ki eşitlik fertlere ait bir şey olup milliyet ortaya çıktığı gibi mesele bütün bütün değişir. Mesela bir müslümandan birinden alacağı olduğu halde ilgili mahkeme tahsil ediyorsa Ermeninin alacağını da tahsil etmek lazım gelir denilmek hukuken ve aklen kabulü gereken bir olaydır. Ama İstanbul’da Müslümanların binden fazla camii var; devletin Rumlar için de o kadar kilise yaptırması lazımdır denilmesi gülünç olur. Bunun gibi devlet Müslümanlardan ordu komutanı tayin ediyor mutlaka filan mezhepten de ordu komutanı tayin edilsin denilmesi padişah siyah pantolon giyiyor bir de yanına mor giysin demek gibi bir şey

¹⁴¹ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 19, 2 Kasım 1868, s. 1

¹⁴² Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 22, 23 Kasım 1868, s. 6

olur. Çünkü hukuka göre bir kimseyi memur etmek hükümdarın irade ve yetkisine verilmiştir”.¹⁴³

Sözleşme teorisine dayanan bütün aydınlanmacı düşünürler devleti bir organizma olarak değil, tersine bireylerin kendi iradeleri ile isteyerek meydana getirdikleri yapma bir kurum olarak görürler. Rousseau’ya göre de devlet, bireylerin birleşmelerinden meydana gelmiş manevi bir bütündür. Böyle olunca, devletin sınırlı bir hayat süresi olduğu da düşünülemez. Hak ve adalet kavramlarının kaynağı olan insan aklı, devlete her vakit sürekliliğini sağlayacak olan en sağlam şekli vermek gücündedir. Namık Kemal’e göre devlet bir şahsı manevidir bundan dolayı bazı düşünürlerin ileri sürdüğü gibi, öyle sınırlı bir ömrü duraklama, düşme ve hastalanma halleri yoktur. Devlet için ileri sürülen hastalıklar kuru birer ad ve sanıdan başka bir şey değildir. Bir hasta adama benzetilen devlet, eğer doğanın gereğince hareket ederse, hem sağlık bulur, hem kuvvet kazanır, hem de dünya durdukça durur.¹⁴⁴

Namık Kemal Hürriyet’te yayınladığı bir makalede: “Bir devlette iki kanun yürümez; Şeriat bütün bütün lağvedilmedikçe idarenin düzelmesi mümkün değildir gibi birtakım cılız hezeyanlarla ortaya çıktılar ve hala devam etmekte. Onu bilmezler ki adaletin asli unsuru akıldır ve tartışılmazdır. Avrupalılar kendi kanunlarının meydana geliş yöntemini kendilerine özgü düşünce sisteminden ve doğanın genel kurallarından ve çağın gereğine uygun bir şekilde yorumlayıp yapmaları gibi İslam uleması da kendi din bilgilerini bu yolla yapmasında zaruret bulunmaktadır. Bunu yapmak yerine farklı kişilere farklı hukuk uygulamak gibi Avrupa’ya yaranmak adına yapılan işlerle şeriat gibi medeniyetin her türlü ihtiyacını karşılayacak bir yolu terk etmek ve sekiz on zalim ve cahilin düşünce ve heveslerinin peşinden gitmek ülkemizde hukukun aslı olarak benimsendi.”¹⁴⁵ diyerek Tanzimat adamlarını eleştirmektedir.

Ziya Paşa, Tanzimat ve getirdiği yeniliklerden bahsettiği geniş açıklamalı makalelerin birinde, Tanzimat’ın ilanı sırasında devletin geçirdiği zorlukları tasvir ettikten sonra Reşit Paşa hakkında “Bu durumun üzerine Hızır gibi Reşit Paşa

¹⁴³ Ziya Paşa, **Hürriyet Gazetesi**, No: 23, 30 Kasım 1868, s. 1

¹⁴⁴ Namık Kemal, “Hasta Adam”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 24, 7 Aralık 1868, s. 1

¹⁴⁵ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 30, 19 Ocak 1869, s. 1

merhum yetişti. Avrupa'nın devlet hakkında seksen yüz seneden beri beslediği inancı değiştirmek ve Avrupa toprağındaki hakimiyetin temellerin kurmak ve çağın gereğı olan devlet idaresindeki yenilikleri destekleyen Tanzimat-ı Hayriye adıyla ilan etme ve uygulamaya cesaretlendirmiştir. Bu zatın iyi ve kötü yanları konusunda herkesin kendine göre bir fikri olup biz dahi o konudaki olan kanaatimizi yeri geldikçe açıklayacağız. Fakat bu alanda şu kadar deriz ki Avrupa'nın Osmanlı devleti için düşüncelerindeki tehlikeyi herkesten önce gören ve giderilmesine teşebbüs eden Reşit Paşa'dır. Ve öyle bir asırda böyle bir harekete teşebbüs cahil kesimin, kıskanan rakiplerin tepkisini üstüne çekince kendisine gelebilecek zararları hiç düşünmeyip şahsi menfaatini devlet ve millet uğrunda feda eden, yani elli beş senesi şabanının 26. günü Gülhane meydanında konulan kürsüye çıkıp kalabalığa Tanzimat okuyan Reşit Paşa'dır”¹⁴⁶ der.

Namık Kemal Babıali'nin başarısızlıklarının sebeplerini incelerken devletin taahhütlerinden bahseder: “Devlet bugün usul-ü meşvereti kabul ile mahkemeler kursa ve ondan sonra anlaşmaların iyileştirilmesi hususuna eğilse devletler anlaşmadan geri durmazlar. Zira Avrupa ne o derece zalimdir ve ne de zamanında üzerinde hakimiyet kurmuş bir millet yabancıların esaretine elbette tahammül edemeyeceğı ortadadır. Bu yüzden Avrupalılar; hakkı gaspedilen bir millet olarak Osmanlı'nın kılıca sarılacağından ve mağlubiyetlerinin bile dünya medeniyeti için vahim sonuçlar doğuracağını idrakten acizdir”¹⁴⁷ der.

Yine aynı sayıda Namık Kemal şunları ifade eder: “24 numaralı sayımızda demiştik ki bakanlar kurulu her ne okudularsa Avrupa lisanlarından okuduklarından Türkçe bilir fakat cahil birer Avrupalı kadar. Avrupa'da ise tarihlerde görüldüğü üzere hükümet başkanı halka bir şey yaptırmak istediğı zaman papaz kullanarak yaptırdı. Ve papazlar, bir adamı dinden çıkarmak veya günahından muaf tutmak gibi ilahi güçlere sahip kişiler olarak görülür onlar da bu durumu kendi çıkarları için kullandıklarından halkı ahiret azabıyla tehdit ederek istediklerini yaptırdı. Bu yüzden papaz tabiri zalim sınıfa atfedilen bir ifade hükmüne girdi. Ver her nerede

¹⁴⁶ Ziya Paşa, **Hürriyet Gazetesi**, No: 34, 15 Şubat 1869, s. 1

¹⁴⁷ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 35, 22 Şubat 1869, s. 1

*halk ayaklandı ise hükümetle beraber din memurlarını da devirdi. İşte bizim bakanlarımız ulema sınıfını da o papazlarla kıyaslayarak içeriğinin aslını ya cahilliklerinden veya bilmezlikten gelerek anlamadılar“.*¹⁴⁸

Ziya Paşa bozulan toplumsal yapı ve hukuk sistemini eleştirdiği yazısında şöyle der: *“Millet için ilerleyenlerin emekleri kaybolmaz. Bütün halkı Müslümanlık taassubundan kurtarmak için az mı hizmet ettiler. İşte ticaret mahkemeleri ve temyiz hukuk meclisleri yapıp şeriat mahkemeleri yalnız karı koca ve nikah miras davaları gibi sırf mezhebin hükümleriyle alakalı işlere bakan yerler oldu. Bu kişilerin ailelerinde de görüleceği gibi özellikle devlet adamlarının ailelerinde İslamiyete özgü ırz, edep, namus ve utanma kaldırıldı. Entari yerine fistan moda oldu. Beyoğlu mağazalarında ve sarrafhanelerinde çırıl çıplak fistanlarla kolkola yabancılarla dans etmek ve Fransızca bonjour monsieur, merci gibi birkaç kelime ile nezaket satmak güzel terbiyeden sayıldı. Utanılacak şeyler yapmak kadınlar için olağan görüldü. İşte bu alafranga adetler bu kişilerin ailelerinden uşaklarına yakın çevrelerine ordan halka sirayet ettiğinden şimdi İstanbul’da ahlaklı ve edepli aileler kusurlu sayılmaya başlandı. Sayelerinde toplumun bozulan ahlakına zamane terbiyesi ismini vermekle iftihar ediyorlar”*¹⁴⁹ der.

Yeni Osmanlılar Tanzimat döneminde yapılan işleri eleştirmişlerdir. Ziya Paşa ağır hastayı kurtarmak için verilen bir ilaç olan Tanzimat’ın *“idare şeklini hemen değiştirdiği ve eski işini bilen doktorlardan daha ziyade davalı doktorların eline geçtiği halde”* devletin *“1000 tarihinden 1255’e değin aşağı yöne giden bir çift beygirli araba süratiyle yürümüş ise elli beşten seksenbeşe kadar şimendifer hızıyla koşmuş olduğunu ileri sürerek “bu ters etkiye sebep ne oldu? Bunu bilmek için önce ilacı tahlil ile içeriğine bakmak lazımdır”* dedikten ve Tanzimat ilamını aynen alarak bu maddelerde tespit edilen meseleleri sekiz madde halinde açıkladıktan sonra diyor ki: *“Mademki devletin illetini teşhis ve o illeti gidermek için gereken ilacı yapmakta bir kusur görülmez; makus talihin dönmesi için gerekli şartlar oluşmadığından yani*

¹⁴⁸ Namık Kemal, **Hürriyet Gazetesi**, No: 35, 22 Şubat 1869, s. 1

¹⁴⁹ Ziya Paşa, “Karıncı kanatlandı”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 35, 22 Şubat 1869, s. 2

*Tanzimat bu devleti düzeltmeye ve imara yeterli bir acil tedbir iken uygulamada meydana gelen hatalar nedeniyle zararlar görülmektedir”.*¹⁵⁰

Yeni Osmanlıların Tanzimat adamlarına karşı ileri sürdükleri itirazlardan biri de bunların Tanzimat’tan sonra şeriat dışında kanunlar yapmaya teşebbüs etmiş olmalarıdır. Bu konuda Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın hemfikir olduklarını görmekteyiz. Türk inkılabının din işleri ve dünya işlerini ayırmak konusundaki en önemli yeniliklerinden olan Laiklik konusunda, vatanperverlikleri ve toplumsal ve sosyal hayata dair yenilikçi düşünceleriyle ön plana çıkan bu iki yazarımızın düşüncelerinin oldukça tutucu olduğu görülmektedir¹⁵¹

Ziya Paşa Hürriyet’te çıkan bir makalesinde: “...Şöyle ki Gülhane Hattı hümayunu satır satır incelendiğinde içinde verilen hükümler dışında tek bir kelime görülmediği ve yenilik denilen şeylerin zaten olması gereken hükümler olduğu metinden ve sonradan defalarca tasdik ve belirtildiği halde güya bunlar ülkede bilinmeyen şeylermiş de Avrupa’yı taklit eden yeniden icat edilmiş ve Avrupa’ya hoş görünmek için zorla yapılmış şeyler gibi görünmektedir. Devlete verdiği iki zarar bulunmaktadır: birincisi Avrupalılar çıkardığımız kanunları adalet ve insanlığa aykırı gelişmeyi engelleyici zorbaca olduğuna inanırlar idi ve biz bunu çıkarmakla onların bu düşüncesini onaylamış olduk. Reşit Paşa’nın yerine gelen bakanlar da onu mektebinden yetişmiş olduklarından Avrupa’nın bu yanlış düşüncelerini düzeltmedikleri gibi her işte bu durumu ileri sürüp gittiler ve bu politika ile kendilerini ön plana çıkarmak istediler. Adalet sistemimize olan güvensizlik ve adaletin farklı dinlere farklı olarak uygulanması gibi teşebbüsler Avrupa’ya karşı dirayetli görünmek maksadından başka anlama yorulmamalıdır”¹⁵² der.

Tanzimat devrinde dini kayırmacılığın milli ahlakı bozduğunu iddia eden Ziya Paşa: “Milli ahlak bozuldu ve bugün de devletimizin her idare biriminde ümitsizce ve üzümlere gördüğümüz bozulmaların sebebi de bundandır. Çünkü insanlar başkalarında

¹⁵⁰ Ziya Paşa, **Hürriyet Gazetesi**, No: 36, 1 Mart 1869, s. 1

¹⁵¹ Sungu, a.g.m, s. 809

¹⁵² Ziya Paşa, **Hürriyet Gazetesi**, No: 41, 5 Nisan 1869, s. 1

gördüğü ve taklit ettiği olumsuzlukların ve devlet adamlarının kafasındaki dinsizlik modasının itibar gördüğünü anlayan menfaat düşkünleri, davranışlarını o şekilde sergilemektedir. Avrupa'yı taklit ettiğimiz halde Avrupa'da geçerli olan hukuka saygı ve riayet etme uymayanları cezalandırma, sanayide gelişme, ticareti arttırma ve parlamenter sistem gibi yeniliklerden hiçbirine uymayıp tiyatro yapmak, baloya gitmek, karısını kıskanmamak, temizliksiz dolaşmak gibi şeyleri yapmaya çabaladığımız görülmektedir”¹⁵³ der.

Ziya Paşa, cumhuriyet rejimi ile mutlakiyet rejimlerini karşılaştırdığı yazısında Hürriyet gazetesine konan yayın yasağından da bahseder: “*Cumhuriyet idaresinde padişah, imparator sadrazam dışışleri filan yoktur. Ülkenin padişahı ve benzerleri hep o ülkenin halkıdır. Cumhuriyet idaresinde nice milyon halk birkaç kişinin bireysel çıkarlarına esir olmayıp herkes özgürlük haklarını muhafazada serbesttir. Cumhuriyet idaresinde, binlerce kişiyi askerlik bahanesiyle kışlalarda nice yıllar çürütme usülü yoktur. Zira ülke herkesin olduğu; ve herkes yurdunun, can ve malının korunmasında müştereken sorumludur bu yüzden küçük büyük herkes askerdir. Gerektiğinde silahını kapan koşar. Bu nedenle İsviçre Cumhuriyeti bir iki milyon nüfustan ibaret iken, bugün kendisine dışarıdan hücum edilse birkaç yüzbin asker çıkarmaya hazırdır. İşte bu nedenle, İsviçre cumhuriyetinin civarındaki devletlerden korkusu yoktur. Cumhuriyet idaresinde bir Millet Meclisi olur. Bunun üyelerini halk seçer. Yani halkın en kıymetli ve bilgili olanları seçilir. Ve de halktan, her türlü iyi yetenek ve bilgiye sahip bir kişi de, yine halk tarafından bu millet meclisine başkan seçilir. Cumhuriyet idaresinde her kişi; ne kadar siyasal ve bireysel özgürlüğe sahip ise yasaların saptadığı hükümlere de o kadar uymakla yükümlüdürler. Yasaların, Millet Meclisinin çoğunluğu ile düzenlenmesi gerekir. Tüm idari işlerin bu yasalara uygunluğunu gözeterek Millet Meclisi uygulayan ise Millet Meclisi başkanıdır.*”¹⁵⁴

Ali Suavi bütçe çalışmasında aşar gelirlerinin düşeceği hesaplanırken maliye nezaretinin fevkalade masraflara karşı bulduğu olağanüstü kaynaklar arasından aşar

¹⁵³ Ziya Paşa, **Hürriyet Gazetesi**, No: 41, 5 Nisan 1869, ss. 1-2

¹⁵⁴ Ziya Paşa, “İdare-i cumhuriye ile hükümet-i şahsiyenin farkı”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 99, 14 Haziran 1870, s. 1

gelirlerinin 184750 kese artacağıının gösterilmesi çelişkisi üzerine sadrazam Ali paşayı şöyle tenkit eder: “*Bu ne derece açık planıdır ki bu yıl aşarın 65000 kese kadar düşeceği bütçe çalışmasının bir sayfasında gösterilmişken diğer sayfasında bir artış umulmaktadır. Sadrazam şu artışı bu yıl bilcümle kanunların aleyhine olarak memurların iltizam almasına izin vermiş olduğundan memurlar çiftçileri soyar, biz de onları soyarız beklentisi içerisinde. Yoksa uğursuz talihinden zerre kadar hayır bekleyemez. Böyle zalimin ne derece yükselme hırsı olsa berekete tesir edemez. Haydi bu iki kalem dahi doğru çıktığını farzedelim. İşte sermaye-i devlet olan maliyenin şu seneki hali bu. Bu gösterilen masraf kalemleri ise kesinlikle gerekli olmayan aksine özellikle sadrazamın idarelerde bir çeşit tebdili riyasından ve hakikatte ademi tedbirinden kaynaklandığı meselelerin lehçesinden malum. Üç senedir edilen bunca itirazın semeresi yani sadrazamın kamuoyunun heyecanından akıbet tenbihi bu mertebedeymiş. Bu ne zulüm bu ne bataklık. Vah İslam vah. Bu mertebe zulüm ve kötülüğü müşrik devleti bile yapmaz. Zulüm ve tuğyan küfür ve düşmanlık işte budur*”.¹⁵⁵ Daha önceki bölümlerde Ali Suavi’nin 20 Aralık 1869 tarihli 78. sayıda yayımlanan mektubu hakkında soruşturma açılması üzerine gazetenin Londra’daki yayınının 28 Şubat 1870’de çıkan 88. sayıyla son bulduğundan bahsetmiştik. İşte gazete hakkında Osmanlı hükümetinin İngiltere’den soruşturma açmasını ve Hürriyet’in yayınıni durdurmasını istemesine bu yazı neden olmuştur.

Ziya Paşa, mutlakiyet rejimini de eleştirerek Hürriyetin İngiltere ve Fransa’da kapatıldığını ancak İsviçre’de basının özgür olmasından dolayı bu ülkede yayınlandığından bahseder: “*Hükümet-i şahsiyede işin başında bulunan kim ise istediğini yapar, istediğini cennete istediğini cehenneme koyar. Himaye ettiklerinden biri suçlu olsa yasaların pençesinden kurtarır. Yargıda haksız bir işi olsa, haklı çıkarır. Hiçbir suçu olmayan bir adamı hapsedtirir, sınır dışı edebilir, kimse sesini çıkaramaz. Böyle rejimlerde gazeteler dalkavuklukla geçinirler. Hükümet, ülke ulus aleyhine bir iş görse, bu rejim gazeteleri onları alkışlar göklere çıkarırlar; yapılan fenalığı iyilik şeklinde göstermeye çalışırlar, zira asıl maksatları vatana ve ulusa hizmet olmayıp para kazanmaktır ve para kazanmanın yolu da böyle olur! İşte bu iki şekil idarenin farkını Hürriyet*

¹⁵⁵ Ali Suavi, “7 Ramazan 1287 tarihli mektup”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 78, 20 Aralık 1869, ss. 2-3

gazetesi dört ay zarfında nefsinde tecrübe etti. Bundan dört ay önce Ali Paşa'nın her ne türlü hırsına mebni ise, İngiltere idarecileri memleketin yasasını ayaklar altına alıp, Ali Paşa'yı hoşnut etmek için Hürriyet'in yayınlanmasına engel olundu. Ali Paşa hazretleri, İngiltere'de Hürriyet gazetesi aleyhine uygulanan yasalara aykırı davranışın her ülkede geçerli olacağını sanarak, bu defa da Fransa Hükümeti aracılığı ile, gazetemiz aleyhine aynı başvuruyu İsviçre hükümetine yapmış ise de, kendisine, basının İsviçre'de özgür olduğu yanıtı verilerek istediği red olunmuştur".¹⁵⁶

Gazetede ki yazılardan da anlaşıldığı üzere Hürriyet Londra'da başladığı yayın hayatını İsviçre'de çıkan 100. sayısıyla sona erdirmiştir. İsviçre hükümetine İstanbul'dan, Ali Paşa'dan gelen kapatma başvurusu reddedilmiş, daha sonra da gazete 100. sayısıyla yayınlarına son vermiştir.

2.7 Batılılaşma ve Jön Türkler

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern siyasal fikir ve eylem tarihinde Yeni Osmanlılar dediğimiz grup, ilk bakışta kendine özgü görünen, ama Ortadoğu ile İngiliz ve Fransız Müslüman kolonilerinde benzerleri bulunan düşünce ve eylem adamlarından oluşan bir gruptur. Yeni Osmanlılar deyiminin Fransızca'ya tercümesi Genç Osmanlılar anlamında "Jeunes Ottomans" olmalıdır. Fakat Avrupalılar arasında Osmanlı'nın ulus nitelemesi olarak bir anlamı olmadığından, Jön Türkler – Jeunes Turcs çevirisi yaygınlaşmış ve imparatorlukta ki örgütlü siyasal muhalefet hareketleri bu isimle adlandırılmıştır. Bizim tarihçiliğimizde yapılan, Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler ayrımı bu nedenle zamanlama kadar ideolojilerin ve örgütlenmelerin ve eylemin niteliğini belirleyen çizgiler açısından da gerekli doğru bir ayırmadır.¹⁵⁷

İkinci Meşrutiyet Osmanlı tarihinin, Türkiye'nin yakın tarihinin en büyük olaylarından birisidir. Hürriyetin ilanı, başlangıcında Türkiye tarihinde rastlanılan en geniş fakat en anarşik hürriyet havasını getirmiştir. Jön Türkler açtıkları hürriyet

---

¹⁵⁶ Ziya Paşa, "İdare-i cumhuriye ile hükümet-i şahsiyenin farkı", **Hürriyet Gazetesi**, No: 99, 14 Haziran 1870, ss.1-2

¹⁵⁷ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2005, s.264

yolunda yalnız devam etmemişler beraberlerinde Batı'yı, elde edebildikleri her çeşit Batılı fikirleri de, tabii problemleriyle beraber, getirmişlerdir. Dağınık olan aydınlar bir araya gelerek, çeşitli yayın organlarında birleşmişler altı yüz yıllık ömrünün en kritik anlarını yaşayan İmparatorluğun yıkılmasını önlemek için çareleri araştırmışlardır. Böylece, ortaya, gene Osmanlı tarihinde ilk defa, siyasi fikir hareketleri ortaya çıkmıştır. Birer fikir toplamaından doğan fikir çevreleri siyasi hayat içinde siyasi olaylara kayıtsız kalmamışlardır. Bilakis olayları yorumlamak, açıklamak, yöneltmek istemişlerdir. İktidar karşısında bir kuvvet olarak beliren bu çevreler, yayın organları vasıtasıyla sosyal hayata etki etmiş, kamuoyunu yapıcı ve yöneltici, kitleleri harekete ettirici bir rol oynamışlardır. Siyasi partilerin programlarında yer almışlardır. Kısaca, imparatorluk için verilecek sosyal değerlendirmelere hakim olmak gayesini gütmüşlerdir. Bu devlet nasıl kurtarılabilir? Sorusuna her biri en iyi cevabı vereceğine inanmıştır. Pek tabii olarak en hayati mesele olan Batılılaşma problemiyle de geniş ölçüde ilgilenmişlerdir.¹⁵⁸

Jön Türk muhalefeti ülke dışında basın yoluyla faaliyetlerini sürdürürken ülke sınırları dışında oluşan bu yapılanmayı incelerken iki ayrı dönemden bahsetmek gerekir. Ülkedeki mevcut rejim aleyhinde, yurt dışında basın yoluyla yapılan bu muhalefet, Abdülaziz döneminden itibaren başlayan ve II. Abdülhamit'in iktidarı süresince özellikle Fransa'da yoğunlaşan, birbirinin devamı niteliğindeki iki dönem şu şekilde incelenebilir:

“Birinci dönem: Abdülaziz'in hükümdarlık yıllarını (1867-1876) kapsayan ve Tanzimat dönemi basınının karakterini taşıyan Yeni Osmanlılar dönemidir. İkinci dönem: (1878-1908) yıllarını içeren, basın özgürlüğünü tamamen yok eden II. Abdülhamit'in uyguladığı baskı dönemine karşı mücadele veren (Jön Türkler) dönemidir.”¹⁵⁹

Tarık Zafer Tunaya Türk Siyasi Hareketinde Batılılaşma Hareketleri adlı eserinde Tanzimat Dönemi ve I. Meşrutiyet dönemindeki muhalefet hareketlerini I.

---

¹⁵⁸Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.66

¹⁵⁹ M. Nuri İnuğur, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, İstanbul, Der Yayınları, 1999, s. 43

Jön Türk Hareketi, bu hareketin temsilcisi olarak da Yeni veya Genç Osmanlılar Cemiyeti'ni ortaya koymaktadır. Yeni Osmanlılar Türk Karbonarileriydiler¹⁶⁰ diyerek Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ıslahat hareketlerini Batı'nın ihtilal ideolojisine bağlamıştır. "İkinci Jön Türk hareketi olarak da 1878-1908 yılları arasındaki dönemi alan Tunaya İkinci Jön Türk hareketinin ilkine oranla fikri ve fiili olarak çok daha kuvvetli olduğunu belirtmektedir. Birinci Jön Türk hareketinden farklı olarak, ikinci hareket devlet idaresini ele almış, İkinci Meşrutiyet devresi Batılılarca, Jön Türk Hükümeti olarak adlandırılmıştır".¹⁶¹

Sultan Abdülaziz döneminin Yeni Osmanlıları, II. Abdülhamit döneminin Jön Türkler diye adlandırılan muhalif kuşağının aksine, örgütlenme ve gizli siyasi faaliyet alanında ustalığa, hatta belirli prensiplere ulaşabilmiş bir grup değildir. Grubun içinde ideolojiden çok ideolojiler vardı. Bu ideolojiler de aslında kesin çizgilere ve tutarlı açıklamalara gelecek gibi değildi. Yeni Osmanlıların siyasi fikirleri daha çok anayasal monarşi etrafında toplanmaktaydı. Fakat bu anayasalcılık konusunda da onların asgari müştereklerini tespit zordur. Kısacası Yeni Osmanlılar siyasi programlarında belirli çizgiler olan ve politik eylemlerinde uyum sağlamış aydınlar değildiler. Ancak aydınlar ve muhalefetleri baştaki yöneticiden çok, var olan siyasi rejime ve ülkenin yaşadığı siyasi hayata karşıydı. Yani Yeni Osmanlılar artık toplumsal bir bilinç sahibi olan, tarihe ve geleceğe özgürce bakmaya başlayan Osmanlı aydınlarıydı.¹⁶²

Bu aydınların toplumsal etkilerinden bahsetmek gerekirse; gerek gazete tirajlarının artması, gerek yayımların içeriğinin genişlemesi matbu kitabın, Türk toplumunun aydın tabakalarına giderek daha fazla nüfuz ettiğini göstermektedir. 1870 yıllarında matbaa makinesi, Türk hattatını yani el yazması olayını bitirme noktasına getirmiştir. Tanzimat reformları sonucunda oluşan yeni aydın nesil, gerek işlediği konular, gerekse ucuz olması bakımından daha çok matbu kitaba ilgi göstermiştir. Bu aydın tabakanın çıkardığı gazetelerin de kitap yayımcılığına önemli katkıları olmuştur. Basının, ülkenin

---

¹⁶⁰ Petrosyan, a.g.e., ss. 57-68 de bahsi geçmektedir. (1807-1812 tarihlerinde İtalya'nın güneyinde Frankmasonların bir kolu olarak doğan gizli politik örgüt. İtalya'da feodal saltçı yönetimin yıkılması için savaşmışlar, Fransa'da yeniden düzenlenen Burbon hanedanına karşı çıkmışlar ve 1830 Haziran devrimine katılmışlardır.)

¹⁶¹ Tunaya, a.g.e., ss. 60-61

¹⁶² Ortaylı, a.g.e., s.264

siyasi yaşamında oynadığı rol, yönetim tarafından endişeyle izlenmiş, basın kontrolsüz bırakılmasının yaratacağı tehlikeleri bilen Babıâli'nin basın özgürlüğün kısıtlayacak tedbirler alması sonucunu doğurmuştur.¹⁶³

Bahsettiğimiz aydın tabakanın yetiştiği çevre de tıpkı Tanzimat'ın kendine siyaset, idare ve eğitim anlamında kendisine Fransız modelini örnek aldığı gibi Fransız ekolünü örnek almıştı. Bundan ötürü imparatorluğun başkenti İstanbul'da 19. yüzyılda yeni kurulmuş olan elit okulların öğrenim dili, on yıllar boyunca Fransızca olmuştu. Bunun yanı sıra, Osmanlı devlet bursluları Paris'e gönderilmekteydi. Fransa'ya olan bu yönelim, 1860'lı yıllardan itibaren hem Yeni Osmanlı hem de Jön Türk muhalefetine, neden başlıca merkezleri Paris ile Cenevre olan Fransızca konuşulan bölgelere sığındığını da açıklar. Fransızca, 20. yüzyılın ortalarına kadar Türkiye'nin en önemli yabancı dili olmaya devam etti. Ziya Paşa, Namık Kemal, Hüseyin Vasfi Paşa ve Ali Suavi gibi önde gelen Yeni Osmanlılar, birer gazeteci olarak eleştirdikleri hükümetlerinin uzun kollarından kurtulmak için dönem dönem İsviçre'ye sığınıyorlardı.¹⁶⁴

Batı eğitim sisteminden yetişen ve Batılı bir bakış açısına sahip yenilikçi aydın tabakanın ülkenin kurtuluşu için öne sürdükleri birtakım çözümler vardı. Bu çözümlerde metotlar farklı ama hedef aynıydı, Osmanlı Devleti'nin meşruti bir rejime kavuşması ve Batı'nın sahip olduğu kurum ve yönetim modellerinin yönetin anlayışında egemen olmasıdır.

Bu noktada aydınların hedefi olan Batılılaşma konusunda izlenecek metodun tesbiti sorusunda şu sorun karşımıza çıkar. Avrupa medeniyetinden neler almalıyız? Genel olarak Batıcı aydınlar bu konuda tam bir sonuca varamamışlardır. Amaçları kısaca şöyle özetlenebilir: Batı'nın ekonomik ve sosyal hayatını almak, bunun yanında Osmanlı toplumunu ilim ve teknik bakımlardan teçhiz etmek. Fakat, İkinci Meşrutiyet'in fikir cereyanlarını daimi bir çatışma halinde bırakmış olan büyük bir mesele bu şekilde çözülmüş olmuyordu. Batı'nın ahlakiyatını (manevi taraflarını) da almaya mecburiyet var mıdır? Bu takdirde İslami ahlak prensipleri terkedilmiş, Osmanlı Devleti'nin

---

¹⁶³ Jeltjakov, a.g.e., s. 61

¹⁶⁴ Kieser, a.g.e., s. 45

amacı topyekün inkar edilmiş olacaktır. Kaldı ki Batı'nın, teknik gelişmesi her ne kadar tartışılmasa da ahlakının sukut içinde olduğu saklanamaz. Batıcılar da bu önemli meseleyi çözmeye zorunluydular. Bu bakımdan birlik arzetmemişlerdir. Mesela Celal Nuri probleme telifçi bir gözle bakmıştır. Ona göre medeniyet iki çeşittir: Teknik medeniyet ve gerçek medeniyet. Gerçek medeniyet bakımından Avrupa ve Hristiyan dünyası asla ileri değildir. Şu halde Batı'dan sadece teknik medeniyet alınmalıdır. Bu da mümkündür. Japonya örneği meydandadır. Ne yazık ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun, hatta diğer İslam devletlerinin idarecileri bu ayrımı anlayamamışlardır. İki medeniyeti aynı sayarak ikisinden de kaçınmışlar. Ve teknik bakımdan aşağı seviyede kalmışlardır. Celal Nuri'nin telifçi tezi özellikle İslamcı cephenin hoşuna gitmiştir. Fakat zamanla özellikle İctihat ailesi içinde karşıt görüşle karşılaşmıştır. Dr. Abdullah Cevdet kısmiği kabul etmemiş ve Batı medeniyetini bir bütün addederek, gülü ve dikeniyi almaya mecbur olduğu tezinin savunucusu olmuştur. Batıcılık akımının zaten bütünlük barındırmayan yapısındaki ilk büyük gedik de böylece açılmıştır. Batıcılar bütün ayrılıklarına rağmen kısmi de olsa bazı müspet ıslahat tezlerine sahip olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin kalkınmasıyla ilgili fikirlerinin başında hilafete dayanan (Teokratik) Osmanlı monarşisinin muhafazası gelmiştir. Bu akımın mensupları dinilikte ve milliyetçilikte aşırı bir gidişin muhalifi kalmışlardır. Aşırı milliyetçiliğin dörtlüğe verem olduğunu ileri süren Celal Nuri'nin bu fikri yanında Kılıçzade Hakkı dinin bir gaye değil, bir vasıta olduğunu ilan ederek softalara ve hurafelere savaş açmış sırf dini rönesansla bir devletin kalkındırılmayacağını ileri sürmüştür.¹⁶⁵

1881 yılında Namık Kemal, Ernest Renan'a karşı Renan Müdafaaanamesi'ni yazdı. Ernest Renan kutsal kitapların da bilimsel ve pozitivist bir gözle okunacağını ileri süren bir Fransız yazar ve düşünürdü. Bununla da kalmayıp 1873 yılında İslamiyet'in eğitime ve ilerlemeye engel olduğuna dair bir konferans vermişti. Namık Kemal, Renan Müdafaaanamesi'nde kendi düşünce sistemi içinde Batılılaşmanın sınırlarını belirledi: Mutlak bir metin olan Kuran'ın bilimselliği hiçbir bilimsel yöntemle sınınamayacağı gibi, İslamiyet bilimsel ilerlemeye de engel değildi. 1887

---

¹⁶⁵ Tunaya, a.g.e., ss. 69-70

yılında Tanzimat'ta ampirizmin ve pozitivistin öncülerinden Zola hayranı ve ateist Beşir Fuat, damarlarını keserek intihar etti ve ölüme yaklaştıkça vücudunun gösterdiği tepkileri deney yapan bir bilim adamı titizliğiyle not etti, ayrıca vücudunu da Tıp Fakültesi'ne bağışladı. Beşir Fuat'ın bu davranışı belki de ilk deneysel metni yaratma çabasının dramı, babaya isyanın ileriye götürülmüş bir jestiydi. Bu olayla Renan Müdafaaanamesi arasında yalnızca altı yıl olduğunu hatırlarsak, Tanzimat'ta gerçekten de hızlı bir değişim süreci yaşandığını belirtmek gerekir.¹⁶⁶

Aydınların yenilikçi fikirleri hızla toplumda kendine yer bulurken tüm muhalif hareketler üzerinde olduğu gibi onlarında izlenmesine ve bastırılmasına yönelik uygulamaları da başlatmıştır. İstanbul'daki öğrenciler arasında İttihad ve Terakki üyelerinin artması, üzerlerindeki baskıyı da aynı oranda arttırmaktaydı. 1890'lı yılların ortasından itibaren derinleşen ekonomik bir krizin de etkisiyle, öğrenim koşulları da giderek kötüleşiyordu. Polis çok sayıdaki cemiyet üyesini yakalamış ve 1895 sonlarında İstanbul'daki komiteyi dağıtmıştı. Genç muhaliflerin de Avrupa'ya kaçışlarının bu döneme rastlaması da bu yüzdendir. Henüz öğrenci olduğu dönemde bile pek çok kez gözaltına alınmış olan Abdullah Cevdet, genç bir hekim ve cemiyet aktivisti olarak Ocak 1896'da Trablus'a sürülmüştü. Aynı yılın yazında, bir Fransızca versiyonundan yola çıkarak başladığı Schiller'in Wilhelm Tell adlı eserinin Osmanlıca çevirisini tamamlamış, bu eser çarpıcı önsözünün de yardımıyla Jön Türkler arasında büyük bir etki yaratmıştı.¹⁶⁷

Bir dünya şehri olan İstanbul'da, kendisini büyük bir imparatorluğun kurtarıcısı olarak gören yetişmiş bir gençliğin, Ortaçağın ayrılıkçı köylü bir asisiyle kendini özdeşleştirmesi, II. Abdülhamit nezninde despotizmin reddi ve despotun öldürülmesinin güncelliği gibi imgeler açısından önemlidir ve dönemin hassas noktasını yakalamıştır. Abdullah Cevdet kapak sayfasında eseri Almanya'nın en meşhur şairinin en meşhur

---

¹⁶⁶ Berna Moran, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Roman", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 420

¹⁶⁷ Kieser, a.g.e., s. 59

eseri olarak övüyor; muhalif Jön Türk gençliğini anahtar kavramlar olan özgürlük, erdem ve despotizme karşı savaşıla özdeşleştirmeye davet ediyordu.¹⁶⁸

Başta edebiyat alanında olmak üzere temel eserlerin Türkçe'ye çevrilmesine benzer bir hareket Jön Türklerin diğerlerinde göze çarpan bir hareket değildir. Abdullah Cevdet'in çevirilerini incelediğimizde ise bunların büyük bir bölümünün Shakespeare, Schiller gibi büyük edebiyatçıların kitapları olduğu ve bunların propaganda amacının yanı sıra toplumda bir kültürel birikim yaratılması amacına yönelik oldukları görülür. Abdullah Cevdet'in bu düşüncelerden kaynaklanan çeviri faaliyeti Jön Türk çevrelerinde büyük bir ilgi ile karşılanmış bunlardan en beğenileni Guillaume Tell ise böyle bir birikim yaratmanın yanı sıra Osmanlı aydınlarında milliyet duygusu yaratmaya yönelik olmuştur.¹⁶⁹

Bu düşünsel ortamda yeşeren fikirlerden olan İnkılap, Yeni Osmanlıların ve Jön Türklerin anahtar kavramlarından biri olmuştur. Fakat bu kavram Türkçü çevrelerde ancak 1910 yılından sonra açık bir şekilde sadece devlet aygıtında yapılacak bir devrimi değil, milliyetçi hedefler doğrultusunda köklü bir toplumsal devrimi (inkılab-ı içtimat) ifade etmeye başlamıştır.¹⁷⁰

İttihat ve Terakki cemiyetinin önde gelen isimlerinden Talat Paşa hatıralarında Jön Türk hareketinden şöyle bahsetmektedir: "Jön Türk hareketi ülkeye eşitlik, hürriyet ve adalet getirmek amacıyla ortaya atılmıştı. Bu prensibi temin için Jön Türkler, Araplar, Yunanlılar, Arnavutlar, Türkler vs. gibi ülkedeki bütün milletleri birleştirmeyi, bu suretle de vatanın selamet ve kalkınması için birlikte çalışabileceklerini zannediyorlardı. Fakat ihtilali takip eden olaylar maalesef bambaşka bir çehre gösterdi. Yunanlılar, İttihat ve Terakki'nin asıl niyetlerinin tahakkuk etmemesi için bu birliğe şiddetle muhalefet ettiler; eşitlik ve hürriyet

---

¹⁶⁸ Kieser, a.g.e., ss. 60-61

¹⁶⁹ M. Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1981, ss. 178-179

¹⁷⁰ Kieser, a.g.e., s. 44

onların amaç ve menfaatlerine karşıydı. Eşitlik demek, bütün vatanperverlerin menfaat ve çalışmada eşitliği demektir".¹⁷¹

20. yüzyılın başlarında iki önemli olay, Jön Türkleri de tüm geri kalmış ulusların aydınları gibi etkilemişti. Bu iki olay Rus-Japon Savaşı ve 1905 Rus Devrimi'dir. Kitle iletişim araçlarının daha önceki dönemlere göre çok gelişmiş olmasının da etkisiyle, Rus-Japon savaşı Türk halkı tarafından ilgiyle izlendi. Sokaktaki adam Rusya'nın yenilmesinden duygusal bir haz duyarken, aydınlarda daha yarım yüzyıl önce Asya'nın geri ve sanayileşmemiş bir ülkesi olan Japonya'nın kısa sürede Rusya'yı yenecek düzeye erişmesini heyecanla karşılıyorlar, nedenlerini araştırmaya çalışıyorlardı. Büyük ölçüde Japon hayranlığı başlamıştı. Bu hayranlık şaşkınlık veren boyutlara erişebilmekteydi.* Örneğin birçok aile yeni doğan çocuklarına, Rus donanmasını hezimete uğratan Japon kumandanı Togo'nun adını veriyorlardı. O kuşakta Togo isimli birçok çocuğa rastlarız. Ağır sansür önlemlerine rağmen, Başkent dışındaki basında 1905 Devrimi'ne ilişkin haberler çıkmaktaydı. Örneğin Sofya'da yayımlanan Feryad gazetesinin 2 Kasım 1905 tarihli sayısında, kendi halkının da bu örneği izleyeceğinden ve askerlerin silahları kendisine çevireceğinden korkan Abdülhamit'in sansürü sertleştirdiği yazılmaktaydı. "Potemkin Zırhlısı" olayı¹⁷² da İstanbul'da, özellikle Saray çevresinde korkuyla karşılanmıştı. Geminin boğazlardan geçmemesi için her türlü tedbir alınmıştı. Çarlık Rusya'sının geminin tevkifi ve iadesine ilişkin Romanya ve Osmanlı hükümetleri nezninde yaptığı girişimlere sansür yoluna giderek tedbir olarak ilk olumlu cevabı Osmanlı hükümeti vermiştir.¹⁷³

Türk aydınları ve Jön Türk hareketi üzerinde etkisi görülen ikinci olay 1905 Rus Devrimi'dir. Lenin'in altını çizdiği gibi: Dünya kapitalizmi ve 1905 Devrimi

¹⁷¹ Hüseyin Cahit Yalçın, **Talat Paşa'nın Hatıraları**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1998, s. 15

* bkz. Fatma Ünsiye, Japon çocukları adlı yazı dizisi s. 185

¹⁷² 27 Haziran 1905'te Potemkin zırhlısında başlayan isyan sonucu gemi mürettebatı kızıl bayrak çekerek yoğun işçi grevlerinin olduğu Odessa limanında demirler. Daha sonra yardıma gelen diğer gemiler Potemkin zırhlısında isyan eden denizcilerin üzerine ateş açmayı reddeder böylece isyan daha da güçlenir. Ancak Karadeniz donanmasındaki diğer gemiler isyana katılmaz, erzak ve yakıtı azalan gemi Romanya kıyılarına yanaşır, hükümete teslim olur ve böylelikle ayaklanma yenilgiyle sonuçlanır. Çarlık Rusya'sında ordu ve donanmada başlayan ilk isyan hareketidir, Ekim Devrimi'nin ardından Sergei Eisenstein yönetmenliğinde bu olayı anlatan Potemkin Zırhlısı adlı film çekilir. Bu filmin sinema tarihinin ilk filmi olarak başlangıç kabul edilmektedir.

¹⁷³ Çavdar, a.g.e, ss. 89-90

Asya'yı kesinlikle uykusundan uyandırdılar. Ortaçağ durgunluğu içindeki yüzlerce milyon ezilen, horlanan insan, demokrasi için en insanca hakları için savaşa ve yeni bir yaşama doğru uyandılar. Kanlı Pazar¹⁷⁴ Osmanlı İmparatorluğu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kanlı Pazar'a ilişkin haberler halk ve aydınlar tarafından heyecanla karşılanıyordu. Rusya'yı sarsan olayı halk ve aydınlar duygusallıkla ele almaktaydılar. Çünkü; bu olaylar ezeli düşman Rusya'yı sarsmakta, zayıf düşürmekteydi. Ancak padişah II. Abdülhamit "saltçı bir hükümdara yönelik bir saldırının haberi duyurulmamalıdır", gerekçesiyle Kanlı Pazar ve 1905 Devrimi'ne¹⁷⁵ ilişkin haberlerin yayınlanmasını yasakladı. Ancak bu yasağa rağmen olaylar duyuldu ve derin bir etki meydana geldi.¹⁷⁶

2.8 Jön Türk Gazeteciliğinin Tarihsel Gelişimi

Yeni Osmanlı hareketi, Tanzimat'ın (1839-1876) son on yılında ortaya çıkmıştı. Bu hareket hem imparatorluktaki yenileşme yanlısı eğilimlere hem de Avrupalılaştırıcı Tanzimat reformlarından çıkar sağlayan Levantenlere karşı yönelmiş, ancak ulusal devrimci bir düşünceyi henüz içselleştirememişti. Bu düşünce ilk olarak hala elitist, ancak daha kapsayıcı hareketleriyle Jön Türklerde ortaya çıktı. Jön Türk kavramı, 1876-1909 arasında hüküm süren Sultan II. Abdülhamit'e karşı Türk muhalefet hareketini temsil ediyordu. Bu kavram daha dar anlamda genellikle, 1889 yılında gizli bir örgüt olarak kurulan İttihad ve Terakki Fırkası'nın 1908 yılında kısmen, 1913 yılında ise tek parti diktatörlüğü altında imparatorluk yönetimini ele geçiren üyeleri, yani İttihatçılar için kullanılır. Jön Türk kavramı daha geniş anlamda Yeni Osmanlıları da içine alır.¹⁷⁷

Jön Türk basınının özelliklerine gelince; Jön Türk gazetesi olarak nitelendirilen yayınların önemli farklılıklar gösterdiği gözlenmektedir. İlk ayırım, belirli bir örgütün

---

¹⁷⁴ 22 Ocak 1905'te Rusya'nın St. Petersburg şehrinde çalışma koşullarının iyileştirilmesi amacıyla gösteri yapan ve saraya dilekçe vermek isteyen bir grup işçiye Çarın emriyle ateş açılması ve yüzden fazla işçinin ölümüyle sonuçlanan olaydır. Bu olayın ardından ayaklanmalar baş göstermiş Çar halkı sakinleştirmek amacıyla reformlar yapmaya başlamıştır.

¹⁷⁵ Rusya'daki ilk sosyalist devrim girişimi başarısız olmasına rağmen tarihte devrim diye adlandırılmış, Lenin tarafından 1917 Ekim Devrimi'nin genel provası olarak nitelendirilerek önemi vurgulanmıştır.

¹⁷⁶ Çavdar, a.g.e, s. 89

¹⁷⁷ Kieser, a.g.e., s. 44

yayın organı olan gazete ve dergiler ile yalnızca bir şahıs tarafından muhalefet amacına yönelik olarak çıkarılan yayınlar arasında yapılabilir. Bunlardan birincisi çeşitli konular üzerinde örgüt görüşlerini açıklar; muhalefetlerinin dayandığı temel ilkeleri ve o örgütün düşünce çerçevesini çeşitli yazılarla, tercümelerle ortaya koymaya çalışır. İkincisi ise, sürekli olarak aynı temaları işleyerek belli bir muhalefeti –genellikle kısa bir süre için- ortaya koymaya çalışır. İkinci olarak, Jön Türk basınının ilginç bir özelliği, bu basını yaratanların yayınları konusunda sık sık saray ile pazarlığa oturmalarıdır sarayın bu konudaki hassasiyetinden yararlanan çeşitli örgütler bu durumu bir finansman kaynağı haline getirmişlerdir. Finansman açısından darboğaza girildiği anda Saray ile gazetenin kapatılması ve matbaanın teslimi karşılığında pazarlığa oturmakta ve değerinin çok üzerinde bir meblağ karşılığı satılarak derginin basımı durdurulmaktadır. Daha sonra bu para ile yeni bir matbaa alınarak yeni bir isimle benzer temaları işleyen başka bir dergi yayınlanmakta ve pazarlık sonucu elde edilen para belli bir süre için finansman problemini çözmektedir.¹⁷⁸

1890’lardan itibaren şekillenmeye başlayan Osmanlı edebi hayatının Jön Türk hareketiyle ilişkili olduğu şüphe götürmez. Abdülhamit’in istibdadı, bu konuda, bizde gösterilmek istendiği kadar etkin olmamıştır. Gençler, şu veya bu yoldan ecnebi basında gözükkenleri okuyor, Türk gazeteleri her zamanki gibi fikirlerini Avrupa basınının paralelinde yürütüyor ve geniş bir ecnebi kolonisi Beyoğlu’nu Frenk diyarının küçük bir numunesi haline getiriyordu. Bu şartlar altında Batı’da olup bitenleri anlamak ve bilmek doğaldı. Ne var ki, bu sırada Avrupa’da genel eğilim, hürriyet lehinde değildi. Fransa’da 1890’larda, bilhassa 1870’den beri, Üçüncü Cumhuriyet’te ortaya çıkan skandallar birçok düşünürü parlamenter demokrasiden soğutmuştu. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni kuranların da Avrupa’daki bu gelişmeler hakkında genel bir bilgiye sahip olduklarını varsayabiliriz. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni ortaya çıkaran diğer etkenler, bu genel kültürün bir ikincil sonucu olarak değerlendirilebilir. Bunlardan biri, kuşkusuz, Askeri Tıbbiye’de ve Harbiye’de okuyan gençlerin mesleklerini işbaşında olanlardan daha iyi bildikleri kanısıydı. Bunun yanında, bir diğer etken, sarayın geleneksel Pederşahi, usta-çırak, Pir-Mürid, Yaşlı-Genç, Padişah-

---

¹⁷⁸ M. Şükrü Hanioglu, Jön Türk Basını, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 845

Kul eksenlerini bir dünya görüşü olarak sürdürmesiydi. Genç doktorlar bu ilişkileri çağdışı buluyorlardı. ¹⁷⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti, önce İttihad-ı Osmani adıyla 1889'da Askeri Tıbbiye'de kuruldu. 1894'te İttihat ve Terakki adını almıştır. O yıl cemiyet üyelerinin bir kısmı Avrupa'ya geçmeyi hızlandırmışlardır. Cemiyet, 1908 devriminden bir süre sonra siyasi parti olarak hayatını sürdürmüştür. İttihat ve Terakki zaman zaman değişik ideolojilerle ve personelle karşımıza çıkmaktadır, fakat bütün bu ideolojilerin arkasında Osmanlı Devleti'ni kurtarma fikri yatmaktadır. 1905'e kadar cemiyet, kendini Namık Kemal'in Hürriyet fikirlerinin varisi olarak gösterirken oldukça düzensiz bir çalışma yapmış, Avrupa'ya kaçan idarecilerinin bir kısmının 1897 yılında padişahla işbirliğini kabul etmesi örgütü çok zayıflatmıştır. Cemiyet, 1905'ten sonra çok daha disiplinli bir şekilde çalışan ve Dr. Bahaeddin Şakir ve Dr. Nazım'ın hakim oldukları bir grup haline gelmiştir. ¹⁸⁰

Jön Türkler, II. Abdülhamit aleyhindeki çalışmalarına hürriyeti kurtarmakta olduklarını söyleyerek başlamışlardır. Oysa İttihat ve Terakki'nin 1876 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koymanın ötesinde bir hürriyet kuramı yoktu. II. Abdülhamit aleyhindeki girişimlerde bir hürriyet kuramı yoktu. II. Abdülhamit aleyhindeki girişimlerde bir hürriyet teorisine sahip olan, bir dereceye kadar Prens Sabahattin, İttihat ve Terakki'nin kurucuları gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarma noktasından hareket ediyordu; fakat ona göre imparatorluğun zaafını meydana getiren, bir tür hürriyetsizlikti. Her şeyin devlete bağlı olarak, devletin izniyle ya da devletin baskısıyla yapıldığı bir ülkede kişilerin kişisel yeteneklerini göstermesi mümkün değildi. Hatta, o ülkedeki çeşitli birimlerin, grupların da ülkeye bağlanması mümkün değildi. Yapılması gereken Türkleri memuriyet tutkusundan kurtarmak, kabiliyetlerinin gelişmesini sağlamak ve imparatorluğun içindeki alt din ve kültür gruplarına kendi kimliklerini geliştirecek siyasi imkanları sağlamaktı. ¹⁸¹

---

¹⁷⁹ Mardin, a.g.e., s.97

¹⁸⁰ Mardin, a.g.e., s.98

¹⁸¹ A. Şerif Aksoy, **İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarihi**, İstanbul, Nokta Kitap, 2008, s. 20

Prens Sabahattin, imparatorluğun kurtuluşunu asgari devlet ve serbest girişimin gücünde gören bir liberal olarak Osmanlı'dan günümüze liberalizmin öncülüğünü yapan ve kendisi de babası dolayısıyla saray erkanından olan bir fikir adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. 1902'de Paris'te düzenlenen ilk Osmanlı Liberaller Kongresi'nde kendi görüşüyle Ahmet Rıza'nın Osmanlılık görüşü arasındaki anlaşmazlık, kongre sonrasında önce Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti ve sonra da 1906'da Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin kurulmasıyla resmîyet kazanmıştır. 1907'de yine Paris'te yapılan ikinci Jön Türk kongresiyle şiddet yöntemlerinin kullanılması yönünde bir tavır değişikliğine gidilmiş, böylelikle liberalizm değil, Ahmet Rıza'nın Osmanlılık düşüncesinin ağır bastığı gerek başkentteki yüksek okullarda, gerekse taşra merkezlerinde örgütlenmeyi amaçlayan aktivist bir hareket olma yolu seçilmiştir.¹⁸²

Bürokratik Jön Türk hareketine dahil olanların 1902 yılında Paris'te yaptıkları kongre Osmanlı toplumunda artık iyice beliren ikileşmenin, daha doğrusu batıcı bürokratlar ile onlara karşı olan İslamcı-Doğucu halk cephesine dayanılarak firkalaşma eğiliminin çekirdeğini ortaya çıkarması bakımından oldukça önemlidir. Günümüze kadar gelen üst yapıdaki, temele indirilemeyen kavga ile yaratılan fasit daireyi biçimlendirmiştir. Kısaca Abdülhamit'in taktikleri ile imparatorluğu muhafaza etmek amacına karşı, Jön Türk hareketi, toplumun bölünmesinden cemiyetleşme, sonra da firkalaşma biçiminde yararlanmıştı. Farklı görüşe sahip Jön Türkler, iki gruba ayrıldı. Merkeziyetçi bürokratlar, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni diğerleri ise; Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurdular.¹⁸³

Özel girişimci, yerinden yönetimci ve yabancı desteğini savunan Prens Sabahattin ve çevresi bundan sonra Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurarak (1906) faaliyetlerine ayrı bir çizgide devam etmişler, Ahmet Rıza kanadı ise İttihat ve Terakki Cemiyeti adını değiştirip Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ismini alarak ciddi bir örgütlenme faaliyetine girişmiştir. Bülent Tanör'e göre II. Meşrutiyet'teki İttihat ve Terakki ve Hürriyet ve İtilaf ikiliği bu ayrılıktan kaynaklanır. Bu bölünme,

---

¹⁸² Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, ss.133-134

¹⁸³ İdris Küçükömer, **Batılışma Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2001, ss. 70-71

Cumhuriyet döneminde CHP ve karşıtları (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti, Adalet Partisi) arasındaki ayrılıkları da bir ölçüde açıklar. Bu dönemde Avrupa ve Asya’da demokrasiye geçiş eğiliminin güçlenmesi, ülke içindeki özgürlük ve meşrutiyet mücadelesine de olumlu ortam hazırlamıştır.¹⁸⁴

“Gerek Tanzimat döneminde (Yeni Osmanlılar)’ın gerekse daha sonraki dönemde (Jön Türkler)’in Osmanlı ülkesinde mevcut yönetimi yıpratmak ve meşruti yönetimi kabul ettirmek için Fransa’da basın yoluyla faaliyet göstermelerinin nedeni ise, siyasi basın kavramının 18. yy sonlarında Fransa’da ortaya çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu faaliyetler için Osmanlılar yönünden Fransa’nın seçilmesinin başlıca nedenleri şunlardır:

- a- Tanzimat fermanı ile batıya açılan imparatorluğun, birçok müesseselerini Fransa’dan almış olması
- b- Türk basınının doğuş ve gelişme dönemlerinde Osmanlı aydınlarının büyük ölçüde Fransız kültüründen etkilenmeleri
- c- Fransız ihtilalinden 6 yıl sonra Osmanlı ülkesinde ilk gazetenin (Bulletin de Nouvelles) adıyla Fransız sefaretince yayınlanması
- d- Fransız ihtilalinde fikir düzeyini oluşturan Fransız düşünürlerinin ünlü eserlerinin Türk aydınları tarafından aranır ve okunur olması
- e- 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa tarafından dünyaya ilan edilen Gülhane hattı hümayununda belirlenen esas ilkelerin, 1789 ihtilalinde benimsenen ilkelerden benimsenmiş olması
- f- İlk Türk gazetesi Takvim-i Vekayi’nin çıkış yılına göre Fransız basınının 200 yıllık bir geçmişe sahip olması.”¹⁸⁵

Gözlerini Batı’ya çeviren Osmanlı aydınına Fransız kültürü nispeten rahat ve uygun gelmiş, Fransız hayranlığı artarak devam etmişti. Öyle ki, Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hamit gibi uzun yıllar Londra’da yaşayanlar dahi İngiliz fikir, siyaset ve edebiyat akımlarına ilgi duymamış, Fransız yazarları izlemeye devam

¹⁸⁴ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 172

¹⁸⁵ İnuğur, a.g.e., ss. 43-44

etmişlerdi. Orada gördüklerine uygun olarak, eğitim sisteminin değişmesi ve laiklik anlamına gelebilecek adımların atılmasını önermiş, iktisadi konulara ise çok kafa yormamışlardı. Bu durum çok tesadüfî değildi. Fransız etkisinin tarihi kökenleri vardı. İlk kapitülasyonlar Fransa'ya verilmiş, Fransa diğer emperyalist ülkelerden çok önce yakınoğuya girmişti. Bunun kadar önemli bir başka etken ise Fransız İhtilali ve onun burjuvaziye uygun fikirleriydi. Aynı etkiye maruz kalan diğer devletlerin aksine burjuvazisi olmayan Osmanlı İmparatorluğu'nda bu rolü üstlenen aydınlar Fransa'ya yönelmişti. Fakat bürokrat aydınlar burjuvaziyi ikame etmediği için, Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişmeler diğer Fransız ihtilali etkisini hisseden devletlerden farklı yönde gerçekleşmişti. Osmanlı aydınları, edebiyatta olduğu gibi ekonomide de Fransa etkisinde kalmışlardı.¹⁸⁶

1877 Plevne savaşı yenilgisinden sonra II. Abdülhamit parlamentoyu feshetmiştir. Bu nedenle yurt dışına çıkan bir kısım aydınlar tarafından yabancı ülkelerde muhalefetin sesini duyuran Jön Türk gazeteleri yayınlanmaya başlamıştır. Mutlakiyet idaresine karşı çıkmak ve anayasayı yeniden yürürlüğe koydurmak amacıyla Jön Türk adı verilen zümre, Abdülhamit yönetimine karşı özellikle yurt dışında basın aracılığıyla bir savaş başlatmıştır. Bu fikir savaşı 1889 yılında İttihat ve Terakki Derneği'nin kurulmasıyla daha çok gelişmiştir. Abdülaziz dönemindeki Yeni Osmanlılar'dan çok daha uzun süreli daha yoğun, daha aktif ve karışık bir faaliyet gösteren Jön Türkler 1889-1908 yılları arasında yayınladıkları gazete ve dergilerle fikir ve siyaset hayatına yeni bir yön vermişlerdir. Bu nedenle Paris'te Meşveret, Mizan ve Şurayı Ümmet gazetelerini yayınlamışlardır.¹⁸⁷

1895'te Paris'de Fransızca ve Türkçe olarak yayınladıkları Meşveret gazetesinde başyazar Ahmet Rıza Bey "bugünkü hanedanı devirmek istemiyoruz, çünkü kanımızca düzenin sürmesi için bu gereklidir. Biz barışçı yollardan zafere ulaşmasını amaçladığımız ilerleme düşüncesinin yaygınlaşmasına çalışmak istiyoruz. Yalnız şu ya da bu vilayet için değil, tüm imparatorluk için, yalnız tek bir ulus topluluğu için değil, Yahudi

---

¹⁸⁶ Sacit Kutlu, **Didar-ı Hürriyet Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet 1908-1913**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 344

¹⁸⁷ İnuğur, a.g.e., ss. 46-47

olsun, Hristiyan olsun, Müslüman olsun bütün Osmanlılar için reform yapılmasını istiyoruz” demişti. Meşveret İttihat ve Terakki cemiyetinin resmi yayın organı olarak on dört yıl boyunca yayınlanmış, tüm polisiye önlemlere rağmen ülkeye her yoldan sokulmuştu.¹⁸⁸

II. Meşrutiyet basını kendine özgü bir diyalojik biçimdir: Basını, hükümeti ve halkı, bugünün büyük şehir gazetelerinde artık kullanılmayan (ama küçük yerel gazetelerde hala varolan) özel bir tarzda birleştiriyordu. Ortadoğu ve Avrupa edebiyatında diyalog geleneksel olarak bir siyasi eleştiri ve felsefi tartışma aracıdır. Osmanlılar diyalogları kendi siyasi ve kültürel sistemlerini ötekiyle, Doğuyu Batıyla ya da modern gelenekselle karşılaştırmak için kullanırlardı. Bu diyalojik eleştiriye II. Meşrutiyet basınında her zaman rastlanırdı. Ustaca ya da beceriksizce yapılabilir, karikatür altyazısı, konuşma ya da tartışma gibi çeşitli biçimlere bürünebilirdi. Hükümet bazı konuları gazetelerde ilan ederdi; meclis zabıtları gazetelerde yayımlanırdı; mektup köşesinde güncel konular hakkında (çoğu kez tanınmış şahsiyetler arasında) canlı ve sürekli tartışmalar olurdu; basın yoluyla özür dilenmesi talep edilir, özür de dilenirdi; başmakaleler sık sık diyalog tarzında yazılırdı. Siyasi hizipler, bu yeni kazanılmış basın özgürlüğünü taraftar kazanmak, kamuoyunu etkilemek, hatta parti organı gazeteler yoluyla dedikodu yaymak için kullanıyordu.¹⁸⁹

Örnek vermek gerekirse başyazılarda, ya da makalelerde özel bir kişiye hitap ya da mektup biçiminde bir hitap şekline rastlanabilir ya da hayali bir kişiden gelen bir mektup sanki o kişinin düşünceleriymiş gibi yayınlanabilir veya hayali mektuba cevap ayrı bir yazının konusunu oluşturabilirdi. Mesela Abdullah Cevdet’in bir yazısının başlığı Celal Nuri Beyefendiye veya Oğlum Celal Nuri Bey gibi bir ifadeyle başlayabiliyordu. Füsun Alver’e göre “yazarı belli olmayan anlatılar ile yazar/anlatıcı ve okuyucu arasında sürekli diyalog kurulmuştur. Yazarın kişileştirilmemesi iletişimi kolaylaştırırken, anlatıya dayalı dolaysız iletişim, okurlar ve dergi arasında yoğun bağlantı kurulmasını sağlamıştır. Bu bağ, okurlar ve gazete arasında okur mektupları

---

¹⁸⁸ Imbert, a.g.e., s. 175

¹⁸⁹ Palmira Brummett, **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911**, çev. Ayşen Anadol, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 105

ile sıkılaştırılmaya çalışılmıştır. Okur mektuplarının işlevi, gazetelerin konularına ilişkin bir tartışma yaratmak olmuştur. Gazetecilik böylece toplumsal anlayışta söylemsel eylemin forumu olmaya başlamıştır¹⁹⁰.

2.8.1 Jön Türk Gazeteciliğinin Toplumsal Etkileri

Batı toplumlarında toplumsal değişim, aşağıdan yukarıya, burjuva devrimleriyle olmuştur. Batı'da sanayi kapitalizmi yayılırken Osmanlı'da padişahlar ve yönetici aydın sınıf bürokrasiyi merkezileştirmeye başlamıştır. Aşağıdan yukarıya doğru yapılan bu çalışmalar Tanzimat fermanı ve ıslahat fermanı gibi sonuçlar doğurmuştur. Birinci ve ikinci meşrutiyet dönemleri ise bunu halkla beraber yapabilir miyiz şeklinde nitelendirebileceğimiz girişimlerdir.

Birinci Meşrutiyete kadar devam etmiş olan batılılaşma hareketlerinin öncüleri ya padişahların bizzat kendileri, ya da destekledikleri sadrazamlar olmuştur. Bu bakımdan Avrupa'dan Osmanlı'ya yapılan aktarmalar hem kapsam ve hem de etki bakımından sınırlı kalmıştır. Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde ise, toplumsal ve kültürel değişime yönelik düşünce akımlarının sahipleri, öncekilerden bir adım daha topluma yaklaşmış olan, dar bir aydın kadrosu olmuştur. Aralarındaki farklara rağmen bu düşünce akımları, batıya uzanan yolun boş kalmamasını sağlamıştır. Birinci Meşrutiyeti, batıcılık konusunda Fransız İhtilali'nin getirdiği birikimin patlaması; İkinci Meşrutiyeti ise, baskı yönetimine karşı aynı aydınların, zora dayanan bir aydınlanma eylemi olarak nitelemek mümkündür.¹⁹¹

II. Meşrutiyet döneminde İstanbul'daki süreli yayınların başlıca okurları ve başlıca hedef kitlesi (içerik, üslup ve ayrıntılardan anlaşıldığı kadarıyla) elit sınıf erkekleriydi. Basın esas olarak erkeği merkez alıyor ve erkeklerce yönetiliyordu. Gerçi daha 19. yüzyılda Osmanlı kadın dergileri (kadın okurlara yönelik ve yayıncısıyla yazarları kadın olan dergiler) çıkmaya başlamıştı, ama II. Meşrutiyet basınının

¹⁹⁰ Füsün Alver, *Gazeteciliğin Kuramsal Temelleri*, İstanbul, Der Yayınları, 2007, s. 29

¹⁹¹ Şerafettin Yamaner, *Atatürk Öncesinde ve Sonrasında Kültürel Değişim (Değişim Felsefesi ve Toplumsal Özü)*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998, s.136

yayıncıları, yazarları ve karikatürcülerinin hemen hemen tamamı erkekti. Gazete parasının, abone parasının ödenmesini sağlayan ev bütçeleri de genellikle erkeklerin elindeydi. 4-8 sayfalık bir haftalık dergiye yıllık abone bedeli de 100 kuruş olduğuna göre, herkesin bütçesi gazete ya da dergi almaya müsait değildi. Carter V. Findley 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı Osmanlı memurlarının maaşları konusundaki çalışmasında aylık mütevazı geçim maaşının 1000-1500 kuruş civarında olduğunu ancak kağıt üstündeki bu rakamın savaşlar ve ekonomik zorluklar nedeniyle her zaman ödenemediğini belirtir.¹⁹² Bu durumda Elit sınıfın kadınları devrimden önceki yüzyılda eğitim ve okuryazarlık açısından epeyce ileriye, ne var ki süreli, yayınlara ulaşma yolu olarak eğitim hala büyük ölçüde erkeklere aitti. Kadınlar ise alıcı olmasalar bile, çeşitli malları ve yayınları tüketiyorlardı. Dolayısıyla erkeklerin yayına hazırladığı birkaç yeni gazete özellikle kadın okuru hedeflemişti, diğerleri ise kadına da hitap ediyordu.¹⁹³

1908 Devrimi, o güne kadar sessizce sürdürülen kadın hareketini bir anda su yüzüne çıkartmış; başta Tanin olmak üzere birçok günlük ve haftalık yayında kadın yazarların imzaları görülmeye başlamıştır. Ne var ki, başkentte bile geleneksel topluma has unsurlar kadınların bu hareketini uygun görmedikleri gibi, kendi başlarına ya da kocalarının refakatinde çarşıya çıkan kadınlara karşı bazı hoş karşılanmayacak davranışlara da başvurulmuştur. Yani toplumda etki ve tepki birlikte gelmiştir. Biçimsel bazı hakların elde edilmesine yönelik bu kadın mücadelesinin yanında, kadının üretim alanında yerini alması, kentsel kesimde, I. Dünya Savaşı yıllarına rastlar. Bunun nedeni, savaştan ötürü erkek işgücünün boşalttığı yerlerin kadınlar tarafından doldurulmasını sağlamaktır. Özellikle küçük sanayi işyerlerinde kadın işgücünün kullanılması bu dönemde yaygınlaşmıştır. Örneğin 1913 sayımının sonuçlarına göre çalışanlar içerisinde kadın işgücünün oranı % 20 dolaylarında iken bu oran 1915'te % 30'a çıkmıştır. Aynı yıllarda kadınların bazı devlet dairelerine memur olarak kabul edilmesi de karar altına alınmıştır. Bu karar ilk anda büyük tepki ile

---

¹⁹² Carter V. Findley, **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s.358

¹⁹³ Brummett, a.g.e., ss. 90-91

karşılanmışsa da İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin ısrarı karşısında tüm engeller aşılmıştır.¹⁹⁴

Cinsiyetleri ne olursa olsun devrimden önce Osmanlılar dünyadan haber almak için yabancı gazeteleri okurlardı. Diğer bir seçenek sürgündeki Osmanlıların çıkardığı ve şehre kaçak sokulan yayınlardı. Basına karşı alınan tedbirlerden biri de, ister hakkında yasaklama kararı çıkmış yabancı yayın olsun, isterse Jön Türk yayını olsun, gazetelerin yabancı postaneler yardımıyla Osmanlı topraklarına girdiğini görmekteyiz. Bu postanelerin buldukları yerlerde her ne kadar polisiye tedbirler alınsa da bu tür yayınların girişlerine engel olunamamıştır. Osmanlı hükümeti ise 13 Mart 1900 tarihinde çıkan iradeye göre ülkede bulunan ecnebi postalarının zararları ve sakıncaları zaten tasdik edilmiş ve kayıtlı rakamı serbest olduğuna binaen bu kısımdaki karar üzerine gereken muamelenin bir an evvel yapılmasıyla ecnebi postalarının süratle kaldırılması sebebinin meydana gelmesi beyanı üzerine¹⁹⁵ yabancı postanelerin faaliyetlerine son verilmiştir.

Yabancı postanelerin kapatılması üzerine İstanbul'da yaşayan yabancı uyruklu kişilerin bu durumdan rahatsız olduğu, Osmanlı Devleti'nin bu uygulamasından çeşitli gazete bayilerinden gazete alan İngiliz vatandaşlarının sık sık değişen yasaklama kararlarıyla sıkıntıya düştükleri, İngiliz matbuatına konulan sürekli yasaklamadan sonra kendilerine gazete dağıtılacak İngiliz uyrukluların isimlerini içeren bir imtiyaz listesinin hazırlanıp ona göre dağıtım yapıldığı görülür. İmtiyaz listesinde ismi olmayan İngiliz yurttaşlarına da bu gazetelerin ulaşması için azami gayret gösterdiği görülmektedir.¹⁹⁶ Ayrıca İstanbul'daki İngiliz postanesi müdürü M. Leversham'ın 24 Mart 1900 tarihli raporunda, İngiltere'de basılıp, Osmanlı İmparatorluğu'na girişi yasaklanmış gazete, dergi v.s yayınların bir listesi verilmiştir. Bu listede o döneme göre on bir yıldır yasak olan gazetelerin de ismine rastlanmaktadır.¹⁹⁷

---

¹⁹⁴ Tevfik Çavdar, "Devralınan Sosyal Hayat", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., s. 831

¹⁹⁵ BOA, İrade Hususi, 31/24, 13 Mart 1900'den akt Muammer Göçmen, ss. 86-87

¹⁹⁶ Public Record Office, Foreign Office Archiver 195/2085, İstanbul'daki İngiliz postanesi müdürü M. Leversham'ın yazısı'ndan akt. Muammer Göçmen, a.g.e., ss. 87-88

¹⁹⁷ Public Record Office, Foreign Office Archiver 192/2085, 24 Mart 1900'den akt. Göçmen, a.g.e., s. 88

	Gazetenin İsmi	Yasaklanma Tarihi
1	Nineteenth Century	11 Eylül 1889
2	Children's World	18 Ekim 1894
3	Speaker	1 Mart 1895
4	Pall Mall Gazette	22 Mayıs 1895
5	Observer	29 Ekim 1895
6	Daily Chronicle	6 Aralık 1895
7	Daily Graphic	5 Ocak 1896
8	Punch	2 Ocak 1896
9	Westminster Gazette	24 Ocak 1896
10	Life	4 Mart 1896
11	Evening Star	4 Mart 1896
12	Review of Reviews	16 Mart 1896
13	Times	7 Mayıs 1896
14	To Day	20 Haziran 1896

Tablo 2: Yasaklanan yabancı gazeteler

Gazete ve dergi okumanın pratik yararları olduğu kadar eğitime de katkısı vardı. İstanbul'un üst sınıfları böylece artık İstanbul'un merkez olmadığı bir dünya kültür sistemine iştirak ediyorlardı. Okur zaten mevcuttu; devrim bu okurun yabancı basından başka bir şey bulamamasına yol açan sansürü bir süre için askıya almıştı. Osmanlı süreli yayınlarının elit olmayan okurları, hatta okuyazar olmayan okurları da vardı. Devrimden önce bile bu kitle yüksek sesle okuma yoluyla basına ulaşabiliyordu. Orta ve alt sınıftan kimselerin toplanıp sohbet ettiği başlıca kamusal alan merkezi olan kahvehanelerde bir gazete satın alamayan ya da abone olamayan Osmanlılar kamusal alanlardaki bu okumalardan yararlanmışlardır.¹⁹⁸ Ahmet Rasim İstanbul şehir hayatını bir gazeteci gözüyle tasvir ettiği Şehir Mektupları adlı kitabında Galata köprüsünde insanların vakit geçirebileceği bu türden kıraathaneler olduğundan bahseder.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Brummett, a.g.e., ss. 92-93

¹⁹⁹ Ahmet Rasim, **Şehir Mektupları**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 41

Resim - 1: (Anonim) Osmanlı'da başlıca kamusal alanlardan biri olan kırcaathane.²⁰⁰

Niyazi Berkes düşünce özgürlüğünün yasaklandığı bir rejim ortamında o dönemin basınında yaşanan bir paradoksa dikkat çeker. Abdülhamit döneminde basın ve yayın Tanzimat dönemine kıyasla çok daha fazla gelişmiştir. Namık Kemal, 1882'de yazdığı bir mektupta batılılaşmanın kaçınılmazlığını anlatırken, bu basın ve yayın gelişmelerini, terakki (ilerleme) kavramının çıkışından beri ne denli derinleştiğinin kanıtı olarak gösterir. Ona göre Tanzimat dönemiyle kıyaslanırsa, yalnız gazetelerin sayısı artmakla kalmamış, okuyucu sayısı da artmıştı. Son on yıl içinde gazete okuyan kadınların sayısı yüz kat artmıştır. “Bugün esnaf ve uşaklar bile okuyorlar ya da okuyabilenden dinliyorlar; ayrıntısız bile olsa, devlet işleri, yurtseverlik, medeni erdemler, askerlik başarıları ve savaş olayları hakkında bilgiler ediniyorlar”. İstibdat döneminde, okur sayısının artması gibi niceliksel gelişmeler olmasına rağmen, niteliksel anlamda yani okurların neler okuduğu ve öğrendiği konusunda tersi yönde gelişmeler yaşanmıştır. “Okurlar gazetelerde, dergilerde, kitaplarda daha mütevazı, fakat uzun süreli etkileri daha derin olacak ve hayati önem taşıyan konularla hiç ilgisi olmayan şeyler okuyorlardı. Basın ve yayın şimdi yüksek edebiyat ve düşün planında çalışmadığı için, siyasa dışı konulara dönmüştü. Mesela; okuyucuların ilgisini çekecek fen yazıları gibi...dönemin gazete ve dergi koleksiyonları incelendiğinde şu tip

²⁰⁰ Anonim, Özer Kanburoğlu arşivinden alınmıştır.

yazı ve başlıklara rastlanırdı: Prof. Helmboltz'un hayatı, omurgalı hayvanların menşei, ayakları nasıl sıcak tutmalı?, renkli fotoğraf nedir? Arapların uygarlığa hizmetleri, havada, deniz altında seyahat, kedilerde zeka, Alman öğrencilerinde miyopluk, Laponyalıların, Eskimoların hayatı vb..²⁰¹

Bu yayınların içeriğine bakıldığında etliye sütlüye dokunmayan cinsten, siyaset dışı konuların dönemin gazetelerinde sıkça işlendiği görülmektedir. Ancak burada asıl önemli olan nokta, basının içeriğine bakılarak siyaset dışı konuların ön planda olması değil, eğlenceli ve ilgi çekici konuların okuyucu kitlesinin hoş vakit geçirmek adına okuma alışkanlığında meydan gelen artıştır. Halk arasında kanaat önderi ya da toplumsal lider diyebileceğimiz kişilerin din adamları, üst düzey bürokratlar ve padişah olduğu, padişah buyruğunun tartışmasız kabul gördüğü bir toplumsal ortamda din ve siyaset dışında konulara halk arasında ilgi gösterilmesi şüphesiz önemli bir olaydır.

Toplumda okuryazarlık oranının çok büyük bir artış gösterdiği ileri sürülemezse de, okuryazarlar arasında okumanın yaygınlaşmasının ve dünyasallaşmasının bu dönemde başlaması tarihin bir cilvesidir. O zamana dek okuma, din kitaplarını okumak ve okuduğunu anlamaktı. Şimdi halkın karşısına bunların dışında okunacak ve anlaşılabilir malzeme çıkıyordu. Onun için bu dönemde, İstanbul'da Babiâli Caddesi basın bölgesi olarak gelişmeye başlamıştır. Matbaalar çoğalmış, kitap basımı artmış, çevirmenlik gelişmeye ve hızlanmaya başlamıştır. Çevirmenlik sanatı kolaylaşmaya da başlamıştır, çünkü bu dönemin profesyonel çevirmenleri yüksek edebiyat ve felsefe çevirmenleri değil, halk için yazılmış macera romanlarının çevirmenleriydi. Jules Verne romanları, Üç Silahşörler, Monte Kristo Kontu çevirileri, çevirmenleri değilse bile matbaacıları ve kitapçıları zengin edecek kadar rağbet görüyordu. Babiali caddesinde çoğu Ermeni, Rum ve Yahudi olan kitapçılar toplanmaya başladı. Popüler serüven, seyahat ve fen konularından sonra cinayet ve polisiye romanlar moda oldu. Abdülhamit'in kendisi de bu çeşit romanların iyi bir müşterisi olmuştur.

---

²⁰¹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, yay. haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, ss. 368-369

Palmira Brummett'e göre Osmanlı gazete ve dergi okuyucusu çeşitlidir. Erkek ve kadın, elit ve sıradan, okuryazar, yarı okuryazar, hatta okuma yazması olmayan. Dergilerin içeriği sadece yayıncılarının düşünce aktarma arzularının ve ticari emellerinin ifadesi sayılamazdı; içerik, okurların arzu ve emellerinin de aynasıydı. Okurlar uzun süredir kendilerinden saklanan haberi artık talep ediyorlardı. Bilgi, eğitim ve aydınlanma talep ediyorlardı ki, bu bazen Avrupa'yla bağlantılıydı. Eğlence de istiyorlardı; II. Meşrutiyet dönemi basını eğlenceyi onlara mizah mecmuaları biçiminde sundu, böylece okurlar kendi kendilerine ve başkalarına gülecekler, karikatürlerde yeniden üretilen, dünya, imparatorluk ve kültürlerine dair korkularını göreceklerdi.²⁰²

Basında ilk karikatür 1867'de İstanbul gazetesinde yayınlanmıştır. Bu karikatürlerin önemli bir kısmı yabancı karikatür izlenimi verse de önemli bir kısmı Osmanlı toplumunu anlatır. İstanbul gazetesi Ali Kararname nedeniyle bir karikatür yüzünden kapatılmıştır. Bu olaydan kısa bir zaman sonra ilk mizah gazetesi Diyojen yayınlanır (1869). Çıkaran Ermeni asıllı bir Osmanlı aydını olan Teodor Kasap Efendi'dir. Diyojen'in çıkış amacında şöyle denilmektedir: Halkın ve hükümetin sorunlarına değinilecek, ülkemize yabancı olan şeylerle alay edilip, küçük görülecektir.²⁰³

Tanzimat ve özellikle meşrutiyet dönemi mizah dergileri incelendiğinde özellikle karikatürlerde ele alınan konulardan dönemin toplumsal ve sosyal yapısı hakkında fikir edinmek mümkündür. Turgut Çeviker bu dönem karikatürlerinde ele alınan konuları şu şekilde ayırtmıştır: “Belediye sorunları, toplumsal yaşam, Kadın, Kadın-Erkek, Aile, Çocuk, Eğitim, Sanat dünyası, Basın Dünyası, Fantezi, Hürriyet, Adalet, Eşitlik, Kardeşlik, İstibdat, Baskı, Adaletsizlik, Jurnal, Sansür, Gericilik Hareketleri, Politik Yaşam, Ekonomi (İşçi-işveren-emek-sermaye, grev, ilerleme ve gelişme, ünlü kişiler)”²⁰⁴ gibi temalar bu dönem mizahında işlenen başlıca konulardır.

---

²⁰² Brummett, a.g.e., s. 94

²⁰³ Hakan Derman, “Mizah dergileri ve karikatür”, **Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)**, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1984, s. 71

²⁰⁴ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1988, ss. 41-52

Mizah olgusu daha ilkel biçimi olan hicivle kültürümüzde varolan ve toplumsal anlamda yatkın olduğumuz bir kavramdır. Mizahın biçimsel anlamda görsellik kazanması tıpkı roman gibi Batı'dan alınan bir olguyla karikatür yoluyla olmuştur. “Türk karikatürü, Tanzimat döneminde sıfır noktasından başlamış, o da roman gibi Batı'dan çağdaşlaşma savaşımıza katılmak için gelmiş, getirilmiştir”.²⁰⁵

Kanun-ı Esasi'nin ilanından sonra açılan Meclis-i Mebusan, mizah gazeteleri üzerine yapılan tartışmalarıyla da ünlüdür. Bu mecliste gazete bir yana, basına karşı olan milletvekilleri bile vardır. Halepli Manok Efendi şöyle bağıırır: “Madem ki basımevleri bu kadar önemlidir, madem ki baruttan beterdir diyorlar; onu güzelce saklayalım, onu kaza merkezlerine kadar götürmeyelim”. Matbuat Müdürü Macit Bey ise: “Efendim mizah gazeteleri yararsız ve gereksiz olduğu gibi bunların zararları da vardır” diye mizah düşmanlığının öncülüğünü yapar. Özellikle Osmanlı-Rus Savaşı yıllarında yönetim basına çok yüklenmiştir. Meclis tartışmalarında Matbuat Müdürlüğü'nün bu yayınları, istediği zaman sorgusuzca kapatabilmesi istenir.²⁰⁶

Mizah popüler olan, halkın aklında yer etmiş imgeleri kullanarak muhalefet görevini yapar. Bunu yaparken tanıdık imgeler kullanır ve dolaylı bir anlatım şekline bürünür ki baskı dönemlerinde varlığını sürdürebilsin. Gazetecilik ve siyaset alanında da bu durumun yaşandığından bahseden Brummett'e göre “Politikacılar gibi gazeteler de simgesel temsil zemininde rekabete girerler; zaman zaman halkın sesini yakalamaya çalışırlar ama bu halkın kim olduğu çok farklı tanımlanabilir. Bu sesin sahibi olduklarını iddia etmek (hatta o sesi tanımak) için, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı gazeteleri yenilikçi ve tanıdık olanı birleştiren belirli stratejiler geliştirmişlerdi. Popüler, yani okurlarının hafızasında yer etmiş eski ve tanıdık bir dili ve imgeleri kullanırlardı. Devrim gazeteleri, zaman geçtikçe popüler ve tanıdık hale gelecek olanı yeni kültür simgelerini yaratma ve belirleme gücünü kazanarak halkı tekelleri altına almaya da çalıştılar. Mizah dergilerinde, eski kültür simgelerine hakim olmak ve bu simgelerin ne ölçüde çarpıtılıp kırılabileceğini anlayabilmek, yazarlara ve

---

²⁰⁵ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü Tanzimat Dönemi (1867-1878)**, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1986, s.20

²⁰⁶ Çeviker, a.g.e., s. 28

yayıncılara otorite sağlıyordu. Yazarlar ve yayıncılar, halk her kimse, onun diliyle konuşuyorlardı; okurları da bu dili yeni, bilinmedik yönlere çekmeleri için kendilerine otorite tanımışlardı”.²⁰⁷

Findley Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihiyle ilgili araştırmasında 1908’de bir işçinin aylık ücretinin yaklaşık 350 kuruş olduğunu belirtir. Ortalama gazete fiyatı 10 para olduğuna göre ayda otuz gazete bu kişiye ayda 7,5 kuruşa mal olmaktadır.²⁰⁸ Günümüzde ise ortalama gazete fiyatının 35 kuruş olduğunu ve 2008 yılının ilk 6 ayında asgari ücretin 435 YTL²⁰⁹ olduğu düşünülürse satın alma gücü açısından önemli farklılıklar görülmektedir.

İkinci Meşrutiyetin düşünce akımları, biri siyasal diğeri sosyal ve kültürel olmak üzere iki eksen etrafında toplanabilmektedir. Siyasal içerikli düşünce akımları, sadece demokratik hak ve hürriyetler üzerinde toplanmış, fakat monarşik rejim ve hilafet kurumu asla tartışma konusu edilmemiştir. Sosyal ve kültürel içerikli düşünce akımları ise, çeşitli ölçülerde birbirini içine girmiş olarak, genellikle Osmanlılık, Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık olarak belirlemiştir. Bu dönemde, Batı kültürünün getirdiği kavram ve değerler eski kültürün öğeleri ile tam bir etkileşim içine girmişlerdir. Bu nedenle, İslamcılar ve Türkçüler, görüş ve düşüncelerini savunurken, Batılı değerleri de kullanmak zorunda kaldıklarından çelişkiye düşmüşlerdir. Çelişkiyi giderecek çözüm, Ziya Gökalp tarafından ortaya atılmıştır.²¹⁰

Jön Türk döneminin en ilginç ve dikkat çekici tarafı, belki de o dönemin entelektüel ve kültürel hayatında olmuştur. Meşrutiyetin ilanı, padişahın uzun bir dönem sansürüyle sıkıştırılmış olan fikir ve kendini ifade alanında bir akımın ortaya çıkmasını sağladı. 25 Temmuz 1908’de İkdam gazetesi altmış bin nüsha, Sabah kırk bin nüsha basılmış, akşam baskıları ise piyasa fiyatının kırk misli üstünde satılarak elden ele dolaşmıştı. Yepyeni bir dizi edebi, siyasi ve farklı türde süreli yayın ortaya çıktı ve bazı temel Jön Türk yayın organları merkezlerini sürgünden İstanbul’a

---

²⁰⁷ Brummett, a.g.e., s.103

²⁰⁸ Findley, a.g.e., s. 318

²⁰⁹ “Asgari ücret 435 YTL”, (Çevrimiçi), <http://www.ntvmsnbc.com/news/430702.asp>, 11 Eylül 2008

²¹⁰ Yamaner, a.g.e., s.145

naklettiler. Uzun bir süre duyulmamış olan veya engellenmiş olan sesler artık duyuluyor, uzun bir süre önüne set çekilmiş fikirler artık basılabiliyordu. Nisan 1909'daki ayaklanmanın ardından baskı ve matbuat üzerindeki kontrol tekrar geldiyse de İttihatçıların şiddet ve zorbalıkları ve ezici savaş şartları bile bu yeni fikir, ifade ve tartışma akımını gerçek anlamda ortadan kaldıramadı. Bu dönemin edebiyatında yabancı öğretiler bir kez daha siyasi ve toplumsal eleştirinin kuramsal temellerini oluşturdu. Bu yabancı entelektüel etkilerin temel kaynağı hala Fransa'ydı, ancak 18. yüzyılın aydınlanması yerine, bu kez 19. yüzyılın toplumbilimleri Türk reformcuların ve devrimcilerin zihniyetindeki egemen unsur olmuştu. Pozitivist sosyolojisiyle Ahmed Rıza'ya İttihat ve Terakki fikrinin ilhamını veren August Comte'un etkisi ilk ortaya çıkan etki oldu ve Türkiye'deki sekülerizm yanlısı radikalizmin sonraki dönemlerde gösterdiği gelişmeyi derinden etkiledi. Prens Sabahattin savunduğu rakip ekolün felsefesini oluşturma yolunda Le Play'in öğretilerini ve daha da önemlisi Demolins'in öğretilerini ele aldı. Bunlar Sabahattin'in şahsi teşebbüs ve adem-i merkeziyetçilik doktrinlerinin temelini oluşturan fikirler oldu. Son olarak, özellikle Emile Durkheim sosyolojisi içinde Ziya Gökalp Türk milliyetçiliğinin ilk kuramsal formülünü inşa ettiği kavramsal çerçeveyi buldu.²¹¹

Bu çözümü anlamak için Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet yaklaşımından ve bu düşünceye yön veren tarihi ortamdan bahsetmek gerekir. Bu ortam üzerinde durmak gerekirse; Karlofça antlaşmasıyla gerileme devrine giren Osmanlı Devleti, gücünü gittikçe daha fazla hissettiren Avrupa devletleri karşısında ayakta durabilmek için değişme ihtiyacını duymuştur. Avrupa'yı örnek alarak başlatılan değişmeler, Tanzimat Devri'nde askerlik alanından idari ve sosyal alana kaymıştır. Fransız İhtilali'nin hürriyet ve eşitlik fikirlerinin de esmeye başlamasıyla, bazı Osmanlı aydınları memleketin bütün geleceğini mutlakiyet rejiminden kurtulmada görmüştür. Birinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte tahta çıkan II. Abdülhamit'in, meşrutiyeti kısa zamanda askıya alarak istibdat idaresini kurmasından sonra, hürriyetçi aydınların bütün emeli, istibdatın sona erdirilmesi ve meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi olmuştur. İkinci Meşrutiyet öncesinde Diyarbakır'da yaşayan Ziya Gökalp Osmanlıcıdır. Meşrutiyetin

---

²¹¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2008, ss. 312- 313

ilanından sonra Selanik'e gider ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerine katılır. Ziya Gökalp, bu safhada memleketin kurtuluşunu Türkçülükte görür. İttihat ve Terakki, Balkan Savaşı çıkmadan önce genel merkezini İstanbul'a nakledince, Ziya Gökalp de İstanbul'a yerleşir. Darülfünun'da sosyoloji dersleri verir. Mütarekeden sonra Malta'ya sürülen Ziya Gökalp 1921'de memlekete döndüğünde, Osmanlı İmparatorluğu dağılmıştır. İstiklal mücadelesinin gerçeği, Ziya Gökalp'in yazılarındaki ve şiirlerindeki Turan hayalini parçalamıştır. Ziya Gökalp, dikkatini Misak-ı Milli sınırları içindeki milli devlete çevirir.²¹²

2.8.2 Ziya Gökalp ve Düşünce Yapısı

Sosyolog olan Diyarbekir doğumlu Ziya Gökalp (1876-1924) askeri rüşdiyede okudu. 1894'te bir intihar teşebbüsünde bulundu. İlk defa Muzır evrak okumak suçundan olmak üzere, 1898-1900 arasında birkaç kez tutuklandı. Diyarbekir vilayeti maarif müfettişliğinde bulundu. 1904'ten itibaren yoğun yayın faaliyetleri ile tanındı. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre önce Anadolu'da başlayan Jön Türk faaliyetlerine katıldı. Aynı dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbekir şubesinin kurulmasında önemli bir rol aldı. 1909'da İttihat ve Terakki'nin Selanik'te yapılan umumi kongresine üye olarak katıldı. 1910'da cemiyetin Selanik'teki idadisinde sosyoloji dersleri vermeye başladı. Kısa zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli ideologlarından biri haline gelen Gökalp, hem pozitivist bir sosyolog hem de Türk milliyetçiliğinin ideologlarından biri olarak bilinmektedir.²¹³

Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak adlı kitabının isminden de anlaşılacağı üzere; 1924'te ölümüne kadar Ziya Gökalp'in siyasi eğiliminde görülen bu üç evre boyunca, onun düşüncelerinde değişmeyen bir yön vardır: Toplum, benliğini koruyarak Batı medeniyetine girmek zorundadır. Ona göre, devletin bağımsız bir siyasi varlık olarak ayakta kalabilmesi için başka bir çare yoktur. Bu yüzden Ziya Gökalp, Osmanlıcılık,

---

²¹² Yılmaz Özakpınar, **Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meselesi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003, s.172

²¹³ Hamit Bozarslan, "M. Ziya Gökalp", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce c.I, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 314

Türkçülük ve milli devlet evrelerinin hepsinde, batı medeniyetinin gereklerine göre toplumun yeniden yapılanmasını isteyen bir fikir adamıdır.²¹⁴

Gökalp'e göre din, ahlak, hukuk, bilim, sanat, iktisat, dil, teknik hem uygarlığı hem kültürü teşkil eder; fakat kültür olanlarla uygarlık olanlar arasındaki farkları şu şekilde belirler: Kültür bir ulusa özgüdür, uygarlık ise çeşitli uluslarca paylaşılan bir şeydir. Uygarlık ulusal ve bireysel iradelerle meydana gelir, taklit yoluyla bir ulustan başka bir ulusa geçer. Kültüre dahil olan şeylerse, doğal ve kendiliğinden meydana gelir; taklitle bir ulustan diğerine geçemez. Kültür özellikle duygulardan; uygarlık özellikle fikirlerden oluşur. Bir kültürü teşkil eden unsurlar arasında içten bir uyum ve dayanışma vardır. Uygarlığın unsurlardan oluşması gerekmez. Bir uygarlık ancak bir kültürle aşılanırsa o uygarlık uyumlu ve tutarlı bir hale gelir. Kültür bize amaçları, uygarlık ise araçları verir. Ulusal kültür, ulusun diliyle birlikte kendine ait olan dinsel, ahlaki, estetik duyguların bütünüdür.²¹⁵

Ziya Gökalp'in düşünce yapısının temelinde, kendisinin tanımladığı kültür ve medeniyet kavramı vardır. Ziya Gökalp kültür yerine "hars" kelimesini kullanır. Bunun nedeni, Fransızca "culture" kelimesinin onun kastettiği harsın dışında başka bir anlamının daha olmasıdır. Kültür kelimesinin bu ikinci anlamını, Ziya Gökalp "tehzib" kelimesiyle karşılar. Hars ve Tehzib adlı makalesindeki açıklamaya göre, hars halk kültürüdür. Halkın gelenekleri, görenekleri, örfleri, sözlü ve yazılı edebiyatı, dili, musikisi, dini, ahlakı, estetik ve iktisadi ürünleri harstır. Tehzib ise, yüksek tahsil görmüş, yüksek bir terbiye ile yetişmiş aydınlara özgüdür. Fikirleri, güzel sanatları, edebiyatı, felsefeyi, bilimi ve hiçbir taassup karıştırmadan dini sevmek tehzibdir. Ziya Gökalp'e göre bir insan yalnız kendi milletinin harsına değer vermekle birlikte, o insan eğer tehzib görmüş ise başka milletlerin harslarını da sever ve onlardan da tat almaya çalışır. Ziya Gökalp hars ile tehzib arasında iki türlü fark görür. Birinci fark, harsın demokratik, tehzibin aristokratik olmasıdır. İkinci fark, harsın milli, tehzibin milletlerarası olmasıdır.²¹⁶

---

²¹⁴ Özakpınar, a.g.e., ss. 172-173

²¹⁵ Niyazi Berkes, **Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları**, İstanbul, Adam Yayınları, 1985, ss. 205-206

²¹⁶ Özakpınar, a.g.e., s.173

Ziya Gökalp *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı eserinde döneminin düşünce akımlarını sınıflandırdığı gibi basın alanında da analizler yapmıştır. “Ülkemizde üç fikir akımı vardır. Bu akımların tarihi incelenirse görülür ki, düşünürlerimiz önce çağdaşlaşmak ihtiyacını duymuşlardır. III. Selim devrinde başlayan bu eğilime, II. Meşrutiyet’ten sonra İslamlaşmak olgusu da katıldı. Son zamanlarda ise ortaya Türkçülük akımı çıktı. Çağdaşlaşmak fikri, düşünürlerce, esaslı bir kural sayıldığı için, belirgin bir yayıcısı yoktur. Her dergi, her gazete bu fikrin az çok savunucusu sayılır.”²¹⁷ İslamlaşmak fikrinin yayıcısı ve savunucusu *Sırat-ı Müstakim, Sebil-ül Reşat, Türkleşmek* fikrini yayan ise *Türk Yurdu* dergileridir. Dikkat edilirse görülür ki, bu üç akım da aynı ihtiyaçtan doğmuştur. Gökalp bu sınıflandırmaları yaptıktan sonra gazetenin toplumsal etkilerinden bahseder ve Fransız sosyolog Tarde’in görüşlerinden de yararlanır. “Tarde,²¹⁸ milliyet fikrinin gazete ile başladığını ileri sürüyor ve bu fikrini şöyle açıklıyor: “Gazete aynı dille konuşan insanları bir arada toplayarak halkı oluşturur ve onlara ortak bir vicdan verir. Gazete, bilinçsiz olarak yaptığı bu etkiden ayrı olarak, sırf sürümünü sağlayabilmek için, okuyucuların övünme ve vatanperverlik duygularını okşamaya, onların milli geleneklerini ve övünç verici milli hatıralarını canlandırıcı sözler yazmaya mecburdur.”²¹⁹

Milliyet duygusu bir kavimde uyandıktan sonra, komşu kavimlere de kolayca yayılır. Çünkü milliyet duygusu uyanır uyanmaz, sahiplerinde, yardımlaşma, fedakârlık ve mücadele duygularını arttırarak, onların ahlak, dil, edebiyat, ekonomi ve siyaset alanlarında, ilerlemelerini hazırlar. Bu durumu kıskanan ve imrenerek izleyen komşu kavimlerde –eğer halk dilinde yazan gazeteleri de varsa, milliyet düşüncesinin derhal yaygınlaşması çok normal bir durum olacaktır.²²⁰

Ziya Gökalp’in ulus denen toplum türünü anlayış biçimi, o zamanın belki de en önemli dönüm noktasıdır. Ziya Gökalp 1870’lerde Yeni Osmanlıların niteliğini kavrayamadıkları devrimci ve ulusçu jeunne akımının anlamını ilk kez, fakat çok geç olarak şimdi kavramıştır. Gökalp’in ulus görüşü Osmanlı İmparatorluğu’nun milliyetlere

²¹⁷ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul, Toker Yayınları, 1992, ss.7-8

²¹⁸ Fransız sosyolog, Taklit kanunları ve ceza felsefesi isimli eserleri vardır.

²¹⁹ Gökalp, a.g.e., s.8

²²⁰ Gökalp, a.g.e., ss. 8-9

bölünme savaşının sonuna gelindiğini göstermektedir. Ulusçuluğun bir ırkçılık sorunu değil, çağdaş bir toplum olma, evrensel ümmet dininden ve evrensel Osmanlı İmparatorluğu'ndan çıkma sorunu olduğunu işaretlemesi önemli bir noktadır. Din-devlet ayırımına giden yol ancak bu tip bir toplumsal yapı içinde yapılabilecek bir girişim olabilirdi.²²¹

Hukuk sorununu da ele alan Gökalp, toplumun ümmet durumundan ulus durumuna geçmesinin, hukukun çağdaşlaşmasını da zorunlu kıldığını ileri sürmüştür. İslam fıkhnının, değişen toplumsal koşullara göre yeni kurallar getirme temeline dayandığını ve bundan ötürü çağdaş hukuk anlayışıyla çelişmediğini ileri sürmüştür. Hukuk alanında devrimci ya da köktenci değil, evrimci bir gelişim gerçekleştirilmesinin doğru olacağını savunmuştur. Laikliği tam anlamıyla kabul etmese de yargının tek bir temele dayandırılması gerektiğini ve bundan ötürü dinsel ve sivil iki ayrı mahkemenin bir arada bulunamayacağını ileri sürmüştür.²²²

Gökalp dil konusunda da önemli saptamalar yapmaktadır. Bilim, din ve dil arasındaki ilişkide kullanılan dilin öneminden ve ulusal bilincin temelinde dil olgusunun yattığından bahseder. “Tarde, milletlerarası birlik duygusunun da kitap'tan doğduğunu söylüyor. Gazete, halkın duygularına seslendiği için konuşulan dilin yaşayan kelimelerini kullanır. Kitap, ilim adamlarının ve ilim yapanların kendilerine has ülkülerine seslenir; bu sebeple de konuşulan dilden çok, bilimsel terimlere ihtiyaç duyar. Terimlerin halk dilinde kullanılan kelimelerden yapılmaması genel bir kuraldır, çünkü kelimeler de tıpkı tabii ve canlı varlıklardır. Halk dilinin doğal kelimeleri, canlı ve duygusal anlatımlar taşıdıkları için, uydurma ve soyut anlamları kabul etmez, reddeder. Bundan dolayıdır ki, her kavim terimlerini din kitabının yazılmış olduğu dilden alır.”“Avrupa milletleri İncil'i yunan dilinde yazılı olarak buldukları için ilim terimlerini Yunanca'dan almışlardı. Daha sonra Hristiyanlık noktasından Latin dili, Yunanca'ya yardımcı olduğundan Cermen ve Slav milletlerinin dillerine Latince'den de birçok terimler geçti. İslam kavimleri ise terimlerini genellikle, Arapça'dan bir kısmını da Farsça'dan aldılar.

---

²²¹ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, a.g.e., s. 438

²²² Selahattin Hilav, “Düşünce Tarihi 1908-1980”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, der. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992, s. 370

Bugün bile yüzyılın bütün ilimlerini dilimize aktarırken, Yunanca ve Latince terimler yerine, Arapça ve Farsça terimleri kullanmaktayız.”²²³

Batılılaşmayı veya modern düşünme ve yaşama kalıplarını benimsemiş idareci ve aydın kesimlerle, geleneksel yaşamlarını sürdüren kitleler arasındaki farklılaşma son yüzyılda giderek artmıştı. Skolastik (kuralcı, dogmatik) dini düşüncelerden kaçmak isteyen Osmanlı aydınları, etkilendikleri ve Batı’dan hazır reçeteler halinde irdilemeden aldıkları fikir akımlarına aşırı derecede bağlanarak başka bir fanatizme düşüyorlardı. Halkı geri ve cahil bulan aydınlar ile onları kendinden görmeyen halk arasındaki uçurum büyürken, aydınlar arasında da kopukluk oluşmuştu. Tanzimat’tan bu yana aydınlar artık ya medreselerde Arap kültürüyle, ya tekkeler ve konaklarda Fars kültürüyle, ya da Babialî’de Avrupa kültürü ile yetişiyorlardı.²²⁴

Ziya Gökalp siyasal fikir akımlarındaki bölünmüşlüğü ve eğitim alanındaki olumsuzluğu İstanbul’daki kitapçı dükkânları ve okullardan verdiği örneklerle şu şekilde ifade etmektedir:

“Türkiye’yi başka ülkelerden ayıran özel bir hal var: Başka milletlerde en karakterli kimseler tahsilde en yüksek olanlardır. Bizde bunun aksi oluyor. Türkiye’de vatan için en zararlı insanlar medrese veya mektep görenlerdir. Meşrutiyetten beri birçok vakalar bu paradokslu gerçeği destekliyor. Bu vakalardan çıkan sonuç şudur: Türkiye’de medrese ve mektep terbiye ettiği fertlerin karakterini bozuyor. Bu özelliğin sebebi nedir? İstanbul’da üç türlü kitapçı var: 1) Sahaflar 2) Beyoğlu kitapçıları 3) Babialî’deki kitapçılar. Sahaflar Arapça ve Farsçaya, Beyoğlu kitapçıları Avrupa’ya aittir. Babialî’nin Tanzimat eğitimi ise onların perişan tercümelerinden acemice intihal ve taklitlerinden ibarettir. Milli eğitimimizin ne kitapları, ne kitapçıları vardır. Öğrenim yerleri de kitapçılara paralel olarak üçtür: Medreseler, yabancı okullar, Tanzimat okulları. Bu üç öğretim yerinin birbirinden farkı çok barizdir. Oralarda yetişen softa, levanten, tanzimatçı tiplerinin üçünde de karakter göremezsiniz. Memleketin en büyük hastalığı, birbiriyle anlaşamayan bu üç zihniyetin kendi adamlarıyla idare

²²³ Gökalp, a.g.e., ss. 12-13

²²⁴ Kutlu, a.g.e., ss. 306-307

*olunmasıdır. Çok şükür ki her bilgi sahibi bu öğrenim yerlerinden birine mensup değildir. Nitekim Namık Kemal gibi kendi kendini yetiştiren bir karakter sahibi çıkabiliyor.”*²²⁵

Batılılaşma hareketi II. Abdülhamit döneminde de başta padişah ve yöneticilerin belli oranda karşı olmalarına rağmen, batı baskısına karşı koyabilmenin bir yolu olarak görülmüştür. Abdülhamit'in, Tanzimat'la başlayan batıya açılma hareketine devam ederken, milletini kendi köklerinden koparmadan, benliğini kaybetmemiş, kültürüne, gelenek ve göreneklerine bağlı, batıyı taklitten çok batıyı anlayacak modern teknolojiyi kullanacak bir kuşağın yetişmesine çalıştığı söylenebilmektedir. Abdülhamit'in bu çabası aslında Tanzimat'tan beri süregelen kültür ikiliğinin bir devamı idi. Bu, batı tekniğini ve uygarlığını alıp kültüründen uzak kalarak, doğu ile batı kültürünü hem ayırmak hem de uzlaştırmak gibi akılcılık ve bilimsellikten uzak sonuçsuz bir davranıştır. Abdülhamit'in doğu kültürü-batı tekniği şeklinde formüle edilebilecek bu düşüncesi, günümüzde de bazı çevrelerce benimsenen Türkiye'nin gönlü doğuda, beyni batıda görüşüne temel olmuştur denebilir.²²⁶

Ziya Gökalp'in düşünce yapısında ekonomik modeller de yer almıştır. Solidarizm ya da yaygın kullanımıyla dayanışmacılık II. Meşrutiyetle Tek Parti Cumhuriyet Türkiye'sini kapsayacak açılımda bir toplumsal öğretimdir. Avrupa'da ise I. Dünya Savaşı öncesinde tartışılmaya başlayan ve bir ölçüde etkin olan bu akımın Fransa'daki öncülerinden Leon Bourgeois (1851-1925) Radikal Parti'nin liderlerinden olup solidarizmin, liberalizm ile sosyalizm arasında uzlaştırıcı bir rol önerdiğini ve insan özgürlüğüne uyan bir öğretiyi olduğunu savunur.²²⁷ Gökalp'e göre solidarizm sosyal halkçılıktır. Siyasal demokrasinin siyasal düzeyde gerçekleştirdiği eşitliği iktisadi alanda uygulamaya çalışır; diğer bir deyişle, solidarizmde iktisadi sınıfların kaldırılması amaçlanır. Bu nedenle sosyal devlete yönelik öğeler içeren olgu Gökalp tarafından liberal ya da jandarma devletin yetersiz olduğu görüşüyle desteklenir.

---

²²⁵ Ziya Gökalp, "Maarif Meselesi", **Muallim Dergisi**, 1 Haziran 1915, No:11, s.1

²²⁶ Yamaner, a.g.e., ss. 139-140

²²⁷ Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Uluslaşmanın Toplumsal Boyutu: Solidarizm", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 377

Devlet toplumsal hayata katılmalı, düzenleyici, yönlendirici işlevler üstlenmelidir. Bu nedenle toplumsal mülkiyet kaçınılmazdır.²²⁸

Görüldüğü üzere Ziya Gökalp'in fikirleri II. Meşrutiyet döneminden başlayarak Cumhuriyet ve onu takip eden süreçte resmi ideolojiye kaynaklık etmiş, gerek toplumsal gerekse ekonomi alanında uygulanan politikalarda onun düşüncelerinin etkisi açıkça görülmektedir. Peyman gazetesini çıkarmış, Yeni Gün ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde yazarlık yapmış, yazılarını İçtimaiyat Mecmuası, İlmi içtima, Yeni Mecmua, İktisat Mecmuası, Küçük Mecmua, Muallim gibi dergilerde yayınlamıştır. İstanbul Darülfünunda sosyoloji dersleri vermiş, sosyoloji ve metafizik kürsülerini kurmuştur.

2.8.3 İttihat ve Terakki Dönemi

İstanbul'da kurulu bulunan Askeri tıbbiye okulu, Osmanlı'daki ilk siyasi muhalefet hareketleri açısından iki önemli hareketle doğrudan bağlantılıdır. Bunlardan biri Jön Türk hareketinin başlangıç noktası olması, diğeri de Türk Yurdu Cemiyeti'nin ve Türkçülük hareketlerinin çıkış noktasının yine bu okul olması. 1839 yılında açılan Osmanlı Askeri Tıbbiyesi (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) 1867 yılına kadar kurulan sivil tıbbiyelerden ayrı tutularak askeri bir örgütlenmeye sahip bir yatılı okul bünyesinde askeri hekimler yetiştirdiği için, genel olarak Askeri tıbbiye olarak adlandırılmıştı. Eğitim dili Fransızcaydı; ancak 1870'li yıllarda Osmanlıca'ya dönülmüş, bu da, daha önce kozmopolit bir ortamda büyümüş, dil bilen Hristiyan ve Yahudilere göre daha az bir oranda temsil edilen orta sınıf ailelerden Müslümanların okula girmesini kolaylaştırmıştı. Askeri Tıbbiye 20. yüzyılın son çeyreğinde önemli bir siyasi merkeze dönüşmüş, batı bilimine duyulan inancın, siyasi muhalefet hareketlerinin ve askeri kurum olmanın kesişme noktasında bulunmuştu. Bu üç unsur zaman içerisinde Türk milli hareketinin güç temelini, örgütlenme ilkesini ve ideolojik yönelimini belirleyecek kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁹

---

²²⁸ Toprak, a.g.m., s. 378

²²⁹ Kieser, a.g.e., s. 53

1880’li yıllarda Askeri Tıbbiye’ye girmiş olanların tümü, Osmanlı için travmatik, yüzbinlerce insanı Balkanlardan İstanbul’a sürükleyen ve neredeyse başkent in Çarlık orduları tarafından işgaliyle son bulacak olan 1877-1878 Osmanlı Rus savaşını yaşamışlardı. Zor durumdaki imparatorluk ki –gelecekleri ve kariyerleri doğrudan ülkenin durumuna bağlı olan öğrencilerin düşünceleri bu düşünce etrafında dönmekteydi. İmparatorluğu kurtarmakla görevlendirilmiş seçkinler oldukları düşüncesiyle 21 Mayıs 1889’da el sıkışarak başlangıçta İttihad-i Osmani Cemiyeti adını verdikleri, ancak kısa bir süre sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti adını alacak olan bir birlik kurdu. Kurucular arasında Arapkirli Abdullah Cevdet, Kafkaslar’dan Çerkes Mehmet Reşit, Manastırlı Makedon İbrahim Temo, Diyarbakirli İshak Sükuti ve Konyalı hikmet Emin gibi Arap olmayan Müslümanlar bulunmaktaydı.²³⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti halkı sık sık politik faaliyetlere katılmaya yönlendirmişti, örneğin yabancı malları boykot kampanyası açmış, ayrıca mitingler düzenlemişti. Niçin halka bağlanmıştı? Birincisi, İttihat ve Terakki liderleri geleneksel yönetici elitten değildi, yeni orta sınıf denilen bir sınıftandı. Osmanlı Devleti’ni yönetecek yeterliğe sahip olmadıklarını, yönetici olarak kabul edilmeyeceklerini biliyorlardı. Dolayısıyla, siyasetlerinin halkın genel siyasi iradesini temsil ettiğini gösterebilirlerse, bu, siyasetlerinin ve siyasal liderliklerinin meşruluğu için hayli etkili bir araç olacaktı.²³¹

İttihat ve Terakki’nin temel özelliklerine değinmek gerekirse; İttihat ve Terakki, mekteplilerin siyasal örgütüydü. Bu mektepler 1827’de açılan Tıbbiye, 1834’te açılan Harbiye ve 1859’da açılan Mülkiye’dir. Bu okullarda ilk kez çokça denebilecek sayıda, düzenli olarak “yeni adamlar” yetiştirilmiştir. Yeni adam demek, çağcıl (modern) adam demektir. Bu insanlar böyle bir dönüşümden sonra topluma bir ölçüde yabancılaşmış oluyorlardı. Başta onları yetiştiren devlet, kendilerini bağırına basmıyordu. Fakat devlet (padişahlık) onlara gereksinimi olduğunu bildiği için, yine de onları yetiştirmek, yetişince onlara belirli görevler vermek zorunluluğunu duyuyordu. Çünkü batmakta

---

²³⁰ Kieser, a.g.e., s. 54

²³¹ Masami Arai, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, çev. Tansel Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 78

olan imparatorluğun ancak onların çalışmalarıyla ayakta kalabileceğinin farkındaydı. Devlet, kerhen de olsa, onlara tahammül etmek durumundaydı.²³²

Örgütçü çekirdeği İttihat ve Terakki olan 1890'ların Jön Türk gençliği, Yeni Osmanlılardan birçok açıdan ayrılmaktaydı. Bu kuşağın mensupları genel kaide olarak daha mütevazı bir kökene sahiptiler ve kısmen taşradan geliyorlardı. İmparatorluğun kurtulmasını ve kendilerini adadıkları ilerlemeyi sağlamanın aracı olarak, devrimi ve şiddeti onaylıyorlardı. İslami dünya görüşünün ve Müslüman imanının çökmesi sonucu ortaya çıkan derin bir kuşak farklılığı, burada esas belirleyiciydi. Çocukluklarında, devletin neredeyse çökeceği travmatik Osmanlı-Rus Savaşı'nı yaşamışlardı. Saray rejimini gerici olarak gördükleri ve dış politikadaki aşağılayıcı başarısızlıkların sorumluluğunu ona yükledikleri için Abdülhamit'ten nefret ediyorlardı. Onun sahte dindar tutumunu hor görüyor, kendi dünya görüşlerini "doğanın çelik yasalarına" dayandırıyorlardı. Sultanı, Tanzimat'ın devlet adamı ve 1876 yılındaki ilk Osmanlı anayasasının yazarı olan Mithat Paşa'yı öldürmüş olmakla itham ediyorlardı. Ayrıca Jön Türkler de Yeni Osmanlılar da, 19. yüzyılın ikinci yarısının İstanbul burjuvazisine mensup ya da onunla bağlantı içindeydiler. Burjuvazi, imparatorlukta esen kıyamet havası içinde, Batı biliminin popülerleştirilmiş şeklini, başka hiçbir yerde karşılaşılmadık ölçülerde kendine mal etmişti.²³³

İmparatorluk içindeki örgütlenmiş Jön Türk hareketi 1897 yazında tamamen çökmüş bulunuyordu. İstanbul'un askeri okullarındaki her yeni öğrenci sınıfının sürekli olarak yeni fikirlerin etkisinde kaldıkları muhakkaktı, ancak Taşkışla'daki Harp Divanı da sürekli oturma halindeydi ve fikirden eyleme geçme belirtileri gösteren her öğrenci topluluğunu padişahın casusları kulaklarından tutup harp divanının önüne sürüklemekteydiler. 1897-1908 yılları arasında İstanbul'da önemli sayılabilecek bir örgütün yaşamasına olanak yoktu; böyle bir örgüt kurma çabasının var olduğu bile hayli şüphelidir.²³⁴

---

²³² Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 13

²³³ Kieser, a.g.e., s. 52

²³⁴ Ernest Edmonson Ramsaur, **Jöntürkler ve 1908 İhtilali**, çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2007, s. 118

İşte bu noktada İstanbul'daki olumsuzluğun tam tersine Selanik şehrinin öneminden bahsetmek gerekir. Makedonya ve Selanik, İttihat ve Terakki'nin kuruluş ve örgütlenmesi yönünden İstanbul'un aksine oldukça önemliydi. "O dönemdeki kozmopolit nüfusu Türklerden ve Avrupalılardan oluşan Selanik, Osmanlı toprakları içinde belki de en gelişmiş şehirdi. Nüfusunun hemen hemen yarısı uzun zaman önce Hristiyan İspanya'dan kaçarak daha fazla dinsel hoşgörüyü sahip Müslüman Türkiye'ye yerleşmiş İspanyol Yahudilerinden meydana gelmekteydi. Bunlardan bir bölümü 17. yüzyılda, kendini İzmirli Mesih ilan eden liderleri Sabetay Sevi'yle birlikte İslam dinini kabul etmiş dönmelelerdi.* Bunların yanı sıra Balkanlar'da yaşayan her millete mensup topluluklar vardı ve Selanik'in eğitim düzeyi kuşkusuz Asya'daki Türkiye'yle kıyaslanmayacak kadar yüksekti."²³⁵

Terakki ve İttihat Cemiyeti yayın organı olarak Meşveret ve Şurayı Ümmet gösterilmekteyse de, yoğunluk ve etkinlik Şurayı Ümmet'e aittir. 1907'de cemiyet, yeni bir nizamname yayınladı. Bu nizamnamenin temel ilkeleri şöyle özetlenebilir:

- “Tüm başarıların kökeni olan ulusal töreleri sağlamlaştırmak için, ulusal alışkanlıkları, bölgesel ihtiyaç ve istekleri göz önüne alarak, eğitim ve kültürün yayılmasına ve Osmanlı İmparatorluğu'nu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmaya yönelik çaba göstermek
- Hukuk ve servet-i milliyenin korunması, anayasanın yeniden yürürlüğe konması, genel reformların yapılması, despotizm ve keyfi yönetim yerine eşitlikçi ve meşrutiyetçi bir yönetim kurulması için çaba göstermek
- Örgüt üyeleri maddi ve manevi tüm olanaklarıyla inkılabın zaferi için çalışacaklardır.
- Hükümete karşı silahlı direnme ve genel grevle oluşturulacak silahsız karşı koyma eylemleri”²³⁶

---

* 16 Eylül 1666'da Sabetay Sevi, İslamiyeti kabul etmek ya da öldürülmek arasında bir tercih yapmak durumunda kalmıştı. Sultan IV. Mehmet tarafından Edirne'ye getirilen ve yargılanmasına sebep olan olay İzmir'de kazandığı etkiden dolayı, hahamların şikayeti ve huzursuzluktur. Bunun üzerine Sabetay Sevi Müslüman olmuş, bu davranışının özel bir anlam taşıdığını düşünen ve kendisini Mesih kabul eden birçok dindaşı onunla beraber Müslüman olmuştu. Dönme kelimesi Türkçe'de din değiştirmiş anlamına gelir. Ancak, dönmelelerin gizliden gizliye eski dinlerine bağlı kaldıkları iddiasında doğruluk payı vardır. Avram Galanti; Abdülhamit'in dönmelelerin kendisi aleyhinde faaliyette bulduklarını haber aldığını, ancak garip geçmişlerine karşı duyduğu batıl korkudan ötürü harekete geçmeye cesaret edemediği gibi, ilginç bir tez öne sürer. (Avram Galanti, **Sabetay Sevi ve Sabetaycılarının Gelenekleri**, çev. Erdoğan Ağca, İstanbul, Zvi-Geyik Yayınları, 2006, ss. 10-11, 75-78)

²³⁵ Ramsaur, a.g.e, ss. 130-131

²³⁶ Çavdar, a.g.e., s.96

1906-1907 yıllarından sonra Jön Türklerin Rumeli'deki örgütlenmeleri hızlandı. Bu örgütlenmede Rumeli'deki subaylar ve bir kısım sivil bürokrat çekirdeği oluşturmuştur. Aynı dönemde Bulgar bağımsızlık hareketini meydana getiren komiteler ve diğer Balkan uluslarının benzer örgütleri de genç Türk subaylarına örnek olmuştur. Gizli örgütler ilk Selanik'te kuruldu. Geleceğin sadrazamı ve dahiliye nazırı Talat Bey de bu örgütün üyelerindendi. Bu örgüt Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adını aldı. Diğer yandan Suriye'de de Vatan adlı bir başka örgüt, 1906 yılı sonlarında faaliyete başladı. Sonraları bu örgütün çekirdeği üzerine Mustafa Kemal'in bulunduğu "Vatan ve Hürriyet" cemiyeti kuruldu. Örgütün Yafa ve Kudüs'te kurulan kollarından sonra Mustafa Kemal gizlice Rumeli'ye giderek orada da cemiyetin kollarını kurmaya çalıştı. Sonuçta 1908 yılı olaylarından önce, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, Rumeli'deki örgütleri tek çatı altında birleştiren "Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti" ile bütünleşti. Bundan önce Dr. Bahaettin Şakir'in öncülüğü ile Paris'te bulunan İttihad ve Terakki cemiyeti ile Selanik'teki Hürriyet grubu birleşmişti. Böylece, 1908 Devrimi'nde büyük payı olan ve İttihad ve Terakki adıyla bilinen Cemiyet son biçimini almış oluyordu. Bu birleşme Rumeli'deki eylemlerin şiddetini ve boyutlarını arttırdı. Özellikle Selanik grubu ordu içerisinde geniş bir propaganda ve örgütlenme işlemine girişmişti.²³⁷

24 Temmuz 1908 devrimi için bütün hazırlıklar arttırıldı. Selanik'teki merkez komitesi yapılacak savaşta hiçbir şeyi rastlantıya bırakmak istemeyerek, metotlu bir biçimde sabırla çalışıyordu. Başkent, stratejik olarak bir çember içinde kapalıydı; bu çember direnç halinde derhal saray çevresini içine alarak daralabilirdi. Saray, bir sürü hafiyesine karşın, bütün olup bitenlerden iyi haber alamıyordu. Ancak Temmuz başında kesin bir düşünce edinebildi. Selanik karargâhı komutanı, Jön Türklerin kışkırtmalarını bildirdi. Ama kolağası Enver Bey ayaklanma işaretini vermişti. Bosna karargâhı komutanı Niyazi Bey dağa çıktı. İttihat ve Terakki komitesi, Anayasa'nın derhal ilan edilmesini istedi. Padişahın şaşkına dönen çevresi pazarlığa girişmeye kalksa da başarılı olamadılar. 20 Temmuz günü Selanik ve Manastır, Yıldız'dan Anayasa'nın yeniden yürürlüğe sokulmasını istediler. İstanbul'dan yanıt gelmedi. 23 Temmuz günü, komitenin kendisi bütün Makedonya'da Anayasa'yı ilan etti. İstanbul'a gelen telgraflarda yirmi dört saat içinde orada da yürürlüğe konulmazsa II. ve III.

---

²³⁷ Çavdar, a.g.e, s.97

orduların başkente yürüyecekleri bildiriliyordu. Bütün bu baskılar üzerine 24 Temmuz 1908’de Abdülhamit Sadrazam Ferit Paşa’yı görevinden alarak yerine Sait Paşa’yı getirdi. 1876 anayasasını yeniden yürürlüğe soktu ve milletvekilliği için seçim yapılması yolunda emir verdi.²³⁸

1908 Temmuzunda Makedonya’da merkezlenmiş olan 3. Ordu’nun Abdülhamit rejimine karşı ayaklandığı ve 1876 Anayasası’nın geri getirildiği haberi bütün dünyada hayretle karşılandı. Bir süre sonra bu ihtilalin İttihat ve Terakki Cemiyeti adlı gizli bir örgüt tarafından hazırlanıp başlatıldığı söylentileri duyulmaya başladı. Bu nedenle günün yorumcuları, sonunda Ahmet Rıza ve arkadaşlarının yıllardır sabırla sürdürdükleri çalışmalarının semeresini gördüklerini düşündüler. Özellikle Ahmet Rıza’nın yeni Türk Meclisi’nin ilk başkanı olmak üzere nihayet İstanbul’a dönüşünün bu yorumu kanıtladığı inancındaydılar. Oysa 3. Ordu’yu kandıran ve ihtilali başlatan gizli örgüt, Avrupa’daki Jön Türklerle hiçbir ilişkisi olmadığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu içinde kurulmuş olan önceki Jön Türk kuruluşunun devamı da değildi.²³⁹

Ahmet Emin Yalman anılarında 24 Temmuz 1908 devrimi sonrasında yaşananlardan şöyle bahseder: “25 Temmuz Sabahı ortaya çıkan gazeteler uyuşuk bir alemi bir an içinde coşturdular, ateşlediler. Her şeyin manzarası birden bire değişti. Hürriyet hasretine kavuşmanın sevinci her tarafı sardı. Hele Hüseyin Cahid’in Oh! Başlıklı yazısı okumaya doyumuyordu. Matbaa makineleri akşamlara kadar işledi. O zaman yalnız 10 paraya satılan İkdam’ı ele geçirmek için yarım liraya kadar para verenler oldu”²⁴⁰

24 Temmuz 1908’de gazetelerin kendi girişimleriyle sansürü kaldırmaları ile birlikte meslek ilkelerinde ilk kez sınırsız bir uygulama dönemi yaşandı. Geçmişin sadece eleştirisi değil, aşığılaması kadar, günün yönetimlerinin ve her gazetenin rakiplerinin hırpalanması da başlıca meşgale halini aldı. Basın yoluyla tehdit ve korkutma da yaygınlaştı. Sadece siyaset değil, milletler ve dinler konularındaki tabular

---

²³⁸ Imbert, a.g.e., ss. 176-177

²³⁹ Ramsaur, a.g.e., s.117

²⁴⁰ Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim Cilt 1 (1888-1918)**, İstanbul, Rey Yayınları, t.y., s.63

da yıkılmış oldu. Bu anarşik ortamı kontrol altına almak için 1909 yılında Meclis'ten çıkarılan Matbuat Kanunu'nda yine öncekilere benzer bir çerçeve oluşturuldu. Dine ve padişaha hakaret, basın yoluyla şantaj yapmak, menfaat sağlamak; ahlak kurallarına uymayan yazı ve resim basmak, vatandaşı suç işlemeye kışkırtan yazı yazmak, asılsız haber oluşturup ve evraklarda değişiklik yapıp bunları birisine kötü niyetle isnat etmek, suç sayılıyordu. Bu dönemde siyasi görüş ayrılıklarının açıkça belirtildiği, ancak bunların ideolojik olmaktan ziyade hizipleşme ağırlıklı oldukları dikkatlerden kaçmaz. Bu sebeple şahsiyat çekişmeleri, ağır hicivler, gazeteciler arası çekişmeler gazetelerin en rağbet ettikleri konular olmuştur.²⁴¹

Jön Türklere bir yere kadar ihtilalci kimlik veren, aralarında azınlık teşkil eden bir grup da 1905'ten sonra gelişen komitacılık anlayışında birleşir. Makedonya'da 20. yüzyılın başından itibaren Osmanlılara karşı çete teşkilatları kurulmuştu. Bulgarların da desteklediği bu hareketleri bastırmak için gönderilen subaylar burada komitecilere karşı komitecilik esaslarını uygulamak zorunda kaldılar. 1908 devrimi böyle bir eylemciliği göze almaya alışmış kişiler tarafından gerçekleştirildi. Zamanla komitecilik İttihat ve Terakki politikasına da karıştı. Böylece imparatorlukta komitacı aydın, fikir aydını şeklinde iki küme belirdi. Şerif Mardin'e göre Atatürk'ün başarısı, bir bakıma bu iki grubu birleştirebilmiş olmasındandır.²⁴²

1908 Devrimi'nin getirdiği canlı siyasi yaşantı içinde eğitim sorunları da önemli bir yer tutmuştur. Eğitime ilişkin strateji sorunları ve eğitim felsefeleri, siyasi gündemde ön planda tartışılan konular olmuştur. Örneğin Emrullah Efendi'nin Tuba ağacı öğretisi, Satı Bey'le Ziya Gökalp arasında çocuğun bir birey olarak eğitilmesi ya da toplumun bir ögesi olarak eğitilmesi konusundaki tartışmalar, siyasi gündem içinde her zaman ilgi toplamıştır. Maarif nazırı Emrullah Efendi* "Maarif Tuba ağacına benzer" sözüyle ıslahat ve teşkilata ilköğretimden değil, yükseköğretimden başlamak gerektiğini söylüyordu. Ama uygulamada, tüm eğitim alanında değişiklikler getirdi.

---

²⁴¹ Orhan Koloğlu, "Medya-devlet ve sermaye", **Birikim**, No: 117, İstanbul, Birikim Yayınları, 1999, s. 70

²⁴² Mardin, a.g.m., s. 54

* 1858-1914 yılları arasında yaşamış eğitim ve siyaset adamı. II. Abdülhamit döneminde İsviçre'ye kaçmış, İsviçre hükümeti tarafından iade edilmiştir. II. Meşrutiyetten sonra dönemin Milli Eğitim Bakanlığı olan Maarif Nazırlığına getirilmiştir. İstanbul Darülfünunda felsefe öğretmenliği yapmış, liselere felsefe dersi konulmasını sağlamıştır.

İlköğretim parasız ve zorunlu hale getiriliyor, ilköğretim için özel vergi konuluyor, vilayetlerde kurulan özel idarelere bu konuda önemli sorumluluklar veriliyordu. Tevhid-i Tedrisat (öğretimin birleştirilmesi) yolunda bazı adımlar atılıyor, eğitimin ulusallaştırılmasına çalışılıyordu. Ayrıca kullanılan Arap harflerinde değişiklik yapılarak daha kolay bir alfabe elde edilmeye çalışılıyordu. Ulusçuluk akımının gelişmesi ve kadınların eğitiminin yaygınlaştırılması, İttihat ve Terakki döneminin önem verilen konuları arasındadır.²⁴³

İttihat ve Terakki mensuplarının genellikle sahip buldukları bazı ortak özelliklerden söz edilebilir. Bunlar 1) Türk ve Türkçü olmak: ilk başlarda Türk, hatta Müslüman olmayanlar da cemiyete üye olsalar da sonraları hepsinin Müslüman olduğu Türk olmayanların ise Türklüğü benimseyen kimseler olduğu görülmektedir. 2) Gençlik: gizli bir ihtilal örgütünün gençlerden oluşması olağandır, zira gençler her yerde genellikle daha sabırsız, daha atak ve tehlikeleri göze almaya daha hazırdılar. 3)Yönetenler sınıfı (bürokrasi) mensupluğu: İttihatçılar genellikle yöneten sınıfına mensuptur, yani memur ve subaydırlar veya bu görevlere adaydırlar. Osmanlı Devletinde Türk serbest meslek sahipleri az olduğundan, İttihat ve Terakki'nin içinde de azdırlar. 4) Mekteplilik: Medrese dışında Batı modelinde kurulmuş okulların mezunları veya öğrencileridir. Mektepli demek, az çok çağdaş, yani Avrupalı bir dünya görüşüne sahip kimse demektir. 5) Burjuva zihniyeti: Mektepli olmanın bir sonucudur, Yönetenler sınıfına mensup olduğu halde İttihat ve Terakki kafaca burjuvadır. Başka bir deyişle ülkesini kurtarmak için Avrupalı, yani bir burjuva toplumu inşa etmesi, feodal toplum düzenine son vermesi gerektiğine inanmaktadır. Kendisi bu şekilde dile getirmese bile, onun dünya görüşü böyle tarif edilebilir.²⁴⁴

İttihat ve Terakki partisinde reform yanlılarının ve ulusçu görüşü benimseyenlerin ortak düşüncesi çağdaşlaştırıcı bir din reformu yaparak eğitim alanında yenilikler yapmak böylelikle batılılaşma yolunda mesafe almak idi. Ancak yapısal bir sorun olarak karşılıklarına şeyhülislamın yetki ve görev alanlarının genişliği çıkmıştır. Buna göre hükümette bir kabine üyesi olarak bulunan şeyhülislam bir kabine üyesi olarak bulunduğu gibi diğer görev alanları medrese eğitimi(ki eğitim sisteminin yarısı bu

²⁴³ İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi",

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y, s. 659

²⁴⁴ Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s. 184

şekilde idi), halifenin tasdikine bağlı olmak koşuluyla medeni hukuk alanında kanun hükmünde kararname çıkarmak, şeriat mahkemelerinin yönetimi, evkaf yani vakıfların yönetimi gibi ayrı birer bakanlığın görev alanına giren geniş yetkiler vardı. Bu sorun yavaş yavaş basında da tartışılmaya başlanmıştı.

Jön Türkler'in de İttihat ve Terakki'nin de 1912'ye kadar sürdürdüğü ana düşünce Osmanlılık olmuştur. Onların nispeten tutuculuğunu sağlayan da budur. Bunun bir anlamda sistemin sürekliliği içinde değişim diye nitelendirmek mümkündür. Ne var ki, 1912 sonrasında Jön Türk düşüncesinin ne kadar başlangıç ilkelerine uygun olarak götürüldüğü konusu kuşkuludur. Çünkü o tarihten başlayarak Türk Ocakları aracılığıyla çok geç bir milliyetçilik keşfedilmiş ve İttihat ve Terakki bu defa bu ideolojinin temellendirilmesi için gayret sarfeden bir siyasal örgüte dönüşmüştür. Cumhuriyetçilerin yani Kemalistlerin başlangıç noktası da işte bu milliyetçilik, ulus devlet, üniter devlet düşüncesi ve onun sertliği meydan getirir. Jön Türklerin ve İttihat ve Terakki'nin dayandığı siyasal ilkelere bakacak olursak gene Cumhuriyet döneminde de aynen sürdürülen bu ilkeler Fransız Devrimi'nin ortaya attığı özgürlük-eşitlik-kardeşlik ilkelerinin hürriyet-müsavvat-uhuvvet şeklindeki tercümesine bakarak anlaşılabilir. Jöntükler bu üçlemeye adalet kavramını eklemiştir. Dolayısıyla gerek Jön Türk devrimi gerekse Kemalist devrim Fransız Devrimi doğrultusunda ortaya çıkmıştır. 1905 Rus ve 1906 İran devrimlerinden etkilenmesi de bu yöndedir. Zaten 1908'den başlayarak da bu defa 1907'de gerçekleşecek Rus devrimi Jön Türk devriminden etkilenecektir.²⁴⁵

“İttihat ve Terakki Partisi”nde, İslamcılar ve batıcılar yanında yavaş yavaş etkisini arttıran Ziya Gökalp bu sorun üzerinde bir muhtıra (memorandum) hazırladı. Muhtıranın asıl konusu din ve din adamları sorununun diyanet terimiyle adlandırıldığı alana sürülmek yoluyla çözümüdür. Bunun gerektireceği değişiklik şeyhülislamı politika dışına çıkarmak, şeriat mahkemelerini, evkaf idaresini ve nihayet bütün okulları şeyhülislamlık kurumunun yetkisinden ayırmaktı. En yüksek din otoritesi olarak onun asıl görevi dini konularda fetva vermek olduğundan bu niteliği idare, maliye, adliye ve eğitim işlevleriyle uzlaşmaz bir işlevdi. Bu muhtıraya uyularak 1916'da başlayan başlıca reformlar şunlar olmuştur: a)Şeyhülislamlığın kabineden çıkarılması b)Şeriat

²⁴⁵ Hasan Bülent Kahraman, “2. Meşrutiyet üzerine-2”, **Sabah**, 25 Temmuz 2008, s.23

mahkemelerinin şeyhülislamıktan alınarak Adalet Bakanlığına bağlanması c) Evkaf idaresinin meşihat yani şeyhülislamı idaresinden alınarak devletin ayrı bir mali ticari dairesi halinde dinden tamamıyla ayrılması ve kabine üyelerinden birinin yönetimi altına konması; cami, medrese gibi bütün din kurumlarının mali işlerinin yeni kurulacak Evkaf Bakanlığına verilmesi d) Bütün medreselerin şeyhülislamı idaresinden alınarak Maarif Bakanlığına bağlanması”.²⁴⁶

Bu tedbirler ilerde cumhuriyet döneminde gerçekleşecek olan inkılâpların ortaya çıkışına da zemin hazırlaması açısından oldukça önemlidir. Yukarıda saydığımız maddeler ilerde şeyhülislamı yani Meşihat kurumunun tamamen kaldırılmasına doğru atılan bir adım olmuştur. Aynı zamanda yine cumhuriyet döneminde gerçekleşen Tevhid-i Tedrisat (Eğitim Öğretimin Birleştirilmesi), medreselerin kaldırılması, adalet sisteminde yapılan düzenlemelerle şeri mahkemelerin kaldırılması gibi inkılâpların oluşmasına da zemin hazırlamıştır.

Yapılan bu düzenlemeler aynı zamanda din ve devlet işlerinin ayrılması yönünde başlayan akımın bir parçasıdır. Bunlarla din, devlette, eğitimde, yasamada, adliyede, maliyede dünyasal yetkilerini yitirmektedir. Yetkileri ve fonksiyonları Ziya Gökalp’ın bulduğu terimle diyanet alanında faaliyetlerini sürdürmeye bırakılmıştır. Cumhuriyet dönemine miras kalan önemli nokta, Meşihat’ın ve bu kurumların görevinin din sorunlarında sansürcülük yapmak, inanış oluşturmak ya da inançlara karışmak değil, İslam dinini ve uygarlığını modern bilimlerin ışığında incelemek işi olacağı görüşüdür. Cumhuriyet döneminde gerçekleşen “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın” yolu o zaman açılmıştır.²⁴⁷

Kısaca özetlemek gerekirse, İttihat ve Terakki Dönemi’ni Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen yenilik düşüncelerinin gelişmeye başladığı ve bu konuda ilk denemelerin yapıldığı bir hazırlık dönemi olarak değerlendirmek mümkündür.

---

²⁴⁶ Berkes, a.g.e., ss. 458-459

²⁴⁷ Berkes, a.g.e., s.459

2.8.4 Jön Türk Gazeteciliğinde Ekonomi Basını Alanında İlk Örnekler

Batı'da Sanayi Devrimi ile başlayan süreçte matbaa teknolojilerindeki gelişmeler ve seri baskıya geçilmesi gazeteciliği etkilediği gibi ekonomi basınının da oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi devriminin doğal bir sonucu olan sermaye birikimiyle ortaya çıkan ekonomik ve finansal yapı beraberinde büyük şirketler, sermaye kuruluşları ve bankalar gibi ekonomi aktörlerini de ön plana çıkarmıştır.

Dünya üzerindeki güç dengelerindeki değişimler, sanayi ve ticaretin birbirini besleyerek hızla gelişmesi, taşımacılıkta sağlanan gelişmeler, Osmanlı döneminde yeni bir ekonomik sistemin başlatılmasını sağladı. O güne değin uygarlık ve gelişmenin örnek coğrafyası kabul edilen Doğu imparatorluklarının önünde artık yeni bir problem vardı: Modernleşme ile beraberinde gelen farklı ekonomi anlayışı. Dünyada yeni ekonomi anlayışının hüküm sürdüğü bu döneme uyum sağlayabilmek adına Osmanlı önemli adımlar atmıştı. Bunlardan birisi de ülkede yayın yapacak yazılı basını kurma ve yönlendirmeydi. Günlük gazetelerin yayınlarında, ekonomi haberlerine de yer verilmesi talep edilmekteydi bu dönemde. Hatta Batı'da yüz yıl önce yayınlanmaya başlanan ekonomi gazeteciliği örnek alınmış, müstakil bir ekonomi basınının kurulması teşvik edilmiştir. Ne var ki çok istenmesine rağmen güçlü bir ekonomi basını oluşturulamamış, ticaretin gayrimüslimlerin elinde olması ve ekonomiye gereken önemin verilememesi gibi nedenlerle ekonomi basını gelişmemiş, günlük gazetelerde müstakil ekonomi haberlerinin düzenli bir şekilde akışı gerçekleştirilememiştir.²⁴⁸

Ekonomi dergisi alanında ilk yayın 1793'te ABD'de Farmer Weekly Museum adlı dergidir. İlk ticaret gazetesi New York'ta Journal of Commerce adıyla 1827 yılında yayınlanmış ve ABD'nin ilk ticaret gazetesi olmuştur. Günümüzde halen yayın hayatını sürdüren önde gelen ekonomi gazetelerinden London Times 1812'de, Financial Times 1888'de, Wall Street Journal 1889'da yayın hayatına başlamıştır. Osmanlı'da ise 1884 yılında Dersaadet ticaret odasının gazetesi Dersaadet, İstanbul Ticaret Odası tarafından yayınlanmış, ilk Türk ticaret gazetesi Takvim-i Ticaret 1866

²⁴⁸ **Ekonomi Basın Tarihi**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2008, s. 14

yılında yayınlanmış olsa da yayın hayatı yedi yıl sürmüştür.²⁴⁹ Tarihi verilerden de anlaşılacağı üzere ekonomik, kültürel ve siyasi alandaki pek çok kurum gibi basın alanında da Osmanlı'dan günümüze kadar varlığını sürdürebilen bir yayın Batı'daki örneklerinin aksine olmamıştır.

Ekonomi ya da ticaret gazetelerindeki örneklerden önce diğer gazetelerde ekonomiyle ilgili haberler yayınlanmaya başlamış, bu haberler özellikle ticaret alanında yaşanan zorluklar ve Batı mallarıyla rekabet edemeyen iç piyasanın sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Avrupa mallarının Osmanlı iç pazarında kullanılması ve zaten zayıf olan yerli üretimin yabancı mallarla rekabet edememesi basında sık sık yer bulan önemli bir sorun olmuştur. Yerli malı kullanılması ve ticaret hakkında haberler basında sıkça yer almaya başlar:

“Çarşılarımız hep yabancı malı ve mağazalarımız bütün Avrupa eşyasıyla doludur. Eskiden bizde bazı tezgahlar var idiye de onlar hep mahvolup yerlerinde kahvehaneler ve gazinolar açılıyor. Doğal servetimiz toprak altında gömülü kalıyor. Ziraat perakende oluyor. Ticaret bitiyor. Ve marifet ve zanaat yok olma derecesine geliyor. İşte bize miras kalan miras, bunlardır.”²⁵⁰

Bir başka gazetede yabancıların yatırımları konusunda yerli sanayinin öneminden bahsedilerek gelişme için neler yapılması gerektiğinden bahsedilmektedir:

“Osmanlı halkı kendi hukukundan hemen ve derhal yararlanmak için, yerli sanayiye koyulmayacak olursa, Avrupa sanayicileri pek az zamanda memleketimizde şubeler açarak ürettikleri malları burada yaptırmaya çaba göstereceklerdir. Zira % 20 gümrük vergisinden kurtulmak en önce kendilerine yüz gösterecek kolaylıklardan biridir. Bir kez yabancılar ülkemize dalarak fabrikalar açmaya muvaffak oldular mı, artık Osmanlılar için sanayide ilerlemenin imkanı tamamıyla hayal olur. Zira, bunun için yalnız bir engel var idiye o da yabancılar için ithal vergisinin müsait olacak kadar azlığından ibaret bulunduğu gibi, bir başka imkan var idiye o da, işte bu

²⁴⁹ Ekonomi Basın Tarihi, a.g.e., s. 21

²⁵⁰ **Mecmua-i Maarif**, “Zanaat (Yerli Malı hakkında)”, No: 179, 9 Şubat 1869, s.3

gümrük tarifelerinin tadilinden ibarettir. İstanbul'da ecnebi fabrikaları türedikten sonra ise Osmanlılar için kalacak geçim imkanları, bu fabrikalara amelelik etmekten başka hiçbir şey olmayacaktır. İşte sermaye sahiplerimiz, şu tehlikeyi şimdiden düşünmelidirler. Hatta bu konuda Hükümet-i Seniye de, yerli sanayini teşvik eden yardımda bulunmalıdır...“²⁵¹

Osmanlı'da ülke ekonomisi açısından henüz çok yeni bir kavram olan borsanın ülkeye girişinden ve sakıncalarından şu şekilde bahsedilmektedir:

*“Konsolide alım satım toplum çıkarlarına zararlı ve ticarete engel olduktan başka borsanın halk için tehlikeli bir mahal olduğunda şüphe kalmaz. Görülen zararların sebebi aslında borsa usulü değildir. Belki münasebetsiz bir vakit ve halde borsa açılması idi. Bundan önce ıslahatın uygulanması hakkında yazdığımız düşüncelerimiz, Türkiye'de Avrupalı usullerin taklit edilmemesi yolundaydı. ıslahatın, yerel gelenek ve usullere uyularak yürütülmesi konusunu Şurayı Devlet'e (Danıştay) bildirmiştik. Türkiye'de uygarlık daha yeni olduğundan uzun zamandan beri uygar dünyaya girmiş olan ülkelerin usulü, birden bire buraya uygun gelemmez. Çünkü elif be'yi henüz öğrenmeyen çocuğa gramerden soru sormak boş şeydir...”*²⁵²

Ahmet Midhat Efendi yerli sanayinin sorunları ve yabancı yatırımcılar konusunda önemli tespitlerde bulunduğu yazısında önemli ekonomik sorunlara değinmektedir:

“Devletin koymuş olduğu patent vergisini yabancılar ödemek istememektedirler. Bundan üzüntü duyan bir Osmanlı, gazetemize gönderdiği mektubunda, yabancılar bizim memleketimizde alışveriş ile az zamanda zenginleştikleri halde bu yasal vergiyi ödemek istememelerine karşılık bizlerin de yabancılarla alışverişlerimizi azaltmamız gerekmektedir diyor... Evet! Ekonomi bilimi uluslar arası ticaretin tamamen serbest olmasını, diğer kurallara tercih ediyor ki bunu inkar edemeyiz. Ancak o felsefeyi meydana çıkaranlar, Avrupa uygar uluslarının düşünürleridir ki, yine Avrupa ülkelerinin

²⁵¹ **Tercüman-ı Hakikat**, “İcmal-i Ahval (Yabancıların Yatırımları Hakkında)”, No:1601, 17 Mayıs 1873, s.1

²⁵² **Mecmuma-i Maarif**, “Ticaret (Borsalar hakkında)”, No:163, 31 Ocak 1869, s.1

*sanayi ve ticari durumlarını inceleyerek halkın muhtaç olduğu eşyanın kolaylıkla ve ucuz olarak edinilmesini sağlayacak çareleri bulmaktadırlar... Avrupa'nın çürük çarık fakat cicilibicili ucuz malları ÷lkemize hücumu başlayıp kıyılarımızın tamamında Osmanlı sanayisi mahvolmasına neden olmaktadır".*²⁵³

Osmanlı Türk basınında daha önce pek görülmediğı şekilde bireysel ve toplumsal çıkarlar bakımından yer alan bazı düşünceler şu şekilde dile getirilmiştir:

"Bir aile içinde insanın birbirine olan sevgi ve özveriliğı ticaret hayatında da geçerli olamayacağından bu alanda herkes kendi say ve gayretiyle istediklerini elde etmeye çalışır; ve iş hayatında herkes az çok birbirine rekabet edeceklerinden toplumlar rekabet üzerine kurulmuş olur. Böyle olması da insan için hayırlıdır. Zira rekabet olmadıkça say ve gayrette olmayacağından birçok hizmetler ifa olunamaz. Fakat insanlar kazanmak ve servet sahibi olmak için çalışırlarken diğeri insanları kendi amaçları için ayaklar altına almaları caiz değildir. Farzedelim ki, terbiyesiz Bedeviler önünde açgözlülüğü celbedecek bir şey konulduğunda cümlesi onun üzerine koşup, birbirini çiğner ya da birbirlerinin gözünü çıkarırlar. Uygur insan ise istediğini elde etmeye çalıştığı sırada başkalarına zarar vermemelidir."

*"...İnsan, eğitim ve öğretim ile yetiştiğinde, yani uygarlık halinde kendisinden başkaları hayrına da çalışmakla ve topluma hizmet etmekte onur sahibi olur. Oysa çalıp çırpmakla uğraşanların namus ve haysiyetleri kalmadıktan başka hakkında kanunen ağır cezalarda uygulanır. ...Uygurluğun asıl amacı, bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarları birleştirmek olduğundan, bu ilkeye karşı çıkanlar ve haksızlık edenler sonunda yine toplumun nefretini ve belki cezalandırılmasını üzerine çeker."*²⁵⁴

Liberal ekonomi, rekabet kuralları ve ticaret hayatına yönelik bu makaleler ekonomi basını açısından ilk örnekler niteliğın taşımaktadır. Bir başka örnekte şöyle denmektedir: *"Genel rekabet ve insan gayretleri hakkında bazı mertebe reddolunmuştur.*

²⁵³ Ahmet Midhat Efendi, "Genel Servetin Muhafazası" **Tercüman-ı Hakikat**, No:3292, 5 Haziran 1889, ss.1-2

²⁵⁴ **Mecmua-i Maarif**, No:144, 5 Ocak 1869, s.1

Şöyle ki, rekabet usulü kabul edilmese de insanların sağlık ve akılları yerinde olarak ilerleme vadisinde emek sarfetmeleri gerekir. Halbuki hakikat halde insanların bazıları ne aklen ve ne de bedenen rekabet kudretine sahiptirler. Bazıları da kar ve kazanç veya başkalarına üstün olma iddiasında bulunmazlar; veyahut rekabet ve üstün gelme istek ve azmine malik değildirler. Bundan başka nefesine hakim olamadığından ve geleceğini düşünmediğinden başkalarının düşmanlığını veya güvensizliğini kazanırlar. Tembel olanlar da ilerlemekten başka belki gerilerde kalırlar. İşte bu nedenlerle servette ve işgal edilen mevkilerde bir hayli anlaşmazlıklar meydana gelip, bazıları zengin ve diğerleri fakir; bazıları yüksek mevkilere erişmiş ve diğerleri aşağı mevkilerde kalmış olur. Bu nedenlerle rekabet usulünden ziyadesiyle servet sahipleri ve akıl ve işbirliği ya da himaye edenleri kuvvetli olanlar yararlanıp geride kalan fakir ve cahil ya da himayesi olmayan ilerleyemez, diye iddia olunmaktadır. İşte bu fikri savunanlar rekabet usulünü red ile bunun yerine şirketleşme usulünü daha uygun bulurlar...Ekonomi bilimi gözüyle insanların rekabet eğilimi gerek toplumlara ve gerek bireylere fazlasıyla yararlı olduğu şeklindedir. Fen ve sanayi ve ticaret ile elde edilecek servet ve mutluluk yalnız rekabetle mümkündür. Diğer taraftan rekabet ile bireysel kazançların yok edilerek, bir şirket-i umumiye oluşturulmasında insanlar başarılı olamamışlardır...sözün sonucu, hala gözlenen kötü davranışlar rekabet sisteminden olmayıp, belki rekabetin kötüye kullanılmasından doğar. Bunun çaresi ise, rekabet sisteminin kaldırılıp bir yeni sistem ile garip bir şey koymakla toplumların düşleri üzerine kurulu bir sisteme dönüşümünde olmayıp, belki bireylerin eğitim ve öğrenimlerinin genelleştirilmesiyle ve de edebiyatın ilerlemesinde aranmalıdır.”²⁵⁵

2.8.5 Jön Türk Basınında Yönetim Alanında Fikir Yansımaları (Meşrutiyet ve Meclis Tartışmaları)

Şemseddin Sami Millet Meclisi ve istibdat rejimi hakkındaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

---

²⁵⁵ **Mecmua-i Maarif**, No:145, 6 Ocak 1869, s.1

“Alemde uygarlaşma hasıl oldukça, insanlık ilerledikçe kendilerini idare eden hükümetlerin de idare sistemlerini değiştirmeleri; ve nizamların yenilenmesiyle zaman göre rejimlerini uydurmaları zorunluluğu vardır. Bugünkü günde uygarlaşmaya yüz tutan bir ümmetin bir dikta rejimiyle idaresi, uygarlık isteğinde bulunan bir ulusun istibdat usulüyle ilerlemesi pek zordur...Artık millet meclisi gazetelerin sütunlarında hayali bir fikir değildir; devletçe karar verilmiş, vücut bulmuş hayırlı bir maddedir. Yıkıma yönelmiş sanılan Osmanlı bugün taze hayat buluyor ve belki ölmezliğe sahip oluyor. Sultan V. Murat ecdadından devir aldığı bu büyük yapıyı esasından yenileyerek, sonsuza dek harap olmayacak bir surette tesis eyledi. Osmanlı devleti bugün Millet Meclisi gibi bir esas metin (anayasa) üzerine tesis eylediği için, ebedi harabilikten korkulamaz. Bir devlet ki, ulusun oybirliğiyle genelimizin arzusu ile hareket eder; o devletin içte sonsuza dek nifak ve galesi olmaz; iç çekişmelerden korkmayan devlet ise dış tehlikelerden sonsuza dek korkmaz...Şimdi, dikkat edilecek bir nokta varsa, o da, Millet Meclisi yasının (nizamnamesinin) vatan ve ulusumuzun gereksinme ve yeteneklerine göre ve serbest bir sistemle tanzimi ve bunun tamamıyla uygulanması maddesidir...Yapılacak yasanın uygulanmasına gelince; seçim işlerinin kuvvetli kurallar altına alınması ve özellikle taşrada il vesaire memurlarının müdahalesine asla imkan verilmemesiyle, milletvekillerinin halk tarafından ve halkın güvendiği yetenek ve bilgi sahipleri arasından hakkaniyet üzere seçilmesi ve de kamuoyunu temsil edebilecek miktarda bulunması gerekir. Umut ederiz ki, nizamnamenin yayını bu konuda kamuoyunun isteklerine uygun olarak ulusta memnuniyet oluşturacaktır.”²⁵⁶

Meclis konusunda Vakit gazetesinde bir makalede Ceride-i Havadis gazetesinde yayınlanmış meclis konusunda aleyhte görüş bildiren bir mektupla ilgi şu düşünceler ifade edilmektedir: *“Mektup sahibinin dediği meclis bir devletin uyruğunda bulunan çeşitli milletlerin nüfusları oranında, yine çeşitli milletvekillerinden kurulu bir meclisten ibaret olmayıp belki bu hususta cins ve mezhep ayrılığı yapılmayarak ülke halkının oylarıyla seçilmiş kişilerden kurulur...Mektup sahibi bizde taassubun varlığını iddia ediyor ve bu iddiasını Selanik vakasıyla kanıtlamak istiyor. Acaba o Selanik olayı taassubun eseri midir? Yoksa önceden hazırlanmış ve içine yabancı parmağı girmiş*

²⁵⁶ Şemseddin Sami, “Millet Meclisi ve istibdat hakkındadır”, **Sabah Gazetesi**, No:93, 31 Mayıs 1876, s.1

tahriklerin bir sonucu mudur? Bu gibi fesat komiteleri en fazla ilerleme sağlamış milletler arasında olduğu inkar edilebilir mi? Hem de ortadan taassup kalkmadıkça Millet Meclisi'nin kurulmasında zarardan başka bir şey aramamalıdır diyor. Acaba bu taassubu ne ile kaldırmalı ve her cinsin çıkarlarını bir renkte nasıl göstermelidir; buna tüm Osmanlı halkının güvenini kazanmış şahıslardan oluşan bir meclisin kurulmasından başka bir çare var mıdır?...Mektup sahibinin Osmanlı hakkında beslediği bu kötü zannına, ne demeli? Şu bir ay içinde yapılan büyük inkılabı acaba Osmanlılar kan ile mi son verdiler. Yoksa bir kimsenin burnu bile kanamadan Osmanlılığın sebat ve metanetini dünyaya mı bildirdiler. Acaba bu gibi başarılarla erişen bir kavim çıtsız pıtsız iki buçuk milletvekilinin seçimini gerçekleştiremez mi? Fakat mektup sahibinin şu zannına ne diyelim? Her ne kadar şu düşüncelerini anlatma çabasını iyi niyetine yormak ve onun düşüncelerini düzeltmek istedim ise de mümkün olmadığından kötü zanda bulunmakta devam etmekte olduğu görüşünde tutulmalıyız. ²⁵⁷

İstikbal gazetesi meclis konusunu şu biçimde dile getirmiştir: “Millet gazetesi namıyla İstanbul’da yayımlanan Basiret gazetesinin geçen Çarşamba günkü sayısında Millet Meclisi başlıklı bir makale gördük. Basiret’in içeriğine ve de birkaç sütunu kaplayan şu sözlere bakılırsa, o fikirlerin iyiliğimizi istemeyen bir yabancı tarafından sarfedildiği akla gelir. Zira bu makale vatan evlatlarının zihnini karıştırmakla beraber, birbirleriyle anlaşmaya gereksinmeleri olduğu halde araya nifak sokuyor! Toplumumuzun gizli başlangıcı olan pek etkili nifak için Basiret’in aracı olması, mesleğinin gereğine ilave olunan tutkularının ürünü olduğu zannında olmadığımızı hak görüyoruz. Çünkü herkesin bildiği gibi Basiret gazetesi öyle bir gazetedir ki, onun için kişisel çıkarlarından kutsal başka bir şey yoktur. İslam dini hakkındaki tecavüzleri hala unutulmadı. Vatanlarını istilaya kalkışan milyonlarla Asya Müslümanlarını asi deyimiyle anarak nasıl bir politikaya hizmet ettiği henüz belleğimizdedir..Basiret gazetesi değil midir ki, Abdülaziz’in bunca iyiliğini gördüğü halde tahttan indirilişinden sonra hakkında dil uzatarak gösterdiği nankörlük Sultan Abdülaziz’i hayatının son günlerinde kalben yaraladı. Bu gazetenin ancak para kazanmak için çıkarıldığı, sahibinin ötede beride söylediğini bilenler aramızdadır. Böyle bir gazeteden

²⁵⁷ **Vakit Gazetesi**, No: 247, 15 Haziran 1876, s.1

beklenilecek şey, vatan ve vatan evlatlarının saadet ve selameti olamaz elbette. Böyle iki tarafın zihnini çekecek fitne ile vatan ve halkın aleyhine zararlar verecektir. Hasılı Basiret'in o türlü yazısı kamuoyu aleyhinedir. Zira vatan evlatları arasında nifak sokuyor. Meclisin vazifeleri yazılmıştı. Maksat; Millet Meclisi'nin yalnız Müslüman Türklere ve de tüm Osmanlı uyruklarından karma olmasında değil, kurulacak meclisimizin meydana getirilerek bu vatana yararlı olmasını beklemektir.”²⁵⁸

Yukarıdaki örnekte Vakit gazetesinde eleştirilen yazı Basiret gazetesinde şu biçimde yayınlanmıştı:

Millet Meclisi olacak mı? Olursa İslama uygun mudur? Yoksa zararlı değil midir? Millet Meclisi'nin bizde olması gerçekten gerekli midir? Olursa nasıl olacaktır? Ve de bunlara yakın sorular halk arasında deveran eder ve işten anlayanların düşünceleri de bu önemli meselenin ayrıntılarıyla meşgul olur. Bu durum karşısında işi elden geldiği kadar ve herkesin anlayacağı biçimde incelemek bence elzem bulunmaktadır. Meselenin içeriği anlaşıldıktan sonra gerek devlet adamlarımız ve gerek kamuoyunun varacağı karara kimin diyeceği kalır! Lakin işin önemi bilindiği halde bu Millet Meclisi'nin kurulup kurulmamasına acele ya da gaflet veyahut da şu iki görüşten biri üzerinde durulmadan inatla bağlı kalmak hatanın ta kendisidir. Hem nasıl hata ki vahim sonuçlarının şimdiden gereği gibi incelenmeden Millet Meclisi'nin lüzumu kastedilse de, bu acimizi meydana koymaktan başka bir sonuca erişemez. Şurayı millet! Millet Meclisi'nin müdahale edemeyeceği üç devlet işi: 1-Devletin asker alma işleri 2-Savaş ilanı ya da barış girişimi (ister yabancı devletlerle olsun ister imparatorluk içindeki ayaklanmalarda olsun) 3-Şeriatın hükümlerine müdahale edilemez. Bu üç devlet işi dışında alan tüm konularda Millet Meclisi müdahalede bulunmak hakkına sahiptir. Özetle diyebilirim ki bu sayılan koşullar altında Millet Meclisi sisten ile Osmanlı halkını oluşturan tüm Müslim ve gayrimüslim uyruğunun güven ve mutluluğu; Devletin kuvvet ve kudret sahibi bulunması, Tanrı'nın iziyle az zamanda görülecektir. Benim bu düşüncelerime karşı çıkanlar olacaktır. Lakin benim amacım,

²⁵⁸ **İstikbal Gazetesi**, “Red-i Batıl”, No:116, 29 Mayıs 1876, s.1

gazetecilerin davalarına ortak olmak değil, devlet ve ulusuma hayırlı bildiğim düşüncelerimi okuyucuya bildirmekten ibarettir efendim..” ²⁵⁹

“Millet Meclisi, ya da meşrutiyet üzerinde 1868-1869 tartışmalarının uzantısını 1876 yılında İstikbal, Vakit, Basiret gazeteleri arasında görmekteyiz. V. Murad döneminden önce, 1869 yılındaki millet Meclisi tartışmaları 1870’lerde kesilmişti. Oysa, Yeni Osmanlılar’ın birer ikişer İstanbul’a döndükleri bu dönemde, Namık Kemal ve arkadaşları İbret Gazetesi’ni de çıkarmaya başlamışlardı. 1869 tartışma devrinin önde gelen yazarlarından Leh asıllı Hayrettin Bey de, Terakki Gazetesi’nde siyasal ve ekonomik makalelerini yazmakta devam etmekteydi. Fakat buna rağmen, Millet Meclisi taraftarı olan Namık Kemal ve arkadaşlarından bu konuda ses çıkmamaktaydı.” ²⁶⁰

Midhat Paşa’nın yeni kurulan -ki Ali ve Fuat Paşalar tarafından kurulmuştur- Şurayı Devlet’in başına getirilmesinin bu suskunlukta etkisi olabilir. Şurayı devlet kurulması demokratik rejime geçiş anlamında ilk önemli adım olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Abdülaziz yönetiminde koyu bir mutlakiyet rejiminin hüküm sürmesi de gazetelerdeki bu tartışmaların sona ermesinde önemli bir faktördür.

1876 yılındaki basına özellikle İstanbul basınına bir göz atmak gerekirse; yayında olan gazeteler Vakit, Basiret, Ruzname-i Ceride-i Havadis, Sabah, İttihad, Efkâr ve Arapça Elcevayib ile yabancıların Beyoğlu’nda kendi dillerinde yayınladıkları gazetelerdir. Bu gazeteler Kanun-i Esasi fikri üzerinde iki gruba ayrılmışlardır: birinci grupta; batılı anlamda olduğu halde Şeri hükümlere uygun Kanun-i Esasi ile meşruti idare taraftarları olanlardır. Bu fikri tutan gazeteler, İstikbal, İttihad, Sabah gazeteleriyle, zaman zaman da olsa Vakit idi. İkinci grupta başı Basiret çekmekteydi. Arkasından Ruzname-i Ceride-i Havadis geliyordu. Bu gruba egemen olan fikir, Düvel-i Muazzama’ya şirin gözükme için Kanun-i Esasi yapılamazdı. Şeri hükümlere uygun bir düşüncenin zaten mevcut olduğu görüşündeydiler. Ayrıca seçimle gelen bir Millet Meclisi’nin, çoğunluğu oluşturan gayri Müslim Osmanlıların elinde Osmanlılığın sona ermesini

²⁵⁹ Basiret Gazetesi, No:1834, 9 Haziran 1876, s.1

²⁶⁰ Necdet Kurdakul, **Tanzimat Dönemi Basınında Siyasal ve Anayasal Fikir Hareketleri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 94

sağlayacak bir araç olacağı düşüncesindeydiler. Bunlar, Kanun-ı Esasi taraftarı değillerdi. Çünkü, hilafet makamını işgal eden Osmanlı padişahının gerek saltanattan ve gerekse Şeri hükümlerden gelen hakları kısıtlanamazdı. İşte bu iki grubun arasındaki tartışmaları, 1876 basınında oldukça fazla görmekteyiz.²⁶¹

“Uygar ülkelerde özgürlük iki anlama gelir: Biri hürriyeti şahsiyedir. Bireysel özgürlük; kişi canına, ırzına ve malına sahip olmaktan kuşkusu bulunmamakla beraber nefesine ve özel hukukuna tecavüz görmeyerek yargı önünde eşit olmak ve yürürlükteki yasaların gerektirmediği suretle aleyhine hüküm verilmemek üzere şahsında ve işinde mutlak olarak tasarrufta bulunmaktadır. Diğer özgürlük anlayışı da, siyasi hürriyettir yani her kişi siyasal özgürlüğe sahiptir. Hukuk kitaplarında siyasal özgürlüğüm meşruluğuna dair açık seçik kanıtlar bulunduğu gibi, Gülhane Hattı Hümayunu ile de bu hak Osmanlılara verilmiştir. Bu nedenlerle özgürlük konusunu, yasal düzenlemeler ve gereksinimleri yönlerinden inceleyeceğiz. Bilinir ki, şeren herkesin sahibi olduğu bireysel özgürlükten hakkıyla yararlanabilmesi için siyasal özgürlüğün yasalarla emniyet altına alınması gerekir. İslami hükümler bu maksadın hululünü halifenin varlığına bağlamış olduğu ödevlerini meşruti kanunlara uygun olarak gerçekleştirdiğini gözleyecek iki kuvvetli koşul ile sağlanmıştır. Bu koşulun biri, ülkenin genel huzuru Müslüman halk arasından belirlenmiş kişilerin toplanarak görüşmeleriyle sağlanır. Bu şeri hükümden yararlanmakla sorumluluğun bir şahsa ya da bir kısım heyete verilemeyecektir. İkinci esas da bireysel hukukun sağlanması sırasında gereken usul ve yasalar temel özgürlüklerden olduğundan bunun meydana getirilmesi için iki yolun çağın gereğinden olması gerekmektedir. Bunlar Şura-i Ümmet (Millet Meclisi) ve basın özgürlüğü gibi temel vasıtalar ki; devlet ve toplumun sürekliliği maliyenin sağlam olacak şekilde gelir ve giderlerinin yıllık bütçeye bağlanması ve bütçenin uygulanmasının yolunda olup olmadığının sürekli gözlem altında bulundurmak üzere ayan-ı ümmet den oluşan (halktan değil) bir meclis kurulması ile mümkündür.”²⁶²

²⁶¹ Kurdakul, a.g.e., s. 99

²⁶² Basiret Gazetesi, “Tam Hürriyet”, 11 Haziran 1876, s.1

Basiret gazetesinde Meclis-i umumi başlığı altında yayınlanan makalede yeni kurulan meclis hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir: “Padişah iradesiyle genel anlaşmaya uygun olarak alınan karara göre kurulacak “Meclis-i Umumi” hakkında aldığımız bilgidir: Meclis-i umumi iki kısımdan oluşacak. Biri Meclis-i Mebusan adını alan 120 milletvekilinden oluşacak ve bu milletvekilleri halk tarafından seçilecek. Diğeri de Ayan Meclisi adını alan otuz ya da altmış üyesinin devlet tarafından atanmasıyla meydana gelecek. Meclis-i Mebusan, her yıl Aralık başından Şubat sonuna kadar üç ay süreyle toplanıp devlet gelir ve masrafları arasında uygunluğunu sağlama ve tüm yasa tekliflerini görüşecek; çalışma süresinin uzatılması gerekirse bu, padişahın kararı ile olacak. Ayan meclisi ise, Meclisi Mebusan’da kabul edilen yasaların kontrolü ile düzeltilmesi gerektiğine karar verebilecek ve bunların yeniden görüşülmesi için Meclisi Mebusan’a iade edebilecektir. Meclisi Mebusan üyelerinin tamamı üç yılda yenilenmiş olabilmek için her yıl üçte birinin seçimi yapılacaktır. Seçim yasası yapılıncaya kadar vakit geçirilmemek üzere yalnız bu yıl için, zaten halk tarafından seçilmiş demek olan İl Meclisi üyelerinden yararlanılacaktır. Meclisi Mebusan’a seçileceklerin bireysel hallerine gelince; bunların halk arasında ahlak ve bilgi bakımından yeterli olmalarına bakılacaktır ve yaşları yirmi beşin üstünde olacaktır, sabıkalı olmayacaktır ve de ülkede az çok emlak sahibi bulunacaktır. Eğer memur mebus seçilirse memuriyetini bırakacaktır. Mebuslar bir il ya da yörenin değil tüm ülkenin mebusu tanınacaklardır. Meclisi Mebusan’a taşradan seçilecek mebuslar için illere bağlı sancaklarda ne kadar ilçe varsa, idare meclisleri bulunan ve resmen sancak olan mahalle ve merkez ile bağlı ilçelerin idare meclisi il merkezinde toplanacaktır. Ve de o il çevresinde İslam ve diğer dinlere mensup kaç üye istenilmiş ise, mahallin memurları dışında, çevrede mebus olmaya durumları ile elverişli olanların kimlikleri saptanarak vilayet makamına bildirilecektir. Vali de idare meclisinin oyunu aldıktan sonra çeşitli üyelerden oluşan bir meclis toplayarak bu meclis tarafından gönderilen isimler arasından seçim yapılacaktır. Seçim çoğunlukla olacak eşit oy almış olanlar arasında kuraya başvurulacaktır. Bu suretle seçimi kazanan üyelerin isimleri İstanbul’a bildirilecektir. “²⁶³

---

²⁶³ Basiret Gazetesi, “Meclis- Umumi”, 13 Ekim 1876, No: 1932, s.1

İstikbal gazetesinde millet meclisinin kurulmasına karşı çıkanlar şu şekilde eleştirilmiştir:

*“Şurası kesin ki, bu millet meclisi fikri pek çok kurcalandı ve hala kurcalanmakta; o kadar ki, dünkü sayımızda yazdığımız gibi Millet Meclisi, ulus hakkında zararlıdır. Dinen yasaktır, diyenler de bulundu ve bulunuyor. Millet Meclisini zararlı görenlere şu sözleri tekrar ederiz: “Şimdiye kadar dünyada gelip geçen ulusların tutukları yolların yapıtlarını alınız, onların hareketlerini dikkatle yargılayarak edineceğiniz izlenimlerin sizi yönlendirdiği noktaya bakınız, hangi noktadır? İlk Türklerin zamanında Kurultay denilen Millet Meclisi'nin varlığını tarih haber veriyor. Millet Meclisi dinsel yönden yasaktır diyenler ki, dini bilmeyenler ya da bireysel çıkarlarını istibdat usulünde arayanlar demektir. Onlara da dinsel kitaplara başvurmalarını öğütler ve Millet Meclisi'nin dini hükümlerin uygulanmasında kuvvet olacağını anlamalarını anımsatırız”.*²⁶⁴

Şemseddin Sami Sabah gazetesinde istibdat yönetimini ve millet meclisi karşıtlarını şu şekilde eleştirmektedir:

“Devletin bunca zamandır zorluklar içinde bulunmasına ve vatanımızın Avrupa devletlerinden geri kalmasına başlıca neden ve belki tek neden istibdat yönetimidir. Bazı köhne beyinler istibdat yöntemini ulus için zararlı ve devletin ise yararına olacağını düşünürler. Onların fikrinde istibdat yönetimini kaldırarak bir Millet Meclisi sistemi kurmak, hukuku devletten alıp ulusa vermek, demektir. Bu fikirde bulunanları mazur tutmalıyız! Çünkü bunlar devlet, ümmet (millet) sözcüklerinin anlamını anlamayarak, devlete bir mülk sahibi ve ulusa onun hizmetçileri ya da amelesi gözüyle bakarlar. Devleti oluşturan memurlar; servet ve nüfuz sahipleri dışında kalan halkı baskı altında tutmak için yaratılmış başka başka mahlûklar olarak zannedilir? Millet ve devlet sözcüklerinin anlamının bir olduğunu bilenler, böyle garip fikirde bulunmazlar. Ulus; bir ülkede yaşayan, bir heyet ile idare olunan sosyal bir toplumdur; devlet ise bu toplumun heyetinin bir araya gelmiş halidir. Devlet şahıslardan ibaret değildir,

²⁶⁴ İstikbal Gazetesi, No:159, 21 Temmuz 1876, s.1

çünkü şahısların değişmesiyle devlet değişmez ve özellikle o şahıslar ulusun vekilleri makamındadır. Millet Meclisi'nin ödevi, vekillerin eylem ve kararlarından ulusu aydınlatmak ve ulusun idaresine getirilenlerin her türlü karar ve eylemlerinden sorumlu tutmaktan ibarettir. Böyle olduğu halde Millet Meclisi devletten hukukunu kaldırıp ulusa vermez; belki genellikle ulusun hakkı olan, vekillerinin yetkilerine geçmiş olan birtakım hukuku ulusa bildirmek ve bu suretle hem devleti hem ulusu kuvvetlendirmektir.”²⁶⁵

II. Abdülhamid'in Meşrutiyeti ilan etmesinin bireysel özgürlük ve ülkenin kalkınması noktaları üzerinde Basiret gazetesinde yayınlanan yorum dikkat çekicidir:

“Hatt-ı hümayun'un kapsadığı konulardan birisi ülkenin imarı tüm Müslim ve gayrimüslim Osmanlıların bireysel özgürlüğe kavuşmalarıyla birlikte hal ve geleceklerinin refah ve huzurlarını sağlayacak yasalardan mevcut olanların hükümlerini muhafaza ile bundan böyle de dini yasalara ve ülke ve milletin meşru olan temel yapısına uygun bir Meclis-i Umumi (Millet Meclisi) kurulması konusudur. Nerede olursa olsun bir devletin sonsuza dek saadet ve selameti idaresi altında bulunan ülkenin kalkandırılmasıyla halkının eşit olarak bireysel özgürlüklerine sahip olmalarına bağlıdır; bu da birtakım esas yasaların varlığıyla mümkün olur. Yalnız yasaların olmasıyla iş bitmemektedir; aynı zamanda bu esas yasa hükümlerinin istisnasız halk çıkarlarını gözeterek uygulanması, gözardı edilmeyen önemli bir koşuldur. Diğer bir konu da, devlet varlığının adeta ruhu olan yıllık bütçelerinin denk halde tutulmasıdır. Bunun da başarılı olması harcamalarda savurganlığın önlenmesidir ki, millet meclisinin en önemli ödevlerinden biri de bütçelerin uygulanmasını gözetmektir. Bir hayli zamandır düşünülen bu hususların padişahın iradesiyle gerçekleşmiş olması sevindiricidir.”²⁶⁶

²⁶⁵ Şemseddin Sami, **Sabah Gazetesi**, No:126, 8 Temmuz 1876, s.1

²⁶⁶ **Basiret Gazetesi**, No:1907, 14 Eylül 1876, s.1

2.9 Abdullah Cevdet ve İctihad Dergisi (1904-1932)

Abdullah Cevdet (1869-1932), Jön Türk hareketine İbrahim Temo'nun öncülüğündeki gizli örgüte girerek katılmıştır. 1889'da Askeri Tıbbiye'ye girmiş, burada daha birinci sınıftayken "İctihat ve Terakki"nin kurucuları arasına katılmıştır. İlk gençliğinde dindar olduğu söylenmektedir. 1893-94'lerde yazdığı bir şiirde günün yönetimini eleştirdiği için bir ara tutuklandı. Okulu bitirdikten sonra tekrar tutuklanarak Fizan'a sürüldü. Burada pratisyen hekimlik yaparak biriktirdiği parayla Paris'e gitti. İlk anlarda Ahmet Celalettin Paşa'nın ve Sefaret Kâtiplerinden Ali Kemal'in etkisi ya da uyarıları sonucu devrimciliğe bulaşmadı. Bu çekimserliği kısa sürdü ve Abdullah Cevdet, Jön Türklerin Cenevre grubuyla birlikte Osmanlı adlı yayın organını çıkarmaya başladı. 1899 yılı sonbaharına kadar yazıları Osmanlı'da çıktı. Aynı dönemde Meşveret, Kanun-u Esasi ve Sada-i Millet gibi Jön Türk organlarında da yazılar yayımlıyordu. Bu yoğun yazın faaliyetine rağmen, Abdullah Cevdet, sınırlı sayıda basılan dergi ve gazetelerle etkin bir mücadele verilemeyeceğine inanmıştı. Abdullah Cevdet tayin edildiği Viyana Sefareti tabipliğinde üç yıl kaldı. Bu üç yıl onun düşünsel gelişimini sağlayan dönemdir. 1903'te Viyana Sefiri, Abdullah Cevdet'in tekrar muhalefet yapmaya başlayacağını sezerek kendisine hakaret etti. A. Cevdet de sefiri düelloya davet etti. İmparatorluk polisi, bunun üzerine A. Cevdet'i sınır dışı etti.²⁶⁷

Viyana'da geçirdiği üç yıl boyunca özellikle eğitim, Batı kültürünün Türkiye'ye getirilmesi sorunları öncelikle üzerine eğildiği konulardı. Batı klasiklerinin Türkçe'ye çevrilmesini sağlayacak, Batı kültür ve düşüncesine açık bir dergi yayımlamayı o günlerde planlamıştı. Mısır'da yaşayan ve o zamanlar Jön Türklere katılmış bulunan Ahmet Celalettin Paşa'nın yardımıyla matbaasını Cenevre'de kurabildi. İctihat dergisinin ilk sayısı 1904 yılında çıktı. Ne var ki, Abdullah Cevdet Padişah aleyhine, onu küçük düşürücü bir şiir yayımladığı için İsviçre'den çıkarıldı. O da matbaasıyla birlikte Mısır'a giderek faaliyetlerine orada devam etti. İctihat bazı düşünce ve sanat akımlarını Türk okuyucularına tanıtmaya yönünde yayın yapıyordu. Bu arada Jön Türkleri de düzeyde kalan düşüncelerinden dolayı eleştiren yazıları da dergide yayılmaktaydı. İctihattaki

---

²⁶⁷ Çavdar, a.g.e, s.75

eleştiriler Abdullah Cevdet'le Ahmet Rıza, Bahattin Şakir gibi Jön Türk önderlerinin aralarını açmaktaydı. Nitekim bu nedenlerle Abdullah Cevdet 1908'den hemen sonra yurda dönmedi, Ancak 1911'de İstanbul'da matbaasını kurarak İçtihad'ı yayımlamaya devam etti. İçtihad sonuna kadar Batı kültürüne bağlı bir dergi olmayı sürdürdü. Laik tutumu aleyhine çeşitli davalar açılmasına neden olmaktadır. Abdullah Cevdet, Cumhuriyet'ten sonra da dergisini yayımladı ve ölümüne kadar İçtihad aksamadan çıktı. Sonradan Atatürk devrimleri diye nitelenen birçok yenilikçi hareket, düşünsel kökleri itibarıyla Cevdet'e ve İçtihad'a dayanır. Örneğin Latin harflerinin kabul edilmesi yolunda ilk ciddi yazı Cumhuriyet'in ilanından çok önceleri İçtihad'da çıkmıştır. Laisizm yönünden A. Cevdet'in savları ile Mustafa Kemal'in düşünceleri arasında büyük benzerlikler vardır.²⁶⁸

Batıcı, materyalist ve laik görüşlerin en tutkulu savunucusu olan Dr. Abdullah Cevdet, tam bir Osmanlı milliyetçisiydi. Fakat Batılılar gibi Osmanlı anlamında Türkiye tanımını kullanmayı yeğlerdi. Osmanlı Milleti deyimine ilk olarak o itiraz etmiş, Dünyada hangi millet hanedan-ı hükümdarın adıyla anılır diye sormuştu. Başta Osmanlı ve Meşveret olmak üzere değişik gazetelerde yazılar yazmıştır.²⁶⁹ Abdullah Cevdet'in düşünce anlayışında geçmişe dönüşü savunan herkes eleştirilmiş, Abdülhamit döneminde istibdada razı olanlar suçlanmıştır. Onun için modern dünyanın tek uygarlığı Avrupa'dır. Yapılması gereken, eskiyi yok edip yerine Avrupa uygarlığını geçirmek ve Osmanlı'yı Batı'nın bir parçası yapmaktır. Tanzimat'ın reformun üstten gelmesi fikrini kabul ediyor, halkın modernleşmeye itilmesi zorunluluğunu vurguluyordu.²⁷⁰

1904 yılında Cenevre'de İçtihad dergisini yayınlamaya ve mutlak Batılılaşmayı savunmaya başladı. Bu tavrı ilerencilik olarak tanımlıyor, doğudan gelen her şeyi gerici buluyor, medreseye karşı çıkıyor, geleneğe bağlanmayı gerencilik olarak niteliyordu. Türkçe'yi, milli kültürü sağlayacak ve tüm Müslümanlara muasır medeniyet yolunu açacak bir araç olarak görüyordu. Daha önce dar bir çevrede tartışılan Latin alfabesine

---

²⁶⁸ Çavdar, a.g.e, s.76

²⁶⁹ Kutlu, a.g.e., s.310

²⁷⁰ Stanford J. Shaw- Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c.2, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, E Yayınları, 1983, s. 367

geçişi açıkça ve ısrarla savunuyor, uluslar arası ölçü ve tartı sisteminin alınmasını öneriyordu. Kültür sorunları çözülmeyen politika yapmayı faydasız buluyordu. Bu nedenle İçtihat dergisinde, Osmanlı toplumunu medeniyet akımına katmak üzere kadın hakları, çocuk eğitimi, köylülük, nüfus, medreseye karşı oluş ve ailenin modernleşmesi gibi konuları işledi. Batılı yazar ve düşünürlerin önemli yapıtlarının herkesin kolayca okuyacağı şekilde tercüme edilmesi için gayret etmiş, kendisi de tercüme yapmıştı. Materyalist olmasına rağmen, maneviyatın beslenmesini önemsemiş, diyalektik ve tarihi materyalizm ile ilgilenmeyip, toplumda dinin yerini almasını umduğu biyolojik materyalizmi benimsemişti. Sorunların, insanların zekasını ıslah ve tamir etmekle çözüleceğini düşünüyordu.²⁷¹

Yakın çevresine oranla Abdullah Cevdet'in en önemli avantajı, diğer aydınların 1923'ten sonra benimsemek zorunda kaldıkları, politik hedefler için kültürel düzeyin yükseltilmesi ilkesinin öncülüğünü kendisinin yapmış olmasıdır. Bu avantajlı noktadan hareket ederek Cumhuriyet'in kültürel modernleşme programına kendi düşünce modelinin rehberlik ettiği görüşünü İçtihad'daki yazılarında sürekli tekrarlar. Gerçekten de bu makaleler Meşrutiyet öncesinde yazdıklarına birer gönderme niteliğindedir. Öte yandan başta laiklik olmak üzere, kadının gündelik hayattaki yeri, Latin harfleri, miladi takvim ve modern kılık kıyafet konularında geçmişte savunduklarını, yeni dönemin resmi popülizmine uyarlamaya çalışır. Ancak elitist tutumu, bu uyarlama çabasını tek yönlü etkileyerek, yalnızca bürokrasinin kültürel restorasyonunu besleyen sınırlı bir ilgi alanı içinde kalmasına neden olmuştur. Cumhuriyet adabı muaşeretinde konusunda çizdiği ideal çerçeveyi de bu yüzden bürokratik elitin değerleriyle sınırlandırmış ve yönetimin resmi popülizmini kültürel modernleşmenin alaturka bir yorumu olarak kabul etmiştir.²⁷²

Abdullah Cevdet'in çalışmalarını başlıca üç ana başlık altında toplayabiliriz:

1) Batı ve Doğu edebiyatının klasiklerinden yapılan çeviriler. Bunlarda istibdatla mücadele hürriyet ve insanlık fikirleri ön plandadır. Alfieri, Schiller ve Shakespeare'i seçilmesinde öncelikle bu düşünceler hakimdir. Mevlana ve Hayyam seçimlerinde de

---

²⁷¹ Kutlu, a.g.e, s.311

²⁷² Işın, a.g.e., ss. 153-154

insaniyet ve şüphecilik fikirleri ön plandadır. Bu çeviriler, ülkenin o günkü okuyucusunda önemli etkiler yapmıştır. 2) İslamiyete ve dini değerlere ait tercümeleler. Bunların başında Dr. Dozy'nin İslamiyet Tarihi gelir. İctihad'da yaptığı birçok çeviride bunun yarattığı olumsuz etkiyi gidermeye çalıştıysa da, bu kitap muhafazakâr kesimde ciddi tepkiyle karşılandı. Özellikle Sebilürreşad dergisinde bu kitabın aleyhinde önemli eleştiriler yayımlandı. 3) Toplumsal reformlara ait düşüncelerinde Batılı düşünür Gustave Le Bon etkisi açıkça görülmektedir. Le Bon'un fikirlerini Türkiye'nin o dönemki sorunlarına çözüm olarak sunma gayretinde olmuştur. Bundan dolayı genç yaşlarından itibaren onun eserlerini çevirmeye başlamış ve hayatı boyunca en önemlilerini Türk okuyucularına tanıtmıştır.²⁷³ Gustave Le Bon'dan çevirdiği Ameli Ruhîyat (1914) ile Dün ve Yarın (1924) adlı kitaplarda, aile terbiyesinin çocuk üzerindeki kişilik oluşturuucu etkileri ele alınmıştır.²⁷⁴

O da Ahmet Rıza ve Mizancı Murad gibi halkı çok inanılır ve güvenilir bulmuyordu. Ona göre, yöneticiler biyolojik üstünlüklere sahip olan dahilerden oluşan bir elit kadro arasından çıkmalıydı. Eğitim, bu dahileri bulup ortaya çıkartacak olan bir araçtı. Ahmet Rıza gibi o da dini sosyal bir eğitim aracı olarak kabul ediyordu. Müslümanların duygularını incitmemek için İslam fıkıh bilginlerinin sözlerinden yola çıkarak materyalizme varmayı denemişti. İslam felsefesinin temelini de bilimsel faaliyet olduğunu, Allah'ın sıfatlarının hepsinin insanları bilimsel araştırmalar yapmaya yönlendirdiğini söylüyordu. İslam aleminin gerilemesinin sebebini, uzun süredir İslami inançların kötü bir yön almış olmasına bağlıyordu. Abdullah Cevdet, ateizmi Allah'a inanmamak anlamında değil, avamın dinini paylaşmamak olarak algılıyordu. Adem-i Merkeziyet, teşebbüsü şahsi, önce düşünce yapısının değişmesini önemsemek, Almanya aleyhtarı ve İngiltere dostu olmak gibi konularda Prens Sebahaddin'e yakındı. Kahire'de yaşadığı yıllarda Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ne üye olmuştu.²⁷⁵

Abdullah Cevdet 1909'da ilginç bir kitap yayımladı: İstanbul'da Köpekler. Daha önce İctihad dergisinde makale olarak basılan bu kitap, II. Meşrutiyet sonrasında

---

²⁷³ Ülken, a.g.e., s.244

²⁷⁴ Işın, a.g.e., s. 155

²⁷⁵ Kutlu, a.g.e, s.311

çok satan istibdat hatıraları arasında pek dikkati çekmedi. Oysa ele aldığı konu gündelik hayatın Doğulu çehresini başarıyla çizmekte, yerleşik zihniyet dünyasının ana hatlarını belirlemekte ve Jön Türk programının özünü kısaca özetlemektedir. Abdullah Cevdet, II. Mahmut'un başarısız köpek operasyonundan*, reformcu aydınların 19. yüzyılda karşılaştıkları engellere ilişkin bazı sonuçlar çıkarmıştı. Bu sonuçlardan en önemlisi, halkın geleneksel zihniyet dünyasıyla bütünleşen devlet felsefesinin alaturka hayat anlayışını modern bir yönetim modeline dönüştüremeyeceği idi. Devletin maaşlı kadroları reform konusu gündeme geldiğinde her an geriye adım atabilirler, halk da bu davranışta bir hikmet varmışçasına onları destekleyebilirdi. II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağını kaldırdığı halde köpekleri ortadan kaldırılmamasının başlıca nedeni işte bu geleneksel kadronun kamuoyu tepkisiyle karşı safta yerini almasıydı.²⁷⁶

2.9.1 İçtihad Kadrosu ve Teknik Özellikleri

İçtihad'ın kapak sayfasında şu ibareler yer almaktadır: Senelik abone bedeli 40, nüshası 2 krş tur. İdaresi: İçtihat idaresi şehremaneti karşısında daire-i mahsusadır. Ayda 2 defa neşredilir. İktisadi içtimai edebi mecmua..En arka sayfada bulunan künye kısmında imtiyaz sahibi Dr. Abdullah Cevdet, sorumlu müdür Dr. Abdil Hüsnü olarak geçmektedir.

İçtihad'la ilgili ilginç bir teknik ayrıntıdan bahsetmek gerekirse kapak tasarımlarındaki yayınladığı şehre göre farklılık dikkat çekicidir. Kapağında bulunan yazı karakteri ve süslemeler İçtihad'ın yayımlandığı şehirler olan Kahire, Cenevre ve İstanbul'a göre farklı tasarımlarda yapılmıştır. Kahire'de basılan sayılarda hurma ağacı deseni ve Arap alfabesine öykünen küfi denilen süslemeli yazı karakteri görülür. Cenevre'deki baskılarda Rumi denilen Batı normlarındaki yazı karakteri ve sayfa kenarlarındaki Roma mimarisini andıran sütunlar, fresk desenleri görülür. İstanbul'da yayımlandığı dönemde henüz Latin alfabesine geçilmediği Osmanlıca nüshalarda dahi Latin alfabesiyle

---

* İstanbul'da ilk köpek sürgünü II. Mahmud tarafından Sivriada'ya gönderilmesiyle gerçekleştirilmişti. Bunu diğerleri izlemiş, fakat her defasında Marmara'nın ıssız adalarına bırakılan köpeklerin acı feryatları, İstanbul halkının vicdanında modernleşme tutkusunun açtığı bir yara olarak kalmıştı. (Işın, a.g.e., s. 212)

²⁷⁶ Işın, a.g.e., s. 213

yazılmış logo, adres bilgileri ve bazı sayfalarda Fransızca metinlere yer verildiği görülmektedir.

İçtihad'ın başyazarı ve sahibi olarak Abdullah Cevdet ön planda olsa da Celal Nuri (İleri, 1870-1939) de Abdullah Cevdet'le birlikte çalışmış, sürekli olarak ilk yazılarını İçtihad'da yayınlamıştır. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in ılımlı Batıcı sınıflandırmasında değerlendirebileceğimiz fikir adamlarındandır. “Çoğu orta halk seviyesinde olan eserler vermiştir. Mütareke yıllarında Edebiyatı Umumiye dergisini, Cumhuriyetten sonra İleri gazetesini çıkardı. Celal Nuri, Gelibolu'da doğmuştur. Babası senato (ayan) üyelerinden Nuri Beydir. Celal Nuri Galatasaray ve Hukuku bitirdikten sonra fikri çalışmalarına başladı. Fransızca ve İngilizce öğrendi. Toplumsal ve edebi konularda araştırmalarda bulundu. Osmanlı Devletinin son yıllarında Gelibolu mebusu oldu. Cumhuriyet devrinde uzun bir süre milletvekili seçildi. 1939'da İstanbul'da öldü. Ölümüne kadar İçtihad aksamadan çıktı. Başlıca eserleri (Ahirzaman, ilk okuma ve yazma kitabı, İttihat ve Terakki Kongresine Muhtıra, Katılmadığımız Hareketler, Ölmeyen, İslam ve Almanya, Tarih-i İstikbal, Türk İnkılabı, Kadınlarımız, Türkleri Yükseltelim)”²⁷⁷

Ayrıca Hüseyin Kazım Kadri Türk dillerinin birleştirilmesi konularındaki yazılarıyla, Selahattin Asım Kadınlarda tesettür ve örtünme, Mehmet Zeki Ekonomi, kalkınma ve ziraat alanlarındaki yazılarıyla İçtihad'da yer almışlardır.

1 Temmuz 1929 tarihli 276. sayıda Abdullah Cevdet Okuyucularına başlığı altındaki başyazarıyla İçtihad'ın yayınına Nahit Sırrı ve arkadaşları Vasfi Mahir, Yaşar Nabi ve Kenan Hulusi'ye bıraktığını kendisinin de çalışmaya devam edeceğini fakat işin büyük kısmını bu gençlere bıraktığını, bu sayede İçtihad'ın edebi yönünün gelişeceğinden bahsetmiştir. 11 Temmuz 1929 tarihli 277. sayısından itibaren İçtihad'ın logosunu değiştirdiğini eski logosunun altında yer alan Türkçe ve Fransızca İlmî, Edebi, İktisadi, Sanai, sıhhi Mecmua ibaresini Haftalık Fikir ve Sanat Mecmuası olarak değiştirdiğini görmekteyiz. Yaşanan bu değişimle beraber derginin yayın periyodu

---

²⁷⁷ Ülken, a.g.e, ss. 392-393

da haftalık olarak değişir. Ancak 15 Ağustos 1929 279. sayıda yine Abdullah Cevdet'in İctihad'ın okuyucularına başlıklı yazısıyla ekonomik zorluklar sebebiyle eskisi gibi 15 günde bir çıkmaya devam edeceğini, Avrupa Harbi nedeniyle eskiden İstanbul'da 4000'den fazla olan okuyucu sayısının bir hayli azaldığını ifade eder. Ayrıca bu sayıda logonun yazı karakterinin değiştğini Türkçe ve Fransızca İlmî, Edebi, İktisadi başlığıyla yer aldığını görmekteyiz.

Bu dönemde etkili olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de etkisini sürdürecektir. Batılılaşma düşüncesi ve temsilcileri, Meşrutiyet yıllarında Batıcıların yayın organı sayılan ve Batılılaşmanın tüm önde gelen isimlerinin toplandığı İctihat gazetesinde fikirlerini açıkça dile getirmektedirler. 1904'te Abdullah Cevdet tarafından Cenevre'de yayınlandıktan sonra, Osmanlı başkentindeki ilk sayısı 1912'de çıkartılmaya başlanmıştı. Her ne kadar kendi aralarında tam bir görüş birliğine varmış olmasalar da, Celal Nuri ve Kılıçzade Hakkı Beylerin de aralarında bulunduğu bu grup, Batılılaşma tezlerini burada ifade ediyorlardı. Ortaya atılan fikirlerin başında Batı'nın üstünlüğünün tartışılmaz bir temele, bilime dayandığı, dolayısıyla ona karşı çıkmamanın mümkün olmadığı üzerinde durulmaktadır. Güçlü Avrupa karşısında durmanın mümkün olamayacağı ve her halükarda Batılılaşmaktan başka çare olmadığını savunurlar. Batılılaşma karşısında engel olarak, geleneksel değerler ve din kurumunu görmektedir. Batıcılara göre çağın gereklerine ters düşen bu değerlerden toplumu kurtarmak ve Batılılaşmanın gerçekleşebilmesi için dinin toplumda kesin olarak ikincil bir role geçirilmesinin gerektiğine inanmışlardır. Aynı zamanda bu dönemde Batıcı yazarlar tarafından Avrupa adab-ı muaşeretini Osmanlı toplumuna tanıtan ve uyarlamasını yapmaya çalışan tercümelemlerle karşılaşmaktadır. Bu tercümelemlerin öncüsü olarak Abdullah Cevdet'i görmekteyiz.²⁷⁸

İctihad örneğinde de görülebileceği üzere doğrudan hitap şekli zamanın makale ve başyazılarındaki standart biçim olup sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Abdullah Cevdet "pek uyanık bir uyku adlı makalesine" Celal Nuri Beyefendiye diye

---

²⁷⁸ İlbeyi Özer, **Avrupa Yolunda Batılılaşma ya da Batılılaşma İstanbul'da Sosyal Değişimler**, İstanbul, Truva Yayınları, 2005, s.41

başlar.²⁷⁹ Ya da yazılan bir okur mektubuna karşılık Dobruca'dan gelen mektubun cevabıdır diye başlık atılabilir. Brummet'e göre basın ile halk denen zihinde tasarlanmış varlık arasındaki yakın ilişkide halk olgusu okuryazarlık kadar tanımlanması güç bir kavramdır. Çünkü birinci elden anlatıların ve tiraj istatistiklerinin olmayışından kaynaklanır. Basın, onun mevcudiyetini varsayarak ve ona seslenerek halkı yaratır, halk da basını onu tüketerek yaratır. Halk olmasaydı reklam olmazdı. Basın halka doğrudan hitap eder, örneğin: "ey Memalik-i Osmaniye ahali" gibi bir seslenişle başlayan makaleyi ele alalım. Basın işte o belirsiz olan halkı tasavvur eder ve elde etmeye çalışır. Bütün alt sistemlerdeki elitler, kendi alt sistemlerini toplumların simge üretiminin ayrıcalıklı mahalli haline getirmeye çalışırlar. Basın, işte bu alt sistemlerin mekanizmalarından biridir ve çeşitli elit grupların avantajlı bir simge üretim konumu ele geçirme mücadelesinde her gazete bir organdır.²⁸⁰

2.9.2 İctihad'ın Yayın Politikası ve Oluşan Polemikler

II. Meşrutiyet dönemi siyasi fikir akımları içinde Batıcılar diye bilinen grubun 1912'de İctihad gazetesinde gerçekleştirilecek hedefler adıyla yayınladıkları program batıcıların uzun süredir dergilerinde işledikleri Batılılaşma yolunda yapılacakların toplu halde işlendiği bir öneridir. Bu önerileri, daha sonraları gerçekleşecek Cumhuriyet devrimlerinin bir taslağı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu program Abdullah Cevdet'in "Pek uyanık bir uyku" adlı makalesinde gördüğü bir rüyayı anlatmasıyla tasvir edilmektedir.²⁸¹ Sunulan programda şu hususlar gündeme getirilmiştir:

Programın 1. maddesi devlet yönetiminde önemli görevlere getirilen hanedan mensupları ve özellikle şehzadelerin eğitimidir. 2. maddede, geleneksel değerlerin yerini, modern değerlerin alması gerektiği, bu hususta ilginç bir teklif yapılmakta, binalara asılan "Ya Hafız" levhası altına bir de sigorta şirketinin levhası asılması önerilmektedir. 3. maddede, geleneksel başlıklar ve fes yerine çağın şartlarına uygun

²⁷⁹ Abdullah Cevdet, "Pek uyanık bir uyku", **İctihad**, No:55, 6 Mart 1913, s.2

²⁸⁰ Brummett, a.g.e., s. 102

²⁸¹ Abdullah Cevdet, "Pek uyanık bir uyku", **İctihad**, No:55, 6 Mart 1913, ss. 2-4

bir başlığın kabul edilmesi teklif edilmiş, yerli malı giysilerin kullanılması gerektiği öne sürülmüştür. 4. ve 5. maddede, kadınların toplumsal alanda daha etkin olması, kadın eğitimi ve giyim kuşamlarında modernleşmeleri konuları üzerinde durulmuştur. “6. madde, tekke ve zaviyelerin kaldırılması hakkındadır. 7. maddeye göre, medreselerin yerine Batı yöntemlerine göre eğitim yapılan modern eğitim kurumlarının kurulması gerekliliği anlatılmıştır”.²⁸²

Dr. Abdullah Cevdet, mekanik materyalizmin etkili savucuları olan Büchner ve Haeckel'den çok etkilenmiş ve onlar üzerinden sosyal Darwinci düzeye ulaşmıştı. Aynı şekilde etkilendiği bir başka düşünür, sonraları totaliter ideolojilerin de başvuracakları Le Bon ve onun toplumsal yapıyı ve toplumsal düzeni, ırkların değişmeyen kavimler ruhunun belirlediğine dair düşünceleriydi. Buna göre, topluluklarda bilinçten çok, bilinçaltının yani içgüdülerin, duyguların ve tutkuların ağır basmasıyla telkin altında kalan kişi, bireyselliğini kaybederdi. Tek tek fertlere anlatılarak elde edilemeyen başarı, duyguların kitleye mal edilmesiyle kitleleri harekete geçirebilirdi. Sürekli tekrar edilen parolaların ikna gücü sınırsızdı. Kitle mantıktan çok hisle hareket ettiği için belirsiz bir fikir böylece kitlelere bir gerçekmiş gibi kabul ettirilebilirdi. Bu yolla bireysellik silinip topluluk ruhu hakim olunca, kavramlar değil, imgeler, efsaneler, sanrılar önemli olur ve bireyler artık ilkel insanlar gibi davranırdı. Böylece, toplumda kişisel sorumluluk duygusu kalkar, bireylerde doğal olarak hoşgörüsüzlük, tutuculuk, otoritecilik, dogmacılık, kişiye tapınma, eleştiriye düşmanlık ve bağınazlık ağır basardı. Abdullah Cevdet, Abdülhamit'in bu kitle psikolojisini kavradığı için başarılı olduğuna inanıyordu. O da milletlerin ruhunu irki karakterlerin belirlediğine ve bunların karakteristiklerinin ancak çok uzun zamanda değişebileceğine inanıyordu. Sonraki yıllarda, bu değişimi çabuklaştırmak için Türklerin yabancılarla evlenerek yeni bir ırk yaratmaları gerektiğini savunacaktı.²⁸³

Abdullah Cevdet'in fikirlerinden etkilendiği Gustave Le Bon'a göre; bilinçli hareketlerimiz, irsi etkiler altında oluşan bilinçaltı temelinden meydana gelir. Bu temel, ırkın ruhunu oluşturan sayısız ataların mirasını kendinde taşır. Hareketlerimizin

²⁸² Abdullah Cevdet, “Pek uyanık bir uyku devam ve hitam”, **İctihad**, No:57, 20 Mart 1913, ss. 7-10

²⁸³ Kutlu, a.g.e, s.312

bilinen nedenleri arkasında, bilmediğimiz bir takım gizli sebepler bulunur. Her gün işlediğimiz fiillerimizin birçoğu, anlatamadığımız gizli sebeplerin sonucudur. Bir ırkın bütün bireyleri, ırkın ruhunu oluşturan bilinçaltı öğelerin etkisiyle, aslında birbirlerinin aynı gibidir. Bir ırkın bireylerini birbirinden ayıran şey, terbiyenin ve istisnai bir kalıtımın sonucu olan bilinçli şeylerdir. Zekaları bakımından birbirine hiç benzemeyen insanlar, bazı defa aynı isteklere, aynı hırslara, aynı duygulara sahip olurlar. Din, ahlak, politika, sevgi, nefret gibi duygular alanına giren şeylerde, en yüksek insanlar, adi bireylerin derecesini pek geçemezler. Ünlü bir matematikçi ile kunduracı arasında entelektüel karşılaştırma bakımından ya hiç fark yoktur, ya da pek azdır. İşte bilinçaltı tarafından yönetilen ve bir ırkın normal bireylerinin çoğunluğunun hemen aynı derecede sahip olduğu bu genel karakteri özellikleri, kitlelerde ortak özellikleri meydana getirir. Kolektif bilinç içerisinde, bireylerin akli yetenekleri ve kişilikleri silinir. Aynı cinsten olmayan, aynı cinsten olanın içinde boğulur, kaybolur ve bilinçaltı özellikleri üstün duruma gelir.²⁸⁴

Abdullah Cevdet'e göre mutlaka Türk toplumuna kabul ettirilmesi gereken Le Bon'un seçkin fikirleri ve cumhur ruhu kuramının yeni yönetimce olumlu karşılanması sonucu uygulama imkanı bulabilecekti: "Mustafa Kemal Paşa'nın vicdanında Abulisioniste yani esaretin kaldırılması taraftarı dahi adlandırılan Nordiste'lerin ruhunu görmekteyim...Mustafa Kemal Paşa'nın psikoloji noktası açısından en mümtaz en büyük meziyeti halkın bilinç dışı ihtiyacını şuurlu bir surete his ve bu ihtiyacı büyük bir inanç darbesi ve kesinlikle tatmin etmesidir...Muhterem başvekilimizin bilim ve fen neyi gerektiriyorsa, halkın hoşuna gitmese bile onun gereğini yapmak idare adamları için bir vazifedir sözü bizce sorunu ortaya koymaktadır. Yirmi seneden beri biz halkın hoşuna gitmeyi değil, işine gitmeyi hedef edinmeliyiz der dururuz..."²⁸⁵

Abdullah Cevdet tarafından tercüme edilen Milletlerin Ruhu adlı eserinde Le Bon şunları ifade eder: "Bir milletin ruhunu teşkil eden ahlakı ve akli karakterlerin, o milletin geçmişinden, dedelerinden kalan bir mirasın bir karışımı olduğunu anlatır.

²⁸⁴ Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Hayat Yayınları, 2005, ss. 18-19

²⁸⁵ M. Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1981, s. 391

Ona göre bir ırk dirilerinden çok ölüleri tarafından idare olunur. Biz onların kusurlarının yükünü çekeriz, faziletlerinin ödülleri alırsız. Gustave Le Bon, kendi koyduğu ilkelere dayanarak bir medeniyette, kavmin ruhunun dış görünüşü olan unsurları incelemiş, gerek yüksek gerek aşağı ırkların, medeniyet unsurlarını birdenbire değiştiremeyeceği sonucuna varmıştır. Dinlerini, dillerini, sanatlarını değiştiren kavimler, bu bakımdan birtakım zıtlıklar gösterirler. Brahmanizm, Budizm, İslamiyet ve Hristiyanlık, onları kabul eden ırklara göre türlü manzaralar almıştır. Nitekim içtimai kurumlar ve diller de onları kabul eden ırklara göre çok çeşitli şekillere bürünmüştür. Çeşitli dillerde birbirinin karşılığı sayılan kelimeler, birbirine hiç benzemeyen fikirleri ve düşünce tarzlarını ifade etmektedir”.²⁸⁶

Kitlelerin ruhuna bazı düşünce ve inançları örneğin toplumsal teorileri yavaş yavaş sindirmek söz konusu olduğu zaman önderler tarafından değişik usuller kullanılır. Onlar başlıca şu üç usulüne başvururlar. İddia, tekrar, sirayet. Bu telkinlerin etkisi oldukça ağır, fakat devamlı olur. Her türlü kontrolden her nevi ispattan uzak, saf ve sade iddia..Kitlelerin ruhuna bir fikri yerleştirmek için en emin araçtır..İddia ne kadar açık ve deliller ne kadar sade ve ispattan uzak olursa, yargı ve etki de o nispette büyük olur. Bütün çağların din kitapları ve yasaları daima böyle sade iddialar ortaya koymuşlardır. Herhangi bir politik davayı savunmaya davet edilen devlet adamları ve ürünlerini ilanlarla her tarafa dağıtan sanayiciler iddianın değerini iyi bilirler. Bununla beraber iddianın gerçek bir etki meydana getirmesi için mümkün olduğu kadar aynı kelimelerle tekrar edilmesi gerekir. Napolyon, biricik ciddi söz sanatı tekrardır demiştir. İddia olunan şey tekrar edilmek suretiyle sonunda kanıtlanmış bir gerçek gibi kabul edilecek kadar ruhlara yerleşir.²⁸⁷

Abdullah Cevdet’in bu düşüncelerinin temelinde Gustave Le Bon etkisinde kaldığı açıkça görülmektedir. Le Bon’a göre gerek yüksek gerek aşağı ırklar, medeniyet unsurlarını birdenbire değiştiremezler. Dinlerini, dillerini, sanatlarını değiştiren milletler, bu bakımdan birtakım zıtlıklar gösterirler. Brahmanizm, İslamiyet ve Hristiyanlık onları kabul eden milletlere göre çeşitli manzaralar almıştır. Nitekim toplumsal kurumlar ve

---

²⁸⁶ Ülken, a.g.e., ss. 249-250

²⁸⁷ Le Bon, a.g.e., ss. 86-87

diller de onları kabul eden milletlere göre çeşitli şekillere bürünmüştür. Le Bon'un melezleşme teorisi, İctidat'daki yazılarının çoğunda bu düşünceleri dönemin sorunlarına uyarlamaya çalışmıştır. Mademki ırkların melezleşmesi yeni ve canlı ırkların doğmasına imkân verebilir, öyleyse Abdullah Cevdet'e göre ırkçılığın çizdiği tarihi kadar sınırını aşmaya ve gelecekte ümitlenmeye imkan vardır. Bu da Türk ırkının üstün bir ırkla karışması ve melezleşmesidir.²⁸⁸

Abdullah Cevdet bu düşünceleriyle tepki toplamış, basında polemiklere neden olmuştur. Kanaatimizce bu düşüncelerinde aşırı bir noktaya ulaşmasında Le Bon üzerinde yaptığı incelemelerinde eleştirel bir yaklaşımda bulunmaması ve dönemin diğer sosyal psikologlarıyla ayrıntılı bir karşılaştırma yapmadan, fikirlerini bir süzgeçten geçirmeden Türkiye'ye uyarlama çabasının etkisi görülmektedir. Yazılarının eleştirilmesinde ve tartışılan bir isim olmasında bu hatalarının etkisi olduğunu düşünmek için yeterli nedenler vardır.

Çok etkilendiği bir başka kişi Guyau isimli bir Fransız psikoloğu idi. Guyau, hayatın kendisinin kolektivizm (toplumculuk) ve bireycilik (bireycilik) bir sentezi olduğunu savunuyordu. Bu düşüncenin siyasete aktarılmış şekli olan tesanütçülük (dayanışmacılık, solidarizm) ona göre Marksist kolektivizm ile liberal bireysellik arasında bir orta yoldu. Le Bon ve Guyau'nun fikirleri Abdullah Cevdet'i, etkileyip ümitlendirecek, Prens Sebahaddin'in ferdiyetçi fikirlerinden uzaklaşacaktı. Esasen Dr. Abdullah Cevdet uzun düşünce hayatında bireycilik ile toplumculuk, dindarlık ile ateizm, pasifizm ile anarşizm, nihilizm ve şiddeti benimseme ile reddetme arasında gel-gitlere düşmüş, çoğu zamanda aşırı bir eklektizm içinde olmuştu. Giderek, bilimsel ilkelerin uygulanabildiği fakat manevi ihtiyaçların da tatmin edilebileceği yarı mistik bir yaşamın peşine düşmüştü. Bu nedenle Hüseyinzade Ali onu dindar bir dinsiz veya dinsiz bir dindar olarak tanımlamıştı.²⁸⁹

Din reformu gerekliliği üzerindeki isteklerine karşın, batıcıların bu yolda olumlu ve yapıcı bir programı yoktu. Kimileri din kurum ve kurallarının modernleşme

---

²⁸⁸ Ülken, a.g.e., s. 250

²⁸⁹ Kutlu, a.g.e, s.312

olanağı olmadığına inanıyordu. Dinle hiç ilgisi olmayan işlerin küçük vesilelerle din sorunu haline getirildiği bir yerde dinde nasıl reform olabilirdi? 1913 yılında Kastamonu’da polis üç öğretmeni tevkif etmişti. Bunların tabiat bilimi öğretmeni olanı, öğrencilere Darwin teorisini anlattığı için Arapça hocası tarafından kafirlikle suçlanmıştı. Biri matematik, öteki Fransızca okutan iki öğretmen buna karşı öğrencileri ayaklanmaya teşvik suçundan tevkif edilmişlerdi.²⁹⁰

Bu olay dolayısıyla Abdullah Cevdet İctihat’ta şöyle yazar: “*Bundan 12 sene evvel dinsizlik bahanesiyle sultani mektebini lağv için dilekçe veren bu maarif ve hakikat düşmanları bugün de fen bilgisi muallimi Ragıp, Fransızca muallimi Celal, sermubassır ikinci devre matematik muallimi vekili Adem Hilmi beylerin talebeye güya dinsizlik telkin etmekte olduklarını bahane ederek coştı ve kudurdukça kudurdu. Kastamonu valisi Ali Galip Bey, maarif müdürü Rauf Bey-hem de acınacak derecede-gevşek çıktılar. Darwin teorisinin okutulmasını küfür sayan bir ülke hala Ortaçağlarda yaşıyor demektir. Böyle bir ülkenin 20. yüzyıl dünyasında yaşama hakkı yoktur. Sarıklı, sarıksız ezilmek istemeyen her kafa artık bunu anlamalıdır*”.²⁹¹

Din alanında aşırılık olaylarına karşı savaş açan Abdullah Cevdet’e göre, önce İslam tarihini şeriatçı kafasıyla görmeyi bırakıp Batı bilginlerinin bu tarih üzerine yazdıklarını tanımak gerekirdi. Müslümanlar kendi dinlerinin bilimsel tarihini Batılılardan öğrenmek durumuna düşmüşlerdi. Kendisi, Hollandalı oryantalist Dozy’nin İslam Tarihi adlı eserini çevirerek yayımladı. Bu olay, radikal dini görüşü savunanlar arasında tartışmalara ve tepkilere yol açtı, kitabın toplatılması istendi, basında uzun süren bir Doktor Dozy tartışması başladı. Abdullah Cevdet daha da aşırı bir öneride bulunarak şeyhülislamlığın, İtalyan İslam tarihçisi Leone Caetani’nin “Anali dell’Islam” adlı Katolik Hristiyan gözüyle yazıldığı bilinen eserini çevirtmesini istedi.²⁹²

Abdullah Cevdet “Softalığa dair” adlı makalesinde İctihad’a yönelik eleştirilere cevap verir: “*Kılıçzade Hakkı beyin isminden başka hiçbir cihetinde silah ve müdafai*

---

²⁹⁰ Berkes, a.g.e., s.441

²⁹¹ Abdullah Cevdet, “Kastamonu’da kurun-u vusta”, **İctihad**, No:58, 27 Mart 1913, ss. 1-4

²⁹² Berkes, a.g.e., s.441

maddiye den bir şey yoktur. Onun yazdıklarında küfür varsa küfürbazlık ona değil (Osmanlı tarihine) aittir. Küfrü nakleden insan kafir olmaz. Bizim düşmanımız softalar asla değil. Bizim düşmanımız hem softaların hem bütün alemi İslam ve insanın düşmanı olan soysuzlaşmış softalıktır. Bizim karşımıza düşman gibi çıkanlar da ve bizi “vatansız” sıfatıyla tavsif ve tahkir etmek isteyenlerde biraz nuru nazar bulunmasını pek arzu ederiz. Söz vatansızlığa gelince burada bir kelime ilave edeceğim ve bu kelimenin açıklamasız kalmasına şiddetle dikkat edeceğim. (Berlin) sefirliğiyle Almanya’ya gönderilmek üzere olan Mahmut Muhtar Paşa’nın pek mühim ve İctihad matbaasında basılmak üzere olan hatıralarında şu satırları aynen ve harfiyen alıyorum: “biz softaları kaldırmak değil yüceltmek istiyoruz; fakat biz yüceltilmek istemeyiz dediklerinde de yücelteceğiz. Çünkü bu milletin mutlak surette ve bütün vicdani kanaatimle söylüyorum, kurtarılma ve yüceltilmesi bu sınıfın kurtarılma ve yüceltilmesine bağlıdır.”²⁹³

İctihad Batıcıların belli başlı yayın organı durumuna gelmekle beraber, dergiyi çıkaranlar, Balkan Savaşı’ndan sonra aralarında çıkan tartışma sebebiyle ikiye ayrılmışlardır. Batı’nın tamamen ve her yönüyle alınmasını isteyen Abdullah Cevdet ile bu görüşe karşı çıkan Celal Nuri arasında tartışma tam Garpçılar ile kısmi Garpçılar şeklinde ifade edilebilecek iki grup ortaya çıkarmış, Abdullah Cevdet tam Garpçılar’ın lideri durumuna geçmiştir. İctihad’ın Meşrutiyet dönemindeki son sayısı 13 Şubat 1915 tarihinde yayınlanmış, İctihadçılarla yaşadığı sorun nedeniyle mütareke döneminde kadar pek bir yayın faaliyetinde bulunmamıştır. Mütarekenin ilan edilmesiyle beraber İctihad’ın 128. sayısı İctihad adıyla çıkmış, yeniden yayın faaliyetlerine başlamıştır.²⁹⁴

Abdullah Cevdet ansiklopedist bir düşünce adamı olarak batılılaşmanın bireylerin zihinlerinde ortaya çıkması gerektiğine, bireydeki zihinsel değişimin topluma yayılmasıyla topyekün kültürel değişimin ortaya çıkacağına inanan bir düşünce adamıdır. Bu yüzden ansiklopedist yaklaşımın bir gereği olarak Batı klasiklerinin Türkçe’ye çevrilmesine önem vermiş, bu tercümelerin fikir dünyasında yaratacağı değişimlerin toplumsal

²⁹³ Abdullah Cevdet, “Softalığa dair”, **İctihad**, 17 Nisan 1913, ss. 1-2

²⁹⁴ M. Şükrü Hanioglu, “Abdullah Cevdet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** c.1, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, s. 92

faydasının batılılaşmayı sağlayabileceği görüşünü benimsemiştir. Zaten İctihad'daki yazılarında bu görüşlerini sık sık dile getirmiştir.

2.9.3 İctihad'da Dil Tartışmaları

Latin harflerinin kabulünü önerenler içinde Abdullah Cevdet, Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Celal Nuri (İleri) başta gelir. Bunlar Arap harfleriyle Türk yazı dilinin karışıklıktan kurtulamayacağını, bu harflerle hiçbir düzenlemenin mümkün olmadığını ileri sürüyorlardı. Türk dilinin ve eğitiminin gelişmesinin ancak Latin harflerinin kabulü ile mümkün olacağını savunmaktaydılar.²⁹⁵

İctihad yazarlarından Hüseyin Kazım Kadri, dil birliği konusunda uzun süren yazı dizileri yazmıştır. Türk tarihinin bir özetini verdikten sonra dil konusundan bahsettiği makalesinde şunları ifade eder:

“Biz her kavim ve milletin günün birinde kendi dili ve milliyeti etrafında toplanması lüzumuna inandığımız için Türk milletleri arasındaki dil bağlantılarını ve akrabalık ilişkilerini açıkça gösterdikten sonra bütün Turan halklarını daha çok gelişmiş olan Batı yani Osmanlı Türkçe'sini bir milli ve edebi dil olmak üzere kabul etmeleri gerektiğini söylemiş idik. Bunun için Çehar Divan, Hamsetül Mütelayirin, Mecalis-ün Nefais, Ferhat ve Şirin, Yusuf ve Züleyha gibi Türkçede birçok eser sahibi olan büyük dilci Ali Şir Nevai den “Genç Kalemler” gurubuna kadar Türk dillerinde düşünüp yazan kimseler arasında manen bir ilişki görmekten kendimizi alamayız.”²⁹⁶

Hüseyin Kazım Kadri dil konusu üzerinde yazdığı yazılarda Osmanlı Türkçe'si üzerindeki Arap ve Fars etkisinden bahsetmiş, Türk dilinin kendine has bir yapısı olduğu ve bozulmaması gerektiği üzerine fikirlerini ifade etmiştir: *“İlk makalede Türk lisanlarının Azeri, Kazan ve Uygur gibi lehçeleri arasında bir mukayese yapmış ve muhtelif lehçelerin lavı ve istihkakı ilişkilerini göstermiş idik. Bundan sonra da Osmanlı yani garp Türkçe'si Turanın her tarafında edebi, fenni ve milli bir lisan*

²⁹⁵ Ortaylı, a.g.e, ss. 238-239

²⁹⁶ Hüseyin Kazım Kadri, “Türk dillerinin birleştirilmesi 4”, **İctihad**, No:34, 14 Kasım 1912, s.9

olarak kabulünden bahsetmiş idik. Şu kadar ki Arapça'yı taklit neticesi olarak garp Türkleri kendilerine mahsus olan harfleri unuttukları gibi lisanlarında türetilmiş imla yapısının muhafazası lüzumunu da görmediklerinden Osmanlı Türkçe'si birçok toplumsal vaziyetler ve siyasal etkilerle şark lehçelerinden yani aslından pek çok uzaklaşmıştır".²⁹⁷

Hüseyin Kazım Kadri, Türk lisanlarının birleştirilmesi konulu yazı dizisinin üçüncüsünde Türk dillerinde birlik sağlanacaksa Osmanlı Türkçe'sinin esas alınması gerektiğini vurguladığı yazısında şunları ifade etmektedir.

“Türk lisanlarının birleştirilmesi hakkındaki arzularımızı söylediğimiz sırada ufak tefek bazı tadilat ile Arap yani Osmanlı Türkçe'sinin Turan milletleri arasında umumi bir milli lisan ve edebi lisan olma kabiliyetini kazanabileceğini bildirmiş ve bunun için işin nereden başlamak lazım geleceğini anlatmış idik. Arap Türkçecinin aksanı Arap ile olan ilişkisini ve ancak bu ilişkiler sayesinde en yüksek fikirler ve hissiyatın ifadesine kabiliyet kazandığını kimse inkar edemez. Ortada ciddi teşvik eseri görülmediği halde bütün Kafkasya'da ve Azeri Türkçe'siyle konuşan İran arasında Osmanlıca'ya gösterilen meyil ve düşkünlüğün günden güne artıyor ve Azeri Türkçe'sinin güzel şivesi unutuluyor. Diğer taraftan Azeri, Çağatay ve Uygur gibi lehçelere oranla pek çok tekamül eden Kırım ve Kazan Türkçelerinde bile Osmanlı Türkçe'sine doğru hissedilecek derecede bir eğilim görülmektedir. Şimdi Şark Türkçelerinde Osmanlı lisanına doğru kendi kendine hasıl olan cereyandan istifade etmek ve bu sayede lisanımızı Turanın ve Tataristanın birçok yerlerinde umumi bir milli dil olmak üzere kabul ettirebilmek için daha önce kendi dilimizi düzeltmek lüzumunu da itiraftan geri durmamalıyız. 600 seneden ziyade bir siyasi ve milli varlıkları olan Osmanlı Türklerinin lisanlarının gelişmesi ve eşgal-i filolojisini gösterecek bir lügat kitabından bile mahrum kaldığını düşünmeye mecburuz.”²⁹⁸

Hüseyin Kazım Kadri Türk dili konusundaki yazı dizisinde alfabe tartışmalarına da değinmiştir. Osmanlıca yazı dilinde Arap alfabesinin kullanılması Tanzimat döneminden

²⁹⁷ Hüseyin Kazım Kadri, “Türk dillerinin birleştirilmesi 2”, **İctihad**, No:32, 14 Ekim 1911, s.7

²⁹⁸ Hüseyin Kazım Kadri, “Türk lisanlarının tevhid-i 3”, **İctihad**, No:33, 28 Ekim 1911, ss. 9-11

beri eleştirilen bir konu olup İctihad dergisinde de sıklıkla ele alınmıştır. Ayrıca o dönemde Trablusgarp sorunu basında sıklıkla yer almaktaydı ve bu savaşın da etkileri aşağıdaki makalesinde açıkça görülmektedir.

“Osmanlı Türkçe’sinin siyaseten ve maddeten bir üstünlüğü hayiz olmadığı halde bütün şark lehçelerinin lisanımızı taklit etmelerindeki sebeplerin neden olabileceğini düşünmek lazım gelir. Asırlardan beri idareimiz altında bulunan Trablusgarp ahalisinin hiçbir iyilik yapmadığımızı bu biçareleri insanlığa layık her türlü ilmi, medeni, sanayi ve sosyal kurumlardan, en kısa tabiriyle her şeyden mahrum ve nasipsiz bulduğumuz orada günde 20-25 adamın açlıktan düşüp ölmesine sebep olacak şekilde kayıtsızlık ve idaresizlik gösterdiğimiz halde bugün vatanlarına hücum eden İtalyanlara karşı bizimle birlikte dövüşmelerinde ve bizle maddeten ve manen ufacık bir fayda görmeyen Müslüman memleket ahalisinin her tarafta bu harp vesilesiyle hakkımız olmayan hak müstehakımıza karşı yanımızda yer almalarında ne sebep varsa Turan milletlerinin garp Türklerine karşı manen ve lisanen bir temayül ve bağlılık göstermelerinde de aynı sebepleri aramak lazımdır.”²⁹⁹

İctihad dergisinde zaman zaman okuyucu mektuplarına da yer verilmiş, okuyucuların dergide çıkan yazılar konusundaki yazıları ve bu yazılara verilen cevaplar da ayrı birer makale konusu oluşturmuştur. Türk basın tarihinde okuyucu mektupları geleneğinin başlamasının bu dönemlerde oluştuğunu ortaya koymak için yeterli nedenler vardır Dobruca’dan bir mektup başlıklı yazıda Dobruçalı A.H. Mustafa adlı okuyucunun mektubuna şöyle yer verilmiştir:

“Efendim, 32. sayıda Hüseyin Kazım Kadri’nin yazısında: “eski Türk lisanının unutulup günümüz Türkçe’sinin Arap harfleriyle yazılması Musevilerin İspanyol alfabesiyle yazmalarına daha doğrusu İspanyolca’yı İbrani harfleriyle yazmalarına benzer. Kendi dilimize ait olmayan harflerle ne kadar müşkülata uğradığımız ve çocuklarımızın başka dile ait harflerle ne kadar zorluk çektiğini herkes bilir” Bu söylediklerinizi aydınlatmak gerekir. Eski harflerimiz kaç taneydi? Nereden ve hangi

---

²⁹⁹ Hüseyin Kazım Kadri, “Türk lisanlarının tevhid-i 5”, **İctihad**, No:35, 28 Kasım 1911, s.8

kaynaktan alınmışlardı? Hangi vakitler hangi Türk kabilesi tarafından kullanılmışlardı? Ne türlü ses veriyorlardı? “³⁰⁰

İçtimai Sütun başlığı altında ve İçtihad imzasıyla yayınlanan En Büyük Zafer başlığıyla yer alan giriş makalesinde -ki bu sayı Harf İnkılâbından sonraki Latin harfleriyle basılan ilk nüsha olmaktadır- şu ibareler yer almaktadır: “*Büyük zaferden murat ettiğimiz yeni Türk harflerini kabul etmemiz keyfiyetidir. (Mustafa Kemal Paşa'nın) saldıran düşmanları denize dökmesi kadar ve daha ziyade parlak olan bu zaferin sonuçları ve içeriği çok ileriye gidecektir. İlerlemeyi her şeyde kabul eden Türkün elastiki ve metin zihniyeti bu harfler üzerinde aynı yeteneğini ortaya çıkaracaktır. Biz hiçbir şey için bundan daha iyisi olamaz demedik, mutlakiyet rejiminden meşrutiyete geçtik ve meşrutiyeti kafi görmeyerek Cumhuriyete yükseldik. Her ilerlemenin üstünde diğer yükselişler bulunduğu inanmadığımız gün hayatımızın son günü olur. Mustafa Kemal tükenmez bir inkılap, tazelenme ve enerji hazinesi olarak kalmaktadır, her sene medeniyet sahasında bu harikulade zekanın yaratıcı ve yükseltici hamlelerini beklemeyi ümit edebiliriz”.*³⁰¹

İçtihad'ın 266. sayısı kapağında “İçtihad Türkçe ve Fransızca İlmî, Edebi, İktisadi, Sanai ve Sıhî Mecmua” başlığıyla yayınlanmaktadır. Yeni Türk harflerinin ilk defa kullanıldığı bu sayıda imla yanlışlarının çokluğu ve dizgi hataları dikkat çekmektedir. Künye bilgilerinde basıldığı yer şirketi mürettebiye matbaası, imtiyaz sahibi Dr. Abdullah Cevdet, sorumlu müdür olarak Dr. Adil Hüsnü yer almaktadır.

Zeki Magamez imzalı makalede; Latin alfabesine geçişin ardından Arap alfabesinin zorlukları ve Latin alfabesi karşısındaki eksiklikleri ifade edilmektedir: “*Türkler tarafından Latin harflerinin kabulü Arap düşünürleri üzerinde derin bir tesir yapmaktan hali kalmadı. Mısır ve Suriye'deki durumdan bahsetmek gerekirse; modern eğitim görmüş olan gençlik elbete ki buna taraftardır. Fakat bu gençlik çoğunluğu teşkil etmediği gibi Araplar da kendi geleneklerine çok bağlı olduklarından bu harfleri kabul etmeleri şimdilik mümkün gibi görünmez. Özellikle Arap dilince bir*

³⁰⁰ Dobrucalı A.H. Mustafa, “Dobruca'dan bir mektup”, **İçtihad**, No:35, 28 Kasım 1911, s.11

³⁰¹ **İçtihad**, “En büyük zafer”, No:266, 1 Şubat 1929, s. 1

*takım özellikler vardır ki Latin harflerinin kabulünü zorlaştırmaktadır. Arap dilinde reform konusunun kabul görmesine şimdilik imkan yoktur. Çünkü bu dilin ruhi aslı ve aslını teşkil eden on iki harfin Latin alfabesinde karşılıkları bulunmaz. Arapların yabancı ülkelerde yerleşmiş ve ilmen geri bulunmaları ile beraber geleneklerine de bağlı olmaları dilde geniş kapsamlı bir reforma engeldir. Batı dillerine hakim bir avuç gençlik bu inkılabın yerleşmesine yetmez. Fikrimce bütün bu çalışma ve gayret hiç bir seri netice veremeyecektir. Öyle bir inkılap, zamanın Arap ilmi anlayışına sığmaz. Zaman bir an durmadan ileriye doğru koşuyor. Er geç Avrupa tahsilini görmüş akıllı gençlik kuvveti artacaktır. Bu kuvvet galip geldiği gün Arap dili de çağdaşlaşacak, Arap harfleri oralarda da tarihe geçecektir. Yaşayan görecektir”.*³⁰²

2.9.4 İctihad’da Eğitim Konulu Yazılar

Fatma Ünsiye adlı kadın yazarın Japon çocukları adlı yazı dizisi uzunca bir süre İctihad dergisinde kendine yer bulmuştur. 1905 Rus Japon Savaşı nedeniyle Osmanlı aydınları arasında Japonya’ya yönelik bir ilgi olduğundan daha önce bahsetmiştik. Bu yazı dizisinde de Japon çocuklarının bakımı ve eğitimi konusunda bir araştırmanın sonuçları anlatılmaktadır. Japon toplumuna ve gelişmesine karşı Osmanlı aydınının yoğun ilgisinin basındaki bir yansımasıdır. Bu yazı dizisi daha sonra kitap haline getirilerek ayrıca yayınlanmış ve oldukça ilgi toplamıştır:

*“Çocuk çocuğun tabii dadısıdır. Japonlar çocuklarının dili söz eli iş tutabileceği günden itibaren çocuklara yapabilecekleri işleri çocukların seve seve tatbik edecekleri derecede yaptırırlar: bir araya getirilmiş olan birkaç çocuğun büyüğü küçüğünü giydirir, eğlendirir, gezdirir. Bu gibi alıştırmalar hep ders, talim ve temrin üsülü üzere devam eder. Mesela oynamaya çıkacak çocukların üst başlarını giyinmeleri kendilerine verilir.”*³⁰³

³⁰² Zeki Magamez, “Arap lisanı ve Latin harfleri”, **İctihad**, No: 271, 15 Nisan 1929, ss. 1-3

³⁰³ Fatma Ünsiye, “Japon çocukları 14”, **İctihad**, 28 Kasım 1911, No:32, s. 2

Abdullah Cevdet Ernest Renan'ın Halkın Eğitimi adlı yazısını tercüme etmiş ve aşağıdaki satırları tercüme ederek "İttihat ve Terakki" ve hürriyet ve itilaf partilerimizin erkanına ithaf ettiğini belirterek yayınlamıştır:

"Birlikte yaşamanın etkisiyle şeref ve haysiyet sahibi hür kılmak... Hükümetin şu anda en acil yapılması gereken vazifesi işte budur. Bu olmadıkça yapılan her şey faydasızdır. Katılım ve toplanma hakkının ve hürriyetinin kazanılmasından bahsediliyor. Eğer zekalar hali tabiyede bulunsaydı, bunlardan daha iyi bir şey olmazdı. Fakat zekalar hali tabiyeye varıncaya kadar bunlardan daha ziyade bir şey bulunmayacaktır. Ahmaklar yahut cahiller istedikleri kadar toplansınlar. Onların toplantılarından hiç iyi bir şey çıkmayacaktır...Nitekim kavimleri esaret altında tutan hükümetlerin cebir ve kuvveti değil toplumsal bozulmadır. Hürriyetle yaşamak yeteneği kemale ulaştığı zaman derhal o kavimlerin bu hürriyeti elde etmemelerine ihtimal verilebilir mi? Her şeyi söylemek hürriyeti muhatapta.. Söylenen sözü tenkit ederek doğru ise kabul fena ise reddetmek için kavrama ve temyiz kuvveti gerektirir...Doğrusu düşündüğünü söylemek hürriyetiyle ilgili meseleler de yalnız söyleyenin bir tabii hakkı olan ancak diğerlerinin hukukuyla sınırlı bulunan hakkı değil, dinleyenin de hakkı dikkate alınmalıdır: Dinleyen kendisinde olması gereken ayırma kuvvetiyle sürekli sahip olmadığından adete hükümetin vesayeti altındadır. Söyleyenin bakış açısından değil dinleyenin bakış açısından değerlendirmek gerekir. Her şeyi söylemek hürriyeti ancak o zaman akla gelebilir ki herkes gerekli olan temyiz gücüne sahip bulunur ve aşıkların en iyi cezası umumun göstereceği küçümsenme olur".³⁰⁴

2.9.5 İctihad'da Siyaset Konulu Yazılar

Abdullah Cevdet 1905 Rus Japon Savaşı sırasında yabancı bir gazetede gördüğü bir fotoğraftan yola çıkarak Trablusgarp sorunu ile ilgili düşüncelerini dile getirmektedir. Trablusgarp'ın İtalyan işgaline karşı savunmasız bırakıldığını belirterek hükümeti eleştirirken Türkiye vatandaşlarına bu konuda ümitsiz olunmaması gerektiğini

³⁰⁴ Abdullah Cevdet, "Ernest Renan'ın Halkın Eğitimi başlıklı yazısı", **İctihad**, No:37, 28 Aralık 1911, ss.1-2

söylerken kullandığı tabir o dönemde yeni ortaya çıkmaya başlamış bir ifade olarak oldukça anlamlıdır:

*“Hala gözümlün önündedir. Rus Japon muharebesi esnasında Avrupa gazetelerinden biri, üzüntüsünden harp meydanında tecennün eden bir Rus miralayının resmini yapmıştı. Miralay Mançurya vadilerinden birinde bir kaya üzerinde tasvir olunuyordu. Kılıcını çekmişti, elbisesi parça parça olmuş saç sakalı birbirine karışmış ve soğuk rüzgar önünde başının ve yüzünün bir tarafına yığılmıştı. Şapkası düşmüştü. Resmin altında cinnet geçiren miralayın o halde söylediği söz olarak şu ibare yazılıydı: “Japonlar bizi her taraftan ve daima mağlup ediyorlar. Gazetelerimiz ise daima Rus ordusunun Mançurya’da zafer ve galibiyetlerinden bahsediyor!” Siması gözümlün önünden gitmeyen ak saçlı Rus miralayının feryadına benzer bir feryat şimdi benim boğazımı doldurmaktadır. Devletimiz her tarafta fena buluyor. Her tarafta öldürülüyor, ölüyor, biz hala devletimizin “devleti ebed müddet” olduğuna boş bir inanç ile inanmış görünmekteyiz. Bu tabiri dünyanın em metin ve muazzam devleti olan İngiltere bile, gülünç olmaksızın kullanamaz. Bu “devleti ebed müddet” tabiri bizim ruhumuzun boş inancın tercümesidir”.*³⁰⁵

Kılıçzade Hakkı Balkan savaşlarındaki mağlubiyetin sebeplerini anlattığı yazısında ordunun bilgi ve eğitim noksanlığından bahseder: “Evet yarım asır evveline gelinceye kadar önümüzde diz çöken söz söylenirken bile yüzümüze bakmaya cesaret edemeyen Bulgar, Sırp, Yunan ve Karadağlılara neden karşı koyamayarak mağlup olduk? Öyle bir mağlubiyet ki binlerce seneden beri mevcut olan Türk ordularından hiçbirinin başına gelmemiştir!. Hiçbir Türk neferi silahını atıp kaçmamış idi. Hiçbir Türk zabiti, şimdiye kadar arkadaşlarına askerine kaçınız! Düşman geliyor! Gibi alçak ve sefil bir cümle söylememiş idi. Mağlubiyetimizin sebepleri maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır. 1) mevcut silahların icap ettirdiği araç ve eğitim bilgisi ile buna bağlı emirler, bir neferden bile hemen bir zabıt kadar bilgi talep etmektedir. Bir ordunun zabitleri ve askerleri maksadı umumiyi ve maksadı harbi eşit olarak idrak etmelidirler ki bu ikisi birbirini tamamlasın”.

³⁰⁶

³⁰⁵ Abdullah Cevdet, “Devleti ebed müddet (Trablusgarba dair)”, **İctihad**, No:31, 28 Eylül 1911, ss. 2-3

³⁰⁶ Kılıçzade Hakkı, “Neden mağlup olduk”, **İctihad**, No: 56, 13 Mart 1913, ss. 4-5

Abdullah Cevdet Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamlarından Mithat Paşa'nın sürgün olarak gönderildiği Taif'te bulunan mezarının İstanbul'a getirilmesi gerektiğini belirtmektedir:

“Büyük şehit Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a nakli bana bir düşünce verdi. Şehit- i azam Mithat Paşa Taif'te hala başsız yatıyor. İstibdat Mithat Paşa'yı Taif'e sürmüştü ve orda da katletmişti. Şimdi her zamandan daha fazla şiddet ve azametle zinde bulunan aynı Mithat Paşa'nın mezarını hürriyet, hala taif'te bırakıyor. Taif İstanbul'dan daha büyük kalıyor. Kalsın. O da vatanın bir parçasıdır fakat İstanbul fazla küçük kalıyor. Vatanın kalbi İstanbul'dur. Mithat Paşa'nın ruhu milleti aydınlık kalbinde yaşıyor. Mithat Paşa'nın cesedi de kalbi vatanda yatmalıdır. Hürriyeti Abide tepesi Mithat Paşa'dan daha büyük bir ebedi şehide yataklık etmeyecektir.”³⁰⁷

Celal Nuri Esas Kanunlarımız adlı makalesinde Mithat Paşayı ve 1876 anayasasını eleştirmektedir:

“Mithat Paşa büyük insandır, fakat psikoloji ve anayasa konusunda iş değişir. Milletlerin ruhunu anlamamış bir devlet adamıdır diyor. Zamanında Fransızca bilenleri toplamış. Belçika'dan bir anayasa getirmiş ve onu Türkçe'ye çevirtmişti. Acaba milletimiz hangi tarihi, dini, ruhi yapılardan meydana gelmiştir? Her kanun her yerde uygulanabilir mi? Ruhunu değiştirmeden bir milletin müesseselerini değiştirmeye kalkılabilir mi? Bunun tarihi örnekleri var mıdır? Mithat Paşa ve arkadaşları bunları düşünmediler. Bundan dolayı 1876 Kanunu hiçbir netice vermedi. Bir anayasa hükümlerini muhafaza için bir kale lazımdır, o da millettir. Bir buçuk yıl sonra Abdülhamit anayasayı salnamelerin başından kaldırdı. Hiçbir muhalefete uğramadı. Cumhuriyet psikolojisine uymayan fikirler ve kanunlar sert tepkiler doğururlar. Amaç hürriyet olduğuna göre, buna ulaşmak için ne yapmalı? Hürriyeti mi bağışlamalı, yoksa halkı mı ona göre hazırlamalı? Eğer hürriyet birden verilirse bundan anarşi çıkar. İşte 1876 kanunu bu sonucu doğurdu. Memleketimiz son derece heterojendir. Tebaa içinde düşmandan daha düşman olanlar var. Nasıl olur da İslamlık ve Türklük

³⁰⁷ Abdullah Cevdet, “Mithat Paşa hala Taif'te”, **İçtihad**, No:30, 14 Eylül 1911, s.6

esaslarını unuttur, siyasi tecrübeye gireriz. Devletimizin yıkılışının sebeplerinden biri Meşrutiyet buhranıdır. Bize uygun ve bizi yetiştirecek bir anayasa lazım. Parlamenterime usulünün birçok faydaları yanında birçok sakıncaları da var”³⁰⁸ diyerek eleştirilerini yöneltir.

İçtihad dergisinde zaman zaman bürokrasiye yönelik eleştiri dolu yazılar da görülmüştür. Esat Kemal çöküş sehпасı adlı yazısında şunları dile getirir:

Vaktiyle büyük edebiyatçılarımızdan bir tanesi “ne utanmaz köpekleriz, kimi görsek itekleriz” feryadıyla ahlaki çöküşümüzü aşikar bir surette yüzümüze vurmıştu. Şimdi bu acı gerçeği tekrar etmek ne onur kırıcı bir itiraf. Fakat ne çare: çağımız milli terbiyemizi, izzeti nefsimizi öyle berbat etmiş ki: Bugün telefon başında nazırıyla görüşürken yaltaklanarak eğilen memurlara sahibiz. Hala; sadık adamlardan, halen aciz kulları geçinen dalkavuklar”³⁰⁹

Yine bürokrasiyle ilgili bir konuda Celal Nuri eskiyen ve istismar edilen vakıf kanunlarıyla ilgili olarak eleştirilerini şöyle ifade etmektedir:

“Eski Osmanlılar günün ihtiyaçlarına göre yeni kanunlar yaparlardı. O ihtiyaçlar değiştiği halde biz o kanunlara saplandığımız için onlardan çok geriyiz. Vakıf eskiden müsadere ve gasp tehlikesine karşı bir tür sigorta idi. Sonradan kötüye kullanılmıştır ve değiştirilmesi gerekir. Gerçek vakıf ciddi bir amaçla yapılandır. Vakıf iyiliksever birinin bıraktığı kurumların korunması içindir. Halbuki bir de hayali vakıflar var. Zengin bir adam malının evladına geçmeyeceği korkusu ile onu vakfederek sigortalamış, bunlar gerçek vakıf değildir. Vakıf esaslı bir reforma uğramazsa mülk elden gider, şehirler Ortaçağ halinde kalır. Vakıf kanunlarında bir devrim mülkü kurtarabilir. Bu para tamamen milletin faydasına aittir”³¹⁰

³⁰⁸ Celal Nuri, “Havaic-i Kanuniyemiz”, **İçtihad**, No:61, 24 Nisan 1913, ss. 3-6

³⁰⁹ Esat Kemal, “Sehpa-yı izmihlal (Çöküş sehпасı)”, **İçtihad**, No: 30, 14 Eylül 1911, s.2

³¹⁰ Celal Nuri, “Kavanini Vakfiye”, **İçtihad**, No: 62, 1 Mayıs 1913, ss. 1-4

Yine hukuksal bir tartışma konusu olan Mecelleyle ilgili yazısında Mecelle kanunundaki eksikliklerden, sözleşmelere engel bir yapıda olmasından bahsetmektedir:

*“Saçma veya ahlak dışı sözleşmeleri dışarıda bırakmak yerindedir. Fakat A ile B’nin vekaletini alarak, şu işi meydana getirirse, buna karşılık 100 lira vekalet ücreti ve kazançtan % 5 alacak şeklinde bir sözleşme Mecelle hükümlerine göre geçersizdir. Çünkü bu adam aynı zamanda hem vekil hem gündelikçi olamaz. Halbuki Batının hukuk esaslarına göre bu akit doğrudur. Yeni bir medeni kanun yapacak yerde, mecelleyi düzeltme fikri önemlidir, fakat Mecelle düzeltilbilir mi?”*³¹¹ diyerek olaya yenilikçi bir bakış açısıyla yaklaşır..

Celal Nuri aynı zamanda bir hukukçu olduğundan Osmanlı’da hukuk alanında yapılan çalışmaları ve Batı’daki uygulamaları yakından takip etmektedir. Emlak kanunları adlı makalesinde yine hukuksal bir sorunu dile getirmektedir:

*“Ne yazık ki Avrupa’nın mülkiyet devrinde bile değiliz. Yeni çıkan bu iğreti kanun ve kurulmaya çalışılan kadastro usulleri ile biz ancak mülkiyet asrına gireceğiz. Halbuki Avrupa mülkiyetin fazla büyümesinden doğan sosyalizm fikirleriyle kanunlarını ona göre değiştirmeye başlamıştır. Biz Avrupa’ya çok geriden takip ettiğimiz için bu kanun da bize göre ileri bir adım teşkil etmektedir”.*³¹²

Mehmet Zeki “ziraatimiz için” başlıklı yazısında tarımda gelişme ve modern tarımla ilgili düşüncelerini ifade etmektedir:

“Son inkılabımızdan beri bazı işler gördük fakat yapılacak daha birçok işlerimizin olduğu meydandadır. Bugün vatanımızın bir mutluluk yuvası olması zengin olmamıza bağlıdır. Zengin kişilerden ve refah sahibi olmamız için de geniş topraklarımızın bekarretini tamamen muhafaza eden verimli ovalarını, mahsûldar sahalarını demir kollarımızla karıştırmak kafi. O halde bu tarafa niçin dönüp bakmıyoruz? Bu cihetteki noksanımız, teşebbüs gücümüzün olmamasından başka bir

³¹¹ Celal Nuri, “Mecelle Meselesi”, **İçtihad**, No:64, 15 Mayıs 1913, ss. 6-9

³¹² Celal Nuri, “Emlak Kanunları”, **İçtihad**, No:65, 9 Mayıs 1913, ss. 8-12

sebepten değildir. Biz öteden beri her şeyi hükümetten beklediğimiz için şimdi de o kuvvetin bizi kolumuzdan tutarak tarlamıza kadar götürmesini ve tarlayı sürmeye yardım gibi bilfiil işimizle uğraşmasını bekliyoruz. Bunu izzeti nefsimizin mülayim bulmamalı. Hükümetin aracılık etmesini bile nefsimize karşı kabul etmemeliyiz. Bu işler sırf bize aittir. Halbuki biz bu tür adi işlerde bile başarı gösteremezsek rüştümüze erdiğimiz iddiasında nasıl bulunabiliriz?.. Bu işi bilenlerden biri bize artık bu köhne alet ve edavatı terk ederek yerine en yeni ziraat aletleriyle donanmış olmamızı söylese, veyahut arpa ve buğday üretiminden hareketle piyasalarda en fazla rağbet gören şeker kamışı yetiştirmeyi teklif etse kendisine ya gülünür cevap vermeye bile tenezzül etmeyiz. Veyahut derhal aletlerimizin mükemmeliyetinden Avrupa'nın zirai araçları burada iş göremediğinden tutturarak topraklarımızda atalarımızdan tecrübe edilen mısırdan başka bir şey yetişmemekte olduğunu söyleriz. Halbuki kaçımız o aletleri denedik de başarı sağlayamadık. Hangimiz tarlamıza çavdar yerine şeker kamışı ektik de hiçbir mahsul alamadık ellerimiz böğrümüzde kaldı?..”³¹³

Tanın gazetesinin 1213 sayılı nüshasında Fuat Rıza beyin zirai vasıtaların geri kalmışlığı hakkındaki eleştirel yazısı üzerine Hüseyin Kazım Kadri'nin bu yazıyı destekler içerikli makalesinde şunlar dile getirilmiştir:

“Fuat Rıza Beyin bu ibret verici sözlerini acı ve doğru bir hakikati dile getirmesi sebebiyle aynen naklediyoruz. Bunun karşısında hepimiz hicab ile sarsılmalyız ve bilmeliyiz ki çiftçilerimizin atıl sabanları Anadolu'da bizim için bir yıkılış döneminin başladığına en büyük bir delildir. Bu kara topraklardan hayatlarını kazanan Anadolu çiftçileri her hak ve saadetten insanlar için mukadder olan maddi manevi iyiliklerden asırlarca müddet haib ve hasır kaldıktan sonra tebeddül ü idareden, inkılaptan pek büyük ümitlere düşmüşlerdi. İstibdatın zulümlerine ve zulmetlerine karşı kara ve yanık bağırlarıyla dayanan derebeylerinin kahır ve gadri altında inleyen bugün toprağından kovulan yarın yazın sıcağında kışın soğuşunda çalışıp çabalayan “bu necip ve namuskar kavim de bidayeti inkılapta heyecan ile sarsıldı. Bu Gerçekten o çalınan ve daima inkar olunan hakkını zalimlerden istememişti. Ümit

³¹³ Mehmet Zeki, “Ziraatimiz için”, **İçtihad**, No:30, 14 Eylül 1911, ss. 4-5

ederiz ki bu son günlerde mevcudiyetini gösteren hükümet bir dakika bile kaybetmeksizin Anadolu'nun muhtaç olduğu ıslahatı vücuda getirebilsin. Bizim aklımıza gelen ihtiyaçlar şunlardır. 1)Ovalarda, dağlarda, yollarda huzur ve asayişin temini 2)Derebeyinin (Ayanın) zulmüne son verilmesi 3) Mahkemelerde hukuk davalarının pek az ve kısa sürede görülmesi 4) İki üç yerde birer temyiz mahkemesi kurulması 5) Arazi anlaşmazlıklarına karşı bir kanun yapılması ve meclisi mebusan açıldığı zaman sunulması 6)Şose yolların en lüzumlu yerlerde bir an evvel yapılması çarelerinin düşünülmesi 7) Vilayet idaresi kanununun hemen şimdi yürürlüğe konması 8)İlkokulun ciddi bir surette yaygınlaştırılması, 9) birçok yerlerde ziraat mektebinin açılması 10) Aletli tarım yapılmasının çaresine bakılması 11)hububat tohumlarının değiştirilmesi 12) Kimyevi gübrelerin üretilmesinin vasıtalarının bulunması 13)Ziraat cemiyetleri ve sendikaları tesisi 14) Nöbetleşe ekim usulünün eski herk ve nadas itiyadı yerine yapılması 15) Hayvan hırsızlığının önüne geçilmesi. Toplumsal refahın başlangıcı bu söylediğimiz şeylerin başlangıcıyla olur. ³¹⁴

Abdullah Cevdet'in dış politika konusunda yazdığı İran viran başlıklı makalede güney komşusu İran'ın önemi vurgulanmıştır:

“İran'ın geleceği Türkiye'nin geleceğine o kadar bağlıdır ki İran'ın geleceğine ilgisiz olmak bizim için kendi geleceğimize kayıtsız durmak demektir. İran'ın sinesine atılan hançer bizimkini deldikten sonra İran'ın sinesine varır. Hançerin sapına yakın olan kısmı ince ucundan daha ziyade tahribat yapar. Kurşunu yakından yiyen uzaktan yiyenden ziyade yaralanır harap olur. Bunu söyledikten sonra akıl sahipleri için çok söz söylemiş oldum demektir. Ben burada İran'ın kurtarılması için Almanya imparatorunun şefaatinde isteyen vatandaşlarımızın evet başkalarının erkekliğiyle olunmak istemek kabilinden bir kahramanlık İran'ın Rus ve İngiliz turnağından kurtarılmasını Almanya'dan istemiş olan pek hayır sahibi vatandaşlarımızın fikirlerinde asla değilim. Ben hür Türkiye'nin ne amirine memur ne tatlı sözü ne de küs kısacası müstakil ve hür olmak mümkün olduğu kadar müstakil ve hür bir vatandaşı olmak münasebetiyle fikir beyan ederek diyorum ki İran virandır. İran bizim bir komşumuzdur. Hanelerimiz

³¹⁴ Hüseyin Kazım Kadri, “Tanin'in 1213 numaralı nüshasında bulunan Fuat Rıza Beyin makalesi dolayısıyla”, **İçtihad**, No:39, 23 Ocak 1912, ss.1-4

birbirine bitişiktir. Hatta hanelerimizi ayıran duvar müsterektir. Bundan dolayı İran bizim için komşudan daha ziyade yakın komşudur. Böyle bir komşunun hayatının kurtarılması için Almanya'dan daha evvel himmetlerine müracaat edilecek iki millet vardır: Birincisi İranlıların kendisi diğeri de Türkiye imparatorluğudur.”³¹⁵

2.9.6 İctihad'da Kadın ve Modernleşme Konusu

İctihad'da kadınlarla ilgili çeşitli konularda makaleler yayınlanmıştır. Kadınlarda örtünme ve tesettür konusunda oldukça çarpıcı düşüncelerin açık bir dille anlatıldığı ve daha önce 15 Temmuz 1911 tarihli Mehtap adlı dergiden alıntılanan aşağıdaki makale başlıksız ve yazarı belirsiz bir şekilde İctihad'da yayınlanmıştır:

“Bizde bu memleketi kemirecek yakacak yıkacak çürütecek bir illet var: Bu illet...Halkın hoşuna gitme merakıdır. Söylenen söz, akla mantığa ister uysun ister uymasın. Ortaya atılan dava ister halkı geriye götürsün ister korusun el verir ki halkın zevk ve idrakine uygun söz söylensin. Bu illete bulaşmış olanlardan bir efendi, onun yükselmesine uygun bir yer olan bir mecmuada (Sıratı müstakim)'de hanımların örtünmesinden dem vurmaktadır. Biz böylelerle münakaşaya girişmeyi arzu edecek tabiatla değiliz. Fakat bu adam bilerek yahut bilmeyerek gerçeği çarpıtıyor ve bizim İctihadımıza göre sefil ve kirlenmiş bir irtica oyuncağıyla oynuyor. (İslam medeniyeti) namına söylüyor. İslam medeniyeti namına söylediğine delil olmak üzere Kuran ayetlerini alakalı alakasız birbiri ardına sıralıyor. Hangi asırda yaşadığını arzın neresinde yaşadığını tebaası olduğu devletin nasıl bir devlet olduğunu düşünmeyen yazar dini efendi: “Tesettürün -farzı mahal olarak- çıkarılması adeta İslamiyetin bize vedaası demek olur!” diyor. Evvela bu satırları okuyan bir adamın galiba bu memlekette kadınlarımızın alaçık istirahat odalarında bulunduğu hal ve kıyafetleriyle sokağa çıkmalarını isteyen bir kesim var” diye böyle bir çıkarımda bulunması doğaldır. İkincisi aynı zamanda aynı okuyucunun “ne garip şey İslamiyet kadınlarımızın çarşaflarının içinde vahşi bir kuş mudur ki çarşaf açılır açılmaz “pır pır” diye uçarak bize veda etsin” manasında bir tebessümde bulunması

³¹⁵ Abdullah Cevdet, “İran viran”, **İctihad**, No:28, 14 Ağustos 1911, s.2

*muhakkaktır. Kuzum efendi, Müslümanlık ne çarşaf içindedir, ne serpuş altındadır. Müslümanlık emel ve fiillerdedir. Ve başka hiçbir şeyde değildir”*³¹⁶

Kadın ve tesettür konusunda batıcıların görüşlerinde medeniyet konusundaki görüş farklılıklarına benzer farklılıklar göze çarpıyordu. Bu konuda en kararlı bir Batıcı çizgiyi temsil edenlerden biri, Türk Kadınlığının Tereddidi adlı kitabın yazarı Selahattin Asım'dı. Kadınlara yönelik en kökten ve kararlı Batıcı bir çizgiyi temsil eden Asım 1905'lerde yayınladığı bu kitapta “Türk kadınının uzun zamandan beri dinsel kurumların baskısı altında ezildiğini, bu yüzden doğal niteliklerinden çoğunu yitirdiğini ve yozlaştığını” öne sürmüştü. Selahattin Asım'a göre kadının bu ağlanacak duruma düşmesinin başlıca nedenleri çarşaf giyimi, çok eşlilik, miras, kölelik, boşama, harem vb konulara ilişkin dinsel kökenli yasalar ve törelerdi. Bu yaptırımların tümü, dinsel normların, kuramların, yargılar ve ilkelerin hepsi, hem uygarlık hem de Türk kadını ve Türk halkı adına reddedilmeliydi.³¹⁷

Selahattin Asım Tesettür ve Mahiyeti adlı yazısında kadının konumunu ve yaşadığı sorunları sosyolojik açıdan ele alarak çözümler sunmuştur :

“Kadın cemiyetin bir parçası olduğu için aile içinde ve dışında, sosyal hayatta rolü vardır ve bu rol gittikçe artmaktadır. Örtünme sorusunu bu bakımdan ele almalıdır. 1) Kadının manevi eğitimi temin edilince örtünmeye lüzum yoktur. 2) Madem ki örtünme kadını medeni hayattan ayırıyor ve eve kapayarak umumi hayat görevlerinden uzaklaştırıyor, öyleyse kadının bu görevleri görebilmesi için örtünmeyi kaldırmalıdır. 3) Kadını cemiyete sokmadan manevi eğitimi vermek mümkün değildir. Çünkü cemiyet hayatının etkisi altında yaşamadan toplumsal etkilere karşı korunma mümkün olamaz. Bir çevrenin ihtiyaçlarını sağlamak için o çevreye madde ve mana bakımından uymak şart olduğundan kadını sosyal hayatta yaşatmadan o hayatın gereklerine alıştıramaz. 4) Erkeklerin kadını bir insan değil bir dişi saydıkları ilkel devirlerde örtünme tatbik edilebilirdi. Çünkü ancak kadını dişi olarak

³¹⁶ **İçtihad**, No:29, 28 Ağustos 1911, s. 2

³¹⁷ Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970)**, çev. Ercan Eyüpoğlu, İstanbul, Yenigün Yayıncılık, 1999, s.91

görüp şehvetten başka hizmeti olmayacağı kabul edilen toplumlarda toplumsal vicdan manevi örtünmeyi sağlayamadığı için maddi örtünmeye başvurmuştur. Örtünme kadını dışı saymanın hem eseri hem sebebidir. Bundan dolayı gerek kadın ve erkekte bu hakiki ve insani maneviyatı temin etmek, gerek kadını cemiyete sokarak millet ve vatanın ailenin haricindeki hizmet ve faaliyetlerine vazifelerine fiilen iştirak ettirmek ve gerek o pasifize etmek zihniyetini toplumsal vicdandan silmek gibi ancak ve ancak örtünün kaldırılmasına yani onun “toplumsal müessesese” olmaktan çıkarılıp harici bir kisve, bir elbise haline getirilmesine bağlıdır”.³¹⁸

1908 devriminin açtığı tartışma döneminin sorunlarından biri de aile müessesesi olmuştur. İlk önce batıcılar, devrimin getirdiği söz özgürlüğü sayesinde, kadınların toplumdaki durumu, peçe ve çarşaf sorunlarını, kadınların eğitimi ve toplumsal hayatta rol almaları sorunlarını açıkça ve alabildiğine eleştiri konusu yapmışlardı. Bu yayınlarda verilen başlıca yargılardan biri; Türk toplumunun geriliğinin başlıca nedeni kadınların durumunun aşağılıdır, bunun sorumlusu da dindir. Bu durumun sürüp gitmesini sağlayan da din adamlarıdır. Abdullah Cevdet, 1908’den önce *İctihad* dergisini Cenevre’de yayınladığı yıllarda Müslüman ve Avrupalı tanınmış kişiler arasında bir anket açmıştı. Esprili bir Fransız edebiyatçısı buna şu kısa cümle ile cevap verdi: “*Fermer le Coran, ouvrir les femmes*”(Kurani kapa, kadınları aç). Abdullah Cevdet bir değişiklik yaparak bu cevabı, “Hem Kurani hem kadınları aç” biçimine soktu ve bunu aile reformu sorununun sloganı olarak aldı. 1908 devriminden sonra peçe ve çarşafa karşı ilk savaş açan da o oldu. Bunun arkasından şeriatın çok eşliliğe müsaade etmesi konusunu da ele aldı. Bu gelişmeler, toplumsal değişmelerin aile kurumunun eşiğine kadar etkisini gösterecek ölçüye geldiğini gösterir.³¹⁹

Abdullah Cevdet’in “hem kurani hem kadınları aç” cümlesi, sonraları aile reformu konusunun sloganı olacaktı. II. Meşrutiyetten sonra peçe ve çarşafa ilk savaş açan Abdullah Cevdet oldu. Sırat-ı Müstakim yazarlarıyla, bu konularda polemiklere girdi. İlimlilerden Celal Nuri ve arkadaşlarının ayrılmasıyla yalnız kalan Abdullah Cevdet, tesettüre ve diğer dini mefhumlara saldırısını daha da arttırdı. Pek Uyanık

³¹⁸ Selahattin Asım, “Tesettür ve mahiyeti”, *İctihad*, No:100, 16 nisan 1914, ss. 11-12

³¹⁹ Berkes, a.g.e., s. 444

Bir Uyku adıyla yazdığı iki makalenin konusu, fantastik bir rüyaydı. Bu makalelerde batılılaşmak için ülkede dilediği birçok şeyden söz ederken, fesin kaldırılmasını ve yerine yeni başlık konulmasını; mevcut kumaş fabrikalarının genişletilmesini ve yenilerinin de açılmasını; kadınların softa, polis ve külhanbeylerin müdahalesi olmadan dilediklerince giyinebilmeleri gibi dileklerine de yer verir.³²⁰ Mütareke yıllarında (1918-1922) Sağlık ve Sosyal Yardım Umum müdürü olan Abdullah Cevdet, Cumhuriyet'in ilanından iki yıl sonra da “Türk kanına kan ilavesi tezini ileri sürecekti. Ona göre “Türkiye dahiline İtalyan ve Almanların göçünü sağlamak, bunların Türklerle evlenmelerini mümkün kılmak, kanlarını kanlarımıza ilave etmek müspet bir sağlık politikası olabilirdi.³²¹

Abdullah Cevdet'le ilgili olumsuz anlamda öne çıkarılan bu husus yani Türk kanına kan ilavesi tezi Şükrü Hanioglu'nun kitap olarak da yayınlanan tez çalışmasında reddedilmiş, kendisinin mebus olmasının söz konusu olduğu bir dönemde konunun son dönemlerini yaşayan dinci çevreler tarafından saptırılarak mebusluğunun engellendiği görüşü ağırlık kazanmıştır.

“Cevat Paşa'nın Elazığ mebusluğundan istifa etmesi üzerine yönetimdeki bazı idareciler bu göreve Abdullah Cevdet'in getirilmesini teklif ettiler. Kısa bir süre içinde bu görüş gerek ülke kamuoyu gerekse Elazığ'da oldukça fazla taraftar topladı. Hatta Abdullah Cevdet büyük bir olasılıkla bu konuyu görüşmek için Atatürk tarafından çağrıldı. Ancak Abdullah Cevdet'in mütareke döneminden beri üzerinde devamlı olarak durduğu Avrupa ülkelerinin özellikle tarımla uğraşanlarından getirilecek göçmenlerle ülkede nüfus artışı ve tarımsal gelişme sağlanması konusunu bu görüşmeden sonra tekrar ortaya atması sonucunda artık son faaliyetlerini sürdürmekte olan dinci çevreler bu beyanati saptırarak kendisinin Avrupa'dan damızlık getirtmeyi arzuladığını ileri sürdüler. Bu çevrelerin faaliyetlerini sürdürmeleri ve yönetimdeki bazı kimselerin de bu eleştirilere katılmaları sonucunda Abdullah Cevdet'in tekrar aktif olarak siyasal yaşama dönme arzusu imkansız hale geldi. Bu vesileyle muhalifleri

---

³²⁰ Cihan Aktaş, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Kılık Kıyafet ve İktidar**, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991, ss. 97-98

³²¹ Tunaya, a.g.e., s. 71

kendisinin mütareke dönemi sırasında ulusal harekete karşı faaliyetleri üzerinde tekrar durmaya başlayınca Abdullah Cevdet artık her türlü siyasal faaliyetin dışında kalarak kendisini tümüyle yayınlarına verdi.”³²²

Abdullah Cevdet, milli mücadelenin başarıya ulaşmasını, Türkiye'nin çağdaşlaşma yolunda hızla ilerlemesini desteklemiş, yazılarında Türk devriminin kazanımlarına övgüler olduğu gibi, Mustafa Kemal, sık sını İçtihadın kapak konusu olmuş ve yüceltilmiştir. Dumlupınar, Mustafa Kemal Paşa başlıklı yazısında önce ona duyduğu hayranlık ve takdiri dile getirmekte, O'nu bir deha kabul etmektedir. “Başarıları için dış etkenlerin ve hatta bazı tesadüflerin kendisiyle birlikte olduğu ne kadar ileri sürülürse sürülsün, en kuvvetli başarı sebebi yine Mustafa Kemal'in kafası ve imanı olmuştur” der.³²³

Abdullah Cevdet kadınlarda yaşam gayesi başlıklı yazısında batı toplumlarından verdiği örneklerle kadınların aile hayatındaki ve toplumdaki yeri ve öneminden bahsetmiştir:

*“Özellikle bazı gerçekler hiçbir zaman yeterli derecede tekrar edilemez. Kadınlar hakkında şu birkaç kelime inancımıza göre o türlü gerçeklerin lisanıdır. Aile kurmada kadının üstün rolü bir derecededir ki bunların toplumsal sayıları, mensup oldukları kavimlerin ve hükümetlerinin şekil ve miktarını belirlemek ve tahmin etmek için gerçek bir ölçüdür. Mesela bir İngiliz ailesinin düşüncesi bir İngiliz ailesinde kadının ve evladın hakları ve vazifelerinin incelenmesi bütün İngiltere'nin toplumsal ruhunu incelemek ve anlamak demektir. Ve kadınların toplumsal durumunu belirleyen hükümet değil bilakis hükümetin vaziyetini ortaya çıkaran kadının ve ailenin toplumsal vaziyetidir. Bundan dolayı milletlerin aile teşkilatı hükümet teşkilatlarının “minyatürü” küçük fakat tıpkına bir numunesi demektir.”*³²⁴

---

³²² M. Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1981, ss. 387-388

³²³ Zeki Arıkan, “Gazi Paşa ile dört saat görüştük”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, 9 Nisan 2005 (Çevrimiçi), <http://bianet.org/php/yazdir.php?DosyaX=../2005/04/08/58610.htm> 13 Mart 2007

³²⁴ Abdullah Cevdet, “Kadınlarda yaşam gayesi”, **İçtihad**, No:28, 14 Ağustos 1911, ss. 4-6

Lali takma adını kullanan bir yazar tarafından kadınlarla ilgili başka bir makalede kadınların toplumların hayatı ve geleceği açısından önemi açıkça vurgulanmıştır:

“Kadın beşeriyetin istikbalini kucagında taşır.” Michelle. Kadın cemiyeti beşeriyetinin yarı vücududur. Vücudun bir yarısı için hiçbir şeyi diri edilmediği halde diğer yarısı için hiçbir şey yapılmaması açıklaması olmayan bir haksızlıktır. Kadın hakkında söz söyleyenler yazı yazarlar aleyhtarlık ve tarafgirlikten aşırılık ve tutuculuktan kurtulamamışlardır. Kimisi kadını evcil hayvan derecesine indirerek doğurmak ve ev idaresiyle uğraşmaktan başka hiçbir vazifesi bir meziyeti ve kabiliyeti olmadığını iddia eder. Kimisi de kadın her türlü gelişime her türlü ilerlemeye hazır ve bundan dolayı erkeklerin bütün haklarına layıktır iddiasında bulunur. Bu iki fikrin her ikisi de abartma ve şaşırtmaya düşmüştür...Evet kadınlar fiziksel özellikleri itibariyle erkeklere nispeten naziktirler. Fakat bu nezaket kutlu cinse karşı mahkumiyetini gerektirecek bir hal değildir. Eğer bünyesi kuvvetli bedeni büyük her şahsın zayıf ve nazik yapılı kimselere hakim olması zorunlu olsaydı insanlığın mevcut durumu altüst olurdu. İlim ve sanatta yeterli derecede bilgi birikimi elde etmiş dünya şartlarına vakıf olmuş toplum içersindeki konumunu öğrenmiş bir anne her küçük fırsattan istifade ederek mini mini yavrularını eğlendirirken hassas dimağlarına birçok hakikatleri birçok faydalı bilgileri yerleştirebilir. Kadın çok okursa ahlakı bozulur iddiasında bulunan bazı dar muhakemeli kimselere hala tesadüf olmuyor. Onlar bilmiyorlar ki cehalet masumiyet ve safiyet değildir. Bir muharririn şu büyük özüyle makalemizi sonlandırıyorum. Annenin toplumsal konumu ne kadar yüce olursa insanlığın düşünce yapısı da ilerler ve gelişir.”³²⁵

İçtihad gazetesinde düşünce özgürlüğü ile ilgili haber ve yorumlara da rastlanmaktadır: *“Hür Cumhuriyetimizin hükümet reisi İsmet Paşa Hazretlerinin son günlerde irad ettiği nutkun cesaret verici satırları var: Herkes kanaat ve İçtihadını serbest ifade edecektir; zaten bu hürriyet yok olunca var olan bir şey kalmaz; hürriyet ve bahusus vicdan hürriyeti çok mukaddes ve çok yüksektir: İçtihadını intihab ve itirafda serbest olmayan kimse ruhunun yarısını gayp eder ve o zaman memleket yarım ruhlu*

³²⁵ Lali, “Kadın”, **İçtihad**, No:36, 14 Aralık 1911, ss. 2-5

*adamlarla dolar; riyakarlık, sahte yüzler çoğalır ve her tarafta yüzler değil maskeler görülür”.*³²⁶

İsmail Hakkı tarafından kaleme alınan yazıda İnkılaplarla ilgili bazı önemli tespitlerde bulunmuştur. Ona göre inkılaplarla ilgili yanlış düşünceler vardır, şöyle ki; “1- İnkılap kelimelerle düşünülmemelidir, bir şemiyet olarak düşünülmemelidir. 2- İnkılabın siyasi denilerek geçici bir şey sanılması yanlıştır. Geçici olanlar gibi, uzvi ve bünyevi olanlar da vardır. 3- İnkılabı sadece tarihin ve toplumsal mukadderatın bir sonucu sanmak. Oysa inkılap bir emir, bir emrivakidir, mutlaka bir kişi tarafından istihsal edilebilir. 4- İnkılabı sadece bir adamın eseri sanmak. Oysa toplumun benimsemediği ve zamansız yapılmış bir inkılap gerçekleşemez. İsmail Hakkı inkılaplarla ilgili düşülen yanlışları açıkladıktan sonra vardığı sonuçları şöyle belirtmektedir: Bir inkılap herhangi tabii bir hadise gibi ancak bir ilmi ve metodu olan insanlar tarafından anlaşılabilir. Niçin böyle yapılmıyor?.Bunu ilim ve hars kurumları mutlaka yapmalıdır”³²⁷ der.

2.10 Basında Cumhuriyet Olgusu ve Tartışmaları

Siyasal sistemin şekli ve Cumhuriyet rejimi ile ilgili tartışmaların İstanbul’un işgalden kurtulmasından önceye kadar gittiği dikkati çeker. Cumhuriyet konusunda iktidar yanlısı basın tamamen hükümetin icraatları doğrultusunda fikir ortaya koyarken, muhalif basında fikir birliğinin olmadığı, bu grubun kendi içerisinde bölündüğü görülür. Dönemin önde gelen iki popüler gazetecisi olan Hüseyin Cahit Yalçın ve Ahmet Emin Yalman’ın başını çektiği grup düşünce olarak cumhuriyet savunurken Ankara yönetiminin icraatlarını eleştirmekte, idarenin iyi bir yönetim gösteremediğini ileri sürmekte ve daha geniş hürriyetler verilmesini savunmaktadır. Bunlar muhalefet saflarında yer alan ve Cumhuriyete karşı olan diğer basın organlarını da eleştirmektedir.³²⁸

³²⁶ **İçtihad**, No: 269, 15 Mart 1929, s. 1

³²⁷ İsmail Hakkı, “İnkılabı tanımak lazımdır”, **İçtihad**, No: 267, 15 Şubat 1929, s. 1

³²⁸ Nurettin Güz, “Cumhuriyetin İlanına Basının Bakışı”, **Selçuk İletişim Dergisi**, c.I, Sayı: 1, Konya, 1999, s. 6

Tevhid-i Efkâr gazetesi Ebuzziya ailesinden Velid Bey'in sahipliği ve başyazarlığında yayınlanmaktaydı. Aynı ailenin yayınladığı Tasvir-i Efkâr'ın devamıdır. Genel eğilimi itibariyle tutucudur. Velid Bey yazılarıyla Milli Hareketi desteklemiş olmakla beraber, radikal değişim kararlarını kolaylıkla hazmedecek bir yapıda değildi. (bu dönemdeki önemli reform hareketleri; Lozan Barış görüşmelerinde Ankara'nın tutumu, 13 Ekim 1923 Ankara'nın başkent oluşu, 29 Ekim 1923 Cumhuriyet'in ilanı, Mart 1924'te Halifeliğin kaldırılması ve hanedan üyelerinin sınır dışına çıkarılması, Tevhid-i Tedrisat Yasası, Şeriye vekaletinin kaldırılması, Tekke, zaviye gibi dini örgütlenmelerin kaldırılması) Nitekim Lozan barış görüşmelerinde Ankara'nın tutumunu eleştirerek sesini yükseltti. İsmet Paşa ve Gazi'nin Lozan politikasını eleştiren Başvekil Rauf Orbay'ı destekleyerek muhalefetini sürdürdü.³²⁹

Siyasal rejim ve Cumhuriyet'le ilgili ilk tartışmalar 1923 yılı Eylül ayında başlar. Velit Ebuzziya'nın milli hükümet ile Cumhuriyetin birlikte olamayacağına ilişkin görüşleri Vakıf tarafından desteklenir ve gazete bunu ispata çalışır. Öteden beri Cumhuriyet taraftarı olan Hüseyin Cahit günlük köşesinde milli hükümetlerle cumhuriyetler arasında bir farkın bulunmadığını açıklar. Türkiye'deki mevcut sistemde yetkilerin Meclis'te toplanmasının sakıncalı olduğunu ve bunun bir istibdat rejimi yaratabileceğini söyler. Mevcut rejimin zaten Cumhuriyet olduğunu belirterek yeni sistemin adının konmasının faydalarından söz ederken 29 Eylül 1923 tarihli Tanin gazetesinde yayımlanan başka bir makalesinde Cumhuriyete karşı çıkanları da eleştirir. Bazı milletvekillerinin Cumhuriyetin ilan edilmesi yerine Meclis başkanının yetkilerinin arttırılması yoluyla konuya çözüm bulunması teklifini reddeder. Gerekçesi, böyle bir yolun tutulması halinde meclis otoritesinin yine var olacağı endişesidir. Ona göre, her devlet başkanı cumhurbaşkanı değildir, fakat her cumhurbaşkanı devlet başkanıdır.³³⁰

Mustafa Kemal'in 16-17 Ocak 1923'te İzmit'te düzenlediği basın toplantısına İstanbul gazetelerinin başyazar ve yazarları çağırılmıştı: Velid Ebuzziya (Tevhid-i

---

³²⁹ Tefik Çavdar, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler Babı'ndan Geriye Ne Kaldı?**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s.89

³³⁰ Güz, a.g.m., s. 6

Efkar), Ahmed Emin (Vakit), Falif Rıfıkı (Akşam), Subhi Nuri (İleri), Yakup Kadri (İkdam), İsmail Müştak (Tanin). İzmit'ten Hakkı Bey (Kılıçoğlu) da bu toplantıya katıldı. Çeşitli konulardaki görüşlerini açıklayan Mustafa Kemal, İstanbul basınının sürüp giden eleştirilerinden yakındı; “-Siz yalnız tenkit ediyorsunuz, fakat yapılacak program hakkında bir şey söylemiyorsunuz” dedi. Gerçekten de İstanbul basınında yer alan, İngiliz parlamentosunun çok partili olduğu ve bunun hürriyetler için çok yararlı bulunduğu bireysel özgürlüklerin önem taşıdığı yolundaki yazılarda, rejime yönelik eleştiriler yer almaktaydı.³³¹

Ahmet Emin Yalman anılarında Cumhuriyetin ilanının hemen öncesinde yaşanan tartışmalardan şu şekilde bahsetmektedir:

Anayasada yapılacak değişiklikler Büyük Millet Meclisi'nin encümenlerinde görüşülürken Gazi'nin Viyana'da çıkan Neue Freie Presse gazetesinin bir yazarına Ankara'da yaptığı beyanla rejimin apaçık bir Cumhuriyet olması lazım geleceği fikri ilk defa olarak ortaya atılmıştı. Bu suretle rejimin adı diye Cumhuriyet kelimesi memlekette normal yollarla bir karara bağlanmadan bir yabancı gazetesinin sütunlarında yer almıştı. Memlekette bu şekli yadırgayanlar ve teşvik edenler oldu. 25 Eylül tarihli Vatan davayı şöylece karşılıyor: “*Bugüne kadar mevcut devlet sistemimiz zaten Cumhuriyet kelimesiyle ifade edilebilir. Anayasada hazırlanan değişiklikler ve bu arada Gazi tarafından ortaya atılan Cumhuriyet kelimesi, yeni bir şeklin kabulü değil, eski şeklin Batıdaki örneklerden birine daha fazla benzetilmesi demektir. İkinci bir değişiklik konusu, Bakanların ayrı ayrı Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesi ve müşterek mesuliyet taşıyan bir kabinenin ortada bulunmamasıdır. Bundan başka son günlerde Maarif ve İktisat bakanlarının istifa etmelerinin belirttiği gibi hükümete karşı olan tenkit ve münakaşalar mecliste değil, grubun gizli bir toplantısında ileri sürülüyor. Umumi Efkar sebepleri değil ancak neticelerini haber alıyor. Bu hareket tarzı memleket için de Parti için de zararlıdır. Umumi Efkarla adım adım temas*

---

³³¹ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, ss. 98-99

*halinde kalmadan hükümet işlerini yürütmenin imkansız olduğu o kadar çok defa belirmiştir ki bunu bir kere daha denemeye lüzum yoktur.*³³²

Cumhuriyetin ilan edileceği söylentilerinin yayılmaya başladığı bir ortamda 24 Eylül 1923’de Mustafa Kemal Paşa’nın Neue Freie Presse’ye yaptığı açıklama adeta cumhuriyetin kurulmasını haber verir niteliktedir. Bu açıklama gazetelerde yer almıştır. Mustafa Kemal şöyle demiştir: *“Türkiye’nin dahili gelişimi tamamen bitmemiştir. Daha değişiklikler ve gelişmeler olacak ve her türlü yönetim işi cumhuriyet esasına göre gerçekleşecektir. Türkiye’de halihazırda olduğu kadar ileride de daha ziyade demokratik bir cumhuriyet kurulacak ve cumhuriyet hiçbir surette batı cumhuriyetlerinin yapısından farklı olmayacaktır”.*³³³

Cumhuriyetin ilan edileceği söylentilerinin dolaştığı bir ortamda, Cumhuriyetin ilanından önceki ortamdan bahsetmek gerekirse; Cumhuriyet her şeyden önce Türkiye’nin uluslar arası konumunu farklılaştıracaktır. Uzun dönemler boyunca, Asya’dan Avrupa’ya yayılan bir imparatorluk olma görüşü terk ediliyor ve Anadolu ve Trakya yörelerinde kurulacak ulusal bir devlet gündeme geliyordu. Yeni düzende, iktidar ilişkilerinde önemli değişiklikler olacak, yönetim yeri, yüzyılların başkenti İstanbul’dan, bir Anadolu kentine, Ankara’ya taşınacaktı. Varolan iç ve dış dengeler gözetildiğinde, rejimin niteliği ne olabilirdi? Muhafazakar aydınlar hala meşrutiyetçiydi. Meclis’te halen eksi meşrutî düzenin devamından yana olanlar vardı ve İstanbul basınında muhalefet sesleri yükselmekteydi.³³⁴ İşte bu tür engellerin olduğu bir ortamda cumhuriyet ilan edilmeye hazırlanmaktaydı.

Devlete Türkiye Halk Cumhuriyeti ünvanı verilmesi düşünülmesi şiddetli itirazlara yol açmıştır. 26 Eylülde bir tereddüt devresinden sonra başlığı altında Vatan’da çıkan bir makalede şöyle denilmektedir: “Bir yıl evvel (Cumhuriyet) kelimesi kullanılsaydı, mukavemetle karşılanacağı şüphesizdi. Bugün artık halkımız Cumhuriyet kelimesini güler yüzle karşılayacaktır fakat devlete verilecek (Türkiye Halk Cumhuriyeti)

---

³³² Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim Cilt 3 (1922-1944)**, İstanbul, Rey Yayınları, t.y., s.76

³³³ Kabacalı, a.g.e., s. 101

³³⁴ **Cumhuriyet Basını**, Ankara, Ankara Gazeteciler Cemiyeti, 1998, ss. 98-99

tabirine gelince, biz buna şiddetle karşıyız, eğer halk kelimesinden maksat Cumhuriyeti vasıflandırmak ise, bu mana (Cumhuriyet) kelimesinde zaten vardır. Tabir mantık bakımından manasız olduktan başka ameli zararları çoktur. Mevcut şekil bir Rus taklidi olmadığı halde, Rusların kullandığı örneğe uyularak (Türkiye Halk Cumhuriyeti) kelimesinin kullanılması, komünizm yolunu tuttuğumuz zannını uyandıracak, milletler arası hayatta bize karşı güvensizlik yaratacak ve yabancı sermayeyi ürkütecektir”.³³⁵

Basında yaşanan bu tartışmalar gazeteciler ve aydınların cumhuriyet kelimesinden ürkmesinden kaynaklanıyordu. Zaten kurulduğu andan beri devletin işleyişi cumhuriyet anlayışına uygundu. Sorun saltanatın kaldırılması ve devletin başkanının cumhurbaşkanı olarak tanımlanması şeklinde giderilebilirdi. Mecliste ortaya çıkan sıkıntılı ortam, tutucu kesimin Atatürk’ü eleştirmeye cesaret edememesi ancak başvekil olan Ali Fethi Bey’i hırpalamaları ve ortaya çıkan anayasa sorunu Atatürk’e Cumhuriyet konusunda adım atmak konusunda fırsat vermiştir.

29 Ekimde TBMM tarihi günlerinden birini yaşadı, önemli tartışmalar yaşandı. Pek çok milletvekili bunalımdan kurtulmanın tek yolunun cumhuriyetin ilanı olduğunda birleştiler. Buna karşı çıkmak isteyenler de Atatürk’ün kesin kararını bildikleri için seslerini yükseltmediler. Böylece 29 Ekim 1923 günü saat 20:30’da yeni Türk devletinin bir cumhuriyet olduğuna karar verildi. Atatürk oybirliği ile cumhurbaşkanı seçildi. Cumhuriyetin ilanı aynı gece yurdun her yanına bildirildi. Ertesi gün Atatürk, İsmet Paşa’yı başbakanlıkla görevlendirdi. Böylece Türk tarihinde bir kez daha yeni bir dönem açılmıştır.³³⁶

Cumhuriyetin ilanı ülkenin her yanında sevinçle karşılanırken gazetelerde de bu konuda haberler çıkmaya başlamıştı:

“İleri gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında; “Cumhuriyetin ilanına mecburduk! Çünkü pek muhtaç olduğumuz muntazam ve faal bir hükümet tesisi için en doğru ve

---

³³⁵ Yalman, a.g.e., s. 76

³³⁶ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1996, s. 109

en kestirme yol budur: Cumhuriyet'in ilanı ile biz İslamiyetin özüne dönmüş oluyoruz. Yeni Türk Devleti, cumhuriyetin ilanı ile artık hepimizin beklediği son kati şeklini almıştır” açıklamasını yaptıktan sonra, “Cumhuriyetin Faydaları”, “İslamiyet ve Cumhuriyet” başlıklarıyla da şu ifadelere yer vermekteydi: “Cumhuriyeti ilan ve kabul etmekle biz bu tarz-ı hükümetle idare edilen demokrat Garp milletlerine yaklaşıyoruz. Cumhuriyet idare her vatandaşta, memleketin mukadderatına karşı büyük bir alaka tevhit edilen bir usuldür: Kabine reisinin bizde de reiscumhur tarafından seçilmesi gayet uygun bir harekettir. Bugün en ziyade muhtaç olduğumuz şey muntazam bir hükümet, faal bir heyet-i vekile olduğuna şüphe edilemez. İşte yeni tarz-i idare bize temin edebilecektir. Garp devletleriyle münasebetimizde bunun faydası görülecektir. Çünkü medeni aleme karışmak isteyen bizim gibi yeni kurulan bir devletin cumhuriyet olması demokrat milletlerin bize karşı meyil göstermelerine yardım edecektir.”³³⁷

Cumhuriyetin ilanını takip eden gündeki gazeteler incelendiğinde İleri gazetesinin Cumhuriyetin ilanını bol resimli ve coşkulu anlatımı dikkat çekmektedir. En üst satırda “Gazi Paşa Türkiye Halk Cumhuriyetinin Hakkıyla İlk Reisidir” manşetinin altında Mustafa Kemal Paşa ve eşinin fotoğrafına yer verilir, ayrıca resim altı yazısında “Reisi Cumhur, Gazi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve Refikası (Türk köylüsü arasında onların dertlerini dinleyerek kalplerine nüfuz ederken..) ibaresi dikkat çekicidir.”³³⁸ Ayrıca sayfanın altında İsmet Paşa ve bazı bakanların resimleri de yayınlanmıştır.

29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilanı gazeteler arasında değişik yankılar uyandırmıştır. Ahmed Emin Yalman tarafından çıkarılan Vatan gazetesinde “Dün gece Ankara’da yüz pare top atışıyla Cumhuriyet ilan edilmiştir” başlığının altında Atatürk ve İsmet İnönü’nün fotoğraflarına yer verilerek Atatürk’ün sözleri vurgulanmıştır:

---

³³⁷ Kılıç, a.g.e., ss. 69-70

³³⁸ **İleri Gazetesi**, 31 Ekim 1923, s.1

“Gazi Paşa diyor ki: Türkiye Cumhuriyeti Cihan’da işgal ettiği mevkide layık olduğunu fazlasıyla ispat edecektir. Milletın güvenini dayanma noktası kabul ederek hep beraber ileriye gideceğiz”³³⁹

Vakit gazetesi sayfanın en üstünde büyük puntolarla Cumhuriyetin ilanını coşkulu bir dille ifade etmiştir: “Cumhuriyet dün resmen ilan edildi. Birinci Reis-i Cumhuriyetimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa’dır. İlk Başvekâleti de İsmet Paşa işgal edecektir. Halk fırkasının dün sabah yaptığı özel toplantıdan sonra Büyük Millet Meclisi akşamüzeri toplanmış ve Türk devletinin şekli Cumhuriyet olduğunu resmen kabul ve Mustafa Kemal Paşa’yı da hazır bulunan 158 mebusun oylarıyla Cumhurbaşkanlığına seçmiştir.”³⁴⁰

İkdam gazetesi “Yeni Türkiye devletinin şekli Hükümeti Cumhuriyettir” başlığıyla sayfanın en üstünde Cumhuriyetin ilanına yer vermiştir: “Meclis dün oybirliğiyle şekli hükümetimizi Cumhuriyet olarak kabul etmiş ve alkışlar arasında Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı birinci cumhurbaşkanı seçmiştir. İsmet Paşa muhakkak başvekil olacak ve bugün yeni kabine üyeleri, Gazi Cumhurbaşkanına meclisin onaylanması için arz edilecektir”.³⁴¹

Akşam gazetesi ikinci baskı başlığı altında Türkiye Cumhuriyetinin ilk başvekili İsmet Paşa resim altı yazısıyla İsmet İnönü’nün resmine yer vermiştir. Diğer örneklerin aksine manşetlerde coşkulu bir ifade bulunmamaktadır. Gazetenin başyazarı Necmeddin Sadık Türkiye Cumhuriyeti başlıklı yazısında şunları ifade etmektedir:

“Dün bakanlar kurulunun seçilmesini beklerken mühim bir inkılap haberi geldi. Bir gün içinde Cumhuriyet ilan edildi. Memnun olduğumuz bir nokta varsa o da, iki aydan beri, memlekette başka iş yokmuş gibi herkesi meşgul eden, komisyonlarda, divanlarda, gazetelerde münakaşalara sebep olan Cumhuriyet meselesinin bir dedikodu halinden çıkmış olmasıdır. Türlü türlü projeleri yazılarak aylardan beri müzakere

³³⁹ **Vatan Gazetesi**, “Dün gece Ankara’da yüz pare top atışıyla Cumhuriyet ilan edilmiştir”, 30 Ekim 1923, s.1

³⁴⁰ **Vakit Gazetesi**, No: 2097, 30 Ekim 1923, s.1

³⁴¹ **İkdam Gazetesi**, “Yeni Türkiye Devletinin Şekli Hükümeti Cumhuriyettir”, 30 Ekim 1923, s. 1

edilen ve bir türlü uygulanamayan esaslar nasıl oldu da bir gece içinde kabul edildi. Fırkada bu usüle muhalif mebuslar vardı; onlar evvelce niçin muhalifler ve bir iki saat içinde fikirlerini nasıl değiştirdiler? Artık bu sorular sormak boşunadır, bunlar Halk fırkasının tarihine karışmıştır. Şimdi karşımızda bir emrivaki vardır. Hükümet şeklimize Cumhuriyet adı verilmiştir.”³⁴² diyerek muhalif ve tepkili ifadelerle cumhuriyetin ilanını yorumlamaktadır.

Cumhuriyetin ilanından sonra, İstanbul gazetelerinin yayınları incelendiğinde az bir kısmı dışında cumhuriyet yönetimine karşı muhalefet görülmektedir. İstanbul basınında cumhuriyetin kurucusu Atatürk’e karşı bir tepki söz konusudur:

“Cumhuriyet “Sık boğaza getirilerek” ilan edilmişti. Birden bire, birkaç saat içinde, anayasanın değiştirilmesi, en yumuşak deyimle tabii olmayan bir hareketti...

Cumhuriyet kararı...medeniyet dünyasını anlamış, okumuş, araştırmalar yapmış, devlet yönetimine ehil olmuş kafalardan çıkacak düşünüş eseri değildir...

“Cumhuriyet alkış ile, dua ile, şenlik ve donanmalar yapmakla yaşamaz...

“Cumhuriyet bir tılsım değildir. Millet meclisinde bir afsun yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir..

Cumhuriyet, bize yönetim şekli değiştirmekle beraber zihniyeti de değiştirmiyor mu? Vekil olacıklara birer devlet adamı kafası da hediye etmiyor mu?..Bu sözler kendilerini cumhuriyetçi diye tanıtan ağızlardan çıkıyordu.”³⁴³

Bir başka gazeteci şöyle diyordu: “Devletin adını taktınız, işleri düzeltebilecek misiniz? Tek dileğimiz, memlekete ve millete yarayacak işlere başlanılmasından ibarettir. Eğer, dün ilan edilen cumhuriyetin ileri gelenleri ve mensupları bunu başaracaklarından emin iseler, biz de kendilerine –öyle ise cumhuriyetiniz mübarek olsun efendiler-deriz.”³⁴⁴

³⁴² Necmeddin Sadık, “Türkiye Cumhuriyeti”, **Aksam**, 31 Ekim 1923, s.1

³⁴³ Kılıç, a.g.e, s.72

³⁴⁴ Naşit Hakkı Uluğ, **Halifelğin Sonu**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1975, ss.125-126

Basında bu tartışmalar sürerken yeni cumhuriyetin başkenti Ankara oluşan bu yeni hükümet biçimini yaşamsal bir koşulun yerine getirilmesi olarak açıklamıştır: Cumhuriyet, devletin iç düzenini ve dış güvenliğini gerçekleştirecek bir sistemdir. “Milletin refahı, saadeti ve hattan basit manası da hayatı ve teneffüsü buna amirdir.” Ancak yukarıda da değinildiği gibi, İstanbul gazetelerinden birçoğu bu olayı küçümseyerek soğuk bir şekilde karşılamışlardır. Mesela Tevhid-i Efkar, Türk tarihinin bu dönüm noktasını kamuoyuna şöyle sunmuştur: Buhran-ı Vükela pek ani bir surette tebdil-i mahiyet ederek bir şekl-i hükümet ve cumhuriyet meselesine inkılap ediverdi. Aynı gazeteler liderler arasındaki anlaşmazlıkları arttırıcı yayınlara yer vermişlerdir. Bu arada Rauf Orbay Bey, Vatan ve Tevhid-i Efkar gazetelerine verdiği demeçte Cumhuriyetin zamansız ve çabuk ilan edildiğini ileri sürmüştür.³⁴⁵

Cumhuriyetin ilanıyla oluşan polemik çok şiddetli bir şekilde girerek İstanbul ve Ankara basını ayırımını ortaya çıkarmıştır. İstanbul Basınında Ebuzziyazade imzasıyla çıkan bir başyazının başlığı şu idi: Bizi korkutan Kırmızı Cumhuriyet Paçavrası mıdır? Ankara Basını “Genç Cumhuriyet”in karşısına eski muhalefetin çıktığını belirtmiştir. Şeriye vekili Mustafa Fevzi Efendi Cumhuriyetin acele olarak ilan edilmediğini, bu rejimin İslam dünyasının ilk yönetim biçimi olduğunu ve ona dönüldüğünü açıklamıştır. Hüseyin Cahit, “Derviş Vahdet-i Sani” ilan edilmiştir. Bu düelloyu nihayet Atatürk sonuçlandırmak istemiştir: “Cumhuriyetimiz zayıf değildir. Bedava da kazanılmış değildir. Savunmak için lazım olan her şeyi yapmaya hazırız” der.³⁴⁶

24 Eylül 1924 tarihli Tevhid- Efkar’daki başyazıda Velid Ebüzziya şunları ifade etmektedir: “Basın hürriyeti hükümetin ihsanı değil milletin hakkıdır... Memleketimizde basın hürriyetinin tam manasıyla varolduğunu kimse iddia edemez. Gazetelerin kanuni ve görünen serbestliklerine rağmen bir suretle manevi ve maddi bir baskı ve korku altında bırakılmasının başlıca sebebi ise şimdiki hükümetin basın hürriyetinin önem ve hizmetini hakkıyla takdir etmemekte olmasından ibarettir... İşte basın için en büyük tehlikede hükümet erkânının hep bu yanlış zihniyetidir. Doğrusu bizde meşrutiyetten beri gelen hükümetler basın özgürlüğünü kendileri tarafından

---

³⁴⁵ Kılıç, a.g.e, s. 73

³⁴⁶ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Akımı**, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 151-152

halka ihsan edilmiş bir hak gibi telakki etmektedirler. Halbuki hür memleketlerde basın özgürlüğü halkın yaşamak, halkın yiyip içmek, halkın istediği gibi gezip hareket etmek hakkı kadar mukaddes bir haktır. İstanbul gazeteleri bu özgürlüğe memleket basınından fazla hak etmiştir. Çünkü gazetelerimiz bu özgürlükten faydalanmak hakkını yalnız milletin kanunundan değil fakat dört mütareke senesinde dünyanın en kuvvetli üç büyük devletiyle kanları ve canları pahasına da uğraşarak geri almak istemişlerdir. Bu sebepten İstanbul gazetelerinin serbestliğine yan gözle bile bakmaya bile kimsenin hakkı yoktur. Bizim basınıımızın tam ve kâmil bir özgürlüğe sahip addedilmesi, görünür görünmez her türlü tehlikeden uzak kalabilmesi ise hükümet adamlarımızın bu özgürlüğü kendilerinin bir ihsanı gibi değil ancak milletin en mukaddes bir hakkı gibi telakkiye kendilerini alıştırabildikleri ve o özgürlüğe tecavüze, ateşe el sürmekten korkar gibi baktıkları zamanın görünmesine bağlıdır. O zamanın gelmesine kadar ise bin kanun yapılırsa, bin vaatte bulunulsa hiçbir gazeteci kendisini selamet ve emniyeti sağlamayı istemezse mazur görülmelidir”³⁴⁷

Cumhuriyetin ilanından hemen sonraki 1923 yılının son günlerinde İstanbul'daki gazetelerle Ankara'da yayınlanan Yeni gün ve Hakimiyeti Milliye arasında söz düellosu sürüp gitmekteydi. İstanbul gazetelerinin içinde en çok; gerici eğilimleriyle öne çıkan Tasvir-i Efkâr gazetesinin başyazarı Velid Ebüzziya devrimci Ankara'yı, deyim yerindeyse topa tutuyordu. Çeşitli yazı ve karikatürleriyle her gün saldırısına devam ediyordu. Bunun yanında Tanin'de Hüseyin Cahid'in, İkdâm'da Ahmet Cevdet'in, Velid Ebüzziya'nın bir diğer gazetesi Tevhid-i Efkâr'daki yazıları Ankara'yı oldukça rahatsız etmiştir.³⁴⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında başlıca Ankara gazeteleri Hakimiyet-i Milliye ile Yeni Gün, başlıca İstanbul gazeteleri Vatan, Vakit, Akşam, İkdâm, Tanin, Tevhid-i Efkâr'dı. Çok geçmeden Yunus Nadi Yeni Gün'ü kapayıp İstanbul'da Cumhuriyet'i çıkardı... Hemen hemen tümü 4-6 sayfalık bu gazeteler eski makinelerde basılmaktaydı. Tiraj sağlayan etken içerikleri, daha çok da yazar kadroları ve sürükleyici tefrikalarıydı.

---

³⁴⁷ Çavdar, a.g.e, ss. 106-107

³⁴⁸ Emin Karaca, **Türk Basınında Kalem Kavgaları (Ben senin cemaziyelevvelini bilirim)**, İstanbul, Gendaş A.Ş, 1998, s. 42

İstanbul basınının Cumhuriyet ilanı, halifelik sorunu vb. konularda yeni devletin yöneticilerine sık sık eleştiriler yönelmeleri, Ankara'da hoşnutsuzluk yaratmış, Şeyh Sait ayaklanmasının Takrir-i Sükun kanunu çıkarılmıştır. Tevhid-i Efkar, Son Telgraf, İstiklal, Toksöz, Tanin ve Vatan gazeteleriyle kimi dergiler kapatıldı. Birçok gazeteci Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı, beraat etti. Artık muhalefet eden gazete kalmamıştı.³⁴⁹

1924 yılı başlarındaki bu olay Ankara'nın aslında İstanbul'daki basına ayağını denk alması konusunda bir ikazdı. Bundan sonra Mustafa Kemal'in, İstanbul basınının önde gelen temsilcileriyle İzmir'de bir toplantı yapması son şanslarıydı. Bunun ötesi artık 1925'deki Takrir-i Sükun yasasıyla Cumhuriyet rejiminin olaya kesin bir çözüm getirmesiyle sonuçlanmıştır.³⁵⁰

Cumhuriyet gazetesi 1924'ün ilk yazında İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Bugüne kadar aralıksız yayınıni sürdürmüştür. Gazetenin kurucuları Yunus Nadi ve M. Zekeriya Sertel'dir. Zekeriya Bey bir süre sonra bu ortaklıktan ayrılmış ve gazete Yunus Nadi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Türk basınının tanıdığı bir kişidir. Değişik gazetelerde çalışmış, İttihat ve Terakki'nin son yıllarında, İstanbul'da, Yenigün gazetesini yayınlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın dağıtılan Meclis üyelerini Ankara'ya çağırması üzerine Ankara'ya, milli harekete katılmıştır. Yenigün matbaasını da Ankara'ya getirerek, eski bir Ankara evinde Yenigün'ü çıkarmaya başlamıştır. Hakimiyet-i Milliye ve Yenigün milli mücadele süresince, en zor günlerde bile Atatürk'ün yanında yer almıştır. Büyük zaferden sonra, özellikle Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması, tevhid-i tedrisat vb. gibi radikal dönüşümleri hazmedemeyen İstanbul basınının yükselen muhalefetine karşın, Atatürk'ün isteği üzerine Yunus Nadi, onun direktifleri uyarınca gazetesini İstanbul'a taşımış ve Cumhuriyet adıyla yayına başlamıştır. Gazetenin yönetim binası, İttihat ve Terakki'nin Cağaloğlu'ndaki genel merkezi olan konaktı.

---

³⁴⁹ Alpay Kabacalı, **Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayi**, İstanbul, Cem Ofset, 1998, ss. 161-162

³⁵⁰ Karaca, a.g.e., s. 44

Yönetim ancak 2006'da bu binadan Şişli'ye taşınmış bulunmaktadır. Gazete başyazıları Yunus Nadi tarafından yazılırdı.³⁵¹

Cumhuriyet gazetesinin kuruluş amaçlarından biri de İstanbul basınında yer alan rejim karşıtı yazılara ve hilafet propagandalarına set çekebilme idi. Hüseyin Cahit Yalçın Tanin'de, Velid Ebuşziya Tasvir-i Efkar'da, Ahmet Emin Yalman ise Vatan gazetesinde, Mustafa Kemal'in diktatörlük kuracağına dair imalarda bulunuyorlardı. Savaş meydanlarındaki mücadele kazanılmış, sıra Babıali'deki kalem kavgasından galip çıkmaya gelmişti. Cumhuriyet bu amaçla Babıali'ye adımını attığında, rakipleri çoktan güç birliği yaparak, cephelerini oluşturmuşlardı bile. Yıllar sonra gazeteci Ahmet Kahraman cumhuriyet'in propagandist bir amaçla doğduğunu vurgulayarak, onu rejim muhafızlığıyla suçluyordu...Başından itibaren suçlamalar, eleştiriler Cumhuriyet'in adeta içgüdüsel bir savunma mekanizması oluşturmasına neden olmuş, belki de bu yüzden ülkenin en güçlü muhalefet basını kimliği, Cumhuriyet gazetesine verilmiştir.³⁵²

2.11 Cumhuriyet Dönemi'nde Basın ve Değişen Toplumsal Yapı

Toplumumuzda yaygın bir inanç 1922-1923 yıllarının modern tarihimizin başlangıcı olduğu ve bu tarihin öncesiyle sonrasının birbirinden çok farklı konumlarda durduğudur. Bu kopuş tezi çeşitli alanlarda oldukça anlamlıdır. Her şeyden önce bir çokuluslu imparatorluktan ulus devlet inşası sürecine geçilmesi, 1922 yılında başlayan, Cumhuriyet ve inkılapları olarak devam eden uygulamalarla ciddi bir farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. Yeni kurumlar, eğitim siyasetleri, ulus devlete uygun tarih tezleri ve geçmişle bağları kopartma alanında gösterilen kararlılık bizi ilk bakışta gerçekten de değişimin boyutlarının son derece kapsamlı olduğuna inandırabilir. Ancak yüzeydeki bu değişimlerin derinliğine indiğimizde ve uygulamalara, söylemlere değil de bunların fikri arka planına baktığımızda karşımıza ciddi bir ideolojik devamlılık çıkar. Diğer bir ifadeyle ideolojik anlamda Osmanlı/Türk toplumundaki kırılma 1922'de gerçekleşmemiştir. Bu tarih küçümsenmeyecek bir değişim sürecinin başlangıcı olmakla birlikte, genellikle

³⁵¹ Çavdar, a.g.e, ss. 124-125

³⁵² Aysun Köktener, **Bir gazetenin tarihi Cumhuriyet**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 17

iddia edildiğinin aksine, bir ideolojik kabuk değiştirmenin miladı değildir. 1922 sonrasında gerçekleşen değişi maslında bir ideolojik devamlılığın ürünüdür ve aynı ideoloji günümüzde de devlet ve seçkinlerin bir bölümü düzeyinde varlığını sürdürmektedir.³⁵³

Güçlü merkezi otorite, tek parti idaresi ve modernleşen dünyanın getirdiği iletişim, haberleşme ve basın teknolojilerindeki gelişmelerin de yardımıyla Batılılaşma öğeleri büyük bir hızla yaygınlaşmış, kıyafette değişim, eğlence yaşamında yaşanan modernleşme büyük bir oranda doğal sürecinde varlıklı ailelerden başlayarak, oldukça zor bir süreçte alt tabakalara doğru inmiştir. Yeni rejimin Batıcılık ve modernleşme anlayışıyla Kurtuluş Savaşı'na kayıtsız kalan, kozmopolit İstanbul burjuvazisinin Batıcılık ve modernleşme anlayışı zamanla uzlaşmış, bu durum toplumsal değişimin birbirini izleyen reformlarına ayrı bir hız vermiştir. Ve bu yapı içerisinde yeni düzen oluşturulmuş, Cumhuriyet Türkiye'sinde Osmanlı Devleti'nden kalma bazı temel yapısal unsurlar değişmiş, onların yerine Batı uygarlığının hedef alınıp, bir devlet politikası şekline dönüştürülmesi gerçekleştirilmiştir. Gerçekte de Cumhuriyet inkılâplarının hedefi; bütün örfleri, gelenekleri ve müesseseleriyle köklü bir değişimin Batı bilimi ile desteklendiği bir anlayış olarak ortaya çıkmış ve tarihin en büyük devrimlerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır.³⁵⁴

Günümüz siyasi ve toplumsal yaşamının arka planında yer alan bu ideoloji 1908 yılında 23 Temmuz İnkılabı olarak adlandırılan bir gelişme sonrasında, toplumu yeniden şekillendirme amacıyla iktidara gelmiş ve günümüze kadar da bu mevki terk etmemiştir. Bu asırlık ideoloji değişen şartlar çerçevesinde zorunlu bir evrim geçirmiş, kendini bir ulus devletin koşullarıyla uyumlu hale getirmiş, ama bir dünya görüşü olarak fazlaca değişmemiştir.³⁵⁵

Türkiye'nin modernleşme tarihi açısından, iki dönemin karşılaştırmaya uygun özellikler gösterdiği gözlenmektedir. Bunlar II. Abdülhamid Dönemi ile tek parti dönemi olan cumhuriyet dönemi gibi iki otokratik dönemdir. En ciddi modernleşme

---

³⁵³ M. Şükrü Hanioglu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006, s.73

³⁵⁴ Özer, a.g.e., s. 106

³⁵⁵ Hanioglu, a.g.e., ss. 73-74

göstergeleri olan, yasal-ussal anlamda bürokrasinin oluşumu, ulaşım (demiryolu, karayolu), iletişim (posta, telgraf), eğitim (okul, okullaşma, öğretmen), basın (gazete, dergi, kitap).. olgularının bu iki dönemde hızlandığı görülmektedir. Ancak süreklilik açısından Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir çizgi olmakla birlikte bu, Cumhuriyet'in farkını görmeyi engellememelidir. Zira bir anlamda Cumhuriyet modernleşmesi, nicel birikimlerin nitel sıçramaya dönüştüğü bir evredir. Tarım toplumunu, bir sanayi (ve hizmet) toplumuna çevirmeyi başaran da, hiç kuşku yok ki, Cumhuriyet olmuştur. Tanzimat'tan itibaren yoğunlaşan eğitim faaliyetlerine karşın, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devreden okuryazarlık oranı % 10'un altındadır. Sözlü kültürü, yazılı kültüre çeviren, okur yazarlığı % 90'lara çıkaran yine Cumhuriyet modernleşmesidir.³⁵⁶

Yüzyıl dönümündeki teoloji karşıtı “Dünyanın büyüsüzleştirilmesi”ni, doğabilimsel sosyal mecazların oluşmasını ve dini ikame eden bir milli kahramanlar panteonunu, I. Dünya Savaşı sonrasında, bilhassa 1920'li yılların sonunda, “laik bir din”in yaratılması denemesi olarak tanımlanabilecek bir adım; yani geçmiş dönemin aralarında pek az ilişki bulunan politik fikirler karmaşasının aksine, katı, tüm topluma uygulanabilecek, teoride ve pratikte birlik talep eden bir ideoloji takip etti. Bu ideoloji, iktidara gelmeyi başarmış olan elitin, kendisine yakıştırdığı Yeni Türkiye'nin ve “devrimle yenilenmiş toplumun” yaratıcısı sıfatına uygun olarak, iktidarını istikrarsızlaştıracak tek tip söylem elde etme çabasının bir sonucu oldu. Yeni bir tarih imgesi yaratmak ve bununla kendi soy geçmişini, kültürünü ve dilini yükseltmek de, bu çabaların bir parçasıydı. Bu tarih tasarımının Batılı otorite kaynağı, Cenevreli antropolog Eugène Pittard'dı. 1930'lu yılların resmi tarih tezi, Anadolu'yu Türklerin kadim yurdu ve Türklüğü de tüm dünya uygarlıklarının beşiği yapıyor, bu arada resmi “Güneş Dil Teorisi” de, Türkçe'yi insanlığın en eski dili ilan ediyordu. Sıfır noktası mitosu, devrimci dil arındırma operasyonları, bilimsel dünya imgeleriyle yeni dönemin kurucularını ve kuruluş tarihini yücelten kültlerin oluşturulması da bu yeni ideolojiye dahildi.³⁵⁷

---

³⁵⁶ Mehmet Ö. Alkan, “İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si**, der. Kemal H. Karpat, çev. Sönmez Taner, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 76

³⁵⁷ Kieser, a.g.e., ss. 22-23

Cumhuriyetçi kültürel devrimin gündemi ulusalcı batılaşmayı hızlandırmış, reformcular Osmanlı İmparatorluğundan kalan çok dinli toplumdaki aynı kalıpta ulusal bir toplum yaratmak istemişlerdir. Din ve geleneği geriliğin kaynağı olarak gördüler ve Batı kültürü uğruna geçmişin kültürel ve ideolojik yükünden kurtulmaya çalışan reformcular Türkiye'nin İslam öncesi kültürüne geri dönebilir ve İran ve Arap kültürünün etkisinden kurtulursa Batı Avrupa uluslarına yaklaşılabileceğine inandılar. Bu amaçtan, Türk ve Avrupalıların ortak mirası olduğu fikrini öne süren Türk tarih tezi ortaya çıktı. 1930'ların ilk yıllarında Atatürk tarafından desteklenen tarihçiler İslam öncesi Türk tarihiyle Batı medeniyetinin Orta Asya'daki kökenlerini ilişkilendirdiler. Avrupalıların Türk ırkını "sarı ırk" kategorisine koymalarına rağmen Türk tarih tezi Türk ırkının üstün Kafkas ırk ailesine ait olduğunu iddia etti. Türkiye'de antropoloji alanında ilk çalışma yapan araştırmacılardan Şevket Aziz Kansu Türk ve Avrupalı kafataslarının benzer kısa kafa yapıları olduğunu göstermek için antropometrik teknikler kullandı. Yeni bir ulusal kimlik yaratmadaki diğer önemli adımlar 1928'de Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi ve Türk dilinden Arapça ve Farsça kelimelerin çıkarılması oldu. Türk ırkının ve Türk dilinin kökenleri üzerine Kemalist araştırmanın hedefi Batı toplumuna olan aşağılık duygusunu aşabilmiş güçlü bir ulusal kimlik yaratmak ve ulusal birliği güçlendirmektir.³⁵⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında yenilikler köklü değişimler birbirini izlemişti. Bunların büyük bir kısmının taslağı Osmanlı son dönemlerinde gündeme gelmiş tasarlanmış fakat günün şartlarına göre uygulama imkanı bulunamamıştı. Cumhuriyetle birlikte yaşanan değişim, bazı ikilikleri de beraberinde getiriyordu. Örneğin dışardan ithal bir kısım cep saatlerinde yabancı firmalar hem alaturka, hem de alafranga saati gösterebilecek iki küçük kadran yapmaktaydılar. Cumhuriyetle bu ikilikler yasal düzenlemelerle çözüme bağlanmıştı. Ayrıca, Cumhuriyet devrimlerinin getirdiği yeniliklerin başında günlük hayattaki değişimler gelmektedir. Öte yandan bunlar yasal ve kurumsal değişiklikler olmuştur yani değişim yukarıdan aşağıyadır. Aynı dönem içinde daha kendiliğinden, toplumun kendi dinamiğine bağlı değişimler de hissedilmeye başlanmıştır. Ayrıca her iki türden değişimin Anadolu'daki merkezlerde etkisi Osmanlı

---

³⁵⁸ Ayça Alemdaroğlu, "Politics of The Body and Eugenic Discourse in Early Republican Turkey", **Body & Society**, Vol:11, No:3, London, Sage Publications, 2005, p. 63

dönemine göre artmıştır. Örneğin, bu yıllarda gramofon yaygınlaşıyordu ve bir söylentiye göre Türkiye, daha önce Osmanlı Devleti'nden beri, Odeon, Sahibinin Sesi gibi yabancı plak şirketlerinin en büyük pazarlarından biriydi. Böyle bir modernleşmenin zorlama olmayacağı açıktır.³⁵⁹ Ayrıca, değişimin tabana yansması Osmanlı dönemine göre daha hızlı olmuştur. Bu konuda merkezi otoritenin güçlülüğü, tek parti idaresi ve modernleşen dünyanın getirdiği teknolojiyle iletişim, haberleşme, basın gibi kanalların iyi kullanılması devrimlerin yayılması ve benimsenmesi noktasında önem taşımıştır.³⁶⁰

Basın ve iletişim alanındaki gelişmeleri etkileyecek en önemli olgulardan biri olarak yazı ve harf alanındaki değişimleri görmekteyiz. Tanzimat'tan bu yana devam eden dil ve alfabe tartışmaları; İstiklal Savaşı ve Lozan görüşmeleri sırasında ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da tekrar ortaya atılmış, basında karşılıklı tartışmalar yeniden başlamıştır. Hatta 21 Şubat 1923 tarihinde, İzmir İktisat kongresinde işçi delegeden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı tarafından Latin harflerinin benimsenmesini isteyen önerilerde bulunmuşlarsa da kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa İslam birliğini zedeleyeceği görüşünü ileri sürerek önerinin görüşülmesini önlemiştir.³⁶¹

Bu dönemde yazı ve alfabe konusunda sunulan öneriler şiddetli bir tepkiyle karşılandı. Bunun İslam dünyasının Türkiye'ye arka çevirmesine yol açacağı, İslamiyet'e aykırı bir eylem sayılacağı, Latin harflerinin Türkçe'ye uymadığı, yüzyılların ürünü olan yazı yapıtlarının yok olacağı, toplumda anarşiye belki de iç savaşa yol açacağı gibi büyük gerekçeler gösterilmiştir. 1924 yılında İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu (aynı zamanda Fethi Okyar hükümetinin Milli Eğitim Bakanı) TBMM'de yaptığı bir konuşmada; Arap harflerinin Türkçe yazmaya uygun olmadığını, yıllarca süren özverili çalışmalara rağmen halka okuma yazma öğretilemediğini, okuryazar oranının yalnızca yüzde iki veya üç olduğunu söylemiştir. Mecliste büyük gürültülere neden olan bu konuşmadan sonra, basında ve kamuoyunda lehte ve aleyhte süren tartışmalar, 1928 yılına kadar sürmüştür.³⁶² Zaman içerisinde gelişen alfabe tartışmaları 1926 yılında Akşam gazetesinin 16 ünlü düşünür ve yazar arasında yaptığı anketle sadece üçünün

---

³⁵⁹ Belge, a.g.m., s. 845

³⁶⁰ Özer, a.g.e., s.105

³⁶¹ Mustafa Duman, "Yazı Devrimine Doğru", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 83, 2000, s.25

³⁶² Yamaner, a.g.e., s. 199

Abdullah Cevdet, Mustafa Hamit, Rafet Avni Aras Latin harflerini kabul etmenin gerekliliği üzerinde dururken, aralarında Halit Ziya, Necip Asım, Ali Canip, Fuat Köprülü, Zeki Velidi'nin de olduğu 13 yazar bu düşünceye karşı çıkmışlardır. Başta Maarif Vekili Şükrü Saraçoğlu olmak üzere pek çok eğitimci yeni alfabeyi eğitim ve öğretim çıkmazından kurtulma olarak görüyorlardı. Latin harflerinin kabulüyle ilgili çalışmalarda Mustafa Kemal Paşa'nın bu konu üzerinde ısrarcı olması önemli bir etken olmuştur.³⁶³ Zaten yıllar önce 1919'da, Mahzar Müfit Kansu'ya ilerde yapacağı bazı reformlarla ilgili notlar aldırırken Latin harflerinin kabul edileceğini belirtmişti.³⁶⁴

Feodal dönemden kapitalist döneme geçen toplumlarda yazının ve eğitimin toplumun ayrıcalıklı bir kesiminin tekeline çıkıp yaygınlaştırılması gereği doğunca, bu toplumlar, alfabelerinde ve dillerinde bir reforma gitmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da uluslaşma sürecine giren cemaatler içinde benzer eğilimler doğmuştur. Latin alfabesinin benimsenmesi tartışmalarının 1860'tan beri sürdüğünden bahsetmiştik. 1927 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nde Türklerin çoğunlukta bulunduğu cumhuriyetlerde Latin alfabesi kabul edilmeye başlanmıştı. Türkiye'de Arap harfleriyle okuma yazma bilenlerin sayısı % 6'yı geçmemiştir. Dr. Kuhne, 1926 yılında Türk eğitimi için hazırladığı raporda bu değişikliği önermişti. Bu konudaki birtakım gelişmelerden sonra Mustafa Kemal, 1927 Haziranında Maarif Vekâletinden Latin alfabesinin kabulü için hazırlık yapılmasını istedi. 23 Mayıs 1928'de kurulan Dil Encümeni ya da Alfabe komisyonunun yoğun ve biraz da tartışmalı çalışmalardan sonra, 3 Kasım 1928'de kabul edilen 1353 sayılı yasa ile kabul edilmiş Atatürk'ün kendi deyişii ile "Latin esasından alınan Türk alfabesi" Arap kökenli alfabenin yerini almıştır. Alfabe değişikliğinin çok hızlı uygulanmak istenmesi, Cumhuriyet'in bir büyük kampanya halinde ilk yaygın eğitim deneyine girmesine yol açtı. 1929 yılında tüm yurttaki Millet mektepleri açılarak 15-45 yaş arasındaki kadın erkek bütün vatandaşlar için bu okullara gitme zorunluluğu getirildi. 1929-1934 yılları arasında 1.200.000 kişi bu okullardan geçmiştir.³⁶⁵

---

³⁶³ Özer, a.g.e., s. 124

³⁶⁴ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I. Cilt**, Ankara, TTK Basımevi, 1997, s.131

³⁶⁵ Tekeli, a.g.m., ss. 660-661

Şubat 1925’de bazı doğu illerini kapsayan Şeyh Sait isyanı nitelik açısından etnik-dini kökenli ve kökleri dışarıda olan bir ayaklanma özelliği göstermektedir. Nitekim, 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu da sonuçları itibariyle üç önemli noktada Ankara hükümetinin hareket kabiliyetini ve manevra alanını genişletmiştir. Bunlar; 1)Doğu illerinde patlak veren Şeyh Sait isyanı 2)İstanbul’daki Ankara hükümetine muhalif basın 3)Atatürk devrimlerinin yaşama geçirilmesi ve yerleştirilmesidir. Nitekim, Atatürk ilke ve inkılaplarının ülkede yerleştirilmesi ve uygulanmasına bakıldığında da bunların en belli başlılarının, özellikle Mart 1925’ten sonra gerçekleştiği görülür. Örnek vermek gerekirse, Şapka Kanunu (25 Kasım 1925), Teke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlıklar ile bir takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun Dair Kanun (30 Kasım 1925), Uluslar arası Takvim ve Saat Uygulaması Hakkında Kanun (26 Aralık 1925), Türk Medeni Kanunu (17 Şubat 1926), Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki (1 Kasım 1928), Mahalli Seçimlerde Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi (3 Nisan 1930), Ölçüler Kanunu (26 Mart 1931), Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nin (Türk Tarih Kurumu) Kurulması (15 Nisan 1931), Halkevlerinin Kurulması (19 Şubat 1932), Türk Dil Tetkik Cemiyeti’nin (Türk Dil Kurumu) Kurulması (19 Temmuz 1932), Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934), Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun (3 Aralık 1934), Kadınlara Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkı Tanınması (5 Aralık 1934)³⁶⁶

Özet olarak Kemalizm’in getirdiği yenilikler üzerine şunları söyleyebiliriz: Bu yenilikler, burjuvazi öncesi ve burjuvazi karşıtı olan geçmişteki ideoloji ve alışkanlıkların yerine, burjuva değer sistemlerinin ve kurallarının getirilmesini amaç edinmiştir. Bu sistemler tabakalar ve bölgeler arası eşitsizlikler ile kadın-erkek ayrımı gibi geleneksel engeller aşılarak sağlaştırılmak istenmiştir. Hukuk ve dil devrimleri, eğitim alanındaki yenilikler, başkentin Ankara olması, kadın-erkek eşitliği gibi tedbirler, tüm toplumun modernleşmesi ve seviye farklarının azaltılması yolunda atılmış olan adımlardır. Bununla beraber devrim hareketinin köylere yeterli derecede girememiş olması nedeniyle, ülkenin sosyal ve coğrafi kesimlerinin batılılaşma ve laikleşme hareketlerinin dışında kaldığı açıkça görülebilir.³⁶⁷

---

³⁶⁶ Özgen, a.g.e., s. 21

³⁶⁷ Kurt Steinhaus, **Atatürk Devrim Sosyolojisi**, çev. M. Akkaş, İstanbul, Pozitif Yayınları, s. 118

Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması ile siyasal güç kaynağının ulusallaştırılmasından sonra, eski iktidar ile bütünleşmiş kültür öğelerinin de değiştirilmesi gerekiyordu. Kaynak olarak dinsel-geleneksel öğelere dayandığı için bunların kendi başlarına bırakılması hiç düşünülemezdi. Kültürde ve yaşamda eski öğelerden arınma; temeli laiklik olan ulusal bir eğitim politikası, çağdaş toplum gereksinimlerini karşılayan bir hukuk reformu, Arap ve Fars kültürleriyle bağları kesmeye yönelik yazı ve dil reformu, güzel sanatlardaki etkinlikler, giyim kuşamla ilgili değişiklikler ve özendirmeler, medreselerin, tekke ve zaviyelerin kapatılması, tarikatların yasaklanması ile sağlanacaktı. Bu değişimler, başlangıçta topluma ekonomik bir refah sağlamamıştır ama, bunlar yeni ve çağdaş bir toplumsal düzen için temel atılımlar olmuştur. Atatürk üstyapı değişiklikleri ile bireyin ve toplumun düşünce yapısının da değiştirilmesini amaçlamıştır. Bir bakıma doğan çocuğun emeklemeden yürüyüp koşması istenmiştir. Türkiye’de, Atatürk dönemimde gerçekleştirilen sosyokültürel değişimlerde, Tanzimat ve özellikle II. Meşrutiyetin izleri olduğu ve bu değişimlerin o dönemdekilerin bir devamı görünümünde olduğu da söylenebilmektedir. Kuşkusuz, Atatürk dönemi değişimlerinde, o dönemlerdeki yenileştirme hareketlerinde elde edilen deneyimlerden yararlanılmıştır. Ancak onları Atatürk dönemi değişimleri ile kıyaslamak mümkün değildir. Çünkü onlar değişim değil yeniliktir. Eskiye kaldırmadan yeninin getirilmesidir. Atatürk’ün değişim hareketi ise, eskinin tümüyle kaldırılmasıdır.³⁶⁸

Günümüzde halen tartışılan bu görüşler güncelliğini korumakta, imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde yaşanan sosyal ve kültürel değişimlerin beraberinde neleri getirdiği götürdüğü çeşitli kesimlerin kendi ideolojik yaklaşımlarına göre değerlendirdiği bir konu olmuştur. Ancak şu da iyice bilinmelidir ki, ümmetçi, okuma yazma oranının ve kentli nüfusun az olduğu bir ülkenin zor şartlar altında çağdaşlaşma hedefini başarması için keskin ve ani dönüşümleri en kısa zamanda başarması şarttır. Birçok batılı toplumun 200-300 sene gibi uzun zaman dilimlerinde aldığı yolu 70 yıl gibi kısa zamanda geline nokta da elbette cumhuriyet rejiminin ve Atatürk ilke ve inkılâplarının başarısının somut birer göstergesidir.

---

³⁶⁸ Yamaner, a.g.e., ss. 192-193

3. Bölüm

1980'den Günümüze Basında Batılılaşma Tasarımı ve Sonuçları

3.1 1980'den Günümüze Değişen Toplum Değişen Basın

Toplumunu, insanlar arasındaki ilişkiler bütünü şeklinde tanımlayacak olursak, toplumsal yapı; bu ilişkilerin ve kurumların, ait olduğu topluma özgü düzenini temsil eden bir yapıdır. Zaman, mekan ve insanlığın gelişimine paralel olarak toplumsal yapı da sürekli bir değişim ve gelişim içindedir. Küreselleşen dünya, kapitalist yeni dünya düzeni ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle değişim, günümüz toplumsal yapısında kaçınılmaz bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye genç ve dinamik nüfusu, değişim ve gelişime yatkın toplumsal yapısıyla modernleşme sürecini yaşayan bir toplumdur.

1980 yılı Türkiye'de ve tüm dünyada değişim rüzgarlarının yaşandığı bir zaman dilimi olarak önemli bir tarihsel kırılma noktasıdır. Türkiye'de basının yapısını da etkileyen 24 Ocak 1980'de önemli ekonomik kararlar alınmış ve dünya ekonomisine entegrasyon anlamında önemli adımlar atılmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle genel seçimlerin yapılacağı 1983 yılına kadar sürecek askeri rejim yönetimine girmiştir. Dünya'da ise tıpkı 1905 yılında da olduğu üzere Sovyetler Birliği ve İran'da gelişmeler yaşanmış, İran'da mollalar rejimi kurulmuş, Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmiş, ABD'de Ronald Reagan başkan seçilmiştir. Bütün bu yaşanan olaylar silsilesi Türkiye ve dünya konjonktürünü etkileyen gelişmelerdir.

Türk basın tarihinde yaşanan gelişmeleri dönemler halinde inceleyecek olursak günümüz basınının incelenmesi gereken kronolojik sıra 1980'den günümüze kadar uzanan süreçtir. Magazinleşme, tekelleşme ve basın iktidar ilişkileri açısından önemli değişimlerin yaşandığı, basın alanında yaşanan gelişmelerin toplumsal değişim süreciyle paralel sürdüğü bir evreden bahsetmek gerekir. Bu süreç basın ve iktidar ilişkilerinin toplumsal ve ekonomik etkilerinin yaşandığı bir evredir.

Öncelikle basın iktidar ilişkilerini ortaya koymak gerekirse; kuramsal anlamda basın iktidar ilişkilerini çözümlenmek gerekir. Basın teorisyenlerine göre iktidar ve basın ilişkilerini ifade eden üç teori vardır: Muhafızlık (watchdog), ortaklık ve iştirakçilik. Muhafızlık teorisine göre basın ile iktidar birbirlerine düşmandır. Basın ya da kitle iletişim araçları kamuoyunun çıkarları adına iktidarı yani hükümeti denetleyen birer muhafızdırlar. Yayın organlarının temel görevi iktidarın kusurlarını sergilemek ve kamuoyuna en ince ayrıntısına kadar aktarabilmektir. İkinci teori ortaklık görüşüdür. Buna göre muhafızlık tezi basının kendi görevini abartmasından kaynaklanır. İktidar ile basın arasında işbirliği zorunludur. Bu işbirliği karşılıklı bir bağımlılık da getirecektir. Gazeteciler iktidardan aldıkları bilgilere güvenmeli, iktidar da verecekleri haberlerin doğruluğu ile kamuoyunu ülke yararına oluşturmayı sağlamalıdır. Üçüncü teori iştirakçilik görüşüdür. Bu görüşün savunucuları, basını iktidarın bir parçası olarak görür. Basının iktidardan yana olmak koşuluyla kamuya hizmet edebileceklerini savunurlar. İktidarın sözcülüğü basın tarafından yapılır, haberler ise her zaman iktidarın onayladığı şekilde olmalıdır. Bütün bu görüşler incelendiğinde, her üç teorinin de yanlışlıkları olduğu görülmektedir. Türkiye'deki durum bu üç teorinin karşımıdır. ¹

1980 sonrasında birçok yeni parti kurulmuş, bu partiler daha sonra eski isimlerini almışlardır. Bu partilerin bazıları yaşamını tekrar eski adlarını alarak, bazıları da olduğu gibi kalarak yürütmüştür. Anavatan Partisi, 1983 yılında Turgut Özal tarafından kurulmuş, fakat eski partilerin devamı olarak görülmemiştir. Turgut Özal'lı Anavatan Partisi, Türkiye'nin 1980 sonrası sosyo-ekonomik yapısına damgasını vurmuştur. Bu dönemde birçok değişiklikler görülmüştür. 1980 öncesinde toplumda, ekonomide ve siyasette var olan devlet belirleyiciliği, Turgut Özal'la bozulmuş, Özal, sağ ve sol kavramlarını o güne kadar anlaşıldığı biçimiyle reddetmiş ve kurmuş olduğu partide hemen hemen her görüşe yer vermiştir. Daha sonra birçok parti kurulup kapatılmış, kurulan birçok parti de başarılı olamamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kurulması ve Recep Tayip Erdoğan'ın genel başkan olmasıyla bu parti 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde tek başına iktidar olmuştur. ²

¹ Nezih Demirkent, **Sayfa sayfa gazetecilik**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1982, ss. 192-193

² Erdem Taşdemir, "1980 sonrası Türk basını, Türk siyasi hayatı ve basın siyaset ilişkisi", **Selçuk İletişim Dergisi**, c.3, sayı:4, 2005, s. 176

Özal, Reagan, Thatcher ile simgelenen 80’li yılların lider tipi halk kitlelerinin nabzını yakalamayı, eski sınıfsal kökenlerinin de yardımıyla, iyi başardı. Onların bastırılmış bencil, çıkarıcı, şoven duygularını ve zaaflarını yeri gelince kullanmaktan da çekinmedi. Halka, “bulduğunuz statüyle yetinmeyin, niceliksel iyileştirmelerden öte bizim sunduğumuz sistemin köşe dönme, malı götürme gibi niteliksel dönüşüm fırsatlarından yararlanın” mesajını verirken özellikle etkili oldu. Kendi varlıkları da, sınıf atlama umutlarının ham hayal olmadığına kanıtıydı.³

Ekonomide küresel sermayeye entegrasyon yolunda adımlar atılırken, tüketim kalıpları, yaşam biçimleri değişmiştir. Televizyonun, ABD kaynaklı filmlerin ve dizilerin pekiştirdiği tüketim kalıpları benimsenmeye başlanmıştır. İthal markalar günlük tüketim içerisine girerken artık kırsal alandan Nişantaşı’na kadar insanlar benzer bir kılığa bürünmeye başladılar. Şalvarın yerini blue-jean almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bir özlem olarak alkışlanan giyim kuşam devrimi, ekonomik bağımlılığın bir türevi olarak adeta kendiliğinden gerçekleşmiştir. Fast food dükkânları (döneri de içererek) çeşitlenip çoğalmış, yerel damak zevkinin yerini batılı ürünler almıştır. Türbanı bir giyim tarzı olarak tercih eden kadınlar Avrupa’nın ünlü moda evlerinin ürünlerini giymeye başlamışlardır. Türk toplumunun yaşam biçimi böylece Batılılaşmış, burjuvazi kemikleşmiştir. Devlet eliyle uluslar arası sermayeyle kenetlenmiş bir burjuvazi yetiştirmekte başarılı olduğu söylenebilir.⁴

1980-1995 arasındaki on beş yıl Türkiye’si bazı mefhumları o kadar hızlı ve bombardıman halinde o kadar dolu yaşadı ki toplum belki daha çabuk yaşlanmaya başladı. Daha fazla yorgun düşmeye, unutmaya ve oluruna bırakmaya alıştı. Yaşanan beher yıl, tahlili ömrü alabilecek karmaşık illiyet bağlarını ortaya çıkardı. Yaşananlar, yaşamak istenilenler ve yaşanması istenilenler iç içe geçti. İktidar kavramı değişerek her şeyi homojenleştiren tüketim ve kitlesel eğlence araçlarına dönüştü. Öncesinde kendini idame ettirebilmek için denetlenen kültürün yerini teknoloji alıyordu. Bu hal, onlar – biz ayırım(lar)ını derinleştirdi. Olumlu olumsuz hiç olmadık farklı renkler ve

³ Hayri Kozanoğlu, **Yuppieler, Prenslar ve Bizim Kuşak**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s. 11

⁴ Tefik Çavdar, “İlerleme mi, Batı Taklitçiliği mi?”, **Doğu-Batı Kışkırcılığı Türkiye**, der. Seyfi Öngider, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2004, s. 98

tatlar tecelli etti. Aslında bu yeni dalgadan herkes hoşnut değildi. Bu kaotik ortama Yeni Sağ'ın tarihi sıfırlayıp tekrardan fırınladığı yeni tefekkür silsilesi “yükselen değerler” adıyla, yaşananlara yaşatılanlara cuk oturdu. Beri yandan düşüncenin doğası gereği aksi de belirdi. Bu anlamda yaşam hızının yanında olan cesur insanlar statükocu korkaklarla karşı karşıya geldiler. Bu malum değerlerle bir alıp veremediği olan muhalifler...⁵

Müzik dünyasında beliren bir çizgi, Türkiye'nin yakın geleceğini okumak için anahtar olabilir. 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan, 1980'li yılların simgesi haline gelen arabesk, özgürleştirici olmuştur. Yalnızca daha az Batılı, daha çok Ortadoğulu bir müzik coğrafyasını dışa vurmakla kalmamış, aynı zamanda kenar sınıfların (dolmuş kültüründen) merkeze (televizyon) taşınmasına ve yerli bir kentlilik biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Arabesk Türkiye'ye yerli bir coğrafyasını hatırlatmıştır. 1990'ların pop müziği nitekim bu yerleşmenin özgürleştirici etkisi altında kendine yeni ifadeler bulmaktadır...Demek ki Türkiye'nin sivilleşmesi, hatta kültürel anlamda özgürleşmesi, varoşlardan başlamış, arabesk buna ilk modern dili kazandırmış ve arkasından yerlilik daha bir kentlileşmiş, incelmış ve müzik daha seçkin zevklere doğru da yeni bir evrim çizgisi yakalamaktadır diyebiliriz. Başka bir deyişle Batıcı proje, kendi seçkin eserlerini verememiş, uyarlama ve aranjman nitelikli eserlerle esasında Batı'ya da yabancı, ya da ikinci el bir şeyler üreterek tıkanmıştır. Basın sektöründeki değişimler de bu gözleme uygundur.⁶

1980'ler sonrasında Türkiye bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler ilkesine daha uygun, daha dışa açık bir sürece girdi. Bu süreç toplumsal yaşamı da derinden etkiledi. 1960'larda Muhsin Ertuğrul'un Lahmacun Cumhuriyeti tanımlaması, 1980'lerin başında çok büyük çapta sahneye çıktı. Kırlar artık geleneksel ilişkilerini tümüyle değiştirdiler. Çok güçlü olmayan kent kültürü kırdan gelen yeni yeni insanlara onların hızlı biçimde özümseyebilecekleri, değerleri de verebilmekten uzaktı. Bunun sonucunda da kentsel kültür, kendisine ait değişim sürecindeki öğelerle, kırdan gelen insanların

---

⁵ Levent Cantek, **Türkiye'de Çizgi Roman**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 241

⁶ Nilüfer Göle, “Modernlik: Zaman, bilinç ve desen”, **Türkiye'de Toplumsal Değişim**, İstanbul, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, 1995, ss. 58-59

kültürel öğeleri arasında, karmaşık bir kültürel bileşime, hatta kargaşaya uğradı. Kırdan gelen insan başlangıçta arabesk kültürde, kendi geleneksel öğesinin devamını buldu. 1990'lara doğru geldiğimiz zaman özellikle de kırdan gelenlerin ikinci kuşakları belli ölçülerde modernize olmaya, belli ölçüde çağdaşlaşmaya başladılar. Söz gelişi dünün arabesk kökenli şarkıcısının yerini, Tarkan aldı. Bu bir bakıma dünden tümüyle kopuk değildi ama dününü içeriğini yeni gününü formlarıyla destekliyor, o söylem içinde dile getiriyordu. Türkiye'de yığınların kültürü, bunu sanatın ve kültürün her alanında yaşadı, mizah olgusunda olduğu gibi. Kısacası 80'ler, çok hızlı ve yoğun yaşanan yıllar oldu. Türkiye 80'lerde birçok yönden değişime zorlandı. Mizah dergilerinde her yönden bir çeşitlenme ve hayatın yeni renklerini yakalama kavgası verildi. Mizah 80'lerde bizi rahatlatan ve ciddi söylemlerin bir işe yaramadığı alanlarda, çok önemli işlevler gördü. Toplumsal değişim, hayatın her alanını etkilediği gibi mizahı da etkiledi, mizah dergileri hayata ayna tuttuğu için yaşanan değişim, çatışmalar, gündemdeki konular mizahta yer buldu.⁷

Gırgır çizgisi dediğimiz politika var olan tüm mizah dergilerinin izlediği bir bütünlüktür. Farklı olduğunu varsaydığımız dergiler bile daha önce denenmiş, onaylanmış bu bütünlüğün üzerinde yol alırlar. Ana hatları söz konusu olduğunda, Gırgırın el değiştirmesine kadar yayınlanan yaklaşık son üç yüz sayının kapaklarında şu konular ağırlık kazanmaktadır:

- 1-Turgut Özal (%20,3)
- 2-İşadamları-politikacılar (%19,6)
- 3-Fakirlik, kira derdi, zamlar (%10)
- 4-Öğrenciler, dayak, karne, okuldaki polis, yurt sorunları (%9,8)
- 5-Futbol (%4,8)
- 6-Demirel (%4)
- 7-İşçi-işveren ilişkileri (%3,4)
- 8-Reagan (%2,1)
- 9-Milli piyango, loto, toto (%2,1)

---

⁷ M. Bilal Arık, **1980'den sonra yaşanan toplumsal değişim ve karikatürün değişen işlevi değişen toplum değişen karikatür**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s. 102

- 10-Banker Kastelli (%2)
- 11-Havaların sıcaklığı ve soğukluğu (%1,8)
- 12-İnönü (%1,8)
- 13-İrtica (%1,8)
- 14-Sol partilerin uyuşukluğu muhalefetsizliği (%1,5)
- 15-Doların lira karşısında değer kazanması (%1,1)
- 16-Televizyon (%1,1)
- 17-İşkence, rüşvet (%1)
- 18-Seçmen yaşı, askerlik (%1)
- 19-Basında çıplaklık (%1)
- 20-Yabancılaşma (%1)
- 21-Dalan (%0,8)
- 22- Diğer (Trafik kazaları, Kıbrıs, Nüfus artışı, hastanelerin kötü durumu, yılbaşı kutlamaları, hava kirliliği, magandalar vb.)⁸

Toplumsal değişimin getirdiği yeni oluşumlar, ister istemez okuyucu mizahçı ilişkisini etkiledi; bunun yanında mizahçıların da kendilerini yenileme konusunda kolaycılığa kapılıp başarılı olamamaları, bu bağlantı kopukluğunu destekledi. Mizahçılar toplumun en önünde giden ve çelişkilerle, aksaklıkları ilk fark eden kişileri olması gerekirken, kendi aralarındaki muhabbetlerde bile sanat vehmeden ve kendilerini yenilemeden de, okur tarafından el üstünde tutulacağını uman sanatçılar oldular. Fakat okurlar yavaş yavaş dergileri terk etti. 80 sonrası yetiştirilen apolitik kuşağın da bu olur kaybında önemli bir payı vardır. Mizahın ana damarlarından biri siyaset. Siyasetle ilgilenmeyen insanları, siyasi esprilerle nasıl güldürebilirsiniz ki?. Bilinen gerçektir; mizah hep baskı dönemlerinde patlamıştır. Günümüzde ise gözle görülmeyen muazzam bir gizli baskı söz konusu. İnsanlar, sanal gerçeklik denizlerinde yüzerken, yaşadıklarının gerçek olduğunu zannediyorlar, oysa sunulan sadece medya sahiplerinin yayınlanmasını uygun gördükleri haberler ve bu haberlerin yarattığı gerçeklik. İnsanların tepkilerini yönetecekleri net bir iktidar kavramı yok. Mizah kime, nasıl muhalefet edecek? Bazı mizahçılar, oklarını fırlatacakları bir hedef bile bulamıyor.

---

⁸ Cantek, a.g.e., s. 264

Çünkü kendileri bile farkında değiller. Toplumsal değişim mizah gibi toplumsal değişimle çok yakından ilintili bir alanı oldukça etkilemiştir.⁹

Benzer bir değişim basın alanında da yaşandı. Teknolojik yenilenmenin büyük sermaye gerektirmesi nedeniyle geleneksel gazeteci-patron karışımı melez figürü yerini gazeteciliğe bir business olarak bakan birçok sını ve ticari yatırımlarının yanı sıra gazete sahibi de olan işadamlarına bıraktı. Bu yeni dönemde yayın yönetmenlerinin, sayfaları artan gazete sütunlarını doldurma ve her kesimden okura hitap etme kaygılarından ötürü köşe yazarlarının sayısı da arttı. Bu köşe yazarlarının yıldız konumunda olan bir kesimi gerek iş ve gerekse siyaset dünyasının önde gelenleriyle samimi ilişkiler kurdu. Bu yıldız gazeteciler gücü ve iktidarı temsil eden kişilere çok yakın olmanın kendilerinde yarattığı en güçlü biziz ruh halinden ötürü Türkiye’yi işadamları ve siyasetçilerle birlikte yönettikleri düşüncesine kapıldılar. Bu ruh halinin oluşmasında yıldız gazetecilerin adeta birer marka ve kamusal figür haline gelmeleri, gelirlerinin olağanüstü artması, yaşam tarzlarının değişmesi, işadamları ve siyasetçilerle içli dışlı ilişkiler kurmaları da çok etkiliydi.¹⁰

Doğan Tılıç gazetecilerde özellikle köşe yazarlarında görülen bu ruh halini eleştirirken şunları ifade etmektedir: “Köşe yazarlığı gazeteciliğin en saygın, en prestijli biçimidir. Köşe yazarları opinion maker, yani kanaat önderleridir. Önemli toplumsal konularda yönümüzü onların yazılarını okuyarak tayin ederiz!. 1980 sonrası Türk düşünce hayatında bir sığlaşma yaşandığını söyleyenler var. Bunun izlerini köşe yazılarında sürebilirsiniz. Gazeteci reklam yapmaz!..O halde köşe yazarı hiç yapmaz! Bu evrensel gazetecilik ilkesine karşın, 80 sonrası pek çok köşe yazarı lüküs hayat, marka, haz ve keyif pazarlamacılığı yapar oldular. Geçmişte, Türkiye insanı başkalarının sahip olamayacağı lüks mallarını göstermeyi ayıp sayardı. Oysa bugün, kendinden bahsetmeyi ve marka teşhir etmeyi haslet haline getirmiş köşe yazarlarımız hiç de az değil”.¹¹

---

⁹ Arık, a.g.e., ss. 115-116

¹⁰ Rifat N. Bali, **Tarz-ı Hayat’tan Life Style’a Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.20

¹¹ L. Doğan Tılıç, **2000’ler Türkiye’sinde Gazetecilik ve Medyayı Anlamak**, İstanbul, Su Yayınları, 2001, s. 71

80'li ve 90'lı yıllarda Türkiye'nin ekonomik alanda yüksek enflasyona ve borçlanmaya dayalı bir büyüme modeli seçmesi sonunda, alt sınıfların gelir kaybına uğraması pahasına, toplumsal piramidin orta ve üst katmanlarında yer alan kesimlerin gelirleri arttı. Kısa sürede yüksek gelir düzeyine erişen bu kişiler 80 sonrası Türkiye'sinin yeni elitlerini teşkil etti. İş dünyası da reklamlarında önemli bir kısmı genç, kentli, iyi eğitilmiş ve yüksek gelir düzeyli bu yeni sınıfa hedefledi, bu kesimin beğenisine hitap edecek ve dikkatini çekecek mesajlar vermeye gayret etti. Pazarlama ve reklam dünyasının bu acımasız kuralları ister istemez toplum içinde bir bizler ve ötekiler saflaşması yarattı. Bizler kategorisine girenlerin, reklam verenlerin hedefi olan çoğunluğu, büyük kentlerde yaşayan işe ve medya dünyasının orta ve üst kademe yönetici ve çalışanları. Bir başka deyimle Türkiye'nin geleceği. Reklam verenlerin hedef kitlesi arasında yer almayan ötekiler ise ya siyasal İslam ile laik elitler arasındaki çatışmadan doğan, toplumsal hayata da sirayet eden kenara terk edilmiş duygusunu yaşayan Anadolu kökenli muhafazakâr kişiler. Veya kent kökenli olup piramidin tepesindekiler kadar talihli olmadıklarından kentli elitler arasında yer almalarını sağlayacak iyi eğitim, yabancı dil, güçlü siyasetçi, bürokrat, gazeteci ve işadamlarından oluşan ilişkiler ağı içinde yer almak gibi niteliklere sahip olmayıp kenarda kalanlar.¹²

Serbest piyasa ekonomisine geçişle beraber piyasalarda mali işlemlerdeki kısıtlamaların kaldırılması, yurt dışına çıkışların ve döviz alım satımının serbest bırakılması ve sonrasında modern bankacılık hizmetlerinin Türk insanının gündelik hayatına girmesiyle Türk insanı birçok yenilikle tanıştı. ATM adı verilen otomatik para vezneleri, tüm dünyada geçerli kredi kartları, yüksek harcama limitli özel Gold, Platin türünden kartlar, kredi kartına taksitli satışlar, hesapta para olmasa bile harcama imkânı sağlayan nakit avans hesabı gibi yenilikler gündelik hayatın bir parçası oldu. 1980'den önce seçkin bir sınıfın ayrıcalık simgesi olan kredi kartları, 90'lı yıllardan itibaren sıradan vatandaşların da kullanabildiği bir statü simgesine dönüştü.

Türkiye'de bir noktadan sonra ekonomik büyümenin iki altın kuralı vardır. 1) Medya satın al 2) İktidara yakın ol. Şimdi medya ürünlerinin tüketicileri açısından

---

¹² Bali, a.g.e., ss. 20-21

tehlike de bu noktada başlamaktadır. 1980 sonrası gerçekleşen geleneksel sahiplikten yeni sahiplik yapısına geçiş sonunda; bankalar, müteahhitlik firmaları, sigortacılık, turizm, sağlık sektörü gibi, gazetecilikle ilgisi olmayan her türden sektör ile gazete, TV ve radyoların iç içe geçtiğini görmekteyiz. Bu durumda medya, kamuya doğruyu söylemekten çok, iktidara mesaj vermenin ve patronların kendi ticari mesajlarıyla iktidarın mesajlarını da halka taşımanın aracı haline gelmektedir.¹³

1989 yılında DAP Pazarlama Araştırmaları A.Ş tarafından yapılan bir araştırmaya göre gençler seyrettikleri televizyon reklamları, Batı'daki yaşam tarzını gösteren televizyon dizileri ve filmlerden son derece etkilenmekteydi. Bunun sonucunda filmlerde görülen yaşam tarzına benzer bir hayata özlem duyan genç bir kuşak yetişmekteydi. Bu araştırmaya göre basın ve televizyon orta sınıf Türk insanına Batı ülkelerinde modern bir orta sınıfın nasıl yaşadığını göstermeye başlamıştı. Genç kuşak mensupları, orta kademe yöneticiler, satış elemanları, turizm sektörü çalışanları ekranlarda seyrettikleri bu yaşam tarzından etkilenip Batı'daki akranlarını kendilerine model olarak almaya başlamıştı. Reklamlar hep seçkinliği vurgulayan mesajlar içeriyordu. Tüketici olma yolunda atılan tüm adımlar gazeteciler tarafında ayakta alkışlanıyordu.¹⁴

Tabi ki oluşan bu ortamı sadece Türkiye üzerinden değerlendirmemek gerekir. Dünya genelinde yükselen yeni sağ dalgaya o dalganın her şeyin üzerine çıkardığı ekonomik akıl kavramına, Yeni Dünya düzenine ve Türkiye'de yaşanan gelişmelere bakmak ve öyle değerlendirmek gerekir. Yeni Dünya düzeninin getirdiği ekonomik ortamda sermaye kol gücünü eskisi gibi sömürmeden teknolojisi yüksek ürünler üretmekte, karlar düşmekte ve sürümden kazanmak zorunluluk haline gelmektedir. Ama sürümden kazanmak için, o çok nitelikli malları alacak gelişmiş toplumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yüzden ülkeler piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan hakları üçgeninde geliştirilmeye, diğer yandan da savunmaya ve mafyaya giden paralar azaltılmaya çalışılmaktadır. Yeni Dünya düzeni bunu getirmektedir.¹⁵

---

¹³ Tılıç, a.g.e., ss. 69-70

¹⁴ Bali, a.g.e., ss. 31-32

¹⁵ Can Kozanoğlu, **Pop Çağı Ateşi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 39

Kurulan bu yeni düzende ortada bir ekonomik fayda, yani bölüşülecek bir pasta varsa pastadan küçük dilim alacak kesimlere umut ve heyecan verecek, beklenti oluşturacak bir kavram vurgulanmalıdır: Değişim...Ne yönde, kimlerin çıkarına yaşandığı pek sorgulatılmayacak türden bir değişim. Bu değişimin yönü Batı'dır ve medya aracılığıyla sağlanmaktadır. Medya aracılığıyla özlem haline getirilen tüketime göre statü temelindeki yaşam biçimi, kentliliğin ve değerlerinin yüceltilmesiyle desteklenmiştir. Bu değişim ve yükselen değerler kavramı genç, iyi eğitilmiş, ihtirashlı yüzü Batı'ya dönük yönetici tiplemesinin toplumsal yaşamda ve medya alanında ön plana çıkmasını sağlamıştır.¹⁶

1980'li yıllarda Türkiye'nin tanıştığı diğer iki yeni kavram yuppieler ve genç işadamlarıydı. Genç ve kentli profesyonel bireyler anlamına gelen yuppie terimi seksenli yıllarda Ronald Reagan'ın başkanlı döneminde Amerika'da doğmuştu. Bu terim özellikle sanayi ve finans kuruluşlarında yüksek ücret ve primlerle çalışan, kısa sürede büyük servetler edinen, her hizmetin ve ürünün en iyisini arayan beyaz yakalı genç bir sınıfı tanımlamak için yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı.¹⁷ Basında genç işadamı tiplemesinin ve yuppie kavramının ön plana çıkmasıyla tüketim toplumunun değerlerinin yani yükselen değerler kavramlarının ön plana çıkması tesadüf değildir.

Yuppies, İngiltere'de genç şehirli profesyonellerin (young urban professionals) kısaltılmışı. Yuppie bir simge, bir karikatür..Toplumculuğa karşı bireyciliği, paylaşmaya karşı yarışmayı, başkaldırıya karşı düzenle özdeşleşmeyi çıkarması anlamında devrimci genç tipinin antitezi olarak da düşünülebilir. Ama profesyonel yaşam yanında, kişinin aşk, giyim, eğlence gibi özel yaşamını tanımlayan normları olması özelliğiyle de devrimcilik, muhafazakârlık gibi bütünsellik taşımaktadır.¹⁸

Yeni elitler veya yeni Türk insanı olarak tarif edilebilen bu kuşağın mensupları seksenli yılların başında başlayan bir sürecin sonucunda ortaya çıktılar. Türkiye'yi

---

¹⁶ Can Kozanoğlu, **Cilalı İmaj Devri 1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s. 31

¹⁷ Bali, a.g.e., ss. 40-41

¹⁸ Kozanoğlu, **Yuppieler, Prenler ve Bizim Kuşak**, a.g.e., ss. 7- 8

bizler yönetiyoruz veya her konuda tahlil yapabilecek bir entelektüel derinliğe sahibiz şeklinde özetlenebilecek bir ruh yapısına sahip bu elitler son yirmi yıl boyunca Türk toplumunu aydınlatma ve yol gösterme görevini üstlendi. Bunu yaparken de son yıllarda öteki Türkiye tanımıyla popüler bir şekilde atıfta bulunulan alt gelir katmanlarında yer alanları görmezlikten geldi. Ancak 2001 yılında Türkiye’yi sarsan ekonomik kriz ve medya sektöründe yaşanan kitlesel işe son vermeler sonucunda öteki Türkiye söylemi kamuoyunun gündemine iyice yerleşti. Bu gelişmeyle birlikte basın yıldız isimleri de aniden tavır değiştirerek öteki Türkiye söylemine en fazla sahip çıkanlar arasında yerlerini aldılar. Ancak ironik bir şekilde öteki Türkiye’yle özdeşleşen ve iktidara muhalif gazetelerde köşe sahibi olan birçok ünlü gazeteci çok uzak bir geçmişte değil, sadece birkaç yıl önce sütunlarında gücü temsil eden siyaset ve iş dünyasının önemli isimleriyle nasıl samimi ilişkiler içinde olduklarını veya Broadway’de iken hangi gösterileri izlediklerini yazmakta herhangi bir sakınca görmüyorlardı.

3.2 Basında Magazinleşme Olgusu

Magazinleşme olgusu, günümüzde dünyanın birçok ülkesinde varolan bir kavramdır. Bu konuda farklı eğilimler olduğu görülmekte, magazinleşme eğiliminin 1980’li yıllardan itibaren yaygınlık kazandığını öne süren yaklaşımlar olduğu gibi, daha önce de magazinleşmenin var olduğunu öne süren fikirler de bulunmaktadır. Kanımızca magazinleşme konusunda net bir yargıya varmadan önce medya içeriklerinin verdikleri mesajlara bakmak daha doğru olur. “*Medya iletilerinde tıpkı popüler kültür ürünlerinde olduğu gibi herkes tarafından aynı biçimde algılandığını düşünmek yanlış olur*”.¹⁹ İngiliz Kültürel Çalışmalar Okuluna göre her metnin farklı biçimlerde okunma olasılığı üzerinde durmakta; her medya iletişi kendi içerisinde anlamlı olduğunu ve pasif izleyici yerine daha aktif izleyici ve medya okuryazarlığı anlayışını ortaya koymaktadır.²⁰

---

¹⁹ Uğur Gündüz, “Bir popüler kültür ürünü olarak çizgi romanın kültürel, toplumsal ve siyasi işlevleri”, **Yayımlanmamış yüksek lisans tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik A.B.D, İstanbul, 2004, s. 133

²⁰ Şermin Tekinalp - Ruhdan Uzun, **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, İstanbul, Derin Yayınları, 2004, s. 173

Magazinleşme kavramı, İngilizce literatürde “**tabloidisation**” sözcüğüne karşılık gelmektedir. Magazinleşme, eğlenceli ve duygusal unsurlarla donanmış içeriğin daha fazla vurgulanması ve basit, kolay tüketilebilir bir sunumla kitlelere ulaştırılması anlamına gelmektedir.²¹ Türkiye’de 1980 sonrası medya ortamını tasvir eden iki gelişme önemli bir rol oynamıştır. Bunlardan ilki, Türkiye’nin siyasal ve toplumsal yaşamında gerçekleşen baskı ve yasaklardan dolayı kendilerine yeni haber alanları açmak isteyen gazete ve dergilerin, magazin ve promosyon aracılığıyla okur kazanmaya çalışırken magazinleşmesidir. 1980’li yıllarda gazetelerin sürekli kapatılması, gazetecilerin, sorumlu yazı işleri müdürlerinin tutuklanması ve yargılanması türünden gelişmeler, basının toplumsal duyarlılığa ilişkin siyasal açıdan kayıtsızlık göstermesine yol açmıştır. Bu durum, beraberinde entelektüel yaşamı da olumsuz etkilemiştir. Toplumsal konularda muhalif seslere izin verilmeme sözü edilen dönemde, basın, bir anlamda devleti temsil eden bir kurum haline gelirken; her alanda resmi ideolojiyi yayma gibi bir işlevi de kendiliğinden kabul etmiştir.²²

Toplumun kendi içerisinde ürettiği (folk kültürü, popüler kültür vb.) kültürel değerleri, egemen ideolojinin başat kültürel değerleriyle harmanlayarak herkes için yeniden üreten yapılarıyla başta televizyon olmak üzere kültür endüstrileri, bireyin var olan düzene bağlılığını sağlamak/pekiştirmek amacıyla magazin söylemini kullanmaktadır. Magazin söylemi gerçek dünyayı nedensellik ilişkilerinin dışında yapılandıran, olguları bağlamlarından koparan, geçiciliğin sürekli kılınmasını yücelten ve ideolojiyi eğlence aracılığıyla aktaran yapısıyla bu sürecin vazgeçilmez bir üreticisi/taşıyıcısı durumundadır.²³

Sosyal yaşamın ve buna bağlı farklı alanlardaki sosyal etkinliklerin insanoğlunun varlığından bu yana ilgi duyduğu alanlar olduğu göz önüne alınırsa, magazin gazeteciliğinin toplumdaki bu ilgiyi doyurmak için ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle sosyal ve ekonomik kriz dönemlerinde bu gazetecilik türü altın çağını yaşamıştır. Magazin, yaşam tarzıdır. Magazinde ilk planda tarz vardır: ne koku kullanırız, ne giyeriz, nerelerde yemek yeriz, ne içeriz, hangi tür müzik dinleriz, nereye tatile gideriz,

---

²¹ Klaus Schönback’tan akt. Erdal Dağtaş, **Türkiye’de Magazin Basını**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2006, s. 107

²² Dağtaş, a.g.e., s. 121

²³ Hakan Ergül, **Televizyonda Haberin Magazinelleşmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.71

eğleniriz gibi. Magazinde ünlü kişilerin takip edilmesinin nedeni, o insanların yaşam tarzlarını, statülerini diğer insanlara gösterebilmektedir. Bu insanlar zaman, para ve emeklerini ne için harcıyorlar sorularının yanıtı magazin sayfalarında. Magazin basını toplumların üst yapısında oluşmuş değerleri irdeleyebilmekte, toplumların geçiş dönemlerinde ise bazı yeni değerleri oluşturabilmekte ya da oluşmuş bazı değerleri yok edebilmekte ve böylece yaşam biçimlerini şekillendirebilmektedir.²⁴

1980 sonrasında basında yaşanan bir başka değişim olgusu Türkiye'deki medya sahiplik yapısında kendini göstermektedir. Bu dönemde, medya sektörüne basın dışı sermayenin girmesiyle tekelleşme tartışmaları başlamıştır. 1980'lere kadar gazeteler, sahiplerinin elinde geleneksel işletmeler halindeyken hızla büyük sermayenin eline geçmiş ve gazeteler, artık kar amacıyla çalışan işletmeler haline dönüşmüştür. Bunun önemli nedeni, 1980'li yıllarda Özal iktidarıyla birlikte Türkiye'de hız kazanan neo-liberalizmin toplumsal yaşamdaki uzantısı olan yeni sağ politikalarıdır. Sadece ekonomi alanında görülen serbestlik dönemi, toplumsal yapıda kalıcı değişimlere yol açmıştır. Serbest piyasa koşullarıyla yaratılan tüketim olgusu da yalnız ekonomik alanla sınırlı kalmayıp, toplumsal değişimleri de beraberinde getirmiştir. Ekonomide dışa açılma, özelleştirme vb. şekilde gözlenen bu değişimlerin basın sektörüne yansımaları ise görece bir çeşitlilik ve farklılaşma olmuştur.²⁵

İstanbul Türkiye'nin en kalabalık ve en büyük şehri olarak aynı zamanda ekonomik ve kültürel bir merkez olduğu gibi aynı zamanda medyanın da merkezi konumundadır. Kültür, sanat ve eğlence hayatındaki renkli ortam İstanbul'u magazin basınının da önem verdiği bir merkez haline getirir. Magazin basını da yayın içeriklerini İstanbul'u baz alarak oluşturur, İstanbul'daki mekanlar, gece hayatı, ünlülerin yaşamları, ilişkileri vb. olaylar magazin basınının odaklandığı konular olarak karşımıza çıkar.

Magazin basınının habercilik anlayışını ele alacak olursak; haber anlatımında kullanılan teknikler basit, bol tekrara dayanan bir dile ele alınmaktadır. Çok fotoğrafla desteklenen renkli bir anlatım tarzıyla beraber, çeşitli haber konuları ele alınır.

---

²⁴ Güven-Ceyda Ilgaz Büyükbaykal, "Günümüzde Türk Basınındaki Magazinleşme Olgusu", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, No:29, 2007, ss. 52-53

²⁵ Dağtaş, a.g.e., s. 122

Sosyete diye tabir edilen üst gelir grubuna ait dedikodular, ünlü kişilerin hayatları, eğlence mekânlarından haber ve yorumlar, yemek tarifleri, astroloji, moda yorumları vs. gibi çeşitli konular magazin haberlerinin belli başlı konularını oluşturur.

Magazin haberlerinin anlatımı, genelde çok basittir. Magazin kapsamında değerlendirilen haberler, tatlı/renkli haber konularından oluşmaktadır. Diğer yandan, magazini kapsayan haber konuları ise çok çeşitlidir. Sosyete dedikodularından yıldızların yaşamına, farklı mekân tanıtımlarından skandallara, çeşitli yemek tariflerinden yıldız falına, eğlence mekânlarından ünlülerin moda anlayışına vb. değin çeşitli konular magazin başlığı altında ele alınmaktadır. Magazin, günümüz yayıncılık anlayışında yaygın olarak benimsenen habercilik türlerinden birisidir. Türkiye ve diğer pek çok ülkede, magazin haberciliğinin örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Bu popülerliğin ardındaki temel neden ise magazin her eğitim düzeyinden okura kolaylıkla seslenebilmesidir.²⁶

Ayrıca magazin haberlerinin en ilgi çekici özelliklerinden biri akıldan çok duygulara seslenmesidir. Örnek vermek gerekirse; “bir haber duygularımızı harekete geçirdiği için de önemli olabilir. Bir güzellik yarışması belki dünyanın gelişimine katkı sağlamaz ama, bir kısım okuru ilgilendirir, bu nedenle ciddi basın haberciliğinde de bu konulara yer vermek gerekebilir. Geniş bir halk kitlesine seslenen her gazete bu tür haberleri belli bir oranda toplumsal yaşamdan elde edebilmelidir. Görüş farklılıkları renkli haberlerin sınırlarının ve ölçüsünün söz konusu olduğu yerde ortaya çıkar. Bulvar basını seçkin kişiliklerin özel yaşamlarıyla ilgili gizlilikleri büyük bir başarıyla arayıp bulmaktadır. Bu tür bir sansasyon gazeteciliği, pek çok okuru etkilemekte ve onları eğlendirmektedir. Sansasyon gazeteciliği okurların akıllarından çok öncelikli olarak duygularına seslendiğinden duyguları körükleyebilir, belki harekete de geçirebilir ama, demokratik bir toplumda görüş farklılıkları yaratma konusunda pek bir işe yaramaz”.²⁷

Kimi kuramcılara göre kültür endüstrisinin bir kolu olan kafa endüstrisi aracılığıyla üretilen magazin söylemi, bireyin gündelik yaşamında bulamadığı ve yanılsamalarla da olsa yaşamak istediği bir başka dünya özlemine karşılık gelmektedir. Ancak burada

---

²⁶ Dağtaş, a.g.e., s. 102

²⁷ Herman Schlapp, **Gazeteciliğe Giriş**, çev. Işık Aygün, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002, ss.19-20

yaşanılan kaçış olgusunda bireyin tek suçlu olarak gösterilmesi, yapılacak çözümlemeyi eksik kılacaktır. Yaşamı boyunca var olan dizgenin yerine konulabilecek alternatif düzen tasarılarından uzak tutulan birey, yalnızca kendisine sunulan verilerden yola çıkarak ulaştığı noktada, yine aynı dizgeyle karşılaşacaktır. Bu noktada magazin söylemi, yaşadığı dünyanın çikışsız görülen sorunları karşısındaki ezilen bireyi, öncelikle kalkışabileceği kişisel bir sorgulama sürecinden, ardından da kendisiyle benzer sorunları yaşayanlarla birlikte oluşturabilecekleri kamuoyundan uzak tutmaktadır. Bu anlamda birey, salt tüketerek de mutlu olabileceği bir fantazyalar dünyasında, sorunların dolayısıyla da çözümlerin kaynağından uzaktaki sanal özgürlük alanlarını gerçek hedef olarak seçmektedir. Özetlemek gerekirse, yaşanılan süreç, egemen bağımlı ilişkisinin kitle iletişim süreci içerisinde de sürdürüldüğünün açık göstergesidir.²⁸

3.3 Basında Tekelleşme ve Sonuçları

Basın; idealize edilmiş gazetecilik anlayışında dördüncü güç olarak demokratik yönetimlerin toplumsal denetim ve kamuoyu oluşturma mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşen dünyada değişen ekonomi, büyük şirketlerin yoğun rekabet piyasalarında küçük şirketleri ele geçirmesi gibi bir sonucu ortaya çıkarmış, birer sermaye şirketi olan gazeteler de bu yeni ekonomik düzenden etkilenmiştir. Basın alanında tekelleşme olgusu da küreselleşme ve liberalizm rüzgarlarının estiği yeni ekonomik ortamın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk basınının başlangıcı olan 1831'den itibaren devamlı bir tekelleşme eğilim içinde olduğundan söz etmek yanlış olmaz. Türk basını Cumhuriyetle birlikte, yüz yetmiş yılı aşkın tarihinin büyük bir kısmını devlet denetimi altında geçirmiştir. Türk basınında tek parti döneminde çoğulculuktan pek söz edilemezken, çok partili yaşama geçişle birlikte medyada çoğulculuk başladı denilebilir. Medyada asıl gelişme İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik gelişmenin başlaması, yeni teknolojilerin ülkeye getirilişleriyle birlikte gerçekleşti. Bu ortamda İstanbul'da Hürriyet ve Milliyet gibi yeni

---

²⁸ Ergül, a.g.e., ss. 71-72

bir anlayışla çıkan gazetelerin yayına girdiğini, hala da etkili gazeteler olarak Türk basınına damgalarını vurduğunu görmekteyiz. 1950 – 1970 arasında Türk basını yeni anlayışla kabuk değiştirirken, gazeteci ailelerden gelen gazete sahibi patronu da değişime soktu. 1970’li yıllarla birlikte Türkiye’de yazılı basında yeni, renkli gazetecilik teknolojisine yatırım yapılması başladı. Yalnız teknolojiye büyük yatırımlar yapılmakla birlikte, çalışan insan faktörüne yatırım yapılmaması basında tekelleşmeye zemin hazırlamıştır. Basın teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte tirajlar arttı, gazetenin içeriği ve kalitesi iyileştirildi. Aynı zamanda reklam pastası büyüdü; haberleşme, ulaştırma altyapıları gelişirken, gazetecilikten para kazanma yolları da açıldı.²⁹

Hıfzı Topuz medyada tekelleşmenin sonuçlarından bahsederken, her şeyden önce düşünce ve anlatımda çoğulculuğa karşı bir oluşum olduğunu ifade etmektedir. Kitle iletişim araçlarının paralı ellerde toplanması, düşünce ve anlatım özgürlüğünü kısıtlar. Medyada çalışanların sayısı azalır ve genelde tekdüzeliğe yönelir. Ya da büyük bir gazetenin içinde çeşitli görüşleri yazanlar bulunabilir. Gerçekte ise bunlar göstermelidir. Bu ayrıntılar gazete ya da derginin gerçek politikasını ve eğilimini değiştirmez. Örneğin bir gazete bütün havasıyla, manşetleri, başlıkları, başyazarları, haberleri ve magazin yazılarıyla savaşı desteklerken, aynı gazetede birkaç köşe yazarının savaş karşıtı yazılar yazması gazetenin yönünü değiştirecek güçte değildir. Basına, televizyonlara ve radyolara egemen medya holdingleri, kamuoyunu diledikleri gibi yönlendirir.³⁰

Medyada yaşanan tekelleşme, bir medya şirketinin aynı alanda etkinlik gösteren bir diğer şirketi kendi kontrolü altına alabilecek oranda bir payını satın alması şeklinde tanımlanabilir. Ancak tekelleşme olgusu, bu tanımın ötesinde çok daha karmaşık ilişki ve açıklamalara konu olabilecek yapılanmaları da doğurmaktadır. Bunun önemli nedenlerinden biri, medya sektöründeki tekelleşmeye ilişkin somut verilerin elde edilmesine yönelik bir engellemenin varolmasıdır. Medyadaki tekelleşmeye ilişkin hangi enformasyona ulaşılacağı ve hangilerinin engellenebileceği üzerinde de mutlak bir denetime sahip tekelci bir yapıdan söz etmek mümkündür. Böyle bir yapıda; medyada tekelleşmenin ya da mülkiyet yoğunlaşmasının nasıl tanımlanacağı konusunda

²⁹ Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003

³⁰ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s.347

tartışmalar olsa da tekelleşmenin en belirgin iki uzantısı yatay ve dikey tekelleşmeler olup, son yıllarda çapraz medya tekelleşmesi önem kazanmıştır.³¹

Yatay tekelleşmenin en önemli özelliklerinden birisi kar maksimizasyonunu mümkün kılan çapraz promosyona (cross promotion) imkân tanınması olduğu gibi aynı zamanda sermayenin medya dışındaki alanlardan medya sektörüne akmasını sağlayacak bir örgütlenmeye de olanak sağlamaktadır. Çapraz promosyon, bir kültür endüstrisi ürününün yeniden tüketimini sağlamak için farklı metotların kullanılarak kar maksimizasyonunun artırılması ya da en fazla karı elde etmeye dönük faaliyetler dizisidir. Büyük medya gruplarına ait televizyon kanallarının haber programlarında ya da reklam kuşaklarında, yine aynı gruba ait gazetelerin ya da dergilerin reklamları yapılmaktadır. Örneğin, magazinleşen televizyon haber bültenlerinde sunulan bir haberin detaylarının ertesi günkü gazete ya da magazin dergisinde/ilavesinde bulunabileceği türünden anonslara yer verilmektedir. Böylece yeniden tüketim mekanizması, farklı kültürel meta biçimlerinin tüketiminin sağlanması ile sürekli hale getirilmektedir.³²

Basın için dönüşüm anlamında 1980'den itibaren belirleyiciliği öncelikle ekonomik öğeler almıştır. Ekonomik bağımlılık, değişen piyasa koşulları, yoğun rekabet ve serbest piyasa ekonomisi koşullarının etkisini hissettirmesiyle basının içeriğinde ve toplumsal etkilerinde görülen değişimde görülen etkilerdir.

Bu sebepten basın için dönüşüm tarihi 12 Eylül asker müdahalesi değil tüm ekonominin yeniden yapılanmasının tarihi olan 24 Ocak 1980'dir. Bu tarih, dönemin Başbakanı Demirel ve başbakanlık müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı müsteşar vekili Turgut Özal'ın yönlendirmesiyle hazırlanan İstikrar kararlarından oluşmaktaydı. Böylece Türkiye ekonomisinin tek yönlü bir rayın üzerinden tam liberal yapıya yönelmesi gerçekleşmiştir. 12 Eylül askeri müdahalesi buna siyasi temel ve kurumların kazandırılması operasyonu olmuştur. Türk toplumunun ve basınının bu değişikliği

---

³¹ Dağtaş, a.g.e., s. 88

³² Barış Çakmurdan akt. Erdal Dağtaş, a.g.e., s. 89

kuşkusuz tek bir günün eseri değildi. Büyük sermayenin kesin egemenliği bir süreç içinde yavaş yavaş gelişmiş ve 24 Ocak 1980’de tamamlayıcı nokta konmuştur.³³

24 Ocak kararları olarak adlandırılan istikrar paketi ile piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak yönünde bazı kararların yürürlüğe konmasında gerekse takip eden yıllarda uygulanan temel ekonomi politikalarında Turgut Özal’ın önemli rolü olmuştur. Ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan köklü değişimlerin gerçekleştiği 1980 yılı, bu nedenle Türkiye’de kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Yeni sağ olarak adlandırılan yeni liberal ve yeni muhafazakâr politikaların eklenmesini içeren bu politikalarla merkez sağda yer alan politik fraksiyonları ve onların temsil ettiği toplumsal grupları birleştirmek suretiyle ilk anda topluma bir dinamizm kazandırmıştır.³⁴

Yeni sağın temsilcisi sayılan ve dönemin önde gelen politikacıları olan ABD başkanı Reagan, İngiltere başbakanı Thatcher ve Turgut Özal’ın ekonomik yaklaşımlarında ABD’li iktisatçı Milton Friedman’ın etkisi açıkça görülmektedir. Friedman’ın düşüncesi serbest piyasa ekonomisi ideolojisine dayalıdır. Bu düşünce de kökleri Adam Smith’e kadar giden ve Pazar mekanizmasının serbestçe işleyişinin, kişisel dolayısıyla da kolektif çıkarları en iyi gerçekleştireceği görüşünü içerir. O’na göre yüksek gelir risk almanın bir ödülüdür. Bu nedenle gelir dağılımı piyasa tarafından belirlenmeli, herkes gücü oranında gelir almalıdır.³⁵ Gelir dağılımını eşitlemeye yönelik her müdahale üretime darbe vurur. Bu nedenle devlet yalnızca güvenlik ve adalet gibi işlerle uğraşmalıdır. Friedman, en az devlet müdahalesinin yapıldığı liberal politikaları ve sınırsız rekabeti savundu, toplumcu uygulamalara şiddetle karşı çıktı. Enflasyonun artmaması için para arzının sabit tutulmasını, ekonomide akılcılığın sağlanması için de döviz değişim oranlarının serbest olması gerektiğini ileri sürdü.³⁶ Friedman’ın bu görüşleriyle öncülüğünü yaptığı Monetarizm (Parasalılık) 1970’lerden sonra yükselen tutucu dalganın istekleriyle denk düşerken içinde bulunduğu serbestçi Chicago Okulunun

---

³³ Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları, s. 142

³⁴ Dağtaş, a.g.e., s.66

³⁵ Suat Oktar, **Makro İktisat Ders Notları**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İkt. İd. Bil. Fak. İşletme Bölümü, 1996, s. 31

³⁶ R.G. Lipsey, **İktisat**, Çev. Ahmet Çakmak, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1995, s. 385

görüşleri IMF ve gerek ABD, gerekse Şili gibi birçok az gelişmiş ülkede uygulama alanına konuldu. Görüşleri ve savunduğu politikalar 1980’li yıllara damgasını vuran; Ronald Reagan, Margaret Thatcher ve Turgut Özal gibi liderlere ilham kaynağı oldu. Bu liderlere yöneltilen en büyük eleştiriler de bu yönde olmuştur. Uygulanan liberal politikaların, serbest rekabet ortamının toplumcu politikalarla ters düşmesi ve sosyal devlet anlayışının zarar görmesi bu eleştirilerin başlıca dayanak noktası olmuştur. Ayrıca Türk ekonomisinde bir dönüm noktası olan 24 Ocak kararları göz önüne alındığında onun görüşlerinin etkisinde kaldığını söylemek mümkündür.

1980’ler Türkiye’inde, sermayenin medyaya girişini iktisadi anlamda özendirecek belli başlı nedenler şunlar olmuştur. “Dördüncü gücü paylaşma, siyasi çevrelerde itibar görme ve elindeki silahla korkutma, bu sayede diğer sektörlerdeki yatırımların etkinliğini artırma (devlet ihaleleri alma, devlet bankası kredilerinden yararlanma vb.), devlet teşviklerinden ve diğer rantlardan öncelik kapma, medyayı diğer banka ve şirketlerin reklamlarında kullanma, medyayı kullanarak pazarlama faaliyetlerini artırma, finans sektörünün gözde olduğu 1980 sonrası dönemde itibar ve güven isteyen finansçılıkta medyadan yararlanma.”³⁷

1980 öncesi bu dönemi medyanın holdingleşmesi olarak adlandırsak, 1980’lerde ise yeni holdinglerin medyaya girişinin nasıl olduğunu daha kolaylıkla anlayabiliriz. Medya patronluğunun gazeteci ailelerin elinden çıkarak Türk ekonomisinin büyük devlerinin eline geçmeye başlamasıyla birlikte büyük kuruluşların medya pazarına girmesi, gazetecilikten gelen patronların da işadamlığına soyunmasına neden olmuştur. 1982’de Libya’da inşaat işlerinden önemli kazançlar sağlayan, aynı zamanda Hisarbank ve Odibank’ın sahibi bulunan Kozanoğlu-Çavuşoğlu grubu, Güneş gazetesiyle medya sektörüne girdi. Bu arada, Babıali’de geleneksel dengeleri bozan diğer bir olay İzmir’den geldi. İzmir’de bölgesel gazeteciliğin iyi bir örneğini sergileyen Dinç Bilgin ailesi, İstanbul’a gelerek, 1985 yılında bilgisayar teknolojisiyle çalışan, fakat magazin ağırlıklı gazete Sabah’ı kurdu. İstanbul’da yapılan çeşitli engellemelere karşın, Sabah sektördeki

---

³⁷ Mustafa Sönmez’den akt. Erdal Dağtaş, a.g.e., ss. 92-93

işlerini hızla büyüttü. Büyük bir yarış içinde hızla ilerleyen Sabah, pek çok etik kuralı çiğnemeyi mubah saydı.³⁸

Bu dönemde kayda değer diğer gelişmelere bakacak olursak Nokta dergisinin ortaya koyduğu başarının bir anlamda tam tersi yöndeki bir yükseliş grafiği de Tan gazetesinde görülmüştür. Tan gazetesi, 1980'li yılların ortalarında, belli bir satış çizgisinin üzerine çıkmış, satış açısından sayısal bir başarıyı yakalamış ise de asparagas habere örnek oluşturmak dışında, topluma herhangi bir şey vermemiş, katkıda bulunmamıştır. 1988'de Türk basını önemli ve kendisi için yaşamsal değere sahip bir başka gelişmeyle karşı karşıya kalmıştır. 1980'lerin sonunda Türkiye'de basın alanına, dışarıdan büyük kapital sahiplerinin girdiği görülmüştür. Bu hareketin en bilinen ve sansasyonel ismi ise, Asil Nadir'dir.³⁹

Asil Nadir Kuzey Kıbrıs'lı Türk bir işadamı olarak İngiltere'de başarıyla faaliyet gösterirken bizzat Turgut Özal tarafından basın alanında yatırım yapması amacıyla teşvik edilmiştir. Basın-iktidar ilişkileri anlamında önemli bir örnek olan Nadir'in de içinde bulunduğu basında 1990'ların başında şu gruplar bulunmaktaydı:

Hürriyet Grubu (14 Şirket, 15 yan yayın, kendi haber ajansı ve dağıtım şirketi vardır. İSO 1990 bilanço sonuçlarına göre sanayi kuruluşları arasında 61., özel sektörde 44., basın sektöründe 1. durumda. Net kar bakımından basında 19,7 ile ikinci durumda. Medya Holding (Sabah, Yeni Asır, Bugün, Fotomaç adlı günlük gazetelerin yanı sıra, başta Aktüel olmak üzere sekiz kadar yan yayını vardır. Genelde 260 milyarla 97., özel sektörde 75., basında 2., basında karlılıkta 16,8 milyarla 3. durumda. 1990 yazında Mehmet Emin Karamehmet'in başında bulunduğu Çukurova Grubu % 10 hisse alarak Medya Holding'e ortak oldu). İhlas Gazetecilik Holding (Başlıca gazetesi Türkiye'yi çıkarmaktadır. Yan yayınları sınırlı, hastane ve arsa ticareti gibi girişimleri vardır. Genelde 128 milyarla 209. özel sektörde 169., basın sektöründe 3., basında karlılıkta 20 milyar ile birinci. Doğan Grubu (Milliyet ve Meydan'ı günlük olarak yayınlamaktadır. Ayrıca

---

³⁸ Tokgöz, a.g.e., ss. 40-41

³⁹ Murat Özgen, "Toplumsal Olaylarda Medyanın Etkinliği ve Rolü", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, No: 13, 2002, ss. 24-25

6 yan yayını vardır. Koç grubu ile bağlantısı olduğu ileri sürülen ticari işletmeleri var). Asil Nadir Grubu (Günaydın, Güneş, Tan, Fotospor'dan başka 5 de yerel gazeteyi kontrol altına etmektedir. Gelişim yayınlarını satın alarak, başta Nokta olmak üzere 4 haftalık, 9 aylık dergi ve 24 ansiklopediyi de satın almıştı). Tercüman Grubu (Tercüman, Bulvar gibi gündelik gazetelerle bazı haftalık dergi ve kitap yayınları vardır) sahibinin giriştiği büyük kapsamlı ticari ve mali yatırımlar sebebiyle ve ANAP iktidarından kredi alamadığı için gazete finansman sıkıntısından krize girmiştir.⁴⁰

Medyadaki ticarileşme ve tekelleşme eğilimleri, ekonomik gücün büyük oranda devletin elinde olduğu, kredi ve ihale musluklarının iktidarın elinde bir siyasi güç olarak tutulduğu ülkemizde medya ve siyasi iktidar ilişkilerini de değişik şekillerde etkilemektedir. Bu durum özellikle yazılı ve görüntülü basın habercilik görevini özgür ve tarafsızca yapmasını büyük ölçüde engellemektedir.⁴¹

Tekelleşme ister istemez bu grupları kendi yayınlarını korumak için önlemler almaya yöneltti. Bunların başında kendi yan yayınları dışındaki yayınlara dağıtım açısından ağır şartlar yüklemeleri gelir. Bu kararlar edebiyat, sanat, fikir ve politika alanında yayın yapan 60'dan fazla dergi büyük darbe almıştır. Tekelleşmenin bir etkisi de gazeteler arası çıkar çatışmasının grupların büyüklüğüne oranlı hale gelmesi (reklam harcamalarının artması bunun kanıtıdır), birbirini suçlama, yerme ve aşağılama eğiliminin artması olmuştur. Bunun, en çok pastadan en büyük payı alan Hürriyet'e yönelik olması, işin doğası gereğidir. Bu gruplardan Asil Nadir'inki 1990 yazında içine düştüğü kriz sonucu parçalanmış, Gelişim Yayınları satılmıştır. Uzun süre maaşlarını alamayan Günaydın çalışanları el koyup kendi kurdukları şirketle Yeni Günaydın'ı ve Süper Tan'ı çıkarmaya başladılar. Aynı durum Tercüman gazetesinde de görüldü. Ancak yaşanan zorluklar nedeniyle yayın hayatları fazla sürmemiştir. Sabah gazetesi ise yaşadığı zorlukları hisselerinin önemli bir kısmını Çukurova Holdinge aktararak krizi geçici olarak atlattı. Bu kriz yıllarında basın için tıpkı İngiltere ve Amerika

---

⁴⁰ Koloğlu, a.g.e., ss. 147-148

⁴¹ Ceyda Ilgaz, "Tekelleşme Olgusu ve Türk Basını", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, No: 11, İstanbul, 2001, s. 221

örneğinde görüldüğü üzere yabancı sermayenin girmesinin gerekli olduğu tezi Gazeteciler Cemiyetinin eski başkanı ve gazete patronu Nezih Demirkent tarafından ileri sürülmüştür.⁴²

Holdingleşme olgusunun başka bir ayağını özel televizyon ve radyoların yayın hayatına başlaması oluşturur. Böylelikle yazılı basının yanında görsel ve işitsel iletişim araçları da medya holdinglerinin içinde gazete ve dergi gibi yazılı araçların yanında ayrı bir etkinlik alanı olarak yerini almıştır.

Bürokrasiyi çok iyi bilen ve gerektiğinde hukuka aykırı uygulama yapmaktan çekinmeyen Özal, yurtdışından Türkçe yayına başlayan bir özel televizyonun, anayasaya aykırı olmasına karşın, Türkiye'deki ekranlara gelmesine yardımcı oldu. Anayasanın TRT'ye tekel tanıyan hükmü, fiilen link hatları denilen ve televizyon yayınlarının nakledilmesinde kullanılan hatların TRT'nin denetiminde olması ile sağlanıyordu. TRT özerk yapısına dayanarak, Anayasa da kendinden yana olduğundan, kendisine rakip bir özel televizyonun yayınına engelliyordu. İşte Özal, link hatlarının denetimini, özerk yapıda olan ve hükümetin söz geçiremediği TRT'nin elinden aldı ve Ulaştırma Bakanlığının denetimine verdi. Sonra da kendi denetimindeki bürokrasinin desteği ile özel televizyon yayınının Türkiye'den izlenmesini sağladı. Böylece bir yandan devlet tekeli kırarak toplumu özgürleştirici bir adım atarken, öte yandan hukuk devletinin en önemli kaynağı olan anayasayı ihlal ediyordu.⁴³ Özal genel olarak özgürlükleri kısıtlayıcı hükümler açısından polis yasasında (Polis Vazife ve Selahiyet Yasası) önemli değişiklikler yaptı ve yeni bir yasa olarak da basın üzerine önemli sınırlama ve kısıtlamalar getiren muzır yasasını (Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu) çıkardı. Böylece, ülkedeki sadece siyasal yaşam değil, aynı zamanda, basın yaşamı da yeni sınırlama ve kısıtlamalara konu ediliyordu. Ara seçimlerin yapıldığı 1989 yılına dek, ANAP iktidarı döneminde 3000'e yakın gazeteci, yazar ve çevirmen yargılanmış, 500'e yakın yayın organı için toplatma kararı verilmiş, 39 ton yayın imha edilmiş, 40 ton yayın imhayı bekler hale getirilmiş, gazetecilere toplam 2000 yıl dolayında hapis cezası verilmiş, 13 gazete hakkında 303 dava açılmıştı.⁴⁴

---

⁴² Koloğlu, a.g.e., ss. 148-149

⁴³ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002, s. 226

⁴⁴ Hasan Cemal'den akt. Kongar, a.g.e., s. 221

3.4 1980’li Yıllarda Basından Medyaya Dönüşüm: Değişen Semboller ve Retorik

Türkiye siyasetinde asal mücadelenin modernlik ve modernlik karşıtı görüşler arasında süregeldiği yaygın görüşüne karşı, aslında bu siyasal tarihin modernlikle şu ya da bu mesafeden olumlu ilişkisi olan projelerin birbiriyle yarıştığı bir süreç olarak tanımlamak daha doğru olur. Türk siyasal tarihinde siyasal yaşama ağırlığını koyan tüm projelerin modernlikle olumlayıcı anlamda bir ilişkisi olduğunu söylediğimizde, bunların birbirlerinden farklılıklarının belki modernlik tanımlarındaki bu kabul edilebilir ayrılıklardan kaynaklandığını da düşünmek durumundayız. Bu farklı tanımların yanı sıra, Türkiye’de uzunca bir süre ve baskın olarak modernliğin simge ya da retorik düzeyinde değerlendirildiğini de göz önüne almak gerekir. Türkiye’de simgeler veya retorik, ya eleştiri amacıyla (fötr giymekle modern olunamayacağı, asıl fötrü taşıyan kafanın içinin değişmesi gerektiği gibi) ya da olumlayıcı olarak modernlik projesinin yerine konmuştur. Elbette bu söylem baskın hale gelince, sözgelişi gelenekselliği simgeleyen çarşaf, başörtüsü, top sakal gibi imgeler ve pratikler de modernlik karşıtlığının görüntüleri olarak tanımlanmıştır.⁴⁵

1980’li yıllarda basındaki dönüşüm biçim içerik değişikliklerinin yanı sıra değişen dil ve anlatımla da ifade edilebilir. Türk basınında başlık, haberin tamamlayıcısı olmaktan çıkmış, özerklik kazanmış bulunmaktadır denebilir. Gerçekten de, gazetelerin kullandıkları başlık sayısında 1970 öncesine oranla büyük artış görülmektedir. Önceleri yalnızca birinci sayfada uygulanan üst başlık, başlık ve spot şeklindeki uygulama iç sayfalara da yaygınlaştırılmıştır. Kimi zaman spotların sayısı 6-7’yi bulmaktadır. Bu uygulama, ister istemez haberi özetlemek anlamına gelmektedir. Okur, başlıklara baktıktan sonra haberi okumak gereğini duymayacak duruma getirilebilmektedir bu yoldan. Başlıklama tekniğinde gözlemlenen başka bir öge daha var. Giderek enformatif (bilgi verici) olmaktan çıktı başlık, imajinatif (hayal kurdurucu) bir içerik kazandı. Önceleri başlık, haberi duyurulacak olayı hemen açığa vururdu. Oysa günümüzde bu uygulama

---

⁴⁵ Erol Mutlu, “Özal ve Özalcılık”, **Globalleşme Popüler Kültür ve Medya**, Ankara, 2005, Ütopya, s. 372

terkedilmiş bulunuyor. Okuyucu, başlığa baktıktan sonra haberi kafasında kurmakta, boyutlarını genişletmektedir denebilir.⁴⁶

Gazete dilinin bilincin tarihsel büyümesinde Vygotsky'in "Sözcükler yalnızca düşüncenin gelişmesinde değil, bir bütün olarak bilincin tarihsel büyümesinde de merkezi bir rol oynarlar"⁴⁷ ifadesinin aksine bir rol oynadığı bazı olgular göz önünde bulundurularak öne sürülebilir. İster çocuk olsun, ister yetişkin, okuma yazmayı yeni öğrenen biri gazete dilinden kendi dünyasının sınırlarını ve ufkunu genişleten bilgiler edinilebilir. Gazetelerin üstün körü bir taranması ortak sözcükleri, basmakalıp başlıklama biçimlerini hemen ayırt edebilir. Örneğin darbe, mafya, facia sözcükleri gazetelerimizin tümünün temel sözcükleri arasına girmiş, kalıp sözcükler olmuşlardır. Hemen her düzeye ilişkin haberler bu sözcükler aracılığıyla sansasyonel bir kimlik edinmektedirler.⁴⁸ Örnek vermek gerekirse;

Darbe	Mafya (sı)	Facia(sı)
-Kaçakçılığa	-Eroin	-Trafik
-Memura	-İnşaat	-Kira

Türk basınının kalıp sözcükleri mesajın standartlaşmasının boyutu hakkında yeterli fikir vermektedir. Böyle bir dil gerçeğin aşkınlaştırılmasına yaramakta, olayların sosyo-ekonomik nedenleri kaybolmaktadır. Nedensel boyut görülemeyince okur tarafından eleştirel boyut da geliştirilememekte, böylelikle adeta her şey doğallaştırılmaktadır. Trafik kazaları da, kiralar da bir kez facia olarak tanımlandılar mı, okurun onları doğal bir afet gibi algılamasının önüne geçilemez. Eroinde de, inşaatta da mafya vardır, yani uluslarüstü örgüt neredeyse devlet-üstü bir statü içinden sunulmakta, dolayısıyla okurun kafasında bu işlerin önlenemeyeceği yolunda bir imaj oluşmaktadır.⁴⁹ 1980 ve sonrasında değişen basın retoriği ve sansasyonel ve magazin haberçilik anlayışı bu ve benzeri kalıp sözcüklerle karşımıza çıkmaktadır. İlerleyen bölümlerde

⁴⁶ Ahmet Oktay, **Toplumsal Değişme ve Basın 1960-1986 Türk basını üzerine uygulamalı bir çalışma**, İstanbul, BFS Yayınları, 1987, s. 108

⁴⁷ L.S. Vygotsky, **Düşünce ve Dil**, çev. S. Koray, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985, s. 208

⁴⁸ Oktay, a.g.e., ss. 106-107

⁴⁹ Oktay, a.g.e., s. 107

de görülebileceği üzere “Bize bir şey olmaz, Türk’e Türk’ten başka dost yok vb.” gibi kalıplar Türk basınında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Yazılı basının anlatım ve dil özelliklerindeki değişim sansasyonelliği getirirken, gelişen teknoloji ve büyüyen ekonomi karşısında medya grupları kavramı gündeme gelmiştir. Basın kavramının medya olarak tabir edilmesi özellikle Star1 adlı özel televizyon kanalının Mayıs 1990’da yayına başlamasıyla yaygınlık kazanan kitle iletişim araçlarının genel şirket yapılanması içindeki ticari bütünlüğünü gösteren bir kavram ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

1990 yılı özel televizyon yayınlarının başlamasının yanında bir başka açıdan daha önemli bir tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazeteler büyük bir çoğunluğu Cağaloğlu’nda Babıali Caddesi ve civarında bulunan merkezlerini İkitelli’deki medya plaza denilen büyük modern binalara taşımaya başladılar. Şehir merkezinden uzakta, gecekonduların, fabrika binalarının, çöp yığınlarının arasında içinde çalışanlarının her türlü ihtiyacını karşılayacak şekilde düzenlenmiş modern tasarımlı binalar yani plazalar hızla yükselmeye başladılar. “Gazeteler bu plazaları kurarken ve yeni yatırımlar yaparken devlet bankalarından çok avantajlı faizlerle krediler kullanmışlardır ve bu durum basın iktidar ilişkileri açısından ciddi eleştiriler yöneltmesine yol açmıştır. İlk defa İkitelli’deki Medya Plaza tesislerine taşınan Sabah gazetesini sırasıyla Hürriyet, Milliyet ve Dünya gazeteleri takip eder”.⁵⁰

Medya alanındaki bu çeşitliliği kuramsal anlamda ifade etmek gerekirse; Alvin Toffler, enfosfer adını verdiği iletişim sistemi ile bilgi işlem sistemlerinin birliğinin yeni bir çağ başlattığını öne sürmekte ve kitle toplumu olgusunun parçalandığını savunmaktadır. Ona göre, bireyselleşme her alanda görülebilmektedir (80’li yıllar zaten bireyselleşmenin ve bireyciliğin ön planda olduğu bir zaman dilimidir). Yüksek tirajlı gazete ve dergiler az satışlı küçük dergilere yerini bırakmaktadır. Radyolar özel dinleyici gruplarına seslenmeye başlamışlardır. Video araçları, zevke göre seçme olanağı getirerek tüketicinin kendi imajlarının üreticisi olmasını sağlamıştır. Kısaca,

---

⁵⁰ Alpay Kabacalı, **Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayi**, İstanbul, Cem Ofset, 1998, ss. 253-256

Toffler, kitlelerin egemen güçler tarafından güdümlendirilmesi (motivation) olayının sonunun geldiğini, artık herkesin, ilgisine, özel merakına karşılık veren gazete ve dergileri okuma olanağına kavuştuğundan bahsetmektedir.⁵¹ 80’li yıllardan 90’lara gelirken iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, basının medya gruplarına dönüşümü ve kitle iletişim araçlarında görsel ve işitsel zenginlik Toffler’ın Teknosfer anlayışını doğrular niteliktedir.

Teknolojik gelişmeler toplumsal gelişmeleri tetiklemeyle kalmamış, direkt olarak etkilemiştir. “Standart teknolojinin sanayileşme boyutunda açtığı ufuk nasıl 1930-1970 arası tayin etmişse, 1980 sonrası koşullandıran şey de iletişim teknolojisi olmuştur. İletişim teknolojisi kavramını iki aşamada ve iki boyutta ele almak gerekir. Bunların ilki, bireysel günlük yaşamı belirleyen bilgisayar, faks ve diğer büro makineleri türünden cihazların getirdiği yeni ufuklar, öteki de kitle iletişim araçları gibi kamusal kullanıma açık olan araçların (medyaların) etkisidir. Ayrıca bu dönemde özgül bir ağırlık kazanan görsel basın gibi ortamların gene kamusal ve toplu bilinç üstündeki etkisi söz konusu edilmelidir. Türkiye toplumunun yüz elli yıllık geçmişi büyük ölçüde yazılı basınla sınırlı olmuştur. Bu ağırlık bugün görsel basına doğru kaymıştır.”⁵²

Elbette teknolojik gelişmeler ve değişen dünya koşulları ve siyasetteki farklı rüzgarlar toplumsal yapıyı ve basın rejimini de etkilemiştir. 1980’lerin sonuna doğru, askeri darbenin ilk yıllarındaki sert uygulamaların görece hafiflediğini ve bu nedenle basının cezai yaptırımlar yerine, başka bir biçimde kontrol altında tutulması gereksiniminin doğduğunu belirtmek gerekir. 1980’li yıllarda, Türkiye’de görülen neo-liberal ve neo-kapitalist anlayışın en önemli temsilcisi olarak Turgut Özal dikkati çekerken, dünyada da bu anlayışa paralel olarak Amerika’da Reaganizm, İngiltere’de ise Thatcherizm aynı anlayışın farklı ülkelerdeki değişik yansımaları olarak dikkat çekmekteydi. Turgut Özal iktidarı, aynı zamanda, bu neo-liberal ve neo-kapitalist anlayışın gereği olarak, yeni dünya düzeni ile dışa açılma politikalarının da geri dönülmez ve vazgeçilemez savunuculuğunu yapmaktaydı. Yeni dünya düzeninin simgesi haline gelen bilgisayar ve yabancı dil, özellikle de İngilizce, adeta Özal’ın

⁵¹ Alvin Toffler, **Üçüncü Dalga**, çev. Ali Seden, İstanbul, Altın Kitaplar, 1996, s. 229

⁵² Hasan Bülent Kahraman, **Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye 1980 Sonrası Zihinsel, Toplumsal, Siyasal Dönüşüm**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2007, s. 71

iktidar döneminin en dikkat çekici unsurlarıydı. O dönemde, bu iki öge çağdaşlığın ve çağdaşlaşmanın da adeta simgesi haline gelmişlerdir.⁵³

Özal'ın retorigi vatandaşa doğrudan “ben de sizden biriyim” şeklindeki seçkinci bir popülizmden (çünkü bu retorik onların içinden çıkmakla birlikte, onlara yukarıdan, en azından bir kürsü yüksekliğinden ya da bir televizyon ekranının gerisinden bakmayı ima ettiği gibi, söyleyenin bu sözünü kanıtlamasını da gerektirmektedir) veya basın jargonuyla söyleyecek olursak “fukara edebiyatı” yapan babacıl bir retorikten tamamıyla farklı unsurlar taşıyordu. Gerçekten de Özal haktan biri olduğunu hiç telaffuz etmedi; ama medyada temsil edilen imajıyla (ki bu temsillerin büyük bir bölümü Özal'ın davranışlarını eleştirme amacıyla kurulmuştu) onlardan biriydi. Çizgi roman olarak Red Kit okuyordu; arabeskin her türüne bayılıyordu; klasik müzik dendiğinde anladığı en iyi ihtimalle Türk Sanat Müziği idi; gazeteleri okumaya spor sayfasından başlıyordu; pişkinliğine diyecek yoktu; çocukların misket oyununda birbirlerine seslenme üsluplarını, siyasi rakiplerine yöneltirken dilinde hiç mi hiç kemik bulunmuyordu, seçkinci kültür ve bu kültürü temsil eden figürler alay malzemesiydi sadece. Bilgisayar oyunlarına acayip düşkündü; otomobil bilgisinin ve tutkusunun düzeyi inanılmazdı; karısıyla bunca yıl sonra kimseden gizlemeksizin hala büyük bir aşk yaşıyordu; bu arada orucunu, namazını, hacca gitmeyi de ihmal etmiyordu.⁵⁴

1980'li yılların sonu ile 1990'lı yılların başında, artık Türkiye'de dünyada kurgulanan “yeni dünya düzeni”ne eklemlenmenin sancıları ve dönüşüm süreci yaşanmaktaydı. Ülke 10 yıl öncesiyle karşılaştırıldığında adeta tanınmayacak durumdaydı. 10 yıl önce toplumsal kurtuluş modelleri formüle edilip insanlar bu uğurda canlarını verirken, 1980'lerin sonunda artık bireysel varoluşlar gözde konuma yükselmişti. İşte bu aşamada topluma dönemin moda deyişiyile, iş bilen, iş bitiren, genç, dinamik işadamı prototipi pompalanmaktaydı. Bu dönemin anahtar kelimesi tüketimdi ve topluma pompalanmakta olan bu prototiple, tüketim yan yana getirildiğinde çok uyumlu bir ikili oluşturmaktaydı.⁵⁵ Önce Hürriyet ve Sabah gazetelerinin holdingleşmesiyle başlayan transformasyon süreci, Özal döneminin politikaları sonucunda başka

---

⁵³ Özgen, a.g.m., s. 26

⁵⁴ Mutlu, a.g.m., ss. 369-370

⁵⁵ Murat Özgen, “Türkiye’de Televizyon Yayıncılığı Olgusu ve Toplumsal Etkileri”, **Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim**, Ed. Metin Işık, Ayhan Erdem, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008, s. 104

holdinglerin de medyaya girişiyle bütünleşti. Türkiye ekonomisi içinde ağırlığı olan medya gruplarına ve ekonominin ağır toplarına ait medya kuruluşları oldu. Böylece Özal'ın 2,5 gazete kalacak öngörüsü lafzen değil, ama özde gerçekteleşti.⁵⁶

1980 sonlarında başlayan ve 1990'lı yıllarda süren medyadaki tekelleşme sürecinin arka planında yatan nedenler ise şöyle özetlenebilir: 1) Siyasi arenada medya desteğine duyulan gereksinim 2) Promosyonla büyüme 3) Özel radyo ve televizyonlara geçiş 4) 1989-1993 ve 1995-2000 dönemi hızlı büyüme konjonktürü 5) Dağıtımda ve reklamda gerçekteleştirilen kartel anlaşmaları 6) Medya sektöründe gerçekteleştirilen anti sendikal işbirliği. Ayrıca 1990'lı yıllarla birlikte, medya sektöründe gerçek anlamda basın dışı sermayenin (holdinglerin) sektöre sızmasından söz edilebilir. Holdingler sahip olduğu güçle, bir yandan Pazar mekanizmasında daha küçük yayın gruplarına şans tanımazken; diğer yandan da siyasi iktidar ile organik ilişkileri sonucunda sektörde çapraz tekelleşmeye yol açmıştır.⁵⁷

1992 yılında gazeteler uzun süreli promosyonların yanı sıra diş macunu, traş bıçağı, masa örtüsü vs...dağıtarak ve verdikleri televizyon ekleriyle de tiraj kapma savaşını şiddetlendirdiler. Sonuçta 28 Ekim 1992'de Sabah gazetesi, Meydan Larousse kampanyasını başlatarak tirajını 1.200.000'lere ulaştırdı. Hürriyet, 27 Kasım'da Temel Britanica kampanyası ile, Milliyet ise 28 Kasım'da Büyük Larousse ile promosyon savaşındaki yerlerini aldılar. Basın, "ansiklopedi savaşı" olarak adlandırılan promosyon döneminde, tarihinde ilk kez tirajını 4,5 milyon civarında tutmayı başarmıştır. Ancak gazetelerin tiraj artışı, yarışa katılmayan diğer gazetelerin okuyucularının değil, gazete almayanların kazanılmasıyla elde edilmiştir. 1995 öncesinde bir kupona otomobiller, katlar, yatlar, uçaklar, tatiller verilirken, okuyucunun giderek lotaryaya yüz çevirmesi üzerine bu kez sadece promosyon üzerine kurulu bir pazarlama stratejisine toptan geçilmiştir. Yani şans faktörü, pazarlama stratejilerinden dışlanmıştır. Yaratılan okuyucu tipolojisi, gazetelerin verdikleri ürünlere göre satın alma davranışında bulunan okuyucudur.⁵⁸

---

⁵⁶ Kaya, a.g.e., s. 247

⁵⁷ Dağtaş, a.g.e., s. 93

⁵⁸ Çiler Dursun - Korkmaz Alemdar, "Medya Dünyası", der. Korkmaz Alemdar, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul, Afa Yayıncılık ve Tüses Vakfı, 1999, s. 134

Büyük medya kuruluşlarının çıkardığı ve çok okunur değil ancak çok satar hale getirmek için çabaladıkları gazetelerden başka, Türkiye’de tirajları popüler günlük gazetelerden daha düşük olmasına karşın belirli bir çeşitlilik yaratabilen gazeteler de bulunmaktadır. Bu gazetelerin büyük bir kısmı da yine sözü edilen medya kuruluşlarınca çıkarılmaktadır. Medya devlerinin çıkardığı bu gazeteler, daha az satmalarına karşın, farklı okuyucu profilleri oluşturarak onları da gazete satın almaya yöneltme yolunda gidebilmektedir. Yani ticari firmaların ürün çeşitlendirme faaliyetlerine benzer şekilde medya holdingleri de gazete ve dergiciliklerinde okuyucu çeşitlendirmesine yönelmekte; buna da farklı kitlelerin gereksinimlerine yanıt veren yayıncılık anlayışı/çizgisi denilmektedir. Posta, Akşam, Takvim, bugün, Son Havadis, Meydan, Süper Tan dar gelirli potansiyel okura; Fanatik, Taraftar, Fotomaç, Spor, Fotospor ise daha çok spor haberleri için gazeteye para veren okura yönelik olarak yayınlanmaktadır.⁵⁹

Yıllar	Cumhuriyet	Günaydın /Yeni Günaydın	Hürriyet	Milliyet	Sabah	Tercüman	Türkiye	Yeni Yüzyıl	Zaman	Günlük Toplam Tiraj (diğer gazeteler de dahil)
1980	77396	453280	495695	218852	-	353043	11203	-	-	1683541
1981	91680	637688	548537	265431	-	456602	20085	-	-	2116249
1982	92201	645617	643771	264188	-	418025	16558	-	-	2798218
1983	138049	312563	590576	208745	-	161112	30967	-	-	2149580
1984	95004	212053	694151	190912	-	156662	23866	-	-	2608034
1985	164770	295598	643359	320718	-	231646	42064	-	-	2880171
1986	132059	195655	651124	261147	-	334137	131265	-	5171	2585823
1987	125851	279769	696967	271025	555885	166424	185781	-	16786	2889606
1988	117260	266956	629447	307569	50081	119003	190027	-	20932	2836475
1989	119594	458765	400696	314465	461990	129055	197611	-	37897	2982042
1990	124743	430420	517382	391700	588856	257733	461028	-	59962	3795110
1991	103913	94007	578962	496572	788201	37492	472123	-	54252	3578837
1992	57229	41782	626739	398742	769839	27249	294850	-	105604	2977008
1993	68136	20662	792469	917700	798654	15609	322853	-	171321	3855868
1994	61827	21026	909367	383846	631908	4653	359750	32694	289473	2989307
1995	53442	42147	566003	431735	683562	-	405403	73435	357855	4572050

Tablo – 3: Büyük gazetelerin 1980-1995 arası günlük ortalama net satışları (Kaynak: Yaysat A.Ş aylık ve haftalık net satış raporları)⁶⁰

⁵⁹ Dursun - Alemdar a.g.m., ss. 135-136

⁶⁰ Dursun - Alemdar a.g.m., s. 135

Bugün Türkiye'deki kitle iletişimi ortamında, bir medya sahibi olma arzusunun, ekonomi-politik açıdan son derece önemli içerimleri mevcuttur. Siyaset ve ekonominin birbirinin içinde eridiği bu kaygan zeminde, medya sahipliğinin yapısını son şekliyle ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, Türkiye'deki medya sahipliği yapısının ekonomi-politik haritasını bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkarmak, gerek medya alanındaki mülkiyet yapılanmalarına ilişkin ampirik verilerin elde edilmesinin zorluğu gerekse sektördeki anlık el değiştirmelerden dolayı neredeyse imkânsızdır. Medya sahipliği yapısının Türkiye'deki en önemli üç halkası, büyük medya grupları arasında gerçekleştirilen reklam ve dağıtım aşamaları ile gruplar arasında gerçekleştirilen anti-sendikal işbirliğidir. Özellikle yeninde şekillenen medya yapılanmasında, bankaların içinin boşaltılması şeklinde tanımlanan bankacılık sektöründe yaşanan krizin de önemli bir etkisi olmuştur. Şubat 2001 krizi sonrasında kabuk değiştiren Türkiye'deki medya yapılanmasında doğrudan bir etkisi olan finans ve banka sektöründe ilişkin gelişmelere ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) tarafından bankalara el konularak Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu'na devredilmesi olayı yaşanmıştır. 2003 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti tarafından, Uzan grubuna ait Çukurova ve Kepez Elektrik'e el koyulmuş, İmarbank ve Adabank ise BDDK tarafından TMSF'ye devredilmiştir. Enerji sektöründeki, lisansları iptal edilen Uzanların, Petkim ihalesi de geçersiz sayılmıştır. Diğer yandan, Uzan Grubuna bağlı farklı sektörlerdeki şirketler, medya kanalları da dahil olmak üzere durma noktasına, hatta çalışanlarına ücret ödeyemez hale gelmiştir. Star televizyonu ve gazetesinin AKP hükümetini olumsuzlayan yayınları ve girdiği mali sıkıntı sonucunda, BDDK tarafından bu grubun medya kanallarına da ihtiyati tedbir kararı getirilerek, TMSF'ye devredilmesi söz konusu olmuştur. 2005 Eylül ayı itibariyle de, Uzan grubuna ait medya kuruluşları açık ihale aracılığıyla satışa sunulmuştur.⁶¹

Günümüz medya sektöründe Doğan grubunun egemenliği ön plana çıkarken, bunun karşısında Karamehmet grubu (Çukurova Grubu), Ciner Grubu (Park Holding) ve özellikle inşaat, enerji, tekstil ve finans alanında faaliyet gösteren Çalık Holding'e ait olan Turkuvaz yayın grubu yer bulunmaktadır. Sabah ATV iktisadi bütünlüğünü TMSF'den satın alarak girdiği medya sektörüyle birlikte yedi ana işkolu bulunan Çalık Holding 15.000 çalışanı, 2 milyar dolar olan aktif büyüklüğü ile AKP iktidarı

---

⁶¹ Dağtaş, a.g.e., ss. 95-96

döneminde hızla büyüyen holdingler arasında önemli bir yer tutmaktadır. İtalyan ENI ile birlikte Samsun-Ceyhan petrol boru hattını da inşa etmekte olan Çalık Şirketler Grubu, üst yönetiminde başbakanın damadına ve onun ağabeyine çok genç yaşlarda yer vermesiyle kendinden söz ettirmiştir.⁶² Ayrıca medya tekelleşmesi içinde yer alan Doğu ve İhlas grupları da bu yapılanmada yer almaktadır.

3.5 Sayısal Verilerle Günümüzde Yazılı Basın Olgusu

Türkiye İstatistik Kurumu'nun yazılı medyayla ilgili istatistiklerine göre 2007 yılında gazetelerin ortalama tirajı yaklaşık 5 milyon 852 bindir. Gazetelerin % 20'si günlük, 29,4'ü haftalık olarak yayınlanırken, % 82'si haber, güncel, siyasi içerikli yayın yapmıştır. Yıllık toplam tirajdan yerel yayınlar % 14.1, bölgesel yayınlar % 3.2, ulusal yayınlar ve dergiler de % 82.6 pay almıştır. Ayrıca 2007 yılında gazete ve dergilerde çalışanların sayısı 2006'ya göre % 27.2 artmıştır. Kasım 2007 itibariyle gazete ve dergilerde 53 bin 44 kişi çalışmış ve bunların % 29.2'sini kadınlar oluşturmuştur. Gazete ve dergi çalışanlarının % 81.6'sı yayın, % 9.7'si basım ve % 8.7'si de dağıtım bölümünde görev almıştır.⁶³

Dünya Gazeteler Birliği'nin (WAN) yayınladığı bilgilere göre de, her gün 1.3 milyar nüfuslu Çin'de 107 milyon, 1 milyar nüfuslu Hindistan'da 99 milyon, 128 milyon nüfuslu Japonya'da 68 milyon, 300 milyon nüfuslu ABD'de 51 milyon ve 82.3 milyon nüfuslu Almanya'da 20.6 milyon gazete satılmaktadır. Dünya'da günlük toplam gazete satışı 1.7 milyar adet olup nüfusu 68 milyon olan Türkiye'de ise günde 5.8 milyon gazete satılmaktadır.⁶⁴

Yıl	Gazete	Dergi	Toplam	Yıllık Tiraj	Günlük Tiraj
2005	1848	2360	4208	1.424.144.642	3.901.766
2006	1993	2650	4643	2.110.083.151	5.781.049
2007	2336	3338	5674	2.135.646.508	5.851.086

Tablo-4: Gazete ve dergilerin sayısı ve günlük gazete yurtiçi tirajları

⁶² A. Raşit Kaya, **İktidar Yumağı Medya-Sermaye-Devlet**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009, s. 264

⁶³ Nevin Donat, "2007 yılında günlük gazete satışı 6 milyon adete yaklaştı", **Milliyet**, 21 Haziran 2008, s. 7

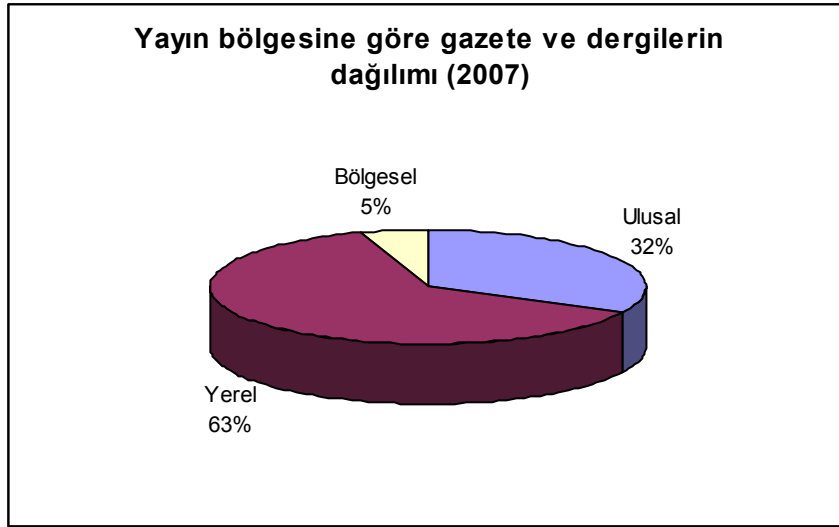
⁶⁴ Nevin Donat, a.g.e., s. 7

Muhabir	5270
Yazar	2106
Basım yayın bölümü	9934
Toplam	17310

Tablo-5: Türkiye’deki gazete çalışanları sayısı

Yayın türü	Yıl	Toplam	Yerel	%	Bölgesel	%	Ulusal	%
Gazete	2005	1.530.275.540	252.884.222	16,5	38.931.906	2,6	1.238.459.412	80,9
	2006	2.240.851.025	267.910.951	12	57.701.132	2,6	1.915.238.942	85,5
	2007	2.341.577.955	326.759.547	14	75.892.636	3,2	1.938.925.772	82,8
Dergi	2005	86.53.861	14.093.997	16,3	2.359.888	2,7	70.084.976	81
	2006	109.491.539	15.784.184	14,4	2.868.518	2,6	90.838.837	83
	2007	129.124.644	22.751.743	17,6	3.826.857	3	102.546.044	79,4
Toplam	2005	1.616.814.401	266.978.219	16,5	41.291.794	2,6	1.308.544.388	80,9
	2006	2.350.342.564	283.695.135	12,1	60.859.650	2,6	2.006.077.779	85,3
	2007	2.470.702.599	349.511.290	14,1	79.719.493	3,2	2.041.471.816	82,6

Tablo-6: Gazete ve dergilerin yayın bölgesine göre yıllık yurtiçi tirajı

Tablo-7: Yayın bölgesine göre gazete ve dergilerin dağılımı (2007)

Türkiye’de 38 adet ulusal günlük gazete yayınlanmaktadır. Sahiplik yapısı açısından değerlendirildiğinde 24 farklı yayın grubunun 38 gazetesi bulunmakta (8-14 Eylül 2008 haftalık ortalama net satış rakamları göz önünde bulundurulduğunda) 4.782.231 adet gazete satılmaktadır.

Sahiplik açısından bakıldığında en çok gazeteye Doğan yayın grubunun sahip olduğunu görmekteyiz. 8 adet günlük ulusal gazeteyle en çok gazete ve en çok toplam tiraj bu gruba aittir. Tablo 10'da görüleceği üzere ulusal günlük gazeteler içinde ortalama toplam tirajının % 38,76'sı Doğan yayın grubu tarafından yapılır. En yakın rakibi konumunda bulunan ve son dönemde yıldızı parlayan Çalık Holding'e bağlı Turkuvaz yayın grubu % 18,89 'luk oranla Doğan grubunu izlemektedir.

Günlük ortalama tiraj açısından bakıldığında gazete satışlarını medya gruplarına göre sıralayacak olursak 24 farklı grup ortaya çıkmaktadır. Bu oran çok seslilik ve demokratik bir medya yapılanması açısından her ne kadar iyi görünse de istatistiksel anlamda ortaya çıkan veriler bunun aksini söylemektedir. Bu 24 farklı medya grubunu tirajlarına göre sıralayacak olursak ilk üçe giren medya grubunun tirajlarının, toplam tiraj içindeki payının % 70,89 gibi ciddi bir oranda gerçekleştiği görülmektedir ki bu, tekelleşme ve kartelleşme tartışmalarının sıkça yaşandığı bir ülkede ciddi bir rakamdır. Tablo8'de görüleceği üzere gazete tirajlarında dengeli bir dağılım gözükmemektedir. Satış olarak üst sıralarda olan gazetelere baktığımızda genellikle gazetenin yanında haber ajansı, dergi, televizyon, radyo gibi diğer görsel-işitsel yayın organlarının da yer aldığı büyük holding kuruluşlarına ait gazetelerin üst sıralarda yer aldığı açıkça görülmektedir. Medya dışı sermaye ve holding desteğinden yoksun, bağımsız varlığını sürdüren gazetelerin satışları genellikle daha düşüktür. İdeolojik yapıdaki, belli bir gruba ve kitleye hitap eden daha marjinal çaptaki gazeteler de bu gruba dahil edilebilir.

Türkiye'de Yayınlanan Ulusal Günlük Gazeteler	8-14 Eylül 2008 tarihleri arasında ortalama günlük net satışlar
POSTA	638.247
ZAMAN	628.636
HÜRRİYET	535.574
SABAH	384.715
P.FOTOMAÇ	262.763
FANATİK	227.174
TAKVİM	212.098
MİLLİYET	203.294
VATAN	193.712
AKŞAM	171.981
SÖZCÜ	152.285
TÜRKİYE	145.330
GÜNEŞ	141.439
STAR	123.442
YENİ ŞAFAK	104.092
CUMHURİYET	81.277
EFSANE FOTOSPOR	59.473
YENİ ÇAĞ	57.697
A.VAKİT	57.382
FOTOGOL	52.395
MİLLİ GAZETE	49.976
A.ŞOK	48.876
YENİ ASIR	43.816
BUGÜN	40.809
RADİKAL	38.203
TARAF	36.985
HO.TERCÜMAN	21.818
REFERANS	14.329
YENİ ASYA	9.796
ORTADOĞU	8.210
G.EVRENSEL	6.992
BİRGÜN	6.825
DÜNYA	5.710
YENİ MESAJ	5.292
TODAYS ZAMAN	4.741
T.DAILY NEWS	2.904
HÜRSES	2.181
ÖNCE VATAN	1.762
Toplam	4.782.231

Tablo-8: Günlük gazetelerin net satış rakamları ⁶⁵

⁶⁵ <http://www.medyatava.net/tiraj.asp> (çevrimiçi), 17 Eylül 2008

Doğan Yayın Holding	Çukurova Grubu (T Medya Yatırım San.)	Turkuvaz Gazete Dergi Basım A.Ş	Koza-İpek Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş	Star Medya Yayıncılık A.Ş	Feza Gazetecilik A.Ş	Diğer Gazeteler	Sahiplik Yapısı	Diğer Gazeteler (2)	Sahiplik Yapısı(2)
Posta (23 Ocak 1995)	Akşam	Sabah (22 Nisan 1985)	Bugün (6 Eylül 2005)	Star (11 Mart 1999)	Zaman (3 Kasım 1986)	Sözcü	Burak Akbay	Yeni Asya (21 Şubat 1970)	Yeni Asya Yayıncılık Matbaacılık
Hürriyet(1 Mayıs 1948)	Güneş (4 Şubat 1997)	Pas Fotomaç			Today's Zaman	Türkiye (22 Nisan 1970)	İhlas Gazetecilik A.Ş	Ortadoğu (3 Mayıs 1972)	İleri Gazetecilik A.Ş
Fanatik	Halka ve Olaylara Tercüman(17 Ocak 2003)	Takvim				Yeni Şafak (23 Ocak 1995)	Diyalog Gazetecilik San. Tic. Ltd.	Günlük Evrensel	
Milliyet (3 Mayıs 1950)		Yeni Asır				Cumhuriyet (7 Mayıs 1924)	Cumhuriyet Vakfı	Birgün (14 Nisan 2004)	Birgün Yayıncılık İletişim A.Ş
Vatan (4 Eylül 2002)						Efsane Fotospor	ABC Medya Ajansı	Dünya (2 Mart 1981)(1953)	Dünya Süper Veb Ofset A.Ş
Radikal (13 Ekim 1996)						Şok	ABC Medya Ajansı	Yeni Mesaj	İcmal Yayıncılık Reklamcılık
Referans (31 Mayıs 2004)						Yeni Çağ (13 Eylül 2002)	Yeni Çağ Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş	Hürses (1978)	
Turkish Daily News (15 Mart 1961)						Anadolu'da Vakit (5 Aralık 2001)	Nuri Aykon	Önce Vatan (1 Şubat 2001)	Akosman Turizm Basım Yayıncılık Reklamcılık
						Fotogol			
						Milli Gazete (12 Ocak 1973)	Yeni Neşriyat A.Ş		
						Taraf	Alkım Gazetecilik San.		

Tablo-9: Türkiye’de yayınlanan ulusal günlük gazeteler ve sahiplik yapısı

8-14 Eylül 2008 tarihli günlük ortalama gazete tirajlarına göre yayın gruplarının büyüklük yapısı		
Medya Grupları	Ortalama Tiraj	Günlük toplam tiraja göre yüzde oranı
Doğan Yayın Holding	1.853.437	38,76%
Turkuvaz Yayın Grubu	903.392	18,89%
Feza Gazetecilik A.Ş	633.377	13,24%
Çukurova Grubu (T Medya Yatırım San.)	335.238	7,01%
Sözcü Gazetesi (Burak Akbay)	152.285	3,18%
İhlas Gazetecilik A.Ş	145.330	3,04%
Star Medya Yayıncılık	123.442	2,58%
ABC Medya Ajansı A.Ş	108.349	2,27%
Diyalog Gazetecilik San. Tic. Ltd.	104.092	2,18%
Cumhuriyet Vakfı	81.277	1,70%
Yeni Çağ Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş	57.697	1,21%
Anadolu'da Vakit (Nuri Aykon)	57.382	1,20%
Fotogol	52.395	1,10%
Yeni Neşriyat A.Ş	49.976	1,05%
Koza-İpek Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş	40.809	0,85%
Taraf	36.985	0,77%
Yeni Asya Yayıncılık Matbaacılık	9.796	0,20%
İleri Gazetecilik A.Ş	8.210	0,17%
Günlük Evrensel	6.992	0,15%
Birgün Yayıncılık İletişim A.Ş	6.825	0,14%
Dünya Süper Veb Ofset A.Ş	5.710	0,12%
İcmaç Yayıncılık Reklamcılık	5.292	0,11%
Hürses	2.181	0,05%
Akosman Turizm Basım Yayıncılık Reklamcılık	1.762	0,04%
Günlük Ortalama Toplam Tiraj	4.782.231	100,00%

Tablo-10: 8-14 Eylül 2008 tarihli günlük ortalama gazete tirajlarına göre yayın gruplarının büyüklük yapısı

3.6 Yazılı Basın ve Gündelik Hayat

Gündelik hayat tasarımları basında sık sık karşımıza çıkan bir olgudur. Dünya'daki trendler, yeni moda arayışları, sosyal olgular, globalleşen dünyanın yeni yükselen değerleri basında yer almakta, yapılan haberlerde etkisini hissettirmektedir. Örnek vermek gerekirse; kapitalizmin toplumsal değerleri ve manevi olguları nasıl etkilediğine güzel bir örnek değişen bayramlar bayram tatili anlayışı olgusudur. Hasan Bülent Kahraman Sabah gazetesindeki köşesinde Başbakan'ın ortaya attığı Ramazan bayramı-şeker bayramı tartışmasını yorumladığı yazısında, bayramların ve değişen bayram algısını toplumsal değişmeye bağlamaktadır:

“Başbakanın açtığı ramazan bayramı şeker bayramı tartışmasını basında yanıtlayanlar oldu. Konuyu o noktadan almak zaten bana çok anlamlı görünmüyor ama işin içinde bir "anlam kaymasının" olmadığını söylemek de bir o kadar zor geliyor. Hafızamı yokladığım zaman bu iki deyimın garip bir ayırım içinde (belki de bütünüyle benim bir kurgum olarak) kullanıldığını fark ediyorum. Sanki gündelik hayatta söz ederken "ramazan" daha resmi bir eğilimle konuşur, okur ve yazarken "şeker" bayramı diyormuşuz gibi geliyor bana.. Başbakana karşı çıkıldı, ben de yaklaşımını doğru bulmuyorum ama gene de ramazanla bu kadar iç içe olan bir bayramın "şeker bayramı" diye adlandırılması bana şaşırtıcı geliyor. Fakat asıl üstünde durmak istediğim bu değil. Başbakanın konuşmasında değindiği ikinci bir konu olan "bayram-tatil" ilişkisi. Daha teknik olarak düşünmek gerekirse bu iş herhalde 1980'lerde bu kadar netleşti. Türkiye tatil kavramını o yıllarda keşfetti. Bu biraz da o on yılın bize tüketimi öğretmesinden kaynaklanıyordu. Son neden ise ramazanların o on yıl boyunca hep yaz aylarına denk gelmesiydi. Sonunda, evet, bayram, biraz daha geliri iyi olan kesimler için tatilden öte bir anlam ifade etmiyor. Bunda kızacak bir şey yok. Dünya değişiyor ve kavramlar kadar özel günlerin algılanışı da, 'kullanılışı' da dönüşüyor".⁶⁶

Globalleşen dünyada basın gündem oluşturmada etkili bir araç olduğu gibi aynı zamanda çok hızlı değişen gündeme ve gündemdeki olaylara ayak uydurmada;

⁶⁶ Hasan Bülent Kahraman, "Dünyanın büyüsunü bozmak"
<http://www.sabah.com.tr/2008/09/29/kahraman.html> (Çevrimiçi), **Sabah**, 6 Ekim 2008

hızlı reaksiyon göstermekte ekonomik ya da sosyal bir olguyu bambaşka bir yönüyle de olsa ele alarak ilgi çekici bir haber haline dönüştürebilmektedir:

*“ABD’de dev bankaların art arda batmasıyla başlayan ve kısa sürede Avrupa’yı saran finansal kriz komünist ideolojinin kuramsal kurucusu Karl Marx’ın kitaplarına olan talebi de arttırdı. Marx’ın 19. yüzyılda kapitalizme yönelik ortaya attığı görüşler, bugün dünyanın birçok yerinde ilgi görüyor. Karl Marx’ın kitap satışları başta Almanya, İngiltere ve Amerika olmak üzere dünyanın birçok yerinde hızla artıyor. Türkiye’de ise Karl Marx kitaplarını basan yayınevleri yılbaşından beri talebin 10 kat arttığını söylüyor. Açık arttırma yöntemiyle satış yapan internet sitelerinde de Karl Marx’ın resmi olan tişörtler ve pullar büyük ilgi çekiyor”.*⁶⁷

Sabah gazetesi yazarı Hasan Bülent Kahraman yazılarında Türkiye sosyolojisiyle ilgili birtakım kavramlar kullanmakta, tespitlerde bulunmaktadır. Anadolu burjuvazisinin iktidarla ittifak yapması ve alt gelir gruplarını, varoşları kontrol altında tutması en çarpıcı tespitlerindedir. Kendisiyle yapılan bir röportajda İstanbul’a yapılması düşünülen 3. köprüyle ilgili saptamaları da oldukça ilgi çekicidir:

*“Süleyman Demirel Boğaziçi köprüsünü, Turgut Özal da Fatih Sultan Mehmet köprüsünü yaptı. Şimdi AKP’nin iktidarı boyunca üçüncü köprüünün yapılması gündemde ama ya yapılmıyor ya da merkeze en uzak noktaya, Sarıyer’e yapılacak. Demirel ve Özal köprülerle İstanbul’un varoşlarını merkeze taşımak öngörüsünde bulundu. Bu insanların merkeze girmesinde herhangi bir sakınca görmediler. AKP neden köprüyü inşa etmiyor ya da uzağa yapılacak? sorusunun cevabını şöyle vermektedir: Bunun anlamları var. Birincisi, her şeye rağmen varoşları merkezle bütünleştirme projesi bu iktidar tarafından sürdürülüyor. İkincisi bu kitleler kent merkezine giremeyecek kadar yoksul. Bu nedenle merkezle doğrudan ilişki kurmasına gerek yok. Çünkü yerel yönetimlerin uyguladığı ekonomik ve idari politikaların sonunda varoşlarda kendilerine ait bir dünya kurdular.”*⁶⁸

⁶⁷ Ceyhan Kuburlu, “Marx’ın Kapital’ine ilgi 10 kat artı tişörtleri internette satılmaya başladı”, **Hürriyet**, 26 Ekim 2008, s. 8

⁶⁸ Ecevit Kılıç, “Üçüncü köprüünün sembolik anlamı var”, <http://www.sabah.com.tr/2008/09/29/haber,5A9FB6670A854287A008455078295C6D.html> (Çevrimiçi), **Sabah**, 29 Eylül 2008

Gündelik hayat tasarımları basında haber konusu olurken, özellikle bu konuda yapılan yasal düzenlemeler ilgi çekici nitelik taşıdığından çarpıcı bir şekilde verildiği gözlenmektedir. Örneğin nüfus kağıdıyla ilgili bir yasal düzenlemede din hanesinin boş bırakılması ya da evlilik dışı doğan çocuğa babanın soyadının verilebilmesi gibi düzenlemeler “kafa kağıdı devrimi” gibi iddialı bir manşetle birinci sayfaya haber konusu olabilmektedir:

*“Yaşamımızda devrim niteliğinde değişiklikler yapan yeni nüfus hizmetleri yasası, dün resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. Nüfus cüzdanında din hanesinin boş bırakılması ya da sildirilmesi isteğe bağlandı. 18 yaşını dolduran, din hanesini değiştirebilecek. Evlilik dışı çocuğa babanın soyadı verilebilecek”.*⁶⁹

Gündelik hayatın içinde yer alan hemen her türlü olgu basında haber konusu olabilmekte, uzman kişilerin ya da toplumda saygınlığı olan kanaat önderlerinin görüşleriyle de desteklenerek işlenmektedir. Cenaze törenleriyle ilgili eleştirel özellikler taşıyan örnek haberde akademisyen, gazeteci, doktor ve yazarlardan oluşan saygın bir grubun görüşlerine de yer verilerek Türkiye’deki cenaze törenlerinin yapısı anlatılmaktadır (-İlber Ortaylı: Kültürel şaşkınlığımızı sergiliyoruz, -Ertuğrul Özkök: İslam peşmürdeliği onaylayan bir din olamaz, -Nilüfer Narlı: Cenaze neden alkışlanır anlamıyorum, -Hüsrev Hatemi: Ayet okumak yerine Montaigne anlatıyorlar, -Ahmet Hakan Coşkun: Sorun teoride değil pratikte, -Sibel Eraslan: İslami içerikli konuşmaları da istemiyorum, -Cenaze, şov kültürüne eklendi): *“Türkiye’de son yolculuk, yani cenaze adabıyla ilgili tartışmalar var. Köşe yazılarında, ahbap sohbetlerinde farklı düşünceler dile getiriliyor. Tartışılmayacak gibi de değil. Mesela cami avlusu görüntüleri gittikçe renkleniyor: Keyifle puro tütürenler, kulaktan kulağa dedikodular, ayaküstü sohbetler, hatta kikirdemeler. Cami avlusu değil sanki kokteyl atmosferi. Matemi hiçe sayıp karnaval renklerine bürünenler, cenazeyi ilişki tazeleme ya da iş bitirme seanslarına dönüştürenler..bunlar işin bir yanı. Diğer yanında ise özensiz tabutlar, döküntü cenaze arabaları, mezarlıkta konuşlanıp cenaze sahiplerinin üstüne üşüşen fırsatçılar ve diğer mezarların kutsallığını hiçe sayıp üstünü çiğneyen vandallar var.*

⁶⁹ “Kafa Kağıdı Devrimi”, **Hürriyet Gazetesi**, 30 Nisan 2006, s. 1

*İlk kez Uğur Mumcu'nun cenazesinde şahit olduğumuz, sonra sanatçı cenazelerinde gelenek haline gelen alkışları da unutmamak gerek".*⁷⁰

Basında zaman zaman sosyolojik bazı kavramlar ortaya atılmakta, bu kavramlar çeşitli tartışmalara konu olmaktadır. Şerif Mardin'in ortaya attığı Türkiye Malezya olabilir ve Türkiye'de mahalle baskısı var gibi yargılar beraberinde getirdiği kavram ve tezlerle oldukça tartışılmış, yayın politikasına göre değişen ideolojik ve politik eleştiri veya destek yazılarıyla karşılanmıştır:

*"Mahalle baskısının işlendiği toplantıda konuşan Prof. Mardin; cami, imam, imamın okuduğu kitaplar ve tekkelerden oluşan mahallenin, cumhuriyeti temsil eden, okul ve öğretmenden ibaret olan yapıyı zaman içinde yendiğini söyledi. Uzun vadede bu iki insanın birbiri ile rekabetinde öğretmen kaybetti. Çok değil. 1950'den beri rekabette tuhaf bir şekilde çok aydın olan iyi işler yapmak isteyen, halka doğru gitmekte kendine bir şekil vermiş olan, halkı seven öğretmenin bu işte geri kaldığını görüyoruz. Burada cumhuriyetin küçük bir eksikliği var ama aslında büyük bir eksik. Biz Türkiye'yi çok iyi tanımıyoruz. En önemli saydığım iyi, doğru ve güzel hakkında Kemalizm'in bir zaafı var. Batıda laiklerin tartıştıkları ve binlerce sayfalık tartışma yaptıkları iyi, doğru ve güzel anlatısı hakkında bugün liseden mezun olanların bilgisi sıfır seviyesindedir. Kemalizm'in zaafının bu olduğunu anlamak lazım"*⁷¹ dedi.

Şerif Mardin Hürriyet gazetesinde Ayşe Arman'la yaptığı röportajda Türk toplumunun bugün geldiği noktaya nasıl vardığını şöyle ifade etmektedir:

"Yönetici sınıfı olarak, halkın ihtiyaçlarını, ne istediğini, nasıl mutlu olacağını bilmiyoruz. Ve bu yüzden halka ulaşamadık. Ulaşmamız lazım. Ne var ki, bu hareket, sadece pozitif sonuçlar yaratmadı. Önce Rusya'da çıkardığı problemleri anlatayım, çünkü bu halk hareketi aslen oranda bize gelme. Rusya'da bu işi yapmak isteyenler, halka doğru gitmek istiyorsak, önce onu tanımamız gerekiyor. Acaba halkımız nasıl bir halktır? Deyip köylere yerleştiler. Ve çok büyük bir hayal kırıklığına uğradılar. Çünkü o halk, onların kafalarında yarattıkları halk değildi de ondan. Meğer kendi

⁷⁰ Şermin Terzi, "Mezarımı taştan oyun beni içine alkışsız koyun", **Hürriyet Pazar**, 16 Nisan 2006, s. 8

⁷¹ Gürkan Akgüneş, "Prof. Mardin: Öğretmen mahalleye karşı kaybetti", **Milliyet Gazetesi**, 24 Mayıs 2008, s. 22

*kafalarında canlandırdıkları halk, bambaşka bir şeymiş. Gelenekleri ve gündelik hayat alışkanlıkları onlarındakinden çok farklıymış. Zaten Rusya'nın Bolşevik ihtilalinde bir takım halkı zorlayıcı tedbirler almasının nedeni de bu hayal kırıklığıydı. O yüzden bizde de Halka doğru, hakiki bir ideal olmakla birlikte, zorlayıcı bazı tedbirlerle ortaya çıktı. Mesela parlamentoya Cumhuriyet Halk fırkası dışında kimsenin girememesi, 1923 seçimi böyle bir seçimdir. Ama aynı zamanda, eğitim ve gelir seviyesinin yükseltilmesi gibi halk için pozitif şeyler yapmaya çalıştılar. Bütün bunları yaparken de, devlette halka uzanacak kolların olması lazımdı. Türkiye'de eksik olan, o kolların kısalığıydı. Yapamadılar. Halkın içine kadar giremediler”.*⁷²

Oktay Ekşi, Şerif Mardin'in Kemalizm ve mahalle baskısı ile ilgili, cami okulu mahalle de öğretmeni yendi gibi düşüncelerini eleştirdiği yazısında şunları ifade eder:

*“Şerif Mardin tam bir yıl önce ortaya attığı mahalle baskısı kavramı ve Eylül 2007'de söylediği “Bu gidişle Türkiye'nin Malezyalaşması mümkündür” anlamındaki sözleri nedeniyle yazılanları, söylenenleri okudukça eminiz içinden siz daha çok tartışsınız demiştir...Öncelikle cami okulu; mahalle de öğretmeni yendi hükmüne varmak için Sayın Mardin'in acele ettiğini söyleyelim...Gerçek şu ki, şimdi Sayın Mardin'in saydığı eksikleri, kusurları Kemalizm de zamanında görmüş, tekkeye karşı okul kurmak yobaza karşı öğretmen yetiştirmek için Köy Enstitülerini; iyiyi, doğruyu, güzeli öğretmek için Halkevlerini; çağdaş bir toplum yaratmak için de laik okulları kurmuştur. Ama Kemalizm'in gizli ve açık düşmanları, 1950'den beri tüm bu saydıklarımızı ya yozlaştırarak, ya altını oyarak yahut kapatarak, Türkiye'yi bugün bulunduğu noktaya getirmiştir. Mardin'in de anımsadığından emin olduğumuz bir tarihi yanılğı teorisi vardı. Hani Kemalizm'i küçümseyen ve imam-öğretmen koalisyonu üzerine kurulu bir Türkiye inşa etmeyi öngören teori...O teorinin önde gelenleri sonunda gelip Kemalizm'e sığındılar. Bakalım Sayın Mardin ne zaman gelecek”.*⁷³

⁷² Ayşe Arman, “Türkiye ne Malezya olur diyebilirim ne de olmaz”, **Hürriyet Pazar**, 16 Eylül 2007, s. 12

⁷³ Oktay Ekşi, “Kimin kusuru”, **Hürriyet Gazetesi**, 25 Mayıs 2008, s. 25

3.7 Bir Batılılaşma Hedefi Olarak Avrupa Birliği Süreci ve Yazılı Basındaki Yansımaları

Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkilerinin temel metni olan Ankara Anlaşması'nın 12 Eylül 1963'te imzalanıp yürürlüğe girmesinin üzerinden 45 yıl gibi bir zaman geçmiş bu sürede kimi zaman iyi olan, kimi zaman ise kopma noktasına gelen ilişkilerin her iki taraf için de vazgeçilmesi zor bir nitelik taşıdığı açıktır. Anlaşmanın imzalandığı 1963'ten bu yana dünya siyasi ve ekonomik konjonktüründe meydana gelen değişimler, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve eski Doğu Bloku ülkelerinin serbest piyasa ekonomisine geçişini takiben 10 merkez ve Doğu Avrupa ülkesinin AB'ye tam üyelik için başvurması gibi beklenmedik gelişmeler, ilişkileri ayrıca ilginç kılan bir durum yaratmaktadır.⁷⁴

Türkiye'nin batılılaşma çabaları tarihi süreçte 3 ayrı dönemde ele alınabilir. 1. Dönem (1838-1923). Bu dönem Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini kapsamaktadır. İlk batılılaşma hamlesi Tanzimat'la başlar diğer bir deyişle Tanzimat Fermanı batılılaşma etkilerinin görüldüğü en üst düzeydeki belgelerdir. Dönemin üst düzey bürokrasisi, Batıyı görmüş elçileri (özellikle Mustafa Reşit Paşa) devletin dağılmasını Batı'nın üst yapı kurumlarını Osmanlı'ya uyarlamakla engelleyebileceğini düşünüyordu. Dönemin Batı ile ilgili teşhisi doğru ama tedavisi yanlıştır. O dönem gözlerin Batı'ya çevrilmesi doğru bir harekettir, çünkü Batı bu dönemde sanayileşmede, teknolojiye, bilimde bir hayli ilerlemiştir. Ama dönemin üst düzey bürokrasisi Batı'nın üretim tarzını almak yerine yaşam tarzını yani üst yapı kurumlarını alarak tüketim biçiminin uyarlanması yoluna gitmiştir. Dolayısıyla çabalar yetersiz kalmıştır. 2. Dönem (1923-1983): Bu dönem cumhuriyetin ilanı ile başlar, Özal'ın iktidara geldiği 1983 yılına kadar sürer. Özal'ın iktidara geldiği 1983 yılına kadar sürer. Bu dönemde tek parti uygulamaları, İzmir İktisat Kongresi (1923), Teşviki Sanayi Kanunu (1927), 1. ve 2. Sanayi Planları (1933-1939, 1939-1945), çok partili sisteme geçiş (1946) ve planlama ekonomisine geçiş (1962) en önemli kilometre taşlarıdır. Burada da sanayileşme ile ilgili atılmak istenen adımlar öne geçmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nde ve sonrasında liberal ekonomik çıkışlar Avrupa'nın devletçi ve total

⁷⁴ Ceren Uysal, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, No:1, Antalya, 2001, s. 151

devlet anlayışının etkisiyle 1930'lu yıllarda tersine dönmüş, 1950'lere kadar yoğun devletçi bir anlayış benimsenmiştir. 1950'de çok partili demokratik hayata geçiş deneyiminin ardından 1960'lı yıllarda patlayan darbeler süreci ve planlı ekonomi ülkeyi tekrar içe dönük hale getirmiştir. Bu dönemde üst yapıda yaşanan değişimlerin yani dilde, kültürde, yaşam biçiminde, siyaset tarzında, giyim kuşamda, tüketim alışkanlıklarındaki birçok değişimde sağlanan başarının üretimde, bölüşümde, kalkınmanın tabana yayılması konusunda sağlanamadığı görülmektedir.⁷⁵

Bu dönemin gelişiminden bahsetmek gerekirse; “1930’dan sonra dünya ekonomik bunalımının yıkıcı etkisi neticesiyle devletin ekonomiye girmesi, yatırımlar yapması ve temel ürünleri bizzat üretmesi biçiminde karşımıza çıkan bir devletçi döneme geçilmiştir. Faşist İtalya ve sosyalist SSCB’nin ekonomik başarıları da uygulamalara örnek teşkil etmiştir. Ne var ki, ekonomide devlet müdahaleciliğine karşın burjuva yaratma hevesi asla kesintiye uğramamıştır. Devlet; ihaleler, satın almalar, ucuz kredi olanakları ve ucuz girdi satışlarıyla özel kesimi desteklemiş, bir anlamda özel kesimin ilk sermaye birikimini gerçekleştirmenin önünü açmıştır. İkinci Dünya Savaşı bu eğilimi daha da güçlendirmiş, savaş sonunda güçlü bir ticaret ve sanayi kesimi ile toprak sahipliği ortaya çıkmıştır. Bu gruplar çok partili yaşama geçildiğinde kendi çıkarları doğrultusunda çalışacak bir siyasal hareketi (Demokrat Parti) başlatmış ve de desteklemiştir. 1950-1960 yılları arasındaki Demokrat Parti döneminde devlet eliyle özel kesimi güçlendirme, bir başka deyimle, burjuva yaratma eğilimi daha da güçlenmiş, bugünün büyük sermaye gruplarının tohumları (Sabancı, Koç, Eczacıbaşı vb.) o dönemde atılmıştır”.⁷⁶

3. Dönem: 1983 ve sonrası dönemdir. Bu dönem Özal’la başlayan dışa açılma, AB’ye başvurma, Türkiye’nin AB’ye aday ülke kabul edilmesi, Maastricht ve Kopenhag kriterlerinin tartışıldığı, bilgi ve teknoloji çağına uyum sağlanmaya çalışılan bir dönem olma özelliğini taşımaktadır. Özünde AB üyeliği hareketini Türkiye’nin yaklaşık 200 yıllık batılılaşma arayışındaki en somut hamle olarak nitelendirebiliriz. Bu hamle aynı zamanda Türkiye için bir yol ayrımını da ifade etmektedir. Bir tarafta Avrupa Birliği’ne giden yol, diğer bir deyişle özgürlüklere, demokrasiye, toplumsal

---

⁷⁵ Özer, a.g.e., s. 189-190

⁷⁶ Çavdar, a.g.m., ss. 94-95

refaha açılan bir kapı; öte yanda 3. dünya despotizmine, içe kapanmaya, baskı ve anti demokratikliğe giden yol yer almaktadır.⁷⁷

Sosyalist sistemin çöküşüyle birlikte ortaya çıkan dünya tablosu Yeni Dünya Düzeni diye isimlendirildi. Bunun, eski iki kutuplu dünya yerine tek kutuplu (ABD) ya da çok kutuplu (ABD, Avrupa, Japonya, vb.) bir gelişme mi getireceği sorusu 1990'lı yılların başlıca tartışma konularından olmuştur. Bu noktada şunu işaret etmek gerekirse; yeni dünya düzeni Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerindeki ayrıcalıklı noktayı değiştirmedir. 1991 yılında ABD'yi ziyaret eden Özal'a ABD başkanının Camp David'de "stratejik işbirliği" önerisinde bulunmasını ve Türkiye ile ABD arasındaki Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın (SEİA) uzatılmasını, bunun göstergelerinden saymak gerekir.⁷⁸

O dönemki adıyla Avrupa Topluluğu (AT) ile olan ilişkilerin düğüm noktası Türkiye'nin tam üyeliği konusudur. Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kuran Roma Antlaşması uyarınca 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğu (AT) Bakanlar Konseyi'ne tam üyelik için resmi başvurusunu yapmıştır. Aralık 1989'da açıklanan ve Bakanlar Konseyi'ne sunulan komisyon raporu olumlu olmamış ve tam üyelik görüşmelerine 1993'ten önce başlanamayacağı yolunda bir karar alınmıştır. Olumsuzluğun toplulukla ilgili nedenleri, bunun iç güçlükleri, Avrupa'da meydana gelen gelişmeler ve Tek Sened'in öncelikle gerçekleştirilmesi noktasında odaklanmıştı. Türkiye'ye ilişkin kayıt ve çekincelerse, ülke ekonomisinin bozukluğu (enflasyon, işsizlik, vb.), Türkiye'den gelebilecek işsiz-işçi akımından duyulan endişeler, ülkenin insan hakları ve demokrasi alanındaki eksiklikleriydi. Komisyon raporu, tam üyelik yolunda önce taraflar arasında gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi noktasına ağırlık verilmesini öneriyordu. 1995 yılı başlarında bunun da ilk adımı atılmış oldu.⁷⁹ 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla gümrük birliği uygulaması başlamış, Türkiye AB'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini kaldırmış ayrıca AB üyesi olmayan ülkelerle olan ithalat ilişkilerini AB'ye uyumlu hale getirmiştir.

---

⁷⁷ Özer, a.g.e., s. 190

⁷⁸ Bülent Tanör - Korkut Boratav - Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-2003**, der. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 2007, s. 111

⁷⁹ Tanör-Boratav-Akşin, a.g.e., s. 111

12-13 Aralık 2002 Kopenhag’da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında “AB Komisyonu’nun raporu ve önerisi temelinde, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesi halinde, 2004 Aralık ayında toplanacak olan Avrupa Konseyi’nin, Türkiye ile AB arasındaki müzakereleri gecikme olmaksızın başlatacağı” ifadesine yer verilmiştir. 19 Mayıs 2003 AB Bakanlar Konseyi Türkiye için Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi’ni kabul etti. 24 Temmuz 2003 AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı Resmi Gazete’de yayımlandı. Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanlarının 17 Aralık 2004 tarihli Zirvesinde aldığı karar doğrultusunda 3 Ekim 2005 tarihinde yapılan Katılım Konferansı ile Türkiye resmen AB’ye aday statüsünde bir ülke olarak katılım müzakerelerine başlamış, Türkiye ile AB arasındaki inişli çıkışlı ilişki, çok önemli bir dönüm noktasını aşarak yepyeni bir sürece girmiştir.

Hürriyet gazetesi yazarlarından Özdemir İnce 3 Ekim 2005 tarihinde yapılan katılım konferansının olumlu sonuçlanmasıyla ilgili bir yazıyı kendi köşesinde şöyle eleştirmektedir: *“Dün Türkiye 200 yılı aşkın modernleşme ve değişim yolculuğunda çok anlamlı bir eşiği daha aştı. Bu topraklarda değişim kah Osmanlı’nın Batı teknikleri ile ayakta kalma çabalarındaki gibi sadece devletle sınırlı kaldı, kah Cumhuriyet devrimleriyle topluma tepeden dayatıldı”* (Cengiz Aktar, Akşam, 4 Ekim 2005). Avrupa Birliği işlerinin tanınmış uzmanı Cengiz Aktar’ın anlamakta güçlük çektiği görülüyor ama Osmanlı devletinin modernleşme çabaları ve Cumhuriyet’in tepeden dayatılan devrimleri olmasaydı, kendisini pek sevindiren 4 Ekim gününü asla göremezdi. Cengiz Aktar, Cumhuriyet’e karşı neden haksızlık ve nankörlük yapmaktadır? Cumhuriyet’in yaptığı temel devrimler (laiklik, hukuk ve adalet sistemi, yazı, kadın, vb.) olmasaydı, Türkiye’nin Avrupa Birliği tarafından muhatap alınması mümkün olabilir miydi? Olamadığı, Cengiz Aktar’ın hiçbir nedeni yokken Cumhuriyet devrimlerini kötölemesinden belli oluyor. Avrupa Birliği müktesebatının karşısında “Cumhuriyet’in müktesebatı” var. Bu müktesebatın bilincinde olmayanların, 3 Ekim 2005 günü olanları gerçekten anlamaları mümkün değildir.⁸⁰

---

⁸⁰ Özdemir İnce, “3 Ekim günü Osmanlı Devleti daha demokratik idi”, **Hürriyet Gazetesi**, 9 Ekim 2005, s. 28

3.7.1 Basında Medya ve Siyaset Tartışmaları

Avrupa Konseyi parlamenterler meclisi genel kurulunda Bir Demokraside medya için göstergeler başlıklı raporda medya siyaset ilişkilerine yönelik çağrılarında yer aldığı görülmektedir. Alman parlamenter Wolfgang Wodarg tarafından hazırlanan raporda, medyada ifade özgürlüğünün işleyen bir demokrasinin temel gereklerinden biri olduğu belirtilmiş, halkın demokratik karar alma sürecine katılımı, iyi bir şekilde bilgilmesini ve farklı görüşleri özgürce tartışma olanağına sahip olmasını gerektiği vurgulanmıştır. Raporda, demokratik bir toplumda, medya özgürlüğüne saygı gösterilmesiyle ilgili bazı ilkelere uyulmasının zorunlu olduğu belirtilerek devlet yetkililerinin, eleştirilere ve hakaretlere karşı, sıradan bir insandan daha üst düzeyde korumaya sahip olmaması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu raporda adil bir medya ilişkisinden bahsedilmektedir. Demokratik ülkelerin devletle medya arasındaki ilişkilerin şeffaflığı için çaba göstermesi gerektiğine vurgu yapılan raporda, hükümetler ve siyasi partilerin politikalarını yayma amaçlı enformasyon ve medya stratejilerinin yürütülebileceği ancak medyanın iktidarların sözcüsü olmadığı görüşü de ifade edilmiştir.⁸¹

İfade özgürlüğü konusu Türk basınında oldukça tartışılan bir konudur. Hatta genel olarak özgürlük ve hürriyet gibi kavramların Osmanlı'dan günümüze basında yer alan en önemli kavramlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Ferai Tınç Anayasa mahkemesinin AKP'yi kapatma davasıyla ilgili verdiği kararın gerekçesinde ifade özgürlüğünü evrensel ilkeler doğrultusunda şöyle değerlendirmektedir:

“Evrensel insan hakları bildirgesini lütfen inceleyin. Düşünceleri açıklama, yayma hakkı ile ilgili 19. maddesini dikkatlice okuyun. “Her ferdin fikir ve fikirlerini açıklama hürriyetine hakkı vardır. Bu, fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir”. AKP'yi savunmak aklımdan geçmez. Ne zaman kiminle uzlaşacağı belli olmayan çok yüzlü bir siyaset anlayışının temsilcisi olarak görüyor ve Meclis'te sahip olduğu çoğunluğu bir dayatma aracı olarak kullanmasından hiç hoşlanmıyorum. Kısaca benim demokrasi anlayışıma uygun bir parti değil... İfade özgürlüğünü sindirememek o kadar yaygın ki bu ülkede. Erdoğan da kendi hoşuna

⁸¹ Güven Özalp, “Medya İktidarın sözcüsü değildir”, **Milliyet Gazetesi**, 27 Eylül 2008, s. 21

*gitmeyen her açıklama, iddia, düşünce, hatta karikatüre karşı hırçınlaşmıyor mu? Gazetecileri, yazarları, karikatüristleri hatta muhalefet liderlerini para cezalarıyla susturmak istemiyor mu? Hoşuna gitmeyenleri susturmak isterken o da hukuku silah olarak kullanmıyor mu? ...İfade özgürlüğü tedirgin ediyor çünkü kimse halka güvenmiyor. O anlamaz, kanar, peşinden gider, kullanılır. Öyleyse onun neyi nasıl anlayacağına biz karar verelim. Tehlikeleri önleyelim. Oysa halk her şeyi görüyor, anlıyor ve notunu veriyor”.*⁸²

Basında oldukça tartışılan konulardan birisi de Danimarka'nın Jyllands Posten gazetesinin 30 Eylül 2005 tarihinde yayımladığı karikatürler yüzünden yaşanan kriz ve bunun Türkiye ve dünya basınındaki yansımaları olmuştur. İlginç bir noktayı belirtmek gerekir ki karikatürlerin yayın tarihinden birkaç ay sonra olayın dünya gündeminde yer almaya başlamasıdır. Zaten ülkemiz basınındaki haberlerin Şubat 2006'da başladığı görülmektedir. Haberlerin genel yapısına bakıldığında olayın Türkiye'deki siyasetçiler ve köşe yazarları tarafından tartışıldığı, dünyadaki protestolara ve AB içindeki görüşlere yer verildiği görülmektedir:

*“Javier Solana Danimarka'da bir gazetenin Hz. Muhammed'i küçük gösteren 12 karikatür yayınlamasının ardından başlayan gerginliği yatıştırmak üzere Ortadoğu turuna çıktı. Karikatür krizini yatıştırmak için İslam Konferansı Örgütü'nün Cidde'deki merkezine giden AB'nin dış politika temsilcisi Javier Solana: Bir daha böyle bir şey olmaması için elimizden geleni yapacağız dedi”.*⁸³

*“Danimarka başbakanı Anders Fogh Rasmussen, Başbakanlık konutunda yeni kurulan Demokrat Müslümanlar Derneği yöneticilerini kabul etti. Toplantıya dernek üyelerinden 3'ü Türk 22 üye katıldı. Rasmussen, hükümetin uyum politikası çerçevesinde başbakanlık konutunda daha önce imamlarla, Müslüman politikacılar ve dernek yöneticileriyle toplantılar yaptığını belirterek olayların, bazı imamların Ortadoğu ülkelerine seyahat ederek Danimarka hakkında yanlış bilgiler vermesinden kaynaklandığını söyledi”.*⁸⁴

⁸² Ferai Tınç, “Kararda perhiz ile lahana turşusu yan yana”, **Hürriyet Gazetesi**, 26 Ekim 2008, s. 29

⁸³ **Hürriyet Gazetesi**, “AB'den karikatür sözü”, 14 Şubat 2006, s. 22

⁸⁴ Ünsal Turan, “Rasmussen Demokrat Müslümanları Kabul Etti”, **Hürriyet Gazetesi**, 14 Şubat 2006, s. 22

*“Avrupa Parlamentosu (AP), İslam dünyasını rahatsız eden karikatür krizini yatıştırmak için Türkiye’nin yaptığı girişimleri memnuniyetle karşıladığını bildirdi. Dün yapılan oylamada karikatür kriziyle ilgili olarak siyasi gruplar tarafından kaleme alınan ortak karar tasarısı kabul edildi...İfade özgürlüğü alanında basına sınırlama getirilemeyeceği belirtilen kararda, İfade ve basın özgürlüğüne, saldırıya uğradığını hisseden grup veya kişiler zarar veremez ifadesi kullanıldı. Ayrıca karikatürleri yayınlayan Jyllands Posten’in kültür editörü Flemming Rose’un amacının Müslüman dünyasını rahatsız etmek ya da sınırlarını test etmek olmadığı ifadesine de yer verilmiştir. Editör niyetim kendi kendine uygulanan sansüre karşı çıkmaktı. Biz gazetede aynı yaklaşımı, İsa peygamber ve kraliyet ailesine de sergiliyoruz diyerek kendini savunmuştur”.*⁸⁵

Yaşanan karikatür krizine Türkiye siyasetinden bir yorum Diyanet’ten sorumlu devlet bakanı Mehmet Aydın’dan gelmektedir: *“Barışık olmayan o dine mensup olan bazı gruplardır. Karikatür olayında gayri medenilik vardır. Kültürel burnu havadalık Batı’nın bazı şeyleri görmesine engel oluyor. Batı, İslam ülkelerine hep özeleştiriyor. Ama sıra kendisine geldiği zaman başka kültürlere ilişkin bilgilerini ciddi anlamda sorgulamıyor. Bu bir tür anlama körlüğü. Batı’da biriken bu önyargı literatüre girmiş. Dante’yi okursanız görüyorsunuz ki, Hz. Peygamber cehennemde. Farabi, İbni Rüşd Arafat’ta (orta bölgede). Bu önyargı şiire, tiyatroya, sinemaya girdi. Batı’nın yumuşak karnıdır bu.”*⁸⁶

Milliyet gazetesi dış haberler servisi karikatür krizini Danimarka iç siyaseti açısından yorumlamış, ayrıca Pakistan’da yapılan protesto gösterilerine fotoğraflı bir haberle yer vermiştir: *“Danimarka’nın Jyllands Posten gazetesinin yayımladığı Hz. Muhammed karikatürleri yüzünden İslam dünyasıyla yaşanan kriz, Danimarka halkının Başbakan Rasmussen’e verdiği desteğin artmasına neden oldu. Danimarka’da yapılan bir ankete göre, ülkede bugün seçim yapılırsa, Rasmussen’in Liberal Partisi ve aşırı sağcı Danimarka Halk partisinin sandalye sayısı artacak..Pakistan’ın Lahor kentinde, Amerikan fast food firması Kentucky Fried Chicken’in şubesi önünde olası saldırılara karşı nöbet tutan askerler (altta küçük fotoğraf) Pakistan’ın birçok kenti neredeyse hergün protesto gösterilerine sahne oluyor...”*⁸⁷

⁸⁵ Latif Öztürk, “AP’den karikatür övgüsü”, **Bugün Gazetesi**, 17 Şubat 2006, s. 11

⁸⁶ **Milliyet Gazetesi**, “Aydın: Batı anlama körü”, 18 Şubat 2006, s. 18

⁸⁷ Dış Haberler Servisi, “Rasmussen prim yaptı”, **Milliyet Gazetesi**, 18 Şubat 2006, s. 24

Karikatür krizini köşe yazarları farklı açılardan yorumlamışlardır. Bu yorumlara kısaca bir göz atmak gerekirse; Engin Ardiç “ortalığı birbirine katan ünlü karikatür dört ay önce yayınlanmış! Tepki gösterenlere daha geçen gün duyurulmuş. Öyle ya, hangi ülkede hangi Müslüman okuyucu kıtırık bir Danimarka gazetesini her gün bulacak, alacak da hangi dilbilgisiyle izleyecek? Amaç bir taşla birkaç kuş vurmaktır. Hem Türkiye gibi bir ülkenin Avrupa Birliği’ne girmesini önleyecekler, hem de İran’a yapılacak saldırının psikolojik altyapısını geliştirecekler”⁸⁸ diyerek olayın siyasi nedenlerini analiz eder. Çetin Altan “Şark politikacısı, halk kitlelerinin duygusallığını gıdıklayarak prim toplamayı yeğleme yerine; global ekonomik tablolarla, bilimsel objektif bir tarih bilincinin, kamuoyu ortamında kök salmasını göze alabilseydi; kanlı ve çalkantılı bir dönemden geçme riski azalabilirdi”⁸⁹ diyerek eleştirel bir bakış açısı ortaya koyar.

Hasan Pulur karikatür davası başlıklı yazısında medeniyetler uyuşmak için değil çatışmak için kurulmuştur diyerek şu noktaya dikkat çeker: “Bize göre işin aslı fikir, ifade özgürlüğü filan değil..Hz. İsa’nın karikatürleri, halkın çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede yayınlanabilir mi? Hristiyan Avrupalı, buna tahammül edebilir mi? Hayır edemez. Çünkü onlara göre Hz. İsa peygamberdir, Hz. Muhammed ise değil.. Bakmayın siz onların dinler arası diyalog lafına.. Onun asıl amacı başkadır, misyonerliğin kılıfa girişidir diyenler acaba yanılıyorlar mı?..”⁹⁰ Güneri Cıvaoğlu ise bugün başlıklı köşesinde karikatür krizine sağduyu çağrısıyla yaklaşarak çatışma medeniyetler çatışması gibi tezlerin doğru olmadığından bahseder: “Avrupa basını, hatta kamuoyu, olaya bütün bu şiddet gösterilerine rağmen genelde sağduyuyla bakıyor. Hatta sol eğilimli Fransız Liberation gazetesi, karikatürlere bunlar yayın değeri olmayan çizgiler. Yayınladığımız iki tanesi bunun örneği ifadesiyle sayfalarında yer verdi. Sokak gösterilerinde de sol eğilimliler, tepki gösterisi yapan İslamla kol kola yürüyorlar. Danimarka devlet televizyonu DY’nin yaptığı kamuoyu araştırmasında topluma soruldu: bu olaylardan sonra, o resimlerin yayınlanması mı iyi olmuştur? ..Yayınlanmasa mı daha iyi olurdu? Danimarkalıların % 47’si yayımlanması iyi olmuştur görüşünde. % 7 çekimser. Kısacası, gerek Batı’da gerek Doğu’da sağduyu

⁸⁸ Engin Ardiç, “Umarım az ölürüz”, **Aksam**, <http://www.aksam.com.tr/yazarprn.asp?a=27010,,2> (Çevrimiçi), 20 Şubat 2006

⁸⁹ Çetin Altan, “Üzücü, tatsız ve çalkalayıcı”, **Milliyet** <http://www.milliyet.com.tr/2006/02/08/yazar/altan.html> (Çevrimiçi), 18 Şubat 2006

⁹⁰ Hasan Pulur, “Karikatür davası”, **Milliyet**, <http://www.milliyet.com.tr/2006/02/08/yazar/pulur.html> (Çevrimiçi), 18 Şubat 2006

*çağrılarını medeniyetler çatışması gibi ak/kara kesinliğinde hükümlerin doğru olmadığını ortaya koyuyor.*⁹¹

Devletin ekonomideki rolünün ve ulus devletlerin tartışıldığı, vahşi kapitalizm anlayışı ve katıksız liberalizm rüzgârlarının estiği bir dönemde; ABD’de 2007’de mortgage krizi sonrasında başlayan ekonomik kriz dalgasının tüm dünyaya yayılmaya başlamasının ardından liberalizm ve ulus devletin sonu yaklaşımları tersine dönmüş, devletin toplumsal ve ekonomik hayattaki önemi ve vazgeçilmezliği yaşanan olaylar sonucunda adeta tasdik edilmiştir. Global kriz sonucunda batan, zor duruma düşen dev bankalar ve finans kuruluşlarına destek olmak amacıyla ABD hükümeti ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerde devlet yardımları ve fonlar özel sektöre destek amacıyla aktarılmıştır. Birçok uzmana göre yüzyılın krizi olarak nitelenen global ekonomik kriz 2008 Eylül ayı itibariyle etkisini sürdürmektedir. Ancak şu bilinmelidir ki, krizin en önemli sonuçlarından biri liberalizm ve kapitalizm savunucularının ve ulus devlet karşıtlarının tezlerini eskisi kadar güçlü dile getiremeyecekleri gerçeğidir.

Tıpkı daha önceleri ulus devletinin sonu mu tezlerinin basında sık sık yer almaya başladığı gibi kapitalizmin sonu mu konulu haberlerin de aynı basında yer almaya başlaması basının dünyanın değişen konjonktürlerine ve evrensel kavramlara verdiği reaksiyonun ne kadar hızlı olduğunun göstergesidir:

*“ABD’de başlayarak diğer ülke ekonomilerini de etkisi altına alan, hükümetlerin milyar dolarlık paketlerle baş etmeye çalıştığı kriz, bir yandan da “kapitalizmin sonu mu geldi” tartışmasını gündeme taşıdı. Papa 16. Benedikt’in ilahi bir uyarı olarak nitelendirdiği, Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu’nun “insanın kendi eliyle yarattıklarının yine kendine dönmesi” dediği bu krizle birlikte başlayan tartışmalara devlet başkanları da dahil oldu. Krizi kapitalist sistemin başarısızlığı olarak yorumlayanlara karşı, Fransa Devlet Başkanı Sarkozy “kapitalizmin tamir edilmesi” çağrısı yaptı”.*⁹²

⁹¹ Güneri Cıvaoglu, “Çılgın”, <http://www.milliyet.com.tr/2006/02/08/yazar/civaoglu.html> **Milliyet**, (Çevrimiçi), 18 Şubat 2006

⁹² Ceyhan Kuburlu, “Kriz kapitalizmi tartışmaya açtı”, **Hürriyet Gazetesi**, 26 Ekim 2008, s. 8

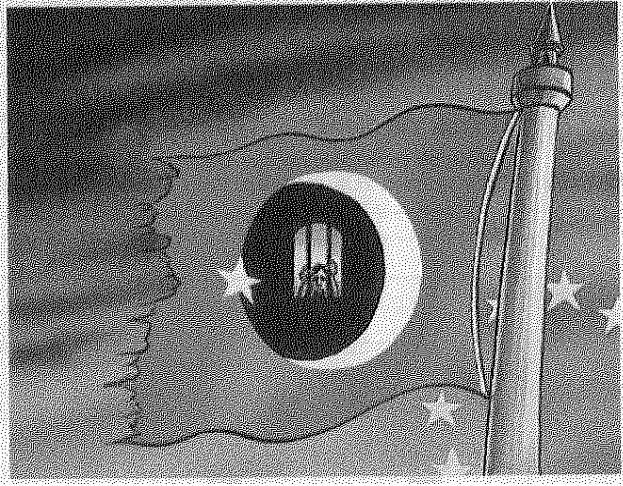
3.7.2 Yabancı Basında Türkiye Yorumları ve Haberleri

Türk basınında yabancı basında yayınlanan haberler dış haberler servisi tarafından takip edilir, çevirisi yapılır ve gazetenin ilgili bölümünde yayınlanır. Genellikle bu bölüm orta sayfalara yakın dünya, dış basın, dünyanın gündemi gibi isimlerde olabilir ve dış haberler servisi mahreçli olarak ya da ilgili ülkede görevli muhabir varsa onun imzasıyla yayınlanır. Dış basından seçilen haberlerde eşik bekçilerinin seçim kriterleri arasında okuyucunun ilgisini çekmek ve okuyucuyu yakalamak adına eğer haberde olumlu bir yaklaşım varsa ülkeyi ve insanlarını yücelten, onore eden bir bakış açısıyla ele alındığı görülür. Şayet olumsuz bir yargı, bir mesaj varsa ülkeyi ve insanını incitmeyen, gururlu bir söylemle haber ele alınır. Bu bir tasarımdır, habercilik tasarımı olarak karşımıza çıkar.

Örneğin Avrupa Birliği sürecini ele alan haberde şu yargıya yer verilir: Türkiye’de son günlerde demokrasi alanında yaşanan olumsuz gelişmeleri inceleyen The Economist dergisi, önceki gün yayımlanan sayısında, Türk hükümeti Avrupa’dan uzaklaşıyor olabilir değerlendirmesinde bulundu. Yazıda, Fransa ve Avusturya gibi ülkelerin önüne sürekli yeni engeller koymasından bıkan Başbakan Erdoğan’ın AB üyeliğinden vazgeçmeye başladığı konusunda bazı gözlemcilerin şüphesi olduğu belirtildi. Haberde, Avrupa’dan kaynaklanan hayal kırıklığı, Erdoğan hükümetinin İran, Suriye ve Hamas’la flört etmesini açıklayabilir denildi.⁹³ Bu haberde ülkeyle ilgili olumsuz yargı Avrupa’dan uzaklaşmadır, doğulu üçüncü dünya ülkelerine yaklaşmadır sonuçta bu yargı batılı bir kaynaktan alınmıştır. Son cümle bunun nedenini açıklayıcı niteliktedir: Avrupa’dan kaynaklanan hayal kırıklığı..İşte bu sebep okuyucunun ulusal hislerine hitap eder, eşik bekçilerinin de seçim kriteri bu anahtar cümlede saklıdır.

---

⁹³ Dış Haberler Servisi, “The Economist: Türkiye Avrupa’dan uzaklaşıyor”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Mayıs 2006, s. 22

Resim-2: The Economist dergisinde Türkiye ile ilgili kullanılan karikatür ⁹⁴

Türk basınında yabancı basında yayınlanan karikatürler ve bunun yanında illüstrasyonlar, şemalar, tablolar genellikle haberleri tamlayıcı ve destekleyici bir unsur olarak kullanılmaktadır. Görsel anlatım desteğinin yazının yanında yer alması anlaşılabilirlik ve ilgi çekicilik açısından önemlidir.

Türk işçi ve işveren sendikalarıyla, meslek odaları ve sivil toplum örgütleri, Fransa'da yayımlanan üç gazeteyle tam sayfa ilan vererek, 18 Mayıs'ta Fransız meclisinde ele alınacak olan, Ermeni soykırımını inkar etmenin suç sayılmasını öngören yasa teklifinin geri çekilmesini istedi. TOBB, TUSIAD, TISK; TÜRKKONFED, TESK, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, İKV ve TESEV tarafından Le Monde ve Le Parisien gazetelerine verilen, Fransız dostlarımıza çağrı başlıklı ilanda, söz konusu yasa teklifinin, 1915'te Osmanlı İmparatorluğu döneminde cereyan eden trajik olayların tartışılmasını engellemeyi amaçladığı ifade edildi. İlanda tarihçilerin tartışması yasaklanmamalı denildi. ⁹⁵

ABD'deki Washington Devlet Üniversitesi'nde "Barış Gazeteciliği" dersi veren Dr. Susan Dente Ross ile yapılan röportajda Amerikan medyasının Türkiye'ye ve Ortadoğu'ya bakışıyla ilgili bulgular yer almaktadır:

*"Sıradan Amerikalılar dünyayı medyanın çizdiği bu resme göre mi algılıyor?
Ross: Evet. Ortadoğulular barbar, az gelişmiş ve medeniyetsiz milletler olarak görülüyor.
Batılı gazeteciler de bu ön yargıları farkında olmadan haberlerine yansıtıyorlar.
Bunun dışına çıkmak için farklı düşünmek gerekiyor. Barış gazeteciliği, muhabirlere*

⁹⁴ Milliyet Gazetesi, 6 Mayıs 2006, s. 22

⁹⁵ Sabetay Varol, "Fransa'da soykırım ilanı", Milliyet Gazetesi, 6 Mayıs 2006, s. 22

yazdıkları haberin yaratacağı etkinin farkında olarak haber yapmalarını söylüyor. Barış gazeteciliği, tarafsız haberciliğin, insan hayatından ve masum sivillerin öldürülmesinden daha değerli olmadığını söylüyor. Amerikalıların Ortadoğu'ya olan bu bakışına Türkiye dahil mi? **Ross:** Evet. Buraya gelmeden New York Times ve International Herald Tribune'daki geçen aralık ve ocak aylarında çıkmış Türkiye haberlerine baktım. Türkiye'nin hala AB'ye üye olmamış olmamasının sebebi dini ayrılık olarak yansıtılıyordu, Türkiye bir İslam ülkesi olarak gösteriliyordu. AB'nin öyle olmaması ise Türkiye'nin AB'ye girmemesinin sebebi olarak gösteriliyordu".⁹⁶

Vatan gazetesi Batılı Gözüyle Türkiye başlıklı yazı dizisinde Batılı bir grup gazeteciyi Türkiye'ye davet ederek gözlemlerini okuyucularına aktarmıştır. Bu izlenimlerin 31 Aralık 2006 tarihinde başlaması yani Kurban Bayramı ile yılbaşı kutlamalarının aynı günde yaşandığı bir tarih olması açısından oldukça anlamlıdır:

"31 Aralık 2006 dünya için çok anlamlı bir gündü... İslam dünyası Kurban Bayramı'nı, Batı ise Yılbaşını coşkulu bir şekilde kutladı. Hem Kurban Bayramı'nı hem de Yılbaşı'nı yoğun bir şekilde kutlatan tek ülke ise Türkiye oldu. Vatan, Türkiye'nin farkını dünyayla paylaşmak için Avrupa'nın en etkili gazetelerinin temsilcilerini Türkiye'ye davet etti. Financial Times gazetesinden Jeremy P. Grant, The Independent'tan Jerome Taylor, The Times'tan Murad Ahmed ve Alman Bild gazetesinden Julian Reichelt, 4 gün boyunca İstanbul'da gözlem yaptı. Batılı gazeteciler, Eminönü ve Tahtakale'de bayram alışverişine çıktı; Eyüp Sultan Camii'nde Bayram Namazı'nı izledi, kurban kesimine katıldı. Galata köprüsünde balık ekmek yedi. Akşam ise Taksim Meydanı'nda ve Nişantaşı'nın ünlü gece kulüplerinde yılbaşı kutlamalarına katıldı. Hayatlarında ilk kez bir hayvanın kesimine tanık olan yabancı gazeteciler derinden etkilendi. Hepsinin ortak görüşü şu oldu: "Ölüm doğası gereği şiddet dolu. Ancak dini geleneklerine bağlı Türkiye'nin aynı zamanda batılı olduğunu gördük. Daha da önemlisi dünyada batı ile doğu kültürlerinin bir arada yaşayıp yaşamayacağı tartışılırken, Türkiye'de bu sorunun üstesinden geldiğini anladık. Medeniyetler buluşması Türkiye'de gerçekleşmiş".⁹⁷

⁹⁶ İpek Yezdani, "Amerikan medyası savaşı göstermiyor", **Milliyet Gazetesi**, 21 Nisan 2007, s. 25

⁹⁷ "Batılı Gözüyle Türkiye", **Vatan Gazetesi**, 7 Ocak 2007, s. 14

Ayrıca aynı yazı dizisinde The Independent gazetesinin dış haberler editörü olan Jerome Taylor'un şu görüşüne de yer verilmiştir: “Güne bayram namazı hutbesindeki o güzel sözcüklerle başlamak; öğleden sonra Hz. İbrahim’in Allah’a olan bağlılığını kurban keserek anan aileleri izlemek.. Geceleyin de Londra’daki Trafalgar Meydanı’yla yarışan, biranın su gibi aktığı kutlamalar eşliğinde yeni yılı kutlamak gerçekten çok aydınlatıcı bir deneyim oldu. Bu dışarıdaki insana, Türkiye’nin mutlu bir şekilde hem Müslüman hem Avrupa’lı; hem dindar hem laik; hem gelenekçi hem de modern olabileceğini gösterdi. Bundan ancak 64 sene sonra Kurban Bayramı bir yılbaşıyla çakışacak. Umarım Avrupa Birliği, en yakın Müslüman komşusunu kucaklayarak ne büyük faydalar elde edeceğini anlamak için 2071 yılını beklemez”.⁹⁸

“Başbakan Recep Tayip Erdoğan’ın doğup büyüdüğü İstanbul Kasımpaşa mahallesi, Fransa’nın büyük gazetelerinden Le Monde’da röportaja konu oldu. Gazetenin İstanbul muhabiri Guillaume Perrier, Erdoğan’ın kalesi Kasımpaşa, her zamandan çok AKP’nin arkasında başlıklı haberinde, Kasımpaşa’nın AKP döneminde geçirdiği değişikliği anlatırken, semt halkının Erdoğan’a olan sevgisini de yansıttı. Kasımpaşa’daki AKP ilçe merkezi binasında Başbakanların kralı Kasımpaşalı yazılı pankartların asıldığına dikkat çeken Perrier, mahallede halkın AK Partiye olan desteğinin ve partinin Anayasa Mahkemesi’nce kapatılmamasının yarattığı ferahlamanın gözle görülür olduğunu kaydetti”.⁹⁹

“İngiltere’de yayımlanan Financial Times gazetesi yazarı Philip Stephens, Avrupa’nın İslam’a kapılarını açma vakti geldi başlıklı yazısında, Brüksel, Türkiye’ye kapıları açarken, Avusturya’ya çıkış kapısı gösterilmeliydi dedi. Yazar, aynı görüşü 3 Ekim görüşmelerine katılan bazı AB üyesi ülkelerin temsilcilerinin de paylaştığını ve üst düzey bir Avrupalı siyasetçinin, Viyana hükümeti Türkiye’nin Avrupa’nın kültürünü kirleteceğinden korkuyorsa, İsviçre’nin büyük yalnızlığına katılmalı dediğini öne sürdü. Müzakere belgesinin mürekkebi bile kurumadan, diğer bazı AB üyelerinin, Avusturya’ya katılıp birtakım eğerler, fakatlar, belkiler telaffuz etmeye başladığını da belirten Stephens, bunun bir şey söyleyip başka şey yapma tavrının bir göstergesi olduğunu vurguladı”.¹⁰⁰

⁹⁸ Jerome Taylor, “Umarım AB bu farkı görmek için 64 yıl daha beklemez”, **Vatan Gazetesi**, 7 Ocak 2007, s. 14

⁹⁹ ANKA, “Erdoğan’ın kalesi Kasımpaşa Le Monde’da”, **Sabah Gazetesi**, 3 Ağustos 2008, s. 22

¹⁰⁰ Nevsal Elevli, “AB’den atılmalıydı”, **Milliyet Gazetesi**, 8 Ekim 2005, s. 22

Devlet adamlarının yabancı basına verdiği demeç ve röportajlar dış haberler servislerince değerlendirilen önemli haber kaynaklarındandır. Demeçlerin önemli ve çarpıcı kısımları vurgulanır, haber başlığında vurgular öne plandadır: *“Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Financial Times gazetesine verdiği özel demeçte, Türkiye’de son zamanlarda artan Batı karşıtlığı için iki neden gösterdi: Birincisi, AB’nin Türkiye üyeliği konusunda özellikle Kıbrıs yüzünden gösterdiği tereddüt..İkincisi de, ABD’nin Ortadoğu’da gerek İsrail’in Lübnan saldırısı gerekse PKK’nın Kuzey Irak’taki faaliyeti ile ilgili izlediği politikalar..”*¹⁰¹

Dış basında Türkiye’nin iç politikasıyla ilgili haber ve yorumlara da yer verilmektedir. Bu tarz haberler genellikle Türkiye ve bulunduğu bölgeyle ilgili uzmanlaşmış muhabir ve yazarlar tarafından aktarılır: *“The Guardian gazetesi, Türkiye’deki gelişmeleri yorumlarken, AKP de süttten çıkmış ak kaşık değil diye yazmış... Financial Times gazetesi de AB’nin sağlam ve iyimser bir üyelik takvimi vermesi halinde Türkiye’nin anayasal krizin eşğine gelmeyeceğini savunmuş... Yabancı medya iktidarın hatalarını vurgularken, muhalefetteki boşluğa dikkat çekiyor... The Guardian’ın değindiği gibi, Meclis’te alternatif bir güç olsa, erken seçim bir çıkış olabilirdi...”*¹⁰²

Türkiye ve Türk kimliğiyle ilgili zaman zaman magazinelle içerik de taşıyan haberler gündeme gelebilmektedir. Ulusal hassasiyet taşıyan bu konularda batılı basında yer alan haberler; dış haberler servisinin ilgi çekici şekilde özellikle popüler kültür öğelerinden de yararlanarak aktardığı haber tiplerinden biridir: *“J.R.R Tolkien’in, beyazperde uyarlaması gişede rekorlar kıran üçlemesi Yüzüklerin Efendisi’ndeki kötülük diyarı Mordor’un Türkiye, Karanlıklar prensi Sauron’un çirkin savaşçı uşakları Orkların da Türkler olduğu öne sürüldü. İngiliz Daily Mail gazetesi muhabirleri James Black ve Charles Legge iddiayı gazetenin okur sorularınının cevaplandırıldığı sayfasında, bir okuyucunun Mordor’un nerede olduğu sorusuna verilen yanıtta yer aldı”*.¹⁰³

¹⁰¹ Sami Kohen, “Dış politika yol ayrımında”, **Milliyet Gazetesi**, 22 Temmuz 2006, s. 22

¹⁰² Derya Sazak, “Krizi aşmak”, **Milliyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2008, s. 23

¹⁰³ Menderes Özel - Nevsal Elevli, “En ırkçı benzetme”, **Milliyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2005, s. 20

3.7.3 Avrupa Birliği Süreciyle ilgili Haberler

Türkiye'nin AB süreciyle ilgili haberler incelendiğinde 1980 sonrası dönemde atılan somut adımlar kronolojik sırada şu şekilde yer almaktadır: 1) 14 Nisan 1987 AET başvurusu 2) 13 Aralık 1995'de Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesinin onaylanması ve 1 Ocak 1996'dan itibaren Gümrük Birliği üyeliği 3) 9 Aralık 1999'da Türkiye'nin AB'ye aday ülke kabul edilmesi 4) 3 Ekim 2005'te AB ile üyelik müzakerelerinin başlaması. Bu dört dönemde basına yer alan haberler ve köşe yazıları incelendiğinde genel olarak iyimser bir hava taşındığı görülmektedir. Çağdaşlaşmanın getirdiği somut olgular ortaya konmakta, ekonomik ve sosyal alandaki avantajların vurgulandığı haberler ve köşe yazıları göze çarpmaktadır. Köşe yazarlarından farklı görüşte olanları da AB ile olan ilişkilere ihtiyatlı yaklaşırsalar da, genellikle karşı çıkış noktası AB üyeliği bazında değil, üyeliğin hangi şartlarda gerçekleşeceği ve ulusal menfaatlerin bundan zarar görüp görmeyeceği boyutunda olmaktadır. Hatta daha da ilginç bir örnek Avrupa Birliği sürecini Türkiye'nin modernleşme tarihiyle karşılaştıran haber ve yorumlara basında sıkça rastlanır, mesela "9 Aralık 1999 tarihli Sabah gazetesindeki bir haberde 2. Tanzimat dönemi başlığı atıldıktan sonra alt başlık olarak da Türkiye'de, Helsinki zirvesinde resmen adaylık statüsü verilmesiyle 160 yıl önce Tanzimat Fermanında olduğu gibi yepyeni bir reform dönemi başlayacak diye devam edilmektedir".¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Ahmet Özer, **Tanzimat'tan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği**, Ankara, Elips Kitap, 2003, s. 96

TANZİMAT FERMANI	AB’NİN İSTEKLERİ
İnsan Hakları ve Azınlıklar	İnsan Hakları ve Azınlıklar
Herkesin hayatı güvence altındadır. Kimse açık Mahkeme olmadan yargılanamaz. Herkes mülkiyet hakkına sahiptir. Müsadere usulü kalkmıştır. Mahkemenin kararı olmadan kimse hakkında idam cezası uygulanamaz. Mahkum olanların varisleri veraset hakkından mahrum edilmeyecektir. Hangi din ve milletten olursa olsun bütün tebaa eşit muamele edilecek	İnsan hakları ihlalleri kalkacak. Azınlık haklarına saygı gösterilecek. Etnik olarak farklı olduğunu düşünen gruplara dil özgürlüğü sağlanacak. İdam cezası kalkacak.
Ekonomi	Ekonomi
Vergiler herkesin gücüne göre ayarlanacaktır. Hükümet mali vaziyetinin ne olduğunu bilecektir. Artık maaşsız memur tayin edilmeyecektir.	AB’nin ortalama enflasyonu %1,5. Enflasyon bu orana çekilecek. Bütçe açığı azaltılacak. Kamu borçları ekonomik dengeleri alt üst etmeyecek düzeyde tutulacak. Avrupa Para Birliği’ne girmek için hazırlıklar yapılacak. Gümrük Birliği genişletilip tarım ürünleri ile hizmetlere de uygulanacak.
Hukuk ve Adalet	Hukuk ve Adalet
Memuriyet bir bedel mukabilinde satılamaz. Rüşvet kesin olarak kalkacak ve cesaret edenler şiddetle cezalandırılacaktır.	Adalet sisteminin işleme sağlanacak. Sosyal güvenlikte değişiklik şart. İşsizlik sigortası konulacak. Hukukun üstünlüğü kabul edilecek AB hukukuna uyum sağlanacak bu amaçla Çevre hukukundan Ceza hukukuna kadar birçok alanda reformlar yapılması gerekiyor.

Tablo-11: Tanzimat Fermanı ve AB’nin istekleri ¹⁰⁵

Cumhuriyet döneminin en önemli mekânlarından biri çok önemli bir tarihi olaya tanıklık ediyordu. Kürsüde dönemin Başbakanı Turgut Özal, Türkiye’nin o dönem adı AET olan Avrupa Birliği’ne tam üyelik başvurusunda bulunduğunu açıklıyordu. Özal cümlesini noktaladığında, sesine de yansıyan heyecanı dinleyenlere yansıyor ve salon alkıştan inliyordu. Gazeteciler büyük heyecanla haberi Türkiye’ye duyurmak için telefonlara koşuyordu. Türkiye’nin heyecanla beklediği kabul için başvuru bundan tam 12 yıl önce yapılmış ve tüm Türkiye sürpriz başvuruyu Özal’ın bu açıklamasıyla duymuştu. 12 Eylül 1980’de ordunun yönetime el koymasının ardından 1992 yılında Barış Derneği davası ve siyasi partilerin kapatılmasına tepki gösteren AET, Türkiye ile ilişkilerini askıya almıştı. İlişkilerin Avrupa Parlamentosu ile Türkiye’nin de üyesi bulunduğu Avrupa Konseyi’nin Türkiye’deki demokrasi ve serbest seçim koşullarını olumlu bulması şartına bağlı olarak normale dönebileceği de açıklanmıştı. 1983’te gerçekleştirilen seçimlerden sonra işbaşına gelen Turgut Özal Türkiye-AET ilişkilerinin normalleşmesi için çalışma başlattı. 1986 yılında ortaklık konseyi düzelme

¹⁰⁵ Füsün Mutlu-Sedat Sertoğlu-Nurdan Bernard-Stelyo Berberakis, **Sabah Gazetesi**, 9 Aralık 1999, s. 23

bu toplantı ile gerçekleştirdi. Bunun ardından AB'nin de beklemediği bir adım atan Turgut Özal, 14 Nisan 1987'de tam üyelik için başvurulmasını kararlaştırdı. ¹⁰⁶

Özal hükümeti, AET'ye tam üyelik başvurusunda Belçika'nın önerdiği taktiğe uygun olarak bugün yapmayı kararlaştırdı. Belçika üye sayısını sınırlaması ihtimali olan Bakanlar Konseyi'nin 27 nisan toplantısından önce başvuru yapılmasını önermişti. Tam üyelik isteğini öngören mektubu AET dönem başkanı Leo Tindemans'a Devlet Bakanı Ali Bozer yerel saatle bugün 8:30'da veriyor. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerin 31 Temmuz 1959'da ortaklık başvuruyla başladı. Ancak uzun müzakerelere rağmen bizden sadece 16 gün önce başvuran Yunanistan'ın tam üyeliği 1 Ocak 1981'de gerçekleşirken Türkiye'ninki sürüncemede kaldı. ¹⁰⁷

Hükümetin AET'ye üyelik başvurusu, iş çevrelerinde olumlu karşılandı. Ancak üyeliğin ekonomik açıdan ne getirip ne götüreceği konusunda tereddüt ve tartışmalar sürüyor. Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel durumu ile AET üyesi ülkeler karşılaştırıldığında şansımızın ne olduğu sorusuna net bir yanıt verilemezken, yetkililer, bütünleşme sürecinde avantajları iyi değerlendirip, eksikliklerin en kısa zamanda giderilmesi gerektiğini belirtiyorlar. Üyelik başvurusu ile birlikte Türkiye'nin AET üyeliğine hazır olup olmadığı da tartışılıyor. Siyasal, sosyal ve kültürel bazda sürdürülen tartışmalar bir yana, iş çevrelerinin ortak görüşü ekonomik açıdan Türkiye'nin üyeliğe hazır olduğu yolunda. Ancak, bütünleşme sürecinde alınması istenen birçok önlem var. Üzerinde en çok durulan nokta, AET ülkeleriyle hangi sektörlerde rekabet edilecek hangilerinde rekabet edilemeyeceği. Yetkililer bu konuda hükümet düzeyinde tatmin edici bir araştırma yapılmamasını, büyük eksiklik olarak değerlendiriyorlar. Bilinen tek şey, tekstil ve turizm sektörlerindeki şansımız. Türkiye'nin sahip olduğu ucuz işgücü avantajının ise ne kadar etkili olacağı kestirilemiyor. ¹⁰⁸

Türkiye dün Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) tam üyelik başvurusunu resmen yaptı, AET dönem başkanı Belçika dışişleri bakanı Leo Tindemans'a ve AET komisyonu başkanı Jacques Delors'a Türkiye'nin tam üyelik başvurusu mektubunu veren Devlet bakanı Ali Bozer: Türkiye'nin AET'yle kaderini paylaşma kararlılığını

¹⁰⁶ "Tam üyeliğe ilk kez Özal başvurdu", **Sabah Gazetesi**, 11 Aralık 1999, s. 21

¹⁰⁷ "AET'nin kapısını bugün çalıyoruz", **Hürriyet Gazetesi**, 14 Nisan 1987, s. 1

¹⁰⁸ "AET'ye evet..Ama", **Hürriyet Gazetesi**, 16 Nisan 1987, s. 4

bildirdim. Bu görkemli başvuruya önümüzdeki günlerde olumlu bir cevap alacağımızı umuyorum dedi. Türkiye’de insan haklarına saygı konusunda Avrupa’da bazı tereddütler bulunduğuna ilişkin bir soruyu da cevaplayan Bozer, insan haklarına saygı konusunda kendisinden emin olmayan bir ülke, herhalde kendi vatandaşlarına Avrupa insan hakları komisyonuna kişisel başvuru hakkını tanımaya cesaret edemez. Biz bu konuda kendimizden son derece eminiz dedi. Devlet bakanı Bozer, bir gazetecinin Türkiye’nin ekonomik açıdan böyle bir başvuruya hazır olup olmadığı şeklindeki bir soruyu cevaplandırırken de, Türkiye eğer ekonomik açıdan topluluğun gereklerine cevap veremeyecek olsaydı böyle bir başvuru yapmazdı şeklinde konuştu.¹⁰⁹

Başbakan Turgut Özal, dün Türkiye’nin AET’ye tam üyelik için başvurduğunu açıkladı ve bizim iktidar olarak asıl idealimiz Türkiye’de demokrasiyi yerleştirmektir. Bunun bir manası olarak AET’ye başvurduk dedi. Özal demokratikleşme süreci içinde Anayasanın değişebileceğini, siyasi yasakların kalkabileceğini hatta komünist ve dinci partilerin kurulmasına izin verilebileceğini söyledi. Ayrıca Türkiye AET konusunda 1968’den sonra katma protokol ile bir adım attı. 1970’den sonra ise ekonomik sıkıntılar ve anarşi vecibelerimizi yerine getirmemizi engelledi. Yunanistan AET’ye giriş işini becerdi, bizden öne geçti. Şimdi yılda 5 milyar dolar yardım alıyor. Basın, sendikalar, siyasi partiler ve halkımız AET’ye girmemizin lehinde. Ama bu mesele, iktidara hücum için kullanılmasın. Milli bir meseledir, dedi.¹¹⁰

Türkiye adına AET’ye tam üyelik başvurusunu içeren mektubun Başbakan Turgut Özal tarafından imzalandığı ve bugün Brüksel’de AET işlerinden sorumlu Devlet bakanı Ali Bozer veya AET neznindeki daimi temsilcimiz büyükelçi Polat Tacer tarafından AET dönem başkanlığı sekreteryasına verileceği bildirildi. Yetkililerden alınan bilgiye göre Türk hükümetinin AET’ye başvuru mektubu son derece kısa olacak ve ortak pazara vücut veren Roman antlaşmasının 237. maddesine atıfta bulunarak Türkiye’nin tam üyelik talebinde bulunduğunu ve buna istinaden gerekli incelemelerin yapılmasını isteyecek. Roma antlaşmasının 237. maddesinde ise şöyle deniyor: “Her Avrupalı devlet topluluğa üye olmak isteminde bulunabilir. Bu devlet istemini konseye gönderir. Konsey komisyonun görüşünü aldıktan sonra oy birliği ile haber verir. Katılma koşulları ve katılma dolayısıyla işbu antlaşmada yapılacak ayarlamalar

¹⁰⁹ Şerif Sayın, “Avrupa’da görücüye çıktık”, **Hürriyet Gazetesi**, 15 Nisan 1987, s. 20

¹¹⁰ “Komünist ve dinci partiler kurulabilir”, **Hürriyet Gazetesi**, 15 Aralık 1987, s. 20

ise üye devletlerle üye olmayı isteyen devlet arasında bir anlaşmaya konu olurlar. Bu anlaşma, kendi anayasa kurallarına göre onaylanması için akit taraflara sunulur.¹¹¹

Türkiye'nin AET'ye tam üyelik başvurusunu bir an önce yapmasını her zaman savunan, AET'nin Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü OECD neznindeki üst düzey yetkililerinden olan ve adının açıklanmasını istemeyen Avrupalı dost tarihi başvurunun 14 Nisan günü devlet bakanı Ali Bozer eliyle Brüksel'e ulaşmasından sonra Hürriyet'e yaptığı değerlendirmede üyeliğin gerçekleşmesi ne kadar zaman alır bilemem. Ancak Türkiye'ye olumsuz cevap verilmeyeceğinden de eminim dedi. AET komisyonunun Türkiye'nin şanslarını ve kozlarını süzgeçten geçireceğini anlatan Avrupalı dost Kıbrıs sorununu Ankara ile Atina arasındaki ilişkilerin anahtarı olarak gösterdi ve Ege sorunu o kadar önemli değil. Kıbrıs sorunu da sanıldığından daha kolay çözümlenebilir. Yunanistan'la da uzlaşma sağlanabilir dedi. AET'nin 1992'de tek Pazar durumuna geleceğini hatırlatan yetkili, ekonomik sınırların kalkmasıyla birlikte dolaylı olarak siyasi sınırların da kalkacağını, böylelikle eski düşmanların da dost olacağını belirterek AET'nin temelini atan Roman anlaşması Almanya ile Fransa arasında dolaylı ancak gerçek bir barış anlaşması olmadı mı? Aynı şey Türkiye ile Yunanistan arasında da olabilir. Eğer AET-Kıbrıs gümrük birliği sağlarsa, bundan her iki toplum da yararlanacaktır ve iki toplum üzerinde barışçı bir etki yapacaktır dedi.¹¹²

“Türkiye'nin AET'ye tam üyelik başvurusu dün başkentte alışılmadık bir diplomatik trafiğe yol açarken, üniversitelerin özellikle ekonomi ve işletme bölümleri, konuyu değerlendirdiler. Bilim adamlarımızın yaptığı değerlendirmelerde tam üyeliğe geçişin uzunca bir zaman alacağı görüşü ağırlık kazanırken bu üyeliğin getireceği yararlı ve zararlı etkiler üzerinde de duruldu. Avantajları: 1-Türkiye'nin siyasi standardı yükselir 2-Ekonominin bazı sektörleri olumlu etkilenir 3-Rekabete girebiliriz 4-ABD'nin bakışı değişir 5-Uluslararası şirketlerin ABD'ye baskısı artar 6-Çağdaş refah düzeyine ulaşabiliriz 7-İstihdam artar Dezavantajları: 1-Sanayide bazı sektörler ölür 2-İç piyasada tarım ürünü fiyatları artar 3- Kıbrıs ve Ege'de tavize zorlanırsınız”.¹¹³

---

¹¹¹ “AET'nin kapısını bugün çalıyoruz”, **Hürriyet Gazetesi**, 14 Nisan 1987, s. 21

¹¹² Artun Ünsal, “Bir Avrupalı dost AET başvurusunu değerlendirdi Anahtar: Kıbrıs”, **Hürriyet Gazetesi**, 17 Nisan 1987, s. 5

¹¹³ M. Hulki Cevizoğlu, “Tam üyelik ne getirir, ne götürür”, **Hürriyet Gazetesi**, 15 Nisan 1987, s. 21

İstanbul Sanayi Odası toplantısındaki konuşmalardan çıkan sonuç, sanayicilerimizin AET konusunda araştırma yapacak ve uyum işlemlerini yürütecek kadrolara sahip olmadığı. Kendilerine bir lider aramaya daha yeni başlayan sanayicilerden bazıları AET'ye başvurudan duydukları sevinç dile getirirken, Sabancı, bu kafayla AET'ye gidilemez, dedi. ¹¹⁴

Resim-3 : İstanbul Sanayi Odası'nın AET başvurusu toplantısının ardından yaptığı kutlama basına böyle yansımıştı. ¹¹⁵

Türkiye'nin AET'ye tam üye kabul edildiği gün hayatımızda önemli değişiklikler olacak. Örneğin Adanalı kebabçı Ali, cebine pasaportunu koyduğu gibi doğru Londra'ya gidip sorgusuz sualsiz dükkân açabilecek. Diyelim ki kebabçı Ali, Londra'dan memnun kalmadı.. Ver elini Brüksel veya Frankfurt. Dilediği Avrupa ülkesinde, istediği gibi çalışabilecek. Buna karşılık bir Fransız turizmci de yanında 40 adamıyla gelip, Bodrum'da tesisini kurabilecek. ¹¹⁶

Avrupa Parlamentosu nihayet Gümrük Birliği'ni onayladı ve Türkiye asıl hedefi olan Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda tarihi bir adım attı. Dün sabah ele alınarak tartışılan Gümrük Birliği oylamasında rekor düzeyde katılımı 528 parlamenter

¹¹⁴ Neşe Düzel, "AET başvurusuna hazırlıksız yakalandık, ama sanayici hem sevinçli, hem telaşlı", **Hürriyet Gazetesi**, 17 Nisan 1987, s. 4

¹¹⁵ Neşe Düzel, "AET başvurusuna hazırlıksız yakalandık, ama sanayici hem sevinçli, hem telaşlı", **Hürriyet Gazetesi**, 17 Nisan 1987, s. 4

¹¹⁶ **Hürriyet Gazetesi**, "Adanalı kebabçıya Londra'da dükkan", 16 Nisan 1987, s. 1

yer aldı. Oylamaya katılan parlamenterlerin 143'ü GB'ye evet derken, 149'u ret oyu kullandı. 36 parlamenter ise çekimser kaldı. Yeşiller grubunun oylamayı erteletmek için yaptığı son dakika girişimleri sonuç vermedi ve 1 Ocak 1996'da GB'nin yürürlüğe girmesi için hiçbir engel kalmadı. ¹¹⁷

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'nin Gümrük Birliği üyeliği yönündeki kararını Türk Avrupa ilişkilerinde tarihi bir aşama olarak değerlendirdi. Türkiye böylece tam üyelik dışında Avrupa Birliği ile en yakın ilişki kuran ülke konumuna gelmiş ve Avrupa ile bütünleşme süreci içine girmiştir diyen Demirel oylama sonucunun belli olmasından sonra yayınladığı yazılı mesajında: "Bu sonuç Atatürk'ün çağdaşlaşma reformlarıyla başlayan gelişmelerin tabii bir sonucudur" dedi. ¹¹⁸ Dönemin başbakanı Tansu Çiller'in Hürriyet gazetesine verdiği demeçte "en geç 98'te Avrupa Birliği'ne tam üyeyiz, iddia ediyorum ki Türkiye en geç üç yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" ¹¹⁹ ifadesi manşet olmuştur. Basında; bu tür çarpıcı ve iddialı demeçlerin manşet olması ve birinci sayfadan haber verilmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Özellikle bir başbakanın ağzından böylesine iddialı bir açıklamanın yapılması haber değerini arttırmakta ve kamuoyunun dikkatini, ulusal bir hedef olan Avrupa Birliği'ne yöneltmektedir.

Gümrük Birliği olayına ihtiyatlı yaklaşan ve bu konuda sevinç gösterilerini abartılı bulan Mümtaz Sosyal Hürriyet gazetesindeki köşesinde farklı bir bakış açısını ortaya koymuştur:

"1963'te ortak üye durumuna geçen Türkiye tam üyeliğe geçmeden Gümrük Birliği'ne girmek zorunda kalıyor... Başlangıçtan beri aşırı hevesli ve her şeye evet diyen tutumuyla Türk diplomasisinin pazarlık gücünü sıfıra indirmiş olan bir başbakan, dış politikadaki sözde başarısını iç politikadaki anlamsız inadına ekleyebilmiş olmanın sevincini yaşıyor. Sanıyor ki bu sözde başarı oylarına oy katacak. Oysa büyük halk yığınlarının umurunda değil. İşsizlere Avrupa'nın kapıları açılıyor, isteyen Almanya'ya, Hollanda'ya gidebilir diyebilseydi belki başka olurdu. Ama bugünkü haliyle, Gümrük

---

¹¹⁷ "Resmen Avrupalıyız", **Hürriyet Gazetesi**, 14 Aralık 1995, s. 21

¹¹⁸ "Atatürk'e borçluyuz", **Hürriyet Gazetesi**, 14 Aralık 1995, s. 21

¹¹⁹ Muharrem Sarıkaya, "En geç 98'te Avrupa Birliği'ne tam üyeyiz", **Hürriyet Gazetesi**, 7 Mayıs 1995, s. 1

Birliği'nin ancak lüks tüketim mallarına aç bir varlıklı sınıfa yarayacağını herkes biliyor".¹²⁰

“Avrupa Parlamentosu 149 ret oyuna karşılık 343 oyla dün Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni onayladı. Bu tarihi kararla Türkiye, asıl hedefi olan Avrupa Birliği'ne girmek için en önemli adımı attı. Hepinize teşekkürler başlığı altında ülkenin tarihsel gelişiminde söz sahibi liderlerinin fotoğraflarının altında şu ifadelere yer verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk: İşgal edilmiş bir Osmanlı İmparatorluğu'ndan çağdaş Türkiye'yi yarattı. Türkiye için muasır medeniyetleri hedef gösterdi. Gümrük Birliği ile bu hedefe önemli bir adım daha atıldı. İsmet İnönü: Avrupa'nın yolunu açan Ankara anlaşmasını imzaladı. Demirel: AET ile kopan ilişkileri kurdu ve katma protokolü imzaladı. Turgut Özal: Tam üyelik başvurusunu 1987'de yaptırdı. Mesut Yılmaz: Ortaklık konseyi onun döneminde canlandı. Tansu Çiller: Gümrük Birliği onun başbakanlığında onaylandı. Deniz Baykal: Gümrük Birliği için partisiyle çok çaba harcadı".¹²¹

1 Ocak 1996 tarihinden itibaren resmen Gümrük Birliği'ne geçilmiştir. Bu tarihten itibaren basında Gümrük Birliği artıları ve eksileriyle değerlendirilmeye başlanmış, geçiş sürecinin aceleye geldiği uygulamaların ve etkilerinin görülmeye başlamasının zaman alacağı haberlerde vurgulanan genel olgu olarak karşımıza çıkar.

“Türkiye'nin 34 yıllık Avrupa rüyasında önemli bir adım atıldı. Türkiye ile Ab arasındaki Gümrük Birliği anlaşması bugün resmen yürürlüğe girdi. Gümrük Birliği anlaşması ile Türkiye'nin önünde hem ekonomik hem de siyasi alanda yeni bir dönem açılıyor. Gümrük Birliği ile diğer adaylara göre büyük bir avantaj sağlayacak olan Türkiye, bundan sonra AB'ye tam üyelik için mücadele edecek.. Bugünden itibaren geçerli olacak Gümrük Birliği ile genel olarak rekabet yoğunlaşır bunun getirdiği kaliteli mal üretimi yaygınlaşacak. Sonuçta Gümrük Birliği, tüketicinin lehinde olacak. Gümrük Birliği ile birlikte tüketicinin korunmasına ilişkin mevzuat da geçerli olacak. Mevzuat değişikliklerinin aceleye getirilmesi nedeniyle özellikle gümrüklerde, ilk günlerde sıkıntı yaşanması bekleniyor. Yetkililere göre önemli ucuzluk yaşanmayacağı

¹²⁰ Mümtaz Soysal, “Türklerin Avrupa Bayramı”, **Hürriyet Gazetesi**, 15 Aralık 1995, s. 9

¹²¹ Zeynel Lüle, “Hedef tam üyelik”, **Hürriyet Gazetesi**, 14 Aralık 1995, s. 1

ancak ilk aylarda yabancı mala olan ilgi nedeniyle ithalatta artış beklendiği ihracattaki artışın ise daha sonra kendisini göstermesinin beklendiği ifade edildi”.¹²²

Türkiye'nin AB ile 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliği'ne girişi dolayısıyla Türk mevzuatında yapılan gerekli düzenlemelerin bir bölümü daha Resmi Gazete'de yayımlandı. Bu düzenlemelerin yer aldığı Resmi Gazete ilk kez 1000 sayfanın üzerinde basıldı. 1088 sayfalık gazete, iki ayrı cilt halinde basıldı.¹²³

Basındaki Gümrük Birliği haberlerinde tüm yönleriyle değerlendirilen Gümrük Birliği ile ilgili olarak genelde yansıtılan olumlu havanın yanı sıra ortaya çıkması muhtemel sorunlar şu şekilde belirtilmektedir: 1) Gümrük mevzuatındaki değişikliklerin aceleyle getirilmesi nedeniyle özellikle gümrüklerde yaşanan sıkıntı 2) İlk aylarda yabancı mallara ilgi nedeniyle ithalatta beklenen artış 3) Üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın denetlenmesi 4) Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarında yaşanması beklenen uyum sorunları.

Gümrük Birliği haberlerinde topluma olumlu yansiyacak olgular da ortaya konmuştur. Türkiye'nin 1 Ocak 1995'ten itibaren yeni bir çehreye kavuşacağı gibi iddialı ifadeler gazete başlıklarında sıkça görülmektedir. Bu ifadelerden bazıları şöyledir: “Tüketici alışverişte farkı hissedecek, üretici de istihdamdan ihracata kadar birçok yerde birçok yeni kurala uymak zorunda kalacak. 3,2 milyar dolar yardım gelecek. 10 yıl boyunca kullanılmış araba getirilemeyecek. Bütün ürünlere etiket ve menşe zorunluluğu gelecek. Türkler, Avrupa'da tek vizeyle seyahat edecek. Tekstilcilerimiz Avrupalılarla dünyaya açılıp 10 yılda 1 milyar insanı giydirecek”.¹²⁴

“Türkiye'nin adaylığına Yunan vetosu ihtimali kalktı. İngiltere ve Fransa açıkladı: Türkiye kesinlikle aday. Helsinki zirvesine 24 saat kala diplomatik savaş yaşanıyor. Yunanistan şartlarını kabul ettirmeye çalışırken Türkiye'de AB başkentlerini bire bir markaja aldı. Fransa, Türkiye AB'ye demir atacak dedi. İngiltere Türkiye'nin yanında olduğunu bildirdi. Baskılardan bunalan Atina, şartları yerine gelmese de veto etmeyeceğini bildirdi. Dışişleri bakanı İsmail Cem, Helsinki'de veto ihtimali olmadığını söyledi.

¹²² Zeynep Gürçanlı - Erdal Sağlam, “Merhaba Avrupa”, **Hürriyet Gazetesi**, 1 Ocak 1996, s. 7

¹²³ “Gümrük Birliğine 1088 sayfalık geçiş”, **Hürriyet Gazetesi**, 1 Ocak 1996, s. 9

¹²⁴ “Tam bir milyar insan Türk malı giyecek”, **Hürriyet Gazetesi**, 14 Aralık 1995, s. 1

Ancak Ecevit, Helsinki’de yemek davetine “Adaylık için kesin güvence olmadan olumlu cevap vermeyecek”.¹²⁵

AB’nin dönem başkanı Finlandiya’nın başkenti Helsinki’de yarın başlayacak zirve toplantısına 24 saat kala AB’de Türkiye’ye karşı ılımlı hava iyiden iyiye kendini hissettirdi. İsmail Cem’in verdiği mesajlarla yüzü gülen Yunanistan dışişleri bakanı Papandreu, Türkiye’nin adaylığı konusunun ertelenmeyeceğini bildirdi. Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya ve Almanya, Brüksel ve İsveç gibi AB’nin ağır topları da son bir hafta içinde Türkiye’ye olumlu tavır takınınca adaylık statüsü önünde büyük bir problem kalmadı.¹²⁶

Türkiye’nin AB adaylığını destekleyen ülkelere Fransa Cumhurbaşkanlığı da dün yaptığı açıklamayla katıldı. Elysee sarayı sözcüsü Catherine Colana, Fransa’nın Avrupa Birliği’nin Helsinki zirvesinde Türkiye’nin tam üyeliğe aday ilan edilmesini istediğini bildirdi. Colana aday ilan edilmesi durumunda Türkiye’nin uyması gereken şartlar sorulduğunda sorumlulukları ve hakları konusunda diğer aday ülkelere uygulanan eşit koşulların ve hakların tanınmasını arzu ettiklerini bildirdi.¹²⁷

Helsinki’ye doğru yol alırken 15-16 yıl öncesine dönüyorum. O yıllarda AB’nin Türkiye masası sorumlusu İstanbul’a gelmişti. Türkiye ne zaman Avrupa Birliği’ne tam üye olarak girebilecek diye kendisine sorduğumda aldığım cevap kısa ve kesindi. 2020’de.O günlerden bu günlere samanların altından çok sular aktı ama görülüyor ki asıl sonuç fazla değişmiyor. Aday olarak kabul edilmemize çoktan karar verilmiş. Kopenhag kriterleri şu bu derken tam üyeliğe giden yolumuz uzun ve inişli olacağı benziyor.¹²⁸

Avrupa’nın hasta adamı olarak mütalaa edildikte neredeyse tam bir yüzyıl sonra, Türkiye 20. yüzyıla her şeye rağmen bir Avrupa gücü olarak girmişti. 1899’un 9 Aralık gününü bir aklınıza getirmeye çalışın. Bugünkü Yunanistan’ın tam kuzeyi, kuzeybatısı bu arada bugünkü Makedonya ve Kosova’nın tümü ve Bulgaristan’ın adı Avrupa haritasında Avrupa’daki Türkiye olarak yazılıyordu. Hatta Bosna Hersek dahi

---

¹²⁵ “Evet’e beş kala”, **Sabah Gazetesi**, 9 Aralık 1999, s. 1

¹²⁶ Nurdan Bernard, “Son dakika desteği”, **Sabah Gazetesi**, 9 Aralık 1999, s. 23

¹²⁷ Nurdan Bernard, “Fransa: Avrupa’ya demir atın”, **Sabah Gazetesi**, 9 Aralık 1999, s. 23

¹²⁸ Füsun Mutlu, “Üyelik 2020’de olur”, **Sabah Gazetesi**, 9 Aralık 1999, s. 23

1878 Berlin Konferansında yönetimi Avusturya Macaristan'a bırakılmış olmakla birlikte, Türkiye'nin egemenlik sınırları yeni haritası içinde idi. O tarihten tam bir yüz yıl sonra, o tarihte Batılılaşma ve modernleşme peşinde ömrünü tüketen siyasi elite modern Türkiye'nin yüreğinin Avrupa topraklarının onda dokuzundan mahrum olarak Avrupa Birliği aday üyeliği için heyecanla çarpacağı söylemeler inandıramazlardı.¹²⁹

İngiliz Times gazetesi Türkiye'nin Helsinki zirvesinde reddedilmesi durumunda oluşabilecek sonuçları belirttiği "Türkiye, Helsinki'yi batırmakla tehdit ediyor" başlıklı makalede özetle şöyle denmektedir: 19. yüzyıldan beri süregelen Doğu (Osmanlı) sorunu, yeniden Avrupa'nın gündeminde. 6 ülke büyük olasılıkla üyelik görüşmelerinin başlaması onayını alacak. Ama Türkiye alamazsa, Helsinki'yi batırabilir. Türkiye sırtını Avrupa'ya dönebilir. Nato üyeliğinden vazgeçebilir, üslerini müttefik ülkelere vermeyebilir. Batı ile işbirliği yapmayı bırakır, uyuşturucu ve göçmen kaçakçılığının merkezi haline dönüşür.¹³⁰

AB'nin genişlemeden sorumlu komisyon üyesi Günter Verheugen ile bir röportaj yapan Alman Die Welt gazetesi, Verheugen'in Türkiye'nin adaylığını desteklediğini vurguladı. Verheugen Türkiye'ye 30 yıl önce Avrupai bir perspektif verildi. Bu ifadeden geri dönmek Türkiye için kabul edilemez bir durum. Türkiye Avrupa'nın birleşme noktasında. Coğrafi olduğu kadar başka bir kültürün de sınırı. Ankara'ya şimdi açık bir cevap verilmezse Türkiye, Batı için tamamen kaybedilir. Türkiye'nin adaylık statüsü, AB lehine bir hayırsızlık değil, siyasi bir strateji.¹³¹

ABD'nin önde gelen gazetesi New York Times'da yer alan Stephen Kinzer imzalı makale Avrupa karar veriyor, Türkiye Avrupalı mı? başlığını taşıyor. Makalede şu satırlara yer veriliyor: Avrupalı liderler AB zirvesi için Helsinki'de toplanıyor. Liderler kıtanın en eski sorusuyla yüz yüze gelecek. Türkiye bizim bir parçamız mı? 15 üyeli AB, Türkiye'ye katılım başvurusunun değerlendirmeye alınıp alınmayacağı hakkında resmi karara varacak.¹³²

¹²⁹ Cengiz Çandar, "48 saat sonra 100 yıl önce", **Sabah Gazetesi**, 9 Aralık 1999, s. 23

¹³⁰ **Sabah Gazetesi**, "Türkiye'ye ret tarihi hata olur", 10 Aralık 1999, s. 19

¹³¹ **Sabah Gazetesi**, "Türkiye sonsuza kadar beklemez", 10 Aralık 1999, s. 19

¹³² **Sabah Gazetesi**, "Karar aşaması: Türkiye Avrupalı mı?", 10 Aralık 1999, s. 19

Yunan basını başlığı altında: To Vima gazetesinde Smitis Helsinki'ye her olasılığa karşı hazır gidiyor. Helsinki muharebesi bugün başlıklarının altında tüm müzakerelerin ana noktasını Kıbrıs oluşturacak kanaatine varılmış. AB komisyon başkanı Romano Prodi'nin buna bir formül bulunacağı yolundaki ümitlerine de yer verilmiş. Exusia gazetesinde Türkiye'nin adaylığına niçin evet demeliyiz başlığı altında Türkiye'nin AB adaylığı Türk Yunan ilişkilerinin olumlu bir sürece girmesi Kıbrıs sorununa adil ve kalıcı bir çözüm bulunması Türkiye'nin demokratikleşmesi, çağdaşlaşması ve demokratik bir Türkiye'den korkulamayacağı demektir görüşlerine yer verildi. ¹³³

Tablo-12: AB'ye aday ülkelerin durumunu gösteren illüstrasyon ¹³⁴

Günlük hayatımızı ve Türk ekonomisini en az 24 Ocak 1980 kararları kadar etkileyecek önemli kararlar dün açıklandı. İşte yeni dönem: 22 yıldır % 70-80 olan dövizdeki artış ilk kez % 20'yi geçmeyecek. Dolar 1 Ocak 2000'de 538 bin 775 lira olacak. Yıl sonu değeri de şimdiden belli. 646 bin lira. Türk lirasına güven artacak, döviz cazip olmaktan çıkacak. Enflasyon 2000'de % 20 olacak. 2001'de % 10'a,

¹³³ Sabah Gazetesi, "Yunan basını", 10 Aralık 1999, s. 19

¹³⁴ Sabah Gazetesi, 10 Aralık 1999, s. 19

2002’de % 5’e düşecek. Bütün bunların sonucu faizler düşecek, borsa yükselecek, gayri menkule talep artacak. ¹³⁵

Türkiye-AB karma parlamento komisyonu Avrupalı kanadı eş başkanı Dainel Cohn Bendit dün ilginç taleplerde bulundu. Türk kanadı eş başkanı MHP’li Kürşat Eser’le birlikte dün TBMM’de basın toplantısı düzenleyen “Kızıl Dany” lakaplı Fransız parlamenter, Türkiye’nin AB’ye aday ülke olacağına inandığını belirtti. Bendit AB’yi kadın sembolü biçiminde anlatarak bu sembol muhteşem bir rüya gibi. Çekici, güçlü bir kadın gibi. İşte yanımda MHP’li arkadaşım var. Benim siyasi geçmişim ise belli. Şimdi ikimiz elele vermiş aynı kadın için savaş veriyoruz dedi. ¹³⁶

“Türkiye AB’ye aday ülke ilan edildiği Helsinki bildirisindeki bazı ifadelere karşı çıkınca yoğun bir trafik yaşandı. Solana, Ankara’ya gelip Ecevit’le görüştü ve Ecevit kararını açıkladı: Helsinki’ye gidiyorum” ¹³⁷

Finlandiya Başbakanı Paovo Lipponen “Türkiye Avrupa Birliği’ne aday ülke kabul edilmiştir” açıklamasını yaptıktan az sonra yanında bulunan Avrupa komisyonu başkanı Romano Prodi’ye seyirttim. Bu kararın alınmasında sizin de büyük gayretleriniz oldu. Bir Türk olarak size teşekkür etmek istiyorum. Prodi, biliyor musunuz ki uzun bir yolun henüz henüz başlangıcındayız. Bundan sonra size çok iş düşüyor. AB ile uyum içinde olmaya çalışmalısınız.. diyor. Ben bu Finlileri hep severdim zaten. Yıllar önce Fin vatandaşı Kazan Türkleri’yle röportaj yapmak üzere geldiğim bu ülkede bu kez yıllardır tescil edilmesine uğraştığımız Avrupa kimliğimizin bize teslim edilmesine şahit oluyoruz. Mutluyum..Buradaki bütün Türk gazeteciler birbirlerini tebrik ediyor. Nurdan Bernard ile neredeyse sevinç gözyaşlarıyla birbirimize sarılıyoruz. ¹³⁸

1839’da Tanzimat Fermanıyla başlayan Türkiye’nin Avrupalılaşıma macerası dün Helsinki’de mutlu sona ulaştı. Türkiye resmen Avrupa Birliği üyeliğine aday ilan edildi. Ajanslar tarihi kararı Hoş geldin Türkiye başlığıyla duyurdu. Ankara AB’nin şartlı olarak önerilen adaylığı tereddütlü noktalara açıklama getirilmek kaydıyla kabul etti. Ecevit, Solana görüşmesi sonrası önemli olan aday ülke olarak kabul edilmemiz

¹³⁵ **Sabah Gazetesi**, “9 Aralık Devrimi”, 10 Aralık 1999, s.1

¹³⁶ Sibel Yeşilmen-Elif Ergu, “AB kadın gibi”, **Sabah Gazetesi**, 10 Aralık 1999, s. 18

¹³⁷ **Sabah Gazetesi**, “Krizli gecenin öyküsü”, 11 Aralık 1999, s. 20

¹³⁸ Füsün Mutlu, “Çarpışmaya bir saniye kala kurtulduk”, **Sabah Gazetesi**, 11 Aralık 1999, s. 23

şartlar müzakere edilebilir dedi. Ecevit'e Yılmaz ve Bahçeli'den de tam destek geldi. Yılmaz taviz için bir dayatma olursa gereken tavrın ortaya konulacağını bildirdi. Finlandiya Başbakanı Lipponen de Ecevit'e Lahey ile ilgili ifadenin zorunluluk olmadığı güvencesini verdi.¹³⁹

Türkiye'yi Avrupa ile bütünleştiren Ankara antlaşmasının imzalandığı 1963'ten bu yana hemen tüm hükümetlerin hedefi oldu. Ama bu yolda en önemli adımlar Cumhurbaşkanı Demirel liderliğinde Ecevit – Bahçeli – Yılmaz koalisyonuna atıldı. Türkiye ile AB arasında 12 Eylül'den sonra buzdolabına konan ilişkileri Turgut Özal ısıttı. AB'ye tam üyelik için başvuru da yine Turgut Özal döneminde 14 Nisan 1987 tarihinde yapıldı.¹⁴⁰

Helsinki zirvesi ile kritik bir dönemece giren Türkiye'nin, AB serüveni bundan tam 36 yıl önce başlarken, bu önemli olayın dönüm noktası DSP-MHP ve ANAP koalisyonunun mimarları, Bülent Ecevit, Devlet Bahçeli ve Mesut Yılmaz'a nasip oldu. Bülent Ecevit başkanlığında kurulan 57. Cumhuriyet hükümeti, Türkiye'nin AB serüveninde önemli adımlar atılmasını sağladı. Kriterler çerçevesinde pek çok reform gerçekleştirdi. İnsan hakları ve demokratikleşme konusunda ilerlemeler sağlandı. İşkence suçlarına verilen cezalar arttırıldı, basın suçlarına af getirildi. Siyasetteki bazı yasaklar kaldırıldı, tahkim konusunda ise Anayasa değiştirildi. Ankara'daki gelişmeleri yakından izleyen Avrupa başkentlerinden birbiri ardına olumlu mesajlar gelmeye başladı. Fransa ve Almanya lokomotif ülkeler olarak çabalarını yoğunlaştırdı, Türkiye'nin adaylığının kabul edilmesi için bastırdı. Böylelikle Türkiye'nin Ab yolundaki önemli bir kilometre taşı DSP-MHP ve ANAP koalisyon hükümeti ile Ecevit-Bahçeli ve Yılmaz üçlüsüne nasip oldu.¹⁴¹

Bahadır Özdener, Avrupa Birliği konulu siyasi karikatürleri bulunan Sabah çizeri Kamil Çakmak'la yaptığı röportajda Avrupa Birliği'ne girme yolunda karşılaşılan sorunların aynı olmasından bahseder: *“Türkiye’de yıllar geçiyor, insanlar yaşlanıyor ancak Avrupa Birliği kapısında verilen mücadele hiç değişmiyor. Türkiye kapıdan girmek için her yolu denerken karşısında yine Kıbrıs’ı, yine insan hakları meselesini buluyor. Türkiye ile Avrupa’nın dansını herhalde defalarca çizdiniz? Gelişme var mı*

¹³⁹ Sabah Gazetesi, “Hoş bulduk”, 11 Aralık 1999, s. 1

¹⁴⁰ Sabah Gazetesi, “Bu ekip başardı”, 11 Aralık 1999, s. 1

¹⁴¹ Sabah Gazetesi, “Bu ekibe nasip oldu”, 11 Aralık 1999, s. 21

*peki? Çakmak: Ne yazı ki hayır? Dün Türkiye o zamanki adıyla AET'ye aday olmak için salvolarını yapıyordu, bugün de yine şimdiki adıyla AB'ye aday olabilmek için diplomasinin sınırlarını zorluyoruz. Dün Avrupa Birliği'ne girmek için en önemli engel Kıbrıs'tı bugün de yine Kıbrıs. İnsan hakları, demokrasi konuları bunların cabası".*¹⁴²

AB ekonomi ve maliye bakanlarını bir araya getiren ECOFIN toplantısının aday ve katılımcı ülkeler bölümüne katılan baş müzakereci Ali Babacan, uyum konusunda takvimi Türkiye'nin belirleyeceğini söyleyerek, AB'yi memnun etme peşinde değiliz diye konuştu. AB'nin Türkiye'ye üyelik için net bir takvim ve kesin tarih vermediğine dikkat çeken Babacan, müktesebata uyumda Türkiye'nin izleyeceği stratejiyi, Halka yararı olanı önce yaparız, ekonomik ve sosyal maliyeti olanları zamana yayarız sözleriyle tanımladı. Babacan, bazı konularda uyum sağlanmasının işin doğası gereği zaman alacağını vurguladı. AB sürecinin Türkiye'deki standartları yukarıya çekecek bir özelliğe sahip olduğunu söyleyen Babacan, şu ana kadar yapılanları Türkiye'nin kendi başına bu kadar çabuk yapamayacağını ifade etti.¹⁴³

Fransa'nın eski başbakanlarından, AP'de Fransa milletvekilliği görevini yürüten ve Türkiye'nin AB üyeliğinin en önemli savunucularından birisi olan Rocard, yazdığı Türkiye'ye Evet (Oui a La Turquie) isimli kitabı beklendiği gibi Türkiye karşıtı çevreleri kızdırdı çünkü Rocard kitabında Türkiye'nin AB üyeliğini engellemek için geliştirdikleri itirazları birer birer ele alıp cevaplandırıyor. Rocard'a göre Türkiye'nin tam üyelik tarihi 2023. Bu tarihin sembolik bir önemi de var. Türkiye'nin Batı dünyasının bir parçası olmaya karar verdiği 1923'ün yani cumhuriyetin kuruluşunun 100. yıldönümüne tekabül ediyor bu tarih.¹⁴⁴

“Avrupa Birliği ile müzakereler başladı. Ancak her iki tarafın da niyetleri, yaptıklarından farklı. Biz onların var saydıklarından çok daha milliyetçiyiz. Olmak zorundayız da. Biz bu toprakları savaşarak elde ettik. Tarihi olarak dünyanın en kıymetli şehri olan İstanbul, bizim elimizde. Bu şehir, Batı ve Doğu Roma İmparatorluklarının ayrılması sırasında ve İstanbul'un fethi ile iki kez yeni çağların doğmasına neden oldu... Biz aşağılanmaya eşitsizliğe gelemeyiz...Peki biz bu işe neden evet dedik?

¹⁴² Bahadır Özden, “Ustanın fırçasından AB”, **Sabah Gazetesi**, 11 Aralık 1999, s. 22

¹⁴³ Güven Özalp, “AB'ye uyumu Türkiye belirler”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Mayıs 2006, s.22

¹⁴⁴ Dr. Nusret Arsel, “Türkiye 2023'te AB'ye tam üye”, **Hürriyet Gazetesi** 26 Ekim 2008, s. 5

Hükümet neden alkışlanıyor? Çünkü ülkem milletim artık çağdaşlaşmak istiyor. Uygulanmayan, uygulanamayan trafik kuralları uygulansın istiyoruz. Kötü gıdalar bize yutturulmasın istiyoruz. Gecekondulaşmadan kurtulmak istiyoruz. Mahkeme kararlarının uygulanmasını, adaletin hızlı çalışmasını istiyoruz. Kayıt dışılığın kalkmasını istiyoruz. Bütün bunlar da AB ile müzakereler sırasında olacak zannediyoruz. Bu arada, alırsak biraz da yardım alabiliriz, diyoruz... Biz kendimiz bir şey becermemeye, bize başkalarının yol göstermesine alışmışız... Peki Avrupalılar ne istiyor? Onların istedikleri de söyleyemedikleri şeyler. Onların da bizi AB'ye almaya niyetleri yok. Onlar Türkiye'deki kural dışılığı yok etmek, kendi kurallarını yerleştirmek istiyorlar. Böylece, bizi kontrol etmek, her türlü verimize ulaşmak, Türk'ün ülkesi haline gelen Anadolu'yu globalleştirmek mümkün olacak... Peki yapılanlar doğru mudur? Hükümet en iyisini mi yaptı? Evet. Dar kapıdan geçmek zorundayız. Kafamızı kuma gömerek yaşayamayız. Beklentilerimizi abartmadan, kimliğimizi kaybetmeden, alabileceklerimizi almalıyız...”¹⁴⁵

“Birçok şeyin yanı sıra AB aynı zamanda bir barış projesidir. Kökeninde Almanlarla Fransızları barıştırma fikri yatar. 1870'den başlayarak üç kez savaştan ve Avrupa'da milyonlarca insanın ölümüne neden olan bu iki ülkenin savaşları böylece tarih sayfalarında kalmıştır. Bugün tekrar savaşabileceklerini düşünmek bilim kurgu gibi bir şeydir. Onun için AB'nin Kıbrıs'ta barışa katkıda bulunamayacağını düşünmek son derece hatalıdır. Daha önceki yazılarımızda AB'nin Kıbrıs konusunda taraf olduğunu, bu nedenle konunun kesinlikle BM platformundan AB platformuna çekilmemesi gerektiğini belirtmiştik. Bu elbette ki AB'nin sorunun çözümüne katkıda bulunmayacağı anlamına gelmez. Nitekim son günlerde yapılan açıklamalara bakılacak olursa, AB yetkilileri de bu sorunun BM çerçevesinde çözülmesi gerektiğine inandıklarını ortaya koyuyorlar. Bu da normal. Zira hiçbir AB yetkilisi bu çetrefil sorunun birliğin kucağında kalmasını istemez”.¹⁴⁶

“Geçen gün Haluk Şahin hoca şöyle yazıyordu: Batılılaşmanın ve modernleşmenin geleneksel lokomotifini CHP kendisini dünyaya kapamış. Kendi başlattığı AB projesine bile Türkiye'yi yutmak için hazırlanan bir komplo olarak bakıyor. CHP bu noktaya gelirken, daha önce AB karşıtı siyasi çizgiden gelen Ak parti tam tersi demokrasi ve

¹⁴⁵ Yaman Törüner, “Gerçek niyetleri ne?”, **Milliyet Gazetesi**, 8 Ekim 2005, s. 9

¹⁴⁶ Semih İdiz, “AB Kıbrıs'ta barışa katkıda bulunabilir”, **Milliyet Gazetesi**, 8 Ekim 2005, s. 22

çok seslilik için AB'yi savunuyor. Belki de Türkiye'de siyasetin derin sıkışma yaşamasının asıl nedeni de bu..”¹⁴⁷

“Toplum olarak, hangi riskle karşılaşsak karşılaşalım, ilk tepkimiz riski inkar etmek oluyor. Ardından, riski inkar edebilmenin yolu kalmadığında, bize bir şey olmaz yaklaşımı ile umursamaz bir tavır alarak kamuoyunu rahatlattığımızı düşünüyoruz. Halbuki bu yolla kamu otoritesi de, riskleri ölçüp önlem alması gereken özel sektör kuruluşları da inandırıcılığını kaybediyor. Toplumun kamu otoritesine karşı güveni sarsılıyor. Bireyler toplumsal risklere karşı kendi bireysel çözümlerini üretmeye başlıyorlar. Sonunda, oluşan risklerin topluma toplam maliyeti çok daha yüksek oluyor... Avrupa Birliği'nin bir üyesi olma yolunda geleneksel tepkilerimizi değiştirmek zorundayız. Önce, riskleri algılamak (risk recognition) daha sonra riskleri hesaplamak (risk calculation), bilgilerimizi kamuoyu ile paylaşıp şeffaf olmak (transparency) gereğini duymalıyız. En sonunda da risklere karşı gerekli önlemleri oluşturup (risk prevention) kendimizi kamuoyunu bilgilendirmek için sorumlu hissetmeliyiz”.¹⁴⁸

Basında yer alan haber, köşe yazıları ve yorumların da gösterdiği gibi “Avrupa Birliği, bir kültür odak noktası olarak kimliğini ortaya koymuştur... Egemen toplum veya kültür verici toplum, Batı toplumdur, kabul eden ve hiçbir eleştiri süzgecinden geçirmeden yabancı kültür unsurlarını halkına sunan da Türk aydınları, sorumlu yöneticilerdir. Böyle bir yapılaşmada ülkemiz, alıcı (receiver), Batı ise verici (donner) konumdadır. Kültür değişmesi olgusu göstermektedir ki, bu tür bir planlama ancak sömürge toplulukları için geçerlidir. İrade beyanının ortadan kalkması, ithal edilecek kültür unsurlarının halkının değer normlarına uyup uymaması gözetilmeden, tüm yeniliklerin (innovation) hazır reçeteler halinde sunulması mutlak anlamı ile teslimiyetçi bir kimliğin göstergesidir. Bunları tartışmak, eleştiri zihniyeti ile sorunlara yaklaşımda bulunmak da yine batı düşüncesinin bir ürünüdür. Eğer bir kısım aydınlar, AB'nin bu tür bir yaklaşımına karşı çıkıyorlarsa, onlara eleştiri getiriyorlarsa, böyle bir tutum ve zihniyeti milliyetçilikle suçlamanın bir anlamının olmaması gerekir”.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Mahmut Övür, “CHP'den imaj atağı”, **Sabah Gazetesi**, 24 Haziran 2008, s. 18

¹⁴⁸ Ercan Kumcu, “Bize bir şey olmaz”, **Hürriyet Gazetesi**, 16 Ekim 2005, s. 9

¹⁴⁹ Orhan Türkdoğan, **Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözüm**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, ss. 386-387

Avrupa Birliği ile ilgili haber ve yorumlardan da anlaşılacağı üzere AB projesi bir kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasi değişimi öngören, somut verilerle tanımlanmış, sınırları ve çözüm önerileri kesin çizgilerle belirlenmiş bir medeniyet projesidir. Bu projenin Türk basınındaki tasarımı marjinal yayınlar dışında olumludur. AB ile ilgili gelişmeler ve yaklaşımlar olumlu bir yaklaşımdadır, Türk toplumundaki algılama da zaten Türk toplumunun AB'nin parçası olması gerektiği ancak çeşitli nedenlerle bir türlü Türkiye'nin iyi niyetli çabalarından olumlu sonuç alınmadığı yönündedir.

3.7.4 Köşe Yazarlarının Siyaset ve Tarih Yorumları

2. Mahmut döneminde valilik ve seraskerlik yapan, I. Abdülmecit döneminde Sadrazam olan Hüsrev Paşa portresi, bugünün siyasetine ışık tutar. Hüsrev Paşa iktidar sahibiyken ve padişaha yakınken, reformcudur, redingot ve fes giyer. Ama gözden düştüğü dönemlerde Boğaz'daki yalısına çekilir, sarık sarar, entarisi ile bir köşedeki şiltesine oturup nargilesini içer. Bu tabloyu bugüne aktardığımızda Türk siyasetçilerinin de idarecilerinin de iktidarda olmak ve olmamak arasındaki tutum ve görünüm farklarında, hiç değişiklik olmadığını kolayca görürüz. Örneğin Ak parti eğer AB'ye üyelik hedefine sahip çıkmasaydı, Batı ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmak yerine İslam ortak pazarı benzeri projelere sarılıyaydı, bugün CHP, AB'nin bayrağını taşıyor olurdu. İlkel bir üçüncü dünyacı söylem sahibi olmak yerine, CHP sözcüleri Batı ile entegrasyonun bayraktarlığını yapardı. 1995'te Gümrük Birliği'ni Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri bakanı olarak imzalayıp, Avrupa'nın kapısı artık açıldı diye demeç veren Baykal ve sözcüleri, şimdi AB karşıtı cephenin önde gelen aktörleri değil mi? ¹⁵⁰

Siyaset sistemine yönelik getirilen eleştiride siyasi partilerin ve siyasetçilerin hangi eğilimden olursa olsunlar temel farkları iktidarda veya muhalefette olmalarına göre belirlenmekte olduğundan tarihsel olarak bakıldığında vizyon ve misyon eksikliklerinin 150 yıl sonra bile devam ettiğinden bahsedilmektedir.

---

¹⁵⁰ Mehmet Barlas, "Ak Parti Batıcı Olunca mı CHP treni raydan çıktı...", **Sabah Gazetesi**, 13 Temmuz 2008, s. 7

Meral Tamer bu topraklardan Türkiye markası çıkar başlıklı köşe yazısında ortalama Avrupalının Türkiye denince ilk aklına gelen insan haklarının yerini alacak başka bir konumlandırmanın yapılabileceğine işaret eder:

*“Aslında dünya hiç temiz değil, ama iletişimi iyi beceren ülkeler daha az zarar görüyor. Mükemmel ülke ABD’de şu anda 25-29 yaş arası zenci erkeklerin % 10’u hapiste. Bir başka mükemmel ülke Fransa’nın Cezayir’de yaptığı katliamlar ve nükleer denemeler, yılda 70 milyon turistin Fransa’ya gitmesine engellemiyor. Çünkü görünürde aşk ve şarap var. Bu iş global medyadaki gücünüzle popüler kültürdeki hakimiyetinizle doğrudan bağlantılıdır. Fransa’nın ülkesi aleyhindeki bazı olumsuzlukları, bu şekilde temizleme şansı var, ancak Türkiye’nin böyle bir gücü, etkinliği yok. Bir Atatürk filmi bile çektiremedik daha. Antonio Banderas kabul etmiş, ancak Rum-Ermeni lobileri ayağa kalkınca vazgeçti ve proje yattı”.*¹⁵¹

Ankara merkezli daha çok Türkiye’deki yabancıları hedef kitle olarak benimsemiş Doğan medya grubuna bağlı İngilizce yayınlanan günlük gazete Turkish Daily News gazetesinin baş editörü David Judson yabancı bir gazeteci olarak görev yaptığı Türkiye ile ilgili izlenimlerini şöyle ifade etmektedir:

*“Samuel P. Huntington’ın dünyayı yöneten medeniyetler çatışması mantığının aksine, ortada çatışmaya mahal verecek gerçek medeniyetler olmadığını ileri süren aynı derecede makul bir tez vardır. Bir Türk entelektüeli ve diplomatı olan Onur Öymen’in de ifade ettiği gibi bizim tek bir medeniyetimiz var. Buna paralel bir mantık İngiliz yazar Catherine Armstrong tarafından da öne sürülmüştür; üç temel kolu olan ve bu kolların da kendi arasında açıkça kollara ayrıldığı tek Tanrılı bir din inancımız var. İşte Öymen ve Armstrong’un görüşlerine en açık kanıt, İstanbul’da düzinelerce komşuluğun bir arada bulunduğu ve yüzyıllardır uyumlu bir şekilde yan yana varolabilmiş kilise-sinagog ve cami üçlüsü örneğinde görülmektedir. Daha başka örnekler de verebilirim. Mimariden, Balyan ailesinin Osmanlı barokundan, İstanbul’un antit eserlerinden ya da müzik kültüründen..”*¹⁵²

¹⁵¹ Meral Tamer, “Bu topraklardan Türkiye markası çıkar”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Mayıs 2006, s. 8

¹⁵² David Judson, “Sıfatlarını Yitiren Şehir”, **Yabancı Gazetecilerin Gözüyle İstanbul**, İBB Kültür A.Ş Yayınları, 2007, ss. 29-30

Semiz İdiz “Türk’ün Türkten gayrı dostu yok! Doğru. Peki neden?” başlıklı köşe yazısında Malatya’da yaşanan misyoner cinayetlerini toplumsal perspektiften ele alarak uygarlık yolunda ilerleyeceksek, herkes için aklını başına toplama zamanının geçtiğini ifade etmektedir:

“Militarizmden yana olan Yukio Mişima’nın Japonya’sında bile görülmemiş bir fetişizm içinde yüzen Türkiye, kendisine çağdaş bir uygarlık paradigması yaratamadığı için dünyada giderek yalnızlaşıyor. İngilizce’de self-fulfilling prophecy diye bir kavram var. Kendi kendini gerçekleştiren kehanet anlamına gelir. Bunun en somut örneklerinden biri de “Türk’ün Türk’ten gayrı dostu yok” söylemidir. Türkiye kendi eliyle bu kehaneti gerçekleştirme yolunda emin adımlarla ilerliyor. Freudiyen bir perspektiften bakıldığında, Türkiye’nin bilinçaltında böyle bir şeye ihtiyacı olduğu da söylenebilir. Zira dostu olmayan bir Türkiye, çağı kaçırmış paradigmaları yapay yollardan yaşatmak isteyenlerin tutunabilecekleri son kulp haline gelmiş bulunuyor... Güya medeniyetleri barıştıracak olan Başbakanımız bile, sergilenen vahşet karşısında, Protestan vatandaşlarımızın haklı ve insani infialine tahammül edemeyerek, bu kadarcık bir hoşgörüyü bile yansıtamayarak, kendilerini kinci ve tahrik edici olarak niteliyor. Özetle, boğazı kesilenleri suçlama mantığına prim vermekten çekinmiyor.”¹⁵³

Semih İdiz’in ifade ettiği Türk’ün Türk’ten başka dostu yok anlayışı basında sık sık yer alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle uluslar arası alanda Türkiye’ye ilgili olumsuz bir durum yaşandığı zaman, basında bu ve buna benzer manşetler atılır, bu kavram eksenli tartışmalar yer alır. Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur mitosuna farklı bir yorumu dışardan bakan ama ülkeyi iyi tanıtan bir Batılıdan, Türkiye üzerine araştırmaları bulunan tarihçi Erik Jan Zürcher’le yapılan bir röportajda cevabını bulmaktadır:

“Emperyal geçmiş bazen büyük yük olabilir. Ama bence Türkiye bu yükü İngiltere ve Avusturya gibi, imparatorluk sonrası dönemi yaşayan ülkelere göre çok daha iyi yönetti ve altından kalktı. Türkiye’nin yaşadığı aşağılık kompleksi değil, anksiyete. Osmanlı’nın son dönemlerinde her yönden tehdit geliyordu. Türkiye neredeyse haritadan silinme noktasına gelmişti. Bu da Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur,

¹⁵³ Semih İdiz, “Türk’ün Türk’ten gayrı dostu yok! Doğru. Peki neden?”, **Milliyet Gazetesi**, 23 Nisan 2007, s. 23

dünyanın geri kalanı bize komplo kuruyor, anksiyetesini bugüne kadar taşıdı. Ayyuka çıkmış bir kuşatılmışlık hissi.. Bunun sonucu olarak da aşırı milliyetçilik kavramı ortaya çıktı. Yani Osmanlı'nın son dönemlerinden Türkiye'ye iki şey miras kaldı: Ultra milli gurur ve anksiyete. Bunların arasında Türkiye'yi olduğu gibi yani bir bölge gücü olarak gören salim kafalar da var elbette".¹⁵⁴

Gazeteci-yazar Soner Yalçın Pazar günleri Hürriyet gazetesindeki Not Defteri adlı köşesinde gündemdeki olayları tarihsel verilerle bağdaştırarak analiz etmektedir. Misyoner cinayetlerini incelediği yazısında misyonerliğin Anadolu'daki tarihini anlatarak, günümüzdeki toplumsal yapının sorunlarını şu sözlerle anlatmaktadır:

"Tanrı'nın işçileri olarak tanımlanan misyonerler, Osmanlı'ya 1815 yılında ayak bastı. İlk saldırıya Bitlis'te uğradılar. İki misyoner George C. Knapp ve Dr. George C. Raynolds ağır yaralandı. Misyonerlerin dünyada en başarısız oldukları bölge Anadolu oldu; din ihracı yapamadılar ama Müslümanları patatesle, dikiş makinesi ve gaz lambasıyla ilk onlar tanıştırdı. Misyonerler, ilk kayıplarını ise Anadolu'ya geldikten yaklaşık 200 yıl sonra geçen hafta Malatya'da verdiler... Mesele ne misyonerlik, ne İncil, ne de yabancı düşmanlığı aslında. Görünür gerekçe o sadece. Kimse popstar yarışmalarına binlerce gencin katılmak için neden başvurduğunu tartışmıyor. Kimse futbol maçlarındaki bıçaklama olaylarını konuşmuyor. Kimse yoksulluğun, işsizliğin, lümpenliğin nedenlerini analiz etmiyor. Kimse gelir dağılımını adaletsizliğinin nelere yol açacağını değerlendirmiyor...aslında tüm bu olanların nedenini, 10 yaşında yoksul bir çocuk, büyüyünce ne olacaksın diye soran TV muhabirine söylemişti: Ya futbolcu, ya imam!.. Burada söylenen, ne bildiğimiz futbolcu, ne de imamdır. Burada söylenen şudur: Ya zengin olurum, ünlenirim ya da din düşmanlarıyla savaşırım! Malatya vahşetini, ünlü olamamış bu çocuklar gerçekleştirmiştir. İyi hayat sunamadığımız çocuklarımızın sayısı her geçen gün maalesef artmaktadır. Mesele iktisadidir, kültürelidir. Siyaset bunlardan sonra gelir. Ve anlatmalıyız çocuklarımıza, insanın doğruluğuna kesinlikle inandığı şeyler, asla doğru olmayan şeylerdir!.."¹⁵⁵

¹⁵⁴ Ezgi Başaran, "Cumhuriyet, tepeden inmece ama dünyanın en başarılı ülke kurma projesidir", **Hürriyet Pazar**, 26 Ekim 2008, s. 6

¹⁵⁵ Soner Yalçın, "Misyonerler 200 yıldır Anadolu'da", **Hürriyet Gazetesi**, 22 Nisan 2007, s. 28

Yaman Törüner AKP'nin iktidara geliş sürecini Türkiye siyaset hayatının analizini yaparak nedenleri ve sonuçlarıyla ortaya koyduğu yazısında şunları ifade etmektedir:

*“AKP, Cumhuriyet döneminin tek başına iktidara gelebilmiş tek dinci partisi. Osmanlı döneminde bile, din etkili fakat sisteme tam hakim değildi. Cumhuriyetin kuruluşundan, 1950 yılındaki Demokrat Parti iktidarına kadar, laik kökenli partiler iktidarda idi. Hatta, ezan Türkçe okutulmaya başlanmıştı. Demokrat Parti ile başlayan dönemde, dincilere taviz veren fakat tam anlamıyla din kökenli olmayan partilerin, sık sık iktidara geldiğini görüyoruz. Demokrat Parti'nin devamı sayılan Adalet Partisi ve Doğru Yol Partisi'ni bunlar arasında sayabiliriz. Hatta bunlara Anavatan Partisi de eklenebilir... Milli Selamet Partisi, Milli Nizam Partisi ve Refah Partisi hiçbir zaman tek başına iktidara gelemedi. Bu partilerle, kapatılarak veya ordunun darbe yapmadan gerçekleştirdiği müdahalelerle baş edildi. Hatta, bu partilerle işbirliği yapan partiler bile yaşatılmadı. Tansu Çiller'in Necmettin Erbakan ile yaptığı koalisyon sonrası başına gelenlerin temel nedenini burada aramak gerekir”.*¹⁵⁶

Yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı üzere siyasi ortamı betimleyen ve keskin bir söylemle eleştiren bir anlatım tarzının olduğu köşe yazısında siyaset ve din ilişkisinin partilerin ve politikacıların geleceğine yön vermede ve başarısında etkin rol oynadığı sonucuna varmak mümkündür. Dini esas alan siyaset anlayışını tek başına iktidara getiren nedenler nelerdir sorusunun cevabı şu ifadelerle verilmektedir:

“Neredeyse, bütün partilerin kurduğu DSP-MHP-ANAP koalisyonunun başarısız olması sonucunda, millet dinci bir partiyi tek başına iktidar yaptı. Bunu yaparken de, hem muhalefet hem de iktidar partilerinin tümünün liderlerini yok etti. İşte, AKP böyle bir tepkiyle iktidara geldi. Hem de tek başına. Üstelik şimdiye kadar % 10-18 arasında dalgalanmakta olan dinci oyların, aniden % 34'e yükselmesiyle. AKP'nin bu biçimde iktidara gelmesi, dinci kesimlerin 100 yıllık hayallerini uygulamaya sokma olanağı veriyordu. Üstelik ekonomi bir krizden çıkmış, ekonomik trendler yükselme eğilimine girmişti. IMF'nin dediklerini yaparak çok kritik bir konu olan ekonomide hata yapmadan yol alınabilirdi. Bu sayede, en büyük ihtiyaç olan dış destek de korunacaktı. Ayrıca, hangi hükümet işbaşında olursa, onunla iyi geçinme alışkanlığında olan bir

¹⁵⁶ Yaman Törüner, “Son adım”, **Milliyet Gazetesi**, 23 Nisan 2007, s. 10

*Tük iş dünyası da vardı. Medya ve iş dünyasının iç içe olması ve medya arasındaki kavgalar da işi kolaylaştırıyordu”.*¹⁵⁷

Can Dündar Milliyet gazetesindeki Ada adlı köşesinde Türk siyasi hayatında tarihlerin ve ifade ettiği anlamların öneminden bahsederek askeri müdahalelerin açıklamalarına yer verir: “Sizin de dikkatinizi çekti mi bilmem; son zamanlarda siyasi tartışmalarda, bir takvimin yapraklarını çevirir gibi konuşuyoruz. Herkesin farklı bir takvim yaprağına atıf yaptığı bu konuşmaları, yakın tarihi bilmeyen birinin anlamasına imkân yok. Örnek vereyim: Manşetlerde askerin siyasi bir demeci mi var; ardından şöyle konuşmalar oluyor: -Ne dersin, yeni bir 28 Şubat mı geliyor? – bu sefer orada kalmaz, 12 Mart’a benzer. -12 Eylül’e kadar gider mi dersin? – Yok, ama bunu da yapmazlarsa 27 Mayıs ihtimali belirir. Hatta 22 Şubat ya da 21 Mayıs tekrarlanabilir. Yukarıda zikredilen tarihlerden birini bilemediniz mi tartışmayı izlemeniz zorlaşıyor. Aslında bu tarihler, Türkiye’de askerin, yönetime müdahale biçimlerinin çeşitliliğini yansıtan takvimsel dönemeçler... İyisi mi tarihe yeni başlayanlar için izahatlı bir müdahale almanağı yazalım ki Genelkurmay açıklamalarını yorumlamak kolaylaşsın. 27 Mayıs (1960) derken, emir komuta zinciri içinde yapılmayan, komutanları da deviren bir dip dalgasını kastediyoruz. 22 Şubat (1962) ve 21 Mayıs (1963), bu dip dalgasının başarıya ulaşamamış biçimleridir. 12 Mart (1971), hükümeti gitmezsen gelirim diye uyararak deviren muhtıra yöntemidir. 12 Eylül (1980), iktidara tam el koyma anlamı taşıyor. 28 Şubat (1997), doğrudan müdahale yerine sokakta tankları yürüterek uygulanan bir baskı, yaygın tabiriyle bir balans ayarıydı. 27 Nisan (2007) ise, Genelkurmayın internet ortamındaki ilk uyarısı olarak e-muhtıra diye tarihe geçti”.

¹⁵⁸

Hasan Pulur Milliyet gazetesindeki köşesinde Türk siyasetindeki gelişmelerin şifrelerinden bahsederken şunları ifade eder: “Her olayın bir şifresi vardır.. Mesela Ayşe tatile çıksın Kıbrıs Barış Harekatı’nı hatırlatır, 555K 27 Mayıs’tan önceki Kızılay gösterisini, Dün dündür özdeyişi Süleyman Demirel’i, 11’ler 12 Mart’ta kurulan Nihat Erim hükümetinden istifa edenleri, Mülkiye Cuntası da İsmet Paşa’ya karşı, CHP’yi ele geçiren Ecevit takımını.. Bu son olayın, Anayasa Mahkemesi’nin üniversiteye başörtülü, türbanlı kızların giremeyeceğini kesinleştiren kararın şifresi ise “Velev ki”dir. Bilirsiniz biz dahil türbanın siyasi bir simge olduğunu ısrarla yazarken, onlar da

¹⁵⁷ Törüner, a.g.m., s. 10

¹⁵⁸ Can Dündar, “Yeni başlayanlar için izahlı darbeler tarihi”, **Milliyet Gazetesi**, 18 Ağustos 2007, s. 13

Hayır, bu inanç sorunudur demişlerdi. Tartışmalar böyle sürüp giderken, Başbakan Erdoğan İspanya'dan açıklama yaptı, adeta meydan okudu, türbanı savundu. “Velev ki siyasi simge olsa ne olur?” İşte bu olur!...”¹⁵⁹

Taha Akyol Milliyet gazetesindeki Objektif adlı köşesinde, Türkiye’de modernleşmenin iki türü arasındaki mücadeleden bahseder: *“Biri yukarıdan aşağıya modernleşme, İttihatçılarla CHP’nin çizgisi..Yukarıdakilerin öncülük ettiği, merkezde devlet bulunan bir modernleşme...Japonya gibi uzak bir coğrafyada adalarımıza çekilerek önce teknik ve üretim diyemezdik. Üstelik bu lafları etmesi gereken ahali bizde köylü idi. Abdülhamit döneminde Müslüman burjuvazi oluşturulmaya başlandı. İttihatçıların Milli İktisat politikasıyla biraz gelişti. Cumhuriyet devletçiliğinin amacı aynı burjuvaziye daha da geliştirmektir... Menderes’le Yeter söz milletindir’ dediler. Sistemin kenarında bulunan ahali ilk defa yeter diyordu. İş, aş, yol, köprü, hastane, elektrik, okul, piyasa, bunlar için Halkevlerine gidip nutuk dinlemekten daha önemliydi...Kenardaki ahalinin çocukları okudu, iş, güç ve meslek sahibi oldular; iktisatta, siyasette, fikir hayatında merkeze girmeye başladılar! Girişimci sınıf halinde güçlenerek Turgut Özal’la devlet karışmasını demeye başladılar...bu topraklarda binlerce yıllık toplumsal yapıyı değiştirip modernleştiren, orta sınıflaştıran işte bu kenardan merkeze modernleşmedir”*.¹⁶⁰

Engin Ardıç Hollandalı tarihçi Erik Jan Zürcher’den yola çıkarak günümüz siyasetini yorumladığı yazısında şunları ifade eder: *“Esas olarak laik reformcu bir grubun, diğer reformcu grupla iktidar mücadelesi içinde İslamcı gruplarla çıkarıcı ittifaklar yapma isteği de, yine modern Türkiye siyasetinde arada ortaya çıkan olgulardandır. Bu isteğin temelinde, fazla gelişkin olmayan dinci grupların rahatlıkla kullanılabileceği gibi yanlış bir kanaat yatar. Alın bunu günümüz liberallerininin AKP iktidarına verdiği desteğe uygulayın! Günümüzün liberal aydınları, özellikle bazı üniversite hocaları ve gazeteciler, hem ittihatchi bürokrasiyi sindirecek diye, hem de bizi Avrupa Birliği’ne sokacak diye AKP yönetimini destekliyorlar..”*¹⁶¹

¹⁵⁹ Hasan Pulur, “Velev ki vakası...”, **Milliyet Gazetesi**, 7 Haziran 2008, s. 3

¹⁶⁰ Taha Akyol, “İki türlü modernleşme”, **Milliyet Gazetesi**, 18 Ağustos 2007, s. 15

¹⁶¹ Engin Ardıç, “Ahrar fırkası”, **Aksam**, <http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=52187,10,2> (Çevrimiçi), 21 Ekim 2008

Engin Ardıç yine Hollandalı tarihçi Erik Zürcher'e yaptığı atıfla Türkiye'nin modernleşme çizgisini ve Avrupa Birliği üyeliğini yorumladığı yazısında şöyle der: *“Zürcher diyor ki, ellili yıllarda kendini gösteren İslam, yeni bir tutuculuğun ortaya çıkışı değil, daha çok medya ve politik süreçler üzerindeki Kemalist kontrol tarafından geriye itilmiş bulunan Türk toplum gerçekliğinin zuhur etmesidir.. Söz konusu olan, yalnızca, yönetici asker/bürokrat elitin, toplumu 19. yüzyılın sınırlı, tepeden inmece modernleşme kavrayışıyla yeniden şekillendirme girişimidir. Zürcher, en başından, Yeni Osmanlılar'dan ta günümüze kadar bu şekillendirme girişiminin toplumun derinlerine kök salamamış olmasını da, kitleleri eğitmeyi görev kabul etmiş olan seçkin aydınlar gurubunun pozitivist liberal ya da milliyetçi bakış açılarının Avrupa bağlamında kendilerine doğal üs sayılacak gelişmiş bir burjuva sınıfı tarafından desteklenmemiş olmasına bağlıyor. Yani burjuvazi olmadığı için bürokrat reformları havada, demokrasi de yok. Bu durumda Avrupa üyeliği falan da olmaz.”*¹⁶²

Soner Yalçın Hürriyet'teki köşesinde Avrupa'daki Türk imgesinin tarihsel kökenleriyle günümüzdeki Türkiye Avrupa ilişkilerinin neden sonuç ilişkisini ilginç örneklerle anlatmaktadır: *“Avrupa Parlamentosu 1 Nisan 2004'te yaptığı toplantıda görüştüğü Türkiye raporunda ekonomik ve siyasi reformlardan, yeni anayasa ihtiyacından, insan haklarından, demokratikleşmeden bahsettiği raporun oylama sonucu şöyle oldu: Olumlu 211, Olumsuz: 84, Çekimser: 46. 13 milletvekili de rapora şerh düşmüştü. AP tarihinde ilk kez bir oylamada bu kadar çekimser oy çıkmış ve ilk kez bir rapora bu kadar çok şerh konmuştu!. AP genel kurulunda olanların bir alt metni vardı kuşkusuz ve bu yüzyıllardır Avrupa'da oluşturulan Türk imgesiyle yakından ilgiliydi. İspanya'da Türk adı; coco yani umacı anlamında kullanılmaktadır. İtalyanların korku deyimi, Mama, i Turchi, yani Anneciğim, Türkler'dir. Türk adı sadece Osmanlı'yı değil, tüm Müslümanları kapsıyordu. Avrupalıların tarihten gelen bilinçaltındaki abartılı korkuları kafalarındaki Türk imgesini etkilemişti. Geçtiğimiz hafta AB'nin kuruluşunun 50. yıldönümü törenlerinde, Almanya Başbakanı Merkel'in, Fransa Cumhurbaşkanı Chirac'a üzerinde Napolyon'un 1799'da Mısır'da Osmanlıları yenişini anlatan bir kabartma bulunan bira kupası hediye etmesi, bunun göstergesi mi? İşte o gün, 1 Nisan 2004 günü*

¹⁶² Engin Ardıç, “Atatürk'ün geçirdiği kalp krizi”, **Akşam**, <http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=52101,10,2> (Çevrimiçi), 21 Ekim 2008

*Avrupa Parlamentosu, yüzyıllar içinde inşa edilmiş Türk imajı nedeniyle sarsıntılı bir gün geçirmişti aslında”.*¹⁶³

3.7.5 Basında Kamuoyu Araştırmaları

Günümüz basınında gazetelerin dönem dönem ayrıntılı kamuoyu araştırmalarına yer verildiğini görmekteyiz. Bu araştırmalarda en önemli konu genellikle seçim dönemlerinde seçmen tercihleri olabildiği gibi, zaman zaman da gündemdeki bir siyasi olayla ilgili kamuoyu araştırması şeklinde olabilmektedir. Seçimlerden önce seçmen tercihlerini anlamaya yönelik olabilen bu tür araştırmalar seçimler sonrasında da seçmen nabzını yoklama yönelik olarak da yapılabilir. Bu tür araştırmalara getirilebilecek en önemli eleştiri noktası; araştırma sonuçlarının gazetelerin bağlı oldukları grup politikasıyla bağdaşır nitelikte olması ya da bu işin verildiği araştırma şirketinin sahiplik yapısı dolayısıyla belli bir görüş ve ideolojiye yakın olması şeklinde olabilir.

Milliyet gazetesinde yayınlanan bu tarz bir araştırma Türkiye'nin gündeminde yer alan önemli bir konuya işaret etmektedir. Konda araştırma şirketi tarafından Tarhan Erdem yönetiminde yapılan araştırma “Gündelik Yaşamda Din Laiklik ve Türban” başlığını taşımaktadır. Milliyet gazetesi araştırmanın sonuçlarına ayrıntılı olarak iç sayfalarda yer vermiştir. Buna göre:

Örneklem: 8-9 Eylül 2007 tarihlerinde, 41 ilde, 171 ilçede 298 mahalle ve köye gidilerek yapıldı. Her mahalle ve köyde 18’erden 2639 denek kadın, 2650 denek erkek olmak üzere toplam 5289 kişiyle görüşüldü. Amaç: Türkiye’deki yetişkin nüfusun başörtüsünün kullanımı ve siyasette tartışma konusu edilmesini nasıl algıladıkları; bu alanda son 4 yıl içinde ne yönde ve oranda değişimler olduğu; türban konusunun yetişkin nüfusun gözündeki ve algılarındaki durumlarının ölçülmesi: gündelik yaşamda din, örtünme, laiklik algı ve alışkanlıklarındaki eğilimlerin değerlendirilmesi gibi konuların değerlendirilmesi ve sonuçların kamuoyuna açıklanması amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre daha önce Mayıs 2003’te yapılan araştırma sonuçlarıyla kıyaslamaya

---

¹⁶³ Soner Yalçın, “Avrupalıya göre biz kimiz”, **Hürriyet Gazetesi**, 1 Nisan 2007, s. 28

gidilerek son dört yılda başını örtenlerin oranı % 64,2'den % 69,4'e, bunun içinde başını türbanla örtenlerin % 3,5'ten % 16,3'e 'e çıktığı görülmektedir. ¹⁶⁴

Araştırmanın ayrıntılı sonuçlarına değinecek olursak ortaya konan verilerin Türk basınında en çok tartışılan konulardan biri olan Laiklik ve türban tartışmasına ışık tutacak nitelikte olduğu görülmektedir. Parti tercihine göre örtünme biçiminin değişmesi ya da örtünme tercihinin şehir ve kırsal kesimde farklılık göstermesi gibi olgulara gazetede ayrıntılı yer verilmiştir. Ülke gündeminde zaman zaman yer alan ve siyasetçilerin sıklıkla faydalandığı üzerinde toplumsal bir uzlaşmanın bir türlü sağlanamadığı böylesi kritik bir konuda bilimsel bir araştırmaya ayrıntılı bir şekilde yer verilmesi basının kamuoyu oluşturma ve bilgilendirme işlevi açısından oldukça anlamlıdır.

Parti tercihi	Örtmüyor	Başörtüsü, yemeni	Türban	Çarşaf, peçe	Toplam
Türkiye	30.6%	51.9%	16.2%	1.3%	100,0%
AKP	14,0%	58.9%	21.3%	1.7%	100,0%
CHP	59.3%	31.6%	2.7%	0,0%	100,0%
DP	29.8%	51.6%	11.2%	1.9%	100,0%
GP	56.8%	27.3%	4.5%	0,0%	100,0%
MHP	32.4%	41.8%	11.7%	0.9%	100,0%
SP	0,0%	57.8%	28.9%	6.7%	100,0%
Diğer partiler	43.8%	35.4%	14.6%	0,0%	100,0%
Bağımsız aday	30.3%	47.1%	10.4%	0.5%	100,0%
Oy kullanmayan	43.1%	33.2%	10.4%	0.9%	100,0%
Oturulan yer					
Türkiye	30.6%	51.9%	16.2%	1.3%	100,0%
Kır	19.8%	64.9%	13.6%	1.7%	100,0%
Kent	35.5%	46.0%	17.4%	1.1%	100,0%

Tablo-13: Parti tercihi ve oturuilan yerlere göre örtünme biçimi ¹⁶⁵

Tablodan görüleceği üzere siyasi tercihlerle örtünme biçimi arasındaki ilişki açıkça ortaya konulmaktadır. Özellikle sembolize ettiği şeyler açısından tartışmalı bir konu olan türban konusundaki veriler de dikkat çekicidir. Türban kullananların öncelikli tercih ettiği partilerin AKP ve SP gibi dini argümanlar taşıyan partiler olması, bu konudaki tartışmalara ışık tutar niteliktedir. “Ayrıca bir diğer veri olarak 2003 yılında

¹⁶⁴ Tarhan Erdem, “Türbanın hızlı yükselişi”, **Milliyet Gazetesi**, 3 Aralık 2007, s. 14

¹⁶⁵ Tarhan Erdem, a.g.m., s. 15

yapılan araştırmaya kıyasla kentte oturup başını örtenlerin toplamı % 56.3 iken 2007’de % 64.9’a, kırsal kesimde oturanlar arasında % 75.5 iken bu araştırmada % 80.2’ye çıktığı görülmektedir. Başını örtme eğiliminin kentte kırsal kesime göre biraz daha fazla artması da dikkat çekici bir ayrıntıdır”.¹⁶⁶

Bir başka kamuoyu araştırması 22 Temmuz seçiminden sonra yapılan bir araştırma olup Bahçeşehir Üniversitesi tarafından seçmen davranışı ve tercihlerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. 56 ilde 1398 seçmenin katılımıyla gerçekleştirilen araştırmaya göre liderinin kendisini temsil ettiğine inananların oranı AKP’lilerde % 96, MHP’lilerde % 75, CHP’lilerde % 65 çıkmıştır. Ayrıca din, dindarlık, laiklik konularına bakışı ortaya koyan bazı sorular sorulmuş ve sonuçlar tablo biçiminde verilmiştir.¹⁶⁷

Dünyayı ve evreni anlayabilmek için din kitapları mı bilimsel buluşlar mı önemli?			
	AKP seçmeni	CHP seçmeni	MHP seçmeni
Din kitapları	59	15	46
Bilimsel buluş	36	84	51
Şu iki ifadeden hangisi sizin görüşünüze daha yakın? Din ve dünya işleri kesinlikle birbirinden ayrılmalı. Din ve dünya işleri birbirinden ayrılamaz			
	AKP seçmeni	CHP seçmeni	MHP seçmeni
Ayrılmalı	53	90	73
Ayrılamaz	47	10	27
Ramazan ayında, lokantalar / yemek yenen yerler gündüz açık mı kalmalı yoksa iftara kadar kapanmalı mı?			
	AKP seçmeni	CHP seçmeni	MHP seçmeni
Açık kalmalı	47	88	70
Kapanmalı	53	12	30
Bir kadının plajda, havuzda mayo ile dolaşması günah mıdır?			
	AKP seçmeni	CHP seçmeni	MHP seçmeni
Evet, günahdır	83	14	63
Hayır, değildir	17	86	37

Tablo-14: Din, dindarlık ve laiklik konularına bakış

“Amerika’daki Alman Marshall Fonu (GMF), yaptırdığı Türkiye dahil, 12 Avrupa ülkesi ve ABD’de gerçekleştirilen ve bin kişiyle yüz yüze yaptırdığı Türkiye-Avrupa ilişkilerini inceleyen anketin sonuçlarına göre; Avrupalılar genelde, hala

¹⁶⁶ Tarhan Erdem, a.g.m., s. 15

¹⁶⁷ Burcum Devrez, “Lidere güvende Baykal sonuncu”, **Milliyet Gazetesi**, 18 Ağustos 2007, s. 15

Türkiye'nin tam üye olmasını istemiyorlar. Avrupalılar genelde, hala Türkiye'nin AB'ye katkıda bulunacağına da inanmıyor ve Türkiye'yi farklı görüyorlar. Ancak, aynı Avrupalılar Türkiye'nin her şeye rağmen tam üye olacağına inanıyorlar. Tam üyeliğin kaçınılmaz olduğunu söyleyenler, İngiltere'de yüzde 72, Hollanda'da yüzde 70 Almanya'da yüzde 65, İtalya'da yüzde 63, Fransa'da da yüzde 42. Bu oran bizde çok düşük. Sadece yüzde 26. yani yüzde 74'ümüz, Avrupalıların aksine Türkiye'nin AB'ye kabul edilmeyeceği görüşünde. Kendimiz inanmıyoruz, sonra Avrupa'yı suçluyoruz... Şimdi gelin, siz AB ile müzakereleri sürdürün ve sonuç alın... İşte en büyük güçlük bu noktada. Ancak unutmayalım ki, nice büyük projeler tüm güçlüklerle rağmen, inanmayanlar çoğunlukta bulunsada dahi, yine de gerçekleşmiştir".¹⁶⁸

3.8 Değişen Basın Yasası ve Eski Yasayla Karşılaştırılması

Özellikle Cumhuriyet sonrası Türk basın tarihi incelendiğinde özellikle tek parti iktidarlarında basın kanunlarının düzenlendiği ve yeni basın yasalarının yürürlüğe girdiği görülmektedir. Bunun sebebini tek parti iktidarlarının yasa yapma ve koyma anlamındaki etkinliğinde ve basın üzerinde kontrol sağlama isteğinde aramak gerekir. Sırasıyla bu yasaları incelemek gerekirse; örneğin "sürelî yayınlar için beyanname verilmesi sistemini benimseyen 1931 tarihli Basın Kanunu basın özgürlüğünü kısıtlayan pek çok hüküm içermektedir. Örneğin vatan, millî mücadele, Cumhuriyet ve devrim düşmanlığı yüzünden hüküm giymiş olanların gazete çıkartmaları yasaklanmıştır. Ayrıca suçta tahrîk eden yazıların, müstehcen yazı ve resimlerin yayınlanması yasaklanmış ve en önemlisi ülkenin gelen politikasına dokunacak yayınlardan dolayı Bakanlar Kurulu kararı ile gazete ve dergilerin geçici olarak kapatılabileceği hükmü getirilmiştir. 1950 yılına kadar yürürlükte kalan kanun pek çok kez değişikliğe uğramıştır".¹⁶⁹

Bir başka tek parti iktidarından bahsetmek gerekirse; 1950 seçimlerinde Demokrat Parti iktidara geldikten sonra yaptığı ilk icraatlardan biri yeni bir basın kanunu hazırlamak olmuştur. Kabul edildiği şekliyle oldukça özgürlükçü olan 5680 sayılı

---

¹⁶⁸ Mehmet Ali Birand, "Üzmez yargılandı ve suçlu bulundu", **Milliyet**, <http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&Date=05.11.2008&ArticleID=1011355&AuthorID=86&b=Uzmez%20yargilandi%20ve%20suclu%20bulundu&a=Mehmet%20Ali%20Birand&ver=57> (Çevrimiçi), 5 Kasım 2008

¹⁶⁹ Özden Cankaya - Melike Batur Yamaner, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2006, ss. 106-107

Basın Kanunu 21 Temmuz 1950’de yürürlüğe girmiştir. Ne yazık ki basın açısından son derece sevindirici olan bu durum pek de uzun sürmemiştir. Toplumun özgürlük beklentileriyle iktidara getirdiği Demokrat Parti’de aradığını bulamaması basın ve hükümet arasındaki iyi ilişkileri de etkilemiştir ve hükümet basın özgürlüğünü kısıtlamanın yollarını aramaya başlamıştır. Basın Kanununda ve ceza kanununda yapılan bir dizi değişikliklerle basın özgürlüğü oldukça sınırlandırılmış, pek çok gazete kapatılmış ve çok sayıda gazeteci de hapse girmiştir. Daha önce on yedi kez değişikliğe uğrayan 54 senelik Basın Kanunu 9 Haziran 2004 tarihinde 5187 sayılı kanunun kabul edilmesiyle tamamen değişmiştir. 5187 sayılı yasa 5680 sayılı yasadan oldukça farklıdır. Kanunun genel gerekçesinde de belirtildiği gibi, Türkiye’nin taraf olduğu uluslar arası sözleşmelere uygun yeni bir basın kanunu hazırlanmak istenmiştir. Genel gerekçede yer alan ifadelerin pek çoğu bire bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurallarından alınmıştır. Sunday Times kararında yer alan bir ilke karar olarak 10. maddeyle ilgili hemen hemen bütün kararlarda karşımıza çıkan çoğulcu, özgürlükçü, hoşgörülü, demokratik toplumlarda, düşünceyi açıklama özgürlüğü, yalnızca genel kabul gören ve zararsız yahut önemsiz addedilen düşünceler yönünden değil, aynı zamanda halkın bir kısmı tarafından benimsenmeyen kural dışı, hatta endişe verici düşünceler için de geçerli olmalıdır ifadesi 5187 sayılı Basın Kanununun genel gerekçesinde de yer almaktadır.¹⁷⁰

Basın Yasası hakkındaki “yasa tasarısı” çalışmaları ise 2000 yılına kadar gider ve çok eskidir. Hazırlanmış olan ilk taslak 57. Hükümet döneminde 2001 yılı Mart ayında açıklanmıştı. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti 28 Mart 2001 tarihinde Ankara’da basından sorumlu Devlet Bakanı Rüştü Kazım Yücelen’i ziyaret ettiğinde Basın Yasası Taslağı kamuoyuna açıklanarak tartışmaya açılmıştı. 17.07.2003 günü Meclis’te yaptığı basın toplantısı ile bu yasanın tasarı taslağını da basından sorumlu Devlet Bakanı Beşir Atalay tanıtmıştı. Daha sonra da bu taslak Bakanlar Kurulu’nda “yasa tasarısı” olarak kabul edilerek 24 Mart 2004 tarihinde Meclise gönderilmişti.¹⁷¹

“Günümüz düşünce ve basın özgürlüğü kavramına ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uygun, gelişen ihtiyaçlara cevap verebilecek, basında hür

¹⁷⁰ Cankaya - Yamaner, a.g.e., s. 107

¹⁷¹ Fikret İlkiz, “Yeni Basın Yasası”, http://www.tgc.org.tr/fikret_ilkiz/yazi34.htm (Çevrimiçi), 25 Ekim 2004

iradeyi egemen kılacak yeni düzenlemeler getirmeyi” amaçlayan Basın Kanunu Tasarısı, 59. Hükümet tarafından 24 Mart 2004'de TBMM'ye sevk edildi. Tasarı, 14 Nisan 2004'de Avrupa Birliği Uyum Komisyonu'nda ele alındı ve tümüyle benimsendi. Adalet Komisyonu'nda 29 Nisan ve 13 Mayıs 2004 tarihlerinde görüşülen tasarı, bazı değişikliklerle kabul edildi. TBMM Genel Kurulu tasarımı 9 Haziran 2004'de ele aldı ve kabul etti. (22. Dönem 2.Yasama Yılı 99. Birleşim) Basın Yasası, 26 Haziran 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Yasa, basın özgürlüğü ve bu özgürlüğün kullanımını düzenlemektedir. 1950'de kabul edilen ve bugüne kadar üzerinde 17 kez değişiklik yapılan 5680 Sayılı Basın Yasası'nı yürürlükten kaldıran yeni Basın Yasası'nda “Basın özgürdür. Bu özgürlük, bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma hakkını içerir” hükmüne 3. maddede yer verilmektedir. 5680 sayılı önceki yasa ve 5187 sayılı yeni yasa arasındaki önemli farklılık Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde özgürlükleri kısıtlayıcı cezalara yani hapis cezası yerine günümüz ekonomik koşullarına uygun para cezalarının alt ve üst limitlerinin belirlenmiş olmasıdır. Madde 15'ten 24'e kadar olan maddeler para cezası hükümlerine ayrılmıştır. Ayrıca eski basın yasasında bulunmayan basılmış eser (eski yasada mevkute olarak adlandırılıyordu), yayım, süreli yayım, yaygın süreli yayım, bölgesel süreli yayım, yerel süreli yayım, yayım türü, süresiz yayım, eser sahibi, yayımcı, basımcı, tüzel kişi temsilcisi gibi tanımlamaların ayrıntılı olarak 2. maddede tanımlandığı görülür.

5187 sayılı basın yasasının gerekçesinden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uygun bir yasa olarak düzenlenmesi amaçlanmıştır. Avrupa Birliği sürecinde böyle bir yasal düzenlemenin yapılması, Avrupa İnsan Hakları mahkemesi kararlarından alıntılarının gerekçede verilmesi ve hürriyeti engelleyici cezalar yerine para cezalarına yer verilmesi gibi yaptırımlar dolayısıyla Batı orijinli bir yasal düzenlemedir. Dolayısıyla basın alanında batılılaşma etkisine ve tasarımına uygun bir örnektir.

SONUÇ

Basın, batılılaşma pratiğinin ve modernizm düşüncesinin bir unsuru ve etkili bir araçtır. İnternet ve televizyon gibi iki önemli rakibinin tüm olumsuz etkisine rağmen Gutenberg çağı sona ermemiştir. İnternet ve televizyon her ne kadar yazılı basın önünde önemli avantajlara sahip olsalar da modern toplumun bilgilenmek için kağıda ve yazıya bağımlılığı sürmektedir.

Modernizm düşüncesi Türk toplumunda Batılılaşma pratiğinde gerçekleşmiş yani üst yapıda hızlı bir gelişim sürecinde birdenbire ortaya çıkıvermiştir. Birçok gelişmiş Batılı toplumun yüzlerce yılda hazmederek geçtiği süreci yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti çok kısa bir zaman diliminde yaşamak durumunda kalmıştır. Bu durumun en önemli nedeni Osmanlı'dan miras kalan toplum yapısıdır. Kendi burjuvazisini oluşturamayan toplumlar yenilik hareketlerini gerçekleştirmede öncülük yapacak bir sınıfa ihtiyaç duyarlar, tıpkı Osmanlı yapısında olduğu gibi. Yeni kurulan cumhuriyetin gerçekleştirdiği inkılâpların devraldığı Osmanlı toplumunda olduğu gibi yenilik hareketlerinin üst yapıda seçkin elitist bir sınıfın öncülüğünde gerçekleştiğini görmekteyiz.

Osmanlı'da basının ortaya çıkışından bu yana Türk basınında her zaman bir dualite (ikicilik) kavramı olmuştur. Bu ikicilik anlayışının sonucu olarak farklı tarihsel dönemler içinde basının konjonktürel duruma bağlı olarak çeşitli klasifikasyonlara yani sınıflandırmalara tabi tutulduğunu görmekteyiz. (Mesela Kurtuluş Savaşı döneminde İstanbul-Anadolu basını ayrımı ya da milli mücadele basını-mütareke basını ayrımı, yandaş basın-muhafız basın, Jön Türk basını-Saray basını- besleme basın gibi..) Bu tip ayrımların her dönemde yaşandığı görülmektedir.

Babıâli gazeteciliği geleneğindeki patron gazeteci, gazete sahibi gazeteci tiplemesinin yerini holdingleşme ve kurumsallaşma sürecinin sonunda profesyonel gazeteciler, büyük yapıdaki medya holdingleri ya da güncel bir deyişle plaza medyası almıştır. Sahiplik yapısındaki bu değişim habercilik anlayışını da etkilemiştir.

Yeni Osmanlılar ve Jön Türk gazeteciliğinde cemiyetler yani sivil toplum desteğindeki yayıncılık anlayışı yerini günümüz gazeteciliğinde holdingler ve medya grubu desteğinde çıkan yayınlara bırakmıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde her siyasi düşünce ve ideolojinin kendi yayın organı olduğu gibi günümüzde de sınırlı sayıda da olsa farklı siyasi düşünce ve grupların değişik yayın organları bulunmaktadır. Ancak büyük medya grupları çok daha geniş bir kesime hitap etmekte, marjinal gruplar dışında keskin ideolojik ayrılıklar basında görülmemektedir. Tanzimat ve Meşrutiyet basınına haber tekniği ve yazı dili açısından değerlendirecek olursak özellikle Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerinde özellikle siyaset ve ekonomi konularının ön planda olduğu fikir yazılarının, makalelerin ağırlıklı olarak gazetelerde yer aldığını görmekteyiz. Metinlerde kullanılan dilin oldukça ağıdalı ve edebi bir tarzda hazırlanmış olmasında elbette ki edebiyat kökenli gazetecilerin rolü büyüktür. Aynı konu üzerinde zaten 8-10 sayfalık gazetenin 4-5 sayfasını işgal eden uzun makalelerin, ayrıntılı betimlemelerin ve hiciv anlayışının ön planda olduğu makaleler bu dönemin gazetecilik anlayışında ön plandadır. II. Meşrutiyetten itibaren yavaş yavaş makale ve yazıların yanında haber metinlerinin de basında yer aldığını görmekteyiz. Günümüz gazeteciliğinde ise modern gündelik hayatın baş döndürücü hızla akışı ve şehir hayatının dinamizmi içerisinde kısıtlı olan zaman ve okuma sürelerinin kısalması nedeniyle haber metinlerinde sadelik, kısa ve kolay okunabilirlik önem kazanmıştır.

Basın olgusu dolayısıyla gazetecilik faaliyetleri; Türk modernleşmesinde, ulu önderin ortaya koyduğu muasır medeniyetler seviyesine çıkmak idealine ulaşmada, gerek fikri altyapının oluşturulmasında, gerekse inkılapların halka benimsetilmesinde ve uygulama sürecinde önemli işlevler üstlenmiştir.

Günümüz gazeteciliği geldiği noktada evrimsel sürecinin başlangıç noktasını Jön Türk gazeteciliği ve devlet destekli (saray desteği-hükümet desteği vb.) gazetecilik anlayışı oluşturmaktadır. Temeller o dönemde atılmıştır. Başlangıç noktası ve günümüzde gelinen noktada gelişen teknoloji ve dünya şartları dolayısıyla farklılıklar olması elbette ki doğaldır. Ancak ideolojik ve düşünsel anlamda, mental benzerlikler mevcuttur.

Polemikler yani gerek gazeteler arasında gerekse köşe yazarları arasında geçen tartışmalar, birbirlerinin habercilik anlayışına yönelik eleştiriler her dönemde görülmüştür. Denilebilir ki polemik Türk basınının genetik kodlarında varolan bir olgudur, mücadele ve tartışma geleneksel olarak kültürel kodlarda varolan bir olgudur, bunun basın alanında da yaşanması elbette ki doğaldır. Polemik olgusu Osmanlı'dan günümüze gazetecilik geleneğinin yapıtaşlarından biri olmuştur.

Yabancı basının ve haber ajanslarının etkisi basın faaliyetlerinin başlangıcından bu yana varlığını sürdürmüştür. Dünyada bilginin ve haberin dolaşımına bakacak olursak dünya politikasına ve ekonomisine yön veren ülkelerin haber ajanslarının da bu dolaşımı kontrol altında tuttuğu görülmektedir. Jeopolitik anlamda dünyanın en önemli üç bölgesinin (Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya) merkezinde yer alan Türkiye'de de bu etkinin görülmesi dünyada en çok yabancı gazeteci bulunan beşinci ülke olması da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye'de akredite olmuş yabancı basın temsilciliklerinin sayısı 195'tir.

Türkiye'de yer alan akredite olmuş 195 yabancı medya temsilciliğinin şehirlere göre dağılımına bakıldığında 135 kadarının merkezinin İstanbul'da olduğu görülmektedir. Türkiye'deki yazılı basının merkezi İstanbul'dur ve yabancı basın ve medya kuruluşlarının İstanbul'da temsilcilik bulundurması elbette doğaldır. Siyasi anlamda yönetim merkezi olarak Ankara'nın başkent olmasına rağmen ekonomik, kültürel ve toplumsal anlamda İstanbul'un ön planda olmasının sonucu olarak bilgi ve haber akışında da İstanbul ön plandadır. Bu rakamlardan çıkarmamız gereken sonuç da zaten budur, bilgi ve haber akışına yön veren güç odakları ekonomik, kültürel ve toplumsal faktörlerdir. Bu unsurlara sahip olan bilgi ve haberin de akışına yön verir, kamuoyunun nabzını elinde tutar.

Özellikle 1980 askeri müdahalesi sonrası medyada yaşanan magazinleşme ve tekelleşme olgusu gazetecilik anlayışını da etkilemiştir. Haber yorum dengesindeki bozulma ve subjektif gazetecilik anlayışıyla sonuçlanan bu durum basın faaliyetlerinin ilk başladığı günden bu yana varolan bir olgudur. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde örneklerine rastladığımız imtiyaz ve parasal yardımların yerini günümüzde Basın İlan Kurumu aracılığıyla yürütülen resmi ilan pastasından pay alma mücadelesi izlemiştir. Ayrıca büyük medya gruplarının farklı sektörlerdeki şirketlerine imtiyaz sağlaması

medya-siyaset-ekonomi üçgeninde bir menfaat ilişkileri silsilesinin oluşmasına neden olmuştur.

Basın, Türk gazetecilik geleneğinde her zaman ideolojik bir araç olarak sınıfsal anlamda taraf olmuştur. Gazeteler gerek marka kimliği olarak, gerek okuyucu profili olarak, gerekse yayın politikası olarak ideolojik bir duruş sergiler. Örneğin Cumhuriyet gazetesi kuruluş yıllarından günümüze kadar aynı ideolojik duruşunu muhafaza etmekte, ulusalcı sol bir çizgide laik Cumhuriyet yanlısı bir yayın politikası sürdürmektedir.

Türk basınında dış kaynaklı yabancı mahreçli haber kaynaklarına bir yönelme söz konusudur. Dış basında yer alan bir haber tartışma yaratabilmekte, gündem oluşturabilmekte ayrıca dünyanın önde gelen uluslar arası haber ajanslarının mahrecin taşıyan haberlere basınıımızda yer bulabilmektedir. Jön Türk basınında da verdiğimiz örneklerde başka ülke gazetelerinden yapılmış alıntılar, çeviri haberlerin ve köşe yazılarının yayınlandığı görülmüştür

Gazeteci kimliği ve basının gücü Türk basın tarihinde her zaman siyaset ve ekonomiyle beraber üçlü bir sacayağı olarak görülmüş, tarihin çeşitli dönemlerinde basına ve basın patronlarına sağlanan imtiyazlar tartışmalar yaratmıştır. Tarihsel bir benzerlik kurulması açısından William Churchill'in Ceride-i Havadis adlı gazeteyi çıkarması için kendisine devlet desteği sağlaması bu durumu örnek olarak gösterilebilir. Ticaretle uğraşan bir İngiliz olan Churchill'in av kazası sonucu bir çocuğu yaralaması sonucu tutuklanması ve hırpalanmasıyla olaya İngiltere büyükelçiliğinin müdahalesi ve uluslar arası baskılar sonucu Churchill serbest bırakılır ve karşılığında kendisine birtakım imtiyazlar ve gazete çıkarma imtiyazı verilir. Günümüzde de Çalık Holding'in ATV-Sabah grubunu satın almak için devlet bankalarından 750 milyon dolar kredi kullanması, aldığı kredi miktarının nerdeyse satış fiyatının tamamına denk düşmesi, başbakanın damadının Çalık grubunda çalışması vs. nedenlerle bu olay eleştirilmiş ve basında yankılar uyandırmıştır. Tarihin çok farklı iki döneminde gerçekleşen bu iki olay arasında bir benzerlik kurmak gerekirse; Churchill'in devletten para alarak gazete çıkarması ve Çalık grubunun devletin elindeki basın kuruluşunu devlet bankasından kredi alarak satın almasıyla ortak bir benzerlik kurmak zor değildir.

Rejim ve yönetim konusundaki tartışmalar tarihin her döneminde Türk basınında kendisine yer bulmuştur. Tanzimat döneminde, Yeni Osmanlıların gazetecilik anlayışında

ve sonrasındaki Jön Türklerin muhalif gazeteciliğinde bu durum hep karşımıza çıkar. Günümüz basınında da tıpkı geçmişte olduğu gibi demokrasi, laiklik, cumhuriyet, partilerin kapatılması, rejim tartışmaları, laiklik ve din konulu tartışmalar köşe yazarlarının ve gazete haberlerinin belli başlı temaları olmaya devam etmektedir.

İdealize edilmiş gazetecilik anlayışının temel kurallarından doğruluk, tarafsızlık ve objektif habercilik anlayışı teorik olarak kabul görse de Osmanlı'dan günümüze süregelen gazetecilik geleneğinde kendisine pek yer bulamamıştır. Eski dönemlerde muhalif ya da besleme basın tabiriyle ya keskin muhalefet ya da iktidara yakın olarak imtiyaz ve güç sahibi olma gibi bir durum söz konusu olmuştur. Günümüz basınında da tekelleşme ve holdingleşme anlayışının bir sonucu olarak yayın politikasının konjonktüre bağlı olarak belirlenmesi, haberlerin verilmiş biçiminde ve yorumunda patronaj etkisinin olması, medya grup politikası ve iktidar dengesinin gözetilmesi gibi bir durum ortaya çıkarmıştır. Doğal olarak tarafsızlığın yitirilmesi, haber yorum ölçüsünün kaçması basınıımızda sıkça görülen bir durum olmaktadır.

Batılılaşmanın kültürel ve sosyal değerlerinde de ifade edildiği geniş bir kavram olduğundan önceki bölümlerde bahsetmiştik. Türk toplumu tarihin hemen her döneminde yüzünü Batı'ya dönmüş; Batı'ya ulaşmak ve bir parçası olmak Kızılçeleme diye tabir edilen milli bir hedef olgu halini almıştır. Batılılaşma henüz tamamlanmamış bir projedir, günümüzde bunun en somut adımını Türkiye'nin siyasi, coğrafi ve kültürel anlamda zaten içinde olduğu AB projesinin bir parçası olma çabalarında görmekteyiz. Türk basını da büyük ölçüde bu projenin destekleyicisidir, basındaki tartışmalar genellikle metot ve şekil yönündedir. Ulusal çıkarların korunması, onurlu dış politika ya da kendi şartlarımızla Avrupa Birliği'ne girmek bunu yaparken ulusal kimliğe zarar vermemek gibi konularda tartışmalar yoğunlaşmıştır. Basın, Türkiye'nin modernleşme tarihinde olduğu gibi, bu projede de bilgilendirme, yönlendirme ve kamuoyu oluşturma misyonunu yerine getirmektedir.

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, Türkiye'de batılılaşma, çağdaşlaşma, modernleşme hangi kavramla ifade edersek edelim tüm bu olgulara ait edinimlerde basın ve iletişim olgusunun derin izlerine rastlamak mümkündür. Dolayısıyla basın faaliyetleri ve gazetecilik olgusu değişimin ve uygarlığın ayrılmaz bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz: **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Ahmad, Feroz: **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999
- Akarlı, Engin D. : “Tanzimat Dönemiyle ilgili bir belge: Fuad Paşa'nın siyasi vasiyetnamesi”, **Toplum ve Bilim**, İstanbul, Hilal Matbaacılık, 1978, ss.126-138
- Aksoy, A. Şerif : **İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarihi**, İstanbul, Nokta Kitap, 2008
- Akşin, Sina (der.) : **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995
- Akşin, Sina : **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006
- Aktaş, Cihan : **Tanzimat'tan Cumhuriyete Kılık Kıyafet ve İktidar**, İstanbul, Nehir Yayınları
- Akyol, Taha, “Matbaa Bizde Neden Gecikti?”, **Milliyet Gazetesi**, 16 Ağustos 2004
- Akyol, Taha : “İki türlü modernleşme”, **Milliyet Gazetesi**, 18 Ağustos 2007
- Alemdar, Korkmaz : **Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri İletişim Sosyolojisinin Temelleri Üzerine Bir Deneme**, Ankara, A.İ.T.A Yayınları, 1981
- Alemdaroğlu, Ayça : “Politics of The Body and Eugenic Discourse in Early Republican Turkey”, **Body & Society**, Vol:11, No:3, London, Sage Publications, 2005, pp. 61-76

- Alkan, Mehmet Ö. : “Osmanlı’da Cemiyetler Çağı”, **Tarih ve Toplum**, c.40, sayı:238, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, ss. 4-12
- Alkan, Mehmet Ö. : “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si**, der. Kemal H. Karpat, çev. Sönmez Taner, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, ss. 73-243
- Alver, Füsün : **Basında Yabancı Tasarımı ve Yabancı Düşmanlığı**, İstanbul, Der Yayınları, 2003
- Alver, Füsün : **Gazeteciliğin Kuramsal Temelleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2007
- Ankara Gazeteciler Cemiyeti : **Cumhuriyet Basını**, Ankara, Ankara Gazeteciler Cemiyeti, 1998
- Arai, Masami : **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, çev. Tansel Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003
- Arıkan, Zeki : “Gazi Paşa ile dört saat görüştük”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, 9 Nisan 2005 (Çevrimiçi), <http://bianet.org/php/yazdir.php?DosyaX=../2005/04/08/58610.htm> 13 Mart 2007
- Aslan, Taner: “Garpcılar ve Garpcılar Arasındaki Fikir Ayrılıkları”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt:14, No:2, 2006, ss. 629-636
- Atabek, Gülseren Şendur – Atabek, Ümit (der.): **Medya Metinlerini Çözümlemek İçerik, Göstergibilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007
- Aygün, Sinan : **Avrupa Tuzağında Mankurtlaşan Türkiye**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2006
- Bali, Rıfat N. : **Tarz-ı Hayat’tan Life Style’a Yeni Seçkinleri Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

- Belge, Murat: “Türkiye’de Gündelik Hayat”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., ss. 836-860
- Berkes, Niyazi : **Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları**, İstanbul, Adam Yayınları, 1985
- Berkes, Niyazi : **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler-2**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1997
- Berkes, Niyazi : **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, yay. haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002
- Bilgin, Nuri : **Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006
- Birand, Kamran : **Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat’ta Tesirleri**, Ankara, Son Havadis Matbaası, 1955
- Bora, Tanıl: “Milli tarih ve devlet mitosu”, **Birikim**, No: 105-106, İstanbul, Birikim Yayınları, 1998, ss. 83-93
- Bozarslan, Hamit : “M. Ziya Gökalp”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce c.I, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, ss. 314-319
- Bozkurt, Veysel : **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1992
- Briggs, Asa - Burke, Peter : **Medyanın Toplumsal Tarihi**, çev. İbrahim Şener, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2004
- Brummett, Palmira : **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911**, çev. Ayşen Anadol, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003

- Büyükbaykal, Güven-
Ceyda Ilgaz : “Günümüzde Türk Basınındaki Magazinleşme Olgusu”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, No:29, 2007, ss. 51-62
- Canatan, Kadir : **Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995
- Cankaya, Özden –
Yamaner, Melike Batur : **Kitle İletişim Özgürlüğü**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2006
- Caporal, Bernard : Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970), Çev. Ercan Eyüpoğlu, İstanbul, Yenigün Yayıncılık, 1999
- Çakır, Hazma : **Osmanlı’da Basın İktidar İlişkileri**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2002
- Çakır, Serpil : **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları, 1996
- Çakmak, Ahmet -
Mütercimler, Erol –
- Koloğlu, Orhan : **Başka Bir Tarih Başka Bir Türkiye**, der. Seyfi Öngider, İstanbul, Aykırı Yayınları, 2000
- Çapanoğlu, Münir Süleyman : **Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar**, Basım Yeri Yok, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, 1962
- Çavdar, Tevfik : **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, Ankara, İmge Kitabevi, 1995
- Çavdar, Tevfik: **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler Babıali’den Geriye Ne Kaldı?**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007
- Çavdar, Tevfik : “Devralınan Sosyal Hayat”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., ss. 828-835
- Çavdar, Tevfik : “İlerleme mi, Batı Taklitçiliği mi?”, **Doğu-Batı Kısacasında Türkiye**, der. Seyfi Öngider, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2004, ss. 87-105

- Çetiner, Selahattin : **Çöküş Yılları II. Abdülhamit Jön Türkler İttihat ve Terakki**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008
- Çetinkaya, Bayram Ali: “Modern Türkiye’nin Felsefi Kökenleri”, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/361.pdf> (Çevrimiçi), 13.03.2007, ss. 65-91
- Çeviker, Turgut: **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-I Tanzimat ve İstibdat Dönemi (1867-1878 / 1878-1908)**, İstanbul, Adam Yayınları, 1986
- Çeviker, Turgut: **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-II Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**, İstanbul, Adam Yayınları, 1988
- Çiğdem, Ahmet: “Türk Batılılaşması’nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkaldığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.3 Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 68-81
- Çulcu, Murat : **Osmanlı’da Çağdaşlaşma Taassup Çatışması I. Cilt**, İstanbul, Kastaş A.Ş, 1990
- Çulcu, Murat : **Osmanlı’da Çağdaşlaşma Taassup Çatışması II. Cilt**, İstanbul, Kastaş A.Ş, 1990
- Çulhaoğlu, Metin : “Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 170-188
- Demirkent, Nezihe: **Sayfa sayfa gazetecilik**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1982
- Deren, Seçil : “Kültürel Batılılaşma”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 382-402
- Derman, Hakan : “Mizah dergileri ve karikatür”, **Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)**, İstanbul Gelişim Yayınları, 1984, ss.71-84
- Dizdaroğlu, Hikmet : **Namık Kemal Hayatı Sanatı Eserleri**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1995

- Doğan, D. Mehmet : **Batılılaşma İhaneti**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005
- Duman, Mustafa: Yazı Devrimine Doğru, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 83, Kasım 2000, ss. 25-26
- Dursun, Çiler - Alemdar, Korkmaz: “Medya Dünyası”, der. Korkmaz Alemdar, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul, Afa Yayıncılık ve Tüses Vakfı, 1999
- Ebüzziya, Ziyad : **Şinasi**, yay. haz. Hüseyin Çelik, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997
- Eisenstadt, S.N. : **Modernleşme Başkaldırı ve Değişim**, çev. Ufuk Coşkun, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2007
- Erdem, Ayhan : “Dünü, Bugünü ve Yarınıyla Modernizm”, **Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim**, ed. Metin Işık-Ayhan Erdem, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008, ss. 207-221
- Ertop, Konur : “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Dil Sadeleşmesi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi c.II**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss. 333-340
- Evren, Burçak : Cumhuriyetten Önce Türkiye’de Fotoğraf, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., ss. 788-791
- Findley, Carter V. : **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996
- Galanti, Avram : **Sabetay Sevi ve Sabetaycılarının Gelenekleri**, çev. Erdoğan Ağca, İstanbul, Zvi-Geyik Yayınları, 2006
- Georgeon, François : **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, çev. Ali Berktay, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006

- Gerçek, Selim Nüzhet : **Türk Matbuatı**, der. Ali Birinci, Ankara, Gezgin Kitabevi, 2002
- Gezgin, Suat : **Basında Fotoğrafçılık**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002
- Giddens, Anthony : **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004
- Girgin, Atilla : **Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2001
- Girgin, Atilla : **Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik'i**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2003
- Göçek, Fatma Müge : **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme**, Ankara, Ayraç Yayınevi, 1999
- Göçmen, Muammer : **İsviçre'de Jön Türk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri**, İstanbul, Kitabevi, 1995
- Gökalp, Hikmet : **Devlet - Ulus**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998
- Gökalp, Ziya : "Maarif Meselesi", **Muallim Dergisi**, 1 Haziran 1915, No:11, ss.1-2
- Gökalp, Ziya : **Hars ve Medeniyet**, İstanbul, Toker Yayınları, 1995
- Gökalp, Ziya : **Muasırlaşmak, Medenileşmek, Batılılaşmak**, İstanbul, Toker Yayınları, 1997
- Gökay, Bülent : **Türkiye Avrupa'nın Neresinde Gümrük Birliği Anlaşmasının Düşündürdükleri**, Ankara, Ayraç Yayınları, 1997
- Gökçe, Orhan : **İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006
- Göle, Nilüfer : **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, İstanbul, Metis Yayınları, 1992
- Göle, Nilüfer : "Modernlik: Zaman, bilinç ve desen", **Türkiye'de Toplumsal Değişim**, İstanbul, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, 1995, ss. 55-61

- Göle, Nilüfer : “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c.3, Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 61-62
- Gündüz, Uğur : “Bir popüler kültür ürünü olarak çizgi romanın kültürel, toplumsal ve siyasal işlevleri”, **Yayımlanmamış yüksek lisans tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik A.B.D, İstanbul, 2004
- Gürkan, Nilgün: **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998
- Güz, Nurettin : **Türkiye’de Basın İktidar İlişkileri (1920-1927)**, Ankara, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1991
- Güz, Nurettin : “Osmanlı Basını”, **Selçuk İletişim Dergisi**, c.I, Sayı:3, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2000, ss. 40-57
- Güz, Nurettin : “Basın ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti”, **Selçuk İletişim Dergisi**, c.I, Sayı:2, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2000, ss. 18-26
- Güz, Nurettin : “Cumhuriyetin İlanına Basının Bakışı”, **Selçuk İletişim Dergisi**, c.I, Sayı: 1, Konya, 1999, ss. 3-12
- Hanioğlu, M. Şükrü : “Jön Türk Basını”,**Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi** c.III, İstanbul, İletişim Yayınları,1985, ss. 844-850
- Hanioğlu, M. Şükrü: “Batılılaşma”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.V, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, ss. 148-152
- Hanioğlu, M. Şükrü : “Abdullah Cevdet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** c.1, İstanbul, 1988, ss. 90-93

- Hanioglu, M. Şükrü: **Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1981
- Hanioglu, M. Şükrü : **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006
- Hilav, Selahattin : “Düşünce Tarihi 1908-1980”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, der. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992
- Huberman, Leo : **Feodal Toplumdan 20. Yüzyıla**, çev. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003
- Ilgaz, Ceyda : “Tekelleşme Olgusu ve Türk Basını”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, No: 11, İstanbul, 2001
- Imbert, Paul : **Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri Türkiye'nin Meseleleri**, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Havass Yayınları, 1981
- Işın, Ekrem : **İstanbul'da Gündelik Hayat İnsan, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995
- İnsel, Ahmet - Aktar, Cengiz : “Devletin Bekası İçin Yürütülen Çağdaşlaşma Sürecinin Toplumsal Sorunları”, **Toplum ve Bilim**, no:31/39, İstanbul, Birikim Yayıncılık, 1987, ss. 21-44
- İnuğur, M. Nuri : **Türk Basınında İz Bırakanlar**, İstanbul, Der Yayınları, 1999
- Jeltjakov, A.D. : **Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın**, Ankara, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1979
- Judson, David : “Sıfatlarını Yitiren Şehir”, **Yabancı Gazetecilerin Gözüyle İstanbul**, İBB Kültür A.Ş Yayınları, 2007, ss. 27-33
- Kabacalı, Alpay : **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994

- Kabacalı, Alpay : **Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayi**, İstanbul, Cem Ofset, 1998
- Kafadar, Osman : **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara, Vadi Yayınları, 1997
- Kahraman, Hasan Bülent : “Avrupa: Türk Modernleşmesinin Xanadu’su: Türk Modernleşmesi Kurucu İradesine Yeni Bir Bakış Denemesi”, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya Türk Modernleşmesi Üzerine Kuramsal ve Tarihsel Yansımalar**, der. E. Fuat Keyman, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, ss. 214-242
- Kahraman, Hasan Bülent : **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi 1**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008
- Kahraman, Hasan Bülent : **Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye 1980 Sonrası Zihinsel, Toplumsal, Siyasal Dönüşüm**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2007
- Kansu, Mazhar Müfit : **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber I. Cilt**, Ankara, TTK Basımevi, 1997
- Karaca, Emin : **Türk Basınında Kalem Kavgaaları (Ben benim cemaziyelevvelini bilirim)**, İstanbul, Gendaş A.Ş., 1998
- Karal, Enver Ziya : **Tanzimat-ı Hayriye Devri (1839-1856)**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1999
- Kaya, A. Raşit : **İktidar Yumağı Medya-Sermaye-Devlet**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009
- Kaygı, Abdullah : **Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 1992
- Kılıç, Selami : **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005

- Kılıçbay, Mehmet Ali : “Doğu’nun Batı’yla İmtihanı”, **Doğu-Batı Kıskaçında Türkiye**, der. Seyfi Öngider, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2004, ss. 57-70
- Kieser, Hans-Lukas: **Türklüğe İhtida 1870-1939 Türkiye’inde Yeni Türkiye’nin Öncüleri**, çev. Atilla Dirim, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008
- Kocabaşoğlu, Uygur : **İki Arada Bir Derede İmlaya Gelmez Tarih Yazıları**, Ankara, İmge Kitabevi, 1997
- Koloğlu, Orhan - Çavdar, Tevfik : **İki Şehrin Hikayesi –Ankara İstanbul Çatışması**, İstanbul, Aykırı Yayınları, 2003
- Koloğlu, Orhan : **Bir Çağdaşlaşma Örneği Olarak Cumhuriyetin İlk 15 yılı (1923-1938)** İstanbul, Boyut Yayın Grubu, 1999
- Koloğlu, Orhan : **Türk Çağdaşlaşması 1919-1938, İslama Etki, İslamdan Tepki**, İstanbul, Boyut Yayın Grubu, 1995
- Koloğlu, Orhan : **1908 Basın Patlaması**, İstanbul, Bas-Haş Yayınları, 2002
- Koloğlu, Orhan: **Avrupa Kıskaçında Abdülhamit**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005
- Koloğlu, Orhan : **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006
- Koloğlu, Orhan : **Abdülhamid Gerçeği**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2005
- Koloğlu, Orhan: “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi** c.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss. 68-93
- Koloğlu, Orhan: “Medya-devlet ve sermaye”, **Birikim**, No:117, İstanbul, Birikim Yayınları, 1999, ss. 69-76
- Kongar, Emre: **21.Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002

- Kozanoğlu, Can : **Cilalı imaj devri 1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993
- Kozanoğlu, Can : **Pop Çağı Ateşi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995
- Kozanoğlu, Hayri : **Yuppieler, Prensler ve Bizim Kuşak**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993
- Köker, Levent: **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999
- Köktener, Aysun : **Bir gazetenin tarihi Cumhuriyet**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004
- Kuran, Ercüment : **Türk Çağdaşlaşması Çileli Bir Yolda İlerleyiş**, Ankara, Akçağ Basım Yayım, 1997
- Kuran, Ahmet Bedevi : **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000
- Kurdakul, Necdet : **Tanzimat Dönemi Basınında Sosyo-Ekonomik Fikir Hareketleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997
- Kurdakul, Necdet : **Tanzimat Dönemi Basınında Siyasal ve Anayasal Fikir Hareketleri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000
- Kutlu, Sacit : **Didar-ı Hürriyet Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet 1908-1913**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004
- Küçükömer, İdris : **Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul, Bağlam, 2001
- Le Bon, Gustave : **Kitleler Psikolojisi**, yay. haz. Yunus Ender, İstanbul, Hayat Yayınları, 2005
- Lewis, Bernard : **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2008
- Lipsey, R.G. : **İktisat**, çev. Ahmet Çakmak, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1995
- Mardin, Şerif : **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, der. Mümtaz'er Türköne – Tuncay Önder, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005

- Mardin, Şerif : “Tanzimat ve Aydınlar”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss. 46-54
- Meyer, Thomas - Hinchman, Lew : **Medya Demokrasisi**, çev. Ahmet Fethi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004
- Mithat, Ahmet Efendi: **Jön Türk**, haz. Kerim Çetinoğlu, İstanbul, Beyaz Balina Yayınları, 2005
- Moltke, Helmuth Von : **Moltke’nin Türkiye Mektupları**, çev. Hayrullah Örs, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999
- Moran, Berna : “Tanzimat’tan Cumhuriyete Roman”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss. 409- 420
- Mumcu, Ahmet : **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1996
- Murdock, Graham : “İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri”, **Medya, İktidar İdeoloji**, der. ve çev. Mehmet Küçük, Ankara, Ark Yayınları, 1999, ss. 437-455
- Mutlu, Erol : “Özal ve Özalılık”, **Globalleşme Popüler Kültür ve Medya**, Ankara, 2005, Ütopya, ss. 355-394
- Nüzhet, Selim : **Türk Gazeteciliği Yüzüncü Yıldönümü Vesilesile**, İstanbul, İstanbul Devlet Matbaası, 1931
- Okay, Cüneyd : **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900**, İstanbul, Kırkambar Yayınları, 1998
- Oktay, Ahmet : **Toplumsal Değişme ve Basın 1980 – 1986 Türk basını üzerine uygulamalı bir çalışma**, İstanbul, BFS Yayınları, 1987
- Oktay, Ahmet : **Postmodernist tahayyüle itirazlar**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2000

- Oktay, Cemil : **Hum Zamirinin Serencamı**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1991
- Oktar, Suat : **Makro İktisat Ders Notları**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İkt. İd. Bil. Fak. İşletme Bölümü, 1996
- Okutan, Ekrem : **Dalkavukluk “Tarihsel Perspektif, Siyaset ve Basın”**, İstanbul, Mephisto Yayınları, 2005
- Ong, Walter J. : **Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü**
Teknolojileşmesi, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul, Metis Yayınları, 1995
- Ortaylı, İlber : **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Alkım Kitabevi, 2005
- Ortaylı, İlber: **Batılılaşma Yolunda**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007
- Öğün, Süleyman Seyfi : “Devlet-Toplum Metafiziği ve Türk Modernleşmesi”, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya Türk Modernleşmesi Üzerine Kuramsal ve Tarihsel Yansımalar**, der. E. Fuat Keyman, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, ss.175-198
- Özakpınar, Yılmaz : **Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003
- Özer, Ahmet : **Tanzimat’tan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği**, Ankara, Elips Kitap, 2003
- Özer, İlbeyi : **Avrupa Yolunda Batılılaşma ya da Batılılaşma İstanbul’da Sosyal Değişimler**, İstanbul, Truva Yayınları, 2005
- Özgen, Murat : “Toplumsal Olaylarda Medyanın Etkinliği ve Rolü”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, No: 13, 2002, ss. 21-34
- Özgen, Murat: **Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004

- Özgen, Murat : **Gazetecinin Etik Kimliği**, İstanbul, Set-Systems, 2006
- Özgen, Murat : “Türkiye’de Televizyon Yayıncılığı Olgusu ve Toplumsal Etkileri”, **Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim**, Editör: Metin Işık, Ayhan Erdem, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008, ss. 97-111
- Özkiraz, Ahmet: **Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2007
- Petrosyan, Yuriy Aşatoviç : **Sovyet Gözüyle Jön Türkler**, çev. Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974
- Ramsaur, Ernest Edmonson : **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2007
- Rasim, Ahmet : **Şehir Mektupları**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2006
- Rousseau, J.J. : **Toplumsal Mukavele (Toplum Sözleşmesi)**, çev. Cenap Karakaya, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 2005
- Saraçoğlu, Ahmet Celaledin : **Mizancı Murad**, İstanbul, Şema Yayınları, 2005
- Schlapp, Herman : **Gazeteciliğe Giriş**, çev. Işık Aygün, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002
- Shaw, Stanford J. - Shaw, Ezel Kural : **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c.2, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, E Yayınları, 1983
- Soysal, Mümtaz : “Türklerin Avrupa Bayramı”, **Hürriyet Gazetesi**, 15 Aralık 1995
- Sönmez, Mustafa: **Filler ve Çimenler Medya ve Finans Sektöründe Doğan/Anti-Doğan Savaşı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003

- Steinhaus, Kurt : **Atatürk Devrim Sosyolojisi**, çev. M. Akkaş, İstanbul, Pozitif Yayınları
- Sungu, İhsan : “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”, **Tanzimat 2**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999, ss. 777-857
- Talu, Umur : **Dipsiz Medya**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000
- Tanör, Bülent -
Boratav, Korkut -
- Akşin, Sina : **Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-2003**, der. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 2007
- Tanör, Bülent : **Anayasal Gelişme Tezleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008
- Tanör, Bülent : **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1988
- Taşdemir, Erdem : “1980 sonrası Türk basını, Türk siyasi hayatı ve basın siyaset ilişkisi”, **Selçuk İletişim Dergisi**, c.3, sayı:4, 2005, ss. 173-180
- Tazegül, Murat : **Modernleşme Sürecinde Türkiye**, İstanbul, Babil Yayınları, 2005
- Tekeli, İlhan: “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., ss. 650-673
- Tekinalp, Şermin -
Uzun, Ruhdan : **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, İstanbul, Derin Yayınları, 2004
- Tevfik, Ebuzziya : **Yeni Osmanlılar İmparatorluğun Son Dönemindeki Genç Türkler**, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006

- Tılıç, L. Doğan: **Utaniyorum Ama Gazeteciyim Türkiye ve Yunanistan'da Gazetecilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998
- Tılıç, L. Doğan : **2000'ler Türkiye'sinde Gazetecilik ve Medyayı Anlamak**, İstanbul, Su Yayınları, 2001
- Toffler, Alvin : **Üçüncü Dalga**, Çev. Ali Seden, İstanbul, Altın Kitaplar, 1996
- Toker, Nilgün - Tekin, Serdar: "Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri Kamusuz Cumhuriyet'ten Kamusuz Demokrasi'ye", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c.3, Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss.82-106
- Tokgöz, Oya: **Temel Gazetecilik**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003
- Toprak, Zafer: "Osmanlı Devleti'nde Uluslaşmanın Toplumsal Boyutu: Solidarizm", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss. 377-381
- Topuz, Hıfzı: **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003
- Tunaya, Tarık Zafer : **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004
- Tunaya, Tarık Zafer : **İslamcılık Akımı**, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991
- Tunçay, Mete : **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005
- Turgut, Nükhet: **Siyasal Muhalefet**, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1984

- Türkdoğan, Orhan : **Ulus Devlet Düşünürü Ziya Gökalp**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005
- Türkdoğan, Orhan : **Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti : **Ekonomi Basın Tarihi**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2008
- Tütengil, Cavit Orhan : **Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği(1867-1967)**, İstanbul, Belge Yayınları, 1985
- Uluğ, Naşit Hakkı : **Halifelik'in Sonu**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1975
- Uysal, Ceren : "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, No:1, Antalya, 2001, ss. 140-153
- Ülken, Hilmi Ziya : **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1979
- Ünsal, Artun : "Bir Avrupalı dost AET başvurusunu değerlendirdi Anahtar: Kıbrıs", **Hürriyet Gazetesi**, 17 Nisan 1987
- Varlık, Bülent: "Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss. 99-102
- Varol, Sabetay : "Fransa'da soykırım ilanı", **Milliyet**, 6 Mayıs 2006
- Vygotsky, L.S. : **Düşünce ve Dil**, çev. S. Koray, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985
- Yalçın, Hüseyin Cahit : **Talat Paşa'nın Hatıraları**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş, 1998
- Yalman, Ahmed Emin : **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim cilt 1 (1888-1918)**, İstanbul, Rey Yayınları, ty
- Yalman, Ahmed Emin : **Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim cilt 2 (1922-1971)**, İstanbul, Pera Yayıncılık, 1997

- Yalman, Ahmed Emin : **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim cilt 3 (1922-1944)**, İstanbul, Rey Yayınları, t.y.
- Yazıcı, Nevin : **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002
- Yerasimos, Stefanos : **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye II Tanzimat'tan 1. Dünya Savaşına**, İstanbul, Belge Yayınları, 2001
- Zürcher, Erik Jan : **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001

GAZETELER

- Akgüneş, Gürkan : “Prof. Mardin: Öğretmen mahalleye karşı kaybetti”, **Milliyet Gazetesi**, 24 Mayıs 2008
- Altan, Çetin : “Üzücü, tatsız ve çalkalayıcı”
<http://www.milliyet.com.tr/2006/02/08/yazar/altan.html> (Çevrimiçi), **Milliyet**, 18 Şubat 2006
- ANKA : “Erdoğan’ın kalesi Kasımpaşa Le Monde’da”, **Sabah Gazetesi**, 3 Ağustos 2008
- Ardıç, Engin : “Umarım az ölürüz”, **Akşam**,
<http://www.aksam.com.tr/yazarprn.asp?a=27010,2> (Çevrimiçi), 20 Şubat 2006
- Ardıç, Engin : “Ahrar fırkası”
<http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=52187,10,2> (Çevrimiçi), **Akşam**, 21 Ekim 2008
- Ardıç, Engin : “Atatürk’ün geçirdiği kalp krizi”,
<http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=52101,10,2> (Çevrimiçi), **Akşam**, 21 Ekim 2008
- Arman, Ayşe : “Türkiye ne Malezya olur diyebilirim ne de olmaz”, **Hürriyet Pazar**, 16 Eylül 2007
- Arsel, Dr. Nusret : “Türkiye 2023’te AB’ye tam üye”, **Hürriyet Gazetesi**, 26 Ekim 2008

- Asım, Selahattin : “Tesettür ve mahiyeti”, **İçtihad**, No:100, 16 Nisan 1914
- Barlas, Mehmet : “Ak Parti Batıcı Olunca mı CHP treni raydan çıktı...”, **Sabah Gazetesi**, 13 Temmuz 2008
- Başaran, Ezgi : “Cumhuriyet, tepeden inmece ama dünyanın en başarılı ülke kurma projesidir”, **Hürriyet Pazar**, 26 Ekim 2008
- Basiret Gazetesi, **Basiret Gazetesi**, “Meclis- Umumi”, No: 1932, 13 Ekim 1876,
- Basiret Gazetesi, **Basiret Gazetesi**, “Tam Hürriyet”, 11 Haziran 1876
- Basiret Gazetesi : **Basiret Gazetesi**, No:1834, 9 Haziran 1876
- Basiret Gazetesi : **Basiret Gazetesi**, No:1907, 14 Eylül 1876
- Bernard, Nurdan : “Son dakika desteği”, **Sabah Gazetesi**, 9 Aralık 1999
- Bernard, Nurdan : “Fransa: Avrupa’ya demir atın”, **Sabah Gazetesi**, 9 Aralık 1999
- Cevdet, Abdullah : “Devleti ebed müddet (Trablusgarba dair)”, **İçtihad**, No:31, 28 Eylül 1911
- Cevdet, Abdullah : “Ernest Renan’ın Halkın Eğitimi başlıklı yazısı”, **İçtihad**, No:37, 28 Aralık 1911
- Cevdet, Abdullah : “İran viran”, **İçtihad**, No:28, 14 Ağustos 1911
- Cevdet, Abdullah : “Kadınlarda yaşam gayesi”, **İçtihad**, No:28, 14 Ağustos 1911
- Cevdet, Abdullah : “Kastamonu’da kurun-u vusta”, **İçtihad**, No:58, 27 Mart 1913
- Cevdet, Abdullah : “Mithat Paşa hala Taif’te”, **İçtihad**, No:30, 14 Eylül 1911
- Cevdet, Abdullah : “Pek uyanık bir uyku devam ve hitam”, **İçtihad**, No:57, 20 Mart 1913
- Cevdet, Abdullah : “Pek uyanık bir uyku”, **İçtihad**, No:55, 6 Mart 1913
- Cevdet, Abdullah : “Softalığa dair”, **İçtihad**, 17 Nisan 1913

- Cevizoğlu, M. Hulki : “Tam üyelik ne getirir, ne götürür”, **Hürriyet**, 15 Nisan 1987
- Cıvaoğlu, Güneri : “Çılgın”,
<http://www.milliyet.com.tr/2006/02/08/yazar/civaoglu.html> (Çevrimiçi), **Milliyet**, 18 Şubat 2006
- Çandar, Cengiz : “48 saat sonra 100 yıl önce”, **Sabah**, 9 Aralık 1999
- Dış Haberler Servisi : ”Rasmussen prim yaptı”, **Milliyet Gazetesi**, 18 Şubat 2006
- Dış Haberler Servisi : “The Economist: Türkiye Avrupa’dan uzaklaşıyor”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Mayıs 2006
- Devrez, Burcum : “Lidere güvende Baykal sonuncu”, **Milliyet**, 18 Ağustos 2007
- Donat, Nevin : “2007 yılında günlük gazete satışı 6 milyon adete yaklaştı”, **Milliyet Gazetesi**, 21 Haziran 2008
- Dündar, Can : “Yeni başlayanlar için izahlı darbeler tarihi”, **Milliyet Gazetesi**, 18 Ağustos 2007
- Düzel, Neşe : “AET başvurusuna hazırlıksız yakalandık, ama sanayici hem sevinçi, hem telaşlı”, **Hürriyet Gazetesi**, 17 Nisan 1987
- Ekşi, Oktay : “Kimin kusuru”, **Hürriyet Gazetesi**, 25 Mayıs 2008
- Eevli, Nevsal : “AB’den atılmalıydı”, **Milliyet Gazetesi**, 8 Ekim 2005
- Erdem, Tarhan : “Türbanın hızlı yükselişi”, **Milliyet Gazetesi**, 3 Aralık 2007
- Gürcanlı, Zeynep - Sağlam, Erdal : “Merhaba Avrupa”, **Hürriyet Gazetesi**, 1 Ocak 1996
- Hakkı, İsmail : “İnkılabı tanımak lazımdır”, **İçtihad**, No: 267, 15 Şubat 1929

- Hakkı, Kılıçzade : “Neden mağlup olduk”, **İçtihad**, No: 56, 13 Mart 1913
- Hürriyet Gazetesi : **Hürriyet Gazetesi**, No:7, 10 Ağustos 1868
- Hürriyet Gazetesi : **Hürriyet Gazetesi**, “Kafa Kağıdı Devrimi”, 30 Nisan 2006
- Hürriyet Gazetesi : **Hürriyet Gazetesi**, “AB’den karikatür sözü”, 14 Şubat 2006
- Hürriyet Gazetesi : **Hürriyet Gazetesi**, “AET’nin kapısını bugün çalıyoruz”, 14 Nisan 1987
- Hürriyet Gazetesi : **Hürriyet Gazetesi**, “AET’ye evet..Ama”, 16 Nisan 1987
- Hürriyet Gazetesi : **Hürriyet Gazetesi**, “Komünist ve dinci partiler kurulabilir”, 15 Aralık 1987
- Hürriyet Gazetesi : **Hürriyet Gazetesi**, “Resmen Avrupalıyız”, 14 Aralık 1995
- Hürriyet Gazetesi : **Hürriyet Gazetesi**, “Atatürk’e borçluyuz ”, 14 Aralık 1995
- Hürriyet Gazetesi : **Hürriyet Gazetesi**, “Gümrük Birliğine 1088 sayfalık geçiş”, 1 Ocak 1996
- Hürriyet Gazetesi : **Hürriyet Gazetesi**, “Tam bir milyar insan Türk malı giyecek”, 14 Aralık 1995
- İçtihad : **İçtihad**, “En büyük zafer”, No:266, 1 Şubat 1929
- İçtihad : **İçtihad**, No:29, 28 Ağustos 1911
- İçtihad : **İçtihad**, No: 269, 15 Mart 1929
- İdiz, Semih : “AB Kıbrıs’ta barışa katkıda bulunabilir”, **Milliyet Gazetesi**, 8 Ekim 2005
- İdiz, Semih : “Türk’ün Türk’ten gayrı dostu yok! Doğru. Peki neden?”, **Milliyet Gazetesi**, 23 Nisan 2007
- İkdam Gazetesi : **İkdam Gazetesi**, “Yeni Türkiye Devletinin Şekli Hükümeti Cumhuriyettir”, 30 Ekim 1923
- İleri Gazetesi : **İleri Gazetesi**, 31 Ekim 1923

- İlkiz, Fikret : “Yeni Basın Yasası”,
http://www.tgc.org.tr/fikret_ilkiz/yazi34.htm
(Çevrimiçi), 25 Ekim 2004
- İnce, Özdemir : “3 Ekim günü Osmanlı Devleti daha demokratik idi”, **Hürriyet Gazetesi**, 9 Ekim 2005
- İstikbal Gazetesi : **İstikbal Gazetesi**, “Red-i Batıl”, No:116, 29 Mayıs 1876
- İstikbal Gazetesi : **İstikbal Gazetesi**, No:159, 21 Temmuz 1876
- Kadri, Hüseyin Kazım : “Tanin’in 1213 numaralı nüshasında bulunan Fuat Rıza Beyin makalesi dolayısıyla”, **İçtihad**, No:39, 23 Ocak 1912
- Kadri, Hüseyin Kazım : “Türk lisanlarının tevhid-i 5”, **İçtihad**, No:35, 28 Kasım 1911
- Kadri, Hüseyin Kazım : “Türk dillerinin birleştirilmesi 2”, **İçtihad**, No:32, 14 Ekim 1911
- Kadri, Hüseyin Kazım : “Türk dillerinin birleştirilmesi 4”, **İçtihad**, No:34, 14 Kasım 1912
- Kadri, Hüseyin Kazım : “Türk lisanlarının tevhid-i 3”, **İçtihad**, No:33, 28 Ekim 1911
- Kahraman, Hasan Bülent : “2. Meşrutiyet üzerine-2”, **Sabah Gazetesi**, 25 Temmuz 2008
- Kahraman, Hasan Bülent : “Dünyanın büyüsunü bozmak”
<http://www.sabah.com.tr/2008/09/29/kahraman.html>
(Çevrimiçi), **Sabah**, 6 Ekim 2008
- Kemal, Esat : “Şehpa-yı izmihlal(Çöküş sehpaası)”, **İçtihad**, No: 30, 14 Eylül 1911
- Kemal, Namık : “4. sayıdaki usul-u meşveret başlıklı yazımıza gelen itiraza cevaben bir zata yazılmış mektup”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 12, 14 Eylül 1868
- Kemal, Namık : “Avrupa Şarkı Bilmez”, **İbret Gazetesi**, No:7, 23 Haziran 1872
- Kemal, Namık : “Bazı düşünceler: Devlet ve Millet”, **İbret Gazetesi**, No:27, 9 Ekim 1872

- Kemal, Namık : “Danıştay’ın açılması nedeniyle yayınlanan makaleden”, **Hürriyet Gazetesi**, No:1, 29 Haziran 1868
- Kemal, Namık : “Gazete Muharrirliği ve İbret”, **İbret Gazetesi**, No:97, 20 Ocak 1873
- Kemal, Namık : “Hasta Adam”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 24, 7 Aralık 1868
- Kemal, Namık : “Hukuk-ı Umumiye”, **İbret Gazetesi**, No: 18, 10 Mayıs 1872
- Kemal, Namık : “İmtizac-ı Akvam”, **İbret Gazetesi**, No:14, 3 Temmuz 1872
- Kemal, Namık : “Maarif”, **İbret Gazetesi**, No:16, 5 Temmuz 1872
- Kemal, Namık : “Medeniyet”, **İbret Gazetesi**, No:84, 1 Ocak 1873
- Kemal, Namık : “Nüfus”, **İbret Gazetesi**, No:9, 26 Haziran 1872
- Kemal, Namık : “Osmanlı Devleti’ni şu anda bulunduğu kötü halden kurtarmanın çareleri”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 9, 24 Ağustos 1868
- Kemal, Namık : “Osmanlı Devleti’nin çöküşünün sebepleri”, **Hürriyet Gazetesi**, No:6, 3 Ağustos 1868
- Kemal, Namık : “Şiir ve düzyazı”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 11, 7 Eylül 1868
- Kemal, Namık : “Terakki”, **İbret Gazetesi**, No:45, 4 Kasım 1872
- Kemal, Namık : **Hürriyet**, no:1, 19 Haziran 1868
- Kemal, Namık : **Hürriyet**, No: 56, 19 Temmuz 1869
- Kemal, Namık : **Hürriyet**, No: 55, 12 Temmuz 1869
- Kemal, Namık : **Hürriyet**, No:2, 6 Temmuz 1868
- Kemal, Namık : **Hürriyet Gazetesi**, No:4, 20 Temmuz 1868
- Kemal, Namık : **Hürriyet Gazetesi**, No:9, 24 Ağustos 1868
- Kemal, Namık : **Hürriyet Gazetesi**, No: 11, 7 Eylül 1868
- Kemal, Namık : **Hürriyet Gazetesi**, No:12, 14 Eylül 1868

- Kemal, Namık : **Hürriyet Gazetesi**, No: 13, 21 Eylül 1868
- Kemal, Namık : **Hürriyet Gazetesi**, No: 18, 26 Ekim 1868
- Kemal, Namık : **Hürriyet Gazetesi**, No: 19, 2 Kasım 1868
- Kemal, Namık : **Hürriyet Gazetesi**, No: 22, 23 Kasım 1868
- Kemal, Namık : **Hürriyet Gazetesi**, No: 30, 19 Ocak 1869
- Kemal, Namık : **Hürriyet Gazetesi**, No: 35, 22 Şubat 1869
- Kılıç, Ecevit : “Üçüncü köprünün sembolik anlamı var”,
<http://www.sabah.com.tr/2008/09/29/haber,5A9FB6670A854287A008455078295C6D.html>
(Çevrimiçi), **Sabah**, 29 Eylül 2008
- Kohen, Sami : “Dış politika yol ayrımında”, **Milliyet Gazetesi**,
22 Temmuz 2006
- Kuburlu Ceyhun : “Marx’ın Kapital’ine ilgi 10 kat artı tişörtleri
internette satılmaya başladı”, **Hürriyet
Gazetesi**, 26 Ekim 2008
- Kuburlu, Ceyhun : “Kriz kapitalizmi tartışmaya açtı”, **Hürriyet
Gazetesi**, 26 Ekim 2008
- Kumcu, Ercan : “Bize bir şey olmaz”, **Hürriyet Gazetesi**, 16
Ekim 2005
- Lali : “Kadın”, **İctihad**, No:36, 14 Aralık 1911
- Lüle, Zeynel : “Hedef tam üyelik”, **Hürriyet Gazetesi**, 14
Aralık 1995
- Magamez, Zeki : “Arap lisanı ve Latin harfleri”, **İctihad**, No:
271, 15 Nisan 1929
- Mecmua-i Maarif : **Mecmua-i Maarif**, “Zanaat (Yerli Malı
hakkında)”, No: 179, 9 Şubat 1869
- Mecmua-i Maarif : **Mecmua-i Maarif**, “Ticaret (Borsalar
hakkında)”, No:163, 31 Ocak 1869
- Mecmua-i Maarif : **Mecmua-i Maarif**, No:144, 5 Ocak 1869
- Mecmua-i Maarif : **Mecmua-i Maarif**, No:145, 6 Ocak 1869
- Milliyet Gazetesi : **Milliyet Gazetesi**, “Aydın: Batı anlama körü”,
18 Şubat 2006
- Milliyet Gazetesi : **Milliyet Gazetesi**, 6 Mayıs 2006

- Mithat, Ahmet Efendi: “Genel Servetin Muhafazası”, **Tercüman-ı Hakikat**, No:3292, 5 Haziran 1889
- Mustafa, Dobrucalı A.H. : “Dobruca’dan bir mektup”, **İçtihad**, No:35, 28 Kasım 1911
- Mutlu, Füsun -
Sertoğlu, Sedat -
Bernard, Nurdan -
Berberakis, Stelyo : “Son dakika desteği”, **Sabah Gazetesi**, 9 Aralık 1999
- Mutlu, Füsun : “Üyelik 2020’de olur”, **Sabah Gazetesi**, 9 Aralık 1999
- Mutlu, Füsun : “Çarpışmaya bir saniye kala kurtulduk”, **Sabah Gazetesi**, 11 Aralık 1999
- Nuri, Celal : “Emlak Kanunları”, **İçtihad**, No:65, 9 Mayıs 1913
- Nuri, Celal : “Havaic-i Kanunimiz”, **İçtihad**, No:61, 24 Nisan 1913
- Nuri, Celal : “Kavanini Vakfiye”, **İçtihad**, No: 62, 1 Mayıs 1913
- Nuri, Celal : “Mecelle Meselesi”, **İçtihad**, No:64, 15 Mayıs 1913
- Övür, Mahmut : “CHP’den imaj atağı”, **Sabah Gazetesi**, 24 Haziran 2008
- Özalp, Güven : “Medya İktidarın sözcüsü değildir”, **Milliyet Gazetesi**, 27 Eylül 2008
- Özalp, Güven : “AB’ye uyumu Türkiye belirler”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Mayıs 2006
- Özdener, Bahadır : “Ustanın fırçasından AB”, **Sabah Gazetesi**, 11 Aralık 1999
- Özel, Menderes -
Elevli, Nevsal : “En ırkçı benzetme”, **Milliyet Gazetesi**, 7 Temmuz 2005
- Öztürk, Latif : “AP’den karikatür övgüsü”, **Bugün Gazetesi**, 17 Şubat 2006

- Pulur, Hasan : “Karikatür davası”,
<http://www.milliyet.com.tr/2006/02/08/yazar/pulur.html> (Çevrimiçi), **Milliyet**, 18 Şubat 2006
- Pulur, Hasan : “Velev ki vakası...”, **Milliyet Gazetesi**, 7 Haziran 2008
- Sabah Gazetesi : **Sabah Gazetesi**, “Tam üyeliğe ilk kez Özal başvurdu”, 11 Aralık 1999
- Sabah Gazetesi : **Sabah Gazetesi**, “Evet’e beş kala”, 9 Aralık 1999
- Sabah Gazetesi : **Sabah Gazetesi**, “Türkiye’ye ret tarihi hata olur”, 10 Aralık 1999
- Sabah Gazetesi : **Sabah Gazetesi**, “Türkiye sonsuza kadar beklemez”, 10 Aralık 1999
- Sabah Gazetesi : **Sabah Gazetesi**, “Karar aşaması: Türkiye Avrupalı mı?”, 10 Aralık 1999
- Sabah Gazetesi : **Sabah Gazetesi**, “Yunan basını”, 10 Aralık 1999
- Sabah Gazetesi : **Sabah Gazetesi**, “9 Aralık Devrimi”, 10 Aralık 1999
- Sabah Gazetesi : **Sabah Gazetesi**, “Hoş bulduk”, 11 Aralık 1999
- Sabah Gazetesi : **Sabah Gazetesi**, 11 Aralık 1999, “Bu ekip başardı”
- Sadık, Necmeddin : “Türkiye Cumhuriyeti”, **Akşam Gazetesi**, 31 Ekim 1923
- Sami, Şemseddin : **Sabah Gazetesi**, No:126, 8 Temmuz 1876
- Sami, Şemseddin : “Millet Meclisi ve istibdat hakkındadır”, **Sabah Gazetesi**, No:93, 31 Mayıs 1876
- Sarıkaya, Muharrem : “En geç 98’te Avrupa Birliği’ne tam üyeyiz”, **Hürriyet Gazetesi**, 7 Mayıs 1995
- Sayın, Şerif : “Avrupa’da görücüye çıktık”, **Hürriyet Gazetesi**, 15 Nisan 1987
- Sazak, Derya : “Krizi aşmak”, **Milliyet Gazetesi**, 5 Temmuz 2008

- Suavi, Ali : “7 Ramazan 1287 tarihli mektup”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 78, 20 Aralık 1869
- Takvim-i Vekayi : **Takvim-i Vekayi**, No: 832, 6 Şubat 1866
- Tamer, Meral : “Bu topraklardan Türkiye markası çıkar”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Mayıs 2006
- Taylor, Jerome : “Umarım AB bu farkı görmek için 64 yıl daha beklemez”, **Vatan Gazetesi**, 7 Ocak 2007
- Tınç, Ferai : “Kararda perhiz ile lahana turşusu yan yana”, **Hürriyet Gazetesi**, 26 Ekim 2008
- Tercüman-ı Hakikat : **Tercüman-ı Hakikat**, “İcmal-i Ahval (Yabancıların Yatırımları Hakkında)”, No:1601, 17 Mayıs 1873
- Terzi, Şermin : “Mezarımı taştan oyun beni içine alkışsız koyun”, **Hürriyet Pazar**, 16 Nisan 2006
- Törüner, Yaman : “Gerçek niyetleri ne?”, **Milliyet Gazetesi**, 8 Ekim 2005
- Törüner, Yaman : “Son adım”, **Milliyet Gazetesi**, 23 Nisan 2007
- Turan, Ünsal : “Rasmussen Demokrat Müslümanları Kabul Etti”, **Hürriyet Gazetesi**, 14 Şubat 2006
- Ünsiye, Fatma : “Japon çocukları 14”, **İçtihad**, No:32, 28 Kasım 1911
- Vakit Gazetesi: **Vakit Gazetesi**, No: 247, 15 Haziran 1876
- Vakit Gazetesi: **Vakit Gazetesi**, No: 2097, 30 Ekim 1923
- Vatan Gazetesi : **Vatan Gazetesi**, “Dün gece Ankara’da yüz pare top atışıyla Cumhuriyet ilan edilmiştir”, 30 Ekim 1923
- Vatan Gazetesi : **Vatan Gazetesi**, “Batılı Gözüyle Türkiye”, 7 Ocak 2007
- Yalçın, Soner : “Misyonerler 200 yıldır Anadolu’da”, **Hürriyet Gazetesi**, 22 Nisan 2007
- Yalçın, Soner : “Avrupalıya göre biz kimiz”, **Hürriyet Gazetesi**, 1 Nisan 2007
- Yeşilmen, Sibel - Ergu, Elif : “AB kadın gibi”, **Sabah Gazetesi**, 10 Aralık 1999

- Yezdani, İpek : “Amerikan medyası savaşı göstermiyor”,
Milliyet Gazetesi, 21 Nisan 2007
- Zeki, Mehmet : “Ziraatimiz için”, **İçtihad**, No:30, 14 Eylül
1911
- Ziya Paşa : **Hürriyet Gazetesi**, No: 42, 12 Nisan 1869
- Ziya Paşa : **Hürriyet Gazetesi**, No: 48, 24 Mayıs 1869
- Ziya Paşa : **Hürriyet Gazetesi**, No: 55, 12 Temmuz 1869
- Ziya Paşa : **Hürriyet Gazetesi**, No: 12, 14 Eylül 1868
- Ziya Paşa : **Hürriyet Gazetesi**, No: 15, 5 Ekim 1868
- Ziya Paşa : **Hürriyet Gazetesi**, No: 23, 30 Kasım 1868
- Ziya Paşa : **Hürriyet Gazetesi**, No: 34, 15 Şubat 1869
- Ziya Paşa : **Hürriyet Gazetesi**, No: 36, 1 Mart 1869
- Ziya Paşa : **Hürriyet Gazetesi**, No: 41, 5 Nisan 1869
- Ziya Paşa : “İdare-i cumhuriye ile hükümet-i şahsiyenin
farkı”, **Hürriyet Gazetesi**, No: 99, 14 Haziran
1870
- Ziya Paşa : “Karıncı kanatlandı”, **Hürriyet Gazetesi**, No:
35, 22 Şubat 1869

Ek-1 : Sabah 9 Aralık 1999, s. 1

HELSINKİ TARİHİ ZİRVESİ BÜ KADRO İLE İZLENİR

Son dakika desteği

AB'nin iki lokomotif ülkesi İngiltere ve Fransa, zirve öncesi yoğun diplomasi trafiğinin yaşandığı bir dakikada kesin bir tavırla Türkiye'nin yanında yer aldılar

İNGİLTERE

Sizinle birlikteyiz

AB'nin ikinci lokomotif ülkesi İngiltere, zirve öncesi yoğun diplomasi trafiğinin yaşandığı bir dakikada kesin bir tavırla Türkiye'nin yanında yer aldılar. İngiltere'nin AB'den önce yaptığı açıklamaları, zirve öncesi diplomatik trafiğin yoğunlaştığını gösteriyor. İngiltere'nin AB'den önce yaptığı açıklamaları, zirve öncesi diplomatik trafiğin yoğunlaştığını gösteriyor.

2'nci Tanzimat Dönemi

Türkiye'nin Helsinki Zirvesi'nde adaylık statüsünün belirlenmesiyle 160 yıl önce Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi bir reform dönemi başlayacak. **Tanzimat Fermanı** AB'nin istekleri... **AB'nin istekleri**...

FRANSA

Avrupa'ya demir atın

TÜRKİYE'NİN Avrupa Birliği adaylığı değerlendirildi. Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Türkiye'nin AB'ye adaylığına ilişkin görüşlerini açıkladı. Chirac, Türkiye'nin AB'ye adaylığına ilişkin görüşlerini açıkladı.

CENGİZ CANDAR

48 saat sonra 100 yıl önce...

Türkiye'nin Helsinki Zirvesi'nde adaylık statüsünün belirlenmesiyle 160 yıl önce Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi bir reform dönemi başlayacak. **Tanzimat Fermanı** AB'nin istekleri... **AB'nin istekleri**...

“Cem’in başarısı” Üyelik 2020’de olur

AB'nin iki lokomotif ülkesi İngiltere ve Fransa, zirve öncesi yoğun diplomasi trafiğinin yaşandığı bir dakikada kesin bir tavırla Türkiye'nin yanında yer aldılar. İngiltere'nin AB'den önce yaptığı açıklamaları, zirve öncesi diplomatik trafiğin yoğunlaştığını gösteriyor.

Türkiye'nin Helsinki Zirvesi'nde adaylık statüsünün belirlenmesiyle 160 yıl önce Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi bir reform dönemi başlayacak. **Tanzimat Fermanı** AB'nin istekleri... **AB'nin istekleri**...

TÜRKİYE'NİN Avrupa Birliği adaylığı değerlendirildi. Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Türkiye'nin AB'ye adaylığına ilişkin görüşlerini açıkladı. Chirac, Türkiye'nin AB'ye adaylığına ilişkin görüşlerini açıkladı.

Binlerce teşekkür! (14.000)

21 yıl önceki seçimlerin hatırlanması için hazırlanan 200 binlik birer adet teşekkür kartı, Türkiye'nin AB'ye adaylığına ilişkin görüşlerini açıkladı. Chirac, Türkiye'nin AB'ye adaylığına ilişkin görüşlerini açıkladı.

21 yıl önceki seçimlerin hatırlanması için hazırlanan 200 binlik birer adet teşekkür kartı, Türkiye'nin AB'ye adaylığına ilişkin görüşlerini açıkladı. Chirac, Türkiye'nin AB'ye adaylığına ilişkin görüşlerini açıkladı.

21 yıl önceki seçimlerin hatırlanması için hazırlanan 200 binlik birer adet teşekkür kartı, Türkiye'nin AB'ye adaylığına ilişkin görüşlerini açıkladı. Chirac, Türkiye'nin AB'ye adaylığına ilişkin görüşlerini açıkladı.

Rumlar ilen gitti

KIBRIS Rum kesimi, Yeni Türkleri dışlayıcı Kibris girişimlerini, Türk vatandaşlarının, Türkiye'de bulunan Kibris Rum kesimini ziyaret etmelerini istedi. Rum kesimi, Türkiye'de bulunan Kibris Rum kesimini ziyaret etmelerini istedi.

Diplomasi hızlandı pazarlıklar kızıştı

HELSINKİ Zirvesi 24 saat kala, Ankara'da diplomatik trafiğin yoğunlaştığı görüldü. İngiltere'nin AB'den önce yaptığı açıklamaları, zirve öncesi diplomatik trafiğin yoğunlaştığını gösteriyor.

HELSINKİ Zirvesi 24 saat kala, Ankara'da diplomatik trafiğin yoğunlaştığı görüldü. İngiltere'nin AB'den önce yaptığı açıklamaları, zirve öncesi diplomatik trafiğin yoğunlaştığını gösteriyor.

HELSINKİ Zirvesi 24 saat kala, Ankara'da diplomatik trafiğin yoğunlaştığı görüldü. İngiltere'nin AB'den önce yaptığı açıklamaları, zirve öncesi diplomatik trafiğin yoğunlaştığını gösteriyor.

HELSINKİ Zirvesi 24 saat kala, Ankara'da diplomatik trafiğin yoğunlaştığı görüldü. İngiltere'nin AB'den önce yaptığı açıklamaları, zirve öncesi diplomatik trafiğin yoğunlaştığını gösteriyor.

HELSINKİ Zirvesi 24 saat kala, Ankara'da diplomatik trafiğin yoğunlaştığı görüldü. İngiltere'nin AB'den önce yaptığı açıklamaları, zirve öncesi diplomatik trafiğin yoğunlaştığını gösteriyor.

HELSINKİ Zirvesi 24 saat kala, Ankara'da diplomatik trafiğin yoğunlaştığı görüldü. İngiltere'nin AB'den önce yaptığı açıklamaları, zirve öncesi diplomatik trafiğin yoğunlaştığını gösteriyor.

8 bin metrede 'EVET' dedi

Yunanistan Dışişleri Bakanı Papandreu'ya Romanya semalarında sordum. İşte yanıtı: Son 24 saatir terazi Türkiye'den yana ağır basıyor

ŞİŞYO BERBERAKIS
AZMA MÜNİRDİN

HELSINKİ Karlı Helsinki'de bugün başlayan birer Türkiye ve Avrupa'nın geleceği açısından büyük bir önemi taşıyor. Türkiye'nin AB adaylığına ilişkin görüşler tartışılıyor. İsmail Cem'in görüşleri Yunanistan Dışişleri Bakanı Papandreu'ya sorulmuş. Yunanistan'ın sorularına Cem'in yanıtları şu şekilde:

Bu Helsinki'ye girerken özet yapmak gerekirse şu şekilde söyleyebilirim: Bizim dışişleri bakanı Papandreu ile Yunanistan dışişleri bakanı Papandreu'nun görüşleri arasında bir eşitlik var. Bu eşitlik, Türkiye'nin AB adaylığına ilişkin görüşleri arasında bir eşitlik anlamına gelir. Yunanistan'ın sorularına Cem'in yanıtları şu şekilde:

TERAZİ SOHBETİ

Bu hafta köşer yapıyorlar, buna "Nöbetçi" diyorlar. Bizim dışişleri bakanı Papandreu ile Yunanistan dışişleri bakanı Papandreu'nun görüşleri arasında bir eşitlik var. Bu eşitlik, Türkiye'nin AB adaylığına ilişkin görüşleri arasında bir eşitlik anlamına gelir. Yunanistan'ın sorularına Cem'in yanıtları şu şekilde:

Şansımız yüzde 50

DİSİPLİN Bakan İsmail Cem, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) adaylık için şartları karşılıyor. "Yüzde 50 şansımız var" dedi. "Türkiye'nin AB adaylığına ilişkin görüşleri arasında bir eşitlik var" dedi.

Dışişleri Bakanı Cem, Helsinki Zirvesi'nde FP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla görüşmeler yapıyor. Cem, Yunanistan Dışişleri Bakanı Papandreu ile görüşüyor. Cem, Yunanistan Dışişleri Bakanı Papandreu'ya sorular soruyor. Cem, Yunanistan Dışişleri Bakanı Papandreu'ya sorular soruyor.

PATAVATSIZ TALEPLER: Türkiye AB Kararı Parlamento Komisyonu Avrupa Konseyi ile birlikte görüşüyor. Bildirgin bir şekilde konuşuyor ve Alan Bural'da kararın alınmasını istiyor. Bildirgin bir şekilde konuşuyor ve Alan Bural'da kararın alınmasını istiyor.

"AB kadın gibi!"

Kızıl Dany, "AB çekiçi güçlü bir kadın gibi. MHP'li milletvekili arkadaşlarla el ele vermiş aynı kadın için savaş veriyoruz" dedi.

TÜRKİYE AB Kararı Parlamento Komisyonu Avrupa Konseyi ile birlikte görüşüyor. Bildirgin bir şekilde konuşuyor ve Alan Bural'da kararın alınmasını istiyor. Bildirgin bir şekilde konuşuyor ve Alan Bural'da kararın alınmasını istiyor.

Formül bulundu

GÜHLER kapak kapak olarak ortaya çıktı. Yunanistan'ın meclis kararı ile ilgili. "Yüzde 50 şansımız var" dedi.

AVRUPA Birliği ülkeleri ile Yunanistan arasında yapılan görüşmelerde Yunanistan'ın sorularına Cem'in yanıtları şu şekilde:

TÜRKİYE AB Kararı Parlamento Komisyonu Avrupa Konseyi ile birlikte görüşüyor. Bildirgin bir şekilde konuşuyor ve Alan Bural'da kararın alınmasını istiyor. Bildirgin bir şekilde konuşuyor ve Alan Bural'da kararın alınmasını istiyor.

Hermet gelen "Anahar"ın son ahı. Her 1 milyondakı alverişinize size 10 puan kazanırsınız. Pazardaki "Smilbar" markalı bakkalınıza indirimli bakkalınıza katılırsanız. 31 Ocak 2000'e kadar geçerli. İhtiyaçlarınızı karşılayın!

İSTELİK

Alın gücünüzü ikve katlamıyor. 31 Aralık'a kadar Advantage Card ödemelerinde.

Hermet gelen "Anahar"ın son ahı. Her 1 milyondakı alverişinize size 10 puan kazanırsınız. Pazardaki "Smilbar" markalı bakkalınıza indirimli bakkalınıza katılırsanız. 31 Ocak 2000'e kadar geçerli. İhtiyaçlarınızı karşılayın!

İSTELİK

Alın gücünüzü ikve katlamıyor. 31 Aralık'a kadar Advantage Card ödemelerinde.

Türkiye'ye RET tarihi hata olur

Dünya basını, AB'nin bu kez de Türkiye'ye kucak açmazsa Türkiye'nin tamamen Avrupa'ya sırtını dönebileceğini yazdı

İnşaatçı Türkiye'nin Helsinki Zirvesi'nde reddedilmesi durumunda uluslararası sonuçları vanlı. Türkiye, Helsinki'de "başvuru" aşamasında "İstanbul" ile ilgili sorunları çözemediği için Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye kucak açmazsa Türkiye'nin tamamen Avrupa'ya sırtını dönebileceğini yazdı.

Yeni bir adım atarak, Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye kucak açmazsa Türkiye'nin tamamen Avrupa'ya sırtını dönebileceğini yazdı.

YUNAN BASINI

Türkiye sonsuza kadar beklemez

AB'nin Helsinki Zirvesi'nde reddedilmesi durumunda uluslararası sonuçları vanlı. Türkiye, Helsinki'de "başvuru" aşamasında "İstanbul" ile ilgili sorunları çözemediği için Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye kucak açmazsa Türkiye'nin tamamen Avrupa'ya sırtını dönebileceğini yazdı.

Yeni bir adım atarak, Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye kucak açmazsa Türkiye'nin tamamen Avrupa'ya sırtını dönebileceğini yazdı.

Yeni bir adım atarak, Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye kucak açmazsa Türkiye'nin tamamen Avrupa'ya sırtını dönebileceğini yazdı.

Karar aşaması: Türkiye Avrupalı mı?

AB'nin Helsinki Zirvesi'nde reddedilmesi durumunda uluslararası sonuçları vanlı. Türkiye, Helsinki'de "başvuru" aşamasında "İstanbul" ile ilgili sorunları çözemediği için Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye kucak açmazsa Türkiye'nin tamamen Avrupa'ya sırtını dönebileceğini yazdı.

Yeni bir adım atarak, Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye kucak açmazsa Türkiye'nin tamamen Avrupa'ya sırtını dönebileceğini yazdı.

Yeni bir adım atarak, Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye kucak açmazsa Türkiye'nin tamamen Avrupa'ya sırtını dönebileceğini yazdı.

Yemekli basın toplantısı.. SELAHATTİN DUMAN

Dün anlatmaya başlamıştım ama lafın ucu başka yere gittiğinden kendimize sahip olamayıp, konunun peşinden gidemedik. Eğer ki devamına sahip çıkmayı bileseydik Sinan'ın Propaganda filminin yeniden vizyona girişinden söz edecektim.

Sinonun başına telefon açıp olayı haber verdiğim, davetlilerin başlarının konuşma yapacağıydı. Basın toplantısına bir saatlik süreyi ayırdığına belki "İsteren sen de bir konuş açıp konuş." dedi. Ben de kendime "Türk sinemasında eleştirmenlerin yeri." konusunda bir ilah edeceğimi söyledim. Daveti kap etmeden önce de kendimi dinlemeye başladım.

Avantaj küse yazarında
Söyleneni aygıtı, zahir sembelek bir konuşma hazırladım. Neden zahir sembelek diye sual edecek olursanız cevabı yarımların hazır. Bu sinema eleştirmenleri genellikle bu tür konuşmaları, eleştiriden kurtuluyorlar. Ne kadar bulamazsan bulursun zahir küse emiyorlar. Bu tür bir avantajı tabii ki. Aynı zamanda zahir yazarlar genellikle aykırı düşünceleri dile getirebilirler. Bu tür bir avantajı tabii ki. Aynı zamanda zahir yazarlar genellikle aykırı düşünceleri dile getirebilirler.

Benim bir kurmay istediği bir haatlandırılmış "sinema eleştirmenleri ve bir zamanlar seçiciler" üzerine bir marifetli söylem. Lakin Dumanın O'da dediği toplantıya gündemde bir konuşma yapmamı istediği gibi oldu. Ben o toplantıya sinema yazarı çağırılmaları bilmiyordum. Rozaman bir sahneye bir haatlandırılmış "U dönüşü" vermişim. En baş konuşan Sezen Aksoy'u okutmuşum. Sezen Aksoy'un konuşması benim için "Kahvaltı çıkar zahir zahir, konuşma bilene anlatmamız." diye başladı. Sinema eleştirisi için bir kez daha "Avrupa'ya sırtını dönmeye hazırız." diye konuştu. Ben de "Avrupa'ya sırtını dönmeye hazırız." diye konuştu. Ben de "Avrupa'ya sırtını dönmeye hazırız." diye konuştu.

Ek-5: Sabah, 10 Aralık 1999, s. 19

Para şenliği

Gün gün
2000 yılı
dolar kuru

9 Aralık devrimi
ilk gün piyasalarda
doping etkisi yaptı

BORSA fiye gibi çıkarak tüm
zamanların rekorunu kırdı.
Endeks yüzde 10,9 arını. İslam
hacmi 1.1 milyar doları geçti.

BONO faizi 7 puana yakın
düşüşle yüzde 46'ya indi.
Ziraat Bankası yıllık faizini
yüzde 60'dan 40'a düşürdü.

İLK kez ömünü gören sanayici
ve isadamları üretim ve
yatırım hesaplarını yeniden
gözetmeye başladı. 7'de

DOLAR, 538... İslam hacim devrimini
2000 yılına kadar...
2000 yılına kadar...
2000 yılına kadar...

Türkiye'nin en iyi gazetesi
SABAH
ÇARŞAMBA 11 ARALIK 1999 FİYATI 150.000 LİRA

Standard &
Poors'tan
Türkiye'ye not
olumlu not

HOŞ BULDUK

Yüreğimiz ağzımıza geldi ama sonunda iyi
bitti. Hayırlı olsun: **ARTIK AVRUPALİYİZ**

160.000 kabul...
160.000 kabul...
160.000 kabul...

BU EKİP BAŞARDI

TÜRKİYE'Yİ Avrupa ile yakınlaştırmak,
uluslararası anlamda Türkiye'nin
yeni bir saygıya ermesi için çalışıyorlar. Cumhurbaşkanı Demirel'in liderliğinde, Ecevit-
Bülent Yılmaz koalisyonunda aradı.

TURGUT ÖZALİ
rahmetle anıyoruz

İLMİHAL
SABAH gazetesinin her sayısında yayınlanan ilmihal...
SABAH gazetesinin her sayısında yayınlanan ilmihal...
SABAH gazetesinin her sayısında yayınlanan ilmihal...

160 yıllık büyük rüya

İki maddeye şartlı kabul

Ortaklardan tam destek

Apo "OH" dedi

1629 DA: Düzce'de Ferman'ın yıla başla-
yan Türkiye'ye Avrupa'da olduğu gibi
mucirleri olan Helsinki'de, mutlak
sona ulaşan Türkiye'nin "Avrupa
Büyük Birliği"ne aday" ilan edildi.
Ayrıca kararın, "Helsinki"
Türkiye'ye başlatıldı.

ANKARA: AD'nın "artılı" olarak
örnekleri olduğu, "tekerlikli" nok-
tasına ulaşılması gerekiyor. "Lay-
ihya kabul etti. Ecevit, Solana ge-
rilmemesi gerektiği. "Önemli olan
aday ülke olarak kabul edilmesidir.
Şartlar müzakere edilebilir" dedi.

ECVİTTE: Yılmaz ve Başbakan'dan da
"tam destek" geldi. Yılmaz, "bu"
için bir deyimler olursa, gerçek
kavim ortası konuşulmuş bilirdik.
Fotografyacı Başbakan'ın Lipponen ile
Ecevit'e Lohay ile ilgili sözlerini so-
nuşluk olmalıdır görüşünü verdi.

Radyodan Öğrendi
HELSINKİ: Ziyaretinde
gözetimci raporunu okuyan
Apo, dış ilişkilerinde en-
günlük "Türkiye'ye kabul
etilecek" müzakeresi devam et-
ti. Apo, "bu" dedi. "Bu" dedi. "Bu"
kavim ortası da fark yoktu.

EN UZUN GECE

SAAT 13:30: Helsinki'de Türkiye'nin
adayıyla yeniden görüşülüyor.
SAAT 15:00: Çin ve diplomatlar
Ecevit'e bir araya geldi.
SAAT 16:30: Türkiye'nin görüşleri
Apo ve Ege müzakeresi olumsuz.
SAAT 17:00: Clinton, Ecevit'i, Chi-
ne, Demirel'i arayıp kutladı.
SAAT 17:45: Ecevit, Solana'da Helsinki-
ne kayıplarını konuştu.
SAAT 18:00: Bakanlar Kurulu topla-
nıyor. Yılmaz da toplantıya giriyor.
SAAT 18:00: AB Ankara'ya Solana'yı
gönderiyor. Çin'in, ucuzca veriyor.
SAAT 20:00: Helsinki'de adaylık müzake-
sinin dengeli olduğu görüşüne varıldı.
SAAT 22:10: Solana'ya görüşün sonuç
Ecevit'e Helsinki'de bildirildi.
SAAT 22:50: Solana ve Verhaagen Es-
timin Çin ile görüşüyor.
SAAT 23:55: Ecevit, Solana ve Verha-
agen'i kabul etti.
SAAT 00:10: Solana "Bugün çok mutlu-
tu" dedi. Ecevit bugün Helsinki-
'ye gitti" dedi.
SAAT 00:30: Ecevit, görüşün müzakeresi
büyük başarı olmasına şükretti.

VİTRİN
Dün... Bugün...
EY kışın başlatıldı. Başbakan'ın
sözleri "Türkiye'ye kabul"
"Helsinki'de" diyor. "Dün"
sözünü. Bakanlar Kurulu'da
görüşün sonuçları, Avrupa'nın
günlük kabul edildiği 1999'da ki-
mi Türkiye'ye bu ortamda, 27'de.

YAVUZ DONAT

**İnsan haklarınız
kutlu olsun...**

SELAHATTİN DEMİR

	ALIS	SATIS
DOLAR	532.500	528.500
MARK	275.000	271.000
ALYON	30.000.000	31.000.000

Ek-6 : Sabah, 11 Aralık 1999, s. 1

Masada sinir harbi

AB'nin Yunanistan dışındaki ülkeleri ve Amerika, Atina'yı ikna etmek için son kozlarını oynuyor. Son anda bir Yunan oldu-bittisine gelmek istemeyen Ankara'da ise gergin bir bekleyiş sürüyor

Avrupa Birliği üyesi topluluğuna sâhilî hakları için bir anlaşma devrildi. Helsinki, Ankara, Brüksel ve Washington görüşmelerinde herkes mutlu oldu. Çünkü Yunanistan bilhale bu anlaşmayı kabul etmişti ki Türkiye'nin Yunanistan'ın üyesi olmadığı şartları kabul etmesi anlamına geliyor. Ancak bu anlaşmanın kabul edilmesi, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde önemli bir adım olarak değerlendirilmeye başlandı. Ankara'da ise gergin bir bekleyiş sürüyor.

SEBUT SEVİTÖĞÜ

Brüksel ve diğer AB hükümetlerindeki Avrupalılar hükümetleri için planladıkları, sonunda gerçekleşen bu anlaşma öncesi olan bir konuşma günü, Brüksel'de konuşmalarını tamamladıkları için mutlu oldukları görüldü.

TÜRKİYE REST ÇEKTI

Ankara, Avrupa'nın istediği kadar ileri gitmek istemiyor. Brüksel, Yunanistan'ın "Kobrin anlaşmasını sürdürmeyeceği" ifadesi reddedildi. Çünkü Türkiye bunu kabul etmeye hazırlanmıştı. Ancak Türkiye bunu kabul etmeye hazırlanmıştı. Ancak Türkiye bunu kabul etmeye hazırlanmıştı. Ancak Türkiye bunu kabul etmeye hazırlanmıştı.

"Türkiye her adımı taviz gibi görmesin"

Helsinki Paris'e istisna'dan taviz daha önemli olan bir AB davasına girilirse, Le Monde gazetesinde, Türkiye'nin tavizli olarak da Avrupa'da oturacağı söyleniyor. Alain Lamassola, Paris'ten yazıyor. Türkiye'nin en büyük sorunudur. AB girişimlerini son aşamaya taşıdığı söylenebilir. Ancak kararın alınması için tavizli olarak da oturacağı söyleniyor.

TOZ PEMBE DEĞİL

Her şey net değil pembe de de çattı. Ancak kararın alınması için tavizli olarak da oturacağı söyleniyor. Ancak kararın alınması için tavizli olarak da oturacağı söyleniyor.

AB ORDUSU KRİZİ

Kendi para birliğini korumaktan sonra Avrupa'nın kendi savunma ve güvenlik politikasını belirlemek üzere bir anlaşma imzalandı. Ancak AB'nin bu konuda tavizli olarak da oturacağı söyleniyor.

ABD "TÜRKİYE" DİYOR

Türkiye AB'den tavizli olarak da oturacağı söyleniyor. Ancak kararın alınması için tavizli olarak da oturacağı söyleniyor.

SICAKLIK EKİ BEŞ DERECE

Helsinki'de hava kapalı. Sıcaklık eksi beş derece. Sıcaklık eksi beş derece. Sıcaklık eksi beş derece.

ABD-Avrupa krizi ufukta

Zirve'nin iki önemli konusu var. Bir genişleme, diğeri Ortak Savunma Kimliği. Türkiye'nin buralardan dışlanması her koşulda AB içinde krizlere yol açacak.

İstanbul'da bir sekide

İstanbul'da bir sekide... Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde önemli bir adım olarak değerlendirilmeye başlandı. Ankara'da ise gergin bir bekleyiş sürüyor.

"ATINA VETO ETMEZ"

Yunanistan'ın Türkiye'ye veto etmeyeceği... Ancak kararın alınması için tavizli olarak da oturacağı söyleniyor.

Zirve hazırlanıyor

Zirve hazırlanıyor... Ancak kararın alınması için tavizli olarak da oturacağı söyleniyor.

HEP GRAND CHEROKEE 2000

Zirveseverlere!

56,100 \$ CHRYSLER 2000

29,900 \$ CHRYSLER STRATUS

52,230 \$ CHRYSLER GRAND VOYAGER

CHRYSLER A.S.

Türkiye'nin teknoloji gösterisi başlıyor

Türkiye'nin teknoloji gösterisi başlıyor... Ancak kararın alınması için tavizli olarak da oturacağı söyleniyor.

Krizli gecenin öyküsü

Türkiye, AB'ye aday ülke ilan edildiği Helsinki bildirisindeki bazı ifadelere karşı çıkınca yoğun bir trafik yaşandı. Solana, Ankara'ya gelip Ecevit'le görüştü ve Ecevit kararını açıkladı: Helsinki'ye gidiyoruz

A 18 Kasım'da Helsinki'de yapılacak Helsinki Bildirisi'ni okuyan AB liderleri için Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesi konusunda görüş ayrılığı yaşanmıştı. AB liderleri, Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemedi. Ancak Türkiye, aday ülke ilan edilmesini istedi. Bu kararın alınması, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

ANKARA'DA SAMİMİ TAVIRLARIYLA DİKKAT ÇEKEN SOLANA, "BU SONUÇU KUTLAMAYA GELDİM" DEDI
Ab başkanı Solana'nın Ankara'da Başbakan Ecevit'le görüşmesi için Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Harekât merkezi Dışişleri

ŞİFELİ YERLEMEN ERKEN ÇIKTI
DİPLOMATİYE ARKASINDA

Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

ECEVİT RAHATLATTI

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

SOLANA ÇEM'E SARILDI

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

"BU BİR BASARIRDIR"

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

"KIBRIS'TA TAVİZ YOK"

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

ANAKO KATILIMINA VE TAVİZE KARŞI ÇIKANLARIN ARKASINDA

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Türkiye'nin rahatsız olduğu "iki karar"

Dünya'nın nihal bildirisine karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

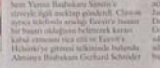
Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ankara'ya telkin ve tebrik telefonu

Bil Clinton

Jacques Chirac

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Malatya'nın nesi meşhurdur?

Kayısı ve

444 0 343
444 0 EGE

Yorum farklılığı sorun yarattı

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Helsinki'den Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

Ab başkanı Solana'nın Ankara'ya gelmesiyle, Helsinki Bildirisi'ne karşı çıkan Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesini istemediği, AB liderleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı.

EKONOMİ - EKONOMİ - EKONOMİ

AET başvurusuna hazırlıksız yakalandık, ama...

Sanayici hem sevinçli hem telaşlı

Berahim Çarşız ve arkadaşlarına defat'acı Vergi rekortmeni mahkemelik

Berahim Çarşız ve arkadaşlarına defat'acı Vergi rekortmeni mahkemelik. Berahim Çarşız, Mustafa Çarşız, Mustafa Çarşız ve arkadaşlarına defat'acı Vergi rekortmeni mahkemelik. Berahim Çarşız, Mustafa Çarşız, Mustafa Çarşız ve arkadaşlarına defat'acı Vergi rekortmeni mahkemelik.

İstanbul Sanayi Odası temsilcileri tarafından düzenlenen basın toplantısında konuşan AKT başkanlığı, sanayicilerin AET başvurusuna hazırlıksız yakalandıklarını belirtti.

SAYILI SÖZLÜ KUTLAMAYA AKT Başkanlığı üyeleri katıldı.

SAYILI SÖZLÜ KUTLAMAYA
AKT Başkanlığı üyeleri, İstanbul Sanayi Odası'nda düzenlenen toplantıda, AKT'nin kuruluşunu kutladılar. Başkanlık üyeleri, AKT'nin kuruluşunu kutladılar.

ERKAN ÇELİKELİ
TMMOB'un 'Yığılma Kurumu' üyesi Erkan Çelikelî, Bursa'da düzenlenen toplantıda, AKT'nin kuruluşunu kutladı.

CATILAN İŞLER
AKT Başkanı Mustafa Çarşız, 'Yığılma Kurumu' toplantısında, AKT'nin kuruluşunu kutladı.

TMMOB ÜYELERİ
TMMOB üyeleri, AKT'nin kuruluşunu kutladılar. TMMOB üyeleri, AKT'nin kuruluşunu kutladılar.

İSTİKLAL PAKETİ
İstiklal Paketi, AKT'nin kuruluşunu kutladı. İstiklal Paketi, AKT'nin kuruluşunu kutladı.

REKORTMEN VİLLA İNŞAATI
Rekortmen Villa İnşaatı, AKT'nin kuruluşunu kutladı. Rekortmen Villa İnşaatı, AKT'nin kuruluşunu kutladı.

HALA LİZAN KAPATILMIŞ
Hala Lizan Kapatılmış, AKT'nin kuruluşunu kutladı. Hala Lizan Kapatılmış, AKT'nin kuruluşunu kutladı.

YAKIN ZAMANDA
Yakın zamanda, AKT'nin kuruluşunu kutladı. Yakın zamanda, AKT'nin kuruluşunu kutladı.

YAKIN ZAMANDA
Yakın zamanda, AKT'nin kuruluşunu kutladı. Yakın zamanda, AKT'nin kuruluşunu kutladı.

İnterbank is seeking Programmers and Analysts

For the Information Systems Department

- Application Programmer
- BSc or MSc degree in Computer Science
- Extensive knowledge of COBOL and CICS/VS
- Basic knowledge of Systems Design and project management techniques

For the Systems Development and Implementation Department

- Systems Development and Implementation Analyst
- University degree, preferably from ODTÜ, in Biology or equivalent (mandatory)
- At least 2 years teaching experience (experience/organization of staff)

For the Systems Development and Implementation Department

- Systems Development and Implementation Analyst
- University degree, preferably from ODTÜ, in Biology or equivalent (mandatory)
- At least 2 years teaching experience (experience/organization of staff)

For the Systems Development and Implementation Department

- Systems Development and Implementation Analyst
- University degree, preferably from ODTÜ, in Biology or equivalent (mandatory)
- At least 2 years teaching experience (experience/organization of staff)

For the Systems Development and Implementation Department

- Systems Development and Implementation Analyst
- University degree, preferably from ODTÜ, in Biology or equivalent (mandatory)
- At least 2 years teaching experience (experience/organization of staff)

For the Systems Development and Implementation Department

- Systems Development and Implementation Analyst
- University degree, preferably from ODTÜ, in Biology or equivalent (mandatory)
- At least 2 years teaching experience (experience/organization of staff)

For the Systems Development and Implementation Department

- Systems Development and Implementation Analyst
- University degree, preferably from ODTÜ, in Biology or equivalent (mandatory)
- At least 2 years teaching experience (experience/organization of staff)

For the Systems Development and Implementation Department

- Systems Development and Implementation Analyst
- University degree, preferably from ODTÜ, in Biology or equivalent (mandatory)
- At least 2 years teaching experience (experience/organization of staff)

TELEKS... NOT

YURT TA Dolar, 802 lira

Doların değerlenmesiyle birlikte doların Türkiye'deki değeri de arttı. Doların Türkiye'deki değeri 802 lira oldu. Doların Türkiye'deki değeri 802 lira oldu.

Banka cüzdanı tarih olamaz
Banka cüzdanı tarih olamaz. Banka cüzdanı tarih olamaz.

6.5 trilyonluk geçilme
6.5 trilyonluk geçilme. 6.5 trilyonluk geçilme.

Pesin para broşüre girer
Pesin para broşüre girer. Pesin para broşüre girer.

Aspirinimiz hapi yuttu
Aspirinimiz hapi yuttu. Aspirinimiz hapi yuttu.

Peugeot'nun tipi değişti
Peugeot'nun tipi değişti. Peugeot'nun tipi değişti.

İrlanda, enflasyonuyla
İrlanda, enflasyonuyla. İrlanda, enflasyonuyla.

Yeni gözde, Gana
Yeni gözde, Gana. Yeni gözde, Gana.

Silahsızlanmaya karşı
Silahsızlanmaya karşı. Silahsızlanmaya karşı.

Arjantin IMF'ye işi bitirdi
Arjantin IMF'ye işi bitirdi. Arjantin IMF'ye işi bitirdi.

Kıyoyu Erden, pamuk için telossiz "Sanayicinin bir şey olmaz"

Kıyoyu Erden, pamuk için telossiz "Sanayicinin bir şey olmaz". Kıyoyu Erden, pamuk için telossiz "Sanayicinin bir şey olmaz".

AKBANK
AKBANK. AKBANK.

Merkez Bankası DÖVİZ Kurları
Merkez Bankası DÖVİZ Kurları. Merkez Bankası DÖVİZ Kurları.

DÖVİZ	17 Nisan 1987 Cuma
ABD DOLARI	802
ALMANYA MARKASI	1000
FRANSA FRANKS	1000
İNGİLİZ LİRALARI	1000
İTALYA LİRALARI	1000
JAPON YENİ	1000
AVRUPA DOLARI	1000
AVRUPA MARKASI	1000
AVRUPA FRANKS	1000
AVRUPA LİRALARI	1000
AVRUPA YENİ	1000
AVRUPA DOLARI	1000
AVRUPA MARKASI	1000
AVRUPA FRANKS	1000
AVRUPA LİRALARI	1000
AVRUPA YENİ	1000

IMAR BANKASI
IMAR BANKASI. İMAR BANKASI.

Bosun İkinci

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

AT

EKONOMİ - EKONOMİ - EKONOMİ

Üyeligin Türkiye'ye ne kazandırdığı, ne kaybettireceği belirsiz... AET'ye "Evet" ... Ama...

Rekabete kim dayanır, kim dayanamaz?

AKBANK, İZMİR ŞUBESİ'NE...
AKBANK, İZMİR ŞUBESİ'NE...
AKBANK, İZMİR ŞUBESİ'NE...

YÜKSEK AET KONSEYİ KURULSUN

TÜSİAD Yürütme Kurulu, kamu ve özel sektörün temsilcilerinden oluşan, "Yüksek AET Konseyi"ni oluşturdu.

ANKARA (Hürriyet)

Özellikle Ankara'da, kamu ve özel sektörün temsilcilerinden oluşan, "Yüksek AET Konseyi"ni oluşturdu.

TEKİSTİ

Özellikle Ankara'da, kamu ve özel sektörün temsilcilerinden oluşan, "Yüksek AET Konseyi"ni oluşturdu.

TEKİSTİ

Özellikle Ankara'da, kamu ve özel sektörün temsilcilerinden oluşan, "Yüksek AET Konseyi"ni oluşturdu.

Hükümet, pamuk bunalımına müdahale ediyor... Dün sattık, bugün alıyoruz

ANKARA (Hürriyet) - Hükümet, pamuk bunalımına müdahale ediyor. Dün sattık, bugün alıyoruz.

Hükümet, pamuk bunalımına müdahale ediyor... Dün sattık, bugün alıyoruz

ANKARA (Hürriyet) - Hükümet, pamuk bunalımına müdahale ediyor. Dün sattık, bugün alıyoruz.

İşte anında vesikalik...

darfilm Polaroid
"Bir Dakikada Vesikalik Fotoğraf"

vesikalik "anında" gelirler. Polaroid Miniprinter ile 4 adet renkli vesikalik fotoğrafınız 1 dakikada hazır.

İşte Polaroid.

darfilm a.s.

Bütün yapacağınız yüzlerce Polaroid fotoğrafınızın size en yakın olanına gitmek ve gülmek.

Uzuc krediyi kaçınmak için, tüzccar ya da küçük sanayici olmuyorlar... Esnaf paylaşmıyor

ANKARA (Hürriyet) - Uzuc krediyi kaçınmak için, tüzccar ya da küçük sanayici olmuyorlar. Esnaf paylaşmıyor.

Merkez Bankası DOVİZ Kurları

16 Nisan 1987 Perşembe	DOVİZ	EFKİTİP
1 ABD DOLARI	780.40	792.34
1 ALMANYA MARKI	61.98	62.29
1 İTALYAN LİRESİ	437.28	438.48
1 İSVEÇ KRONU	21.06	21.17
1 İNGİLİZ LİRESİ	115.50	116.19
1 HOLLANDA FLORİNİ	366.00	367.80
1 İSPANYA PİSETO	166.64	167.28
1 İTALYAN LİRESİ	1283.52	1286.54
1 İSVEÇ KRONU	220.27	221.25

AKBANK DOVİZ EKSPRİTİ

AKBANK DOVİZ EKSPRİTİ	AKBANK DOVİZ EKSPRİTİ
1 ABD DOLARI	780.40
1 ALMANYA MARKI	61.98
1 İTALYAN LİRESİ	437.28
1 İSVEÇ KRONU	21.06
1 İNGİLİZ LİRESİ	115.50
1 HOLLANDA FLORİNİ	366.00
1 İSPANYA PİSETO	166.64
1 İTALYAN LİRESİ	1283.52
1 İSVEÇ KRONU	220.27

TELEKS... NOT

YURT TA İhracatçı teşvike doymuyor

Altın-dolar terazi

Dünya piyasasında altın-dolar terazi...

Rekormen karması

Rekormen karması...

Ararlar buğdayın geri çevirdiği

Ararlar buğdayın geri çevirdiği...

Dünya'da Reagan'ın ödediği vergi...

Dünya'da Reagan'ın ödediği vergi...

İspanya'da enflasyon

İspanya'da enflasyon...

Petrol karşı tanım ürünü

Petrol karşı tanım ürünü...

Polonya'da kemer sıkama

Polonya'da kemer sıkama...

Yoksullara yatırım az

Yoksullara yatırım az...

İkinci başvuru birincisi

İkinci başvuru birincisi...

Ararlar buğdayın geri çevirdiği

Ararlar buğdayın geri çevirdiği...

Dünya'da Reagan'ın ödediği vergi...

Dünya'da Reagan'ın ödediği vergi...

İspanya'da enflasyon

İspanya'da enflasyon...

Petrol karşı tanım ürünü

Petrol karşı tanım ürünü...

Polonya'da kemer sıkama

Polonya'da kemer sıkama...

Yoksullara yatırım az

Yoksullara yatırım az...

İmar Bankası

İmar Bankası...

Uzman

Uzman...

Hürriyet'in öğrencilere 23 NISAN ARMAĞANI

23 NISAN şiirleri

Nöbet bize, dolarlar onlara İşte yardımdaki Amerikan adaleti

Mehmet'e 1, Niko'ya 2

ISRAİL	MİSİR	YUNANISTAN	TÜRKİYE
			
MİSÖN 12.676 Dolar	ABDÜLVAHAP 2921 Dolar	NİKO 1703 Dolar	MEHMET 784 Dolar

Yarın Hürriyetle birlikte PARASIZ

ÖZAL'LA GÖRÜŞTÜ Başbakan Turgut Özal, dışişleri bakanı ve genel konsültörleri Phil Gramm ve Sabah, Ankara'da bir görüşme yaptı. Grammin Ankara'da olduğu bir hafta önceki görüşmelerde Özal ile görüşmelerde bulunmuştu.

ABD'li Senatör Gramm, "Türkiye, 1. öncelikli ülkedir" dedi

"7'YE 10'A KARŞIYIM"

Amerika'da 5 yıllık programla bütçe açığı kapamak için özellikle yardımlarda büyük kesimlere yol açan "Oranım-Düzenim" yasağını menen, Senatör Phil Gramm, Helsinki'de verdiği özel demeçte, "Türkiye ve ABD Kongresi bir verimlilik çalışmasıyla daha fazla verimlilik" dedi.

Kongre komitelerinin Kıbrıs konusundaki kararının "adi" olmadığını vurgulayan Senatör Gramm, "Yardımlar tasarruflardan bir bölümün çıkarılması için öngörülmüş" açıkladı.

16 Nisan 1987 Perşembe

Hürriyet

GÜNLÜK MUSTAKİL BİYAYI GAZETE FİYATI: 100 LİRA (KDV DAHİLİDİR)

Kurucusu: SEDAT SIMAVI (1896 - 1953)

YIL: 39 SAYI: 14014

TÜRKİYE TÜRKLERİNDEKİ

TEL: 061 532 40 00 15 00

Her hafta 500 000 000 adet tiraj

Uğur Dündar yönetiminde Yıldırım Servis ten vergücuya "DUR"

Maskeli düşüren telefon: 526 30 33

Yeni: "Fabrikadaki görünüm, karışık"

Best'te garip ödemeler...

Kıtas'a mahkeme yolu görüldü

"Ve "sorgu" yarın başlıyor

Yeni Başbakan'ı 1 yıl hapis

öğrencileri sokağa döken teklifi komisyon gündemden çekti

Geride adım... Doğru adım

Öğrenci demekle ilgili olarak 2 ANAP milletvekili tarafından hazırlanan ve "tek tip derslik" yapılabileceği yönünde büyük tepki çeken teklif, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çekildi.

Millî Eğitim Bakanı Emiroğlu, "Öğrenciler fazla heyecanlı. Paşın hükümeti değil", dedi.

Muhalifet "dernek" teklifi ve "gözetli olayına tepki gösterdi ve öğrencileri 'yuzuna getirmeye' çalıştı"

Eski Başbakan Bülent Ecevit, "Üniversite gençlik hareketinin amaçlandığını" belirterek, bu girişimin altında üniversitelerin kısıpı olduğunu belirtti.

Avrupa'da sesimizi duyurmak için

"Hanımlara önem verin."

AET üyeliği, ne getirecek?

Adanalı kebabçıya Londra'da dükkan

Ankara'da 254 gözaltı

"Kırmızı Bülten"li Conkara yakalandı

AET'li olsaydık, Şaziye Hanım kurtulacaktı...

Ek-11: Hürriyet, 16 Nisan 1987, s. 1

Baskarı'da 1 erimiz şehit...

Köye kanlı baskın: 7 ölü

Akbulut: "Eşkıya vurkaç tehlikesi ile cinayet işiyor"

Sınırlarımıza hâkim olamıyoruz,

Kongre'de Türkiye'nin NATO üyesi olduğunu bilmeyen parlamentolar var

CAHİL Amerikalı

ÖZAL: "F-16 projesini gözden geçirebiliriz"

Hükümet dış politikada köseye sıkıştı

TRAKYA'DA NİSAN KARI

PERİHAN ABLA'DAN SANS

KARDA, YAĞMUR DUASI

Süper armağana süper çekiliş

Hürriyet'in "Cadillac"ı Bursa'da

Türkiye-AET maratonu

Ekonomi'de

Yolsuzlukların üzerine gidelim Maskeleri düşürelim

Uğur Dündar'ın yönetimindeki Yıldırım Servis'in telefonları durmadan çalıyor

İHBAR YAĞIYOR

Hürriyet'in yeni hizmeti "Yıldırım Servis'in telefonları, dün hiç durmaksızın çaldı. Yolcularından bunanan, vargünleri anlatacak yer bulamayan vatandaşlar, Uğur Dündar'ın yönetimindeki servise, yüzerce "iyiliklik" örneğini haber verdiler...

- Servis "Yıldırım Servis" bunların belgeli ve kanıt olmaları, adaletin balyoz gibi yurtdışını "yıldırım lakımların" tepesinin önüne sağlamak için inceliyor. Şizikle değlendireyor
- Siz de çekimden, elimdeki kanıtlar ve işçileri bize bayın. Başvurunuz Al, de-mokrasinin "çarp çerme, kılma yapılarak yılmadın" rejimi emadın, yıldırım lakımlarına "anlayacaklar dide" mülâmet... Siz-lerle el ile hazırlayacağımız "yolsuzluk do-yuların, demirden sınıvlar gibi onları sarılarına çarpalım. Çocuca ve kimsenin gözevına bakmadan...

Bu "Beşli" sorgulayacak

Aktaş'ın "yargıç"ları

10. sayfa

10. sayfa

DYP den "yolsuzluk" alığı: "ANAP'lı belediyeler kanun tanımıyor,"

10. sayfa

14 Nisan 1987 Salı

Hürriyet

TÜRKİYE VII-39 SAYI 14012 GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE FİYATI: 100 LİRA (KDV DAHİLİDİR)

TÜRKLERİNDİR TEL: 061 102 00 00 00 00 İZMİR TEL: 061 102 00 00 00 00

Kurucusu: SEDAT SIMAVI (1896 - 1963)

Kullanmadığımız 6 önemli koz var

ABD'yi hizaya getirebiliriz

Amerikan Kongresi'nde Türkiye aleyhinde alınan kararlara mistleme yapabileceğimiz, 6 kazımız şunlar:

EKİN KEMEDİLER Düşük de ve soner kıy kullandılar gıc | erimisi için yadınar duanın çektiler. Üreticiler, "Ekin an önce yağmur düşürülmesi bekliyor" diyorlar. (Fotoğraf: İhsan Ertem) /

KARDA, YAĞMUR DUASI

• Son 40 yılın en şiddetli kışın yaşandığı Doğu Anadolu Bölgesi'nde, kışın derin, mevsim karnı de tuğu tarlatarına tohum atılmayınca yağ-mur duasına çektiler

10. sayfa

• Bakanlar dâim gelmiş toğuk hava dağışın, Trakya'ya kar getirdi

10. sayfa

• Çukurova'da 200 bin kişi çay otlakları için tohum atıyor. Türkiye'nin en modern çay demirhanesi bugün 200 bin kişiye 2 milyar 70 milyon kazandı

10. sayfa

• 17 bin vergi rekortmenleri

10. sayfa

• Ekonomi'de

Tam üyelik başvurmamızı yapacağız AET'nin kapısını bugün çalıyoruz

• Özal Hükümeti, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üyelik başvurusunu, Belçika'nın önerdiği tarihte uygun olarak, bugün yapmayı kararlaştırdı. Belçika üye sayısını artırması ihtimali olan Bakanlar Kurulu'nun 27 Nisan toplantısından önce başvuru yapılmasını önermişti

• Bakanlar Kurulu, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üyelik başvurusunu, 27 Nisan 1987'de yapmayı kararlaştırdı. Belçika'nın önerdiği tarihte uygun olarak, bugün yapmayı kararlaştırdı. Belçika üye sayısını artırması ihtimali olan Bakanlar Kurulu'nun 27 Nisan toplantısından önce başvuru yapılmasını önermişti

10. sayfa

• Türkiye-AET maratonu

21. sayfa

Ek-12: Hürriyet, 14 Nisan 1987, s. 1

HÜRRIYET'İN EKLERİYLE KEYİFLİ BİR PAZAR

İkinci gazeteniz HÜRRIYET PAZAR da yine ilginç konular ve renkli yazarlar var. SHOW Dergi pazarımızın ikinci keyfi... Cıvı cıvı, dopdolu Bayrıziden istemeyi unutmayın

Yarın herkese bayram şekeri

Bir paket Kent Elegan şekeri Hürriyet'le herkese bedavol Türkiye'nin en kaliteli seker üreticisinden meyve aklı sekerler... Portakallı, vişneli, çilekli... Hepsi de çok ama çok lezzetli!

Yarın mutlaka Hürriyet alın, ağızınız tatlılsın.

Hürriyet

Türkiye Türkiye'de

7 Mayıs 1995 Pazar

Kırtıcusu: Beşikat Simitçi 1896-1955

En geç 98'de Avrupa Birliği'ne tam üyeyiz

LİDERLERLE

Çiller, Hürriyet'e bir açıklama yaparak "İddia ediyorum ki Türkiye en geç 3 yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" dedi.

Özalp hasbelkader eğim

Başbakan Özalp, Hürriyet'te yayınlanan bir söyleşide, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olacağını söyledi. Özalp, "Türkiye en geç 3 yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" dedi. Özalp, "Türkiye en geç 3 yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" dedi.

Bu iş zor olmayacak

Başbakan Özalp, Hürriyet'te yayınlanan bir söyleşide, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olacağını söyledi. Özalp, "Türkiye en geç 3 yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" dedi.

İmajın etkili olacak

Başbakan Özalp, Hürriyet'te yayınlanan bir söyleşide, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olacağını söyledi. Özalp, "Türkiye en geç 3 yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" dedi.

ANAP ülkeyi bölüyordu

Başbakan Özalp, Hürriyet'te yayınlanan bir söyleşide, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olacağını söyledi. Özalp, "Türkiye en geç 3 yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" dedi.

Dana savaşında zafer

Başbakan Özalp, Hürriyet'te yayınlanan bir söyleşide, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olacağını söyledi. Özalp, "Türkiye en geç 3 yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" dedi.

Milli Takım'ın uğuru, 300 milyon kazandı

Başbakan Özalp, Hürriyet'te yayınlanan bir söyleşide, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olacağını söyledi. Özalp, "Türkiye en geç 3 yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" dedi.

Bursluya zorunlu hizmet kaldırıldı
 • KATILIM KURUMU'na ve KİT'e bağlı burslu öğrencilerin öğrenim gördükleri üniversiteleri kadrolu olarak hizmetlerine almaları zorunlu hale getirildi.
 • Başbakan Özalp, Hürriyet'te yayınlanan bir söyleşide, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olacağını söyledi. Özalp, "Türkiye en geç 3 yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" dedi.

3 ayda 3.5 milyar dolar

Başbakan Özalp, Hürriyet'te yayınlanan bir söyleşide, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olacağını söyledi. Özalp, "Türkiye en geç 3 yıl içinde AB'ye tam üye olacaktır" dedi.

Yunan Elçisi: Saldırı üzücü

Çiller'den Yunan sınırında miting

Başbakan Çiller, Doğu Trakya'da Yunan sınırında bir miting düzenledi. Çiller, Yunan sınırında bir miting düzenledi. Çiller, Yunan sınırında bir miting düzenledi.

PKK'lılar, ölen arkadaşlarının kafasını kesiyor

PKK'lılar, ölen arkadaşlarının kafalarını kesiyor. PKK'lılar, ölen arkadaşlarının kafalarını kesiyor.

GÜNÜN YAZISI
Ölümün Eski
 Çiller, bir şeyler saklıyor
 SİYASİ çevreler birleştirmeye çalışıyor. Çiller, bir şeyler saklıyor.

Bombalı paket gurbetçi Çakıcı'ya
 Interstar'a bomba oto
 Bombalı paket gurbetçi Çakıcı'ya. Interstar'a bomba oto.

Fransa: Türkiye'yi kutluyoruz
 AB'nin bir üyesi olarak Türkiye'yi kutluyoruz.

BUREAUX
DU HURRIYETE
(LA LIBERTÉ)
4, RUE DE LA LIBERTÉ W.
A LONDRES

مطبعی
لوئردوده
روپرت استریت ده
نومرو
۴

(یکی عثمانلار جمعیتی)

طرفین اشوب غزته ختمده بیکره نشر ایدیلرور خای اولدیغی مباحث ملت و دینارک ملایته و عقائل خلقک متضتت متضتتک بهرحمسی برانکیز لویاستدر هرسمه ماحینه بزمته استدیکی نام و صلح حریت کوندرلور مطبوعه مائثر آثار عقیده طبع اولدیغیه اثرین دخی برتخته میانا و بریلور متعدد حصه اکثر قلمه حمدرلیجون بشقه برزوه غزته کوندرلیقی تومیه ایدیلرورده اولار دخی ایصال اولور برتخمسی پارسیلینه [اوج غروشه] در حریت هره یازلیق استنویسه بالاده حمل و نوریسی یازلی اولان مطبوعه کوندرلی

شجرا ایسه کندیلرینه منحصر اولان امر حاجتی متعلقا نلرینه دخی توسیع ایتک داعیه سنه فاشدیلر و حفظ حقوق ایچون دخی اولسه اجانبه مشکلات چقارمانی مأمورلرک برطاقی محض درایت و برطاقی مقتضای مجبوریت بیلرک سلیک حرکت اتخاذ ایدیلر بو حال اوزره مأمورین اجنبیه میدان خالی قالدیلندن و اهالی ایسه بالطبع اجانبک امتیازاتندن استفاده به و هیچ اولمزه حکومتک ظلمدن قورلغنه میل ایلدیلرکندن جائی استیان قویلس و یا وکل بکندیکی آده فلان ترجمنرک اقرباسی و یا فلان تاجرمنرک اورتاغی بیلرک حاصلی دزدیگنک دزدیغی تعیر معروفه موافق بر اسم طاقدرق خایه کاغدی و بر اولدی حتی اظهارده بر یونان مأمورینک برآیده ذرت یک بسا و بر طاقدرقنه و عربستانده حمایت دعوا ایدر کویلر بولندیغنه دائر برطاق اوراق مشهوردن اولمشدی بو خالندن طولانی ملک همان هر طرفده هیچ بوقت کشاکش اسک اولوب کل یوم باب عالی طوره ل طولوسی اوراق ایله اوغراشدیغی و شو نایبیت یوزلندن جده وقعه سی کی برمصیبه دخی مبتلا اولدیغی جهتله بنه مسکنت معروفه سیله دائره تحکمدن آیرلردی نهایت ۱۲۷۷ سنه سی صفرینده هرته دن ایسه جسامته کله رگ عوم سقارلره برتقر بر رسمی ویدی و مسئله تک مشکلاتندن شکایت ایلدکن صکره

تیمه دولت طهیدن حرکت آخر مردنیک نایبیت کورامنه بوقه اعلان اولدیکی کونین اعیان اولسا مدت طهیدن مالک دولت طهیدی قلم ایله نایبیت اقلنده بولدیغی دولت مالکته و اخوه سائر استدیکی حاکمیتلرکان و برعه اجاز اولمشدور بولاندن بوقه جاری اولان یاعده و اصول ایستقامت تحت سلطنت منوی قلم ایله کیمسه بقعه دولت طهیدن بولغان اربا نلیقه اوردن مملوک لورق شهیدسنه بولدیغی برتقر ایلمی اوزرته اولان حقوق بریوبنی دخی ساط ایلدیلر بولر حلول کیمده لورتلون جانب مری به عودت ایکنده ایسه دولت علیه بکنور بادیه ایزده اولان استرک انجاسلر مجود بولور

« نایبیت عثمانیه »

شورای دولت طرفدن نایبیت عثمانیه به دائر بایلان برنظام استانبول غزه زنده کوردی شوماده دولت علیه به خیلی مشا برشی اولدیلندن تدقیقی لازمه دن عد ایدرز بو معلومدرکه موجود اولان معاهده لرمز اقتضاسیجه اجنبیلر ملکه زده بر حال استنده بولورلر عسکردن و برچوق نکالیدن بری اولدیلرندن بشقه حین محاکمه زنده منسوب اولدیلرکی دولتک برآموری بولنسته دائر اولان حکم عهود اوروپا به براتیق بولنسته سک تاثیریه بر معنای دیگر الهرق محکمه لرمزده قونلوسلره ترجمانلر اووقاتنه قناعت ایدیلر بیانی امر قضایه اشتراک ایدیلر بولندن طولانی هر تزه ده برمنازه چقدیسه همان عموما سبب اولان مأمورلرک عزانی اتساج ایلدی حتی وقتله خارجیه ناظرلغی ایتمش بر ذات ازیم و الیسی ایکن بر اوستویا قونلوسنک چقاردیغی منازعه بی تسویه دن عاجز قالدی و دولتیجه عزل و تعیب ایلدی و ولی عهد سلطنت حضرتلرینه عائد اولان بر قاج یک کسه لک مجوهرات سنه لرحه اوغراشلنکن ایتالیا بر تاجرک بد اغضاستندن قورناریله مدقدن بشقه استانبولده وقعه کلان اوله بر حادته تک فصل دعواسی هر درلو حق و عهدک خلافتده اوله رقی ایتالیا قانون شناسلرینه حواله ایلدی حاصل ایش بر درجه به کدی که نایبیت اجنبیه باطلی حق ایسه بیلرک بر خاصیت قرائدی بر طرفدن ایسه ترجمان و بسا قیجی نایله شوقی بوقه حمایه ایتک دخی مأمورین اجنبیه تک حقوق عهدیه سی اقتضاستندن اوله رقی

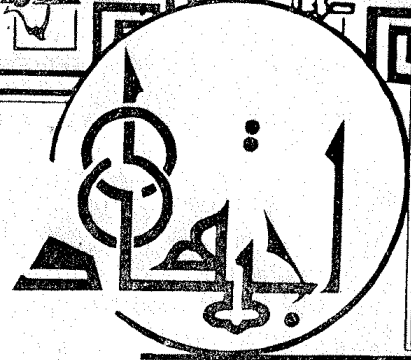
ذاتا دوشلندن
توقیف حرکت
ایله برده شو
عدالتلرکله
مضرات و منافع
صورتک رجحان
دولت علیه دخی
ارمنک رجحانی
مورین ملکبه تک
باشلادی
قیسی ایلرورده

مطالعه تک غلام سیدر
ن خارجیه نظارتی
اولدیلندن و مثلاً
و کالنده بولنهرق
امور بجزیه به غیر
ایله به شدت لزومی
اهل کورلسه ایتک
ن طولانی بغداد
نیج کوندریکندن
دخی ذات عالی
سنه احالسه سی
و صدور بیوریلان
اقتضای جیلندن
ن نظارت مذکورنک
کی کی بو نظارتک
سابق اداره سنه مانع
تهده برکزه خارجیه
یت مأمورین موجوده
ن و امور داخله
تشکیل اولوب
شدر بو حاله باقوب
بوارک مصالحندن
ایتمکن و ایلیجی
ن نشانلر طاقدرق
دن بشقه برایشی

کمال

Imprimerie Centrale
St.

Ek-14: Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın Hürriyet gazetesi, 22 Mart 1869, s.1

علمي ، ادبي ، اجتماعي مجموعہ ، نيم ماہہ در .

مندرجات :

عبدالله جودت
دوقنور ضيا
جناب شاہ الدين
تلي حسين زاده
حيدر رفعت
اجتهاد
...

جهان اسلام
انسكازده عز ته جيڪ
قصيدالم
فانوس
مناو له اجتماعيه
تكملة انام
يكي كتابر

ايسٽانبول

۱۹۱۱

اجتهاد هضبه سنده طبع اولو مشدر .

ABONNEMENT:
Pour un an 350 Piastres
Edition spéciale 500 ptra.

ADRESSE:
«İctihad» Constantinople
Téléph. St 865
XXIV ème ANNÉE
15 Fevrier 1929 No. 267

İCTİHAD

TÜRKÇE VE FRANSTZCA
İLMİ, EDEBİ, İKTİSADİ, SANAİ.
SİHİ MECMU'A

Aboneman: Seneliği [24
nüsha] Türkiye için 2bu-
çuk, haric için 3 buçuk,
Alâ kâğıtlısı 5 liradır.

İdarehanesi:
Cıgaloğlunda İctihad Evi
Tarihi te'sisi:
1904 — Genève
Yirmi dördüncü sene
No. 267 — 15 Şubat 1929

İTİZARIMIZ

15 Kânunu evel, 1 Kânunu sanî, 15 Kânunu sanî İCTİHAD nüshalarını neşr edeme-
dik: Yeni Türk harfleri matbuatında kâfi miktarda bulunmadığı için hâlâ dahi vaziyet
aynı gibidir. Avrupaya ısmarlanan yeni Türk harfleri gelinceye kadar İCTİHAD
3 sahife çıkacak. Abonelerimizin 24 nüshaya hakları mahfuzdur.

İNKİLABI TANIMAK LÂZIMDIR

İnkilap bir kelime değildir. İnkilap şemiyet üzerinde kazanılmış bir zaferdir. O da
hatta maddî ve müsbet bir şeydir. Bazı fikri vaziyetler vardır ki İnkilabı doğru anla-
mamıza engel olur:

1 -- İnkilabı kelimelerle düşünmek. Halbuki İnkilap bir şemiyet olduğundan,
şemiyet olarak düşünülebilir.

2 -- İnkilabı «Siyasî» diyerek daima gelip geçici bir şey sanmak. Halbuki sathî
İnkilaplar gibi, uzvi ve bünyevi olanları da vardır.

3 -- İnkilabı sadece tarihin ve içtimai mukadderatın bir neticesi sanmak.
Halbuki her nede olsa, İnkilap bir emir, bir emrivakıdır, mutlaka bir fert tarafından
istihsal edilebilir.

4 -- İnkilabı sadece bir adamın eseri sanmak.
Halbuki cemiyetin karnında olmayan ve vakti gelmeyen bir İnkilap doğurtulamaz...
İşte vasıl olduğum netice şudur:

Bir İnkilap her hangi tabii bir hadise gibi ancak bir ilmi ve metodu olan insanlar
tarafından anlaşılabilir.

Niçin böyle yapılmıyor?..

Bunu ilim ve hars müesseseleri mutlaka yapmalıdır.

İSMAİL HAKKI

ÖZGEÇMİŞ

Uğur Gündüz 1976’da İstanbul’da doğdu. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü’nden 1999 yılında mezun oldu. Dış Ticaret ve Bankacılık sektörlerinde çalıştı. Daha sonra askerlik hizmetini tamamladı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümünde “*Bir Popüler Kültür Ürünü Olarak Çizgi Romanın Kültürel, Toplumsal ve Siyasal İşlevleri*” konulu teziyle 2004 yılında yüksek lisans çalışmasını tamamladı. Yayınlanmış makalelerinden bazıları şunlardır: “*Sanal Müzik Çarşısı: MP3 Müzik Endüstrisine Dijital bir Saldırı mı Yoksa Özgürlük mü*”, “*Medya ve Siyasetin İnternet Boyutu*”, “*Şiddet ve Terör Olaylarına Getirilen Yayın Yasaklarının Basın Özgürlüğü Kapsamında Değerlendirilmesi*”, “*Savaş Haberciliğinde ve Medya Terminolojisinde Yeni Bir Boyut: İliştirilmiş Gazetecilik*”, “*Kurtuluş Savaşı’nda Yerel Basının Rolü*”, “*İnsan Hakları Bağlamında Dünya Kadınlar Günü*”. Uğur Gündüz, 2002 yılından beri İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü’nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.